Jean Calvin

IOANNIS CALVINI

IN

NOVUM TESTAMENTUM

COMMENTARII

AD EDITIONEM AMSTELODAMENSEM

ACCURATISSIME EXSCRIBI CURAVIT ET PRAEFATUS EST

A. THOLUCK.

VOL. III. IN EVANGELIUM IOANNIS.

BEROLINI,

APUD GUILELMUM THOME.

IOANNIS CALVINI

IN

EVANGELIUM IOANNIS

COMMENTARII

AD EDITIONEM AMSTELODAMENSEM

ACCURATISSIME EXSCRIPTI.

BEROLINI,

APUD GUILELMUM THOME.

MAGNIFICIS DOMINIS,

SYNDICIS SENATUIQUE GENEVENSI,

DOMINIS SUIS VERE OBSERVANDIS

IOANNES CALVINUS

Spiritum prudentiae et fortitudinis prosperumque gubernationis successum a Domino precatur.

Quoties in mentem venit illa Christi sententia, qua tanti aestimat quod hospitibus colligendis impenditur humanitatis officium, ut in suas rationes acceptum ferat, simul occurrit, quam singulari vos honore dignatus sit, qui urbem vestram non unius vel paucorum, sed commune Ecclesiae suae hospitium esse voluit. Semper apud homines profanos non modo laudata, sed una ex praecipuis virtutibus habita fuit hospitalitas. Ac proinde in quibus extremam barbariem ac mores prorsus efferatos damnare vellent, eos ἀξένους, vel quod idem valet, inhospitales vocabant. Laudis autem vestrae longe potior est ratio, quod turbulentis hisce miserisque temporibus Dominus vos constituit, quorum in fidem praesidiumque se conferrent pii et innoxii homines, quos non saeva minus quam sacrilega Antichristi tyrannis e patriis sedibus fugat ac dispellit. Neque id modo: sed sacrum etiam apud vos domicilium nomini suo dicavit, ubi pure colatur. Ex his duobus quisquis minimam partem vel palam rescin-

dere, vel furtim auferre conatur, non hoc agit modo, ut nudatam praecipuis suis ornamentis urbem vestram deformet, sed eius quoque saluti maligne invidet. Quamvis enim quae Christo et dispersis eius membris praestantur hic pietatis officia caninos impiorum latratus provocent, merito tamen haec vobis una compensatio satis esse debet, quod e coelo angeli, et ex omnibus mundi plagis filii Dei benedicunt: ut secure putidam eorum maledicentiam spernere liceat, quibus in Deum ipsum plus quam in vos quidvis evomere nulla est religio, nec pudor: imo qui vobis detrahere volentes a Dei contumelia incipiunt. Quamvis eadem haec occasio multorum in vos odia inflammet, nihil tamen inde vobis metuendum est periculi, quamdiu eorum furori manus suae tutelam opponet ille, qui fidum se promisit earum urbium fore custodem, ubi et sedes erit Evangelii sui doctrinae, et piis hominibus, quos ferre mundus nequit, dabitur aliqua statio. Omitto, quod de placando hoc hostium genere vos esse sollicitos nihil attinet, quando nemo vobis infensus est Evangelii causa, qui non vos alioqui vel perditos esse cupiat vel oppressos. Caeterum, ut demus nonnisi hanc ob causam vos professis sanae doctrinae adversariis esse exosos, quia vestro patrocinio eam dedefendi vident, posthabitis tamen eorum machinationibus ac minis, duo haec invicta propugnacula constanter tueri vos decet, purae religionis cultum et piam fovendae Ecclesiae curam, quam Christus alis vestris tegendam commisit. Quod ad convicia pertinet, quibus nos meritorii Papae rabulae incessunt, defectionem ab Ecclesia esse, quod cum Romana sede fecimus dissidium, utinam vero plena fiducia coram Deo et angelis testari nobis liceret, ab illa colluvie quam longissime nos abesse, ut facilis est ac expedita eius criminis, quo nos gravare solent, defensio. Catholicae scilicet Ecclesiae titulo gloriantur, qui in universa Legis et Evangelii doctrina partem nullam a foedis corruptelis integram reliquerunt, qui totum Dei cultum superstitionum suarum foetore profanarunt, qui omnia Dei instituta suis figmentis adulterare non sunt

veriti. Imo tam catholica est errorum congeries, quibus eversa ab illis fuit tota religio, ut obruendae perdendaeque centies Ecclesiae sufficiant. Nunquam ergo satis magnifice pro merito immensam Dei bonitatem extollere licebit, qua factum est, ut ab illo exitiali gurgite mirabiliter emersi fixam habeamus in solida aeternaque Dei veritate fidei nostrae ancoram. Et certe Papatum nihil aliud quam monstrum ex innumeris Satanae fallaciis conflatum esse, et quam obtendunt Ecclesiam, Babylone magis confusam, unus hic Commentarius erit, ut spero, luculentus testis. Interea quod res habet, ingenue fatebor: nos ab illius lacunae sordibus, quarum se contagio nimis longe diffundit, non satis procul distare. Queritur Antichristus, nos sibi elapsos esse: nos autem gemere cogimur, nimis multa ex vitiis, quibus orbem terrarum infecit, apud nos esse residua. Nobis restituta est sincera doctrinae puritas, integra religio, simplex Dei cultus, genuina Sacramentorum ratio, qualis a Christo tradita est. Verum quominus vigeat ea, quae debebat morum vitaeque correctio, haec maxime causa est, quod bona pars effrenis illius licentiae memor, qua Papistae contra Deum impune lasciviunt, Christi iugo assuescere non potest. Itaque, quod hostes nostri, ut falsa nos invidia apud imperitos gravent, odiose clamitant, solutam a nobis esse disciplinam, hoc uno abunde vel nobis tacentibus refellitur eorum calumnia, quod nullum domi maius certamen nobis est, quam de immodico (ut multis quidem videtur) nostro rigore. Atqui, quum mihi collegisque meis sitis optimi testes, non magis austeros esse nos vel restrictos, quam flagitat officii necessitas adeoque cogit, sicuti nos tuto in conscientiae vestrae iudicio acquiescimus, ita vicissim, quam ridicula sit hac in parte hostium impudentia, tanquam ex re praesenti iudicare vobis promptum est. Nunc ut privatim de me aliquid dicam, etsi compluribus meis scriptis, qualiter hanc Ecclesiam instituerim, toti mundo testatum esse confido, operae pretium tamen facturum me putavi, si aliquod exstaret singulare eius rei mo-

numentum, quod nominis vestri inscriptionem haberet. Magni enim interest, proponi in omnium conspectu doctrinae genus, quod a me traditum esse agnoscitis. Etsi autem in omnibus, quos hactenus edidi libris, post mortem quoque meam vobis et populo vobis commisso prodesse studui, minimeque decet, quae ex urbe vestra ad exteras nationes manavit, doctrinam longe lateque uberem proferre fructum, in sua sede negligi, Commentarium tamen hunc, qui peculiariter vobis dicatus est, tenacius vestrae memoriae haesurum confido. Quod ut fiat, Deum ipsum precor, ut cordibus vestris inscriptum ita penitus suo digito infigat, ne ullo unquam Satanae artificio deleatur. Nam eius est, labori meo dare successum, qui mihi hunc pridem animum dedit, ut nihil magis cupiam quam fideliter vestram omnium salutem curare. Porro, sicut ab exacta boni Pastoris diligentia et aliis virtutibus, quas officii magnitudo excellentiaque postulat, me procul abesse coram mundo ingenue fateor, et coram Deo tot vitia, quae meum cursum impediunt, assidue deploro, ita profiteri audeo, fidem mihi rectamque voluntatem non deesse. Quodsi interea obstrepere non desinant improbi, sicuti meum est bene agendo refellere eorum calumnias, ita vestrarum erit partium easdem sancta, qua polletis, auctoritate compescere. Valete, Magnifici ac mihi in Christo venerandi Domini, cuius praesidio vos commendo. Genevae Calend. Ianuarii. MDLIII.

ARGUMENTUM
IN EVANGELIUM IOANNIS.

Quid significet Graecis Evangelii nomen, satis notum est. In Scriptura vero κατ' ἐξοχὴν pro laeto et felici exhibitae nobis in Christo gratiae nuntio capitur, ut discamus, contempto mundo et caducis eius opibus ac deliciis, incomparabile hoc bonum toto cordis affectu appetere oblatumque complecti. Quod profanos homines facere videmus, ut in vanis mundi gaudiis intemperanter exsultent, nullo aut perquam exiguo spiritualium bonorum sensu tangantur, omnibus fere nobis est ingenitum. Ergo Deus, ut vitium hoc corrigat, nuntium, quem de Christo publicari iubet, Evangelii nomine peculiariter insignit. Ita enim admonet, non alibi verum et solidum gaudium posse obtineri, ut sane in ipso completos habemus omnes beatae vitae numeros. Quidam Evangelii nomen ad gratuitas omnes Dei promissiones extendunt, quae sparsae sunt etiam in Lege et Pophetis. Nec vero negandum est, quoties se Deus propitium hominibus fore testatur illisque peccata remittit, quin Christum simul offerat, cuius proprium est, ubicunque affulget, laetitiae radios diffundere. Fateor ergo, Patres eiusdem nobiscum Evangelii, quantum ad gratuitae salutis fidem spectat, consortes fuisse: verum, quia Spiritus in Scripturis ita loqui solet, Christi demum adventu publicatum fuisse Evangelium, nos quoque hanc loquendi formam retineamus, ac illa sit Evangelii definitio, quam posui, solenne esse de patefacta in Christo gratia praeconium. Qua ratione vocatur Evangelium Dei potentia in salutem omni credenti, quia Deus iustitiam illic suam manifestat: vocatur et legatio, qua sibi homines reconciliat. Porro, quoniam Christus divinae misericordiae paternique in nos amoris pignus est, ideo et propria est Evangelii materia. Hinc factum est, ut Evangelii nomen peculiariter obtinuerint historiae, quae Christum apparuisse in carne, mortuum et a morte suscitatum ac tandem in coelos receptum fuisse narrant. Quanquam enim secundum rationem nuper adductam hoc nomine censetur Novum Testamentum, usus tamen obtinuit, ut per synecdochen sic vocetur pars ista, quae Christum nobis in carne exhibitum mortuum esse et ex morte resurrexisse testatur. Caeterum, quia non sufficeret nuda historia, imo ad salutem nihil prodesset, non

simpliciter narrant Evangelistae, natum esse Christum et mortuum et mortis victorem, sed in quem finem natus fuerit, quorsum mortuus fuerit ac resurrexerit, et quis inde ad nos redeat fructus, simul exponunt. Hoc tamen inter eos quoque est discrimen, quod alii tres in narranda Christi vita et morte sunt fusiores, hic autem noster in doctrinam, qua et Chrisi officium et mortis resurrectionisque virtus explicatur, magis insistit. Non tacent illi quidem, venisse Christum ut salutem mundo afferret, ut mortis suae sacrificio mundi expiaret peccata, ut denique omnes Mediatoris partes perageret (quemadmodum et Ioannes in historica narratione aliquatenus versatur), sed doctrina, quae vim et fructum adventus Christi nobis demonstrat, longe clarius in hoc apparet quam in reliquis. Et quum omnibus communiter propositum sit, Christum ostendere, priores illi corpus, si ita loqui fas est, in medium proferunt, Ioannes vero animam. Quamobrem dicere soleo, hoc Evangelium clavem esse, quae aliis intelligendis ianuam aperiat. Quisquis enim Christi virtutem, ut hic graphice expressa est, tenuerit, is vero demum cum profectu, quae ab aliis traduntur de exhibito Redemptore, leget. Creditur Ioannes hoc maxime consilio ad scribendum adductus, ut Christi divinitatem contra impias Ebionis et Cerinthi blasphemias assereret: idque Eusebius et Hieronymus ex communi veterum sententia referunt. Sed quaecunque illi tunc scribendi fuerit ratio, minime tamen dubium est, quin longius Ecclesiae suae Deus prospexerit. Sic ergo quatuor Evangelistis dictavit, quod scriberent, ut distributis inter ipsos partibus corpus unum integrum absolveret. Nunc ergo nostrum est, quatuor ita mutuo inter se nexu coniungere, ut nos patiamur quasi uno omnium ore simul doceri. Quod quartum in ordine Ioannem locarunt, in eo habita fuit temporis, quo scripserat, ratio: sed in lectione diversus ordo utilior, ut scilicet apud Matthaeum et reliquos lecturi, Christum a Patre nobis esse datum, in quem finem manifestatus sit, primum ex Ioanne discamus.

IOANNIS CALVINI

COMMENTARII
IN SANCTUM IESU CHRISTI EVANGELIUM
SECUNDUM IOANNEM.

CAPUT I.

1. In principio erat Sermo, et Sermo erat apud Deum et ille Sermo erat Deus. 2. Hic erat in principio apud Deum. 3. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est. 4. In ipso vita erat: et vita erat lux hominum. 5. Et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.

1. *In principio erat Sermo.* Hoc exordio aeternam Christi divinitatem praedicat: ut sciamus aeternum esse Deum, qui manifestatus est in carne. Porro hic scopus est, generis humani instaurationem fieri oportuisse per Dei filium: quum eius virtute creata fuerint omnia, quum solus creaturis omnibus vitam et vigorem inspiret, ut in statu suo maneant, ac praesertim in homine ipso singulare ediderit tam virtutis, quam gratiae suae specimen: adeoque post Adae lapsum ac defectionem non tamen destiterit erga posteros liberalis esse ac beneficus. Atque haec doctrina cognitu imprimis necessaria est. Nam quum extra Deum minime quaerenda sit vita et salus, quomodo in Christum recumberet fides nostra, nisi certo constitutum esset quod hic docetur? Ergo his verbis testatur Evangelista, nos ab unico et aeterno Deo minime discedere, quum in Christum credimus: deinde eiusdem beneficio vitam nunc restitui mortuis, qui natura adhuc integra vitae fons et causa fuit. Quod Sermonem vocat Dei filium, haec mihi simplex videtur esse ratio, quia primum aeterna sit Dei sapientia et voluntas, deinde expressa consilii eius effigies. Nam ut sermo character mentis dicitur in hominibus, ita non inepte transfertur hoc quoque ad Deum, ut per Sermonem suum dicatur nobis se ipsum exprimere. Aliae significationes τοῦ λόγου non ita conveniunt. Est quidem Graecis λόγος et definitio, et ratio, et supputatio: sed nolo supra fidei meae captum argute philosophari. Et videmus Dei Spiritum adeo eiusmodi argutias non probare, ut nobiscum balbutiens, quam sobrie de tantis arcanis sapiendum sit, tacendo clamet. Porro quemadmodum se Deus in creando mundo per Sermonem istum patefecit, ita prius habuit apud se reconditum, ut duplex

sit relatio: prior ad Deum, altera ad homines. Servetus, superbissimus ex gente Hispanica nebulo, aeternum hunc Sermonem tunc demum exortum esse fingit, quum in mundi creatione exsertus est. Quasi vero non prius fuerit, quam virtus eius externo opere fuit cognita. Longe aliud hic docet Evangelista: neque enim Sermoni assignat temporis initium, sed ab initio fuisse dicens, saecula omnia transcendit. Nec me latet quid oblatret hic canis, et quid olim cavillati sint Ariani: nempe Deum creasse principio coelum et terram, quae tamen aeterna non sint: quia *Principii* nomen magis ad ordinem respiciat, quam aeternitatem designet. Sed hanc calumniam Evangelista praevertit, quum dicit fuisse apud Deum. Si a tempore coepit esse Sermo, aliquam in Deo temporum seriem inveniant necesse est. Et sane hac particula nominatim discernere voluit eum Ioannes a rebus omnibus creatis. Poterant enim multa venire in mentem: ubinam esset Sermo ille, quomodo vim suam exsereret, cuius esset naturae, unde cognosci posset. Negat igitur in mundo et rebus creatis haerendum esse: quia semper Deo conjunctus fuerit, antequam mundus exstaret. Nunc qui Principium ad coeli et terrae originem trahunt, annon Christum redigunt in communem mundi ordinem, a quo diserte hic eximitur? Qua in re non tantum filio Dei atrocem faciunt iniuriam, sed aeterno quoque eius Patri, quem sapientia sua privant. Si Deum absque sua sapientia imaginari nefas est, fateri oportet, non alibi quaerendam Sermonis originem, quam in aeterna Dei sapientia. Excipit Servetus, non prius comprehendi Sermonem posse, quam quum Deus a Mose loquens inducitur. Quasi vero non substiterit in Deo, quia palam non innotuit. Hoc est, quasi non fuerit intus, donec extra prodire coepit. Sed ansam insanis eiusmodi deliriis praecidit Evangelista, quum sine exceptione affirmat, Sermonem fuisse apud Deum: nam ab omnibus temporum momentis aperte nos revocat. Qui ex tempore verbi imperfecto colligunt perpetuum statum, non satis firma ratione nituntur. Verbum Erat, inquiunt, continuam seriem magis exprimit, quam si dixisset Ioannes Fuit. Sed in tantis rebus magis solide argumentandum est. Illud autem unum quod attuli sufficere nobis debet, quod Evangelista nos in aeterna Dei adyta mittit, ut illic sciamus quasi absconditum fuisse Sermonem, antequam se in externa mundi fabrica patefecerit. Recte ergo Augustinus, principium hoc, cujus nunc fit mentio, principio carere admonet. Tametsi enim Pater ordine prior est quam sua Sapientia, illum tamen sua gloria spoliant, qui ullum temporis punctum imaginantur, quo Sapientiam suam praecesserit. Atque haec aeterna est generatio, quae ante conditum mundum immenso spatio latuit quidem in Deo, (ut ita loquar), longis annorum successionibus obscure Patribus sub Lege adumbrata, tandem plenius in carne exhibita fuit. Miror quid Latinos moverit, ut τὸν λόγον transferrent Verbum: sic enim vertendum potius fuisset τὸ ῥῆμα. Verum ut demus aliquid probabile sequutos esse, negari tamen non potest, quin Sermo longe melius conveniat. Unde apparet quam barbaram tyrannidem exercuerint theologastri, qui Erasmum adeo turbulente vexarunt ob mutatam in melius vocem unam. *Et sermo erat apud Deum.* Iam diximus, ita supra mundum et creaturas omnes locari, et omnibus seculis priorem statui Dei filium. Verum simul haec loquutio distinctam illi a Patre hypostasin attribuit. Absurde enim diceret Evangelista, semper cum Deo vel apud Deum

fuisse, nisi propria quaedam illi subsistentia in Deo foret. Ergo ad refellendum Sabellii errorem valet hic locus, quia ostendit Filium a Patre differre. Iam admonui, sobrie in tantis arcanis sapiendum esse et modeste loquendum. Excusatione tamen digni sunt veteres Ecclesiae scriptores, qui quum aliter rectam et sinceram doctrinam adversus flexiloquas haereticorum ambages non possent asserere, voces quasdam excogitare coacti sunt, quae tamen non aliud sonarent quam quod alioqui in Scripturis traditur. Tres hypostaseis vel personas in una et simplici Dei essentia subesse dixerunt. Nomen Hypostaseos primo ad Hebraeos capite, in eo sensu habetur, cui Substantiae nomen respondet, ut sumitur apud Hilarium. Τὰ πρόσωπα vel personas vocarunt discretas in Deo proprietates, quae se mentibus nostris conspiciendas offerunt. Quemadmodum dicit Gregorius Nazianzenus, se non posse unum cogitare quin mox tria circum affulgeant. *Et Sermo erat Deus.* Ne quis de divina Christi essentia scrupulus maneat, clare asserit esse Deum. Iam quum unicus sit Deus, Christum eiusdem esse cum Patre essentiae, et tamen in aliquo differre sequitur. Sed de hoc secundo membro iam dictum est. Quod ad essentiae unitatem spectat, nimia fuit Arii improbitas, qui ne aeternam Christi divinitatem fateri cogeretur, fictitium nescio quem Deum esse garriebat. Nos autem quum audimus Sermonem fuisse Deum, quid est quod de aeterna illius essentia amplius moveamns controversiam?

2. *Hic erat in principio.* Ut praedicta mentibus nostris altius infigat Evangelista, duo illa superiora membra in brevem epilogum colligit, quod fuerit semper, et quidem apud Deum: ut principium intelligas omni tempore superius.

3. *Omnia per ipsum.* Ubi Sermonem esse Deum asseruit et aeternam eius essentiam praedicavit, nunc ab operibus divinitatem eius probat. Atque haec practica est notitia, ad quam nos praecipue assuefieri convenit. Frigebit enim apud nos nudum Dei nomen Christo attributum, nisi talem re ipsa fides nostra eum sentiat. Apte autem praedicat de filio Dei quod in eius personam proprie competit. Interdum quidem simpliciter dicit Paulus, omnia per Deum esse, Rom. 11. v. 36. Sed quoties comparatur Filius cum Patre, hac nota distingui solet. Quare hic mos loquendi usitatus est, Patrem omnia fecisse per Filium, et a Deo per eundem Filium omnia esse. Huc autem spectat Evangelistae consilium, (sicut dixi), quod statim ab ipsa mundi creatione Sermo Dei in externum actum prodierit. Nam quum in sua essentia prius esset incomprehensibilis, tunc eius vis effectu palam fuit cognita. Quidam etiam ex philosophis Deum ita constituunt mundi architectum, ut mentem illi in condendo hoc opificio adiungant. Id quidem recte, quia congruenter cum Scriptura: sed quia mox in frivolis cogitationibus evanescunt, non est cur eorum testimonia cupide appetamus: quin potius coelesti hoc oraculo contenti, plus multo dici sciamus, quam mens nostra concipiat. *Et sine ipso factum est nihil, quod etc.* Tametsi varie hic locus legitur, ego tamen citra controversiam uno contextu ita lego: Factum est nihil, quod factum est. Atque in eo consentiunt omnes fere Graeci codices, saltem magis probatae auctoritatis. Deinde sensus omnino ita postulat. Qui particulam istam, Quod factum est, disiungunt a superiori oratione, ut ad sequentem sententiam annectant, coactum sensum adducunt: Quod factum est, in ipso erat vita, hoc est, vivebat

aut in vita sustinebatur. Sed hunc loquendi modum nusquam creaturis attribui ostendent. Augustinus more suo nimium Platonicus ad ideas rapitur: quod Deus antequam mundum conderet, formam totius opificii in mente sua conceptam habuerit: atque ita vita eorum quae nondum exstabant, in Christo fuerit, quia in eo ordinata erat mundi creatio. Sed quam istud sit a mente Evangelistae longe remotum, mox videbimus. Nunc ad prius membrum redeo. Non est vitiosa haec περιττολογία, ut in speciem videtur. Quia enim nihil non molitur Satan, ut Christo aliquid detrahat, nominatim testari voluit Evangelista, eorum quae facta sunt nihil penitus excipi.

4. *In ipso vita erat.* Hactenus docuit, per Sermonem Dei creata fuisse omnia. Nunc eorum quae creata fuerant, conservationem similiter illi attribuit: acsi diceret, non subitam modo eius virtutem, quae mox transierit, apparuisse in mundi creatione: sed in eo esse conspicuam, quod stabilis et fixus naturae ordo durat: quemadmodum ad Hebr. cap. 1. v. 3. dicitur sustinere omnia verbo aut nutu potentiae suae. Caeterum vita haec vel ad inanimata extendi potest, (quae suo modo vivunt, etiamsi sensu careant): vel de solis animantibus exponi. Parum refert utrum eligas: simplex enim sensus est, Sermonem Dei non modo fontem vitae fuisse creaturis omnibus, ut esse inciperent quae nondum erant: sed vivifica eius virtute fieri, ut in statu suo maneant. Nisi enim continua eius inspiratio mundum vegetet, necesse erit quaecunque vigent, protinus decidere, aut in nihilum redigi. Denique quod Paulus, Act. 17. v. 28, Deo ascribit, nos scilicet in ipso esse et moveri et vivere, Ioannes Sermonis beneficio fieri testatur. Deus ergo est qui nos vivificat: sed per aeternum Sermonem. *Vita erat lux hominum.* Alias interpretationes quae a mente Evangelistae dissident, consulto praetereo. Hic meo iudicio partem vitae commemorat, qua homines reliquis animantibus praecellunt: acsi diceret non vulgarem hominibus datam fuisse vitam, sed quae cum luce intelligentiae coniuncta esset. Hominem porro ex aliorum numero segregat: quia melius Dei virtutem sensu in nobis percipimus, quam procul ipsam intuemur. Sic Paulus admonet in Actis, Deum non esse procul quaerendum, quia se intus in nobis patefaciat. Postquam ergo generalem gratiae Christi considerationem Evangelista proposuit, ut homines propius ad eam reputandam adducat, ostendit quid ipsis peculiariter datum fuerit: quod scilicet creati non fuerint pecudibus similes, sed mente praediti gradum altiorem obtinuerint. Porro quia Deus non frustra lucem suam in illorum mentibus accendit, sequitur in hunc finem esse conditos, ut ipsum tam singularis boni auctorem agnoscant. Et quando lucem hanc, cuius Sermo scaturigo erat, inde ad nos transfudit, instar speculi esse debet, in quo divinum Sermonis vim clare cernamus.

5. *Et lux in tenebris lucet.* Obiici poterat, homines tam multis Scripturae locis vocari coecos: et coecitatem cuius damnantur plus satis notam esse. Misere enim in tota sua ratione evanescunt. Unde enim tot errorum labyrinthi in mundo, nisi quod homines proprio sensu nonnisi ad vanitatem et mendacium feruntur? Quod si nulla in hominibus lux apparet, exstinctum est illud divinitatis Christi testimonium, cuius proxime Evangelista meminit. Ille enim tertius erat gradus, (ut dixi), in vita hominum quiddam longe esse praestantius, quam sit motus et spiratio. Hanc quaestionem anticipat Evangelista,

et primum quidem admonet, lucem, qua initio donati fuerant homines, non esse ex praesenti eorum statu aestimandam: quia in hac vitiata et degenere natura lux in tenebras versa fuerit. Interea tamen negat prorsus exstinctam esse intelligentiae lucem: quia in obscura humanae mentis caligine adhuc quaedam fulgoris scintillae emicant. Nunc intelligunt lectores duo esse huius sententiae membra. nam multum distare nunc homines dicit ab integra illa natura qua initio praediti fuerant: mentem enim eorum quae lucida omni ex parte esse debebat, tenebris immersam misere coecutire. itaque gloriam Christi in hac naturae corruptione esse quasi obtenebratam. Sed rursus contendit Evangelista in mediis tenebris adhuc quasdam exstare lucis reliquias, quae divinam Christi virtutem aliquatenus ostendant. Ergo fatetur Evangelista mentem hominis excoecatam esse: ut merito censeatur tenebris oppressa. Poterat enim mitiore verbo uti, ac dicere obscuram vel caliginosam esse lucem: sed clarius exprimere voluit quam misera sit post primi hominis lapsum nostra conditio. Quod vero lucem in tenebris lucere affirmat, id ad naturae corruptae laudem minime pertinet, sed potius ad tollendum ignorantiae praetextum. *Et tenebrae eam non comprehenderunt.* Quamvis exigua hac luce, quae nobis residua est, semper ad se invitaverit homines filius Dei, dicit tamen Evangelista nullo profectu hoc esse factum, quia videndo non viderint. Ex quo enim alienatus fuit homo a Deo, sic ignorantia mentem eius oppressam tenet, ut quicquid lucis in ea restat, sine effectu iaceat suffocatum. Et hoc quotidie experientia probat. Quicunque enim spiritu Dei non sunt regeniti, quum ratione aliqua polleant, certo documento sunt, hominem non tantum ut spiret esse conditum, sed ut intelligat. Caeterum ab eo rationis suae ductu ad Deum non perveniunt, ac ne accedunt quidem: ut tota eorum intelligentia nihil tandem sit quam mera vanitas. Unde sequitur de hominum salute actum esse, nisi novo auxilio Deus succurrat: quia quum lumen in eos suum effundat Dei filius, sunt tamen eo usque hebetes, ut unde sit lumen istud, non comprehendant: sed deliriis et pravis imaginationibus abrepti prorsus desipiunt. Duae sunt praecipuae luminis partes quod adhuc in corrupta natura residet. nam omnibus ingenitum est aliquod religionis semen: deinde insculptum est eorum conscientiis boni et mali discrimen. Sed qui tandem inde fructus emergunt, nisi quod religio in mille superstitionum portenta degenerat, conscientia autem iudicium omne pervertit, ut vitium cum virtute confundat? In summa, nunquam naturalis ratio homines ad Christum diriget. Iam quod prudentia ad regendam vitam instructi sunt, quod ad praeclaras artes ac disciplinas nati, id quoque totum sine fructu evanescit. Porro tenendum est, Evangelistam de naturalibus tantum donis loqui, regenerationis gratiam nondum attingere. Duae enim sunt distinctae filii Dei virtutes, prior quae in mundi architectura et naturae ordine apparet: altera vero qua naturam collapsam renovat et instaurat. Ut est aeternus Dei Sermo, per eum conditus fuit mundus: eius virtute acceptam semel vitam omnia retinent: homo imprimis singulari intelligentiae dono ornatus fuit: et quamvis sua defectione amiserit intelligentiae lucem, videt tamen adhuc et intelligit, ut non sit penitus abolitum quod naturaliter ex filii Dei gratia habet. Sed quoniam lucem quae in eo adhuc residet, stupore suo et pravitate obtenebrat, superest ut novum officium suscipiat Dei filius, hoc est Mediatoris, qui homi-

nem perditum, regenerationis Spiritu reformet. Ergo praepostere philosophantur et intempestive, qui lucem hanc, cuius meminit Evangelista, ad Evangelium referunt et salutis doctrinam.

6. Fuit homo missus a Deo, cui nomen Ioannes. 7. Hic venit in testimonium, ut testificaretur de lumine: ut omnes crederent per eum. 8. Non erat ille lux, sed ut testificaretur de luce. 9. Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in mundum. 10. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est et mundus eum non cognovit. 11. In sua venit, et sui eum non receperunt. 12. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem ut filii Dei fiant: iis scilicet qui credunt in nomen eius. 13. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

6. *Fuit homo.* Nunc disserere incipit Evangelista, quomodo Sermo Dei in carne manifestatus fuerit. Ac ne quis addubitet, Christum esse aeternum Dei filium, Ioannis Baptistae praeconio celebratum fuisse recitat. Neque enim se tantum hominibus visendum Christus exhibuit, sed voluit etiam testimonio Ioannis ac doctrina innotescere. Imo Deus Pater testem hunc Christo suo praemisit: quo facilius oblatam ab illo salutem omnes reciperent. Posset tamen absurdum prima facie videri, Christo aliunde dari testimonium, quasi ipse indigeat. Atqui pronuntiat, se ab homine testimonium non quaerere. Responsio facilis et nota est, testem hunc nostra, non Christi causa fuisse ordinatum. Si quis obiiciat, nimis infirmum esse testimonium hominis, ut Christus probetur esse filius Dei: hic quoque in promptu est solutio, non citari Baptistam quasi privatum testem, sed qui divina auctoritate praeditus, angeli magis quam hominis personam substineat. Ideo non suarum virtutum elogiis ornatur, sed hoc uno, quod Dei legatus fuerit. Nec obstat, quod Evangelii praedicatio Christo commissa fuit, ut sibi ipse testis esset. In hunc enim finem spectabat Ioannis praeconium, ut ad Christi doctrinam et miracula attenderent. *Missus a Deo.* Vocationem Ioannis non confirmat, sed obiter tantum eius meminit. Hoc ad certitudinem non satis est, quum multi sponte currentes, divinitus se missos iactent: sed Evangelista paulo post de hoc teste plura verba facturus, satis habuit uno verbo praefari, non venisse nisi Dei mandato. Postea videbimus quomodo Deum ministerii sui auctorem asserat. Nunc tenendum est (quod prius attigi) quod de Ioanne praedicatur, in omnibus Ecclesiae doctoribus requiri, ut a Deo vocati sint: ne alibi quam in solo Deo fundata sit docendi auctoritas. Nomen exprimit, non tantum hominis designandi causa, sed quoniam ex re ipsa illi impositum fuit. Neque enim dubium est quin Dominus ad munus respexerit, cui Ioannem destinabat, quum ita vocari per angelum iussit, ut inde omnes agnoscerent eum divinae gratiae praeconem. Tametsi enim passive יוחנן accipi potest, atque ita ad personam referri, quod Deo gratus Ioannes fuerit: ego tamen libenter ad fructum quem ex eo alii percipere debebant, extendo.

7. *Hic venit in testimonium.* Finem vocationis breviter perstringit: nempe ut Christo Ecclesiam pararet, quemadmodum ad Christum

omnes invitans, satis ostendit non sua causa se venisse. Adeo autem commendatione opus non habebat Ioannes, ut Evangelista moneat ipsum non fuisse lucem, ne immodieus eius splendor Christi gloriam obscuret. Sic enim quidam illi fixi haerebant, ut Christum neglige-rent. quemadmodum si quis aurorae aspectu attonitus, ad solem ocu-los vertere non dignetur. Porro quo sensu accipiat nomen *Lucis* Evangelista, mox videbimus. Sunt quidem pii omnes lux in Domino (Ephes. 5, 8.), quia eius Spiritu illuminati, non sibi tantum vident, sed alios etiam suo exemplo dirigunt in viam salutis. Apostoli etiam peculia-riter lux vocantur (Matth. 5, 14.), quia Evangelii facem praeferunt, quae mundi tenebras discutiat. Sed hic disserit Evangelista de unico et aeterno illuminationis fonte, quemadmodum statim clarius ostendit.

9. *Erat lux vera.* Vera lux non opponitur falsae: sed Chri-stum ab aliis omnibus discernere voluit Evangelista, ne quis hoc illi putaret esse cum angelis vel hominibus commune, quod lux dicitur. Hoc porro discrimen est, quod quicquid lucidum est in coelo et in terra, aliunde mutuatur splendorem suum: Christus autem lux est, ex se ipsa et per se refulgens: deinde irradians totum orbem suo fulgore: ut non alia sit usquam origo vel causa splendoris. Veram ergo lu-cem dixit, cui natura proprium est lucere. *Quae illuminat omnem ho-minem.* Praecipue in hoc insistit Evangelista, ut Christum lucem esse doceat, ab effectu quem in se quisque nostrum sentit. Poterat sub-tilius disputare, quod Christus, utpote lux aeterna, fulgorem sibi in-genitum habeat, non aliunde accitum: sed nos potius ad experientiam quam habemus omnes, revocat. Nam quum nos omnes splendoris sui participes faciat Christus, fatendum est hoc honoris proprie in ipsum solum competere, ut lux vocetur. Caeterum bifariam locus hic exponi solet. Quidam enim notam universalem ad eos restrin-gunt, qui Spiritu Dei regeniti, lucis vivificae fiunt compotes. Augu-stinus similitudinem adducit ludimagistri, qui si unus in urbe scholam habeat, dicitur omnium magister, etiamsi multi ad scholam non acce-dant. Ergo hoc comparative dictum accipiunt, omnes illuminari a Christo, quia nemo iactare queat, se aliter quam eius gratia vitae lu-cem adeptum esse. Sed quum omnes generaliter ponat Evangelista qui in hunc mundum veniunt, mihi alter sensus magis arridet: Quod in totum genus humanum diffusi sint ab hac luce radii: sicuti etiam prius dictum est. Scimus enim hoc homines prae aliis animantibus singulare habere, quod ratione et intelligentia praediti sunt, quod di-scrimen recti et iniusti in sua conscientia insculptum gerunt. Nemo itaque est, ad quem non perveniat aliquis aeternae lucis sensus. Sed quia fanatici homines locum hunc temere arreptum longius torquent, ut scilicet inde colligant, omnibus peraeque offerri illuminationis gra-tiam: meminerimus hic tantum agi de communi naturae luce, quae longe intra fidem subsidit. neque enim cum toto mentis suae acu-mine ac perspicacia quisquam hominum in regnum Dei penetrabit: solus est Spiritus Christi, qui ianuam coelorum electis aperit. Deinde meminerimus rationis lucem quam Deus hominibus indiderat, sic ob-scuratam fuisse per peccatum, ut vix in densis tenebris, adeoque in horrenda ignorantia et errorum abysso exiguae scintillae emicent, quae etiam protinus suffocantur.

10. *In mundo erat.* Homines ingratitudinis accusat, quod ita quasi sponte coecutierint, ut causa lucis qua fruebantur, illis incognita

fuerit. Hoc autem ad omnes mundi aetates patet: quia antequam manifestatus sit in carne Christus, suam ubique virtutem proferebat. Ergo quotidiani illi effectus corrigere debebant hominum torporem. Quid enim magis absurdum, quam haurire ex rivo fluente aquam, et mente non concipere fontem, unde rivus ipse scaturiat? Igitur, quod mundus Christum non cognovit antequam manifestaretur in carne, nulla reperietur iusta ignorantiae excusatio. Hoc enim eorum ignavia et maligno quodam stupore accidit, qui eum semper virtute praesentem habebant. Summa est, nunquam talem fuisse Christi absentiam a mundo, quin, homines eius radiis expergefacti, in ipsum attollere oculos debuerint. Unde sequitur, culpam illam imputandam esse.

11. *In sua venit.* Hic vero prorsus deplorata hominum pravitas et malitia: hic plus quam scelerata impietas apparet, quod quum Filius Dei se in carne conspicuum exhibuit, et quidem Iudaeis, quos sibi Deus ab aliis Gentibus velut in peculium segregaverat: non tamen agnitus nec receptus fuit. Hunc etiam locum varie exponunt. Aliqui enim promiscue de toto mundo Evangelistam putant loqui: et certe nulla est pars mundi, quam non sibi iure vindicet Dei Filius. Sensus ergo est secundum illos: Quum Christus in mundum descendit, non in alienos fines ingressum esse, quia totum genus humanum, propria erat eius haereditas. Sed rectius sentiunt meo iudicio, qui referunt ad solos Iudaeos. Subest enim tacita comparatio, qua magis exaggerat Evangelista hominum ingratitudinem. Filius Dei sibi in una gente domicilium elegerat: quum illic apparuit, reiectus est. Hinc ergo clare perspicitur, quam malitiosa sit hominum coecitas. Hoc autem omnino dicendum fuit, ut scandalum tolleret Evangelista, quod multis tunc obiicere poterat Iudaeorum incredulitas. Quum enim spretus ac repudiatus esset ab ea gente, cui nominatim promissus fuerat: quis illum putasset totius mundi redemptorem? Ideo videmus quantopere in hac parte laboret Paulus. Caeterum tam in verbo quam in nomine subest emphasis. Ubi prius erat Filius Dei, illuc eum Evangelista dicit venisse. Significat ergo novum et extraordinarium praesentiae modum, quo se Filius Dei manifestavit, ut illum homines propriore intuitu conspicerent. Quum dicit *in sua*, Iudaeos aliis Gentibus comparat: quia singulari privilegio in Dei familiam cooptati erant. Christus ergo se illis primo obtulit tanquam domesticis, et qui peculiari iure ad eius imperium pertinebant. Eodem spectat illa Dei querimonia apud Iesaiam: Bos cognoscit possessorem suum, asinus praesepe domini sui: Israel autem me non cognovit. (Ies. 1, 3.) Quamvis enim totius orbis habeat imperium, se tamen peculiarem Israelis Dominum facit, quem velut in sacrum ovile collegerat.

12. *Quotquot autem.* Ne quos moretur hoc obstaculum, quod Christum Iudaei contempserint ac respuerint, pios qui in ipsum credunt supra coelum attollit Evangelista. Dicit enim fide hanc gloriam consequi, ut filii Dei censeantur. Et in particula universali Quotquot subest antithesis. Coeca enim gloriatione Iudaei efferebantur, acsi soli Deum haberent sibi obstrictum. Pronuntiat ergo Evangelista mutatam esse sortem: quia abdicatis Iudaeis, Gentes in vacuum locum succedant. perinde est enim acsi ius adoptionis ad extraneos transferret. Hoc est, quod dicit Paulus, interitum populi unius vitam totius mundi fuisse (Rom. 11, 12.): quia Evangelium veluti ab illis expulsum, longe lateque per totum orbem dissipari coepit. Ita privilegio quo

excellebant spoliati sunt. Christo autem nihil obfuit eorum impietas: quia et alibi erexit regni sui sedem, et promiscue ad spem salutis vocavit omnes populos qui prius videbantur a Deo reiecti esse. *Dedit eis potestatem.* Nomen ἐξουσίας mihi dignitatem hoc loco significat: et praestaret ita vertere ad refellendum Papistarum commentum. Hunc enim locum pessime corrumpunt, quia intelligunt optionem tantum nobis dari, si quidem beneficio hoc uti libuerit. Ita liberum arbitrium ex hac voce, tanquam ignem ex aqua eliciunt. Habet hoc prima specie aliquid coloris: quod Evangelista non dicat Christum facere Dei filios, sed dare potestatem ut fiant. Hinc ergo colligunt nobis gratiam hanc solum offerri, in arbitrio nostro esse eius fruendae vel respuendae facultatem: sed hoc frivolum unius vocis aucupium contextus evertit. nam continuo post subiicit Evangelista, fieri Dei filios non propria carnis voluntate, sed quum ex Deo nascuntur. Quod si fides nos regenerat ut simus filii Dei, et eam coelitus inspirat Deus: aperte constat non potentialiter tantum a Christo nobis offerri adoptionis gratiam, sed ipso actu, ut loquuntur. Et sane Graecis ἐξουσία ἀντὶ ἀξιώσεως interdum capitur: qui sensus huic loco optime quadrat. Periphrasis autem qua usus est Evangelista, plus ad commendandam gratiae excellentiam valet, quam si uno verbo dixisset, omnes qui in Christum credunt, fieri ab ipso Dei filios. Nam de immundis et profanis hic loquitur, qui perpetua ignominia damnati, in mortis tenebris iacebant. In eo itaque admirabile gratiae suae specimen exhibuit Christus, quod tales hoc honore dignatus est, ut subito filii Dei esse inciperent: ac huius beneficii magnitudinem merito extollit Evangelista: quemadmodum et Paulus ad Ephesios 2. v. 4. Quod si cui magis placeat communis nominis significatio, non tamen potestas hic ab Evangelista statuitur media quaedam facultas, quae plenum et solidum effectum tollat: sed potius intelligit datum fuisse immundis et incircumcisis a Christo, quod impossibile videbatur. Incredibilis enim rerum conversio tunc facta est, quum Christus ex lapidibus excitavit Deo filios. Est igitur potestas ἱκανότης, cuius meminit Paulus ad Col. 1. v. 12, ubi gratias agit Deo, qui idoneos reddidit nos ad participandam Sanctorum sortem. *Qui credunt in nomen.* Christi recipiendi modum breviter notat, quum scilicet in eum creditur. Fide ergo insiti in Christum, ius adoptionis consequimur, ut simus filii Dei. Et certe quum ille unicus sit Dei Filius, minime ad nos pertinet hic honor, nisi quatenus eius sumus membra. Rursus hinc illud commentum refellitur de potentia. Potestatem hanc dari Evangelista pronuntiat iis qui iam credunt. Atqui certum est, re ipsa iam esse Dei filios. Fidei ergo nimis derogant, qui tantum hoc credendo consequi hominem dicunt ut filius Dei fiat si velit. Quia praesentis effectus loco, suspensam potentiam statuunt. Crassior adhuc repugnantia apparet in eo quod statim sequitur. Dicit Evangelista iam ex Deo esse natos, qui credunt. Non ergo facultas tantum eligendi offertur, quum iam id ipsum, de quo agitur, obtineant. Etsi autem Hebraeis Nomen pro virtute saepe accipitur, hic tamen relatio est ad Evangelii doctrinam. Tunc enim demum in Christum credimus, quum nobis praedicatus est. Loquor de ordinaria ratione, quos nos Dominus ad fidem adducit. Idque diligenter notandum est, quia sibi multi confusam sine ulla doctrinae intelligentia fidem stulte fabricant. Quemadmodum apud Papistas credendi

verbo: nihil magis tritum, ubi tamen nulla est ex Evangelii auditu Christi notitia. Ergo Christus per Evangelium se nobis offert, nos autem fide eum recipimus.

13. *Qui non ex sanguine.* Quod oblique hic pravam Iudaeorum confidentiam perstringi quidam putant, libenter amplector. Habebant illi semper in ore generis sui dignitatem, quasi ex sancta progenie orti, naturaliter sancti essent. Et merito gloriati fuissent Abrahae genere, si legitimi filii, ac non degeneres fuissent: at fidei gloriatio nihil prorsus carnali geniturae arrogat, sed uni Dei gratiae fert acceptum quicquid est boni. Dicit ergo Ioannes, qui ex Gentibus ante immundis Christo credunt, non ex utero nasci Dei filios, sed a Deo refingi, ut esse incipiant. Sanguinem videtur posuisse in numero plurali, quo longam generis successionem melius exprimeret. Nam haec pars erat iactantiae apud Iudaeos, continua serie posse originem suam referre usque ad Patriarchas. *Carnis voluntas* et *viri*, idem mihi significat. Cur enim Caro pro muliere sumatur, (quemadmadum multi cum Augustino volunt), ego non video. Potius rem unam diversis verbis repetens Evangelista, eam melius inculcat, et altius mentibus infigit. Tametsi autem Iudaeos, qui in carne superbiebant, proprie respicit, ex hoc tamen loco generalis doctrina colligi potest: Quod filii Dei censemur, non esse hoc naturae nostrae proprium, neque ex nobis proficisci, sed quia Dominus voluntarie nos, hoc est gratuito amore genuit. Hinc primo sequitur, fidem ex nobis non provenire: sed spiritualis regenerationis esse fructum. Negat enim Evangelista posse quemquam credere, nisi qui ex Deo genitus est: coeleste ergo donum est fides. Deinde, fidem non frigidam esse nudamque notitiam, quum nullus credere possit, nisi Dei spiritu reformatus. Videtur tamen Evangelista praepostere regenerationem fide facere priorem, quum potius effectus sit fidei, ideoque posterior. Respondeo, utrumque optime convenire: quia et fide concipimus incorruptibile semen, quo in novam et divinam vitam renascimur. Et tamen iam fides ipsa opus est Spiritus sancti, qui nonnisi in filiis Dei habitat. Ergo secundum diversos respectus fides regenerationis nostrae pars est, et in regnum Dei ingressus, ut nos in filiis suis numeret. Quod enim Spiritus mentes nostras illustrat, id iam ad renovationem nostri pertinet. Hoc modo ex regeneratione, tanquam ex fonte manat fides. Sed quoniam eadem fide Christum recipimus, qui Spiritu nos suo sanctificat, ideo dicitur adoptionis nostrae esse principium. Quamquam altera distinctio afferri potest clarior et magis expedita. Nam quum Dominus fidem inspirat, occulte nos et arcano quodam et incognito nobis modo nos regignit. Fide autem donati, vivo conscientiae sensu non adoptionis modo gratiam, sed vitae quoque novitatem et alia Spiritus sancti dona apprehendimus. Nam quum fides, (ut dictum est), Christum recipiat, nos in omnium eius bonorum possessionem quodammodo inducit. Ita quantum ad sensum nostrum spectat, nonnisi post fidem Dei filii esse incipimus. Quodsi adoptionis fructus est vitae aeternae haereditas, videmus ut Evangelista uni Christi gratiae totam salutem nostram ascribat. Et sane, ut se penitus excutiant homines, Dei filiis nihil dignum reperient, nisi quod ipsis Christus contulerit.

14. Et Sermo caro factus est, et habitavit in nobis: et

vidimus gloriam eius, gloriam tanquam Unigeniti a Patre: plenus gratiae et veritatis.

14. *Et sermo caro factus est.* Iam docet qualis ille fuerit Christi adventus, de quo meminerat: nempe quod carne nostra indutus, se palam mundo ostendit. Etsi autem ineffabile arcanum, quod Dei filius humanum naturam induerit, breviter attingit Evangelista, mire tamen perspicua est haec brevitas. Ludunt hic quidam et ineptiunt frivolis argutiis deliri homines, Sermonem dici carnem esse factum, quia Deus Filium suum, ut mente conceperat, hominem in mundum miserit: quasi Sermo ille umbratilis nescio quae fuerit idea. Atqui ostendimus, veram in essentia Dei hypostasin exprimi hac voce. *Carnis* etiam nomen plus ad exprimendam eius mentem energiae habet, quam si dixisset hominem esse factum. Ostendere voluit ad quam vilem et abiectam conditionem Dei filius nostra causa ex coelestis suae gloriae celsitudine descenderit. Scriptura quum de homine contemptim loquitur, carnem appellat. Quum autem tanta sit distantia inter spiritualem Sermonis Dei gloriam, et putidas carnis nostrae sordes, eousque tamen se filius Dei submisit, ut carnem istam tot miseriis obnoxiam susciperet. Caeterum Caro minime hic pro corrupta natura accipitur, (ut saepe apud Paulum), sed pro homine mortali: tametsi fragilem et prope evanidam eius naturam per contemptum notat Psal. 78, 39: Recordatus est quia caro sunt. Iesaiae 40, 6: Omnis caro foenum. et similibus locis. Simul tamen observandum est synecdochicam esse loquutionem, quia pars inferior totum hominem comprehendit. Stulte ergo Apollinaris, qui Christum fingebat corpore tantum humano vestitum absque anima. Nam ex innumeris testimoniis colligere promptum est, non minus anima quam corpore praeditum fuisse. Et Scriptura quum homines *carnem* vocat, non ideo exanimes ipsos facit. Clara igitur sententia est, quod Sermo ante saecula ex Deo genitus, et qui semper apud Patrem residebat, homo fuerit factus. In hoc fidei capite duo praecipue tenenda sunt: sic in unam personam coaluisse duas in Christo naturas, ut unus atque idem Christus verus sit Deus et homo. Alterum vero, non obstare personae unitatem, quin distinctae naturae maneant, ita ut divinitas quicquid sibi proprium est retineat, humanitas etiam seorsum habeat quod in eam competit. Itaque Satan quum variis deliriis per haereticos conatus sit sanam doctrinam subvertere, semper tamen ex duobus his erroribus alterutrum invexit: vel Christum ita confuse filium Dei esse et hominis, ut neque sua illi divinitas integra maneret, neque vera hominis natura esset circumdatus: vel ita carne esse vestitum, ut quasi duplex esset, duasque haberet divisas personas. Sic olim Nestorius diserte confitebatur utramque naturam, sed Christum unum fabricabat Deum, et alterum hominem. Eutyches autem contra, quum Christum unum agnosceret Dei et hominis filium, neutram ex duabus naturis illi relinquebat, sed fingebat esse simul permixtas. Et Servetus hodie cum Anabaptistis talem fingit Christum, qui confuse sit conflatus ex duplici natura, quasi homo divinus. Verbo quidem pronuntiat esse Deum, sed si vesana eius commenta recipias, divinitas ad tempus in naturam humanam conversa fuit, et nunc rursus natura hominis a divinitate absorpta est. His ambobus sacrilegiis refellendis apposite loquitur Evangelista. Quum Sermonem dicit carnem esse factum, clare

hinc personae unitas colligitur. neque enim convenit alium nunc esse hominem, quam qui verus semper fuit Deus, quum dicatur Deus ille factus esse homo. Rursum, quum distincte Christo homini Sermonis nomen tribuat, sequitur Christum, quum homo factus est, non desiisse tamen esse quod prius erat, et nihil in aeterna illa Dei essentia, quae carnem induit, esse mutatum. Denique sic filius Dei homo esse coepit, ut tamen adhuc sit ille aeternus Sermo qui nullum habet temporis initium. *Et habitavit.* Qui exponunt carnem fuisse Christo velut domicilium, non assequuntur Evangelistae mentem. neque enim perpetuam mansionem hic Christo in nobis assignat, sed dicit ad tempus (instar hospitis) versatum esse. Verbum enim quo utitur ἐσκήνωσεν a tabernaculis deductum est. Nihil ergo significat aliud quam Christum in terris defunctum esse munere sibi iniuncto: vel non tantum momento uno apparuisse, sed versatum esse inter homines, donec officii sui cursum absolveret. *In nobis.* Caeterum dubium est loquaturne in genere de hominibus, an de se tantum, et reliquis discipulis, qui testes oculati fuerunt eius quod dicit. Ego hoc secundum magis probo: statim enim subiicit, *Et conspeximus gloriam eius.* Tametsi enim ab omnibus conspici potuit Christi gloria, tamen maximae parti propter coecitatem incognita fuit. Pauci tantum quibus oculos Spiritus sanctus aperuit, hanc gloriae manifestationem viderunt. Summa est, Christum ita cognitum fuisse hominem, ut aliquid longe maius et excellentius in se conspiciendum praebuerit. Unde sequitur, Dei maiestatem non fuisse exinanitam, quamvis carne circumdata esset: latuit quidem sub carnis humilitate, sed ita tamen ut fulgorem suum emitteret. *Tanquam* non est improprietatis nota hoc loco, sed potius veram et solidam approbationem designat. Sicuti quum Paulus dicit, Tanquam filii lucis ambulate (Eph. 5, 8.), vult nos vere operibus testari hoc ipsum, quod simus filii lucis. Intelligit ergo Evangelista conspectam fuisse in Christo gloriam quae filio Dei congrueret, certumque esset divinitatis testimonium. *Unigenitum* vocat, quia unicus est natura filius: acsi eum supra homines et angelos locaret, atque illi uni assereret quod in creaturam nullam competit. *Plenus gratiae.* Proximae sententiae confirmatio est. Aliis quidem in rebus apparuit Christi maiestas, sed hoc prae aliis specimen elegit Evangelista, ut nos in practica magis quam speculativa eius notitia exerceat. quod diligenter notandum est. Certe quum Christus sicco pede super aquas incederet, quum fugaret daemones, et aliis miraculis exsereret suam potentiam, unigenitus Dei filius cognosci potuit: sed partem approbationis Evangelista in medium adducit, ex qua suavem fructum percipit fides, quia scilicet inexhaustum gratiae et veritatis fontem Christus re ipsa se esse testatus sit. Dicitur etiam Stephanus fuisse plenus gratia, sed alio sensu. (Act. 7, 55.) Plenitudo enim gratiae in Christo, fons ille est unde nos omnes haurire oportet: sicuti fusius paulo post dicendum erit. Posset hoc per hypallagen exponi pro veraci gratia: vel exegetice hoc modo, Plenum fuisse gratia, quae est veritas aut perfectio: sed quia iterum statim repetet eandem loquendi formam, utroque loco eundem esse sensum arbitror. Gratiam hanc et veritatem postea Legi opponet: ergo simpliciter interpretor, Christum Apostolis inde agnitum fuisse pro filio Dei, quod complementum omnium quae ad spirituale Dei regnum pertinent, in se haberet. Denique quod in omnibus

vere se praestiterit Redemptorem et Messiam: quae maxime insignis est nota, qua discerni ab aliis omnibus debuit.

15. Ioannes testificatur de ipso, et clamavit, dicens, Hic est de quo dicebam. Qui post me veniens mihi praepositus fuit, quia excellentior me erat. 16. Et ex plenitudine eius nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia. 17. Quia Lex per Mosen data est: gratia et veritas per Iesum Christum facta est. 18. Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.

15. *Ioannes testificatur.* Nunc recitat quale fuerit Ioannis praeconium. Verbo praesentis temporis continuum actum designat. Et certe perpetuo vigere debet haec doctrina, acsi vox Ioannis perpetuo auribus hominum insonaret. Sic *clamandi* verbum deinde ponit, ut Ioannis doctrinam minime obscuram vel ambagibus implicitam fuisse significet, nec illum susurrasse inter paucos homines, sed palam alta voce praedicasse Christum. Prima sententia huc spectat, Christi causa fuisse missum: itaque absurdum esse ut ipse emineat iacente Christo. *Hic est*, inquit, *de quo dicebam*, quibus verbis intelligit sibi hoc ab initio fuisse propositum, ut Christus innotesceret: atque hunc suarum concionum fuisse finem, sicuti non aliter legationis suae munus exsequi potuit, quam ad Christum discipulos suos vocando. *Qui post me venit.* Tametsi aliquot mensibus maior natu erat quam Christus, hic tamen de aetate non agit: sed quia Prophetae officium exercuerat aliquo temporis spatio, priusquam in medium Christus prodiret: ideo se tempore facit priorem. Ergo publicae manifestationis respectu Christus Ioannem sequutus est. Quae sequuntur, ad verbum sic habent, *Ante me factus est*, *quia prior me erat.* Sensus autem est, Christum iure praelatum fuisse Ioanni, quia excellentior esset. Cedit igitur Christo, et lampadem (ut proverbio dicitur) illi resignat. Sed quia posterior tempore exortus est, hoc non obstare admonet quominus praeferendus sit pro dignitatis suae merito. Sic omnes qui vel donis Dei, vel honoris gradu excellunt, manere in suo gradu decet, ut infra Christum subsidant.

16. *Et ex plenitudine.* Nunc de Christi officio concionari incipit, quod bonorum omnium affluentiam in se contineat, ita ut non aliunde ulla pars salutis petenda sit. Apud Deum quidem est fons vitae, iustitiae, virtutis, sapientiae: sed fons nobis occultus et inaccessus: sed horum omnium copia nobis in Christo exposita fuit, ut inde petere liceat. Ultro enim ad nos fluere paratus est, si modo transitum illi fide demus. Pronuntiat in summa, extra Christum nihil prorsus quaerendum esse boni, quamquam haec sententia pluribus membris constat. Primo enim ostendit omnes nos spiritualium bonorum inopes prorsus ac vacuos esse. In hoc enim abundat Christus, ut defectui nostro succurrat, ut egestatem sublevet, ut ieiunos ac famelicos satiet. Secundo admonet simulatque a Christo discessimus, frustra nos vel guttam unam boni quaerere, quia in ipso solo Deus quicquid est bonorum residere voluit. Ergo angelos et homines aridos, inane coelum, sterilem terram, omnia denique nihili reperiemus, si aliter quam per Christum velimus fieri donorum Dei participes.

Tertio admonet minime timendum esse ne quicquam nobis desit, si modo hauriamus ex Christi plenitudine, quae sic numeris omnibus perfecta est, ut sensuri simus, vere inexhaustum esse fontem: et Ioannes unum se ex reliquis facit, non modestiae causa, sed ut clarius pateat neminem prorsus excipi. Dubium tamen est, generaliterne de toto genere humano loquatur, an tantum eos intelligat qui post Christum in carne exhibitum plenius facti sunt bonorum eius compotes. Certum quidem est pios omnes qui sub Lege vixerunt, ex eadem plenitudine hausisse, sed quia Ioannes, mox temporum discrimen subiicit, magis probabile est hic proprie ab ipso commendari uberem istam bonorum copiam, quam Christus adventu suo protulit. Scimus enim parcius sub Lege gustata fuisse Dei beneficia, Christo autem in carne exhibito, quasi plena manu effusa fuisse ad satietatem. Non quod uberiore quisquam nostrum Spiritus gratia abundet quam Abraham, sed de ordinaria Dei dispensatione, et de modo ac ratione dispensandi loquor. Ergo Ioannes ut discipulos suos melius ad Christum invitet, pronuntiat omnibus in eo propositam esse bonorum quibus destituuntur copiam. Quanquam si longius extendere placeat, nihil in eo etiam erit absurdi: imo contextus non male hoc modo fluet, omnes ab initio mundi patres a Christo hausisse quicquid habuerint donorum: quia tametsi Lex per Mosen data esset, non tamen inde gratiam obtinuerint. Ego tamen quid mihi placeret, prius ostendi: nempe quod hic cum patribus nos Ioannes conferat, ut hac comparatione quod nobis datum est amplificet. *Et gratiam pro gratia.* Quomodo locum hunc exponat Augustinus, satis notum est. Quicquid scilicet bonorum identidem nobis a Deo suggeritur, et tandem vitam aeternam, non meritis nostris rependi quasi debitam mercedem, sed hoc merae esse liberalitatis, quod priores gratias ita remunerat Deus, et dona in nobis sua coronat. Pie quidem id et scite dictum, sed ad praesentem locum minus apte. Simplicior esset sensus, si comparative acciperes particulam ἀντὶ: acsi diceret, quascunqne in nos gratias cumulat Deus, peraeque ex hoc fonte manare. Posset etiam accipi quasi nota finalis causae, nos gratiam nunc accipere, ut aliquando Deus opus salutis nostrae compleat, quod erit gratiae complementum. Ego tamen eorum sententiae potius subscribo, qui nos irrigari dicunt effusis in Christum gratiis. Quod enim a Christo accipimus, non modo tanquam Deus nobis largitur, sed Pater in eum contulit, quod tanquam per canalem ad nos manaret. Haec est unctio, qua delibutus fuit, ut nos secum omnes ungeret. Unde et ille Christus vocatur, nos Christiani.

17. *Quia Lex per Mosen.* Est prolepsis, in qua praevenit contrariam exceptionem. Tanti enim erat apud Iudaeos Moses, ut aegre quicquam ab eo diversum admitterent. Docet ergo Evangelista, quanto inferius fuerit Mosis ministerium Christi potestate. Simul comparatio haec Christi virtutem non parum illustrat. nam quum Mosi nihil non deferrent Iudaei, admonet Evangelista perquam exiguum esse quod ille attulit, si cum Christi gratia conferatur. Erat enim alioqui magnum obstaculum, quod se ex Lege habere putabant, quae nonnisi per Christum consequimur. Caeterum notanda est antithesis, quum legem opponit gratiae et veritati, nam utrumque horum legi defuisse significat. *Veritas* autem meo iudicio pro firma

et solida rerum stabilitate capitur. Per nomen *gratiae* spirituale eorum complementum intelligo, quorum nuda littera in Lege continebatur. Ac possunt duae istae voces per hypallagen eodem referri: acsi dixisset Gratiam, qua constat Legis veritas, in Christo demum exhibitam fuisse. Verum quia idem manebit sensus, connectasne an distinguas, parum interest. Hoc quidem certum est, Evangelistam velle, in Lege adumbratam duntaxat fuisse spiritualium bonorum imaginem: in Christo vero solide praestari: unde sequitur, si Legem a Christo separes, nihil illic restare praeter inanes figuras. Qua ratione dicit Paulus ad Coloss. 2, 17. illic esse umbras, in Christo corpus. Neque tamen imaginandum est quicquam fallaciter in Lege fuisse ostensum: Christus enim anima est quae vivificat quod alioqui esset in Lege mortuum. Sed hic aliud agitur, quid scilicet Lex per se et absque Christo valeat: negat autem Evangelista, quicquam in ea solidum inveniri, donec ad Christum ventum fuerit. Porro veritas haec in eo consistit, quod per Christum obtinemus gratiam, quam lex minime potuit conferre. Itaque Gratiae nomen generaliter accipio, tam pro gratuita peccatorum remissione, quam pro renovatione cordis. Nam quum hic discrimen veteris et novi Testamenti breviter notet Evangelista, (quod fusius describitur Ierem. 31. v. 31.) quicquid ad spiritualem iustitiam spectat, hoc verbo complectitur. Eius autem duae sunt partes, quod gratis se nobis Deus reconciliat, peccata non imputando: et quod legem suam cordibus insculpit, ac intus per Spiritum suum in illius obedientiam homines reformat. unde apparet Legem perperam ac falso exponi, si quos in se retineat, vel impediat quominus ad Christum accedant.

18. *Deum nemo vidit unquam.* Aptissime hoc ad proximae sententiae confirmationem additum. Cognitio enim Dei ianua est, qua in bonorum omnium fruitionem ingredimur. Ergo quum se Deus nobis per solum Christum patefaciat, hinc etiam consequitur, omnia a Christo petenda esse. Haec doctrinae series diligenter notanda est. Nihil magis tritum videtur, quam pro fidei suae modo percipere unumquemque nostrum quae Deus nobis offert: sed pauci sunt qui cogitent, vas fidei et notitia Dei afferendum esse quo hauriamus. Quod Deum a nemine visum esse dicit, non tantum de externo corporei oculi aspectu intelligendum: nam generaliter significat, quum Deus lucem habitet inaccessam, non posse nisi in Christo viva sua imagine cognosci. Porro hunc locum ita vulgo exponunt: Quum nuda Dei maiestas in se sit abscondita, nunquam potuisse comprehendi, nisi quatenus se in Christo manifestavit: Deum ergo nonnisi in Christo patribus olim fuisse cognitum. Ego vero potius hic Evangelistam in comparatione iam adducta insistere sentio, quanto scilicet nostra quam patrum conditio sit potior, quia Deus qui prius in arcana sua gloria latebat, se nunc quodammodo visibilem fecerit. Nam certe quum vocatur Christus expressa Dei imago, id ad peculiare novi Testamenti beneficium pertinet (Hebr. 1, 3). Sic etiam hoc loco Evangelista novum et insolitum quiddam designat, quum Unigenitum, qui erat in sinu Patris, nobis exposuisse dicit quod alioqui occultum erat. Dei ergo manifestationem, quae per Evangelium nobis allata est, commendat, in qua nos a Patribus discernit, facitque illis superiores: quemadmodum et Paulus fusius tractat (II. Corinth. 3 et 4). Nullum enim, ut sub Lege, amplius velum esse praedicat,

sed Deum palam in Christi facie conspici. Si cui absurdum videtur, Patres Dei notitia privari, ex quibus prophetae nobis hodie etiam facem praeferunt: respondeo, non simpliciter aut praecise illis negari quod nobis tribuitur, sed minoris et maioris (ut loquuntur) fieri comparationem, quia illi parvas tantum vivae lucis scintillas habebant, cuius plenus hodie fulgor nos illustrat. Si quis excipiat, Deum tunc quoque facie ad faciem esse visum (Genes. 32, 30): dico aspectum illum minime cum nostro conferri, sed prout tunc solebat Deus obscure et quasi procul se ostendere, quibus clarius apparuerat, ii se facie ad faciem vidisse dicunt. Itaque temporis sui respectum habent: interim Deum non videbant, nisi multis involucris obtectum. Singularis fuit visio illa, et reliquis fere omnibus excellentior, quam in monte Moses impetravit (Exod. 33, 23), et tamen nominatim Deus pronuntiat: Faciem meam videre non poteris, tantum videbis tergum meum. Qua metaphora plenae et liquidae revelationis tempus nondum venisse significat. Est etiam notandum, Patres, quum Deum aspicere vellent, semper oculos ad Christum vertisse. Non tantum hoc intelligo, quod Deum in aeterno suo Sermone intuiti sint, sed quod ad promissam Christi manifestationem tota mente, totoque cordis affectu intenti erant. Qua ratione dicet Christus ipse cap. 8, 56. Abraham vidit diem meum. Porro quod subalternatur non pugnat. Manet ergo illud fixum, Deum qui prius erat visibilis, nunc in Christo apparuisse. Quum dicit *filium in sinu Patris fuisse*, sumpta est ab hominibus translatio, qui in sinum suum admittere dicuntur, quibuscum arcana omnia communicant. Sedes consilii pectus est. Ergo Filium ab intimis secretis Patri fuisse docent, ut sciamus in Evangelio nos habere quasi apertum Dei pectus.

19. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudaei Hierosolyma Sacerdotes et Levitas, ut interrogarent eum, Tu quis es? 20. Et confessus est, et non negavit: confessus est, inquam, Non sum ego Christus. 21. Tunc interrogarunt eum, Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, Non sum. Propheta es tu? Et respondit, Non. 22. Dixerunt ergo illi, Quis es, ut responsum demus iis qui miserunt nos? Quid dicis de te ipso? 23. Ego, inquit, vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, quemadmodum dixit Iesaias propheta.

19. *Et hoc est testimonium.* Hactenus Ioannis concionem de Christo habitam retulit Evangelista: nunc descendit ad testimonium magis celebre, quod Sacerdotum legatis redditum fuit ut Hierosolymam perferrent. Dicit ergo Ioannem aperte professum esse quorsum a Deo missus esset. Quaeritur primum, quo consilio ipsum interrogaverint Sacerdotes. Vulgo existimant Christi odio falsum honorem Ioanni eos detulisse: atqui tunc nondum illis innotuerat Christus. Dicunt alii placuisse magis Ioannem, quod ex genere ac ordine sacerdotali esset: sed ne hoc quidem est probabile. Nam quum fausta

omnia sibi a Christo promitterent, cur sponte finxissent sibi falsum Christum? Proinde alia ratione inductos fuisse arbitror. Diu iam caruerant Prophetis: Ioannes repente et ex insperato prodierat: erecti exspectatione erant omnium animi. Adde, quod propinquum Messiae adventum omnes animis conceperant. Ne in officio suo torpere videantur Sacerdotes, si rem tanti momenti negligant aut dissimulent, quaerunt ex Ioanne quisnam sit. Ergo initio nihil astute egerunt: quin potius redemptionis desiderio impulsi scire cupiunt, an Ioannes sit Christus, quia usitatum in Ecclesia ordinem mutare incipit. Neque tamen nego quin simul retinendi sui iuris ambitio apud eos valuerit: sed tamen nihil minus habebant in animo, quam Christi honorem ad alium transferre. Nec quicquam agunt a persona, quam sustinent, alienum: nam quum gubernacula tenerent Ecclesiae Dei, curare eos decebat, ne quis se temere ingereret, ne quis emergeret novae sectae auctor, ne fidei unitas in populo scinderetur, ne quis novos et extraneos ritus in medium proferret. Apparet ergo vulgatam fuisse de Ioanne famam, quae omnium mentes excitaverit. Hoc autem admirabili Dei providentia gubernatum fuit, quo illustrius esset hoc testimonium.

20. *Et confessus est, et non negavit.* Hoc est, plane et sine ambagibus vel ulla simulatione confessus est. Confitendi verbum priore loco in genere capitur, quod rem ut erat exposuerit. Secundo repetitur ad exprimendam confessionis formam. Diserte ergo respondit, se non esse Christum.

21. *Elias es tu?* Cur Eliam potius quam Mosen nominant? Qui ex prophetia Malachiae hunc exorientis Messiae quasi luciferum fore tenebant (Malach. 4, 5.), hoc tamen ex opinione falso praesumpta quaerunt. Nam quum hominis animam putarent ex uno corpore ad aliud migrare, dum Malachias propheta Eliam mittendum denuntiat, Eliam illum, qui sub Achab vixit, imaginabantur venturum esse. Quare merito et vere respondet Ioannes, se non esse Eliam. Loquitur enim ex eorum sensu: Christus autem ex genuina Prophetae interpretatione Eliam ipsum esse affirmat (Marc. 9, 13.). *Propheta es tu?* Perperam Erasmus ad Christum restringit. Nam quod articulus additur, nullam emphasin habet hoc loco: et postea satis declarant legati, se alium a Christo Prophetam intellexisse. Ita enim subsumunt, Si neque Christus es, neque Elias, neque Propheta. Diversas itaque personas videmus notari. Alii sciscitatos putant, an esset aliquis unus ex veteribus Prophetis: sed neque haec expositio mihi probatur. Potius hoc nomine Ioannis officium designant, an constitutus sit a Deo Propheta. Dum hoc negat, non modestiae causa mentitur, sed sincere et ex animo se a numero Prophetarum segregat, nec tamen pugnat hoc responsum cum Christi elogio. Ioannem Christus ornat titulo Prophetae: imo addit ipsum esse plus quam Prophetam (Matth. 11, 9.). Sed illis verbis nihil aliud quam fidem et auctoritatem eius doctrinae vindicat, et simul muneris illi iniuncti praestantiam extollit. Ioannes autem hoc loco aliud spectat: nempe quod nullum proprium mandatum habeat, ut ordinarius mos Prophetarum fuit, sed tantum praeco sit Christo destinatus. Similitudine hoc clarius patebit. Quicunque etiam de rebus non magnis mittuntur legati, nomen et ius legatorum obtinent: siquidem propria habent mandata. Tales fuerunt omnes Prophetae, qui certis va-

ticiniis instructi, Propheticum munus exercuerunt. Si qua res maximi ponderis agatur, ac duo mittantur legati, quorum alter mox affuturum nuntiet, qui de tota rei summa transigat, hic posterior conficiendi negotii mandatum habeat, annon prior legatio pars et appendix huius praecipuae censebitur? Haec in Ioanne ratio valuit: cui nihil aliud iniunxerat Deus, nisi ut Christo discipulos pararet. Atque hic sensus ex circnmstantia loci contextuque facile elicitur. Nam oppositum membrum, quod mox sequitur, expendere convenit. Ego, inquit, non sum Propheta: sed vox in deserto clamans. Quare hinc pendet discrimen, quod vox clamans, ut paretur via Domino, non sit Propheta, separatam et sibi propriam functionem habens, sed subalternus tantum minister, ut ita loquar, et eius doctrina quaedam duntaxat audiendi alterius magistri praeparatio. Hoc modo Ioannes, quamvis Prophetis omnibus excellentior, non tamen est Propheta.

23. *Vox clamantis.* Quia docendi partes sibi temere sumpsisset, nisi ministerio praeditus, ostendit, quaenam sit sua functio, eamque Iesaiae testimonio comprobat (Ies. 40, 3.). Unde sequitur, eum nihil nisi divinitus iussum agere. Iesaias quidem non de uno Ioanne illic loquitur, sed Ecclesiae instaurationem promittens, futurum praedicit, ut adhuc audiantur laetae voces, viam iubentes sternere Domino. Tametsi autem Dei adventum notat, quum a Babylonico exsilio populum reduceret, verum tamen complementum fuit Christi in carne manifestatio. Ergo in praeconibus, qui Dominum appropinquare nuntiarunt, principatum habuit Ioannes. Porro argute philosophari in Vocis nomine, quod nonnulli faciunt, frivolum est. Vox dicitur Ioannes, quia imposita illi sit clamandi provincia. Allegorice quidem Iesaias desertum vocat miseram Ecclesiae vastitatem, quae populo reditum negare videbatur: acsi diceret, transitum quidem obstructum esse captivo populo, sed Dominum viam reperturum per invia. Sed desertum illud visibile, in quo Ioannes concionabatur, symbolum vel imago erat vastae solitudinis, quae spem liberationis tollebat. Si hanc similitudinem repute, facile videbis non torqueri Prophetae verba. Nam ita Deus omnia composuit, ut populo suis miseriis attonito ante oculos poneret huius vaticinii speculum.

24. Porro qui fuerant missi, erant ex Pharisaeis. 25. Itaque interrogaverunt eum, et dixerunt illi, Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta? 26. Respondit illis Ioannes, dicens, Ego baptizo in aqua: medius autem inter vos stat, quem vos nescitis. 27. Ipse est, qui post me veniens mihi praelatus est: cuius ego non sum dignus solvere corrigiam calceamenti. 28. Haec in Bethabara facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans.

24. *Erant ex Pharisaeis.* Dicit fuisse Pharisaeos, qui tunc primatum tenebant in Ecclesia, ut sciamus non fuisse contemptibiles aliquos ex grege Levitarum, sed homines auctoritate praeditos. Hinc fit ut de baptismo quaestionem moveant. Vulgares ministri qualicunque responso contenti fuissent, isti autem, quia elicere nequeunt quod cuperent, temeritatis insimulant Ioannem, quod novum ritum inducere audeat.

25. *Quid ergo baptizas.* Quum hos tres gradus constituunt, viden-tur apte ratiocinari: Si nec Chritus es, nec Elias, nec Propheta. Neque enim cuiusvis est baptismi usum instituere. Penes Messiam futura erat omnis potestas. De venturo Elia hanc opinionem con-ceperant, quod ab eo inchoanda esset regni et Ecclesiae instauratio. Prophetis etiam Dei concedunt, ut provinciam sibi iniunctam obeant. Constituunt igitur novitatem esse illicitam, quod Ioannes baptizat, quum nulla illi publica persona a Deo imposita sit. Sed in eo fal-luntur, quod Eliam illum esse non agnoscunt, cuius fit mentio apud Malachiam 4, 5., tametsi Eliam se esse neget quem ipsi somniabant.

26. *Ego baptizo aqua.* Hoc ad corrigendum eorum errorem satis valere debebat, sed profectu caret clara alioqui admonitio apud surdos: nam quum ad Christum eos mittit, iamque eum adesse pro-nuntiat, hinc constat non modo divinitus constitutum esse ut sit Chri-sti minister, sed esse verum Eliam qui ad testandam Ecclesiae reno-vationem missus sit. Porro non exprimitur hic plena antithesis, quia diserte spiritualis Christi baptismus non opponitur externo Ioannis baptismo, sed facile subaudiri potest istud posterius membrum de baptismo Spiritus: et paulo post Evangelista utrumque ponit. Duo autem huius responsionis sunt capita: quod Ioannes nihil praeter fas sibi usurpet, quia auctorem baptismi sui Christum habet, in quo constat signi veritas: deinde quod nihil habeat praeter externi signi administratio-nem, vis autem et efficacia penes unum Christum tota sit. Ita ba-ptismum suum asserit, quatenus eius veritas aliunde pendet. Interim vero sibi adimendo Spiritus virtutem, Christi dignitatem extollit, ut in eum solum respiciant homines. Hoc optimum temperamentum, ubi minister quicquid auctoritatis sibi vindicat, ita mutuatur a Christo, ut etiam ad eum referat, illi soli omnia tribuens. Caeterum nimis levi hallucinatione factum est, quod Ioannis baptismum a nostro di-versum esse putarunt. Neque enim hic Ioannes de baptismi sui uti-litate et usu disputat, sed tantum cum Christi persona suam confert. Quemadmodum hodie si quaeratur quae sint nostrae et Christi partes in baptismo, fateri oportet, Christum solum praestare quod baptis-mus figurat: nos praeter nudam signi dispensationem nihil habere. Duplex est in Scriptura de sacramentis loquendi modus. Nam alicubi docet lavacrum esse regenerationis, illic ablui peccata, nos inseri in Christi corpus, crucifigi veterem nostrum hominem, nos in vitae no-vitatem resurgere. Ac tunc quidem Christi virtutem hominis ministe-rio coniungit, ut certe nihil aliud est minister, quam Christi manus. Quare eiusmodi loquutiones, non quid per se conferat homo, sed quid per hominem et signum, tanquam sua organa, efficiat Christus, osten-dunt. Verum quia proclivis est in superstitionem lapsus, deinde ho-mines pro ingenita sibi superbia ereptum Deo honorem ad se rapiunt, ideo Scriptura ut sacrilegam hanc insolentiam compescat, ministros interdum a Christo discernit, ut hoc loco, ut sciamus nihil ministros esse vel posse. *Medius inter vos.* Eorum socordiam oblique per-stringit, quod Christum ignorent, ad quem maxime animos advertere debebant. Ac semper hoc sedulo inculcat, nihil de suo ministerio posse cognosci donec ad auctorem ipsum ventum fuerit. Dicit Chri-stum inter eos medium stare, ut ad eum cognoscendum studia exci-tet. Summa autem huc redit, ut se deiiciat quantum fieri potest, ne qua in parte honor illi perperam delatus, Christi praestantiam obscu-

ret. Probabile autem est has illi sententias frequentes fuisse in ore, quum videret se immodice perversis hominum iudiciis extolli.

27. *Qui post me veniens.* Duo hic dicit, Christum a se tempore quidem secundum, sed gradu dignitatis longe priorem esse, quia Pater illum omnibus praetulerit. Tertium paulo post addet, Christum ideo aliis omnibus praepositum esse, quia iure alios omnes antecellit.

28. *Haec in Bethabara.* Loci notatio non tantum ad fidem historiae spectat, sed etiam ut sciamus in celebri hominum conventu datum fuisse hoc responsum. Multi enim ad Ioannis baptismum confluebant, hic autem ordinarius illi ad baptizandum locus erat. Et putant fuisse Iordanis traiectum: unde et nomen deducunt, nam interpretantur domum transitus. Nisi forte eorum opinio magis placeat, qui ad memorabilem populi transitum hoc referunt, quum Deus per medias aquas viam sub Iosua patefecit (Ios. 3, 13.). Alii legendum potius iudicant Betharaba. Bethaniae nomen inscite a quibusdam positum fuit. Nam postea videbimus quam vicina Hierosolymae fuerit Bethania. Bethabarae autem situs, quem topographi describunt, optime cum Evangelistae verbis convenit. Quanquam de vocis pronuntiatione non contendo.

29. Postridie videt Ioannes Iesum venientem ad se, et dicit, Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi. 30. Hic est de quo dixi, Post me venit vir qui mihi praepositus est, quia excellentior me erat. 31. Et ego non noveram eum: sed ut manifestaretur Israeli, propterea ego veni aqua baptizans. 32. Et testificatus est Ioannes dicens, Ego conspexi Spiritum descendentem instar columbae de coelo, et mansit super eum. 33. Et ego non noveram eum: sed qui me misit ad baptizandum aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto. 34. Ego itaque vidi, et testificatus sum, quod hic est filius Dei.

29. *Postridie.* Non dubium est quin iam prius de Messiae exhibitione verba fecisset Ioannis: sed quum exortus est Christus, voluit brevi tempore innotescere illius praeconium, et iam instabat tempus quo Christus finem illius ministerio afferret, quemadmodum sole exorto aurora subito evanescit. Ergo quum sacerdotibus legatis testatus esset adesse iam et versari in medio populi, a quo baptismi veritas et virtus petenda esset, postridie eum palam ostendit. Haec enim duo continua temporis serie coniuncta plus ad movendos animos valent. Haec eadem ratio est cur Christus se in eius conspectum offerat. *Ecce Agnus Dei.* Praecipuum Christi officium breviter quidem, sed dilucide exponit, quod scilicet peccata mundi mortis suae sacrificio tollens, homines Deo reconciliet. Alia quidem beneficia nobis confert Christus, sed hoc summum, et ex quo reliqua dependent: quod iram Dei placando facit ut iusti et puri censeamur. Ex hoc enim fonte profluunt omnes bonorum rivi, quod Deus pec-

cata non imputando in gratiam nos recipit. Ideo Ioannes ut nos ad Christum adducat, a gratuita, quam per ipsum consequimur, peccatorum venia exordium facit. Porro in voce *Agni* ad vetera Legis sacrificia alludit. Erat illi cum Iudaeis negotium, qui sacrificiis assueti, aliter de peccatorum expiatione doceri non poterant, quam proposito in medium sacrificio. Quum autem variae fuerint species, una hic per synecdochen ponitur. Et probabile est Ioannem ad agnum paschalem respexisse. In summa notandum est Ioannem hac loquutione usum esse, quae ad docendos Iudaeos aptior erat, et plus habebat energiae: quemadmodum nos hodie propter baptismi usum melius apprehendimus quid valeat peccatorum remissio sanguine Christi parta, quum audimus nos illo ablui et purgari sordibus nostris. Interea quum superstitiose de sacrificiis vulgo Iudaei sentirent, vitium illud obiter corrigit, quorsum spectarint illa omnia admonens. Hic pessimus erat sacrificandi abusus, quod in symbolis defixam habebant fiduciam. Ergo Ioannes Christum proponens, ipsum testatur esse Agnum Dei: quo significat, quascunque sub Lege victimas Iudaei offerre soliti erant, minime ad peccata expianda valuisse, sed fuisse tantum figuras, quarum exhibita fuerit veritas in Christo ipso. *Peccatum* singulari numero, pro quavis iniquitate ponit: acsi diceret, Quicquid est iniustitiae quod Deum ab hominibus alienat, per Christum tolli. Et quum dicit *mundi* peccatum, hanc gratiam ad totum genus humanum promiscue extendit: ne sibi solis Iudaei missum redemptorem putent. Sed hinc colligimus universum mundum eodem constringi reatu: et quia cuncti sine exceptione mortales rei sunt iniustitiae coram Deo, reconciliatione opus habere. Ergo Ioannes generaliter de mundi peccato loquens, nos propriae miseriae sensu afficere, et ad quaerendum remedium hortari voluit. Nunc vero quod omnibus offertur beneficium, amplecti nostrum est, ut statuant singuli nihil sibi obstare quominus reconciliationem in Christo inveniant, si modo duce fide ad ipsum accedant. Porro unicam tollendis peccatis rationem statuit. Scimus ab initio mundi, quum omnes convictos teneret propria conscientia, anxie in promerenda venia laborasse. Inde tot expiationum genera quibus Deum placari falso putabant. Fateor quidem adulterinos omnes placationum ritus a sancto principio originem duxisse, quia scilicet Deus sacrificia instituerat quae homines ad Christum dirigerent. Sed tamen proprium sibi quisque placandi Dei modum confinxit. Ioannes autem nos ad unum Christum revocat, nec aliter quam eius beneficio Deum nobis esse propitium docet, quia ipse unus tollit peccata. Quare non aliud peccatoribus reliquum facit, nisi ut ad Christum confugiant: quo humanas omnes satisfactiones, piacula omnia et redemptiones evertit, ut certe nonnisi impia commenta sunt, diaboli astu inventa. *Tollendi* verbum bifariam exponi potest: vel quod Christus onus quo eramus oppressi, in se receperit, quemadmodum dicitur, peccata nostra in ligno portasse (1. Petr. 2, 24.): et Iesaias dicit pacis nostrae correctionem illi fuisse impositam (Ies. 53, 5.), vel quod peccata aboleat. Sed quia hoc posterius pendet a priore, ideo libenter utrumque recipio, quod scilicet Christus peccata nostra ferendo auferat. Quamvis ergo peccatum in nobis perpetuo haereat, tamen quoad Dei iudicium nullum est, quia abolitum Christi gratia nobis non imputatur. Nec displicet quod Chrysostomus annotat, verbo praesentis

temporis continuum actum designari, nam expiatio, qua semel defunctus est, semper viget. Caeterum non simpliciter peccatum a Christo tolli docet, sed modum simul designat, quod scilicet Patrem nobis propitiaverit mortis suae beneficio. Hoc enim sub Agni nomine intelligit. Sciamus ergo tunc nos demum Christi gratia reconciliari Deo, si recta ad eius mortem nos conferimus: et statuimus illum cruci affixum unicam esse victimam expiatricem, qua sublatus est omnis noster reatus.

30. *Hic est de quo dixi.* Summatim comprehendit omnia, quum Christum affirmat esse quem sibi praeferendum docuit. Hinc enim sequitur Ioannem nihil quam praeconem esse in illius gratiam missum: unde rursus constat Christum esse Messiam. Porro hic tria enumerat. Nam quum dicit virum post se venire, significat se tempore fuisse priorem, ut viam Christo pararet, iuxta Malachiae testimonium, Ecce mitto Angelum meum coram facie mea (Malach. 3, 1.). Quum dicit sibi praepositum, hoc ad gloriam refertur, qua Deus Filium suum ornavit quum prodiit in mundum ad exsequendum Redemptoris munus. Ratio tandem subiicitur, quia Christus dignitate Ioannem longe superet. Non fuit ergo adventicius honor quem illi detulit Pater, sed aeternae eius maiestati debitus. Caeterum de hac loquutione supra nonnihil attigi, Praepositum scilicet esse, quia primus erat.

31. *Et ego non noveram.* Ne suspectum sit testimonium, quasi amicitiae vel gratiae datum, dubitationem praevenit, aliam se Christi notitiam habere negans, quam quae divinitus obtigit. Summa ergo est, Ioannem neque ex suo sensu, neque in hominis gratiam, sed instinctu Spiritus, et Dei mandato loqui. *Veni,* inquit, *aqua baptizans:* hoc est, vocatus sum, et ordinatus ad hoc munus, ut eum patefacerem Israeli. Quod postea clarius exponit, et confirmat Evangelista, dum ipsum testificantem inducit quod divino oraculo Christum cognitum habeat. Pro eo quod hic habetur, Veni ad baptizandum, illic diserte exprimit se missum esse. Sola enim est Dei vocatio quae legitimos Ecclesiae ministros facit, quia quicunque se ultro ingerit, quacunque polleat vel doctrina, vel facundia, nihil tamen auctoritatis meretur, quia Deum auctorem non habet. Quum autem Ioannem ut legitime baptizaret, oportuerit a Deo mitti, hinc collige, non esse in ullius hominis arbitrio sacramenta instituere, sed hoc ius unius esse Dei proprium, sicut alibi Christus, ut Ioannis baptismum probet, quaerit sitne e coelo, an ab hominibus (Matth. 21, 15.).

32. *Vidi Spiritum descendentem instar columbae.* Impropria est vel figurata loquutio. Quibus enim oculis Spiritum videre poterat? Sed quia columba certum et minime fallax praesentiae Spiritus symbolum erat, Spiritus metonymice vocatur, non quod vere sit, sed quod ostendat quantum fert hominis captus. Atque haec translatio trita est in sacramentis. Cur enim Christus panem appellat corpus suum, nisi quia rei nomen apte ad signum transfertur: praesertim ubi signum verum et efficax, simul pignus est, quo certiores reddamur, rem ipsam quae signatur, nobis praestari? Non tamen intelligas, Spiritum sub columba inclusum fuisse, qui coelum et terram implet, sed virtute fuisse praesentem, ut sciret Ioannes, non frustra oculis suis obiici tale spectaculum. Quemadmodum nos Christi corpus scimus non alligatum esse pani, sed eius tamen participatione

fruimur. Iam quaeritur, cur sub columbae forma Spiritus tunc apparuerit. Tenenda semper est signorum analogia cum veritate. Quum Spiritus Apostolis daretur, visae sunt igneae linguae et dissectae (Actor. 2, 3.), quod spargenda esset per omnes linguas Evangelii praedicatio, et igneam virtutem habitura. Sed hoc loco Deus repraesentare palam voluit illam Christi mansuetudinem quam Iesaias commendat, Lignum fumigans non exstinguet, et calamum quassatum non confringet (Ies. 42, 1.). Tunc enim primum Spiritus super eum descendere visus est, non quod prius eo vacuus fuisset, sed quia tunc quasi solemni ritu inauguratus fuit. Scimus enim instar hominis privati per triginta annos latuisse, quia nondum manifestationis tempus advenerat. Quum vero mundo se patefacere vellet, a baptismo incepit. Tunc ergo non tam sibi, quam suis accepit Spiritum: atque ideo visibilis fuit descensus ille, ut sciamus in eo residere donorum omnium copiam, quorum inopes et vacui sumus. Idque ex verbis Baptistae colligere promptum est: quum enim dicit, Super quem videris Spiritum descendentem, ac manentem super eum, is est qui baptizat Spiritu, perinde valet acsi diceret, in hunc finem Spiritum conspectum esse sub forma visibili, et requievisse super Christum, ut sua plenitudine omnes suos irrigaret. Quid sit Baptizare Spiritu, supra breviter attigi: nempe suum baptismo effectum dare, ne inanis sit vel irritus, quod Spiritus sui virtute praestat.

33. *Super quem videris.* Hic nascitur difficilis quaestio. Nam si Ioannes Christum non noverat, cur recusat ad baptismum admittere? Hoc certe ignoto non diceret, Ego abs te potius debeo baptizari (Matth. 3, 14.). Respondent quidem eatenus fuisse cognitum, quod tanquam eximium Prophetam reverebatur, Dei filium esse nesciebat. Atque frigida est haec solutio, debet enim quisque absque ullius personae respectu vocationi Dei parere. Itaque nulla est hominis dignitas vel excellentia, quae nos in officio nostro impedire debeat. Quare Deo eiusque baptismo fecisset iniuriam Ioannes, si alteri cuivis, praeterquam Dei filio sic loquutus esset. Ergo necesse est Christum prius fuisse cognitum. Primo notandum est, hic de notitia agi quae ex consuetudine et mutuo usu gignitur. Tametsi ergo Christum agnoscit ex quo videt, non tamen desinit hoc verum esse, non fuisse sibi invicem notos communi hominum more, quia notitiae initium ex Deo profectum est. Nondum tamen prorsus soluta videtur quaestio. Dicit enim Spiritus conspectum fuisse indicationis notam. Atqui Spiritum nondum viderat, quum illum tanquam filium Dei alloquitur. Ergo eorum sententiae libenter subscribo, qui signum hoc confirmationis causa additum putant, neque id tam Ioannis respectu, quam nostri omnium. Solus quidem Ioannis vidit, sed aliis potius quam sibi. Bucerus illud Mosis apte citat (Exod. 3, 12.), Hoc vobis erit signum, quod itinere tridui confecto sacrificabitis mihi in monte. Certe quum exirent, iam sciebant Deum liberationis ducem ac praesidem esse, sed haec a posteriori, ut loquuntur, confirmatio fuit. sic ad priorem revelationem, quae Ioanni data fuerat, hoc auctarium accessit.

34. *Vidi et testatus sum.* Significat nihil se dubium proferre: quia Deus probe et penitus illi comperta esse voluit quorum futurus erat mundo testis. Atque hoc notatu dignum est, ipsum esse testatum quod Christus esset filius Dei, quia Spiritus sancti datorem

Christum esse oporteat, quia in alium neminem honor ac munus homines Deo reconciliandi competat.

35. Postridie rursus stabat Ioannes, et ex discipulis eius duo. 36. Et intuitus Iesum ambulantem, dixit, Ecce agnus Dei. 37. Audierunt illum duo illi discipuli loquentem, et sequuti sunt Iesum. 38. Conversus autem Iesus, et intuitus illos sequentes se, dicit ipsis, Quid quaeritis? Qui dixerunt illi, Rabbi (quod si interpreteris, exponitur magister), ubi manes? 39. Dicit illis, Venite et videte. Venerunt et viderunt ubi maneret, et apud eum manserunt diem illum: hora autem erat fere decima.

35. *Ecce Agnus Dei.* Hinc clarius patet quod iam prius admonui Ioannem, quum sentiret se ad stadii sui metam appropinquare, assidue instare solitum, ut Christo lampadem traderet. Constantia etiam plus fidei testimonio conciliat. Sed quod continuis diebus tam sedulo in repetenda Christi commendatione insistit, eo admonet peractum iam sibi esse cursum. Hic praeterea videmus quam tenue et humile Ecclesiae principium fuerit. Ioannes quidem Christo discipulos parabat, sed Christus nunc demum Ecclesiam colligere incipit. Porro duos tantum habet obscuros et ignobiles homines, sed hoc quoque ad illustrandam eius gloriam facit, quod brevi temporis spatio non humanis opibus, nec valida manu adiutus, regnum suum miro et incredibili modo propagat. Porro notandum est quorsum praecipue homines adducat: nempe ut in eo peccatorum remissionem inveniant. Sicuti autem Christus se consulto discipulis obtulerat, ut ad se venirent, ita nunc benigne venientes animat et hortatur. neque enim exspectat dum ipsi priores verba faciant, sed rogat, *Quid quaeritis?* Haec tam blanda et comis invitatio quae semel duobus facta est, ad omnes nunc pertinet. Quare timendum non est ne se nobis subducat Christus, vel facilem accessum neget, si modo nos ad se aspirare viderit: quin potius manu porrecta conatus nostros iuvabit. Et quomodo non occurreret ad se venientibus, qui vagos et errantes procul quaerit, ut in viam reducat?

38. *Rabbi.* Nomen hoc primariis hominibus et honore aliquo praeditis commune erat. Sed hic Evangelista alium temporis sui usum notat, quod scilicet hoc nomine salutabant doctores ac verbi Dei interpretes. Tametsi ergo Christum nondum agnoscunt unicum Ecclesiae magistrum, commoti tamen Ioannis elogio, illum Prophetae et doctoris loco habent, qui primus est ad docilitatem gradus. *Ubi manes?* Hoc exemplo docemur, talem ex primis Ecclesiae rudimentis concipiendum esse Christi gustum, qui nos ad proficiendi studium inflammet. Deinde non debere nudo et evanido aspectu esse contentos, sed expetendum esse eius domicilium, ut nos ad se hospites recipiat. Sunt enim permulti qui Evangelium procul duntaxat olfaciunt, atque ita sinunt Christum subito evanescere, et effluere quicquid de ipso didicerant. Quanquam autem tunc non facti sunt perpetui eius discipuli, non tamen dubium est quin nocte illa plenius eos erudierit, ut paulo post sibi penitus addictos haberet.

39. *Erat hora fere decima.* Hoc est, instabat vesper: quia duae tantum horae ad occasum usque solis restabant. Diem enim tunc in horas duodecim partiebantur, quae aestate longiores, hyeme breviores erant. Ex hac tamen temporis circumstantia colligimus duobus istis discipulis tantum audiendi Christi et propius noscendi fuisse ardorem, ut de nocturno hospitio solliciti non essent. Nos vero magna ex parte multum illis sumus dissimiles, qui sine fine procrastinamus, quia nobis nunquam commodum est Christum sequi.

40. Erat Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant ex Ioanne, et sequuti fuerant ipsum. 41. Invenit hic prior fratrem suum Simonem: et dicit illi, Invenimus Messiam, quod interpretando dicitur Christus. 42. Adduxit itaque eum ad Iesum. Intuitus eum Iesus dixit, Tu es Simon, filius Iona: tu vocaberis Cephas, quod est, si exponas, Petrus.

40. *Erat Andreas.* Huc spectat Evangelistae consilium usque ad finem capitis, ut sciamus quomodo paulatim adducti fuerint Christo discipuli. Hic de Petro narrat, postea Philippum et Nathanaelem adiunget. Quod Andreas statim fratrem adducit, in eo exprimitur fidei natura, quae lucem intus suppressam non suffocat, sed potius huc illuc spargit. Vix scintillam unam habet Andreas, qua tamen irradiat fratrem suum. Vae igitur socordiae nostrae, si plenius illuminati non alios studemus eiusdem gratiae facere consortes. Imo in Andrea duo animadvertere licet quae Iesaias exigit a filiis Dei (Ies. 42, 3.): nempe ut quisque manum proximi sui apprehendat: deinde ut dicat, Venite, ascendamus in montem Domini, et ipse nos docebit. Fratri enim manum porrigit Andreas: sed interea hunc finem habet praepositum, ut sibi in Christi schola sit condiscipulus. Notandum praeterea Dei consilium est, quod Petrum, qui futurus erat longe praestantior, Andreae opera et ministerio ad Christi notitiam deduci voluit: ne quis nostrum, quantumvis excellat, doceri a minori recuset. Graves enim morositatis suae, vel potius superbiae poenas dabit, qui propter hominis contemptum ad Christum venire non dignabitur.

41. *Invenimus Messiam.* Messiae nomen Graece interpretatus est Evangelista, ut quod arcanum Iudaeis erat, toti mundo vulgaret. Porro hic ordinarius erat regum titulus, quemadmodum solemnis illis erat unctio. Sed non ignorabant interea, Regem unum divinitus ungendum esse, sub quo speranda esset perfecta aeternaque felicitas: praesertim quum terrenum Davidis regnum minus stabile experti forent. Deinde quemadmodum ipsos variis aerumnis subactos, et gravatos ad Messiae exspectationem erexit, ita clarius illis patefecit propinquum eius adventum. Nam Danielis vaticinium prae aliis illustre est, quantum ad Christi nomen spectat (Dan. 9.). Non enim, ut superiores Prophetae, regibus illud tribuit, sed unius Redemptoris facit proprium. Hinc mos loquendi passim obtinuerat, quoties facta erat Messiae aut Christi mentio, ne quem alium nisi Redemptorem intelligerent. Sic infra capite quarto dicet Samaritana mulier, Messias

venturus est: quo magis mirum est a tam paucis exceptum fuisse, qui tam cupide ab omnibus expetebatur, et in ore omnium erat.

42. *Tu es Simon, etc.* Christus Simoni nomen imponit, non ut fieri solet inter homines, ex praeterito aliquo eventu, vel ex eo quod iam cernitur, sed quia Petrum facturus ipsum erat. Primum dicit, Tu es Simon, filius Iona. Mutilum patris nomen ponit: quod satis vulgare est, quum in alienas linguas nomina transferuntur. Nam ex capite ultimo palam constabit filium fuisse Ioanna, vel Ioannis. Hoc vero totum perinde valet, acsi diceret, longe alium fore quam nunc sit. Neque enim honoris causa patrem commemorat, sed quum obscuro genere natus esset, ac nullius inter homines existimationis, hoc sibi non fore obstaculo pronuntiat, quominus reddat virum invictae fortitudinis. Ergo hoc tanquam vaticinium Evangelista commemorat, quod Simoni impositum fuerit novum cognomen. Vaticinium intelligo, non tantum quia praeviderit Christus futuram in Petro fidei constantiam, sed quia praedixerit quid illi daturus esset. Ergo gratiam qua illum donare postea statuit, iam elogio commendat: ideo non dicit hoc illi in praesentia cognomen esse, sed differt in futurum tempus: Tu vocaberis Cephas, inquit. Pios quidem omnes Petros esse convenit, qui in Christo fundati ad exstruendum Dei templum aptentur: sed hic unus propter singularem excellentiam ita vocatur. Interea ridiculi sunt Papistae, qui eum in Christi vicem substituunt, ut sit Ecclesiae fundamentum, quasi vero non ipse quoque in Christo cum reliquis fundatus sit: bis autem ridiculi, dum ex lapide caput faciunt. Exstat enim in Gratiani rhapsodiis insulsus canon sub Anacleti nomine, qui nomen Hebraeum cum Graeco permutans, et κεφαλὴν non distinguens a Cepha, Petrum putat constitutum hoc nomine Ecclesiae caput. Porro Cepha Chaldaicum magis quam Hebraeum est nomen: sed illa post Babylonicum exsilium usitata erat pronuntiatio. Itaque in Christi verbis nihil est ambiguum. Petro enim quod minime unquam sperasset promittit, et suam in eo gratiam saeculis omnibus commendat, ne quid illi obsit prior conditio, quum insignis hic titulus novum hominem factum esse declaret.

43. Postridie voluit Iesus exire in Galilaeam, et invenit Philippum, et dixit illi, Sequere me. 44. Erat autem Philippus ex Bethsaida, urbe Andreae et Petri. 42. Invenit Philippus Nathanaelem, et dicit illi, Invenimus Iesum filium Ioseph ex Nazareth. De quo scripsit Moses in Lege, et Prophetae. 46. Dixit illi Nathanael, Ex Nazareth potest aliquid boni esse? Dixit illi Philippus, Veni, et vide.

43. *Sequere me.* Hac una voce quod accensus fuit Philippi animus ad sequendum Christum, inde colligimus quanta sit verbi efficacia: sed non in omnibus promiscue apparet. Deus enim multos compellat nullo profectu: perinde acsi inani sonitu eorum aures verberaret. Externa igitur verbi praedicatio per se infructuosa est, nisi quod reprobos letaliter vulnerat, ut reddantur coram Deo inexcusabiles. Sed quum arcana Spiritus gratia illam vivificat, necesse est sensus omnes sic affici, ut homines quocunque Deus vocat, sequi

parati sint. Ergo rogandus Christus est ut eandem in nobis Evangelii potentiam exserat. Caeterum, in Philippo sequendi Christi peculiaris ratio fuit. Iubetur enim sequi non modo ut quivis nostrum, sed tanquam contubernalis et individuus comes. Sed tamen haec vocatio specimen est vocationis omnium.

44. *Erat ex Bethsaida.* Videtur data opera positum huius urbis nomen, quo illutrior in tribus Apostolis pateat Dei bonitas. Scimus quam severe urbi illi Christus alibi minetur, ac maledicat. Quare ex gente adeo impia et scelerata quod aliqui a Deo in gratiam recepti sunt, perinde habendum est acsi ex inferis educti essent. Quod autem Christus ex profunda illa abysso ereptos, tanto honore dignatur ut Apostolos constituat, id praeclarum et memorabile beneficium est.

45. *Invenit Philippus Nathanaelem.* Utcunque haec Ecclesiae incunabula despectui habeant superbi homines, nostrum tamen est, maiorem in illis Dei gloriam perspicere, quam si magnificus ab initio et modis omnibus splendidus fuisset regni Christi status: scimus enim in quantam mox segetem hoc exiguum semen excreverit. Porro idem hic aedificandi studium in Philippo nobis proponitur, quod prius in Andrea. Modestia etiam notatur, quod nihil aliud cupit ac studet, nisi ut habeat qui secum a communi omnium magistro discant. *Invenimus Iesum.* Quam tenuis fuerit modulus fidei in Philippo hinc patet, quod de Christo quatuor verba profari nequit, quin duos crassos errores permisceat. Facit illum filium Ioseph, et patriam Nazareth falso illi assignat: et tamen quia sincere fratri suo prodesse cupit, et Christum patefacere, Deo probatur haec eius sedulitas: et prosperum etiam successum habet. Danda quidem opera est ut se quisque intra fines suos sobrie contineat. Nec sane Evangelista hoc quasi laude dignum in Philippo commemorat quod Christum bis deformet: sed eius doctrinam utcunque vitiosa esset ac errore implicita, utilem fuisse refert, quia ad hunc scopum nihilominus tendebat ut Christus vere cognosceretur. Iesum stulte dicit filium Ioseph, imperite Nazarenum facit: sed interea non adducit nisi ad filium Dei qui ex Bethlehem natus est, nec adulterinum Christum fabricat, sed tantum vult cognosci qualis a Mose et Prophetis traditus est. Videmus ergo hoc in doctrina esse praecipuum, ut quoquomodo ad Christum perveniant qui nos audiunt. Multi quum subtiliter de Christo disputant, suis tamen argutiis ita eum obscurant et involvunt, ut nunquam reperiri queat. In hunc modum Papistae Christum non dicent esse filium Ioseph: distincte enim tenent quid nominis habeat: sed interea virtutem eius exinaniunt, ita ut spectrum ostentent loco Christi. Annon praestaret cum Philippo crasse balbutire, et retinere verum Christum, quam diserto argutoque loquendi modo ficticium inducere? Contra, multi sunt hodie pauperculi idiotae, qui dicendi rudes et ignari, multo tamen fidelius Christum docent quam omnes Papae theologi cum altis suis speculationibus. Admonet itaque hic locus ne fastidiose respuamus, si quid minus apte a simplicibus et indoctis de Christo dictum fuerit, modo nos ad Christum dirigant: sed ne falsis hominum commentis a Christo abstrahamur hoc nobis semper in promptu remedium sit, ut puram eius notitiam petamus ex Lege et Prophetis.

46. *Ex Nazareth.* Initio refugit Nathanael, Christi patria (ut

quidem a Philippo indicata fuerat) offensus: sed primum decipitur inconsiderato Philippi sermone. Nam quod ille stulte putaverat, hic pro certo sumit. Accedit deinde praeposterum iudicium ex loci odio vel contemptu. Utrumque diligenter nobis observandum est. Parum abfuit quin hic sanctus vir accessum sibi ad Christum praecluderet. Quare hoc? Quia quod de ipso perperam dictum fuerat a Philippo, temere ipse credit. Deinde quia praesumpta opinio eius animum occupaverat, ut nihil speraret boni a Nazareth. Nisi ergo nobis sedulo cavemus, non erimus extra idem periculum. Et sane eiusmodi obstaculis quotidie molitur Satan nos arcere ab accessu Christi. Plurima enim mendacia spargi astute curat, quae vel exosum vel suspectum nobis Evangelium reddant ne ipsum gustare audeamus. Alterum etiam lapidem movere non desinit, ut Christum nobis contemptibilem reddat. Videmus enim quale multis offendiculum sit crucis humilitas, quae tam in Christo capite, quam in eius membris apparet. Caeterum, quia vix tam cauti esse possumus, quin tentemur his Satanae artificiis, saltem nobis protinus succurat, *veni et vide*. Passus est Nathanael duplicem suum errorem hoc Philippi dicto corrigi. Itaque eius exemplo dociles nos primum et morigeros praebeamus: deinde ne recusemus inquirere, ubi Christus ipse dubitationes quae nos vexant, eximere paratus est. Qui affirmative hanc sententiam legunt, vehementer errant: quam enim frigide hoc esset dictum? Deinde scimus urbem Nazareth non fuisse tunc in pretio habitam, et Philippi responsum satis ostendit illam haesitationis et diffidentiae fuisse vocem.

47. Quum vidisset Iesus Nathanaelem ad se venientem, dicit de illo, Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. 48. Dicit illi Nathanael, Unde me nosti? Respondit Iesus, et dicit illi, Priusquam Philippus te vocaret, quum esses sub ficu, vidi te. 49. Respondit Nathanael, et dicit illi, Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Israelis. 50. Respondit Iesus, et dixit illi, Quoniam dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: maiora his videbis. 51. Tunc dixit illi, Amen, amen dico vobis, posthac videbitis coelum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis.

47. *Ecce vere Israelita.* Quod Christus Nathaelem laudat, non facit in eius gratiam, sed sub eius persona communem doctrinam proponit. Nam quum se plerique fidelium titulo venditent, qui nihil minus sunt quam fideles, veros et probos a falsis aliqua nota discerni, operae pretium est. Scimus quanto supercilio gloriati fuerint Iudaei in patre suo Abraham: quam confidenter generis sui sanctitatem iactaverint. Interea vix centesimus quisque reperiebatur non prorsus degener et alienus a fide Patrum. Ergo Christus, ut hypocritis larvam detrahat, breviter verum Israelitam definit, et simul scandalum tollit quod mox exoriturum erat ex impia gentis contumacia. Nam qui censeri volebant filii Abrahae, et sanctus Dei populus, infesti Evangelii hostes paulo post futuri erant. Ergo ne

quem exanimet vel perturbet communis omnium fere ordinum impietas, mature admonet ex multis qui Israelitarum nomen obtendunt, paucos esse veros Israelitas. Porro quia haec etiam Christianismi definitio est, non leviter praetereundus est hic locus. Verum, ut paucis teneamus Christi mentem, notandum est *dolum* sinceritati opponi. Dolosos ergo vocat qui alibi dicuntur in Scriptura, duplices corde. Nec tantum crassa illa hypocrisis taxatur, quum se bonos viros simulant qui sibi male conscii sunt, sed alia etiam interior, dum ita coecutiunt homines in suis vitiis, ut non aliis tantum, sed sibi mentiantur. Cordis igitur coram Deo integritas, et erga homines rectitudo Christianum facit: sed praecipue dolum illum Christus notat, cuius mentio fit Psalmo 32, 2. Ἀληθῶς, hic plus significat quam Certe. Est quidem Graecis saepe simplex affirmatio, sed quia hic inter rem et nudum titulum subaudienda est antithesis, vere dicitur esse, qui re ipsa est qualis censetur.

48. *Unde me nosti.* Quamvis illi blandiri nolet, audiri tamen ab eo voluit, ut novam interrogationem eliceret, cui respondens probaret se filium Dei. Non frustra autem interrogat Nathanael unde notus sit Christo. Nam hominis tam sinceri qui omni dolo vacuus sit, rarum est exemplum, et illam puritatem cordis nosse, nonnisi Dei est. Caeterum, Christi responsio videtur parum apposita. Neque enim si Nathanaelem sub ficu videt, penetrare ideo potuit in altas cordis latebras. Verum alia est ratio: nam sicuti Dei proprium est cognoscere homines nunquam visos, ita etiam videre quae oculis non apparent. Quum ergo sciret Nathanael se non humano more visum fuisse a Christo, sed vere divino intuitu, hinc colligere potuit non humanitus iam ipsum loqui. Est igitur probatio ex paribus sumpta. Neque enim minus in Deum competit videre quae sunt extra conspectum, quam de cordis puritate iudicium ferre. Colligenda praeterea est ex hoc loco utilis doctrina: quum de Christo minime cogitamus, ab ipso nos conspici: atque ita fieri necesse est, ut aversos reducat.

49. *Tu es filius Dei.* Quod ex divina potentia filium Dei agnoscit, non mirum est. Sed qua ratione Israelis regem vocat? neque enim res coniunctae videntur, sed Nathanael altius respicit: iam Messiam esse audiverat: huic doctrinae confirmationem, quae data est, subnectit. Tenet etiam aliud principium, non esse venturum filium Dei, nisi ut se Dei populo regem praestet. Merito itaque regem Israelis fatetur, qui filius Dei est. Et certe fides non in sola Christi essentia (ut ita loquar) haerere debet, sed eius virtutem et officium attendere. parum enim prodesset scire quisnam sit Christus, nisi hoc secundum accederet, qualis erga nos esse velit, et in quem finem missus fuerit a Patre. Hinc factum est ut Papistae nonnisi umbratilem Christum habeant, quia nudam essentiam apprehendere illis curae fuit: regnum vero eius, quod servandi virtute constat, neglexerunt. Porro quod Regem Israelis praedicat Nathanael, cuius tamen regnum ad extremos usque mundi fines extenditur, confessio est ad fidei mensuram finita. Necdum enim eo progressus erat, ut sciret toti mundo destinatum esse Regem, vel potius undique colligendos esse Abrahae filios, ut totus mundus esset Israel Dei. Nos quibus patefacta est regni Christi amplitudo, has angustias transilire convenit. Interea Nathanaelis exemplo fidem nostram exerceamus

auditu verbi, confirmemus quibuscunque possumus adminiculis, nec maneat sepulta, sed in confessionem erumpat.

50. *Respondit Iesus.* Non reprehendit Nathanaelem quasi nimium credulus fuerit, sed potius suo calculo probans eius fidem, maiora illi et reliquis confirmationis argumenta promittit. Adde quod uni homini speciale hoc erat, visum esse sub ficu a Christo absente, et procul remoto: nunc vero probationem, quae futura sit omnibus communis, Christus affert, ideoque sermonem quasi ex abrupto ab uno homine ad omnes convertit.

51. *Videbitis coelum apertum, etc.* Multum autem errant meo iudicio, qui anxie quaerunt tempus et locum, ubi et quando Nathanael et reliqui coelum apertum viderint. Potius enim quiddam continuum designat quod semper exstare debebat in eius regno. Fateor quidem aliquoties discipulis visos fuisse angelos, qui hodie non apparent. Fateor aliam fuisse coelestis gloriae manifestationem, quum ascendit Christus in coelum, quam nunc nobis constet. Sed si probe reputamus, quod tunc factum est, perpetuo viget. Nam quum prius nobis clausum esset regnum Dei, vere in Christo apertum fuit. Huius rei visibile specimen editum fuit tam Stephano, et tribus discipulis in monte, quam aliis discipulis in Christi ascensu. Verum signa omnia quibus se Deus nobis praesentem ostendit, ad coeli apertionem pertinent, maxime ubi se nobis in vitam communicat. Sequitur alterum membrum de angelis. Hi dicuntur *ascendere et descendere*, ut divinae erga nos beneficentiae sint ministri. Ergo hac loquutione mutua inter Deum et homines communicatio notatur. Hoc autem beneficium Christo acceptum ferre convenit, quia sine ipso hostile potius angelis nobiscum dissidium est, quam familiaris iuvandi nostri cura. Ideo super ipsum ascendere et descendere dicuntur: non quod illi soli ministrent, sed quod eius respectu, atque in eius honorem complectantur sua cura totum Ecclesiae corpus. Nec dubito quin ad scalam alludat quae monstrata fuit patriarchae Iacob per somnium (Genes. 28, 12.): vere enim in Christo praestatur quod visio illa adumbrabat. Denique huius loci summa est, quum esset totum genus humanum extraneum a regno Dei, nunc coelorum ianuam nobis esse patefactam, ut simus cives sanctorum, et angelorum socii: atque ut hi ordinati salutis nostrae custodes ex beata quiete ad opem miseriis nostris ferendam descendant.

CAPUT II.

1. Tertio die nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae: et erat mater Iesu illuc. 2. Vocatus est autem etiam Iesus et discipuli eius ad nuptias. 3. Et quum vinum defecisset, dicit mater Iesu illi, Vinum non habent. 4. Dicit illi Iesus, Quid tibi mecum mulier? nondum venit hora mea. 5. Dicit mater eius ministris, Quodcunque vobis dixerit, facite. 6. Erant

autem illic hydriae lapideae sex positae, secundum purificationem Iudaeorum, continentes singulae circiter metretas duas vel tres. 7. Dicit illis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum. 8. Et dicit illis, Haurite nunc, et ferte architriclino. Et tulerunt. 9. Quum autem gustasset architriclinus aquam vinum factam (non noverat autem unde esset, sed ministri noverant qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus. 10. Et dicit illi, Omnis homo primo bonum vinum ponit: et quum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: tu vero servasti bonum vinum hucusque. 11. Hoc principium signorum fecit Iesus in Cana Galilaeae, et manifestavit gloriam suam, et crediderunt in eum discipuli eius.

1. *Nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae.* Quum historia haec primum a Christo editum miraculum contineat, vel uno hoc nomine ad eam considerandam maxime attentos esse nos decet: quanquam, ut postea videbimus, aliae sunt causae, quae nobis eam commendent. Sed ex progressu multiplex utilitas dilucidius constabit. Locum primo nominat Evangelista Cana Galilaeae, non illam quae versus Sareptam sita, inter Tyrum et Sidonem, maior dicta est huius alterius comparatione, quam alii in sorte Tribus Zabulon locant, alii vero Tribui Aser assignant. Nam et Hieronymus testatur, adhuc suo tempore illic eius nominis exstitisse oppidulum. Vicinam certe urbi Nazareth fuisse credibile est: quum nuptiarum causa eo venerit Christi mater. Itinere diei unius a Capernaum fuisse dissitam ex capite quarto constabit. Vicinitas quoque urbis Bethsaida inde colligi potest, quod triduo postquam in finibus illis Christus fuerat, celebratas in Cana nuptias fuisse Evangelista commemorat. Fieri potest ut tertia etiam non procul Hyerosolyma, et tamen extra Galilaeam fuerit. Sed hoc quia mihi ignotum, relinquo. *Et erat mater Iesu.* Probabile est aliquem fuisse ex consanguineis Christi, qui uxorem duxerit. Iesus enim matri tanquam comes hic additur. Quod discipuli simul vocantur, inde colligi potest, quam simplex et frugalis fuerit illi vivendi ratio, quia in commune cum illis vivebat. Sed hoc absurdum videri posset, quod homo non admodum dives nec copiosus (ut patebit ex vini defectu) in Christi gratiam quatuor aut quinque alios invitet. Verum inter inopes facilior est, et magis ingenua invitatio: quia dedecus non verentur, quemadmodum divites si minus laute et splendide hospites suos tractent. Priscum enim morem communicationis mutae pauperes magis retinent. Hoc tamen rursus parum civile videtur, quod convivas suos patitur sponsus in media coena vino destitui. Nam parum considerati hominis est, vinum quantum convivis sufficiat non habere. Respondeo nihil hic narrari quod non frequenter accidat, praesertim ubi non est quotidianus vini usus. Deinde contextus ostendit, sub finem convivii coepisse vinum deficere, quum iam ex more saturos esse oporteret. Sic enim lo-

quitur Architriclinus, Alii deterius vinum inebriatis apponunt: tu vero hucusque quod optimum erat servasti. Ad haec, non dubito quin hoc totum divina providentia gubernatum fuerit, ut locus esset miraculo.

3. *Dicit mater Iesu.* Dubitari potest, speretne aliquid ac petat a Filio, quum nullum adhuc miraculum ipse edidisset. Et fieri potest ut tale remedium non exspectans, eum admonuerit, ut pia aliqua exhortatione convivis taedium eximeret, ac simul levaret pudorem sponsi. Porro hanc anxiae συμπαθείας vocem fuisse interpretor. Nam quum videret sancta mulier posse convivium turbari, quod parum se honorifice accipi putantes, qui vocati fuerant, fremerent adversus sponsum, aliquid solatii optavit. Chrysostomus eam muliebri affectu sibi et Filio nescio quid favoris captasse suspicatur. Sed haec coniectura nihil rationis habet. Sed cur tam duriter a Christo repellitur? Respondeo, quamvis neque ambitio, neque alius carnis affectus ipsam ageret, in eo tamen peccasse, quod fines suos excessit. Quod sollicita est de aliorum incommodo, et mederi quoquo modo cupit, hoc humanitatis est, ac virtuti dandum: sed interea se ingerendo, Christi gloriam obscurare poterat. Quanquam simul notandum est, Christum non tam eius, quam aliorum causa sic loquutum esse. Maior eius erat modestia et pietas, quam ut adeo severa castigatione opus haberet. Deinde non peccabat ipsa sciens et volens, sed Christus periculo tantum occurrit, ne alio quam oportet, trahatur matris dictum, quasi ex eius praescripto miraculum postea ediderit.

4. *Quid tibi mecum mulier?* Graece ad verbum est, Quid tibi et mihi. Sed Graecis tantundem valet haec loquutio ac Latinis, Quid tibi mecum. Vetus interpres multos fefellit, qui putarunt Christum negare, vini defectum pertinere ad suam et matris curam. Atqui ex secundo membro colligere promptum est, quam id remotum sit a Christi sensu. Curam enim hanc suscipit, ac suarum esse partium testatur, quum addit horam suam nondum venisse. Utrumque ergo coniungi debet, Christum tenere quid facto sit opus, et tamen matris admonitu hac in re nihil facturum. Insignis certe locus. Cur enim matri praecise negat quod liberaliter aliis quibuslibet toties postea concessit? Deinde cur simplici repulsa non contentus, eam in vulgarem mulierum ordinem cogit, nec iam matris nomine dignatur? Hac Christi voce palam constat denuntiari hominibus, ne nominis materni honorem superstitiose in Maria evehendo, quae Dei propria sunt in ipsam transferant. Sic ergo matrem Christus alloquitur, ut perpetuam ac communem saeculis omnibus doctrinam tradat, ne immodicus matris honor divinam suam gloriam obscuret. Porro quam necessaria haec admonitio fuerit, ex crassis foedisque superstitionibus, quae postea sequutae sunt, plus satis notum est. Facta est enim Maria regina coeli, spes, vita, et mundi salus. Denique eo progressus est vesanus furor, ut Christi propemodum nudati spoliis eam ornarent. Quumque has exsecrabiles in filium Dei blasphemias damnamus, maligni et invidi vocamur a Papistis. Imo improbe calumniantur, sanctae Virginis honorem hostiliter a nobis impugnari. Quasi vero non habeat quantum illi honoris debetur, nisi Dea fiat: aut hoc illi sit honorificum, sacrilegis titulis ornatam in Christi locum subrogari. Atrocem ergo illi Mariae iniuriam faciunt, quando ut mentitis eam laudibus deforment, Deo eripiunt, quod

suum est. *Nondum venit hora mea.* Significat se hactenus non incogitantia vel torpore cessasse. Interea subindicat sibi rem curae futuram, ubi opportunitas advenerit. Itaque sicut matrem insimulat, quod intempestive festinet, ita rursum miraculi spem facit. Utrumque agnoscit sancta virgo, neque enim amplius eum compellat. Et quum ministros admonet ut quicquid ille praeceperit faciant, novum quiddam sperare se ostendit. Caeterum haec doctrina latius patet, quoties Dominus nos tenet suspensos, auxiliumque suum differt, non ideo torpere, sed potius opera sua sic moderari, ut nihil nisi opportune agat. Qui ad fatalem temporum ordinationem hunc locum traxerunt magis sunt ridiculi, quam ut verbo uno sit opus ad eos refellendos. Hora Christi aliquando dicitur, quae illi destinata est a Patre. Et tempus suum postea vocabit, quod illi commodum erat, et aptum ad exsequenda Patris mandata: hoc autem loco temporis ad agendum sumendi et eligendi arbitrium sibi vindicat.

5. *Dicit mater eius ministris.* Hic sancta virgo specimen edit verae obedientiae, quam filio debebat, ubi non de humanis officiis, sed divina eius potentia agebatur. Modeste igitur acquiescit in Christi responso, aliosque similiter hortatur ut eius imperio pareant. Fateor quidem ex circumstantia praesenti virginem sic loquutam esse, acsi negaret hac in parte quicquam sibi esse iuris, Christum suo unius arbitrio facturum quod placuerit. Sed si eius consilium spectes, latius patet haec sententia. Potestate enim, quam sibi perperam sumpsisse videri poterat, se abdicat primum et exuit: deinde totum uni Christo asserit, quum sequendum praecipit eius imperium. Ergo generaliter hinc docemur, si quid expetimus a Christo non aliter nos votorum fore compotes, nisi ab ipso toti pendemus, in eum respicimus, facimus denique quicquid iubet. Atqui nos ad matrem non ablegat, sed ad se invitat potius.

6. *Erant autem illic hydriae.* Ex supputatione Budaei has hydrias admodum capaces fuisse colligimus. Nam quum metreta faciat viginti congios, singulae ut minimum huius regionis sextarium continebant. Largam ergo vini copiam suppeditavit Christus: nempe quae plus centum et quinquaginta hominibus sufficeret ad hilare convivium. Adde quod tam numerus hydriarum quam modus ipse ad comprobandam miraculi veritatem facit. Si duo tantum aut tres congii fuissent, suspicari multi poterant aliunde fuisse advectos. Si in vase tantum uno facta fuisset conversio aquae in vinum, non ita perspicua testataque fuisset miraculi certitudo. Non frustra igitur Evangelista numerum commemorat, nec frustra exprimit quantum caperent. Porro hoc ex superstitione natum erat, ut tot ac tam ampla vasa illic prostarent. Abluendi quidem ritum habebant ex Lege Dei, sed ut mundus semper nimius est in rebus externis, Iudaei praescripta a Deo simplicitate non contenti continuis aspersionibus ludebant: atque ut ambitiosa est superstitio, non dubium est quin hoc etiam pompae serviret, quemadmodum hodie in Papatu videmus, quaecunque ad Dei cultum pertinere dicuntur, ad meram ostentationem esse composita. Duplex ergo vitium erat: quod absque Dei mandato in fictitia et supervacua ceremonia temere se occupabant: deinde, quod religionis praetextu ambitio in illo apparatu regnabat. Mira porro in Papatu quorundam nebulonum fuit improbitas, qui hydrias obtrudere ausi sunt, primum exiguae mensurae, deinde etiam inaequalis.

Atque hodie nihil eos pudet, in tanta Evangelii luce tales adhuc imposturas venditare. hoc certe non est fallere praestigiis, sed coecis audacter illudere. Mundum vero a Satana fascinatum esse palam est, qui tam crassa ludibria non sentit.

7. *Implete hydrias aqua.* Ridiculum ministris hoc praeceptum videri potuit, aquae enim iam erat plus satis: sed hoc modo agere nobiscum Dominus solet, ut illustrior emergat eius potentia ex insperato successu. Quanquam haec circumstantia ad miraculi commendationem addita est: nam quum ministri infusa aqua vinum hauriant, nulla haerere potest suspicio.

8. Eodem spectat quod vini saporem ab architriclino probari voluit Christus, priusquam gustaret ipse aut quisquam alius ex convivis. Quod autem tam placide illi in omnibus obtemperant ministri, hinc colligimus multum in eo fuisse reverentiae ac dignitatis. Architriclinum vocat Evangelista, qui instruendo convivio et mensis ordinandis praefectus erat: non quod lautum ac splendidum adeo convivium fuerit, sed quia honorificae appellationes ex divitum lautitiis ac splendore etiam ad pauperum nuptias transferuntur. Sed mirum est quod Christus frugalitatis magister, vini et quidem praestantissimi magnam copiam largitur. Respondeo, quum nobis quotidie Deus largum vini proventum suppeditat, nostro vitio fieri si eius benignitas irritamentum est luxuriae: quin potius haec temperantiae nostrae vera est probatio, si in media affluentia, parci tamen ac moderati sumus. Quemadmodum Paulus gloriatur, se ad utrumque edoctum esse, ut abundare et esurire sciat (Phil. 4, 12.).

11. *Hoc principium signorum.* Sensus est, hoc primum fuisse ex Christi miraculis. Quod enim angeli pastoribus ipsum in Bethlehem natum nuntiarunt, quod Magis stella apparuit, quod Spiritus sanctus in specie columbae super eum descendit, tametsi haec miracula fuerunt, non tamen proprie ab ipso sunt edita: hic autem de miraculis agitur quorum ipse auctor exstitit. Frivolum enim est ac ridiculum, quod quidam dicunt inter miracula quae Christus in Cana Galilaeae edidit, hoc primum numerari: quasi vero ad manifestandam virtutem suam sibi locum delegerit, ubi nonnisi bis fuisse legitur. Quin potius Evangelistae consilium fuit, temporis ordinem, quem in exserenda sua vitrtute Christus tenuit, notare. Nam ad annum usque tricesimum domi se, tanquam privatus quispiam homo, continuit. Baptismo initiatus ad obeundam functionem suam inde in lucem prodire coepit, et palam claris documentis facere, quorsum a Patre missus foret. Non mirum ergo, si primum divinitatis suae specimen in tempus illud distulit. Magnum coniugii decus, quod nuptiale convivium non modo Christus sua praesentia dignatus est, sed primo a se edito miraculo ornavit. Exstant vetusti quidam Canones, quibus clerici nuptias adire vetantur. Causa vetandi fuit, ne lascivias quae illic ut plurimum grassantur spectando, earum quodammodo approbatores essent. At vero longe praestitisset, tantum illuc gravitatis secum afferre, ut licentiam compescerent, quam sibi in latebris indulgent protervi homines ac dissoluti. Nobis vero potius Christi exemplum sit pro lege: nec quicquam putemus utilius esse factu, quam quod eum fecisse legimus. *Manifestavit gloriam*, quia tunc scilicet memorabile et gloriosum specimen edidit, unde filium Dei esse constaret. Quaecunque enim miracula ostendit mundo, totidem divinae eius

potentiae testimonia fuerunt. Tunc autem opportunum illustrandae eius gloriae tempus advenerat, quum ex Patris mandato innotescere vellet. Unde etiam colligitur miraculorum finis. Perinde enim valet haec loquutio, acsi dictum esset, Christum, ut patefaceret gloriam suam, miraculum hoc edidisse. Quid ergo de miraculis sentiendum, quae gloriam Christi obscurant? *Crediderunt in eum discipuli.* Si discipuli erant, aliqua fide iam imbutos esse oportuit. Sed quum hactenus non certa et explicita fide eum sequuti essent, tunc demum se illi addicere coeperunt, ut Messiam agnoscerent, qualis iam illis praedicatus fuerat. Magna vero Christi indulgentia, quod pro discipulis habet, in quibus tam pusilla est fides. Et sane haec doctrina generaliter ad nos omnes patet. Nam quae adulta nunc est fides, infantiam prius suam habuit, imo in nemine tam perfecta est, quin ad unum omnes credendo proficere necesse sit. Ita qui iam credebant, quatenus ad scopum maiores quotidie faciunt progressus, credere incipiunt. Ergo qui fidei primitias adepti sunt, semper ad profectum contendant. Fructus etiam miraculorum hic ostenditur, nempe quod ad confirmationem profectumque fidei referri debent. Qui alio detorquet, totum eorum usum corrumpit et adulterat. Sicuti Papistas videmus non alium in finem iactare ficticia sua miracula, nisi ut fidem obruant, et a Christo mentes avertant ad creaturas.

12. Post hoc descendit in Capernaum ipse et mater eius, et fratres eius, et discipuli eius: et illic mansit non multos dies. 13. Erat autem in propinquo Pascha Iudaeorum: itaque ascendit Iesus Hierosolymam. 14. Et invenit in templo quosdam qui vendebant boves, et oves, et columbas, nummularios item sedentes. 15. Et facto ex funiculis flagello, omnes e templo eiecit cum ovibus et bobus, et nummulariorum effudit pecuniam, mensasque evertit. 16. Et his qui columbas vendebant dixit, Tollite ista hinc, ne faciatis domum Patris mei domum mercatus. 17. Porro recordati sunt discipuli eius quod scriptum sit, Zelus domus tuae comedit me. Psal. 69. v. 10.

12. *Descendit in Capernaum.* Transit Evangelista ad novam historiam. Quoniam autem propositum illi erat pauca memoratu digna, quae alii tres omiserant, colligere, tempus designat, quo hoc, quod dicturus est, gestum fuit. Narrant enim et reliqui quod hic legimus Christum fecisse, sed diversum tempus, simile, non idem esse factum demonstrat. Bis ergo Christus templum foeda et profana negotiatione purgavit. Semel circa legationis suae exordia: iterum vero quum e mundo migraturus esset ad Patrem. Caeterum, ut summam teneamus, singula ordine breviter excutienda sunt. Quod boves ac pecudes ac columbae venales in templo prostabant, quod sedebant illic collybistae, honesto praetextu non caruit. Iactare enim poterant, negotiationem quae illic fiebat minime profanam esse, sed potius spectare ad sacrum Dei cultum, ut in promptu quisque haberet quod offerre posset Domino: et certe piis hominibus valde commo-

dum erat invenire sub manu quasvis oblationes, et hoc modo levari huc et illuc cursitandi molestia. Mirum ergo est, cur tantopere id Christo displicuerit. Sed duae rationes notandae sunt. Nam quia ad quaestum et avaritiam suam hoc mercatu abutebantur Sacerdotes, tale Dei ludibrium ferendum non fuit. Deinde quicquid excusationis obtendant homines, simul tamen ac paululum declinant a Dei mandato, reprehensione digni sunt ac correctione opus habent. Atque hac praecipue de causa Christus templi purgationem aggressus est: quemadmodum clare pronuntiat, templum Dei non esse locum mercatus. Quaeri tamen potest, cur non potius auspicatus sit a doctrina. Videtur enim haec tumultuosa et praepostera esse ratio, manum admovere corrigendis vitiis, priusquam adhibitum fuit doctrinae remedium. Atqui aliud spectavit Christus. Nam quia iam tempus advenerat, quo iniunctum sibi a Patre munus publice obiret, templi possessionem quodammodo adire voluit, ac divinae suae auctoritatis documentum statuere. Atque ut omnes ad eius doctrinam attenti essent, torpentes ac sopitas mentes novo et insolito facinore expergefieri oportuit. Iam templum coelestis doctrinae et pietatis sacrarium erat. Quum doctrinae puritatem restituere vellet, operae pretium fuit ut se templi dominum comprobaret. Adde quod sacrificia et alia pietatis exercitia ad spiritualem suum finem revocare non aliter poterat, quam abusum tollendo. Ergo quod tunc ab eo gestum est, quoddam eius reformationis praeludium fuit, ad quam peragendam a Patre missus fuerat. In summa, Iudaeos excitari decuit hoc exemplo, ut a Christo insolitum aliquid, et minime vulgare expectarent: simul commonefieri decuit de vitiato et perverso cultu Dei, ne emendationem respuerent. *Et fratres eius.* Cur fratres se Christo comites adiunxerint, incertum est, nisi forte simul ituri erant Hierosolymam. Caeterum fratrum nomine quoslibet cognatos Hebraica lingua designari notum est.

13. *Erat in propinquo Pascha, itaque venit.* Ad verbum Graece habetur, Et venit: sed Evangelista copulam posuit loco rationalis particulae. Venisse enim tunc significat, ut Pascha celebraret Hierosolymae. Huius autem consilii duplex erat finis. Nam quum nostra causa Legi subiectus esset filius Dei, omnia Legis mandata exacte servando, plenae subiectionis et obedientiae typum in sua persona exhibere voluit. Deinde, quoniam in populi frequentia magis prodesse poterat, hac fere occasione semper usus est. Ergo quoties postea dicetur, venisse Christum diebus festis Hierosolymam, hoc ideo ab ipso factum observent lectores, primum ut a Deo instituta pietatis exercitia cum reliquis coleret: deinde ut in maiore populi confluxu publicaret suam doctrinam.

16. *Ne faciatis domum Patris mei.* In secunda eiectione gravius ac severius loquutum commemorant alii Evangelistae: quod scilicet ex templo Dei facerent speluncam latronum. Atque ita agendum est, ubi mitior castigatio profectu caruit. Nunc simpliciter admonet, ne templum Dei in alienos usus vertendo profanent. Templum Dei domus vocabatur, quod illic Deus peculiariter invocari vellet, quod virtutem illic suam exsereret, quod denique ad spiritualis et sacros ritus illud destinasset. At se quidem Dei filium pronuntiat Christus, ut sibi ius et auctoritatem repurgandi templi vindicet. Porro quia facti sui rationem hic reddit Christus, si quem inde fructum colligere libet, in hac praecipue sententia insistere convenit. Cur

ergo ementes, et vendentes eiicit ex templo? Ut cultum Dei hominum vitio adulteratum suae integritati restituat, atque hoc modo templi sanctitatem instauret ac asserat. Scimus autem exstructum fuisse templum illud ut eorum umbra esset, quorum viva effigies exstat in Christo. Itaque ut sacrum Deo maneret, nonnisi ad spirituales usus applicandum erat. Hac de causa fas esse negat in emporium converti. Principium enim sumit ex Dei instituto, quod semper nobis tenendum est. Quibuscunque ergo praestigiis ludat Satan, quicquid a Dei mandato vel tantillum deflectit, sciamus perversum esse. Speciosus ad fallendum erat ille fucus, iuvari et provehi Dei cultum, quum ad manum fidelibus porrigebantur quae offerrent: sed quia Deus in alios usus templum suum destinaverat, nihil moratur Christus, quae adversus ordinem a Deo positum obiici poterant. Non eadem hodie templorum nostrorum est ratio, sed quod de veteri templo dicitur rite et proprie in Ecclesiam competit. Est enim coeleste in terra Dei sacrarium. Quare ante oculos semper versari nobis debet Dei maiestas, quae in Ecclesia residet, ne ullis inquinamentis polluatur. Manebit autem tunc demum integra eius sanctitas, si nihil in ea admissum fuerit a Dei verbo alienum.

17. *Recordati sunt discipuli.* Frustra hic se nonnulli impediunt quaerentes, quomodo Scripturae recordati fuerint discipuli, cuius adhuc erant expertes ac ignari. Neque enim intelligendum est tunc illis subiisse in memoriam hunc Scripturae locum, sed postea quum divinitus edocti apud se reputarent, quidnam sibi vellet hoc Christi facinus, directore Spiritu hic Scripturae locus illis occurrit. Et certe operum Dei non semper extemplo causa nobis apparet, sed postea temporis successu consilium nobis suum aperit. Atque hoc cohibendae nostrae audaciae aptissimum est frenum, ne Deo obstrepamus, si quando nostro iudicio minus probantur quae facit. Simul monemur quum Deus nos quasi suspensos tenet, patienter exspectandum esse plenioris notitiae tempus, et festinationem nimiam, quáe nobis ingenita est, cohibendam esse. Nam ideo plenam operum suorum manifestationem Deus differt, ut nos in modestia contineat. Sensus ergo est, discipulos tandem assequutos esse, Christum zelo domus Dei, quo flagrabat, impulsum fuisse, ut profanationes illas e medio tolleret. Templi nomine procul dubio totum Dei cultum David per synecdochen designat. Sic enim habet integer versus, Zelus domus tuae comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Ubi secundum membrum priori respondet, imo nihil aliud est quam exegetica repetitio. Summa utriusque membri est, Davidem tam anxie de asserenda Dei gloria fuisse sollicitum, ut libenter caput suum probris omnibus, quae in Deum iaciebant reprobi, supposuerit: tanto zelo aestuasse, ut hic unus affectus alios omnes deglutiret. Atque hoc quidem sensu ille praeditum se fuisse testatur, sed non dubium est, quin delinearit in sua persona, quae Messiae proprie congruebant. Ideo dicit Evangelista, hanc fuisse unam ex notis, quibus agnitus fuit Iesus a discipulis, regni Dei vindex ac reparator. Observa autem, Scripturae ductum sequutos esse, ut de Christo sentirent quod decebat. Et certe qualis sit Christus, vel quorsum pertineat quicquid gessit et passus est, nemo unquam tenebit nisi duce et magistra Scriptura. Quare prout quisque nostrum proficere in Christi cognitione cupiet, sedula et continua Scripturae meditatione

opus erit. Domus Dei non frustra meminit David, ubi de illius gloria agitur. Nam Deus, quamvis sibi sufficiat, ac se uno contentus esse possit, vult tamen in Ecclesia illustrari suam gloriam. In quo singulare amoris erga nos sui documentum praebet, quod suam gloriam quasi individuo nexu cum salute nostra coniungit. Restat nunc ut se ad Christi imitationem singuli comparent, quando in capitis exemplo generalis toti corpori doctrina proponitur, sicuti docet Paulus Rom. 15. v. 3., ne patiamur, quantum in nobis est, sacrum Dei templum ullo modo inquinari. Interea tamen cavendum, ne quis vocationis suae fines transiliat. Zelum omnibus nobis cum filio Dei commmunem esse oportet: at non omnibus protinus licet flagellum arripere, ut vitia manu corrigamus. Neque enim eadem nobis potestas data est, nec idem iniunctum munus.

18. Responderunt ergo Iudaei ac dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis, quod ista facias? 19. Respondit Iesus, et dixit eis, Destruite templum hoc, et in tribus diebus erigam illud. 20. Dixerunt ergo Iudaei, Quadraginta et sex annis exstructum est templum hoc, et tu in tribus diebus eriges illud? 21. At ille dicebat de templo corporis sui. 22. Quum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli eius, quod hoc dixisset eis: et crediderunt Scripturae et sermoni quem dixerat Iesus.

18. *Quod signum ostendis.* Quod in tanto coetu nemo Christo manum iniecit, nullus ex pecuariis et nummulariis violenter eum repulit, hinc colligere licet, divinitus fuisse omnes perculsos, ut attoniti stuperent. Quare nisi prorsus excoecati fuissent, hoc satis illustre erat miraculum, quod unus contra multos, inermis contra validos, ignotus contra tantos principes tantum ausus fuerat. Cur enim illi non obstabant, quum longe superiores essent, nisi quod dissolutae et quasi fractae erant eorum manus? Causam tamen interrogandi aliquam habent. Neque enim cuiusvis est, si quid vitiosum est aut displicet in templo Dei statim mutare. Damnare quidem corruptelas omnibus liberum est, verum si ad eas tollendas privatus homo manum admovet, temeritatis arguetur. Quia mos vendendi in templo receptus erat, Christus rem novam et inusitatam aggressus est: quare merito postulant ut se a Deo missum probet. Sumunt enim principium istud, in publica administratione non esse fas quicquam mutare sine certa vocatione ac mandato Dei: sed in altero errabant, quod admittere nolebant Christi vocationem nisi edito miraculo. Neque enim id in Prophetis et aliis Dei ministris fuit perpetuum, ut signa ederent, neque Deus ad hanc necessitatem se astrinxit. Ergo in signo flagitando perperam Deo legem imponunt. Quod Iudaeos Evangelista interrogasse dicit, hoc nomine procul dubio multitudinem quae illic astabat, et quasi totum Ecclesiae corpus intelligit: acsi diceret, non unius aut alterius hunc fuisse sermonem, sed populi.

19. *Destruite templum, etc.* Est allegorica loquutio: ac data opera Christus ita obscure loquutus est, quod aperto responso indignos iudicabat. Quemadmodum alibi testatur se in parabolis loqui apud eos, quia arcana coelestis regni capere nequeunt (Matth. 13, 13.). Primum autem illis negat quod postulabant signum, vel quia pro-

fectu caruisset vel quia sciebat non esse opportunum tempus: aliquid interdum etiam importunis eorum precibus concessit. Nunc ergo magnam causam obstitisse oportet cur recusaverit. Interea tamen non vulgari signo potestatem suam approbatum ac sancitum iri significat, ne excusationis praetextum inde captent. Nulla enim divinae in Christo virtutis maior approbatio desiderari poterat, quam ipsius resurrectio a morte. Sed figurate id insinuat, quoniam clara promissione eos non dignatur. In summa, tractat incredulos ut merentur, et simul ab omni contemptu se eximit. Nondum quidem obstinatos esse constabat, sed Christus satis tenebat qualis esset eorum affectus. Quaeri tamen potest, quum tam multa et varia miracula ediderit, cur unum hic attingat. Respondeo, de aliis omnibus miraculis tacuisse, quia sola resurrectio ad os illis obstruendum sufficeret: deinde, quia Dei virtutem eorum ludibriis prostituere nolebat. Nam et ideo de resurrectionis suae gloria allegorice loquutus est. Tertio, dico eum protulisse quod causae quadrabat. Nam his verbis demonstrat, sibi ius omne in templum competere, quum in vero Dei templo exstruendo tantum possit. Tametsi vero nomen templi ad rei circumstantiam accommodat, apte tamen et congruenter corpus Christi templum vocatur. Tabernaculum dicitur corpus cuiusque nostrum, quod in eo habitat anima (II. Cor. 5, 4.), Christi autem corpus divinitatis eius domicilium fuit. Scimus enim filium Dei sic naturam nostram induisse, ut in carne, quam assumpsit, aeterna Dei maiestas tanquam in sacrario habitaret. Quod autem hoc loco abutebatur Nestorius, ut probaret non unum et eundem esse Christum Deum et hominem, facile refelli potest. Sic enim colligebat: Filius Dei in carne tanquam in templo habitavit: ergo disiunctae erant naturae, ut minime idem esset Deus et homo. Atqui hoc argumentum ad homines transferri posset. Sequetur enim, non unum esse hominem, cuius anima in corpore habitat tanquam in tabernaculo. Proinde haec loquendi forma ad tollendam personae in Christo unitatem insulse torquetur. Porro notandum est, corpora etiam nostra vocari Dei templa (I. Cor. 6, 19.), sed diverso sensu, nempe quia per Spiritus sui vim et gratiam Deus in nobis habitat, in Christo autem plenitudo divinitatis corporaliter, ita ut vere sit Deus manifestatus in carne. *Erigam illud.* Hic sibi Christus resurrectionis suae gloriam vindicat, quum tamen Scriptura passim testetur opus esse Dei Patris. Sed haec duo probe inter se conveniunt. Scriptura enim ut Dei potentiam nobis commendet, Patri hoc diserte ascribit, quod excitaverit Filium a morte: hic vero Christus peculiariter divinitatem suam praedicat. Ac Paulus utrumque conciliat (ad Rom. 8, 11.), nam Spiritum, quem facit resurrectionis auctorem, promiscue nunc Christi, nunc Patris Spiritum nominat.

20. *Quadraginta sex annis.* Consentit cum hoc loco Danielis supputatio (Dan. 9, 25.). Septem enim hebdomadas numerat, quae annos quadraginta novem efficiunt: sed antequam ad finem ultimae ventum esset, absolutum templum fuit. Quod in historia Esdrae longe brevius temporis spatium notatur, tametsi aliquam habet repugnantiae speciem, minime tamen cum Prophetae verbis pugnat. Erecto enim sanctuario, antequam templi aedificium perfectum foret, sacrificia offerre coeperunt: postea diu intermissum fuit opus populi

ignavia, quemadmodum ex querimoniis Haggaei clare patet (1, 4.). Severe enim Iudaeos accusat, quod nimis sedulo intenti ad exstruendas privatas aedes, Dei templum mutilum relinquerent. Sed quorsum eius templi mentionem faciunt, quod ab Herode quadraginta ante annis vel circiter excisum fuerat? Nam quod tunc habebant templum, tametsi magnificentissime et immani sumptu erat exstructum, intra octo tamen annos Herodes praeter hominum opinionem absolverat, ut refert Iosephus libr. antiqq. 15. cap. ultimo. Mihi probabile videtur, perinde habitam fuisse novam templi structuram, acsi vetus illud semper in statu suo durasset, quo plus venerationis inesset: atque ita ex vulgari et usitato more fuisse loquutos, quod templum a patribus summa difficultate vix per annos quadraginta sex conditum fuerat. Porro haec responsio satis ostendit, quo animo signum petierint. Nam si parati fuissent Prophetae divinitus misso reverenter obsequi, non ita superbe repudiassent quod de officii sui approbatione dixerat. Testimonium aliquod divinae virtutis habere volunt, interea nihil admittunt quod non hominum modulo respondeat. Sic hodie Papistae miracula flagitant, non quod locum daturi sint Dei potentiae, (nam illis fixum est, homines praeferre Deo, nec unguem unum ab eo deflectere quod usu et consuetudine receptum habent), sed ne absque ratione videantur Deo esse rebelles, colorem hunc praetexunt suae pervicaciae. Ita coeco impetu infidelium animi secum tumultuantur, ut Dei manum sibi ostendi cupiant, nec tamen divinam esse velint.

22. *Quum ergo surrexisset a mortuis.* Recordatio haec superiori fuit similis, cuius nuper meminit Evangelista. Loquentem Christum non intelligebant discipuli: postea suo tempore fructum protulit, quae frustra in aërem evanuisse videbatur doctrina. Ergo quamvis multa in Domini factis et dictis ad tempus obscura sint, non statim assequimur. Observandus est contextus, quod Scripturae et Christi sermoni crediderint. Significat enim Evangelista, Scripturam cum Christi sermone conferendo fuisse adiutos, ut in fide proficerent.

23. Quum autem esset in Paschate Hierosolymis die festo, multi crediderunt in nomen eius, videntes signa quae edebat. 24. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes: 25. Nec opus haberet ut quisquam testaretur de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

23. *Multi crediderunt etc.* Apposite hanc narrationem proximae connectit. Signum, quale petebant Iudaei, Christus non dederat. Nunc quum pluribus miraculis nihil aliud profecerit apud eos, nisi ut frigidam et umbratilem fidem conciperent, satis comprobat hic eventus, indignos fuisse quorum votis obtemperaret. Fuit quidem hic aliquis signorum fructus, quod in Christum multi crediderunt, adeoque in nomen eius, ut se eius doctrinam sequi velle profiterentur (*Nomen* enim auctoritatis loco hic positum est), poterat haec qualiscunque fidei species, quae adhuc erat evanida, in veram fidem demum emergere, poterat haec utilis esse praeparatio ad celebrandum apud alios Christi nomen: est tamen illud verum quod diximus, procul abfuisse a recto affectu, ut in divinis operibus profice-

rent sicuti par erat. Caeterum non fuit haec fidei simulatio qua venditare se apud homines vellent, erant enim persuasi Christum esse magnum aliquem Prophetam: fortassis etiam tribuebant illi honorem Messiae, cuius tunc magna passim erat exspectatio. Sed quia proprium Messiae officium non tenebant, praepostera erat eorum fides quae in mundo ac rebus terrenis haerebat. Deinde frigida erat, et serio cordis affectu vacua persuasio. Assentiuntur enim Evangelio hypocritae, non ut se in obsequium Christi addicant, nec ut sincera pietate Deum sequantur vocantem, sed quia agnitam veritatem prorsus reiicere non audent, ac praesertim ubi nulla est repugnandi causa. Nam sicuti non inferunt ultro nec gratis bellum Deo, ita ubi sentiunt eius doctrinam carni suae pravisque cupiditatibus esse adversam, statim exacerbantur vel saltem a fide iam concepta resiliunt. Quos ergo Evangelista credidisse dicit, ego non intelligo fidem simulasse quae nulla esset, sed coactos aliquo modo fuisse ut Christo nomen darent: non fuisse tamen veram et legitimam eorum fidem inde constat, quod illos e suorum numero Chritus excludit, cuius iudicio standum est. Adde quod fides ista tantum ex miraculis pendebat, nullam adhuc radicem egerat in Evangelio: ita nec fixa nec stabilis esse potuit. Adiuvantur quidem miraculis filii Dei, ut ad fidem perveniant, sed illud nondum est vere credere, quum Dei virtutem mirantur, ut doctrinam simpliciter credant esse veram, non autem penitus se illi subiiciant. Proinde ubi generaliter de fide sermo habetur, sciamus aliquam esse fidem quae mente duntaxat apprehenditur, et postea facile evanescit, quia in corde infixa non est, atque ea est, quam Iacobus vocat mortuam, sed vera fides Spiritu regenerationis semper constat (Iac. 2, 17 et 26.). Observa non eundem esse apud omnes operum Dei profectum: quosdam enim ad Deum usque adducunt, alios percellunt coeco tantum motu, ut Dei quidem potentiam animadvertant, sed tamen non desinant vagari in suis cogitationibus.

24. *Christus non credebat.* Quod exponunt quidam Christum ab illis sibi cavisse, quia probos non esse ac fidos noverat, mihi non videntur satis exprimere Evangelistae mentem. Longe etiam minus convenit quod adducit Augustinus de Catechumenis. Potius hoc vult Evangelista meo iudicio, non habitos fuisse a Christo pro germanis discipulis, sed tanquam leves ac frivolos fuisse contemptos. Locus diligenter notandus, non omnes qui se profitentur Christi esse coram ipso tales censeri. Sed adiungi simul debet quae mox sequitur ratio, quia omnes noverat. Nihil hypocrisi periculosius est cum alias ob causas, tum quod vitium est plus quam vulgare. Nemo fere est qui sibi non placeat: dum autem inanibus blanditiis nos fallimus, Deum putamus nobiscum coecutire. Hic autem monemur, quantum eius iudicium a nostro distet. Nam quae involucris tecta nos fugiunt, ipse perspicit: quae fucato splendore perstringunt nobis oculos, ipse ex occulto fonte, id est intimo cordis affectu aestimat. Hoc est quod dicit Salomon (Prov. 21, 2.), Deum sua trutina ponderare corda hominum, quum illi sibi in viis suis blandiuntur. Meminerimus ergo eos demum veros esse Christi discipulos, qui illi probati sunt, quia solus est idoneus huius rei arbiter ac iudex. Nunc quaeritur, quum dicit Evangelista Christum *novisse omnes*, eosne solos designet de quibus nuper loquutus est, an pertineat hoc ad universum hominum genus. Extendunt hoc multi ad communem hominum

naturam, ac putant hic damnari totum mundum impiae ac perfidae simulationis. Et certe vera est sententia, nihil posse inveniri in hominibus, cur illos Christus dignetur suorum numero, sed ego contextui non video quadrare. Restringo igitur ad eos quorum prius facta fuit mentio. Verum quia dubitari poterat, unde haec Christo notitia, hanc quaestionem anticipans Evangelista, respondet perspectum fuisse Christo quicquid in hominibus nos latet, ut posset iure suo inter homines discernere. Christus ergo qui cordium est cognitor monitore opus non habuit, ut sciret quales essent isti. Eo autem ingenio praeditos et eo animi affectu esse noverat, ut merito a se alienos duceret. Quod quidam rogant, annon exemplo Christi suspectos etiam habere possimus, qui suae probitatis specimen nobis non dederunt, nihil ad praesentem locum facit. Nostra enim ratio longe diversa est, quia Christus ipsas arborum radices notas habebat, nos vero nonnisi ex fructibus qui palam apparent cognoscimus, qualis sit unaquaeque arbor. Porro quum caritas teste Paulo, (I. Cor. 13, 4.), suspicax non sit, de hominibus ignotis sinistre absque causa suspicari fas non est. Caeterum ne ab hypocritis semper fallamur, et ne improbis eorum fallaciis nimium exposita sit Ecclesia, proprium Christi est nos Spiritu discretionis instruere.

CAPUT III.

1. Erat autem homo ex Pharisaeis, Nicodemus nomine, princeps inter Iudaeos. 2. Hic venit ad Iesum nocte, ac dixit illi, Rabbi, scimus quod a Deo veneris magister, nemo enim haec signa potest facere quae facis, nisi sit Deus cum illo. 3. Respondit Iesus, et dixit illi, Amen, amen dico tibi: nisi quis iterum natus sit, non potest videre regnum Dei. 4. Dicit illi Nicodemus, Quomodo potest homo nasci, quum sit senex? Numquid potest rursus in uterum matris suae ingredi et nasci? 5. Respondit Iesus, Amen, amen dico tibi, nisi quis natus fuerit ex aqua et spiritu, non potest ingredi in regnum Dei. 6. Quod natum est ex carne, caro est: et quod natum est ex spiritu, spiritus est.

1. *Erat autem homo.* Nunc in persona Nicodemi spectandum nobis Evangelista proponit, quam fluxa et caduca fuerit eorum fides, qui miraculis commoti Christo repente nomen dederant. Hic enim quum ordine Pharisaeus esset et principem locum teneret in sua gente, longe supra alios excellere debuit. Nam in vulgo ut plurimum regnat levitas. Hunc autem qui doctrina et usu pollebat, gravem quoque et cordatum hominem esse, quis non putasset? Atqui ex responso Christi constat, nihil minus quam ad discenda pietatis rudimenta paratum venisse. Si primarius inter viros minus est quam puer, quid de promiscuo grege sentiendum? Quanquam autem consilium Evangelistae fuerit nobis velut in speculo monstrare, quam pauci Hierosolymis ad recipiendum Evangelium rite dispositi essent,

aliis tamen nominibus haec nobis historia apprime utilis est: ac praesertim quod in ea docemur de corrupta humani generis natura, quis rectus sit in scholam Christi ingressus, quibus initiis formari nos ad profectum coelestis doctrinae oporteat. Concionis enim quam habet Christus haec summa est, ut veri simus eius discipuli, nos oportere fieri novos homines. Verum antequam longius progredimur ex circumstantiis, quas Evangelista hic recitat, expendere convenit quae impedimenta Nicodemum tenuerint, ne se totum Christo daret. *Ex Pharisaeis.* Hoc quidem honorificum Nicodemo fuit apud suos, sed Evangelista illi titulum hunc non tribuit honoris causa, sed potius obstaculum fuisse notat, quominus libere et soluto animo ad Christum veniret. Unde monemur, qui in mundo excellunt, ut plurimum implicitos teneri pessimis laqueis, imo sic videmus multos teneri constrictos, ut ne levissimo quidem voto in coelum tota vita aspirent. Unde dicti sint Pharisaei alibi docuimus: nam quasi medullam Scripturae et arcanum sensum tenerent, solos Legis interpretes se esse iactabant: atque hac ratione vocabant se פרושים. Essenis tametsi austerior vita conciliabat sanctitatis famam, quia tamen eremitis similes a communi vita et hominum consuetudine dissidebant, ideo Pharisaeorum secta in maiori pretio erat. Porro Evangelista non tantum commemorat Nicodemum ordine fuisse Pharisaeum, sed unum ex gentis primoribus.

2. *Venit ad Iesum nocte.* Quod noctu venit, inde nimis timidum fuisse colligimus: suo enim splendore oculos quasi perstrictos habebat. Obstabat etiam forte pudor, quia ambitiosi homines de sua fama actum esse putant, si ad discentium ordinem ex magistrali fastigio semel descenderint. Nec dubium est, quin stulta scientiae opinione inflatus fuerit. Denique quum se magnifaceret, sibi decedere quicquam nolebat. Et tamen aliquod pietatis semen in eo se profert, quod Dei Prophetam apparuisse audiens, doctrinam coelitus allatam non contemnit nec negligit, sed aliquo eius desiderio tenetur, quod studium nonnisi ex Dei timore et reverentia natum erat. Multos titillat frivola curiositas, ut de rebus novis avide inquirant, sed non dubium est, quin Nicodemum religio et conscientiae sensus impulerit, ut Christi doctrinam familiarius nosse cuperet. Ac quanquam semen illud diu quasi emortuum latuit, mortuo tamen Christo, fructum produxit, qualem nemo unquam sperasset. *Rabbi, scimus.* Tantundem valent haec verba, acsi dixisset, Magister, scimus quod veneris magister. Sed quum tunc literati homines vulgo Magistri dicerentur, Nicodemus priore loco Christum ex more salutans, usitatum nomen illi tribuit, postea autem *a Deo* missum esse affirmat, qui magisterio fungatur. Atque ab hoc principio pendet omnis doctorum auctoritas in Ecclesia. Nam quum ex solo Dei verbo sapere nos oporteat, non alii certe audiendi sunt, nisi quorum ore Deus loquitur. Et notandum est, quum apud Iudaeos religio valde corrupta et prope dissipata esset, hoc tamen axioma semper fuisse retentum: non esse legitimum doctorem, nisi qui a Deo profectus erat. Caeterum, quia nulli superbius ac securius gloriantur Dei titulo quam pseudoprophetae, discretione hic opus est qua spiritus probentur. Ideo subiicit Nicodemus, constare Christum esse divinitus missum, quia Deus suam in eo virtutem potentius exserat, quam ut negari possit, Deum illi adesse. Sumit autem pro confesso, Deum non solere nisi per

suos ministros operari, ut ita quod illis iniunxit munus obsignet. Neque id temere, quum miracula Dominus semper doctrinae suae sigilla esse voluerit. Recte etiam Deum facit unicum miraculorum auctorem, quum dicit neminem posse haec signa facere, nisi Deus sit cum illo. Perinde enim est acsi assereret non humanitus fieri, sed Dei virtutem hic regnare et palam eminere. In summa, quum duplex sit miraculorum fructus, ut praeparent ad fidem, deinde ut eam ex verbo conceptam melius confirment, in priore parte Nicodemus recte profecerat, quia verum Dei Prophetam ex miraculis Christum agnoscit. Videtur tamen hoc parum esse firmum. Nam quum semel Prophetae fallaciis suis imperitos non secus deludant, quam si veris signis Dei ministros se probarent, quale discrimen erit veritatis et mendacii, si ex miraculis pendeat fides? Imo diserte Moses pronuntiat hoc modo nos tentari, an Deum amemus (Deut. 13, 3.). Nota quoque est Christi et Pauli admonitio: ut sibi a signis mendacibus caveant fideles, quibus Antichristus multorum perstringet oculos (Matth. 24, 24.). Respondeo, fieri quidem iusto Dei permissu, ut fallantur Satanae praestigiis qui digni sunt. Verum id non obstare dico, quin electis appareat Dei virtus in miraculis, quae illis sit verae sanaeque doctrinae non spernenda approbatio. Sic Paulus gloriatur Apostolatum suum signis et virtutibus sancitum fuisse (II. Cor. 12, 12.) Ergo utcunque in tenebris se pro Dei simia iactet Satan, ubi tamen aperti sunt oculi et lux spiritualis prudentiae affulget, miracula Dei praesentiam, qualem hic praedicat Nicodemus, satis solide testantur.

3. *Amen, amen dico tibi.* Quod bis vocem *amen* repetit Christus, id facit excitandae attentionis causa. Nam de re omnium maxime seria et gravi verba facturus, necesse habuit Nicodemum magis attentum reddere, qui alioqui totum hunc sermonem neglectim aut leviter praeteriiset. Huc ergo spectat duplex asseveratio. Caeterum, quanquam longe petitus et prope intempestivus videtur hic sermo, aptissime tamen inde exorsus est Christus. Nam sicuti frustra in agro inculto semen spargitur, ita etiam temere proiicitur Evangelii doctrina, nisi prius subactus fuerit auditor et rite ad obedientiam ac docilitatem compositus. Videbat Christus multis spinis refertum Nicodemi animum, multis vitiosis herbis praefocatum, ut vix spirituali doctrinae ullus esset locus. Haec igitur exhortatio arationis instar fuit ad eum purgandum, ne quid doctrinae profectum impediret. Quare meminerimus ita semel uni hoc fuisse dictum, ut eadem quotidie voce nos omnes filius Dei compellet. Quis enim nostrum pravis affectibus vacuum se dicet, ut tali purgatione opus non habeat? Ergo si probe et utiliter in Christi schola proficere libet, hinc exordium facere discamus. *Nisi quis iterum natus.* Acsi diceret, Quamdiu non habes quod praecipuum est in regno Dei, non multi hoc facio quod me agnoscis magistrum. Hic enim primus in regnum Dei ingressus est, ut sis novus homo. Quoniam autem insignis est haec sententia, singulas partes propius excutere convenit. *Videre* regnum Dei idem valet, ac ingredi in regnum Dei, sicuti mox patebit ex contextu. Sed falluntur, qui regnum Dei pro coelo accipiunt, quum potius spiritualem vitam significet, quae fide in hoc mundo inchoatur, magisque in dies adolescit secundum assiduos fidei progressus. Ita sensus est, neminem vere aggregari in Ecclesiam posse, ut censeatur inter Dei filios, quin prius renovatus sit. Itaque breviter hic ostenditur quale

sit Christianismi initium. Atque hac loquutione simul docemur, exsules nos ac prorsus alienos a regno Dei nasci, ac perpetuum nobis cum ipso dissidium esse, donec alios secunda genitura nos faciat. Generalis enim est sententia, quae complectitur totum humanum genus. Si uni hoc dixisset Christus vel paucis, non posse eos pervenire in coelum, nisi prius renati essent, possemus coniicere certas personas duntaxat notari, sed de omnibus sine exceptione loquitur. Est enim indefinita oratio, quae tantundem valet ac universalis, Quicunque non fuerit renatus, etc. Porro verbo *renascendi* non partis unius correctionem, sed renovationem totius naturae designat. Unde sequitur nihil esse in nobis nisi vitiosum. Nam si in toto et singulis partibus necessaria est reformatio, corruptionem ubique diffusam esse oportet. Qua de re paulo post fusius dicendum erit. Erasmus Cyrilli opinionem sequutus adverbium ἄνωθεν male transtulit, e supernis. Ambigua est, fateor, illius significatio apud Graecos, sed Christum Hebraice cum Nicodemo loquutum esse scimus. Porro illic amphibologiae locus non fuisset, qua deceptus Nicodemus in secunda carnis nativitate pueriliter haesitat. Nihil ergo aliud concepit ex Christi sermone, quam hominem rursum nasci oportere, antequam in regno Dei censeatur.

4. *Quomodo potest homo nasci.* Tametsi loquendi forma, qua usus est Christus, in Lege et Prophetis expressa non erat, quum tamen passim in Scriptura renovationis mentio occurrat, sitque unum ex primis fidei rudimentis, constat quam infeliciter Scribae tunc in Scripturae lectione versati sint. Non fuit certe unius hominis vitium nescire, quid sibi vellet regenerationis gratia, sed quum in frivolis argutiis se occuparent fere omnes, quod in pietatis doctrina praecipuum est, negligebatur. Quale hodie exemplum Papatus in suis theologis nobis praebet. Nam quum tota vita se in reconditis speculationibus fatigent, quicquid proprie ad cultum Dei, ad salutis nostrae fiduciam, ad pietatis exercitia spectat, nihilo illis notius est quam sutori vel bubulco astrorum cursus: imo sibi in exoticis mysteriis placentes genuinam Scripturae doctrinam quasi magistrali gradu indignam ex professo contemnunt. Non est ergo quod miremur Nicodemum hic velut ad festucam impingere. Est enim haec iusta Dei ultio, ut qui sibi praestantissimi ac summi videntur doctores, quibus sordet ac vilis est communis doctrinae simplicitas, in minutis articulis obstupescant.

5. *Nisi quis natus fuerit ex aqua.* Locus hic varie expositus fuit. Quidam enim putarunt duas regenerationis partes distincte exprimi, et sub Aquae nomine veteris hominis abnegationem notari, per Spiritum vero intellexerunt novam vitam. Alii tacitam antithesin subesse putant, quasi Aquam et Spiritum, pura scilicet ac liquida elementa, Christus terrestri et crassae hominum naturae opponat. Ita allegorice hoc accipiunt dictum: quasi iuberet Christus nos gravem et onerosam carnis massam exuere, et fieri aquae et aëris similes, ut sursum tendamus vel saltem non ita degravemur in terram. Sed utraque opinio mihi aliena videtur a Christi mente. Chrysostomus, cui maior pars subscribit, Aquae nomen ad baptismum refert. Ita sensus esset, nos per baptismum ingredi in regnum Dei, quia illic nos Spiritus Dei regenerat. Hinc factum est, ut praecisa baptismi necessitas statueretur ad spem vitae aeternae. Atqui, etiamsi demus Christum hic loqui de baptismo, non tamen sic urgenda sunt

verba, ut salutem in externo signo includat, sed ideo potius aquam spiritui adiungit, quia sub illo visibili symbolo, quam Deus Spiritu suo vitae novitatem solus in nobis efficit, testatur atque obsignat. Verum quidem est, baptismi neglectu arceri nos a salute, atque hoc sensu necessarium esse fateor: sed salutis fiducia praepostere sub signo includitur. Quantum vero ad hunc locum attinet nullo modo adducor, ut Christum de baptismo verba facere credam: hoc enim fuisset intempestivum. Tenendum enim semper memoria est consilium Christi, quod ante exposuimus: nempe quod Nicodemum hortari voluit ad vitae novitatem, quia Evangelii capax non erat, donec alius homo esse inciperet. Est igitur una et simplex sententia, nos de integro nasci oportere, ut filii Dei simus, atque huius secundae geniturae Spiritum sanctum esse auctorem. Nam quum Nicodemus Pythagoricam palingenesiam somniaret, Christus ut hunc illi errorem eximeret, interpretationis vice addidit, non fieri naturaliter ut secundo nascantur homines, nec opus esse ut alterum corpus induant, sed nasci, quum mente et animo renovantur per Spiritus gratiam. Ideo spiritum et aquam pro eodem posuit, neque hoc durum aut coactum videri debet. Frequens ac tritus loquendi mos est in Scriptura, quum de Spiritu fit mentio, ad exprimendam eius vim Aquae vel Ignis nomen adiungi. Iam aliquoties habuimus, Christum esse qui baptizat Spiritu sancto et igni, ubi ignis nihil a Spiritu diversum sonat, sed tantum qualis eius in nobis sit efficacia ostendit. Quod autem hic praeponit nomen Aquae, non multum ad rem interest: imo haec loquutio melius fluit quam altera, quia scilicet metaphoram sequitur nuda et aperta sententia: acsi diceret Christus, neminem esse Dei filium, donec per aquam renovatus fuerit, hanc vero aquam esse Spiritum qui nos repurgat, et qui virtute sua in nos diffusa vigorem inspirat coelestis vitae, quum natura prorsus aridi simus. Et merito Christus ut Nicodemo suam inscitiam exprobret, formam loquendi Scripturae usitatam adducit. Debuit enim agnoscere tandem Nicodemus, quod a Christo dictum erat ex communi Prophetarum doctrina esse sumptum. Ergo *aqua* nihil aliud est quam interior Spiritus sancti purgatio et vegetatio. Adde quod non est insolens copulam exegetice sumi, quum scilicet posterius membrum explicatio est prioris. Ac mihi etiam contextus suffragatur: nam quum mox rationem Christus subiicit, cur nos renasci oporteat, praeterita aquae mentione solo spiritu quam exigit vitae novitatem constare docet, unde sequitur aquam non esse a spiritu separandam.

6. *Quod natum est ex carne.* Probat a contrariis clausum nobis omnibus esse regnum Dei, nisi per palingenesiam ingressus nobis patefiat. Sumit enim illud pro confesso, non posse nos ingredi in regnum Dei, nisi spirituales simus. Atqui ex utero nihil afferimus nisi carnalem naturam. Sequitur ergo nos omnes naturaliter exsulare a regno Dei, et coelesti vita privatos manere sub mortis servitute. Porro quum Christus hic ratiocinetur, renasci oportere homines quia tantum caro sunt, totum procul dubio hominem sub carne comprehendit. Caro itaque non corpus hoc loco significat, sed animam simul adeoque singulas eius partes. Nam insulse Papistae theologastri ad partem quam vocant sensualem restringunt, quia hoc modo ineptum esset Christi argumentum, secunda nativitate opus esse, quia pars nostri vitiosa sit. Quodsi caro spiritui opponitur tanquam

corruptum integro, perversum recto, pollutum sancto, inquinatum sincero, inde colligere promptum est, totam hominis naturam uno verbo damnari. Mentem ergo nostram et rationem Christus vitiosam esse pronuntiat, quia carnalis est: omnes cordis affectus pravos esse et reprobos, quia ipsi quoque sunt carnales. Verum hic obiici potest quaestio, Quum anima non gignatur ex humana sobole, praecipua nostri parte nos ex carne non nasci. Hinc factum est ut putarent multi, non modo secundum corpus nos a parentibus ducere originem, sed animas simul ex traduce propagari. Absurdum enim videbatur, peccatum originale, quod propriam in anima sedem habet, ab uno homine diffusum esse in omnes posteros, nisi animae omnes ex illius anima tanquam ex fonte manassent. Et certe hoc primo aspectu videntur innuere Christi verba, nos ideo esse carnem, quia ex carne nascimur. Respondeo, quantum ad verba Christi spectat, non alium esse sensum, quam nos omnes carnales esse ut nascimur: et quatenus in hunc mundum prodimus homines mortales, naturam nostram nihil nisi carnem sapere. Simpliciter enim hic inter naturam et supernaturale donum distinguit. Nam quod in persona unius Adae totum genus humanum corruptum fuit, non tam ex genitura provenit quam ex Dei ordinatione, qui sicut in uno homine nos omnes ornaverat, ita spoliavit suis donis. Quare non tam unusquisque nostrum a parentibus suis vitium et corruptionem contrahit, quam omnes pariter in uno Adam corrupti sumus, quia statim post eius defectionem Deus, quod naturae humanae dederat, abstulit. Suboritur etiam alia quaestio. Certum enim est, in hac degenere vitiataque natura manere tamen aliquid donorum Dei residuum: unde sequitur, non omni ex parte nos esse perversos. Solutio facilis est: Dona quae nobis reliqua fecit Dominus post lapsum, si per se aestimentur, laude quidem esse digna, sed quum per omnes partes grassetur mali contagio, nihil in nobis sincerum reperietur et omni inquinamento vacuum. Quod aliqua Dei notitia nobis annascitur, quod in conscientia insculptum est aliquod boni et mali discrimen, quod ingenio pollemus ad tuendam praesentem vitam, quod denique tot modis antecellimus brutas pecudes, id per se ut a Deo proficiscitur praeclarum est, sed in nobis perinde inquinata sunt haec omnia, atque vinum vasis sui foetore prorsus infectum ac imbutum boni saporis gratiam perdit, imo gustu et amarum et noxium est. Notitia enim Dei, qualis nunc hominibus restat, nihil aliud est quam horrenda idololatriae et superstitionum omnium scaturigo: iudicium in rerum delectu ac discrimine, partim coecum ac praeposterum, partim mutilum et confusum: quicquid industriae habemus in vanitatem et nugas defluit: voluntas autem ipsa furioso impetu praecox tota ad malum rapitur. Itaque in tota natura nulla rectitudinis gutta superest. Unde constat, secunda genitura nos ad regnum Dei formandos esse. Idque volunt Christi verba: Quia homo ex utero matris carnalis tantum nascitur, Spiritu refingendum esse, ut spiritualis esse incipiat. Et *spiritus* nomen bifariam hic capitur: nempe pro gratia et effectu gratiae. Priore enim loco Christus Spiritum Dei unicum purae et rectae naturae auctorem esse docet, postea nos spirituales esse significat, ex quo sumus eius virtute renovati.

7. Ne mireris quod dixi tibi, Oportet vos nasci de integro. 8. Spiritus quo vult spirat, et vocem eius audis: sed

nescis unde veniat, nec quo vadat. Sic est omnis qui genitus est ex Spiritu. 9. Respondit Nicodemus, et dixit illi, Quomodo possunt haec fieri? 10. Respondit Iesus, et dixit ei, Tu es magister Israelis, et haec ignoras? 11. Amen, amen dico tibi, quod novimus, loquimur: et quod vidimus, testamur: et testimonium nostrum non recipitis. 12. Si terrestria dixi vobis, et non creditis: quomodo, si dixero vobis coelestia, credetis?

7. *Ne mireris.* Varie hunc locum torquent interpretes. Quidam Nicodemi et similium crassitiem perstringi putant, acsi diceret Christus, non esse mirum, si coelesti illud regenerationis mysterium non capiant; quando ne in ordine quidem naturae eorum quae sub sensus cadunt rationem assequuntur. Alii argutum quidem, sed nimis coactum sensum excudunt, Sicuti liber est venti flatus, ita Spiritus genitura nos in libertatem restitui, ut soluti a peccati iugo sponte ad Deum curramus. Alienum etiam prorsus est a Christi mente quod affert Augustinus, Spiritum Dei suo arbitrio esse efficacem. Melius Chrysostomus et Cyrillus, qui similitudinem a vento sumptam esse dicunt, atque ita accommodant ad praesentem locum: Quum vis eius sentiatur, originem tamen et causam latere. Ego ut ab eorum sententia non longe discedo, ita Christi sensum et clarius et certius exponere conabor. Retineo principium illud, quod similitudinem mutuetur Christus ab ordine naturae. Incredibile ducebat Nicodemus quod de regeneratione et nova vita audierat, quia regenerationis huius modus altior erat eius captu. Christus ut eiusmodi scrupulum illi eximat, in vita etiam corporali mirificam Dei virtutem exstare docet, cuius ratio occulta est. Hauriunt enim omnes ex aëre vitalem spiritum, ipsa aëris agitatio sensu percipitur: unde tamen proveniat, et quo abeat nescimus. Si in hac caduca et evanida vita tam potenter agit Deus, ut mirari cogamur eius virtutem, quam absurdum est, in coelesti ac supernaturali vita arcanum eius opus mentis nostrae apprehensione velle metiri, ut non plus credamus quam apparet? Sic Paulus (I Cor. 15, 36. 37.), quum adversus eos invehitur qui resurrectionis doctrinam ideo abiiciunt, quod impossibile videtur, corpus quod nunc putredini obnoxium est, ubi in pulverem et nihilum redactum fuerit, beata immortalitate indui, socordiam illis exprobrat, quod in grano tritici non considerent similem Dei potentiam. Neque enim germinat semen, donec putrefactum fuerit. Haec illa est admirabilis sapientia de qua exclamat David (Ps. 104, 24.). Nimis ergo stupidi sunt, qui communi naturae ordine admoniti non altius assurgunt, ut Dei manum in spirituali Christi regno longe potentiorem agnoscant. Caeterum, quod mirari vetat Christus, non ita accipere convenit, quasi sordere nobis velit tam praeclarum Dei opus, et quod praecipua admiratione dignum est: sed admiratione nos teneri non vult, quae fidem nostram impediat. Multi enim respuunt quasi fabulosum, quod nimis arduum ac difficile putant. In summa, ne dubitemus Spiritu Dei nos refingi ac fieri novos homines, quamvis agendi modus nos lateat.

8. *Spiritus quo vult spirat.* Non quod proprie voluntas sit in flatu, sed quia libera sit agitatio, et vaga et varia: nunc enim aer in hanc, nunc in illam partem fertur. Hoc autem ad rem facit: quia si instar aquae continuo motu flueret, minus esset in eo miraculi. *Sic est omnis.* Significat Christus non minus perspici in hominis renovatione Spiritus Dei motum et actionem, quam aëris in hac terrestri et externa vita: sed modum esse reconditum. Nos ergo ingratos esse et malignos, si incomprehensibilem Dei virtutem in coelesti vita non adoramus, cuius tam illustre specimen in hoc mundo nobis exhibet, si minus in restituenda animae salute illi tribuimus quam in tuendo corporis statu nobis demonstrat. Applicatio paulo erit clarior, si sententiam ita resolvas, Talis est vis et effectus Spiritus sancti in homine regenito.

9. *Quomodo possunt haec fieri?* Videmus quid maxime obstet Nicodemo: quicquid audit, portento simile existimat, quia modum non assequitur: ita nullum nobis peius obstaculum est, quam propria arrogantia, quod scilicet sapere semper volumus plus quam oportet, ac proinde diabolico fastu reiicimus quicquid rationi nostrae non est expositum. Quasi vero immensam Dei potentiam ad tam angustum modulum restringi aequum sit. Licet quidem de modo et ratione operum Dei aliquatenus inquirere, modo sobrie et reverenter, sed Nicodemus hac obiectione quasi fabulam repudiat, quod fieri posse non credit. Qua de re plenius tractabimus cap. 6.

10. *Tu es magister Israelis.* Quia frustra apud hominem superbum tempus et operam docendo se consumere videt Christus, ad obiurgationem descendit. Et certe apud tales nullus unquam doctrinae profectus erit, donec pravae confidentiae flatu quo turgent exinaniti fuerint. Porro hoc ad domandum fastum aptissime illi obiicitur, nam in quo sibi maxime videtur acutus et prudens, eius inscitiam Christus exagitat. Hoc gravitatis et perspicaciae esse ducebat, rem impossibilem non admittere, quia stulte credulus est, qui alterius dictis nondum bene comperta ratione annuit. Sed interea ridiculus est Nicodemus cum suo magistrali supercilio, quod in primis elementis magis quam pueriliter haesitat. Talis certe dubitatio turpis ac pudenda est. Qualis enim religio, qualis Dei notitia, qualis regula bene vivendi, qualis spes vitae aeternae, nisi tenemus hominem Spiritu Dei renovari? Est ergo emphasis in voce *haec*. Quia enim hanc doctrinae partem Scriptura identidem inculcat, ne postremis quidem tironibus ignota esse debet. Nullo itaque modo ferendum est, ut eius ignarus sit ac rudis, qui Doctorem se in Ecclesia Dei profitetur.

11. *Quod novimus loquimur.* Quidam ad Christum et Ioannem Baptistam hoc referunt: alii numerum pluralem loco singularis positum esse dicunt. Ego vero non dubito quin se Christus omnibus Dei Prophetis coniungat, et communiter loquatur in omnium persona. Philosophi enim aliique ventosi Doctores nugas saepe quas commenti sunt ingerunt: hoc autem Christus sibi et omnibus Dei servis tanquam proprium vindicat, quod nonnisi certam doctrinam tradunt. Neque enim mittit Deus qui de rebus ignotis vel dubiis garriant, sed eos in schola sua format, ut quae ab ipso didicerint, aliis deinde tradant. Porro sicut Christus hoc elogio doctrinae suae certitudinem nobis commendat, ita suis omnibus ministris legem modestiae praescribit, ne propria somnia vel coniecturas obtrudant, ne

in medium proferant humana figmenta quibus nihil solidi subest, sed fidele ac purum Deo testimonium reddant. Videat ergo quisque quid sibi a Domino revelatum sit, ne quis fidei suae metas transiliat, ne quis denique sibi loqui permittat, nisi quod a Domino audierit. Notandum etiam est quod Christus doctrinam suam iureiurando hic confirmat, ut plena illi apud nos constet auctoritas. *Testimonium nostrum non recipitis.* Hoc ideo additur, ne quid decedat Evangelio ob hominum ingratitudinem. Quia enim apud paucos fidem invenit Dei veritas, passim vero repudiatur a mundo, a contemptu asserenda est, ne ideo minori in pretio sit eius maiestas, quod illam totus fere mundus superbe despicit, et sua impietate obscurat. Quanquam autem simplex et unus est verborum sensus, duplex tamen ex hoc loco doctrina colligenda est. Prior, ne labascat apud nos Evangelii fides, si paucos in terra discipulos habeat: acsi diceret Christus, Utcunque non recipiatis doctrinam meam, manet nihilominus certa et stabilis: quia nunquam efficiet hominum incredulitas, quin Deus perpetuo verax maneat. Altera, quod non impune effugient qui hodie abrogant fidem Evangelio, quando sacrosancta est Dei veritas. Hoc clypeo munitos esse nos oportet, ut adversus hominum contumaciam in obedientia Evangelii pergamus. Tenendum quidem hoc principium est, ut in Deo fundata sit fides nostra. Sed ubi Deum habemus auctorem, tanquam supra coelos evecti secure debemus totum mundum potius calcare vel ex alto despicere, quam ut nos quorundam infidelitas perturbet. Quod testimonium suum non recipi conqueritur Christus, inde colligimus verbo Dei omnibus saeculis hoc fuisse quasi fatale, ut apud paucos fidem obtineret. Nam ad maiorem numerum et fere ad totum populi corpus pertinet verbum *non recipitis.* Quare non est quod hodie nos exanimet fidelium paucitas.

12. *Si terrestria.* Concludit Christus Nicodemo et similibus esse imputandum, si in Evangelii doctrina minus proficiant. Per se enim non stare ostendit quominus omnes recte instituat, quando ad terram usque descendit, ut nos in coelum attollat. Hoc nimis tritum vitium est, ut subtiliter et argute doceri homines appetant, hinc tantopere bonae parti arrident altae et abstrusae speculationes, hinc etiam minoris Evangelium aestimant plerique, quod illic magniloquentiam non reperiunt quae ipsorum aures impleat. Itaque in studio vulgaris et humilis doctrinae se occupare non dignantur. Atqui nimia est ista improbitas, quod ideo minus honoris deferimus loquenti Deo, quia se ille ad nostram ruditatem demittit: ergo quod crasse et plebeio stylo nobiscum balbutit Dominus in Scriptura, hoc sciamus causa nostra fieri. Quisquis tali humilitate offendi se iactat vel praetexit, quominus Dei verbo se subiiciat, mentitur. Qui enim Deum sibi propinquum amplecti non sustinet, multo minus supra nubes ad eum evolabit. *Terrestria* quidam exponunt rudimenta spiritualis doctrinae. Nam abnegatio nostri quoddam est pietatis tirocinium. Sed potius iis subscribo qui hoc ad docendi formam referunt. Tametsi enim coelestis fuit tota Christi concio, adeo tamen familiariter loquutus est, ut sermo ipse terrestris quodammodo posset videri. Praeterea non debent verba haec restringi ad unicam concionem. Hic enim usitata quam tenuit Christus docendi ratio, hoc est, plebeia simplicitas, cum pompa et splendore confertur, cui ambitiosi homines nimis cupide addicti sunt.

13. Et nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit e coelo, Filius hominis qui est in coelo. 14. Et sicut Moses exaltavit serpentem in deserto (Num. 21, 9.), ita exaltari oportet Filium hominis. 15. Ut omnis qui credit in eum, non pereat: sed habeat vitam aeternam. 16. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam (1. Ioan. 4, 9.). 17. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut condemnet mundum, sed ut servetur mundus per eum. 18. Qui credit in eum, non condemnatur: qui vero non credit, iam condemnatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei.

13. *Nemo ascendit in coelum.* Iterum hortatur Nicodemum, ne sibi ac suae perspicaciae confidat, neminem enim mortalium posse sua industria in coelum penetrare, nisi qui duce filio Dei illud tendet. Ascensus enim in coelum puram mysteriorum Dei notitiam, et spiritualis intelligentiae lucem significat. Idem enim hoc loco docet Christus, quod Paulus, quum pronuntiat, non capere hominem animalem quae Dei sunt (I. Cor. 2, 14.). Itaque totum humani ingenii acumen a rebus divinis arcet, quia longe infra Deum subsidit. Sed notanda sunt verba: Solum Christum, qui coelestis est, in coelum ascendere, aliis omnibus praeclusum esse ingressum. Nam priore membro nos humiliat, quum totum mundum a coelo prohibet. Iubet Paulus stultescere apud se ipsos, quicunque Deo sapere cupiunt (I. Cor. 3, 18.). Nihil minus libenter facimus. Ergo tenenda est sententia, Evanescere ac deficere sensus omnes nostros quum ad Deum venitur. Sed postquam coelum nobis clausit Christus, remedium in promptu offert, quum addit Filio hominis datum esse quod omnibus aliis negatum est. Neque enim quod ascendit in coelum, id sibi privatim ac solus facit, sed ut nobis dux sit et director. Atque hac causa vocavit se Filium hominis, ne dubitemus communem nobis cum eo esse ingressum: qui ideo carnem nostram induit, ut nos bonorum omnium consortes haberet. Quum ergo unus sit Patris consiliarius, admittit nos in ea arcana quae in abdito alioqui laterent. Videtur tamen hoc esse absurdum, quod se dicit *esse in coelo*, quo tempore in terra habitat. Si respondeas, verum esse illud respectu divinitatis, loquendi modus aliud sonat, quod scilicet homo ipse in coelo fuerit. Dici posset non fieri loci mentionem, sed conditione tantum discerni Christum a reliquis, quia haeres sit regni Dei, a quo totum genus humanum exsulat: sed quum in Christo propter unitatem personae, satis frequens ac tritum sit, quod unius naturae proprium est ad alteram transferri, non alia solutio quaerenda est. Christus ergo qui in coelo est carnem nostram induit, ut porrecta nobis fraterna manu secum nos ad coelum evehat.

14. *Et sicuti Moses.* Clarius explicat quorsum dixerit se unum esse cui apertum est coelum: nempe ut omnes illuc inducat, qui modo eum sequi ductorem volent. Se enim palam omnibus et aperte expositum fore testatur, ut suam ad omnes virtutem diffundat. *Ex-*

altari significat collocari in loco edito et excelso, ut omnium aspectui pateat: id factum est Evangelii praedicatione. Nam quod de cruce quidam exponunt, contextui non quadrat et alienum est ab instituto. Simplex ergo verborum sensus est, quod Evangelii promulgatione instar vexilli erigendus fuerit Christus, quo intenderent omnium oculi, sicut praedixerat Iesaias (Ies. 2, 2.). Huius exaltationis typum statuit in serpente aeneo, qui a Mose erectus fuit, cuius conspectus salutare remedium iis erat, qui letali serpentum morsu vulnerati erant. Nota est historia quae habetur Num. 21, v. 9. Porro in hunc finem hoc loco adducitur, ut se doceat Christus Evangelii doctrina constituendum esse ante omnium oculos, ut quicunque ipsum fide intuiti fuerint salutem percipiant. Unde colligendum est Christum nobis in Evangelio clare proponi, ne quis de obscuritate queratur, et patefactionem hanc omnibus esse communem et suum esse fidei aspectum, quo tanquam praesentem cernat: quemadmodum dicit Paulus ipsum cum cruce sua graphice depingi, quum vere praedicatur (Galat. 3, 1.). Non est autem similitudo impropria vel longe petita. Sicut externa tantum erat serpentis species, intus nihil tabificum aut venenosum, ita formam carnis peccatricis induit Christus, a peccato tamen puram et vacuam, quo letale in nobis peccati vulnus sanaret. Neque enim frustra Dominus olim, quum a serpentibus vulnerati essent Iudaei, tale antidoti genus opposuit, atque hoc ad confirmationem sermonis a Christo habiti valebat. Nam quum instar obscuri et abiecti hominis contemni se videret, nihil aptius afferre potuit serpentis exaltatione, acsi diceret, Non debere videri absurdum, si praeter hominum opinionem ex infimo evehatur, quia id in serpentis typo iam adumbratum sub Lege fuerit. Quaeritur nunc, an se Christus serpenti comparet, quia sit aliquid simile, an vero sacramentum fuisse significet, quale fuit manna. Tametsi enim manna corporalis erat cibus destinatus ad praesentem usum, simul tamen mysterium spirituale fuisse testatur Paulus (I. Cor. 10, 3.). Idem ut de serpente aeneo sentiam, tum hic locus me inducit, tum quod in posterum servatus fuit, donec populi superstitione in idolum conversus esset. Si quis aliter iudicet non contendo.

16. *Sic enim Deus.* Primam salutis nostrae causam et quasi fontem aperit Christus, idque ne qua dubitatio haereat. Neque enim tranquilla est animis nostris statio in qua quiescant, donec ad gratuitum Dei amorem ventum est. Ergo sicuti non alibi quam in Christo tota salutis nostrae materia quaerenda est, ita videndum unde nobis Christus fluxerit, cur nobis oblatus sit servator. Utrumque hic distincte nobis traditur, quod scilicet fides in Christum sit omnibus vivifica, et quod ideo vitam attulerit Christus, quia coelestis Pater genus humanum quod amat perire nolit. Atque hic ordo diligenter notandus est. Ubi enim de salutis nostrae origine agitur, ut ingenita est naturae nostrae impia ambitio, statim obrepunt diabolicae imaginationes de propriis meritis. Deum ergo nobis ideo propitium esse fingimus, quia dignos iudicaverit quos respiceret. Atqui Scriptura ubique meram et simplicem eius misericordiam extollit, quae merita omnia aboleat. Neque aliud sibi volunt Christi verba, quum in Dei amore causam statuit. Nam si altius conscendere libeat, Spiritus per os Pauli ianuam obserat, amorem hunc docens in proposito voluntatis eius fundatum esse (Ephes. 1, 5.). Et certe non obscurum est

ita loquutum esse Christum, ut homines a respectu sui ad solam Dei misericordiam traduceret. Nec Deum, quia aliquid in nobis tanto beneficio dignum animadverterit, ad nos liberandos inductum pronuntiat, sed liberationis gloriam in solidum assignat eius amori. Idque ex contextu melius etiamnum patet. Datum enim esse hominibus filium subiicit ne pereant. Unde sequitur, donec perditos ope sua dignetur Christus, omnes esse aeterno exitio destinatos. Hoc etiam Paulus ex temporis circumstantia demonstrat (Rom. 5, 10.): quia scilicet dilecti fuimus, quum adhuc inimici essemus per peccatum. Sane ubi regnat peccatum, nihil inveniemus praeter iram Dei, quae mortem secum trahit. Sola igitur misericordia est, quae nos Deo reconciliat ut simul restituat in vitam. Videtur tamen hic modus loquendi cum multis Scripturae testimoniis pugnare, quae primum divini erga nos amoris fundamentum in Christo ponunt, extra ipsum vero ostendunt Deo nos esse exosos. Sed memoria tenendum est quod iam prius admonui, arcanum amorem quo nos apud se complexus est coelestis Pater, quia ex aeterno eius proposito manat, omnibus aliis causis superiorem esse: gratiam vero quam nobis testatam esse vult, et qua in salutis fiduciam erigimur, a reconciliatione per Christum parta incipere. Nam quum necesse sit illi peccatum esse odio, quomodo nos ab ipso amari statuemus, donec expiata sint peccata, quorum respectu merito nobis irascitur? Ita Christi sanguinem intercedere oportet ad placandum nobis Deum, priusquam ullus paternae eius benevolentiae sensus ad nos perveniat. Caeterum, ut priore loco audimus, Deum quia nos diligebat, filium suum in mortem pro nobis dedisse, ita mox subiicitur, Christum unum esse in quem proprie respicere fides debet. Dedit Unigenitum, ut quisquis in eum crediderit non pereat. Hic, inquam, rectus est fidei intuitus, Christum sibi proponere, in quo Dei pectus in amorem effusum cernat, haec firma et solida fultura in mortem Christi tanquam unicum pignus recumbere. *Unigeniti* nomen ἐμφατικὸν est ad commendandam divini in nos amoris vehementiam. Quia enim non facile sibi homines persuadent a Deo se diligi, ut omnem dubitationem eximeret, nominatim expressit tantopere nos Deo fuisse caros, ut ne unigenito quidem filio pepercerit nostra causa. Quum ergo satis superque testatam nobis suam caritatem fecerit Deus, quisquis hoc testimonio non contentus adhuc vacillat, non levem Christo iniuriam facit, quasi unus aliquis ex vulgo temere in mortem proiectus fuerit. Quin potius ita reputandum est, quanti unigenitum suum filium Deus aestimat, tam pretiosam illi fuisse nostram salutem, cuius pretium Unigeniti ipsius mortem esse voluit. Caeterum hoc nomen iure Christus obtinet quia unicus est natura filius. Nobiscum vero hunc honorem adoptione tunc demum communicat, quum inserimur in eius corpus. *Qui credit in eum, non pereat.* Insigne fidei elogium, quod nos ab aeterno interitu vindicat. Diserte enim exprimere voluit, quamvis ad mortem videamur nati, certam tamen offerri liberationem in Christi fide: ita mortem quae alioqui nobis imminet minime timendam esse. Et universalem notam apposuit, tum ut promiscue omnes ad vitae participationem invitet, tum ut praecidat excusationem incredulis. Eodem etiam pertinet nomen Mundi quo prius usus est. Tametsi enim in mundo nihil reperietur Dei favore dignum, se tamen toti mundo propitium ostendit, quum sine exceptione omnes ad fidem Christi

vocat, quae nihil aliud est quam ingressus in vitam. Caeterum meminerimus, ita communiter promitti omnibus vitam in Christo qui crediderint, ut tamen minime communis omnium sit fides. Patet enim omnibus Christus ac expositus est, solis tamen electis oculos Deus aperit, ut fide ipsum quaerant. Porro hinc constat admirabilis fidei effectus, quia per eam Christum recipimus qualis nobis datus est a Patre, nempe qui nos aeternae mortis reatu solutos vitae aeternae haeredes efficiat, quia mortis suae sacrificio peccata nostra expiavit, ne quid obstet quominus nos pro filiis suis agnoscat Deus. Quando igitur Christum cum mortis suae efficacia et resurrectionis fructu amplectitur fides, non mirum est si per eam Christi quoque vita potimur. Nondum tamen satis liquet, cur et quomodo vitam nobis conferat fides: an quia Spiritu nos suo regenerat Christus, ut vivat in nobis ac vigeat Dei iustitia; an vero quia sanguine eius purgati a peccatis gratuita venia iusti apud Deum censemur. Certum quidem est haec duo semper coniuncta esse, sed quia hic de salutis certitudine agitur, tenenda praecipue est haec ratio, nos ideo vivere, quia Deus peccata non imputando gratis nos amat. Ideo nominatim sacrificii fit mentio, quo simul cum peccatis maledictio et mors abolita est. Iam prius admonui quorsum spectent haec duo membra, nempe ut sciamus vitam nos recuperare in Christo, qua sumus in nobis privati. Nam in hac misera humani generis conditione prior ordine est redemptio quam salus.

17. *Non enim misit.* Confirmatio est proximae sententiae, quia non frustra Deus huc ad nos Filium suum misit. Atqui non venit ut perdat: sequitur ergo proprium esse Filii Dei officium, ut salutem per eum consequantur quicunque crediderint. Iam non est quod dubitet quisquam vel anxie laboret, quomodo mortem possit effugere, quando tenemus hoc esse Dei consilium, ut nos ab ea Christus eripiat. Repetitur iterum *mundi* nomen, ne quis omnino arceri se putet, si modo fidei viam tenet. *Iudicare* hic pro damnare, ut multis aliis in locis accipitur. Quod autem se venisse negat ad damnandum mundum, in eo proprium adventus sui finem notat. Quid enim opus fuit, Christum ad nos perdendos venire qui ter quaterque perieramus? Nihil ergo aliud in Christo considerandum, quam quod Deus pro immensa sua bonitate opitulari nobis voluit ut perditos servaret: et quoties nos peccata nostra urgent, quoties Satan ad desperationem sollicitat, obiiciendus est hic clypeus Deum nos aeterno exitio nolle opprimi, quia Filium suum salutem mundi ordinavit. Quod autem alibi docet Christus se in iudicium venisse, quod vocatur petra scandali, quod dicitur positus in multorum ruinam, id accidentale est vel, ut ita loquar, adventicium. Qui enim oblatam in eo gratiam respuunt, digni sunt qui iudicem experiantur ac tam indigni foedique contemptus ultorem. Cuius rei in Evangelio luculentum specimen apparet. Nam quum proprie sit Dei potentia in salutem omni credenti, facit multorum ingratitudo ut illis in mortem cedat. Utrumque optime expressit Paulus, quum se in promptu habere vindictam gloriatur, in qua omnes suae doctrinae adversarios conficiat, postquam impleta fuerit piorum obedientia (II. Cor. 10, 6.). Perinde enim id valet acsi diceret, destinari praesertim ac primo loco Evangelium fidelibus, ut sit illis in salutem:

sed postea non impune cessurum incredulis, qui contempta Christi gratia eum mortis auctorem habere maluerint quam vitae.

18. *Qui credit in eum, non condemnatur.* Quod toties ac tam sedulo inculcat, extra mortis periculum esse omnes fideles, hinc colligere licet quam necessaria sit fiduciae certitudo et stabilitas, ne perpetuo trepident ac aestuent conscientiae. Iterum ergo pronuntiat, nullam manere damnationem ubi crediderimus, quod etiam infra quinto capite fusius exponet. Praesens tempus hic accipitur loco futuri ex consuetudine linguae Hebraicae. Vult enim fideles a metu damnationis securos esse. Proxima sententia *qui vero non credit etc.*, significat non aliud esse remedium, quo mortem quisquam hominum effugiat, acsi diceret, omnibus qui datam in Christo vitam reiiciunt non restare nisi mortem, quum non alibi vita constet quam in fide. Praeteritum verbi tempus ἐμφατικῶς posuit, quo melius exprimeret de omnibus incredulis actum esse. Notandum autem Christum peculiariter de his loqui quorum impietas se in manifesto Evangelii contemptu prodiderit. Tametsi enim verum est, non aliud unquam fuisse effugiendae mortis remedium quam si ad Christum confugerent homines, quia tamen hic Christus disserit de Evangelii praedicatione quae spargenda erat per totum mundum, sermonem adversus eos stringit, qui accensam divinitus lucem sponte ac maligne exstinguunt.

19. Hoc autem est iudicium, quod lux venit in mundum: et dilexerunt homines tenebras magis quam lucem. Erant enim mala eorum opera. 20. Quisquis enim mala agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ne arguantur opera eius. 21. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur eius opera, quod in Deo sint facta.

19. *Hoc autem est iudicium.* Occurrit murmuribus et querimoniis, quibus exagitare solent profani homines nimium, ut ipsi putant, Dei rigorem, quum severius quam optarent cum illis agit. Durum videtur, omnes qui in Christum non credunt exitio devoveri. Ne quis itaque suam damnationem Christo ascribat, propriae cuiusque culpae imputandam esse docet. Ratio, quia infidelitas malae conscientiae testis est. Unde constat, obstare suam pravitatem incredulis, ne ad Christum accedant. Sunt qui putant notari hic duntaxat signum damnationis. At Christi consilium est hominum improbitatem compescere, ne suo more tergiversari vel cum Deo expostulare audeant, quasi inique eos tractet, dum infidelitatem morte aeterna punit. Tale ergo iudicium aequum esse, nullisque calumniis obnoxium demonstrat, non tantum quia perverse faciunt, qui tenebras praeferunt luci et lucem ultro sibi oblatam fugiunt, sed quia illud odium lucis nonnisi ex animo male sibi conscio et scelerato nascitur. Refulget quidem in multis pulcra sanctitatis species, qui tamen Evangelio adversantur: verum ut sanctiores angelis appareant, hypocritas esse minime dubium est, qui non alia de causa repellunt Christi doctrinam nisi quia latebras suas amant, quibus tegatur eorum foeditas. Quum ergo sola hypocrisis infensos homines Deo reddat, tenentur omnes convicti, quia nisi superbia excoecati in vitiis sibi placerent, prompti ac voluntarii essent ad recipiendam Evangelii doctrinam.

20. *Quisquis enim mala agit.* Sensus est, ideo lucem ipsis esse odiosam quia mali sunt, et quantum in se est peccata sua tegere cupiunt: unde sequitur eos remedium abigendo damnationis materiam, quasi data opera, fovere. Multum ergo fallimur, si putamus pio zelo ferri qui adversus Evangelium insaniunt, quum potius lucem horreant, quo liberius sibi in tenebris adulentur.

21. *Qui autem facit veritatem.* Hoc videtur improprie et absurde dici, nisi fateri velis rectos esse aliquos et veraces, priusquam regeniti sint Dei Spiritu, quod minime consentaneum est cum perpetua Scripturae doctrina: fidem namque radicem esse scimus ex qua proveniunt bonorum operum fructus. Hunc nodum ut expediat Augustinus, *facere veritatem* exponit Agnoscere quam miseri simus, ac omni bene agendi virtute destituti. Et certe haec vera est ad fidem praeparatio, quum inopiae nostrae sensu compulsi ad Dei gratiam confugimus. Sed hoc totum alienum est a Christi mente, simpliciter enim dicere voluit, eos qui sincere agunt nihil magis quam lucem appetere, ut probentur eorum opera, quia tali examine habito melius constat, eos coram Deo fuisse veraces ac omni dolo puros. Perperam vero et inscite inferet aliquis, homines ante fidem sibi esse bene conscios. Neque enim Christus electos credere dicit, ut bonorum operum laudem referant, sed tantum quid facturi essent infideles, nisi male sibi conscii essent. Porro *veritatis* nomine usus est Christus, quia externo operum splendore decepti non reputamus, quid intus lateat. Ideo dicit integros homines et minime fucatos libenter in Dei conspectum prodire, qui solus operum nostrorum idoneus est iudex. Nam *opera* hic dicuntur *in Deo facta*, quae illi probantur ac secundum eius regulam bona sunt. Hinc discamus, non esse de operibus iudicandum nisi admota Evangelii luce, quia ratio nostra prorsus coecutit.

22. Post haec venit Iesus et discipuli eius in terram Iudaeam, et illic versabatur cum ipsis, et baptizabat. 23. Erat autem et Ioannes baptizans in Aenon prope Salim: quia aquae multae erant illic. Veniebant ergo et baptizabantur. 24. Quia nondum coniectus erat in carcerem Ioannes. 25. Orta igitur quaestio est a discipulis Ioannis cum Iudaeis, de purgatione. 26. Et venerunt ad Ioannem, dixeruntque illi, Rabbi, qui tecum erat trans Iordanem, cui tu testimonium reddidisti, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum. 27. Respondit Ioannes ac dixit: Non potest homo accipere quicquam, nisi datum illi fuerit e coelo. 28. Ipsi mihi testes estis quod dixerim, Non sum ego Christus, sed missus sum ante eum.

22. *Post haec venit Iesus.* Verisimile est Christum, elapso die festo venisse in eam Iudaeae partem, quae vicina erat oppido Aenon, quod in tribu Manasse situm est. *Aquas* illic multas fuisse Evangelista dicit, quarum non ita frequens in Iudaea copia erat. Fuisse autem duo haec oppida Aenon et Salim non procul a confluente Iordanis et Iaboc tradunt geographi, quibus vicinam faciunt Scythopolin. Caeterum ex his verbis colligere licet,

baptismum fuisse celebratum a Ioanne et Christo totius corporis submersione. Quanquam de externo ritu minus anxie laborandum est, modo cum spirituali veritate et Domini instituto ac regula congruat. Quantum vero coniicere licet, fecit illa vicinitas ut spargerentur varii rumores, multi sermones agitarentur passim de Lege, de cultu Dei, de Ecclesiae statu, ob duos novos baptistas simul exortos. Nam quod Evangelista Christum baptizasse dicit, id ad prima exordia refero, quod tunc scilicet munus sibi a Patre iniunctum publice auspicatus fuerit. Tametsi autem per discipulos hoc agebat Christus, hic tamen tanquam baptismi auctor nominatur omissis ministris, qui nihil agebant nisi eius nomine ac mandato. Qua de re initio proximi capitis rursus aliquid dicetur.

25. *Orta igitur quaestio est etc.* Non frustra hic Evangelista recitat ortam a discipulis Ioannis quaestionem. Quo minus enim doctrina instructi erant, eo confidentius ad disputandum se ingerunt, ut semper audax est inscitia. Si ipsos aggressi fuissent alii, excusari poterant, sed quod impares ad certamen sustinendum ultro lacessunt Iudaeos, id temere faciunt ac perperam. Hoc autem sonant verba, motam fuisse ab illis quaestionem. Praeterquam autem quod de re incognita temere ultra scientiae suae modum disserendo peccabant, suberat alterum quoque non minus vitium, quod illis non tam propositum erat, legitimum baptismi usum asserere quam tueri magistri sui causam, ut sua illi integra maneret auctoritas. Utrumque reprehensione dignum, quod non tenentes, quaenam sit vera baptismi ratio, ludibrio exponunt sacrum Dei institutum, et quod perversa ambitione magistri sui partes adversus Christum suscipiunt. Itaque uno verbo perculsos ac fractos fuisse apparet, quum obiectum esset Christum quoque baptizare. Nam in hominis persona occupati doctrinae minorem habebant curam. Eorum exemplo docemur, quorsum recidant qui pravis hominum studiis potius quam Dei zelo aguntur, ac proinde monemur unum hoc spectandum et modis omnibus curandum esse, ut solus Christus emineat. *De purgatione.* Quaestio de purgatione fuit, quia Iudaeis varia erant baptismata a Lege praescripta, nec legalibus illis contenti, multa insuper a maioribus accepta studiose colebant. Quod iam novus purgandi ritus inducitur a Christo et Ioanne post tantam copiam et varietatem, id absurdum esse ducunt.

26. *Cui tu testimonium reddidisti.* Hoc argumento vel Christum facere contendunt minorem Ioanne, vel illi reddere obstrictum, quia honore affectus fuerit. Quod enim honorificis elogiis Christum ornavit Ioannes, id in beneficio deputant. Quasi vero tale illi praeconium non debuerit, imo quasi non summa fuerit haec eius dignitas, praeconem esse Filii Dei. Nihilo rectius fuit Christum postponere Ioanni, quia eius testimonio commendatus fuerat. Scimus enim quid testatus fuerit Ioannes. Quod dicunt *omnes ad Christum venire*, perversae aemulationis vox est, metuunt enim ne mox deseratur magister a frequentia.

27. *Non potest homo.* Nonnulli ad Christum referunt, quasi impiae adversus Deum audaciae accuset discipulos, qui adimere Christo nitantur quod illi a Patre datum est. Hunc itaque sensum esse volunt: Quod ille in tantum honorem brevi emersit, divinitus factum est: frustra ergo deprimere contenditis, quem Deus in altum sua manu extulit. Aliis autem videtur esse exclamatio, in quam prae

indignatione prorumpat, quod tam male hactenus profecissent discipuli. Et certe nimis absurdum erat, quem toties audierant Christum esse, adhuc velle cogere in ordinem, ne supra ministrum suum emergeret. Merito itaque pronuntiare Ioannes potuit, frustra consumi operam docendis hominibus, quia surdi sunt et stupidi, donec mente renovati fuerint. Verum ego potius eorum sententiae subscribo, qui de Ioanne exponunt, nempe quod in sua et illorum manu esse neget, magnum se creare: quando haec nostra omnium mensura est, ut simus quales esse nos Deus voluit. Nam si ne ipse quidem Dei filius sibi honorem sumpsit, quis ex grege plus appetere audebit quam datum fuerit a Domino? Una haec cogitatio, si penitus omnium animis insideret, abunde sufficeret ambitioni cohibendae. Porro ambitione correcta et abolita simul contentionum pestis sublata foret. Unde enim fit, ut se quisque plus iusto efferat, nisi quia a Domino non pendemus, ut quem nobis gradum assignat eo simus contenti?

28. *Ipsi mihi testes.* Expostulat cum suis discipulis Ioannes, quod suis sermonibus fidem non habuerint. Saepius monuerat se Christum non esse. Ergo nihil restabat, nisi ut servus esset Filio Dei subiectus una cum reliquis. Atque hic locus notandus est. Negando enim se Christum esse nihil sibi reliquum facit, nisi ut capiti subiectus tanquam unus ex reliquis in Ecclesia ministret, neque ita evehatur, ut obscuret capitis honorem. *Se ante missum* dicit, ut viam Christo pararet, sicuti apparitores Regibus solent.

29. Qui habet sponsam, sponsus est. Amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. 30. Illum oportet crescere, me autem minui. 31. Qui e supernis venit, super omnes est: qui ex terra est, ex terra est, et ex terra loquitur: qui e coelo venit, supra omnes est. 32. Et quod vidit, et audivit, hoc testatur, et testimonium eius nemo recipit. 33. Qui autem recepit eius testimonium, signavit quod Deus sit verax (Rom. 3, 4.). 34. Quem enim misit Deus, is verba Dei loquitur, non enim ex mensura dat Deus Spiritum.

29. *Qui habet sponsam.* Hac similitudine melius confirmat, unum esse Christum, qui eximitur communi aliorum numero. Sicuti enim qui uxorem ducit, non ideo amicos invitat et adhibet ad nuptias, ut illis sponsam prostituat vel iure suo cedens in societatem admittat tori coniugalis, sed potius ut coniugium honorifice ab illis cultum sanctius reddatur: ita Christus ministros suos non ideo ad docendi officium vocat, ut Ecclesia subacta dominium sibi usurpent, sed ut fideli eorum opera ad eam sibi sociandam utatur. Magnum hoc et praeclarum est, praefici Ecclesiae homines, qui personam Filii Dei sustineant. Sunt igitur tanquam amici quos sibi adiungit sponsus, ut in commune nuptias celebrent, sed discrimen tenendum est, ut gradus sui memores, quod proprium est sponsi, ad se non trahant. Summa huc redit, quantalibet excellentia polleant doctores, non tamen obstare Christo debere, quin solus in Ecclesia sua domi-

netur, solus eam verbo suo regat. Subinde in Scriptura occurrit haec similitudo, quum exprimere vult Dominus sacrum adoptionis vinculum, quo nos sibi coniungit. Sicuti autem vere se fruendum nobis offert ut noster sit, ita merito fidem a nobis et caritatem mutuam stipulatur, quam uxor marito debet. Porro coniugium hoc in Christo omni ex parte impletum fuit, cuius sumus caro et ossa, ut Paulus docet (Ephes. 5, 29.). Castitas quam requirit praecipue in Evangelii obedientia sita est, ne ullo modo a pura eius simplicitate abduci nos sinamus, quemadmodum idem tractat II. Corinth. 11, 2. Uni itaque subesse Christo nos oportet, eum nobis esse unicum caput, nec pilum quidem nos a simplici Evangelii doctrina deflectere, eum solum habere gloriae principatum, ut sponsi ius et locum apud nos retineat. Quid ministri? Certe eos accersit Dei Filius, ut officium sibi in sacris nuptiis peragendis impendant. Quare eorum partes sunt modis omnibus satagere, ut sponsam cuius illis mandata est cura, castam marito virginem exhibeant: quod se facere Paulus gloriatur, eo quem citavi loco. Qui vero Ecclesiam sibi potius quam Christo conciliant, perfide violant connubium quod ornare deberent. Et quo maiori nos honore dignatur Christus, dum sponsae suae custodes facit, eo sceleratior est nostra infidelitas, nisi suum illi ius integrum tueri studemus. *Hoc ergo gaudium meum impletum est.* Significat se votorum omnium summam adeptum esse, nec iam esse quod desideret, ubi videt regnare Christum, et illi audientiam quam meretur dari. Quisquis ita affectus erit, ut posthabito sui respectu Christum extollat et eius honore contentus sit, fideliter et cum fructu Ecclesiae praeerit: quisquis autem ab hoc scopo vel minimum divertet, impurus erit adulter, nec aliud poterit quam sponsam Christi corrumpere.

30. *Illum oportet crescere.* Ulterius progreditur. Quia enim prius in summam dignitatem a Domino evectus fuerat, hoc fuisse temporale admonet, nunc exorto iustitiae soli cedendum esse. Itaque non modo inanes honoris fumos, qui hominum errore in eum temere congerebantur, repellit ac discutit, sed etiam sollicite cavet ne verus ac legitimus honos, quem illi Dominus contulerat, Christi splendorem obscuret. Hac ratione dicit quod hactenus habitus fuit summus Propheta, se in tam excelso gradu nonnisi ad tempus fuisse collocatum, donec advenerit Christus cui lampas tradenda erat. Interea testatur, aequo animo se passurum ut in nihilum redigatur, modo suis radiis totum mundum impleat Christus et occupet. Atque hoc Ioannis studium omnes Ecclesiae pastores imitari decet, ut Christo evehendo capita et humeros subiiciant.

31. *Qui e supernis.* Alia similitudine ostendit quantum a reliquis omnibus distet Christus, et quanto sit superior. Regi enim vel summo duci eum comparat, qui ex alto tribunali verba faciens pro imperii sui reverentia audiendus est. Sibi vero satis esse docet, si ex imo subsellio loquatur. Christum dicit e supernis venisse, non tantum quatenus Deus est, sed quia in eo nihil nisi coeleste ac maiestatis plenum cernitur. In secundo membro vulgaris translatio semel tantum habet, *qui ex terra est*, sed Graeci codices in diversa lectione consentiunt. Suspicor ad hominibus indoctis repetitionem, quam supervacuam ducebant, fuisse erasam: sed perinde valet acsi diceretur, Qui e terra est, originem suam sapit, ac pro naturae

suae conditione subsidit in ordine terreno. Hoc itaque solius Christi proprium esse asserit, ut e sublimi loquatur, quia e coelo descendit. Sed quaeri potest, annon a coelo quoque profectus sit Ioannes quantum ad vocationem et munus, ideoque audiendus fuerit Dominus per os ipsius loquens. Videtur enim coelesti quam tradit doctrinae esse iniurius. Respondeo, non simpliciter hoc esse dictum, sed comparative. Si seorsum considerantur ministri, tanquam e coelo cum summa auctoritate loquuntur, quod a Deo mandatum est, simul autem atque incipiunt opponi Christo, nullos esse amplius oportet. Sic Apostolus ad Hebr. 12, 25. Legem cum Evangelio committens, Quum impune, ait, non cesserit iis qui loquentem in terra aspernati sunt, videte ne eum aspernemini qui e coelis est. Vult ergo agnosci in suis ministris Christus, sed ita ut solus maneat Dominus, illi autem contenti sint ordine servorum: praesertim ubi ad comparationem venitur, ita vult discerni ut solus emineat.

32. *Et quod vidit et audivit.* Pergit in suo officio Ioannes. Nam ut Christo paret discipulos, eius doctrinam a certitudine commendat, Quod nihil proferat nisi quod a Patre suo accepit. Visus et auditus dubiae opinioni, vanis rumoribus, et figmentis quibuslibet opponuntur. Significat enim nihil eum tradere nisi probe cognitum. Sed dicet quispiam, parum fidei mereri qui nihil praeter auditum habet. Respondeo, hoc verbo notari Christum a Patre edoctum esse, ut nihil nisi divinum afferat utpote sibi divinitus revelatum. Id autem in totam Christi personam competit, quatenus a Patre missus est in mundum legatus et interpres. Postea mundi ingratitudinem accusat, qui tam certum ac fidelem Dei testem impie et scelerate respuit. Occurrit autem scandalo, quod multos a fide avertere et multorum cursum impedire vel morari poterat. Nam ut solemus ab hominum iudicio nimium pendere, bona pars Evangelium ex mundi contemptu aestimat, saltem ubi videt passim reiici, hoc praeiudicio occupata difficilior est ad credendum et tardior. Proinde quoties videmus talem mundi pervicaciam, haec tamen admonitio nos in constanti eius obedientia retineat, Esse veritatem a Deo profectam. Quum dicit *neminem* recipere, significat paucos esse et propemodum nullos fideles, si conferantur cum ingenti impiorum turba.

33. *Qui autem recepit eius testimonium.* Hic pios ad amplexandam intrepide Evangelii doctrinam hortatur et animat, acsi diceret, Non esse causam cur eos pudeat suae paucitatis ac pigeat, quando Deum habent fidei suae auctorem, qui unus instar omnium abunde nobis sufficit. Ergo etiamsi totus mundus Evangelio fidem abroget ac detrahat, non debet hoc bonis obstare quin Deo subscribant. Habent etiam in quo secure acquiescere liceat, quum sciunt, Evangelio credere nihil esse aliud quam Dei oraculis subscribere. Interea colligimus hoc esse fidei proprium, ut in Deum recumbat et stabilita sit in eius verbo. Nulla enim subscriptio esse potest nisi priores partes Deus loquendo occupaverit. Qua doctrina non tantum ab omnibus humanis figmentis discernitur fides, sed etiam ab opinione dubia et suspensa. Necesse enim est, ut Dei veritati quae omni dubitatione exempta est respondeat. Ergo sicut mentiri non potest Deus, ita fidem vacillare absurdum est. Hoc praesidio muniti, quibuscunque machinis nos turbare ac concutere Satan conetur, perpetuo stabimus victores. Hinc etiam monemur, quam gratum ac pre-

tiosum coram Deo sacrificium sit fides. Nam ut nihil illi pluris est quam sua veritas, ita nullus illi acceptior cultus praestari a nobis potest, quam dum fide nostra profitemur illum esse veracem, tunc illi demum suus honor vere constat. Rursum nulla gravior illi fieri iniuria potest, quam dum Evangelio non creditur. Spoliari enim sua veritate nequit, quin aboleatur tota eius gloria et maiestas. Atque eius veritas in Evangelio quodammodo inclusa est, illicque eam vult agnosci. Quare increduli nihil Deo, quantum in se est, reliquum faciunt: non quod Dei fidem labefactet eorum impietas, sed quod per eos non stat quin ipsum arguant vanitatis. Nisi plus quam saxei sumus, hoc tam praeclarum elogium, quo ornatur fides, ardentissimum eius studium accendere in animis nostris debet. Quantus enim est hic honos, quo miseros homunciones dignatur Deus, ut qui natura nihil sint aliud quam mendacium et vanitas, idonei tamen censeantur qui sacram Dei veritatem subscriptione sua comprobent?

34. *Quem enim misit.* Confirmat proximam sententiam, ostendit enim vere nobis esse cum Deo negotium, quum Christi doctrinam recipimus: quia non aliunde profectus sit Christus, quam a Patre coelesti. Solus ergo Deus est qui per eum loquitur. Et certe Christi doctrinae minus tribuimus quam oportet, nisi eam agnoscimus esse divinam. *Non enim ex mensura.* Duobus modis exponitur hic locus. Quidam enim ad communem dispensationem extendunt, quod Deus, qui fons est bonorum omnium inexhaustus minime se exinaniat, quum large et ubertim sua dona effundit in homines. Qui ex vase aliquo hauriunt quod distribuant, perveniunt tandem ad fundum. Sed periculum non est ne quid tale Deo contingat: neque unquam tam larga erit donorum eius affluentia, quin nova subinde largitate eam, ubi visum fuerit, superet. Videtur expositio haec habere aliquid coloris, quia indefinita est oratio. Ego tamen Augustinum potius sequor, qui de Christo interpretatur hoc esse dictum. Nec obstat quod nondum fit expressa Christi mentio in hoc membro, quum omnem ambiguitatem tollat posterius membrum, ubi ad Christum restringitur quod promiscue de multis dictum videri poterat. Nam haec verba procul dubio exegetice addita sunt, Patrem omnia Filio dedisse in manum, quia eum amet. Ideo uno contextu legenda sunt. Et verbum praesentis temporis quasi continuum actum designat. Tametsi enim Spiritu semel donatus fuit ad summam usque perfectionem, et tamen assidue tanquam ex scaturigine longe lateque manat, ideo non inepte nunc etiam accipere a Patre dicitur. Quod si quis simplicius interpretari malit, non est insolens temporis mutatio in eiusmodi verbis. Sensus nunc clarus est, Christo non esse ex mensura datum Spiritum, quasi gratiae qua pollet facultas ad aliquem modum finita sit, quemadmodum Paulus docet. I. Cor. 12, 7. et Ephes. 4, 7. singulis distribui secundum donationis mensuram, ita ut nemo unus ad plenum abundet. Nam quum hoc mutuum inter nos fraternae communicationis vinculum sit, ut nullus sibi seorsum sufficiat, sed vicissim alii aliis indigeant, in hoc a nobis differt Christus, quod Pater immensam Spiritus sui copiam in eum effudit. Et sane Spiritum absque mensura in eo residere oportet, quo hauriamus omnes ex eius plenitudine, quemadmodum primo capite habuimus. Atque huc spectat quod sequitur continuo post, patrem illi dedisse in manum omnia. Neque enim his verbis Christi

modo excellentiam praedicat Ioannes, sed opulentiae qua praeditus est finem etiam et usum simul ostendit, ut scilicet tanquam arbiter a Patre constitutus singulis, prout visum est atque expedit, distribuat, quemadmodum fusius explicat Paulus quarto illo ad Ephesios capite quod nuper citavi. Quantumvis ergo suos varie locupletet Deus, hoc uni Christo singulare est, habere omnia in manu.

35. Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu eius. 36. Qui credit in Filium, habet vitam aeternam, qui vero incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum (I. Io. 5, 10.).

35. *Pater diligit filium.* Sed quid sibi vult ista ratio? An alios omnes odio habet? Responsio in promptu est, Non agi de vulgari amore, quo Deus homines a se conditos vel alia opera sua prosequitur, sed de singulari illo, qui a Filio incipiens inde ad omnes creaturas manat. Facit enim hic amor, quo Filium amplexus nos quoque in eo amplectitur, ut per illius manum nobis bona sua omnia communicet.

36. *Qui credit in filium.* Hoc addidit, ut non tantum sciamus bona omnia a Christo petenda esse, sed teneamus etiam fruendi modum. Porro fruitionem in fide positam esse docet: nec immerito, quandoquidem per eam possidetur Christus, qui secum et iustitiam et vitam iustitiae fructum affert. Quod autem vitae causa vocatur fides in Christum, inde colligimus in solo Christo vitam contineri: neque eius nos aliter fieri compotes quam Christi ipsius gratia, sed non convenit inter omnes, quomodo ad nos perveniat Christi vita. Quidam enim ita accipiunt, Quoniam credendo Spiritum recipimus, qui nos in iustitiam regenerat, nos eiusmodi regeneratione salutem consequi. Ego autem quamvis hoc esse verum fatear, fide nos renovari, ut Spiritus Christi nos regat, primo tamen loco considerandam esse dico gratuitam peccatorum remissionem, qua fit ut Deo accepti simus: dico item in hac sola totam salutis fiduciam et fundatum esse et consistere, quia non aliter iustitia nobis coram Deo imputari potest nisi dum peccata nobis non imputat. *Qui vero incredulus est.* Sicuti vitam in Christo proposuit, cuius dulcedine nos alliceret, ita nunc aeternae morti addicit, quicunque Christo non credunt. Atque hoc modo amplificat Dei beneficium, quum admonet nullum esse aliud effugiendae mortis remedium nisi nos Christus liberet. Inde enim pendet haec sententia, Quod in Adam sumus omnes perditi. Si autem Christi officium est quod perierat servare, merito qui oblatam in eo salutem respuunt in morte manent. Diximus nuper hoc proprie ad eos pertinere, qui Evangelium sibi patefactum reiiciunt. Etsi enim eodem exitio implicitum est totum humanum genus, gravior tamen et duplex ultio eos manet qui Filium Dei recusant liberatorem. Nec certe dubium est, quin Baptista mortem incredulis denuntiando eius terrore nos ad Christi fidem stimulare voluerit. Porro his verbis damnari palam est redigique in nihilum, quicquid extra Christum iustitiae se habere putat mundus. Nec est quod obiiciat quispiam, iniquum esse, ut qui pii alioqui et sancti sunt ideo pereant quia non credunt. Frustra enim in hominibus fingitur aliqua sanctitas nisi qua donati sint a Christo. *Videre vitam*

posuit pro frui vita. Caeterum quo melius exprimat, nihil restare nobis spei nisi a Christo liberemur, dicit *iram dei manere* super incredulos. Quanquam non displicet quod docet Augustinus, manendi verbo esse usum, ut sciamus iam ab utero nos morti esse destinatos, quia filii irae omnes nascimur. Saltem eiusmodi allusionem libenter admitto, modo teneamus genuinum et simplicem esse illum, quem dixi, sensum, sic incredulis omnibus mortem incumbere, et eos tenere oppressos ac submersos, ut effugere nunquam possint. Et certe, quamvis naturaliter damnati iam sint reprobi, sua tamen infidelitate novam sibi mortem accersunt. Atque in hunc finem data est Evangelii ministris ligandi potestas. Haec enim iusta est humanae contumaciae vindicta, ut qui salutare Dei iugum excutiunt, se constringant mortis vinculis.

CAPUT IV.

1. Postquam ergo cognovit Dominus, quod audivissent Pharisaei, Iesum plures facere et baptizare discipulos quam Ioannem, 2. (Etsi Iesus ipse non baptizabat, sed disipuli eius): 3. Reliquit Iudaeam, et abiit rursus in Galilaeam. 4. Oportebat autem ipsum transire per Samariam. 5. Venit ergo in urbem Samariae, quae dicitur Sichar, vicinam agro, quem dedit Iacob Ioseph filio suo. 6. Erat autem illic fons Iacob: Iesus autem, fessus ex itinere, sedebat sic super fontem, quum esset hora fere sexta. 7. Venit mulier ex Samaria ad hauriendam aquam. Dicit illi Iesus, Da mihi quod bibam. 8. Discipuli enim eius profecti erant in urbem ad cibos emendos. 9. Dicit illi mulier Samaritana, Quomodo tu, Iudaeus quum sis, potum a me petis, quae sum mulier Samaritana? Neque enim commercium habent Iudaei cum Samaritanis.

1. *Postquam ergo cognovit.* Nunc Evangelista de colloquio verba facturus quod habuit Christus cum Samaritide, principio causam profectionis exponit. Quum enim sciret Pharisaeos male affectos, noluit eorum furori se ante tempus obiicere. Haec illi ex Iudaea migrandi fuit ratio. Ita significat non venisse destinato consilio in Samariam, ut illic habitaret, sed quod transeundum per eam erat in Galilaeam tendentibus. Nam donec sua resurrectione ianuam aperiret Evangelio, in colligendis ovibus Israel ad quas missus erat occupari oportuit. Ergo quod Samaritanos dignatus est sua doctrina, extraordinarium fuit et quasi fortuitum, ut ita loquar. Sed cur secessum et latebras Galilaeae petit, acsi innotescere nollet; quod maxime optandum erat? Respondeo, ipsum tenuisse rationem agendi atque opportunitate temporis sic fuisse usum, ut ne momentum quidem praeteriret. Stadium ergo suum ordine, et quo decebat temperamento conficere voluit. Unde etiam docemur, nos ita debere

animis esse compositos, ut neque ullo metu terreamur quin pergamus in officio, neque in accersendis periculis simus nimium praecipites. Hanc porro mediocritatem vere colent, quicunque in suam vocationem erunt intenti. Nam et Dominum constanter sequentur vel per medias mortes, nec temere se proiicient, sed ambulabunt in viis suis. Meminerimus ergo, non ultra progrediendum esse quam vocatio nostra postulat. *Pharisaeos* solos commemorat Evangelista, qui infesti Christo fuerint, non quod alii scribae fuerint amici, sed quia secta haec tunc regnabat, et ipsi pii zeli praetextu maxime insaniebant. Quaeritur an Christo plures discipulos inviderint, quia magis in Ioannem propensi eius dignitati et famae studerent. Alius est verborum sensus. Nam quum eos id iam prius male haberet, discipulos a Ioanne colligi: magis exasperavit eorum animos, quum viderent plures adhuc Christo accedere. Ex quo autem Ioannes se nihil quam praeconem Filii Dei esse professus erat, maior ad Christum concursus fieri coepit, et iam ministerio suo prope defunctus erat. Ita docendi et baptizandi munus paulatim Christo resignavit.

2. *Etsi Iesus ipse non baptizabat.* Baptismus Christi vocatur, quem per aliorum manus contulit, ut sciamus baptismum ex ministri persona minime aestimandum esse, sed vim eius totam pendere ab auctore, cuius nomine et mandato confertur. Unde singularis ad nos consolatio redit, dum scimus baptismum nostrum ad nos abluendos et renovandos non minus habere efficaciae, quam si a Filio Dei nobis datus foret. Nec dubium est quin ab externa signi administratione, quamdiu in mundo versatus est, consulto abstinuerit, ut testatum omnibus saeculis faceret, nihil decedere ex virtute baptismi, dum ab homine mortali offertur. In summa, non tantum intus baptizat Christus Spiritu suo, sed symbolum ipsum quod ab homine mortali suscipimus, perinde habendum est acsi Christus ipse manum e coelo exserens ad nos usque porrigeret. Quod si Christi est baptismus, qui per hominem datur, qualiscunque sit minister, Christi esse non desinet. Atque hoc ad refellendos Anabaptistas sufficit, qui ministri vitio baptismum quoque vitiari contendunt, et huius delirii causa Ecclesiam turbant: quemadmodum contra Donatistas eodem argumento apposite usus est Augustinus.

5. *Quae dicitur Sichar.* Hieronymus in epitaphio Paulae vitiose ita legi putat, quum potius legendum sit Sichem. Et certe hoc posterius antiquum et verum esse nomen constat. Verum probabile est iam Evangelistae tempore vocem Sichar fuisse in usu. De loco satis convenit, urbem fuisse sitam in latere montis Garizin, cuius incolae a Simeone et Levi proditorie caesi fuerunt (Gen. 34, 25.) et quam Abimelech indigena solo postea aequavit. Sed tanta fuit loci commoditas, ut tertio urbs illic condita fuerit, quam Hieronymi saeculo Neapolin vocabant. Et Evangelista omnem controversiam tollit tot additis circumstantiis. Nam ex Mose satis constat, ubinam fuerit ager ille quem Iacob filiis Ioseph attribuit. Montem quoque Garizin Sichimae fuisse vicinum omnes fatentur. Templum illic fuisse exstructum, mox dicemus. Quin illic diu habitaverit Iacob cum sua familia minime dubium est.

6. *Iesus autem fessus ex itinere.* Non simulavit lassitudinem, sed revera fessus erat. Nam quo magis ad sympathiam propensus foret nobisque condolesceret, infirmitates in se nostras suscepit quem-

admodum docet Apostolus (Hebr. 4, 15.). Huc pertinet temporis circumstantia. Neque enim mirum, quod circa meridiem sitiens et lassus ad puteum quieverit. Nam quum dies ab ortu solis ad occasum usque duodecim haberet horas, sexta erat meridies. Quum dicit *sic* sedisse, quasi gestum hominis fatigati exprimit.

7. *Venit mulier ex Samaria.* Quod aquam a muliere postulat, non simpliciter eo consilio facit ut eius docendae materiam habeat: sitis enim eum urgebat, ut bibere optaret. Sed hoc impedimento esse non potest, quin docendi occasionem nactus ea utatur: quia suae necessitati mulieris salutem praefert. Ergo sitis suae oblitus, quasi colloquendi suppetat otium et commoditas, ut eam in vera pietate instituat, anagogen ab aqua visibili ad spiritualem deducit, et eius animum irrigat coelesti doctrina, quae aquam illi negaverat.

9. *Quomodo tu Iudaeus quum sis.* Exprobratio est, qua retaliat communem gentis suae contemptum. Notum est Samaritanos faecem populi fuisse ex alienigenis collectam. Quia corruperant Dei cultum, multosque perversos et adulterinos ritus colebant, Iudaeis merito erant exosi. Interea tamen non dubium est, quin Iudaei magna ex parte carnali suo odio Legis zelum praetexerent. Nam apud multos plus valebat ambitio et invidia, et quod illis dolebat regionem sibi destinatam a Samaritanis occupari, quam quod de violato Dei cultu solliciti essent ac tristes. Erat tamen iusta dissidii ratio, modo puri ac recte compositi fuissent affectus. Ideo Christus quum ad primam Evangelii publicationem Apostolos mittit, vetat ne ad Samaritanos divertant (Luc. 9, 53.). Verum mulier haec facit, quod omnibus fere est ingenitum: quia enim in pretio esse cupimus, aegerrime ferimus nos contemni. Adeoque hic est communis humanae naturae morbus, ut velit quisque sua vitia placere aliis. Si quis autem nos et nostra improbat, statim sine discrimine irascimur. Excutiat se quisque, et hoc superbiae semen in animo suo reperiet, donec exstirpatum a Spiritu Dei fuerit. Mulier ergo ista, quia gentis suae superstitiones apud Iudaeos damnari sciebat, nunc illis in Christi persona insultat. Quod mox sequitur, Iudaeos *nihil habere cum Samaritanis commercii,* a muliere dictum puto. Alii ab Evangelista explicationis vice additum accipiunt. Et certe parum refert utrumvis sensum eligas: sed mihi videtur optime congruere, quod mulier Christum hoc modo subsannet, Quid? an tibi fas est potum a me petere, quum vobis adeo profani simus? Si quis aliter malit, non contendo. Caeterum fieri potest ut Iudaei a Samaritanis ultra modum abhorruerint. Quemadmodum enim diximus falso zeli colore abusos esse, ita modum excedere promptum fuit: quemadmodum accidere solet omnibus qui pravis affectibus indulgent.

10. Respondit Iesus, ac dixit illi, Si scires donum Dei, et quis sit qui tibi dicit, Da mihi potum, tu petiisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam. 11. Dicit ei mulier: Domine, neque quo haurias habes, et puteus est altus, unde ergo habes aquam vivam? 12. Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii eius, et pecora eius? 13. Respondit Iesus, ac dixit illi, Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet rursum: 14. Qui autem biberit ex aqua,

quam ego dabo illi, non sitiet in aeternum: sed aqua, quam dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam. 15. Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam hanc, ut non sitiam, neque veniam huc ad hauriendum.

10. *Respondit Iesus.* Nunc sumpta occasione, incipit Christus de Spiritus sui gratia et virtute concionari, idque apud mulierculam, quae indigna prorsus erat cum qua verbum faceret. Mirum certe bonitatis eius exemplum. Quid enim fuit in misera hac femina, ut ex scorto Filii Dei repente discipula fieret? Quanquam in nobis quoque omnibus idem misericordiae specimen exhibuit. Non omnes quidem mulieres sunt scorta: non omnes viri flagitio aliquo notati: sed quam ullus nostrum praestantiam in medium afferet, cur nos coelesti doctrina, et adoptionis honore dignatus fuerit? Nec fortuito accidit cum tali persona colloquium. Nam quasi sub typo nobis ostendit Dominus, se nequaquam ex dignitate eligere, quibuscum salutis doctrinam communicet. Atque hoc quidem prima specie admirabile consilium est, quod tot praetermiserit in Iudaea magnos viros, interea cum hac muliere familiariter contulerit sermonem. Verum nobis sub eius persona exprimi oportuit, quam verum sit illud Prophetae, Inventus sum a non quaerentibus me: iis qui de me non rogabant, palam apparui. Dixi non petentibus, Ecce ego assum (Ies. 65, 1.). *Si scires donum dei.* Ego haec duo membra: Si donum Dei scires, et, quis sit qui tecum loquitur: ita distincte lego, ut posterius sit quasi interpretatio prioris. Hoc enim singulare Dei erat beneficium, praesentem Christum habere, qui vitam aeternam secum ferebat. Sensus clarior erit, si vice copulae particulam exegeticam supponas, Si scires donum Dei: nempe quisnam sit qui tecum loquitur. Caeterum his verbis docemur, tunc nos demum scire quisnam sit Christus quum tenemus quid nobis in eo dederit Pater, et quid bonorum ipse nobis offerat. Ea autem cognitio ab inopiae nostrae sensu incipit. Nam ut ad remedium quis aspiret, eum prius necesse est malis suis affici. Itaque Dominus non ebrios, sed sitientes: non saturos, sed famelicos invitat, ut comedant et bibant. Et quorsum ad nos mitteretur Christus cum Spiritus plenitudine, nisi nos vacui essemus? Caeterum, ut multum profecit is qui defectum suum sentiens, quantopere aliena ope indigeat, iam agnoscit: ita non sufficeret sub malis suis gemere, nisi prompti paratique auxilii spes accederet, quia hoc modo nihil possemus quam moerore tabescere, vel certe quod Papistis accidit, huc illuc cursitando inutili et supervacua lassitudine nos conficere. Verum ubi Christus apparet, non amplius frustra vagamur remedium petituri unde nullum dari potest: sed recta ad eum pergimus. Haec igitur vera demum et utilis est gratiae Dei cognitio, dum eam scimus in Christo nobis esse expositam, eiusque manu nobis porrigi. Simul admonet Christus, quam efficax sit bonorum suorum cognitio: utpote quae ad ea expetenda nos stimulat, animosque nostros accendit. Si scires, inquit, petiisses. Porro scopus verborum minime obscurus est: voluit enim mulieris desiderium acuere, ne oblatam sibi vitam contemptu reiiceret. *Dedisset tibi aquam vivam.* His verbis testatur Christus, si ad ipsum dirigantur vota nostra minime irrita fore. Et certe, sine hac fiducia prorsus frigeret petendi studium. Verum ubi ad se venientibus Chri-

stus occurrit atque ad omnes satiandos paratus est, iam non est pigritiae vel cessationi locus. Atqui hoc nobis omnibus esse dictum nemo non sentiret, nisi sua cuique obstaret incredulitas. Quanquam autem ex re praesenti nomen Aquae ad Spiritum transtulit, satis tamen in Scripturis trita est haec metaphora, et optimam rationem habet. Sumus enim instar aridae sterilisque terrae, nullus in nobis succus, nullus vigor, donec Spiritu suo nos Dominus irrigat. Vocatur etiam Spiritus alibi Aqua munda, sed diverso sensu: quia scilicet sordes quibus toti scatemus abstergit et purgat. Sed hic et similibus locis de arcana vegetatione agitur, qua vitam in nobis instaurat, tuetur et perficit. Sunt qui de Evangelii doctrina exponant: cui ego hanc appellationem congruere fateor. Sed ego Christum existimo totam renovationis gratiam hic complecti. Scimus enim in hoc missum esse, ut novam vitam afferat. Aquam igitur, meo iudicio, bonorum omnium vacuitati qua laborat ac premitur humanum genus opponere voluit. Porro Aquam vivam non modo nominat ab effectu, quasi vivificam, sed ad diversas aquarum species alludit. Viva ergo dicitur ex vivo fonte scaturiens.

11. *Domine, neque quo haurias habes.* Sicuti a Iudaeis despiciebantur Samaritani, ita hi vicissim illos contemptui habebant. Itaque haec mulier Christum initio aspernatur, adeoque eum subsannat. Satis intelligit Christum figurate loqui, sed eum perstringit contraria figura: acsi diceret, plus eum promittere quam praestare queat. Deinde arrogantiae eum insimulat, quod se praeferat sancto Patriarchae Iacob. Iacob, inquit, in suum et totius familiae usum contentus fuit hoc puteo: tune praestantiorem habes aquam? Quam vitiosa sit haec comparatio, inde satis liquet, quod servum domino et hominem mortuum Deo viventi opponit: et tamen quam multi quotidie in hoc idem vitium incidunt? Quo magis cavendum est, ne eousque evehamus hominum personas, ut Dei gloriam obscurent. Reverenter quidem colenda sunt dona Dei, ubicunque apparent. Ergo pietate insignes viros, aliisque raris dotibus praeditos honore prosequi par est: sed eatenus ut semper Deus alte emineat super omnes, ut Christus cum suo Evangelio conspicuus fulgeat, nam illi totum mundi splendorem cedere oportet. Notandum etiam quod Samaritae falso gloriabantur se progeniem esse sanctorum Patrum. Ita hodie Papistae quum spurii sint et semen adulterinum, plus quam superbe iactant Patres ac legitimis Dei filiis insultant. Etiamsi ex Iacob secundum carnem orti fuissent Samaritae, quia tamen prorsus erant degeneres, et a vera pietate alieni, praepostera fuisset haec gloriatio. Nunc quum Cuthaei sint origine, vel saltem ex profanis Gentibus collecti, non tamen sancti Patriarchae falso nomen obtendere desinunt; verum id sine profectu. Ita scilicet omnibus accidere necesse est, qui perperam in luce hominum exsultant, ut Dei luce priventur, nec quicquam societatis habeant cum sanctis Patribus, quorum titulo sunt abusi.

13. *Omnis qui bibet ex aqua.* Utcunque se parum proficere videat Christus adeoque ludibrio haberi suam doctrinam, pergit tamen clarius exponere quod dixerat. Discernit enim usum utriusque aquae: quod altera corpori ad tempus serviat, vis alterius in vegetanda anima perpetua sit. Nam ut corruptioni obnoxium est corpus, ita subsidia quibus fovetur caduca et fluxa esse oportet. Quod animam vivificat nonnisi aeternum esse potest. Caeterum cum Chri-

sti verbis non pugnat, quod uberioris gratiae desiderio usque ad vitae finem ardent fideles. Neque enim usque ad plenam satietatem primo statim die nos potari significat, sed tantum hoc vult, Spiritum sanctum scatebram esse perpetuo fluentem: ita non esse periculum ut exarescant qui spirituali gratia renovati sunt. Quamvis ergo tota vita sitiamus, certum tamen est non in unum diem vel ad breve aliquod tempus nos Spiritum hausisse, sed ut perpetuo scaturiens nunquam nos deficiat. Ita sitiunt tota vita fideles, et quidem ardenter: et tamen vivifico succo interim abundant, quia quantulumcunque receperint gratiae, id eos assidue vegetat, ut nunquam sint prorsus aridi. Quare satietas ista non desiderio, sed tantum siccitati opponitur. Quod proximis verbis adhuc clarius exprimitur: *Fiet fons aquae salientis in vitam aeternam.* Continua enim notatur irrigatio, quae in hac mortali et caduca vita coelestem in illis aeternitatem fovet. Non ergo ad breve tempus in nos fluit Christi gratia, sed se ad beatam usque immortalitatem diffundit: quia fluere non desinit, donec vita incorruptibilis quam inchoat suis omnibus numeris constet. *Da mihi aquam hanc.* Non dubium est quin satis agnoscat mulier, Christum de aqua spirituali loqui: sed quia eum contemnit, pro nihilo habet omnes eius promissiones. Obstructus enim est doctrinae aditus, quamdiu is, qui loquitur, auctoritate apud nos caret. Oblique ergo Christum incessit mulier, acsi diceret, Tu quidem multa iactas, sed nihil video: si potes, re ipsa ostende.

16. Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, et veni huc. 17. Respondit mulier, et dixit ei, Non habeo virum. Dixit ei Iesus, Bene dixiste, non habeo virum: 18. Quinque enim viros habuisti, et nunc quem habes, non est vir tuus, hoc vere dixisti. 19. Dicit ei mulier, Domine, video quod tu sis Propheta. 20. Patres nostri in monte hoc adoraverunt: et vos dicitis, quod Ierusalem sit locus, ubi oporteat adorare. 21. Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis Patrem.

16. *Voca virum tuum.* Videtur hoc nihil ad rem facere. Imo putare quis posset, Christum mulieris protervia fractum et pudefactum alio deflectere sermonem. Sed non ita est. Quum enim videret scurrilibus dicteriis excipi quod dicebat, aptum huic malo remedium adhibuit. Percutit enim mulieris conscientiam peccati sensu. Atque hoc rursus praeclarum est misericordiae specimen, quod prope invitam trahit, quae sponte accedere nolebat. Sed illud quod attigi praecipue notandum, vulnerandos esse peccati sensu, qui nimium securi sunt ac propemodum stupent. Talibus enim fabulosa erit Christi doctrina, donec ad tribunal Dei citati eum quem spernebant timere tanquam iudicem cogantur. In hunc modum tractandi sunt omnes qui scurrili sua dicacitate adversus Christi doctrinam insurgere non dubitant, ut sentiant non impune hoc sibi cessurum. Tanta etiam multorum contumacia est, ut audientiam illi nunquam daturi sint nisi violenter subacti. Ergo quoties insipidum videmus esse Christi oleum, aceto miscendum est, ut sapere incipiat. Imo, hoc nobis omnibus necessarium est, neque enim serio afficimur loquente Christo nisi

poenitentia expergefacti. Ergo, ut rite quis proficiat in eius schola, propriae miseriae demonstratione, quasi aratro, eius duritiem subigi necesse est, quia sola haec cognitio delicias omnes nobis excutit, ne amplius audeamus Deo illudere. Itaque, si quando nobis obrepat verbi Dei neglectus, nullum aptius remedium erit quam si se quisque ad peccata sua reputanda sollicitet, ut ipsum sui pigeat, adeoque expavefactus Dei iudicio humilietur ad eius obsequium, cuius contemptu ante lasciviebat. *Non habeo virum.* Nondum emergit illius admonitionis fructus, qua mulieris animum ad poenitentiam Christus pungere voluerat. Et certe nos ita ebrius nostri amor sopitos tenet vel potius hebetat, ut minime nos excitent primae punctiones. Sed huic quoque tarditati apposite medetur Christus, dum ulcus ipsum validius premit, aperte enim suum illi flagitium exprobrat. Quanquam non unam scortationem hic notari puto. Nam quod *quinque* viros habuisse dicit, credibile est id fuisse factum, quod petulans mulier et immorigera maritos ad faciendum divortium compulerit. Sic ergo verba interpretor, Quum te legitimis maritis Deus iunxisset, nullum fecisti peccandi finem, donec pluribus repudiis infamis te ad scortationem prostitueres.

19. *Domine, video quod etc.* Hic iam emergit obiurgationis fructus. Neque enim modeste tantum culpam suam agnoscit mulier, sed audiendae Christi doctrinae quam prius respuebat prompta et exposita, ultro eam appetit et flagitat. Ergo, ut iam dixi, verae docilitatis initium est poenitentia, et ad scholam Christi ingrediendam ianuae apertio. Docet autem nos suo exemplo mulier, quum nobis oblatus est doctor quispiam, utendum esse hac occasione, ne simus Deo ingrati, qui Prophetas nunquam nobis destinat, quin veluti porrecta manu nos ad se invitet. Tenendnm autem est quod docet Paulus, divinitus nobis mitti qui docendi facultate pollent (Rom. 10, 15.).

20. *Patres nostri.* Falsum est quod quidam putant, eo quod molesta esset ac odiosa mulieri obiurgatio, eam astute alio delabi: quin potius a specie ad genus transit, et de peccato suo edocta generaliter in puro Dei cultu institui vult. Rite autem et ordine hoc facit, quod Prophetam consulit ne in colendo Deo erret. Perinde acsi inquireret ex ipso Deo, qualiter coli velit. Nihil enim magis perversum quam varios cultus arbitrio nostro fingere absque Dei verbo. Porro inter Iudaeos et Samaritas de vera adorandi regula perpetuum fuisse certamen satis notum est. Tametsi enim Cuthaei et reliqui advenae, qui decem Tribubus in exsilium abductis in Samariam translati erant, plagis coacti susceperant Legis ritus ac se Deum Israel colere profitebantur (ut II. Reg. 17. v. 27. legimus), erat tamen mutila apud eos et multis modis vitiata religio: quod Iudaeis tolerabile non erat. Sed magis accensa fuerat contentio post templum in monte Garizin exstructum a Manasse, Ioannis summi Pontificis filio et Iaddi fratre, quo tempore Darius ultimus Persarum rex per manum Sanabaletis praefecti Iudaeam tenebat. Nam Manasses ducta in uxorem Satrapae filia, ne fratre esset inferior Sacerdotem se illic creavit, ac quoscunque potuit apostatas praemiis ad se pellexit, quemadmodum Iosephus libr. Antiquitatum 11. refert. Quod autem verae pietatis desertoribus solemne est ut patrocinium sibi ex Patrum exemplis quaerant, id tunc fecerunt Samaritani, sicuti ex verbis mulieris colligere licet: Patres nostri, inquit, adoraverunt in monte hoc. Certum est non fuisse ea causa inductos, ut sacrificia illic offerrent, sed postquam illic

erexerant perversum cultum, sequuta est pertinacia quae ad praetextus captandos ingeniosa fuit. Fateor quidem interdum stulto zelo, non secus atque oestro stimulari leves et inconsideratos homines, ut quod a sanctis factum fuisse audiunt protinus sine iudicio in exemplum arripiant. Sed alterum illud vitium magis commune est, ut suis erroribus colorem inducant ex factis Patrum, idque in Papatu cernere promptum est. Verum quia hic locus insigni documento est, quam praepostere faciant, qui posthabito Dei mandato se conformant ad Patrum exempla, notandum est, quot modis hic peccare soleat mundus. Saepe enim contingit, ut sine delectu pro Patribus maior pars sequatur, qui minime omnium habendi erant Patres. Ita hodie Papistas videmus quum inflatis buccis Patres decantant, nullum Prophetis et Apostolis locum dare, ubi autem paucos nominarunt honore dignos, coacervare ingentem hominum sui similium catervam, vel saltem descendere ad corruptiora saecula, quibus etsi nondum tam crassa barbaries invaluerat, religio tamen et doctrinae puritas multum declinaverant. Ergo tenendum est sedulo discrimen, ne Patres censeantur nisi quos constabit fuisse Dei filios, deinde qui pietatis suae excellentia hunc honoris gradum promeriti sint. Frequenter etiam in eo peccatur, quod temere ex Patrum factis communis Lex statuitur. Vulgus enim non satis honoris se Patribus habere putat, nisi eos eximat hominum numero. Ita dum nobis in mentem non venit homines fuisse qui labi poterant, vitia virtutibus promiscue miscemus, unde sequitur pessima in vivendi ratione confusio. Nam quum ad Legis regulam examinanda sint omnia hominum facta, trutinam ipsam suis ponderibus subiicimus, denique ubi tanti fit Patrum imitatio, impune post eos se peccare mundus putat. Tertium vitium est prava aemulatio, ubi scilicet nec eodem praediti Spritu, nec eodem instructi mandato trahimus in exemplum quod Patrum aliquis fecit, quemadmodum si quis privatus gladio ulcisci velit fratrum iniurias, quia hoc fecit Moses (Exod. 2, 12.): si quis de scortatoribus poenas sumat, quia fecit hoc Pinehas (Num. 25, 7.). Hinc natus est immanis ille furor mactandi proprios filios, quemadmodum multi iudicant, quod Iudaei patri suo Abrahae similes esse volebant, quasi vero generale hoc esset praeceptum, Immola filium tuum Isaac (Gen. 22, 2.), ac non potius singularis unius hominis probatio. Talem κακοζηλίαν ut plurimum fastus et nimia confidentia parit, dum sibi plus nimio arrogant homines, nec suo modulo se quisque metitur. Interea Patribus nulli sunt recti imitatores, plurimae simiae. Ex hoc etiam fonte fluxisse bonam partem veteris monastices fatebuntur, qui prudenter veterum scripta expendent. Ergo nisi sponte errare libeat, semper videndum est, quo quisque Spiritu donatus sit, quid ferat cuiusque vocatio, quid singulis conveniat, et quid singulis sit mandatum. Huic tertio vitio affine est aliud, confusio scilicet temporum, dum posteri in Patrum exemplis occupati diversam agendi Legem sibi a Domino praescriptam esse non cogitant. Huic inscitiae acceptum referri debet immensa ceremoniarum congeries, quibus obruta est Ecclesia sub Papatu. Statim ab Ecclesiae exordio in hac parte peccari coeptum est, quia plus valuit stulta Iudaismi affectatio quam decebat. Habebant Iudaei sua sacrificia: ne tali pompa carerent Christiani, inventus est immolandi Christi ritus. Quasi vero deterior futura esset Christianae Ecclesiae conditio, si cessassent omnes umbrae quibus offu-

scari poterat Christi claritas. Sed postea longius erupit ac sine modo grassatus est furor. Ergo ne hic labamur, semper ad praesentem regulam attentos esse nos oportet. Olim suffitus, luminaria, vestes sacrae, altare, vasa et similes ritus Deo placebant, nempe quia obedientia nihil habet gratius vel magis pretiosum. Nunc a Christi adventu mutata est ratio. Ergo quid nobis in Evangelio praescribat considerandum, ne temere sequamur quod sub Lege Patres servarunt. Nam quae tunc fuit pia sacrorum observatio, hodie sceleratum sacrilegium foret. Hoc Samaritanos decepit, quia non reputabant in exemplo Iacob quantum differret temporis ratio. Patriarchis altaria passim erigere licuerat, quod nondum ordinatus esset locus quem postea Dominus elegit, ex quo vero Deus templum in monte Sion iussit extrui, cessavit prior libertas. Hac ratione dicebat Moses, Posthac non facietis singuli quod sibi rectum visum fuerit, sed tantum quod vobis praecipio (Deuter. 12, 8.) Nam ex quo Dominus Legem tulit, rectum sui cultum alligavit ad Legis ipsius decreta, quum ante liberior esset usus. Similis praetextus erat adorantibus in Bethel. Illic enim sólemne Deo sacrificium obtulerat Iacob, sed postquam locum Dominus Hierosolymis designaverat, amplius non erat Bethel, sed Bethaven. Nunc videmus quis fuerit status quaestionis. Samaritanis Patrum exemplum erat pro regula, Iudaei in Dei mandato fundati erant. Mulier haec, tametsi gentis suae consuetudinem hactenus coluerat, non tamen in ea acquiescit. Adorationem hic intelligit non quamlibet (nam quotidianis precibus ubique locus erat), sed cui annexa erant sacrificia, ut publica et solemnis esset religionis professio.

21. *Mulier crede mihi.* Prima responsi sui parte breviter ceremonialem cultum, qui sub Lege fuerat institutus, abolet. Nam quum dicit horam instare quae nullum habeat proprium et peculiarem adorandi locum, significat temporale fuisse quod traditum a Mose fuerat, atque ita tam adesse tempus quo diruatur maceria. Hoc modo cultum Dei ex prioribus angustiis eductum latius extendit, ut eius participes fiant Samaritani. Quum dicit *venire horam*, praesens est loco futuri: sensus est tamen, iam prope instare abrogationem Legis, quod ad templum et Sacerdotium spectat et alios externos ritus. Deum nominando *Patrem* videtur eum oblique opponere Patribus quorum mentionem fecerat mulier, acsi diceret, Deum communem fore Patrem omnibus ut iam sine locorum et gentium discrimine communiter adoretur.

22. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudaeis est. 23. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et veritate: etenim Pater tales quaerit qui adorent ipsum. 24. Deus est Spiritus: et eos qui adorant ipsum, in Spiritu et veritate oportet adorare. 25. Dicit ei mulier, Scio quod Messias venturus est, qui dicitur Christus: quum ergo venerit ille, annuntiabit nobis omnia. 26. Dicit ei Iesus, Ego sum qui loquor tecum.

22. Nunc quod breviter attigerat de Legis abrogatione fusius exponit. Summam tamen orationis partitur in duo membra. Priore, formam colendi Dei quae in usu fuerat Samaritanis, superstitionis

et erroris damnat, apud Iudaeos vero probam et legitimam fuisse testatur. Et causam differentiae subiicit, quod Iudaeis constaret ex verbo Dei cultus sui certitudo, Samaritani autem nihil certi ex ore Dei tenebant. Secundo declarat ritus hactenus a Iudaeis servatos brevi habituros finem. *Vos adoratis.* Memorabilis sententia, qua docemur nihil in religione temere vel fortuito esse tentandum, quia nisi assit scientia non iam Deus, sed phantasma vel spectrum colitur. Itaque hoc fulmine concidunt bonae omnes intentiones quas vocant: habemus enim, homines nihil posse quam errare, ubi sua eos regit opinio sine verbo aut mandato Dei. Nam Christus personam et causam gentis suae suscipiens, Iudaeos longe a Samaritanis distare docet. Cur id? *Quoniam ex ipsis est salus,* inquit, quibus verbis significat hoc uno eos praestare, quod aeternae salutis foedus cum illis pepigerat Deus. Quidam ad Christum restringunt qui ex Iudaeis progenitus est. Et certe, quando in ipso omnes Dei promissiones ratae sunt ac firmae, nulla nisi in eo salus (II. Cor. 1, 20.). Sed quia minime dubium est quin Iudaeos ideo praeferat Christus, quod non incognitum aliquod numen, sed Deum unum adorant, qui se illis patefecit, et a quo sunt in populum adoptati, sub nomine Salutis salvifica illa manifestatio, quam ex coelesti doctrina habebant, intelligi debet. Sed cur dicit ab illis esse, quum potius apud eos deposita esset ut ea soli fruerentur? Alludit, meo iudicio, ad id quod praedictum erat a Prophetis, Legem a Sion prodituram (Ies. 2, 3.). Nam ea conditione segregati ad tempus erant a reliquis populis, ut ab ipsis tandem ad totum mundum pura Dei cognitio manaret. Summa tamen huc redit, non rite coli Deum nisi ex fidei certitudine, quam ex Dei verbo gigni necesse est, unde sequitur ad idololatriam prolabi quicunque a verbo discedunt. Clare enim testatur Christus, idolum aut inane figmentum statui Dei loco, ubi verum Deum homines ignorant, damnat autem ignorantiae omnes quibus se Deus ipse non patefecit. Nam simulac verbi eius luce destituimur, regnant tenebrae et coecitas. Notandum autem est Iudaeos, quum sua perfidia oboleverint vitae aeternae foedus cum Patribus sancitum, thesauro illo privatos esse quem tunc adhuc tenebant: nondum enim abdicati erant ex Ecclesia Dei. Nunc quum abnegent Filium, nihil cum Patre illis commune est. Idem de omnibus sentiendum, qui a pura Evangelii fide ad sua et hominum commenta transvolarunt. Quantumvis sibi in sua pertinacia blandiantur et plaudant, qui ex sensu suo vel hominum traditionibus adorant Deum, haec una vox de coelo detonans, quicquid se habere putant divinum et sanctum prosternit, Vos adoratis quod nescitis. Itaque, ut Deo probetur nostra religio, necesse est ut in scientiam ex eius verbo conceptam recumbat.

23. *Sed venit hora.* Sequitur posterius membrum de abrogando legali cultu. Quum dicit, horam venire aut venturam, ordinem a Mose traditum non fore perpetuum docet, quum dicit, horam iam nunc esse, finem imponit ceremoniis, atque ita admonet impletum esse correctionis tempus. Interea Templum et Sacerdotium ritusque omnes illis annexos probat, quantum ad praeteriti temporis usum (Hebr. 9, 10.) Porro ut ostendat Deum neque Hierosolymis, neque in monte Garizin velle adorari, altius principium sumit, veram scilicet eius adorationem in Spiritu sitam esse. Nam inde sequitur rite ubique locorum invocari. Primum tamen hic quaeritur, cur et quo

sensu spiritualis vocetur Dei cultus. Hoc ut teneamus, notanda est antithesis inter Spiritum et externas figuras, sicuti inter umbras et veritatem. Dicitur ergo Spiritu constare Dei cultus, quia nihil aliud est quam interior cordis fides, quae invocationem parit, deinde conscientiae puritas, abnegatio nostri, ut addicti in Dei obsequium simus illi quasi sacrae victimae. Hinc exoritur altera quaestio, annon sub Lege spiritualiter eum Patres coluerint. Respondeo, quum semper sui similis sit Deus, non alium ab initio mundi cultum probasse quam spiritualem, qui eius naturae congrueret. Cuius rei Moses ipse satis locuples est testis, qui multis locis declarat non alio spectare finem Legis, quam ut fide et pura conscientia populus Deo adhaereat. Verum id clarius exprimunt Prophetae, quum severe invehuntur in populi hypocrisin, quia satisfactum Deo putabat, postquam sacrificiis defunctus erat externaque illa pompa. Nihil opus est multa huc testimonia adducere, quae passim occurrunt: insignes tamen prae aliis loci sunt Psalm. 50., Iesaiae capp. 1. 58 et 66., Michae 5., Amos 7. Caeterum ita spiritualis fuit sub Lege Dei cultus, ut tamen implicitus externis tot ceremoniis carnale aliquid et terrenum in speciem saperet. Ideo Paulus Galat. 4, 9. ceremonias carnem appellat et egena mundi elementa. Similiter auctor epistolae ad Hebraeos Sanctuarium vetus cum suis appendicibus terrenum fuisse dicit (Hebr. 9, 1.). Ideo cultum Legis apte dicemus fuisse in sua substantia spiritualem, formae respectu carnalem quodammodo ac terrenum. Erat enim umbratilis tota illa ratio, cuius veritas nunc palam apparet. Nunc videmus quid nobiscum Iudaei commune habuerint, et quid diversum. Omnibus saeculis fide, precibus, gratiarum actione, puritate cordis et vitae innocentia coli Deus voluit, nec aliis unquam sacrificiis delectatus est, sed erant in Lege variae accessiones, ut Spiritus et veritas sub involucris laterent, nunc rupto templi velo nihil obscurum vel tectum. Sunt quidem et nobis hodie externa quaedam pietatis exercitia, quibus ruditas nostra indiget, verum is est modus eaque sobrietas, quae nudam Christi veritatem non obscurent. Denique quod adumbratum Patribus fuit palam expressum habemus. Hoc vero discrimen in Papatu non modo confusum, sed penitus eversum fuit. Neque enim illic minor est umbrarum densitas, quam fuit olim sub Iudaismo. Quin manifestum inter nos et Iudaeos discrimen hic statuat Christus, negari non potest. Quibuscunque elabi cavillis conentur, in externa tantum forma nos esse Patribus dissimiles constat, quia illi spiritualiter Deum colentes ceremoniis astricti erant, quae Christi adventu sunt abolitae. Christi ergo praesentia, quantum in se est, Ecclesiam spoliant, quicunque eam gravant immodica ceremoniarum turba. Nec moror evanidos illos colores: multos ex vulgo non minus hodie indigere talibus adminiculis quam olim inter Iudaeos. Semper enim quo ordine Ecclesiam suam regi voluerit Dominus spectandum est, quia unus ille quid nobis expediat optime novit. Certum autem est, rationi divinitus ordinatae nihil esse magis contrarium, quam crassam et bis carnalem pompam quae regnat in Papatu. Spiritum quidem tegebant Legales umbrae, sed istae larvae prorsus eum deformant. Quare ad tam foedas et indignas corruptelas minime connivendum est. Utcunque causentur astuti homines vel ad vitia corrigenda nimis timidi, res istas esse medias ideoque indifferenter habendas, certe tolerabile non est, praescriptam a Christo normam violari. *Veri ado-*

ratores. Videtur obiter taxare Christus multorum pervicaciam quae postea erupit. Scimus enim quam pugnaces et contentiosi, patefacto Evangelio, fuerint Iudaei in tuendis ceremoniis quibus assueverant: quanquam latius patet haec sententia. Quia enim sciebat mundum a superstitionibus nunquam purum fore, ideo pios et rectos cultores a perversis et fictis segregat. Quo testimonio instructi, Papistas damnare in suis omnibus figmentis et eorum probra contemnere ne dubitemus. Quid enim metuendum est, quum audimus placere Deo nudum hunc et simplicem cultum, qui Papistis ideo despectui est, quia ceremoniarum congerie non turget? et quid illis prodest inanis carnis splendor, quo Christus testatur Spiritum exstingui? Quid sit Deum colere *in Spiritu et veritate*, ex superioribus dilucide patet, nempe, ablatis veterum rituum involucris, simpliciter retinere quod spirituale est in Dei cultu. Nam veritas divini cultus in Spiritu consistit, ceremoniae autem quiddam erant adventicium. Atque hic rursus notandum est, non conferri veritatem cum mendacio, sed cum externa figurarum accessione, ut sit pura simplexque, ut loquuntur, spiritualis cultus substantia.

24. *Deus est Spiritus.* Confirmatio ab ipsa Dei natura. Quum homines caro sint, non mirum est si illis arrideant quae ipsorum ingenio respondent. Hinc fit ut multa comminiscantur in cultu Dei, quae ostentatione plena, solidi nihil habent. Atqui hoc in primis expendere eos decebat, sibi cum Deo esse negotium, cui nihilo minus est cum carne dissidium quam igni cum aqua. Haec sola cogitatio, ubi de colendo Deo agitur, ad frenandam ingenii nostri lasciviam sufficere debebat, quod adeo similis nobis non est, ut quae nobis maxime placent illi nauseae sint ac taedio. Quodsi hypocritas ita excoecat sua superbia, ut Deum suo arbitrio vel potius libidini subiicere non formident, sciamus tamen hanc modestiam non ultimum in vero Dei cultu locum tenere, ut nobis suspectum sit quod allubescit secundum carnem. Porro quia ad eius altitudinem conscendere non licet, meminerimus petendam esse ex eius verbo regulam, qua dirigamur. Locus hic saepe a Patribus citatur adversus Arianos ad probandam Spiritus divinitatem: sed perperam eo torquetur, quia hic simpliciter pronuntiat Christus, spiritualis naturae esse Patrem suum, ideoque rebus frivolis non affici, quemadmodum pro sua levitate homines solent.

25. *Messias venturus est.* Quamvis impura et multis erroribus confusa esset apud Samaritanos religio, principia tamen quaedam ex Lege sumpta eorum animis infixa erant, quale hoc fuit de Messia. Probabile autem est, quum ex Christi sermone colligeret mulier insolitam mutationem instare Ecclesiae Dei, statim subiisse Christi memoriam, sub quo plenam rerum omnium instaurationem sperabat. Quum Messiam dicit venturum, de tempore propinquo videtur loqui. Et certe multis argumentis satis constat, passim tunc erectos fuisse omnium animos Messiae exspectatione, qui rebus misere collapsis, imo perditis succurreret. Hoc quidem extra controversiam est, mulierem Christum Mosi et Prophetis omnibus in docendi officio praeferre. Tria enim paucis verbis complectitur. Primo, Legis doctrinam non fuisse numeris omnibus absolutam, sed illic rudimenta duntaxat fuisse tradita. Nisi enim ulterior quidam fuisset progressus, non diceret Messiam annuntiaturum omnia. Est enim tacita inter eum et

Prophetas antithesis, quod propriae illius sint partes, discipulos ad metam perducere ab illis tantum initiatos, et quasi in stadium inductos. Secundo declarat mulier talem se Christum sperare, qui futurus sit Patris interpres, et piorum omnium doctor ac magister. Postremo significat nihil eius doctrina melius vel perfectius esse appetendum, imo hunc ultimum sapientiae scopum esse, ultra quem progredi fas non sit. Utinam vero qui nunc se iactant Christianae Ecclesiae columnas saltem hanc mulierculam imitarentur, ut simplici potius Christi doctrina contenti forent, quam sibi magisterium nescio quod arriperent ad ingerenda sua commenta. Unde enim conflata est Papae et Mahumeti religio, nisi ex pravis additamentis quibus se finxerunt Evangelii doctrinam complere? Quasi absque talibus deliriis mutila foret. Sed quisquis in Christi schola probe erit edoctus, non alios sibi magistros accerset, ac ne admittet quidem.

26. *Ego sum qui loquor tecum.* Quum se mulieri esse Messiam fatetur, doctorem procul dubio se offert, quo spei ab ea conceptae respondeat. Itaque mihi verisimile est uberiorem doctrinam siti eius explendae sequutam esse, ac tale quidem gratiae suae documentum in paupercula femina exstare voluit, ut testatum omnibus faceret, nunquam se officio deesse, ubi doctor appetitur. Periculum ergo non est, ne quem omnino frustretur quem paratum discipulum inveniet, qui vero se illi submittere gravantur, ut multos videmus superbos et profanos homines, vel qui aliunde perfectiorem sapientiam sperant ut Turcae et Papistae, digni sunt qui per innumeras praestigias circumacti mergantur in errorum labyrinthum. Caeterum his verbis, Ego qui loquor sum Messias filius Dei, Messiae nomen quasi sigillum commendat obsignandae Evangelii sui doctrinae, quia statuendum est a Patre fuisse unctum, et Spiritum Dei in eo requievisse, ut salutis nuntium ad nos perferret, quemadmodum testatur Iesaias cap. 61, 1.

27. Interea autem venerunt discipuli eius, et mirati sunt quod cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit, Quid quaeris, vel quid loqueris cum ea? 28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in urbem, et dicit hominibus: 29. Venite, et videte hominem, qui mihi dixit omnia quae feci, numquid hic est Christus? 30. Exierunt ergo ex urbe, et venerunt ad eum. 31. Interea rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede. 32. Ipse autem dixit illis, Ego habeo cibum edendum quem vos nescitis. 33. Dicebant ergo inter se discipuli, Num quispiam attulit illi, quod ederet? 34. Dicit eis Iesus, Cibus meus est, ut faciam voluntatem eius qui me misit, vel perficiam opus eius.

27. *Et mirati sunt.* Quod Evangelista refert miratos fuisse discipulos, duplex esse causa potuit, vel quod eos offenderet personae vilitas, vel quod Iudaeos pollui arbitrabantur, si cum Samaritanis sermonem miscerent. Tametsi autem utrumque ex pia Magistri reverentia oriebatur, perperam tamen faciunt si mirantur quasi absurdum,

quod mulierem prorsus abiectam dignetur ille tanto honore. Cur enim non se potius ipsos respiciunt? Reperirent certe illic non minorem stupendi materiam, quod nihili homunciones, et tanquam populi quisquiliae in summum honoris gradum evecti essent. Et tamen quod dicit Evangelista, non ausos fuisse rogare, utile est observatu. Docemur enim eorum exemplo, si quid interdum in Dei et Christi operibus aut verbis a sensu nostro abhorret, non esse laxandas nobis habenas ut audacter obstrepamus, sed modeste potius silendum, donec quod nobis absconditum est e coelo patefiat. Huius porro modestiae fundamentum est Dei timor et Christi reverentia.

28. *Reliquit ergo mulier.* Hoc ad exprimendum studii ardorem narrat Evangelista. Nam festinationis signum est, quod relicta hydria in urbem redit. Atque haec fidei natura est, ut facti vitae aeternae compotes alios in societatem colligere optemus. Nec potest sepulta et otiosa in cordibus iacere Dei cognitio, quin se apud homines proferat. Illud enim verum esse oportet, Credidi, propterea loquar (Ps. 116, 10.). Eoque magis notandae nobis sunt vehementia et alacritas mulieris, quod eas exiguá tantum fidei scintilla accendit, vixdum enim Christum gustaverat, dum in tota urbe eum celebrat. Ergo qui iam mediocres in eius schola progressus fecerunt, illis plus quam turpe erit pigrescere. Sed videtur hoc potius reprehensione dignum, quod adhuc rudis et minus solide edocta fidei suae limites transilit. Respondeo, inconsiderate fuisse acturam, si docendi sibi partes sumpsisset, nunc vero quum nihil quam excitare suos cives cupiat, ut Christum loquentem audiant, non dicemus sui oblitam longius prorumpere quam decebat, solum tubae vel campanae officio fungitur ut ad Christum invitet.

29. *Videte hominem.* Quia dubitanter hic loquitur, videri posset Christi auctoritate non valde fuisse permota. Respondeo, quia ad disserendum de tantis mysteriis idonea non erat, pro suo modulo eam satagere ut cives sui a Christo se doceri sustineant. Porro hic ad eos excitandos optimus erat stimulus, quum ex signo non obscuro neque ambiguo Prophetam esse cognoscerent. Nam quia ex doctrina facere iudicium non poterant, utilis aptaque illis erat haec inferior praeparatio. Dum itaque res occultas mulieri aperuisse audiunt, hinc colligunt esse Dei Prophetam. Quo constituto, attendere ad eius doctrinam incipiunt. Quanquam mulier ultra progreditur, nam considerare eos iubet numquid sit Messias, hoc uno scilicet contenta, si quod iam in Chsisto invenerat illi suo impulsu quaerant, inventuros enim sciebat plus quam promitteret. Sed cur mentitur, *omnia* Christum sibi dixisse? Iam prius admonui, non de una scortatione fuisse reprehensam a Christo, sed paucis verbis obiecta illi fuisse plura totius vitae peccata. Neque enim singulas sententias Evangelista recensuit, sed summatim docuit Christum, ut mulieris dicacitatem compesceret, superiorem ac praesentem eius vitam in medium protulisse. Interea videmus, accensam pio zelo mulierem sibi suaeque existimationi minime parcere ut Christi nomen illustret, nam recitandis suis probris non abstinet.

32. *Ego cibum habeo.* Mirum cur fessus et esuriens cibum recuset. Nam si quis hoc facere eum dicat, ut suo exemplo nos erudiat ad tolerandam inediam, cur non igitur perpetuo fecit? Sed alio tendebat eius consilium, quam ut respuendum simpliciter esse

cibum diceret. Tenenda est enim circumstantia haec, quod cum sic urget praesentis negotii cura, totumque eius animum occupat, ut cibum negligere illi molestum non sit. Neque tamen sic intentum esse profitetur ad exsequenda Patris mandata, ut neque edat neque bibat. Tantum quid sibi prius sit vel posterius, ostendit. Atque ita suo exemplo docet, regnum Dei omnibus corporis commodis esse praeferendum. Edere quidem et bibere nobis Deus permittit, modo ne ab eo quod praecipuum est abstrahamur, hoc est, ut suae quisque vocationi serviat. Dicet quispiam, fieri aliter non posse quin avocamenta sint cibus et potus, quae aliquid temporis melioribus studiis abstrahant. Est hoc quidem verum, fateor, sed quia Dominus pro sua indulgentia nobis concedit, ut carnem nostram curemus quantum postulat necessitas, non desinit, qui parce et sobrie fovendo corpori dat operam, Dei obsequium interea praeferre ut decet. Quanquam simul cavendum ne ita addicti simus horis nostris, quin parati simus cibo nos fraudare, ubi proposita aliqua occasione quasi praesentem horam nobis Deus condicit. Talis opportunitas quum nunc in manibus Christo esset quae effluere poterat, eam obviis ulnis amplectitur et retinet. Quia igitur negotium a Patre iniunctum sic urget, ut alia omnia omittere necesse sit, cibum posthabere non dubitat. Et certe absurdum fuisset, mulierem relicta hydria ad vocandum populum currere, in Christo minus cerni ardoris. Denique, si nobis propositus hic erit scopus, non perdere ob vitam vivendi causas, non difficile erit optimum modum tenere. Qui enim propositum hunc habebit vitae finem ut Domino serviat, a quo ne praesenti quidem mortis periculo fas sit nos abduci, hoc certe pluris quam cibum et potum faciet. Metaphora cibi et potus eo gratiae plus habet, quod tempestive ex praesenti sermone ducta est.

34. *Cibus meus est.* Significat, non modo hoc sibi esse antiquissimum, sed nihil esse quo magis delectetur, vel in quo libentius et cupidius se exerceat. Quemadmodum David ut Legem Dei commendet, non tantum pretiosam sibi fuisse dicit, sed melle quoque dulciorem (Ps. 19, 11.). Ergo ut Christum sequamur, non tantum studiose nos impendere Deo convenit, sed tam esse voluntarios ad peragenda eius mandata ut minime sit molestus aut gravis labor. Porro, quum addit Christus, *ut perficiam eius voluntatem*, satis exponit quaenam sit Patris voluntas ad quam intentus erat, nempe ut iniunctum sibi munus expleret. Ita singulis respicienda est sua vocatio, ne quis Deo impensum ferat, quod temere suo arbitrio suscepit. Caeterum, quae fuerit Christi functio, satis notum est: Promovere scilicet Dei regnum, animas perditas in vitam restituere, spargere lucem Evangelii, denique salutem afferre mundo. Harum rerum praestantia lasso et famelico cibi et potus oblivionem induxit. Hinc tamen non vulgaris ad nos redit consolatio, dum audimus Christum de hominum salute adeo fuisse sollicitum, ut eam curare summa illi fuerit voluptas, neque enim dubium est similiter hodie quoque erga nos affici.

35. Nonne vos dicitis, Adhuc quatuor menses sunt, et messis veniet? Ecce dico vobis, attollite oculos vestros, et videte regiones, quoniam albae sunt iam ad messem. 36. Et qui metit, mercedem accipit, et fructum congregat in vitam

aeternam: ut et qui seminat, simul gaudeat, et qui metit. 37. In hoc enim est sermo verus, quod alius est qui seminat, et alius qui metit. 38. Ego misi vos ad metendum: quod vos non laborastis, alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.

35. *Nonne dicitis.* Prosequitur superiorem sententiam. Quia enim nihil sibi prius esse dixerat, quam perficere opus Patris, nunc ostendit quam sit illud maturum, idque facit comparatione messis. Sicuti enim ubi maturuit seges, messis ferre moram non potest, quia alioqui grana conciderent, ita nunc matura spirituali fruge tardandum esse negat, quia damnosa sit cessatio. Videmus quorsum adducta sit similitudo, nempe ad exprimendam festinationis causam. Particula hac, *nonne dicitis,* oblique notare voluit, quanto attentiores sint hominum animi ad res terrenas quam coelestes, sic enim messis desiderio aestuant ut anxie supputent menses ac dies, interea in colligendo tritico coelesti mirum ut torpeant. Atque hanc pravitatem non solum nobis esse ingenitam, sed vix a cordibus nostris revelli posse, quotidianus usus arguit. Nam quum omnes terrestri vitae in longum prospiciant, quam negligenter de rebus divinis cogitamus? Sic alibi Christus ipse, Hypocritae, vos ex coeli facie iudicatis qualis futurus sit dies crastinus, tempus autem visitationis meae non agnoscitis (Matth. 16, 3.).

36. *Et qui metit mercedem accipit.* Alio argumento probat, quam sedulo incumbere nos deceat in opus Dei, quia scilicet ampla et splendida labori reposita sit merces. Fructum enim promittit, eumque non corruptibilem, nec caducum. Quanquam quod de fructu subiicit, bifariam exponi potest, vel ut sit mercedis declaratio, atque ita bis idem diceret diversis verbis, vel ut commendet eorum operam qui Dei regnum locupletant, quemadmodum repetet infra cap. 15, 16., Ego elegi vos, ut eatis et fructum afferatis, et fructus vester maneat. Et sane verbi ministris utrumque ingentes addere animos debet, ne unquam sub labore fatiscant, dum sibi paratam esse in coelo gloriae coronam audiunt, et sciunt fructum messis suae non pretiosum modo fore coram Deo, sed etiam aeternum. In hunc finem passim in Scriptura mercedis fieri solet mentio, non autem ut inde operum merita aestimentur. Quis enim si ad calculum ventum fuerit, non poena ignaviae magis quam diligentiae praemio dignus reperietur? Ergo optimis operariis nihil restabit aliud nisi ut supplices ad veniae deprecationem confugiant, sed Dominus qui paterne nobiscum agit, ut nostram ignaviam corrigat et nos alioqui parum cordatos melius animet, gratuitam mercedem rependere dignatur. Porro hoc adeo non evertit fidei iustitiam, ut potius stabiliat. Unde enim fit ut quicquam in nobis quod remuneretur inveniat Deus, nisi quia Spiritu nos suo donavit? Atqui Spiritum, arrham pignusque adoptionis esse scimus. Secundo, unde fit ut mutilis et vitiosis operibus tantum honoris Deus habeat nisi quia, postquam nos sibi gratis reconciliavit, vitia quae operibus nostris adhaerent non imputando praeter ullum meritum accepta habet? Summa huius loci est, Laborem quem docendo impendunt Apostoli minime durum aut gravem debere illis esse, quum sibi tam utilem, Christo et Ecclesiae fructuosum esse sciant. *Ut et qui seminat.* His verbis admonet Christus, sine cuiusquam fore querimonia quod Apostoli alienae culturae fructum colligent. Atque haec

amplificatio notanda est. Nam si in mundo eorum gemitus, qui laboris sui fructum queruntur alio transferri, non impediunt quin novus possessor segetem ab alio iactam libenter metat, ubi mutuus est consensus, mutuum gaudium et gratulatio, quanto alacriores esse messores convenit? Verum ut hic locus probe intelligatur, tenenda est inter sationem et messem antithesis. Satio fuerat Legis et Prophetarum doctrina. Tunc enim semen in terram proiectum manebat quasi in herba, doctrina autem Evangelii, quia ad iustam maturitatem homines adducit, apte messi confertur. Lex enim ab ea perfectione longe distabat quae in Christo demum exhibita fuit. Nota est etiam pueritiae et virilis aetatis comparatio quam adducit Paulus ad Galatas cap. 4, 1., quae eodem tendit. Denique, quum praesentem salutem Christi adventus secum attulerit, non mirum est si Evangelium, in quo aperta est regni coelestis ianua, messis vocetur doctrinae Propheticae. Neque tamen hoc obstat, quin Patres sub Lege collecti fuerint in Dei horreum. Verum similitudo haec ad docendi modum referenda est. Nam sicuti Ecclesiae pueritia usque ad finem Legis duravit, praedicato autem Evangelio mox successit adolescentia, ita tunc maturescere coepit salus, cuius sementem duntaxat fecerant Prophetae. Sed quum in Samaria hunc sermonem Christus habuerit, videtur sationem latius quam ad Legem et Prophetas extendere. Et sunt qui promiscue tam de Gentibus, quam de Iudaeis haec exponant. Fateor quidem quaedam pietatis grana semper in toto orbe sparsa fuisse, et minime dubium est quin praeclaras sententias, quae in philosophis et profanis scriptoribus exstant, Deus eorum manu quodammodo seminaverit. Sed quum adulteratum fuerit semen illud ab ima radice, et quae inde enasci potuit seges, licet non proba nec genuina, immensa errorum congerie suffocata fuerit, tam noxiam corruptionem absurdum est sationi conferri. Deinde quod de consensu gaudii hic habetur, in philosophos aut similes minime competit. Nondum tamen solutus est nodus, quia Samaritanos Christus in speciem designat. Respondeo, quamvis apud eos omnia corruptelis infecta essent, fuisse tamen illic absconditum aliquod pietatis semen. Unde enim simulac verbum de Christo audiunt, tanta eius quaerendi promptitudo, nisi quia ex Lege et Prophetis venturum esse Redemptorem didicerant? Fuerat quidem Iudaea peculiaris Domini ager quem per suos Prophetas excoluerat, sed quoniam aliquantula seminis portio in Samariam delata erat, non abs re dicit Christus illic quoque maturuisse semen. Si quis obiiciat electos fuisse Apostolos, ut Evangelium vulgarent toti mundo, responsio facilis est, Christum ut tempus ferebat loquutum esse, nisi quod in Samaritanis Propheticae doctrinae semen, licet multis zizaniis mixtum ac refertum a spe fructus iam prope maturi commendat.

37. *In hoc enim verus est sermo.* Proverbium hoc vulgare erat, quo indicabant multos saepe alieni laboris fructum percipere, quanquam hoc diversum erat, quod aegre patitur is qui laboravit fructum ab alio auferri, quum Apostoli socios laetitiae habeant Prophetas. Neque tamen hinc potest colligi, Prophetas ipsos eorum quae in Ecclesia hodie geruntur testes vel conscios esse, quia non alio spectat Christi consilium quam hoc affectu docuisse Prophetas quamdiu vixerunt, ut de fructu quem illis colligere non dabatur iam gauderent. Non absimilis est comparatio qua Petrus primo epistolae suae

capite utitur (I. Petr. 1, 12.): nisi quod generaliter fideles omnes hortatur, Christus autem hic solus discipulos compellat, et in eorum persona Evangelii ministros. Iubet autem his verbis ita in commune suas operas conferre, ut nulla inter eos prava sit aemulatio: qui priores ad opus mittuntur, ita debere ad praesentem culturam esse intentos, ut aliis qui deinde succedent maiorem benedictionem non invideant; qui mittuntur quasi ad maturam frugem colligendam, eo alacrius in partes suas incumbant. Nam comparatio quae hic fit inter Legis et Evangelii doctores potest etiam his singulis inter se aptari.

39. Ex urbe autem illa multi Samaritanorum in eum crediderunt propter sermonem mulieris, quae testificabatur, Dixit mihi omnia quae feci. 40. Postquam ergo venerunt ad eum Samaritae, rogarunt eum ut maneret apud ipsos, et mansit duos dies. 41. Ac multo plures crediderunt propter sermonem eius. 42. Ac mulieri dicebant, Non amplius propter tuam orationem credimus, ipsi enim audivimus et scimus, quod hic sit vere servator mundi Christus. 43. Post duos autem dies exiit inde, et abiit in Galilaeam. 44. Ipse enim Iesus testificatus est, quod Propheta in sua patria honorem non habet. 45. Quum autem venit in Galilaeam, receperunt eum Galilaei, qui omnia viderant quae fecerat Hierosolymis die festo, nam et ipsi venerant ad diem festum.

39. *Crediderunt propter sermonem mulieris.* Hic refert Evangelista, quantum valuerit mulieris praeconium apud cives suos, unde apparet spem et desiderium promissi Messiae non parum viguisse apud eos. Caeterum *credendi* verbum hic improprie significat mulieris sermone fuisse excitatos, ut Christum agnoscerent Prophetam. Hoc autem est velut fidei initium, quum animi ad recipiendam doctrinam parati sunt. Talis ad fidem ingressus hic honorifice vocatur fides, ut sciamus quanti Deus verbi sui reverentiam faciat, quum tanto honore dignatur solam eorum docilitatem qui nondum edocti sunt. In eo autem se demonstrat fides illa quod proficiendi desiderio tenentur, qua ratione apud se manere Christum cupiunt.

41. *Multo plures crediderunt.* Ex successu ipso palam est, Christum non fuisse plus aequo facilem ut illis annueret. Videmus enim quam fructuosum istud fuerit biduum quod petentibus concessit. Quo exemplo docemur, nunquam cessandum esse quoties regnum Dei propagare licet. Quodsi timemus ne obnoxia sit sinistris rumoribus nostra facilitas vel saepius sit inutilis, petamus a Christo Spiritum consilii qui nos dirigat. Hic iam alio sensu ponitur *credendi* verbum, quia non tantum ad fidem praeparatos fuisse significat, sed recta fide imbutos.

42. ***Propter tuam orationem.*** Tametsi Erasmum in versione sequutus sum, quia barbarum est loquelae nomen, quod habet vetus interpres: monendi tamen sunt lectores, λαλίαν idem fere Graecis sonare, quod Latinis significat loquentia. Et videntur iactare Samaritani, sibi solidius inesse fulcrum quam in lingua mulieris, quae

ut plurimum futilis esse solet. *Credimus.* Melius exprimit qualis fuerit ipsorum fides, nempe ex ipso Dei verbo concepta, ut gloriari possint, se magistrum habere filium Dei: ut certe is solus est, in cuius auctoritate tuto acquiescere licet. Non adest ipse quidem nunc palam, ut ore ad os nobiscum loquatur, verum per quoscunque eum audire contingat non tamen nisi in eum recumbere fides nostra potest. Nec aliunde provenit scientia cuius simul fit mentio. Nam profectus ab homine mortali sermo aures quidem implere et satiare poterit: sed animum in tranquilla salutis fiducia nunquam stabiliet, ut merito se glorietur scire, qui audivit. Ergo in fide hoc primum est, ut Christum sciamus esse, qui per suos ministros loquitur, deinde, ut suum illi honorem tribuamus, hoc est, ne dubitemus esse fidum ac veracem, ut freti tam certo auctore in eius doctrinam secure recumbamus. Caeterum, quod Iesum *Mundi servatorem et Christum* praedicant, id procul dubio habent ex auditu. Unde colligimus, Evangelii summam intra biduum familiarius illis fuisse a Christo traditam quam hactenus Hierosolymae fuisset. Et Christus salutem, quam attulerat, toti mundo communem esse testatus est, quo melius intelligerent, ad se quoque pertinere. Neque enim tanquam legitimos haeredes ad participandam salutis gratiam eos vocavit, sed docuit se venisse, ut in Dei familiam extraneos admitteret, ac pacem afferret iis qui procul erant.

44. *Ipse enim Iesus testificatus est.* Species repugnantiae quae hic primo intuitu apparet diversas expositiones peperit. Nimis argutum est quod affert Augustinus, Christum honore caruisse apud suos, quia plus solo biduo apud Samaritanos profecerit quam longo tempore apud Galilaeos: absque miraculis plures acquisierit in Samaria discipulos, quam ingens miraculorum numerus in Galilaea lucrifecerat. Non placet etiam quod Chrysostomus patriam Christi intelligit Capernaum, quia illic frequentius quam alibi fuerit. Cyrillo itaque potius subscribo, qui relicta urbe Nazareth in diversam Galilaeae partem abiisse dicit. Illam enim nominant reliqui tres Evangelistae, quum hoc testimonium Christi referunt. Posset quidem hic esse sensus quod, quum plenae illustrationis tempus nondum venisset, latere in patria tanquam in obscuriore recessu voluerit. Quidam etiam exponunt, biduo substitisse in Samaria, quod nulla erat festinandi ratio in eum locum ubi contemptus eum manebat. Alii putant recta in Nazareth profectum, statim inde commigrasse: sed quia nihil tale refert Ioannes, non audeo huic divinationi dare locum. Ergo illud verius, quum in patria Nazareth contemptui se videret esse, divertisse alio potius. Quare mox sequitur, venisse in oppidum Cana. Et quod simul additur, fuisse exceptum a Galilaeis propter miracula, reverentiae, non contemptus signum fuit. *Propheta in sua Patria.* Non dubito quin haec proverbialis fuerit sententia. Scimus autem proverbiis celebrari, quod saepius et ἐπὶ τὸ πολὺ usu venire solet. Quare non est quaerenda exactius perpetua veritas, quasi necesse sit semper verum esse quod illic dicitur. Certum quidem est, alibi Prophetas potius celebrari quam in patria. Fieri etiam interdum potest et re ipsa accidit, ut Prophetam non minus colant cives sui, quam extranei: sed proverbium docet quid magis tritum sit ac vulgare, nempe Prophetis alibi potius ubivis locorum honorem tribui, quam apud suos. Potest autem duplex origo esse huius proverbii ac sensus.

Est enim hoc vitium universale, ut quos in cunis vagientes, quos pueriliter ineptientes vidimus, ii tota vita nobis despectui sint, quasi nulli profectus pueritiam sequuti essent. Accedit et alterum malum, quod inter notos magis regnat, aemulatio scilicet. Mihi tamen probabile est, natum inde proverbium, quod Prophetae a gente sua tam male accepti fuerint. Nam boni et pii homines, quum tantam in Iudaea adversus Deum ingratitudinem, tantum verbi contemptum, tantam contumaciam cernerent, merito hanc querimoniam iactare poterant, nusquam minus haberi honoris Dei Prophetis quam in terra sua. Si prior sensus magis arridet, nomen Prophetae generaliter sumendum erit pro quovis doctore, quemadmodum Paulus Epimenidem appellat Cretensium prophetam (Tit. 1, 12.). *Receperunt eum.* An diuturnus fuerit hic honor, non satis constat. Nihil enim proclivius est quam donorum Dei oblivio. Nec alio consilio hoc narrat Ioannes, nisi ut sciamus sub multorum testium oculis edita fuisse a Christo miracula, ut longe lateque praedicata fuerint. Iterum notatur una signorum utilitas, quod viam doctrinae sternunt: nam faciunt ut Christus reverentiam obtineat.

46. Venit ergo Iesus iterum in Cana Galilaeae, ubi verterant aquam in vinum. Erat autem Regius quidam, cuius filius infirmus erat, in Capernaum. 47. Hic quum audisset Iesum ex Iudaea in Galilaeum venisse, abiit ad eum, et rogavit eum ut descenderet, et sanaret filium suum: erat enim propinquus morti. 48. Dixit ergo illi Iesus, Nisi signa et prodigia videritis, non credetis. 49. Dixit illi Regius ipse, Domine, descende priusquam moriatur puellus meus. 50. Dixit illi Iesus, Vade, filius tuus vivit. Credidit homo sermoni quem illi dixerat Iesus, et profectus est. 51. Quum autem adhuc descenderet, servi occurrerunt illi, et nuntiarunt dicentes, Filius tuus vivit. 52. Sciscitatus ergo est ex ipsis, qua hora melius habuisset: et dixerunt illi, Heri hora septima reliquit eum febris. 53. Cognovit ergo pater quod fuisset eadem hora qua dixerat illi Iesus, Filius tuus vivit. Et credidit ipse, et domus eius tota. 54. Hoc rursus secundum signum fecit Iesus, quum venisset ex Iudaea in Galilaeam.

46. *Erat Regius quidam.* Haec verior lectio, etiamsi secus Erasmus sentiat. Fateor quidem illo tempore Regulos fuisse dictos, qui nunc Duces vocantur, aut Barones, aut Comites: sed talis erat tunc Galilaeae status, ut nemo eius ordinis in Capernaum habitare potuerit. Porro unum aliquem ex aula Herodis fuisse arbitror. Nam qui a Caesare missum putant, nihil habent coloris. Caeterum, nominatim hoc expressit Evangelista, quia in tali persona illustrius erat miraculum.

47. *Quum audisset Iesum.* Quod opem a Christo petit, fidei quidem hoc aliquod signum est, sed quod opis ferendae modum Christo praefigit, ex eo apparet quanta fuerit ruditas. Christi enim vir-

tutem ad corporis praesentiam alligat: scilicet de Christo non aliud conceperat, quam Prophetam esse divinitus missum cum hoc mandato et facultate, ut miraculis edendis se Dei ministrum probaret. Hoc tamen vitium, quamvis reprehensione dignum, Christus dissimulans alia de causa severe eum obiurgat: imo in genere omnes Iudaeos, quod miraculorum nimis cupidi forent. Sed unde nunc tanta Christo asperitas, qui alios miracula appetentes comiter accipere solitus est? Fuit certe ei tunc certa aliqua ratio quae nos latet, cur serverius quam ex more suo ageret cum hoc homine. Et forte non tam eius rationem habuit quam totius gentis. Videbat parum auctoritatis habere suam doctrinam, neque tantum negligi sed prorsus sperni. Interea defixos esse omnes in miraculis, et totos eorum sensus stupore magis quam admiratione occupari. Impius ergo illi qui vulgo tunc regnabat verbi contemptus hanc illi querimoniam extorsit. Verum quidem est, etiam ex sanctis quosdam interdum, ne promissionum veritas apud eos vacillaret, confirmationem a signis optasse: videmus etiam Deum, quum placide eorum votis annuerit, minime fuisse offensum. Sed longe maior pravitas hic a Christo notatur: sic enim pendebant a miraculis Iudaei, ut verbo nihil residuum facerent. Ac primo quidem hoc praeposterum habebant, quod apud stupidos et nimis carnales nulla erat doctrinae reverentia, nisi miraculis expergefacti essent. Oportuerat enim Dei verbum, in quo a teneris educati erant, illis plus quam familiare esse. Deinde quum miracula essent edita, adeo non sequebatur is, qui debet, profectus ut attoniti stuperent. Sic nulla erat eorum religio, nulla apud eos Dei notitia, nullum pietatis exercitium nisi in miraculis. Quo spectat etiam illa Pauli exprobratio, Iudaei signa quaerunt. Significat enim, signis absque ratione et modo addictos nec Christi gratia, nec vitae aeternae promissionibus, neque arcana Spiritus virtute affici, quin potius fastidiose Evangelium respuere, quia illis praeter signa nihil sapiat. Atque utinam non hodie quoque plurimos teneret similis morbus, sed hac voce nihil magis vulgatum, Praecedant miracula ut aures praebeamus huic doctrinae. Quasi vero ita sordere nobis debeat Christi veritas, nisi aliunde fulciatur. Verum, etiamsi ingenti signorum acervo Deus eos obrueret, mentiuntur tamen quum se credituros dicunt. Externa quaedam admiratio nasceretur, sed nihilo esset maior doctrinae attentio.

49. *Domine descende.* Quando hic rogando pergens tandem impetrat quod volebat, collige non ideo reprehensum a Christo esse, quasi eum abiicere prorsus vellet ac preces repudiaret: sed hoc potius consilio fecisse ut corrigeret vitium illud, quod illi aditum ad veram fidem obstruebat. Et tenendum est memoria quod prius dixi, hanc communem totius populi reprehensionem magis fuisse, quam unius hominis propriam. Atque ita quod in votis nostris praeposterum est, vel contortum, vel superfluum, necesse est corrigi vel resecari, ut noxia obstacula tollantur. Porro quum aulici homines lauti ac superbi esse soleant, nec libenter patiantur secum durius agi, notandum est hunc necessitate sua et orbitatis metu humiliatum, non excandescere neque obstrepere, quum asperius a Christo excipitur, sed obiurgationem illam modesto silentio transmittere. Idem et in nobis experimur. Mirae enim sunt nostrae deliciae, mira impatientia et morositas, donec malis subacti fastum et supercilium deponere cogimur.

50. *Filius tuus vivit.* Hic primo relucet singularis Christi humanitas et indulgentia, quod hominis ruditati ignoscens longius virtutem suam extendit quam speraverat. Petebat ut Christus adventu suo filium sanaret. Aegrotum quidem liberari a morbo posse, sed non mortuum excitari putabat. Ideo festinationem urget, ne mors praeveniat. Ergo quum utriusque veniam Christus facit, hinc colligere licet, quanto apud eum in pretio sit vel pusilla fides. Hoc quoque observatu dignum, quod Christus eius desiderio non obtemperans plus multo concedit quam petierat. Nam testimonium habet de praesenti filii sanitate. Ita saepe coelestis Pater votis nostris quoad circumstantias non obtemperans modis inopinatis ad nos iuvandos operatur, ut discamus nihil illi praescribere. Quum dicit filium vivere, significat ex mortis periculo esse ereptum. *Credidit homo sermoni.* Quia hac persuasione imbutus venerat, Christum esse Dei Prophetam, ideo tam facilis ad credendum fuit, ut vocem unam mox arriperet, arreptam in animum defigeret. Quamvis autem de Christi potentia minus honorifice sentiret quam par erat, tamen brevis promissio novam repente in eius animo fiduciam peperit, ut in uno Christi verbo filii sui vitam inclusam esse statueret. Atque hac promptitudine verbum Dei a nobis recipi decebat, sed multum abest quin tam praesentem in auditoribus semper effectum habeat. Quotus enim quisque est qui multis concionibus tantum proficiat, quantum hic semiprofanus unica voce audita? Quo plus studii in excitanda nostra tarditate ponendum est: rogandus vero imprimis Deus ut corda nostra sic afficiat, ne minus ad credendum prompti simus, quam ipse ad pollicendum facilis ac benignus est.

51. *Quum adhuc descenderet.* Hic fidei effectus describitur una cum verbi efficacia. Nam sicuti Christus puerum iam moriturum verbo in vitam restituit, ita pater fide sua momento uno filium salvum recuperat. Sciamus ergo quoties sua beneficia nobis offert Dominus, virtutem eius ad praestandum quicquid promittit semper fore expositam: modo ne ianuam illi obstruat nostra incredulitas. Hoc quidem non esse perpetuum, imo non esse frequens aut vulgare fateor, ut statim ad opem nobis ferendam Dominus manum suam exserat: sed quoties differt, sua illi constat ratio, et quidem nobis utilis. Hoc quidem certum est, adeo nunquam ipsum in mora esse, ut potius cum obstaculis nostris pugnet. Ergo quum praesens eius auxilium non apparet, reputemus quanta in nobis diffidentia lateat, vel saltem quam tenuis et restricta sit nostra fides. Atque non mirum est, si beneficia sua perire nolit ac temere in terram proiicere, sed deponere velit apud eos qui porrecto fidei sinu ea excipere parati sunt. Et quamvis non eodem semper modo suos iuvet, nunquam tamen irrita erit cuiusquam fides, quin sentiamus verum esse quod docet Propheta, promissiones Dei, etiam ubi moram trahere videntur, maxime tamen festinare.

52. *Sciscitatus ergo est.* Quod servos rogavit quando melius habere filius coepisset, factum est arcano Dei impulsu, quo miraculi veritas magis illucesceret. Nam et nos ad suffocandam potentiae Dei lucem natura plus quam maligni sumus, et in hoc variis artibus incumbit Satan, ut operum eius aspectum obscuret. Quare, ut laudem suam apud nos obtineant, ita conspicua nobis reddi necesse est, ne quis dubitationi supersit locus. Quamlibet ergo ingrati sint homines,

non tamen patitur haec circumstantia tam insigne Christi opus fortunae ascribi.

53. *Credidit ipse, et domus.* Videtur esse hoc absurdum, quod fidei initium Evangelista in eo homine commemorat, cuius fidem prius laudavit. Nec potest *credendi* verbum, hoc quidem loco, ad fidei progressum referri: sed tenendum est, hominem Iudaeum et educatum in Legis doctrina iam aliquo fidei gustu praeditum fuisse, quum ad Christum accessit. Quod deinde credidit sermoni Christi, illa fuit particularis fides, quae non longius patebat quam ad filii vitam: nunc autem alio modo credere coepit, quia scilicet Christi doctrinam amplexus se unum ex eius discipulis esse professus est. Ita non iam filium duntaxat Christi beneficio sibi incolumem redditum iri sperat, sed Christum agnoscit Dei Filium ac nomen dat eius Evangelio: totam familiam comitem habet, quae miraculi testis fuerat. Nec tamen dubium est quin operam dederit, ut secum omnes sui ad Christianismum concederent.

CAPUT V.

1. Post haec erat dies festus Iudaeorum, et ascendit Christus Hierosolymam. 2. Est autem Hierosolymae ad Probaticam piscina, quae vocatur Hebraice Bethesda, quinque porticus habens. 3. In his sedebat multitudo magna aegrotantium, coecorum, claudorum, aridorum, exspectantium aquae motionem. 4. Angelus enim per intervalla descendebat in piscinam, et aquam turbabat. Qui ergo primus descenderat post turbationem aquae, fiebat sanus, quocunque olim morbo detentus fuisset. 5. Erat autem homo illic, qui triginta et octo annos transegerat in infirmitate. 6. Hunc quum vidisset Iesus sedentem, et novisset quod iam laborasset multo tempore, dicit illi, Vis sanus fieri? 7. Respondit illi infirmus, Domine, hominem non habeo, qui me, quum turbata est aqua, demittat in piscinam: interea autem dum ego venio, ante me alius descendit. 8. Dicit illi Iesus, Surge, tolle grabbatum tuum, et ambula. 9. Et statim sanus factus est homo ille, et sustulit grabbatum suum, et ambulavit. Erat autem Sabbatum die illo.

1. *Erat dies festus.* Quanquam non exprimit diserte Evangelista, quisnam dies hic fuerit, probabilis tamen coniectura est Pentecosten notari, si tamen quod hic narratur, statim ex quo in Galilaeam venerat Christus, factum est. Nam mox a Paschate Hierosolymam profectus, per Samariam transiens quadrimestre tempus usque

ad messem numerabat: Galilaeam ingressus sanavit aulici filium. Subiicit Evangelista diem hunc festum sequutum esse. Ergo temporis ratio huc nos ducit, ut Pentecoste intelligi debeat, quanquam de ea re non contendo. Venit autem Christus Hierosolymam ad diem festum, partim quia tunc propter populi concursum maior erat propagandae doctrinae opportunitas, partim quia oportuit ipsum Legi subiectum esse, ut a Legis servitute omnes redimeret, quemadmodum iam alibi monuimus.

2. *Ad Probaticam piscina.* Additur loci circumstantia, unde colligimus non obscurum vel paucis notum fuisse miraculum. Quod enim locus hominum frequentia celebris fuerit, quinque porticus indicio sunt et templi vicinitas hoc ferebat. Ad haec nominatim dicit Evangelista, iacuisse illic multos aegrotos. Quantum ad nominis rationem spectat, merito a doctis reiicitur Hieronymi commentum, qui *Betheder* facit ex *Bethesda*, et Gregis domum interpretatur. Piscinae enim hic fit mentio quae foro pecuario propinqua erat. Ratione etiam carent qui *Bethseda* legunt, quasi Locum piscationis. Probabilius ergo sentiunt, qui exponunt locum effusionis, nam אשד Hebraeis defluxum significat. Evangelista autem Chaldaice, ut tunc ferebat communis linguae usus, pronuntiavit Esda. Ego enim aquam per canales ductam fuisse arbitror, ut inde sacerdotes haurirent. Nisi forte impositum loco fuit nomen, quod per siphones aqua funderetur. *Probatica* autem meo iudicio dicta fuit, quod pecudes illuc adducerentur in sacrificium offerendae.

3. *Sedebat multitudo.* Fieri potest ut in porticibus iacuerint aegroti ad rogandas eleemosynas, quum illac transiret populus qui templum adorandi causa petebat. Et illinc etiam emi solebant pecudes in sacrificium offerendae. Interea Deus singulis diebus festis numerum aliquem sanabat, ut hoc modo praescriptum in Lege cultum et templi sanctitatem commendaret. Videri tamen posset hoc absurdum, quod quum nihil tale factum legamus, quo tempore maxime florebat religio, imo quum Prophetarum saeculo nonnisi extra ordinem edita fuerint miracula, rebus adeo collapsis et prope confusis illustrior solito apparuerit Dei virtus et gratia in miraculis. Respondeo, duas fuisse causas meo quidem iudicio. Nam quum Spiritus in Prophetis habitans satis locuples divinae praesentiae testis foret, non alia confirmatione tunc indigebat religio. Signis enim plus quam idoneis sancita Lex fuerat, et Deus innumeris testimoniis non desierat mandatum a se cultum comprobare. Sub Christi vero adventum, quia Prophetis destituebantur et miserrimus erat eorum status, variaeque tentationes undique ipsos urgebant, extraordinario hoc subsidio habebant opus, ne putarent se a Deo prorsus destitutos atque ita fracti deficerent. Scimus enim Malachiam ultimum fuisse ex Prophetis, atque ideo suae doctrinae clausulam hanc apponit, Ut recordentur Iudaei Legis a Mose traditae (Malach. 4, 4.), donec Christus appareat. Utile enim Deo visum fuit eos Prophetarum inopia suspensos ad tempus tenere, quo maiore Christi desiderio flagrarent, et sibi exhibitum exciperent maiore reverentia. Interea ne testimonio careret templum et sacrificia, et totus cultus unde salus mundo proditura erat, hoc sanationis dono Iudaeos retinuit Dominus, ut scirent non temere se a reliquis gentibus esse a Deo segregatos. Nam Deus aegrotos sanando tanquam manu e coelo exserta palam

monstrabat, sibi probari hoc adorationis genus quod habebant ex Legis praescripto. Deinde non dubito quin tempus redemptionis instare, iamque propinquum esse Christum salutis auctorem talibus signis monuerit, quo melius omnium animi expergefierent. Duplicem hunc signorum usum illa aetate fuisse arbitror, ut sibi Deum adesse cognoscerent Iudaei, atque ita constantes in Legis obedientia manerent, deinde ut intenti essent ad sperandum novum et insolitum statum. *Claudorum, coecorum, aridorum.* Ut sciamus non vulgares morbos a Domino curatos fuisse, quasdam eorum species exprimit Evangelista. Neque enim claudis, coecis et aridis subvenire possunt humana remedia. Triste quidem spectaculum illud fuit, videre in tanta hominum caterva multiplicem membrorum deformitatem. Verum ibi clarius interim refulgebat Dei gloria, quam in conspectu ingentis exercitus et optime compositi. Nihil enim magnificentius, quam ubi insolita Dei potentia naturae defectus corrigit et instaurat: nihil etiam nec pulcrius nec suavius, quam ubi pro immensa sua bonitate humanis miseriis opitulatur. Quare illud nobilissimum theatrum exstare Dominus voluit, in quo conspicua esset non modo indigenis, sed etiam quibusvis hospitibus sua maiestas. Atque ut iam attigi non ultimum hoc templi ornamentum ac decus fuit, quum Deus extenta manu se adesse palam faceret.

4. *Angelus enim.* Fuit quidem proprium Dei opus aegrotos sanare, sed quemadmodum manu et opera angelorum uti consuevit, ita angelo mandavit partes istas. Qua ratione vocantur angeli potentiae aut virtutes: non quod Deus suam illis virtutem resignando otiosus ipse in coelo sedeat, sed quia potenter in ipsis agendo virtutem suam magnifice nobis testatam facit. Male ergo illi et perverse qui proprium angelis quicquam affingunt, vel qui ita medios statuunt inter nos et Deum, ut Dei gloriam quasi procul remotam obscurent, quum potius se in illis praesentem exhibeat. Ideo cavendae sunt delirae Platonis speculationes, quia nimia sit inter nos et Deum distantia, adeundos esse angelos ut nobis gratiam concilient: quum potius recta ad Christum venire nos oporteat, ut eius ductu, auspiciis et mandato angelos habeamus salutis nostrae adiutores et ministros. *Per intervalla.* Poterat momento uno simul omnes Deus sanare, verum ut miracula suum habent finem, ita et modum habere debent. Quemadmodum et Christus admonet, quum tot mortui sint tempore Elisaei, nonnisi puerum unum fuisse excitatum (II. Reg. 4, 32.), quum tot viduae famelicae essent tempore siccitatis, unius tantum inopiae ab Elia fuisse subventum (I. Reg. 17, 9. Luc. 4, 25.). Ita satis habuit Dominus paucis aegrotis praesentiae suae specimen edere. Caeterum sanandi modus qui hic describitur satis admonet nihil minus esse consentaneum, quam ut suo iudicio homines Dei opera subiiciant. Quid enim, obsecro, opis vel remedii ex aqua turbida sperari poterat? Sed ita scilicet nos proprio sensu exutos Dominus ad fidei obsequium assuefacit. Nimis cupide sequimur quae praeter Dei verbum rationi nostrae arrident. Ergo ut nos sibi morigeros reddat, ea saepe obiicit quae cum ratione nostra pugnant. Tunc ergo demum docilitatem nostram probamus, ubi clausis oculis sequimur nudum verbum, etiamsi nullum operae pretium videmur nobis facturi. Simile exemplum habemus in Naaman Syro (II. Reg. 5, 10.), quem leprae curandae causa Propheta ad Iordanem mittit, et ipse quidem

hoc velut ludibrium initio aspernatus re ipsa tandem sentit, Deum sic praeter humanam rationem agere, ut nos tamen nunquam frustretur aut ludat. Interea *aquae turbatio* clarum documentum fuit Deum pro suo arbitrio libere elementis uti, et operis effectum sibi vindicare. Est enim hoc plus quam commune vitium creaturis ascribere quod unius Dei est. Verum nimiae stultitiae erit sanitatis causam in aqua turbida quaerere. Sic ergo externum symbolum commendat, ut symboli aspectu ad ipsum unicum gratiae auctorem aegroti respicere cogantur.

5. *Erat autem quidam homo.* Varias circumstantias colligit Evangelista quae certam miraculo fidem faciunt. Diuturnitas morbi spem curationis abstulerat. Illo aquae remedio privari se conqueritur. Saepius conatus fuerat se in aquam iniicere, sed frustra: nullum illi ab hominibus auxilium. Hinc magis conspicua elucet Christi virtus. Eodem etiam tollendi grabbati praeceptum spectabat, ut omnibus palam foret non aliter sanatum quam Christi beneficio. Quum enim validus ac robustus omnibus membris quibus ante captus fuerat repente surgit, tam subita mutatio magis excitare et afficere debet spectantium animos.

6. *Vis sanus fieri?* Nam sciscitatur quasi de re dubia, sed partim ut gratiae quae offerebatur desiderium in eo accendat, partim ut testes qui aderant reddat magis attentos, quos aliud cogitantes fugere poterat miraculum, ut saepe in rebus subitis accidit. Fuit igitur his duabus causis necessaria praeparatio.

7. *Non habeo hominem.* Facit hic aegrotus quod solemus fere omnes. Dei enim auxilium sua cogitatione includit, nec plus sibi polliceri audet quam mente concipiat. Quod autem infirmitati eius ignoscit Christus, in eo speculum habemus eius indulgentiae quam quotidie experitur quisque nostrum, dum nos in propinquis mediis haeremus defixi, ipse vero manu praeter spem ex locis absconditis prolata demonstrat, quantum bonitas sua fidei nostrae angustias exsuperet. Praeterea hoc exemplo ad tolerantiam nos erudiri decet. Longum fuit triginta annorum tempus quo Deus beneficium suum in misero hoc homine iuvando distulit, quod tamen illi ab initio praestare statuerat. Quantumvis ergo diu nos suspensos teneat, sic anxie gemamus sub nostris aerumnis, ut tamen longi temporis taedium nunquam nos exanimet. Etsi enim nullus exitus appareat, quum mala nostra longius protrahuntur, statuendum tamen semper est Deum mirificum esse liberatorem, qui virtute sua obstacula omnia facile perrumpit.

9. *Erat autem Sabbatum.* Minime Christum latebat quanta mox offensio sequutura esset, quum hominem viderent sarcinis onustum incedere. Nam gestare sabbato quicquam oneris nominatim lex vetat (Ier. 17, 21.). Sed duplex fuit ratio cur posthabita huius periculi ratione tale spectaculum ederet Christus, nempe ut miraculum vulgo melius innotesceret, deinde ut occasio daretur et quasi patefieret via praeclarae concioni quam mox habuit. Tanti porro erat miraculi illius cognitio, ut populi offensionem secure négligere debuerit, praesertim quum in promptu esset iusta defensio, qua etsi improbos non placavit abunde tamen refutavit eorum calumnias. Tenenda igitur regula est, Etiamsi totus mundus in iram efferveat, publicandam nobis esse Dei gloriam praedicandaque eius opera, quatenus gloriae eius interest nota esse. Nec vero fatigari nos vel frangi

oportet, etiamsi infeliciter nobis cedat nostrum hoc studium, modo illum quem dixi finem propositum habeamus, nec transiliamus officii nostri metas.

10. Dixerunt ergo Iudaei ei, qui sanatus fuerat, Sabbatum est: non licet tibi tollere grabbatum. 11. Respondit illis, Qui me fecit sanum, ille mihi dixit, Tolle grabbatum tuum et ambula. 12. Interrogarunt ergo eum, Quis est ille homo, qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum et ambula? 13. Porro qui sanatus fuerat, non noverat quis esset: Iesus enim se subduxerat, quia turba erat in loco. 14. Post haec invenit eum Iesus in templo, et dixit ei, Ecce sanus factus es, ne amplius pecces, ne quid deterius tibi contingat. 15. Abiit homo, et nuntiavit Iudaeis quod esset Iesus, qui sanum eum fecerat. 16. Et propterea persequebantur Iesum Iudaei, et quaerebant eum interficere, quod haec faceret sabbato.

10. *Sabbatum est.* Quum tuenda omnibus esset sabbati religio, recte et merito hominem accusant. Sed quum excusatio ab eo adducta illis non satisfacit, in eo iam peccare incipiunt: cognita enim causa absolvi debuit. Gestare onus, ut dictum est, erat sabbati violatio: sed Christus, qui eius humeris onus imposuit, eum auctoritate sua sublevat. Docemur itaque hoc exemplo a praecipiti iudicio cavendum esse, donec cuiusque facti ratio penitus nobis comperta sit. Quicquid pugnat cum Dei verbo sine controversia damnari meretur: sed quia hic saepe hallucinari contingit, praecedat modesta et placida inquisitio, ut sanum sit ac sobrium iudicium. Nam quia Iudaei pravo affectu occupati inquirere non sustinent, iudicio et moderationi ianuam obstruunt. Quodsi passi fuissent se doceri, non modo sublata fuisset offensio, sed longius magno cum profectu ad Evangelii notitiam perducti essent. Nunc quatenus peccarint videmus, quia scilicet iustam defensionem non admittunt. Defensio autem est, quod is qui sanatus fuerat nihil se facere respondet, nisi eius mandato qui ius et potestatem iubendi habuit. Tametsi enim nondum tenebat quisnam esset Christus, persuasus tamen erat divinitus missum esse, quia divinam eius virtutem expertus erat, atque inde auctoritate praeditum esse colligit ut necessario illi sit parendum. Sed videtur hoc quoque reprehensione dignum, quod miraculum a Legis obedientia eum dimovet. Fateor quidem eum non satis firmo argumento niti vel pugnare, bis tamen alii peccant, quod neque reputant hoc extraordinarium esse Dei opus, nec iudicium suspendunt donec Prophetam Dei verbo instructum audierint.

13. *Non noverat quis esset.* Noluit certe Christus tanti operis gloriam evanescere, sed prius notum ac celebre esse voluit quam se eius auctorem profiteretur. Ideo paulisper se subduxit, ut Iudaeis liceret sine personae respectu de re ipsa iudicium facere. Atque hinc colligimus non posse hominis fidei tribui quod sanatus fuerat, qui ne sanus quidem medicum suum agnoscit, et tamen quod iussus sustulit grabbatum, fide directrice factum videtur. Ego vero

sicuti non nego arcanum fuisse aliquem in eo impulsum fidei, ita ex contextu clare patere dico, solidae doctrinae, in qua acquiesceret, ac purae lucis fuisse expertem.

14. *Post haec invenit eum.* Haec verba clarius demonstrant, Christum non ideo latuisse ad tempus, ut beneficii sui memoria periret, iam enim ultro in medium se profert: tantum voluit priore loco opus cognosci, deinde se praedicari auctorem. Porro hic locus utilissimam doctrinam continet. Nam quum dicit Christus, *ecce sanus factus es*, nos Dei beneficiis perperam abuti significat nisi ad gratitudinem excitemur. Neque enim exprobrat Christus quod dedit, sed tantum admonet ideo sanatum fuisse hominem, ut gratiae acceptae memor Deum liberatorem tota vita coleret. Ergo sicuti nos ferulis ad poenitentiam erudit Deus et stimulat, ita ad eandem nos invitat sua bonitate et clementia. Imo hic universalis est tam redemptionis nostrae quam omnium Dei donorum scopus, ut nos habeat prorsus sibi addictos. Porro fieri hoc nequit nisi poenae iam elapsae animis insideat recordatio, et qui veniam adeptus est in hac meditatione tota vita se exerceat. Docet etiam haec admonitio, quicquid patimur mali peccatis nostris imputandum esse: neque enim fortuitae sunt hominum calamitates, sed totidem sunt castigatoriae ferulae. Primo itaque manum Dei quae nos percutit agnoscere oportet, non coecum fortunae impetum imaginari in malis nostris, deinde hunc Deo honorem tribuere, quod quum optimus sit Pater ex nostris miseriis voluptatem non capiat, ideoque nunquam durius nos tractet nisi peccatis nostris offensus. Quum *peccare* vetat, non exigit ut ab omni peccato sit immunis, sed comparatio fit superioris vitae. Hortatur enim Christus, ut posthac resipiscat neque maneat sui similis. *Ne quid deterius.* Si nihil ferulis proficiat erga nos Deus, quibus leniter nos tanquam teneros ac delicatos filios humanissimus pater castigat, novam personam et quasi alienam induere cogitur. Flagella ergo ad domandam nostram ferociam arripit, quemadmodum in Lege denuntiat (Levit. 26, 14., Deut. 28, 15. et Psal. 32, 9.), imo passim in Scripturis occurrunt eiusmodi testimonia. Itaque, quod novis subinde malis assidue premimur, id nostrae contumaciae acceptum referre decet, neque enim solum refractariis equis et mulis sumus similes, sed plus quam indomitae belluae. Quare non mirum est si atrocioribus poenis quasi malleis conterat Deus, quibus mediocris poena nihil prodest: frangi enim aequum est qui corrigi non sustinent. In summa, hic poenarum usus est ut cautiores in posterum reddamur. Si ad primos et secundos ictus opponimus obstinatam cordis duritiam, septuplo gravius feriet. Si dato ad breve tempus resipiscentiae signo mox ad ingenium redimus, hanc nostram obliviosam levitatem et socordiae plenam acrius castigat. Caeterum in huius hominis persona intueri operae pretium est, quam benigne et indulgenter nos toleret Dominus. Finge eum senio propinquum fuisse: in primo tamen aetatis flore morbo correptum fuisse oportuit: fortasse et a prima pueritia invasit eum morbus. Nunc quam gravis fuerit tot annorum poena reputa. Atqui certum est nimiam Deo severitatem obiici non posse, quod tam diuturno languore semimortuum hominem confecerit. Quod ergo levius plectimur, id fieri discamus quod Dominus pro immensa sua bonitate summum poenarum rigorem temperet. Discamus etiam nullas esse tam saevas

et atroces poenas, quibus non aliquid addere Dominus possit quoties visum erit. Nec dubium est quin sibi horrendos saepe et prodigiosos cruciatus miseri homines improbis suis querimoniis accersant, dum negant mala sua augeri posse. Annon haec abscondita sunt in thesauris meis? inquit Dominus Deut. 32, 34. Notandum praeterea est quam tardus sit castigationum Dei in nobis profectus. Nam si Christi exhortatio supervacua non fuit, colligere inde licet huius hominis animam nondum bene vitiis omnibus purgatam fuisse: et certe altiores sunt in nobis vitiorum radices, quam ut die uno vel altero evelli queant. Morborum vero animae curatio longe difficilior est quam ut exigui temporis remediis contenta sit.

15. *Abiit homo.* Nihil minus in animo habuit quam conflare Christo invidiam, nihil etiam minus speravit quam ut tantopere furerent adversus Christum. Pius ergo affectus fuit, quum vellet iusto ac debito honore medicum suum prosequi. Iudaei vero in eo virus suum produnt, quod non modo Christum accusant violati sabbati, sed in extremam saevitiam erumpunt.

17. Iesus autem respondit illis, Pater meus ad hoc usque tempus operatur, et ego operor. 18. Ob hanc igitur causam magis quaerebant ipsum Iudaei interficere, quod non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum vocabat Deum, aequalem se faciens Deo. 19. Respondit ergo Iesus, et dixit illis, Amen, amen dico vobis: non potest Filius facere a se ipso quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quae enim ille facit, haec et Filius similiter facit.

17. *Pater meus.* Videndum quo defensionis genere utatur Christus. Non respondet Legem de colendo sabbato temporalem fuisse, et quae iam abroganda sit: quin potius violatam a se Legem fuisse negat, quia hoc divinum sit opus. Fuit quidem illa umbratilis ceremonia cui finem imposuit Christus suo adventu, sicuti Paulus docet (Coloss. 2, 16.), sed praesentis causae status in eo minime vertitur. Iubentur enim homines a suis tantum operibus feriari: ideo circumcisio, quae Dei est, non hominum opus, sabbato adversa non est. In hoc capite insistit Christus, Non turbari divinis operibus sanctam quietem quae Lege Mosis mandata est. Atque hac ratione non suum modo factum excusat, sed eius etiam qui grabbatum suum tulit. Erat enim appendix et quasi pars miraculi, quia nihil quam eius approbatio erat. Deinde si inter Dei opera censetur gratiarum actio et gloriae eius praeconium, non fuit sabbati profanatio Dei gratiam pedibus ac manibus testatam facere. De se tamen praecipue loquitur Christus, cui Iudaei magis infesti erant. Interea sanitatem quam aegroto restituit divinae suae virtutis specimen esse testatur. Filium se Dei praedicat et sibi communem esse cum Patre agendi rationem asserit. Quis sit Sabbati usus et quibus de causis praeceptum fuerit, nunc pluribus non disputo. Quod ad praesentem locum sufficit, adeo non abrumpit vel impedit cursum operum Dei sabbati religio, ut potius ipsis solis concedat locum. Cur enim hominibus cessationem

ab operibus propriis Lex edicit, nisi ut ad consideranda Dei opera sensus omnes suos vacuos et solutos applicent? Impius ergo Legis eversor est, nedum perversus interpres, qui liberum Dei operibus regnum in sabbato non concedit. Si quis obiiciat proponi Dei exemplum hominibus ut septimo die quiescant, solutio in promptu est, non in eo conformes esse homines Deo quod ferias ille egerit, sed quod a turbulentis huius mundi actionibus cessantes ad coelestem quietem aspirent. Ergo Dei sabbatum non cessatio est, sed solida perfectio quae tranquillum pacis statum secum affert. Nec obstat quod Moses dixit, Deum operibus suis finem fecisse (Genes. 2, 2.): significat enim perfecto mundi opificio consecrasse diem illum, quem homines meditandis eius operibus impenderent. Interea non desiit mundum a se conditum sua virtute sustinere, regere suo consilio, bonitate fovere, et cuncta suo arbitrio in coelo et in terra statuere. Ergo sex diebus absoluta fuit mundi creatio, regimen vero eius perpetuum est et assidue in tuendo et conservando eius ordine Deus operatur, quemadmodum Paulus docet in eo nos vivere et moveri et esse, Act. 17, 28. Et David stare omnia docet quatenus ea Spiritus Dei vegetat, deficere autem simulac eius vigore destituta fuerint (Ps. 104, 29.). Nec generali tantum providentia creatam a se naturam tuetur Dominus, sed singulas eius partes ordinat ac temperat. Praesertim vero suo praesidio servat ac tegit fideles, quos in fidem tutelamque suam recepit. *Et ego operor.* Iam Christus omisso praesentis causae patrocinio miraculi finem et usum exponit, nempe ut inde agnoscatur Dei filius. Nam hoc in omnibus factis et dictis habuit propositum, ut se ostenderet salutis auctorem. Hoc divinitatis proprium est quod sibi vindicat, quemadmodum etiam Apostolus Hebr. 1, 3. dicit, cum sustinere potenti suo nutu omnia. Sed ideo se Deum testatur, ut in carne manifestatus Christi officium praestet: ita e coelo se profectum affirmat, ut praecipue sciri velit quorsum descenderit in terram.

18. *Ob hanc igitur causam.* Hac defensione adeo non sedavit illorum rabiem, ut potius irritaverit. Nec vero ignarus erat quam maligna esset eorum improbitas et quam ferrea obstinatio, sed hoc primum spectavit, ut paucis suis qui tunc aderant prodesset, deinde ut in lucem protraheret insanabilem eorum malitiam. Docuit autem nos suo exemplo nunquam cedendum esse impiorum furori, quin Dei veritatem quantum necessitas exigit toto mundo invito et obstrepente asserere conemur. Nec est cur male habeat Christi servos, si non proficiant apud omnes ex animi sententia, quando ne Christo quidem successit. Nec vero mirum est, quo magis se exserit Dei gloria, Satanam in suis membris et organis violentius tumultuari. Priore membro quum infensos Christo fuisse dicit Evangelista, quia sabbatum solverat, ex eorum sensu loquitur. Nam rem secus habuisse iam ante docui. Praecipua indignationis causa est quod Deum Patrem suum vocavit. Et certe voluit Christus, Deum peculiari quodam modo Patrem suum intelligi, ut se a communi aliorum ordine eximeret. Aequalem se Deo fecit, quum perpetuam sibi operationem tribueret. Adeo autem hoc Christus non negat ut clarius confirmet. Quo refellitur Arianorum vesania, qui sic fatebantur Christum esse Deum, ut Patri aequalem non putarent, quasi vero in una et simplici Dei essentia reperiri aliqua possit inaequalitas.

19. *Respondit ergo Iesus.* Videmus quod dixi, adeo non dilui a Christo quamquam calumniosum, quod Iudaei obiecerant, ut verum esse apertius disserat. Ac primo quidem in illo capite insistit, divinum esse opus quod carpebant Iudaei, ut intelligant cum Deo ipso sibi esse bellandum, si damnare pergant quod illi necesse est ascribi. Locus hic varie olim agitatus fuit inter orthodoxos Patres, et Arianos. Arius minorem Patre Filium inde colligebat, quia ex se nihil possit. Excipiebant Patres, notari tantum his verbis personae distinctionem, ut sciretur Christum a Patre esse, non tamen intrinseca agendi virtute eum privari. Atqui utrinque erratum est. Neque enim de nuda Christi divinitate habetur concio et, quae mox videbimus, in aeternum Dei Sermonem per se et simpliciter minime competunt, sed tantum quadrant Dei Filio quatenus in carne manifestatus est. Sit nobis ergo ante oculos Christus, ut a Patre missus est mundo redemptor. In eo Iudaei nihil humana natura altius reputabant. Ideo contendit se humanitus non sanasse aegrotum, sed divina virtute quae sub carne visibili latebat. Hic causae status est: quum illi in carnis aspectu defixi Christum contemnerent, iubet eos altius consurgere ac Deum intueri. Ad hanc antithesin referendus est totus sermo, longe errare eos qui sibi cum homine mortali negotium esse putant, dum Christum accusant de operibus vere divinis. Ideo tantopere affirmat nihil in hoc opere sibi esse a Patre diversum.

20. Pater enim diligit Filium, et omnia demonstrat illi quae ipse facit: et maiora his monstrabit illi opera, ut vos miremini. 21. Quemadmodum enim Pater suscitat mortuos et vivificat: sic et Filius quos vult vivificat. 22. Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio. 23. Ut omnes honorent Filium, sicut honorant Patrem: qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit illum. 24. Amen, amen dico vobis, quod qui sermonem meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam aeternam: et in iudicium non veniet, sed transivit a morte in vitam.

20. *Pater enim diligit.* Quam dura sit et coacta veterum expositio, nemo non videt. Deus, inquiunt, se in Filio amat. Atqui hoc Christo carne induto pulcre convenit quod a Patre ametur. Imo scimus, hoc insigni titulo tam ab angelis quam ab hominibus fuisse distinctum, Hic est Filius meus dilectus (Matth. 3, 17.). Scimus enim electum fuisse Christum in quo resideret totus Dei amor, ut inde quasi ex pleno fonte ad nos manaret. Amatur enim Christus a Patre, ut est Ecclesiae caput. Hunc amorem docet causam esse cur Pater omnia per eius manum efficiat. Nam quum dicit *sibi monstrari*, hoc verbo intelligenda est communicatio, acsi diceret, Quemadmodum Pater animum suum, ita et virtutem in me effudit, ut in meis operibus divina gloria refulgeat, imo ut nihil divinum quaerere homines possint, quod non in me inveniant. Et certe extra Christum frustra Dei potentia quaeretur. *Maiora his monstrabit illi opera.* Significat his verbis miraculum, quod in sanando homine ediderat, non fuisse summum ex operibus sibi a Patre mandatis. Te-

nuem enim dantaxat illic gustum praebuerat eius gratiae, cuius proprie et minister et auctor est, nempe ut mundo vitam restituat. Quum addit, *ut miremini*, oblique eorum ingratitudinem perstringit, quod illud tam splendidum virtutis Dei specimen contemnerent, acsi diceret, Quantumvis hebetes sitis ac stupidi, quae posthac facturus est per me Deus, vel invitos in admirationem rapient. Videtur tamen hoc minime fuisse impletum, quum sciamus illos videndo non vidisse: sicuti etiam Iesaias dicit (Ies. 6, 9. 10.), reprobos coecutire ad lucem Dei. Respondeo, Christum hic de eorum affectu loquutum non esse, sed tantum notasse quam magnifice paulo post se Dei Filium probaturus esset.

21. *Quemadmodum enim Pater.* Summatim hic comprehendit quale sibi datum sit a Patre officium. Tametsi enim speciem unam eligere videtur, est tamen generalis doctrina in qua se vitae auctorem praedicat: vitam autem et iustitiam et omnia Spiritus sancti dona et omnes salutis nostrae partes in se continet. Ac certe miraculum hoc ita oportuit speciale esse virtutis Christi documentum, ut communem illum fructum proferret, nempe ut aperiret Evangelio ianuam. Notandum porro qualiter vitam nobis Christus conferat: omnes enim invenit mortuos, ergo a resurrectione initium fieri necesse est. Non tamen supervacuum est quod duo verba simul coniungit, quia non satis esset nos a morte esse ereptos, nisi vitam plene et solide nobis restitueret Christus. Porro, hanc vitam non omnibus promiscuam facit: dicit enim se vitam dare *cui vult.* Quo significat nonnisi certos homines, hoc est, electos hac gratia se peculiariter dignari.

22. *Neque enim Pater.* Genus ipsum nunc clarius exprimit, quod Pater in Filii persona mundum gubernet, ac eius manu imperium exerceat. *Iudicium* enim pro imperio et potestate accipit Evangelista secundum phrasin linguae Hebraicae. Nunc summam tenemus, quod traditum sit Christo regnum a Patre, ut arbitrio suo coelum ac terram moderetur. Sed videri posset hoc valde absurdum, quod Pater resignato imperii sui iure tanquam privatus quispiam homo in coelo otietur. Responsio facilis est, hoc non tam Dei quam hominum respectu dici: nam in Patre nihil mutatum est, dum Christum constituit summum regem ac coeli terraeque dominum. Est enim ipse in Filio et in eo operatur, sed quia dum volumus ad Deum ascendere sensus omnes nostri statim deficiunt, ponitur nobis ante oculos Christus, tanquam conspicua Dei invisibilis imago. Non est igitur cur frustra nos coelorum adyta scrutando fatigemus, quum infirmitati nostrae consulat Deus, ubi se propinquum in Christi persona ostendit: quin potius quoties de mundi regimine, de nostro omnium statu, de coelesti nostrae salutis praesidio agitur, discamus ad Christum unum referre oculos, sicuti penes ipsum deposita est omnis potestas, et in eius facie Deus Pater qui alioqui procul esset absconditus nobis apparet, ne nuda Dei maiestas immenso suo fulgore nos absorbeat.

23. *Ut omnes honorent.* Hoc membrum satis confirmat quod nuper attigi, Deum non ita in Christi persona regnare, quasi ipse ut solent ignavi reges quiescat in coelo, sed quia in Christo potentiam suam declaret seque praesentem exhibeat. Quid enim aliud sibi volunt haec verba, Ut omnes honorent Filium, nisi quod Pater agnosci vult ac coli in Filio? Ergo nostrum est Deum Patrem in Christo

quaerere, illic intueri eius potentiam, illic eum adorare: nam sicuti continuo post sequitur, *qui non honorat Filium*, legitimo honore Deum fraudat. Deum esse colendum fatentur omnes, adeoque hic sensus nobis a natura ingenitus altas habet in cordibus nostris radices, ut nemo simpliciter Deo honorem suum negare audeat: interea hominum mentes Deum extra viam quaerendo evanescunt. Hinc tot ficticii dii, hinc tot perversi cultus. Verum ergo Deum non alibi quam in Christo reperiemus, nec rite aliter eum colemus quam Filium osculando, ut David docet (Ps. 2, 12.): nam ut alibi testatur Ioannes, Qui Filium non habet, ille simul caret Patre (I. Io. 2, 23.). Pulcris quidem et splendidis titulis ornant Turcae et Iudaei quem adorant Deum: sed hoc tenendum est, Dei nomen quum a Christo separatur nihil quam inane esse figmentum. Ideo quisquis Deo vero cultum suum probari cupit, ne a Christo deflectat. Nec alia fuit Patrum ratio sub Lege. Tametsi enim obscurum Christi aspectum habebant sub umbris, nunquam tamen citra Christum se patefecit Deus. Sed nunc ex quo exhibitus fuit Christus in carne et rex nobis impositus, totum mundum illi flectere genua oportet ut se Deo subiiciat. Nam quum illum sedere ad dexteram suam Pater iusserit, qui Deum imaginatur sine Christo, dimidia sui parte eum mutilat.

24. *Qui sermonem meum audit.* Hic modus et ratio honoris exprimitur, ne quis in externo duntaxat aliquo ritu et frivolis ceremoniis situm esse putet. Nam Evangelii doctrina Christo instar sceptri est, quo fideles sibi a Patre subiectos regit. Atque haec definitio imprimis notatu digna est. Nihil magis tritum est quam falsa Christianismi professio. Nam et Papistae, qui infensissimi sunt Christi hostes, plus quam audacter tamen eius nomine superbiunt, sed hic Christus non alium a nobis honorem exigit, quam ut Evangelio suo obediamus. Unde sequitur, quicquid honoris Christo deferunt hypocritae, proditorium esse Iudae osculum. Ut centies regem ipsum nuncupent, regno tamen et omni potestate eum spoliant, dum fidem non habent Evangelio. Fructum obedientiae simul commendat, quum dicit, *habet vitam aeternam:* quo simus ad eam praestandam magis voluntarii. Quis enim tam ferreus esse debet, quin proposito aeternae vitae praemio sese libenter Christo submittat? Et tamen videmus quam paucos sibi conciliet hac tanta benignitate. Ea est nostra pravitas ut sponte perire magis libeat, quam tradere nos Dei Filio, in obsequium ut eius beneficio servemur. Utrumque ergo hic complectitur Christus: et regulam pii sincerique cultus quem a nobis exigit, et rationem qua nos restituit in vitam. Neque enim quod prius docuit tenere sufficeret, eum scilicet ad suscitandos mortuos venisse, nisi etiam sciremus, qualiter a morte liberet. Pronuntiat autem vitam obtineri doctrinae suae auditu: voce *auditus* fidem intelligens, sicuti mox se declarat. Atqui fides non in auribus, sed in corde sedem habet. Unde porro tanta fidei vis, alibi dictum est. Semper quid nobis Evangelium offerat respicere convenit. Neque enim mirum est, qui Christum cum suis omnibus meritis recipit, eum reconciliari Deo et a mortis reatu absolvi: qui Spiritu sancto donatur, eum indui coelesti iustitia, ut in vitae novitate ambulet (Rom. 6, 4.). Particula quae additur, *credit ei qui me misit,* ad stabiliendam Evangelii auctoritatem valet, dum Christus a Deo profectum esse testatur, non humanitus fabricatum: quemadmodum alibi negat, a se ipso esse quod

loquitur, sed a Patre sibi mandatum (infra 14, 10.). *In iudicium non venit.* Hic tacita subest antithesis inter reatum cui naturaliter omnes sumus obnoxii, et gratuitam absolutionem quam per Christum consequimur. Nisi enim omnes maneret damnatio, quorsum attineret inde eximere, qui in Christum credunt? Sit igitur sententia, Nos esse extra mortis periculum, quia Christi beneficio absolvimur. Ergo utcunque nos sanctificet Christus ac regeneret Spiritu suo in vitae novitatem, specialiter tamen hic gratuita peccatorum remissio notatur, in qua sola consistit hominum beatitudo. Vere enim demum is vivere incipit qui Deum habet propitium. Quomodo autem nos amaret Deus nisi peccatis nostris ignosceret? *Transivit.* Quod Latina quaedam exemplaria habent in futuro tempore, Transibit, ex inscitia et temeritate cuiuspiam natum est, qui mentem Evangelistae non capiens sibi concessit plus quam par erat. Nam in Graeco verbo nulla est prorsus ambiguitas. Transitum autem a morte iam esse factum non inepte dicit, quia et incorruptibile est in filiis Dei vitae semen, ex quo vocati sunt et iam in coelesti gloria per spem Christo consident, et regnum Dei intra se habent certo constitutum (Luc. 17, 21. Coloss. 3, 3.). Nam quod abscondita est eorum vita, non ideo fide eam possidere desinunt: quod undique a morte obsidentur, non ideo tranquilli esse desinunt, propterea quod se Christi praesidio norunt esse satis tutos. Interea meminerimus fideles ita esse nunc in vita, ut mortis semper materiam circumferant. Sed Spiritus qui in illis habitat vita est, quae reliquias mortis tandem abolebit. Est enim verum illud Pauli, mortem ultimum fore hostem qui destruetur (I. Cor. 15, 26.). Nec sane hic vel de plena mortis abolitione vel de solida vitae exhibitione agitur. Sed quamvis inchoata tantum sit vita in nobis, tantam eius certitudinem fidelibus constare pronuntiat Christus, ut sibi metuere a morte non debeant: nec mirum quum in ipsum insiti sint, qui fons est vitae inexhaustus.

25. Amen, amen dico vobis, quod ventura est hora, et nunc est, quando mortui audient vocem filii Dei, et qui audierint, vivent. 26. Quemadmodum enim Pater habet vitam in se ipso, ita et Filio dedit vitam habere in se ipso. 27. Et potestatem ei dedit faciendi iudicii, quia Filius hominis est. 28. Ne miremini hoc: quia ventura est hora, qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius. 29. Et exibunt, qui bona fecerint, in resurrectionem vitae: qui autem mala fecerint, in resurrectionem iudicii.

25. *Amen, amen.* Quum toties iurantem in salutis nostrae causa Dei Filium Evangelista inducit, hinc primum quam sollicitum sit erga nos eius studium perspicimus: deinde, quantopere referat, fidem Evangelii bene ac penitus fixam sancitamque esse. Videtur certe incredibile nescio quid narrari, quum praedicatur hic fidei effectus de quo Christus disserit. Ergo iureiurando confirmat adeo vivificam esse Evangelii sui vocem, ut ad suscitandos mortuos sit efficax. De morte spirituali eum loqui satis convenit. Nam qui ad Lazarum et filium viduae Nain et similes referunt, contextu ipso refelluntur. Primo

admonet Christus nos omnes esse mortuos antequam nos ipse vivificet. Atque hinc patet quid tota hominis natura ad salutem comparandam valeat. Papistae, quum liberum suum arbitrium erigere volunt, homini Samaritano comparant quem semivivum latrones in via reliquerant. Quasi vero allegoriae fumo obscurare claram sententiam liceat, qua nos Christus morti plane addicit. Et sane quum post primi hominis defectionem alienati a Deo simus per peccatum, quicunque se aeterno interitu oppressos non agnoscunt nihil aliud quam se decipiunt inanibus blanditiis. Fateor quidem in hominis anima aliquid manere vitae residuum: nam et intelligentia et iudicium et voluntas et omnes sensus totidem sunt vitae partes. Sed quia nulla pars est quae ad coelestem vitam aspiret, non mirum est si totus homo quantum attinet ad regnum Dei mortuus censetur. Atque hanc mortem pluribus verbis Paulus declarat (Ephes. 2, 1. et 4, 17.), quum dicit nos alienatos esse a pura et sana ratione mentis totoque cordis affectu Deo inimicos et iustitiae eius adversos coecos errare in tenebris et pravis concupiscentiis deditos. Si naturae adeo corruptae nullus est vigor ad iustitiam appetendam, sequitur exstinctam esse vitam Dei in nobis. Ita Christi gratia vera est a morte resurrectio. Haec porro gratia nobis per Evangelium confertur. Non quod externa vox tantum habeat energiae quae plerumque frustra aures verberat, sed quia Christus corda nostra intus Spiritu suo alloquitur, ut vitam nobis oblatam fide recipiamus. Neque enim promiscue hic de omnibus mortuis agit, sed electos tantum intelligit quibus Deus aures perforat et aperit, ut Filii sui vocem capiant quae eos in vitam restituat. Imo distincte Christus suis verbis duplicem gratiam nobis commendat, quum dicit, *Audient mortui vocem Filii Dei et qui audierint vivent.* Neque enim minus praeter naturam est mortuos audire, quam in vitam unde exciderant revocari. Ergo utrumque arcanae est Dei virtutis. Quum dicit *ventura est hora, et nunc est*, loquitur tanquam de re prius insolita. Et certe promulgatio Evangelii nova et subita mundi resurrectio fuit. Si roget quispiam, annon semper vitam hominibus dederit verbum Dei, facilis est responsio: Doctrinam Legis et Prophetarum, quum destinata esset Dei populo, magis hoc habuisse officii, ut qui Deo geniti erant in vita foveret, quam ut reduceret a morte. Evangelii autem diversa fuit ratio, quo gentes, a regno Dei prius extraneae, divisae a Deo et privatae omni salutis fiducia in vitae societatem accitae sunt.

26. *Quemadmodum enim Pater habet.* Ostendit unde tanta voci suae efficacia, quod scilicet ipse sit fons vitae et eam voce sua in homines effundat. Neque enim nobis ex eius ore proflueret vita, nisi penes ipsum esset eius causa et origo. Neque enim Deus vitam in se habere dicitur tantum, quod propria virtute et intrinsecus solus vivat, sed quia vitae plenitudinem in se continens omnia vivificat. Atque hoc quidem proprie in Deum competit quemadmodum Ps. 36, 9. habetur, Apud te est fons vitae. Sed quia Dei maiestas, ut est procul a nobis dissita, similis esset scatebrae latenti et absconditae, ideo palam se in Christo exseruit. Habemus itaque promptum et expositum fontem ex quo haurire liceat. Hic verborum est sensus, quod Deus vitam apud se occultam et quasi sepultam habere noluerit, atque ideo transfuderit in Filium ut ad nos

manaret. Hinc colligimus proprie hunc titulum ascribi Christo quatenus in carne manifestatus est.

27. *Et potestatem dedit ei.* Iterum repetit datum sibi fuisse imperium a Patre, ut plenam et in coelo et in terra rerum omnium potestatem habeat. Ἐξουσία hic dignitatem significat, *iudicium* vero pro regimine et imperio accipitur, acsi diceret constitutum esse Filium regem a Patre, qui mundum gubernet atque exerceat Patris ipsius potestatem. Ratio quae mox subiicitur imprimis notanda, *quia Filius hominis est.* Significat enim tam magnifica potestate ordinatum prodire ad homines, ut illis communicet quod a Patre accepit. Quidam non aliud hoc loco dici putant quam quod habetur apud Paulum ad Philipp. cap. 2, 7., quod Christus, quum in forma Dei esset, se ipsum exinanivit forma servi accepta seque humiliavit usque ad mortem crucis. Et propterea extulit illum Pater, et dedit illi nomen omni nomine praestantius, ut coram ipso flectatur omne genu, etc. Sed ego longius extendo, Christum quatenus homo est vitae auctorem a Patre fuisse ordinatum, ne procul nobis quaerenda sit. Neque enim sibi Christus accepit quasi indigeret, sed ut nos locupletaret sua opulentia. Summa est: Patefactum nobis esse in Christo homine quod in Deo reconditum erat, et vitam prius inaccessam nunc in promptu esse. Quod autem nonnulli rationem hanc a suo contextu avulsam sequenti membro connectunt, coactum est et a Christi mente alienum.

28. *Ne miremini hoc.* Videtur parum apposite ratiocinari, dum eius quod dixerat confirmationem ab ultima resurrectione petit: neque enim maius est corpora excitari quam animas. Respondeo, non ex re ipsa hic comparationem fieri maioris et minoris, sed ex hominum sensu. Nam ut sunt carnales nihil mirantur nisi externum et visibile. Hinc fit ut animae resurrectionem securi praetereant, carnis autem resurrectio plus habeat apud eos admirationis. Simul facit crassa haec nostra stupiditas, ut longe plus ad faciendam fidem valeant quae oculis cernuntur, quam quae sola fide concipi possunt. Quia de ultimo die meminit non amplius additur restrictio illa, *et nunc est,* sed tempus aliquando fore simpliciter pronuntiat. Verum occurrit altera exceptio. Nam etsi fideles corporum resurrectionem exspectant, non possunt tamen eius notitiae inniti ut statuant nunc animas eripi a morte, quia olim corpora e sepulcris resurgent. Apud impios vero quid magis ridiculum quam ignotum, ut vulgo aiunt, per ignotius probare? Respondeo, hic Christum de sua potentia gloriari apud reprobos ut testatum faciat plenam rerum omnium instaurationem sibi a Patre mandatam esse, acsi diceret: Quod nunc a me inchoari dico, aliquando sub oculis vestris absolvam. Et certe quod nunc Evangelii sui voce animas sub interitu demersas Christus vivificat, id quoddam ultimae resurrectionis praeludium est. Porro quia totum humanum genus complectitur, mox inter electos et reprobos discernit. Quae partitio ostendit reprobos, ut nunc Christi voce ad iudicium citantur, ita eadem voce pertrahendos semel et sistendos ad eius tribunal. Sed cur tantum sepulcris inclusos nominat? quasi participes resurrectionis futuri non sint alii, sive qui naufragio perierunt vel a bestiis sunt devorati vel in cinerem redacti. Verum quia sepeliri communiter solent mortui, per synecdochen omnes intelligit qui pridem exstincti sunt. Atque hoc magis emphaticum est quam si mortuos tantum dixisset.

Nam quos spiritu et luce mors iam privavit, sepulcrum velut a mundo subducit. *Vox Filii* clangorem tubae significat, qui Christi iussu et virtute personabit (Matth. 24, 31. I. Cor. 15, 52. I. Thess. 4, 16.). Nam quod angelus praeco vel apparitor futurus est, id non obstat quominus tribuatur iudici, quod geritur eius auctoritate et quasi sub persona.

29. *Qui bona fecerint.* Fideles a bonis operibus designat, quemadmodum a fructu arborem cognosci alibi docet (Matth. 7, 17.). Bona autem ipsorum opera laudat, quibus a sua vocatione operam dare coeperunt. Latro enim, cui vitam in cruce Christus promisit, qui tota vita sceleribus deditus fuerat, inter extremos demum spiritus ad recti studium aspirat. Sed quia renascitur novus homo, et ex peccati mancipio iustitiae servus esse incipit, totus superior vitae cursus in rationem non venit coram Deo. Adde quod ne peccata quidem quorum reatu se quotidie obstringunt fideles illis imputantur. Nam sine venia nemo unquam exstitit in mundo qui bene vixisse censeri queat. Imo nullum omnino bonum opus censebitur nisi cuius vitiis Deus ignoscet, quando omnia mutila sunt et corrupta. Factores ergo bonorum operum hic dicuntur, quos Paulus illorum studiosos aut zelotas vocat ad Titum cap. 2, 14. Sed aestimatio haec ex paterna Dei indulgentia pendet, qui gratuito probat quod reiici merebatur. Quod ex locis istis colligunt Papistae vitam aeternam rependi meritis operum, nulla difficultate refellitur. Neque enim de salutis causa Christus tractat, sed tantum electos a reprobis sua nota discernit, idque facit, ut suos ad sanctitatem et innocentiam invitet atque hortetur. Et nos certe fidem quae nos iustificat cum studio bene iusteque vivendi coniunctam esse non negamus, sed tantum docemus, non alibi quam in sola Dei misericordia quiescere fiduciam nostram posse.

30. Non possum facere ego a me ipso quicquam: quemadmodum audio, iudico: et iudicium meum iustum est: quia non quaero voluntatem meam, sed voluntatem Patris, qui me misit. 31. Si ego testificor de me ipso, testimonium meum non est verum. 32. Alius est, qui testatur de me, et novi quod verum sit testimonium, quod testificatur de me.

30. *Non possum facere ego a me ipso.* Supervacuum foret hic subtiliter disputare, a se ipsone an aliunde possit filius Dei quod ad aeternam eius divinitatem spectat. Nempe enim talibus argutiis nos occupare voluit. Proinde nulla erat causa cur se tam anxie torquerent veteres in repellenda Arii calumnia. Filium Patri aequalem non esse nebulo ille iactabat, quia nihil possit a se ipso. Respondent sancti viri, Filium iure Patri ferre acceptum quicquid habet, a quo personae respectu principium suum ducit. Sed primum Christus hic de nuda sua divinitate verba non facit, sed ut carne nostra indutus est, se ab externa specie minime aestimandum esse admonet, quia aliquid habeat homine altius. Deinde videndum quibuscum negotium habeat. Iudaeos, qui ipsum opponere Deo tentabant, refellere illi propositum est. Negat ergo se quicquam facere humanitus, quia ducem habeat et moderatorem Deum qui in se habitat. Hoc semper memoria tenendum, quoties de se loquitur Christus sibi tantum su-

mere quod hominis proprium est, quia Iudaeos respicit qui perperam eum quasi unum aliquem ex hominum vulgo esse dicebant. Eadem ratione quicquid homine superius est ad Patrem refert. *Iudicandi* verbum proprie competit in doctrinam, sed ad totam simul administrationem pertinet, acsi diceret se Patrem in omnibus auctorem habere, sibi pro regula esse eius arbitrium ideoque illum fore vindicem. *Et iudicium meum iustum est.* Concludit extra aleam reprehensionis esse facta sua et dicta, quoniam nihil nisi mandato et ductu Patris aggredi sibi permittat. Rectum enim esse quicquid a Deo manat, absque controversia fixum esse debet. Hanc modestiam primum inter nos pietatis axioma esse decebat, adeo reverenter de verbo et operibus Dei sentire, ut solum Dei nomen ad probandam iustitiam et rectitudinem sufficeret: sed quam pauci reperiuntur, qui Deum nisi cogantur statuant iustum esse? Deus quidem suam iustitiam, fateor, experientia nobis demonstrat, sed ipsam ad carnis nostrae sensum restringere, ne aliter de ea sentiamus quam ingenium nostrum dictat, nimis licentiosa est impietas. Sit igitur certa et indubia consequentia, rectum et verum esse quicquid a Deo est, nec fieri posse quin verax sit Deus in omnibus verbis suis, iustus et rectus in omnibus factis. Simul monemur hanc esse unicam bene agendi rationem, nihil nisi duce et auspice Deo aggredi. Quodsi totus in nos postea mundus insurgat, haec invicta defensio suppetet, non errare qui Deum sequitur. *Quia non quaero voluntatem meam.* Hic minime suam et Patris voluntatem quasi res contrarias inter se committit, sed tantum refellit quod falso putabant, eum humana audacia impelli magis quam Dei auctoritate regi. Negat igitur proprium sibi affectum esse et separatum a iussu Patris.

31. *Si ego testificor.* Non detrahit hic testimonio suo fidem quam alibi fortiter asserit, sed est modus concessionis: quia enim aliunde satis superque instructus erat Christus, ne sibi credatur remittit. Si meum, inquit, de me testimonium vulgari hominum more vobis suspectum est, esto ne valeat. Scimus autem pro vero et legitimo non haberi quod quisque de se praedicat, etiamsi vere alioqui loquatur, quia nemo in propria causa idoneus est testis. Quamvis autem iniquum sit in hunc ordinem cogi Dei filium, mavult tamen iure suo cedere ut hostes suos Dei auctoritate convincat.

33. Vos misistis ad Ioannem, et testimonium reddidit veritati. 34. Ego vero ab homine testimonium non accipio: sed haec dico, ut vos salvi sitis. 35. Ille erat lucerna ardens et lucens: vos autem voluistis exsultare ad tempus in luce eius. 36. Ego vero habeo testimonium maius quam Ioannis: opera enim quae dedit mihi Pater, ut perficiam ea, ipsa opera quae ego facio, testantur de me, quod Pater me miserit.

33. *Vos misistis ad Ioannem.* Priusquam Dei testimonium proferat, urget eos Ioannis responso cui fidem detrahere honeste non poterant. Quorsum enim ad eum mittere attinebat nisi eius dictis stare vellent? mittunt enim tanquam ad Dei Prophetam. Itaque eius vocem sibi instar oraculi fore simulant. Tametsi autem subest hic quoque altera concessio, clare tamen illis exprobrat Christus, nihil

praeter malitiam obstare quominus credant. Ideo ad rem plurimum facere vidimus hanc circumstantiam quod miserint ad Ioannem, et quasi discendi animo sciscitati ab eo fuerint quisnam esset Messias, et tamen pro nihilo duxerint eius responsum.

34. *Testimonium ab homine non accipio.* Atqui non frustra Deus ipsum sibi testem elegit, et alibi Christus ipse pronuntiat discipulos sibi fore testes (Act. 1, 8.). Respondeo, Christum Ioannis testimonio uti non quod indigeat, sed quatenus nostra refert inde aliquid habere confirmationis. Mutuantur homines inter se alii ab aliis testimonium, quia carere eo subsidio nequeunt. Alia est Dei et Christi conditio. Nam si virtutem Philosophi praedicant non esse alienae opis indigam, quid in se habet homo quo Dei veritatem fulciat? Et statim etiam Christus subiicit, se Ioannis testimonium proferre eorum causa: quo significat non tam sui habere se respectum quam hominibus consulere, dum Evangelii sui praecones excitat per quos nobis de voluntate sua testetur. In quo etiam mira eius bonitas relucet, dum omnia ad salutem nostram attemperat. Quare nostrum est vicissim dare operam, ne frustra in nobis servandis sit sollicitus.

35. *Erat lucerna ardens.* Quod Ioannem vocat lucernam ardentem, inde magis arguitur eorum ingratitudo: sequitur enim nonnisi sponte eos coecutire, quum accensa fuerit Dei lucerna ante eorum oculos. Sensus itaque verborum est, Deus vos errare noluit, Ioannem enim constituit lucernam cuius splendor vos dirigeret. Quod ergo me non agnoscitis Dei filium, fit errore voluntario. Sequitur alia exprobratio, quod non modo clausis oculis lucem sibi oblatam praeterierint, sed data opera abusi fuerint ad Christum opprimendum. Quod enim Ioannem extollere supra iustum gradum parati erant, id ex maligno et perfido consilio oriebatur ne Filio Dei locus esset. Perversum hunc coelestis lucis abusum Christus eleganter lasciviae comparat: quemadmodum si paterfamilias lucernam servis noctu accendat ad peragenda quae mandavit officia illi autem eius usum ad comessationes et omne proterviae genus transferant. Porro sicuti his verbis Iudaeos accusat Christus, ita nos in commune omnes admonet, ne piis doctoribus quos rectae viae duces nobis Deus ordinat ad vagandum huc et illuc abutamur. Et quam utilis sit admonitio omnium temporum experientia ostendit. Toto vitae cursu regendos suscipit Deus homines ad ultimam usque metam: Prophetas suos mittit rectores. Ea est hominum intemperies, ut proterve saltare sine progressu quam ambulando progredi malint: ea inconstantia et levitas, ut perpetua directione spreta et reiecta rapiantur ad subitos suos affectus. Ideo dicit *ad tempus* vel, Ad horam. Qua voce eorum stultitiam perstringit, quod putarint fluxa et evanida protervia aeternam Dei lucem posse exstingui. Ita hodie Papistae, quotquot Deus pios doctores Ecclesiae suae tanquam accensa lumina dedit, in contrarium usum trahunt: quasi illis propositum sit oculos lucis aspectu sibi praestringere. Nec modo lucernis abutuntur ad suffocandam Dei lucem, sed etiam in tenebris saepe exsultant, ut quum adversus puram Evangelii doctrinam insulsis rabularum suorum commentis superbiunt. Caeterum quod hic Christus de Ioanne praedicat, Paulus omnium fidelium commune facit, quia sermonem vitae habentes tanquam luminaria fulgere debeant in mundo (Phil. 2, 15.) Proprie tamen in Apostolos et Evangelii ministros competere docet Christus quod fa-

cem reliquis praeferunt. Nam quum omnes in tenebris coeci versemur, Deus verbi sui luce nobis affulget. Sed hic peculiariter Ioannem ornat hoc elogio, per cuius ministerium Deus Ecclesiae suae multo luculentius affulsit.

36. ***Habeo maius testimonium.*** Postquam in persona Ioannis prave a Iudaeis corruptum fuisse Dei donum ostendit, iam secundo repetit quod dixerat sibi non opus esse hominis testimonio quasi non sufficiat ipse sibi. Quanquam eo quod despectui se esse videbat eos more suo revocat ad Patrem. *Opera enim quae dedit.* Duo in medium profert quibus approbatus est filius Dei. Pater, inquit, miraculis Filium suum esse testatur. Et priusquam in mundum venirem, mihi in Scripturis sanctis locuples testimonium reddidit. Meminerimus semper quorsum tendat. Vult se promissum a Deo Messiam agnosci, ut audiatur. Talem ergo se nunc re ipsa fuisse exhibitum contendit qualem Scriptura praedicat. Quaeritur, an ad id probandum quantum satis est valeant miracula, quum similia prius edita fuissent a Prophetis. Respondeo, quae per manum Prophetarum Deus signa edidit, non ultra suum finem cui destinata erant protendisse, ut scilicet Dei ministros esse ostenderent qui auctoritatem aliter obtinere non poterant, sed Deus Filium suum altius extollere voluit. Atque hoc Dei consilium pro scopo in miraculis habendum est. Ergo nisi malitia occupati sponte oculos clausissent, Christus signorum virtute quis et qualis esset conspicuum facere poterat.

37. Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me, neque vocem eius audistis unquam, nec speciem eius vidistis; 38. Et sermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos non creditis. 39. Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in illis vitam aeternam habere: et illae sunt, quae testantur de me. 40. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.

37. ***Et qui misit me.*** Perperam hoc ad vocem in baptismo eius auditam restringitur: Patrem enim testatum in praeterito tempore fuisse dicit, ut significet non ignotum se prodire, quia pridem in Lege et Prophetis illum Deus insignierat, ut notas suas secum afferret unde posset agnosci. Deum ergo testatum de Filio suo esse interpretor, quoties olim veteri populo salutis spem fecit, vel plenam regni Israel instaurationem pollicitus est. Ita Iudaeos decebat conceptam habere ex Scripturis Christi ideam, antequam in carne manifestaretur. Quod praesentem contemnunt adeoque reiiciunt, eo planum faciunt nullum se habere Legis gustum, quod etiam illis Christus exprobrat. Legis scientia perinde gloriabantur acsi in Dei sinu educati essent. *Neque vocem eius audistis.* Christus postquam se non recipi conquestus est, acrius invehitur in eorum coecitatem. Quod vocem Dei eos nunquam audisse et speciem nunquam vidisse dicit, metaphoricae sunt loquutiones quibus in summa docere vult, alienos esse prorsus a Dei notitia. Nam sicuti vultu et sermone homines se patefaciunt, ita Deus vocem ad nos suam Prophetarum voce emittit, et in sacramentis quasi visibilem formam induit, unde cognosci pro modulo nostro queat. Verum qui Deum in viva sua effigie non agnoscit satis hoc ipso prodit, nullum se numen colere nisi quod

ipse fabricavit. Ideo Paulus oppositum oculis ipsorum velum dicit, ne cernant Dei gloriam in facie Christi (II. Cor. 3, 14.).

38. *Et sermonem eius.* Hic verus est profectus, dum radices agit in nobis sermo Dei, ut cordibus nostris infixus certam illic sedem habeat. Coelesti doctrinae locum apud Iudaeos negat esse Christus, quia Dei filium quem illa ubique commendat non recipiunt, et merito hoc illis obiicit. Neque enim frustra per Mosen et Prophetas loquutus est Deus. Atqui non aliud habuit consilii Moses nisi ut ad Christum recta omnes vocaret, unde constat non esse eius discipulos qui Christum repudiant. Deinde quomodo sermonem vitae habebit in se manentem, qui vitam ipsam repellit? Quomodo tenebit Legis doctrinam, qui Legis animam quantum in se est exstinguit? Nam Lex sine Christo inanis est nec quicquam habet solidi. Quo igitur propius quisque novit Christum, tantundem profecit in Dei sermone.

39. *Scrutamini scripturas.* Quod prius dixerat Christus se Patrem habere testem in coelo, ad Mosen et Prophetas referri diximus. Nunc sequitur clarior explicatio: testimonium enim illud in Scripturis exstare dicit. Iterum vero stultam eorum iactantiam perstringit quod vitam se habere in Scripturis profitebantur, quum mortuam tantum literam arriperent. Neque enim simpliciter reprehendit quod vita quaeratur in Scripturis, quando nobis in eum finem et usum destinatae sunt, sed quod Iudaei vivificam sibi esse Scripturam putarent quum alieni essent a genuino eius sensu, imo quum lucem vitae quae illic continetur suffocarent. Quomodo enim sine Christo vitam Lex conferet, qui solus eam vivificat? Caeterum docemur hoc loco, ex Scripturis petendam esse Christi notitiam. Nam qui de Christo imaginantur quod ipsis libuit, tandem nonnisi ubratile spectrum eius loco habebunt. Primo igitur tenendum est, non aliunde quam ex Scripturis Christum rite cognosci. Quodsi ita est, sequitur, hoc animo legendas esse Scripturas ut illic inveniamus Christum. Quisquis ab hoc scopo deflectet, utcunque discendo se fatiget tota vita nunquam ad scientiam veritatis perveniet. Quid enim sapere absque Dei sapientia possumus? Porro quemadmodum iubemur Christum in Scripturis quaerere, ita hoc loco pronuntiat non irritum fore nostrum studium: sic enim illic de Filio suo testatur Pater ut eum nobis indubie patefaciat. Sed hoc bonam partem impedit, quod neglectim et quasi in transcursu tantum superficiem inspiciunt. Atqui summa attentione opus erat: ideo penitus absconditum hunc thesaurum scrutari Christus iubet. Quare quod Iudaei qui assidue Legem in manibus habent sic abhorrent a Christo, eorum socordiae imputandum est. Conspicuus enim gloriae Dei splendor refulget in Mose, sed ipsi velum appetunt quod splendorem obscuret. *Scriptura* vero Vetus Testamentum intelligi satis notum est. Neque enim in Evangelio primum manifestari coepit Christus, sed qui a Lege et Prophetis testimonium habebat palam se in Evangelio exhibuit.

40. *Et non vultis.* Iterum exprobrat nihil illis praeter malitiam obstare, quominus vitam in Scripturis oblatam percipiant. Nam quum eos nolle dicit, ignorantiae et coecitatis causam pravitati et contumaciae assignat. Et certe, quum tam benigne se illis offerret, sponte eos coecutire oportuit: quum vero lucem data opera fugerent, imo quum infidelitatis suae tenebris solem obruere cuperent, merito acrius eos obiurgat Christus.

41. Gloriam ab hominibus non accipio. 42. Sed novi vos, quod dilectionem Dei non habetis in vobis. 43. Ego veni in nomine Patris mei, et non suscipitis me: si alius veniat in nomine suo, illum suscipietis. 44. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam mutuo a vobis accipitis: et gloriam, quae a solo Deo est, non quaeritis? 45. Ne putetis, quod ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui vos accuset Moses, in quem vos speratis. 46. Si enim crederetis Mosi crederetis etiam mihi: nam ille de me scripsit. 47. Si vero illius scriptis non creditis, quomodo meis verbis credetis?

41. *Gloriam ab hominibus.* Pergit in obiurgatione: sed ne suspectus sit quasi propriam causam agat, occupando praefatur se nihil morari hominum gloriam, nec sua referre vel sibi dolere quod contemni se videat. Et certe maior est quam ut pendeat ab hominum iudiciis, quando nihil detrahere illi potest totius mundi malignitas, ac ne pilum quidem ex eius amplitudine minuere. Sic autem insistit in refellenda calumnia ut supra homines se extollat. Postea libere in ipsos invehitur, Deique contemptum et odium illis obiicit. Tametsi autem multum a Christo honoris gradu distamus, sinistra tamen hominum iudicia secure nos contemnere oportet. Certe summopere cavendum ne ad iracundiam nos provocet contemptus nostri: quin potius hac tantum de causa irasci discamus, si suus Deo non habetur honor. Haec sancta zelotypia nos urat et excruciet, quoties mundum videmus ita ingratum esse ut Deum reiiciat.

42. *Quod dilectionem Dei non habetis.* Dilectio Dei pro toto pietatis sensu hic capitur. Amare enim Deum nemo potest, quin eum suspiciat seque totum illi submittat. Quemadmodum vicissim ubi non regnat amor Dei, nullum potest esse obsequendi studium. Qua ratione hanc Legis ἀνακεφαλαίωσιν ponit Moses, ut diligamus Deum nostrum ex toto cordo, etc.

43. *Ego veni in nomine.* Quod Deum non ament nec revereantur Iudaei, probat Christus hoc argumento, quia pseudoprophetas cupide recepturi sint quum subiicere se Deo recusent. Sumit enim pro confesso hoc pravi et impii animi signum esse, quum posthabita veritate libenter mendaciis homines subscribunt. Si quis obiiciat errore hoc plerumque magis quam malitia fieri, in promptu est responsio, neminem Satanae imposturis esse obnoxium, nisi quatenus perversa quadam cupiditate mendacium veritati praefert. Qui fit enim ut surdis loquatur Deus, promptos et alacres inveniat Satan, nisi quia a iustitia aversi iniquitatem ultro appetimus? Quanquam notandum est, Christum proprie de his loqui quibus peculiariter illuxit Deus, sicuti Iudaeos hoc privilegio dignatus erat, ut edocti eius Lege rectam salutis viam tenerent. Tales certum est aurem minime praebere falsis doctoribus nisi quia falli optant. Ideo dicit Moses (Deut. 13, 3.) quum surgunt pseudoprophetae, hoc modo probari et examinari populum an Deum suum diligat. Videtur quidem in multis innoxia esse simplicitas, sed minime dubium est quin illis oculos per-

stringat hypocrisis, quae intus in eorum animis latet. Certum enim est, Deum ianuam nunquam claudere pulsantibus, nunquam eos frustrari a quibus sincere quaeritur. Vere itaque Paulus hoc Dei vindictae ascribit, dum efficacia illusionis datur Satanae ut credant mendacio (II. Thess. 2, 10.), qui reiecta veritate approbarunt iniustitiam, et eos perire dicit qui dilectionem veritatis non receperunt ut salvi fierent. Ita hodie multorum hypocrisis detegitur, qui Papae fraudibus ac impiis superstitionibus addicti virulento furore in Evangelium exardent. Nam si compositos ad Dei timorem animos haberent, timor ille obedientiam simul gigneret. *In nomine Patris.* Hoc quidem titulo pseudoprophetae se venditant, ut hodie plenis buccis iactat Papa se Christi vicarium. Imo nonnisi hoc praetextu miseros homines ab initio decepit Satan. Sed Christus hic rem ipsam, non fucum designat. Nam se ideo Patris nomine venisse testatur, quia et a Patre missus sit, et fideliter quod mandatum est peragat. Porro hac nota legitimos Ecclesiae doctores a fucatis et adulterinis discernit. Quicunque igitur se ipsos efferunt, ac proprium sibi in animas magisterium arrogant, eos intrepide reiiciendos esse docet hic locus. Nihil enim separatum a Deo habere debet qui eius servus censeri cupit. Nunc si de tota Papae doctrina fiat examen, coeci quoque ipsi videbunt, proprio nomine eum venisse.

44. *Quomodo vos potestis.* Quia durum videri poterat eos, qui Legis et Prophetarum domestici a pueritia discipuli fuerunt, tam crassae inscitiae damnari et statui veritatis hostes, imo res videri poterat incredibilis, admonet Christus quid eos impediat quominus credant: nempe quod illis sanam mentem ambitio adimeret. Proprie enim sacerdotes et scribas alloquitur, qui superbia turgidi subiicere se Deo non poterant. Est autem hic insignis locus qui docet omnibus praeclusam esse fidei ianuam, quorum animos inanis terrenae gloriae cupiditas occupat. Necesse enim est, qui vult aliquis esse in mundo vagum reddi et evanidum, ita ut ad Deum minime tendat. Tunc demum ad coelestis doctrinae obedientiam se homo colligit, quum hoc sibi praecipue tota vita quaerendum sentit ut se Deo approbet. Sed videtur perversa confidentia qua se hypocritae coram Deo extollunt, maius esse obstaculum quam sit mundana ambitio: atqui scimus illo etiam morbo maxime laborasse scribas. Responsio facilis est: falsam enim sanctimoniae larvam, qua rude vulgus fallebant, detrahere illis Christus voluit. Crassius itaque vitium quasi digito monstrat, unde palam fiat omnibus, eos nihil minus esse quam quod haberi volebant. Deinde quamvis adversus Deum exsultet hypocrisis, semper tamen in mundo et coram hominibus ambitiosa est. Imo haec sola est vanitas quae nos inflat, prava confidentia, dum nostro et aliorum potius quam Dei iudicio stamus. Nam qui Deum vere iudicem sibi proponit, necesse est ut fractus et prostratus concidat. Ergo ut quis gloriam a solo Deo quaerat, necesse est pudore sui confusum ad gratuitam illius misericordiam confugere. Et certe qui Deum respiciunt damnatos se ac perditos vident, nec quicquam sibi esse reliquum in quo glorientur praeter Christi gratiam. Talis gloriae studium semper cum humilitate coniunctum erit. Quantum vero ad praesentem locum spectat, non aliter ad capiendam Evangelii doctrinam comparatos esse homines significat Christus, quam ubi sensus omnes suos a mundo abstractos in solum Deum convertunt, ac serio

reputant sibi cum illo esse negotium, ut deliciarum quibus sibi illudere solent obliti in conscientias suas descendant. Quare nihil mirum si tam paucos hodie dociles Evangelium inveniat, quum omnes sursum deorsum ferat ambitio. Nihil etiam mirum si ab Evangelii professione multi deficiant, sua enim vanitate abrepti evolant. Quo maiore studio unum hoc quaerere nos decet, ut coram mundo contempti et abiecti, in nobis etiam confusi, censeamur inter Dei filios.

45. *Ne putetis.* Erga obstinatos et praefractos, ubi doctrina et amicis monitionibus nihil proficitur, haec ratio tenenda est, ut scilicet ad Dei tribunal citentur. Pauci quidem sunt qui aperte Deum rideant, sed quam plurimi Deum, cui hostiliter ipsi sunt adversi, propitium sibi fingendo inanibus blanditiis secure ludunt. Ita hodie gigantes nostri qui totam Christi doctrinam impie conculcant, perinde tamen superbiunt acsi ex intimis essent Dei amicis. Quis enim Papistis alibi quam apud eos Christianismum esse persuadeat? Tales erant scribae quibuscum hic disputat Christus. Quum summi essent Legis contemptores, Mosen tamen magnifice iactabant, ut non dubitarent eum instar clypei Christo opponere. Si gravem se illis et intolerabilem adversarium fore minatus esset, sciebat hoc totum contemptum iri: ergo paratam illis a Mose accusationem denuntiat. Falluntur autem qui putant hic inter Mosis et Christi officium notari discrimen, quia Legis proprium sit reos peragere infideles. Neque enim eo respexit Christus, sed tantum ut fiduciam excuteret hypocritis, qui Mosis reverentia falso gloriabantur: quemadmodum si quis Papistis hodie regerat, nullos fore illis magis infestos hostes sanctis Ecclesiae doctoribus, quorum titulum improbe mentiuntur. Porro hinc discamus non esse frustra Scripturis gloriandum, quia nisi vera fidei obedientia colimus Dei Filium, tot extremo die accusatores in nos surgent, quot illi testes Deus excitavit. Quum dicit eos *sperare in Mosen*, non insimulat eos superstitionis, quasi salutis suae causam Mosi ascriberent, sed eos intelligit perperam niti Mosis praesidio, quasi eum impiae contumaciae patronum habituri essent.

46. *Si enim crederetis.* Ostendit cur Moses futurus sit eorum accusator, quia scilicet eius doctrinam respuunt. Scimus autem non posse Dei servis maiorem fieri iniuriam, quam dum contemnitur eorum doctrina vel probro afficitur. Deinde quos Dominus verbi sui ministros constituit, eius quoque vindices esse oportet. Ergo duplicem omnibus suis Prophetis imposuit personam, ut piis magistri essent ac doctores in salutem, reprobos olim suo testimonio confodiant. Quod dicit Christus Mosen de se scripsisse, longa probatione non indiget apud eos qui Christum agnoscunt esse finem Legis et animam. Verum si quis eo non contentus locos sibi ostendi desideret, primum consulo ut diligenter legat epistolam ad Hebraeos, cui Stephani quoque concio respondet Actorum capite 7., deinde ut observet quae Paulus ad suum institutum testimonia accommodat. Paucos certe locos esse fateor quibus Moses palam Christum praedicet, sed quorsum tabernaculum, sacrificia et ceremoniae omnes, nisi ut figurae essent ad primum illud exemplar formatae quod in monte illi ostensum fuerat? Ergo sine Christo evanescit totum Mosis ministerium. Deinde videmus ut populum ad foedus Patrum assidue revocet quod in Christo sancitum erat, adeoque ut Christum constituat praecipuum caput et fundamentum foederis. Neque hoc sanctis Patribus ignotum fuit

qui semper in Mediatorem fuerunt intenti. Longior tractatio brevitati cui studeo non congrueret.

47. *Si enim illius scriptis.* Videtur hic Christus minus sibi fidei quam Mosi astruere: atqui scimus voce Evangelii concussum esse coelum et terram. Verum Christus sermonem suum ad eos attemperat quibuscum loquitur. Nam Iudaeis citra controversiam sancta erat Legis auctoritas. Ita fieri non poterat quin Christus Mose esset inferior. Huc pertinet antithesis *scriptorum et verborum.* Nam eorum infidelitatem inde exaggerat, quod Dei veritas quasi in tabulis consignata fidem tamen apud eos non obtineat.

CAPUT VI.

1. Postea abiit Iesus trans mare Galilaeae, quod vocatur Tiberiadis. 2. Et sequuta est eum turba multa, quia viderat signa eius, quae ediderat super infirmos. 3. Ascendit vero Iesus in montem, et illic sedebat cum discipulis suis. 4. Erat autem propinquum Pascha, dies festus Iudaeorum. 5. Sublatis ergo Iesus oculis, et intuitus quod turba multa veniret ad eum, dicit Philippo, Unde ememus panes ut isti comedant? 6. (Porro hoc dicebat tentans eum: ipse enim noverat, quid facturus esset.) 7. Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt illis, ut quisque eorum pauxillum accipiat. 8. Dicit illi unus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri. 9. Est hic puellus unus, qui habet quinque panes hordeaceos, et duos pisciculos: sed haec quid sunt inter tam multos? 10. Dixit autem Iesus, Facite homines discumbere. Erat autem herba multa in eo loco. Discubuerunt ergo homines, numero circiter quinque millia. 11. Sumpsit autem panes Iesus, et gratiis actis distribuit discipulis, discipuli vero discumbentibus. Similiter et ex pisciculis, quantum volebant. 12. Postquam vero satiati sunt, dixit discipulis suis, Colligite quae supersunt fragmenta, ne quid pereat. 13. Collegerunt ergo, et impleverunt duodecim cophinos fragmentis, quae ex quinque hordeaceis panibus superfuerant iis, qui comederant.

1. *Postea abiit Iesus.* Quum facta Christi ac dicta colligere soleat Ioannes, quae praeterierant alii tres Evangelistae, hoc loco historiam miraculi ab illis narratam praeter morem suum repetit: verum hoc facit certo consilio ut inde ad Christi concionem transeat, quae postridie habita est in Capernaum, quia res erant coniunctae. Quare haec narratio, tametsi illi communis est cum tribus reliquis, hoc

tamen habet peculiare, quod in alium finem tendit, sicut videbimus. Dicunt alii hoc fuisse factum paulo post mortem Ioannis Baptistae, qua temporis circumstantia causam discessus Christi notant. Tyranni enim ubi semel imbuti sunt piorum sanguine, exardent in maiorem saevitiam, non secus ac potandi intemperies sitim ebriosis acuit. Ergo Christus sua absentia Herodis furorem placare voluit. *Mare Galilaeae* pro lacu Genesara accipit. Quum addit *vocatum* fuisse Tiberiadis, melius locum exponit, quo se contulit Christus, neque enim totus lacus habuit hoc nomen, sed tantum pars ripae vicina, in qua sita erat Tiberias.

2. *Sequuta est turba.* Hinc tantus sequendi Christi fervor, quod perspecta eius virtute in miraculis magnum aliquem esse Prophetam et a Deo missum persuasi erant. Caeterum hic omittit Evangelista quod alii tres referunt, docendo et sanandis aegrotis consumptam fuisse diei partem, et quum iam sol in occasum vergeret rogatum fuisse a discipulis, ut dimitteret turbas. Summam enim breviter perstringere satis habuit, ut hac occasione nos ad reliquum contextum qui postea sequetur deduceret. Caeterum hic primo loco perspicimus, quanto audiendi Christi studio populus arderet, quod omnes sui obliti noctem secure in loco deserto exspectant. Quo minus excusationis habet torpor noster vel potius socordia, quod coelestem Christi doctrinam famis curae adeo non praeferimus, ut minima quaeque avocamenta subinde nos a vitae aeternae meditationi abducant, imo rarissime contingit ut Christus nos mundi obstaculis solutos et expeditos inveniat. Adeo nemo eum sequi usque ad montem desertum paratus est, ut vix decimus quisque eum excipere sustineat, quum se domi offert inter medias commoditates. Quamvis autem in toto fere mundo grassetur hic morbus, certum tamen est neminem regno Dei aptum fore, nisi qui excussis talibus deliciis cibum animae cupidius appetere discat quam ut venter illi sit obstaculum. Sed quia nos caro semper ad sua commoda sollicitat, hoc quoque rursus notandum est, eorum curam sponte a Christo suscipi qui se ipsos negligunt. Neque enim exspectat dum famelici inclament se inedia perire, nec suppetere quicquam cibi, sed cibum illis non rogatus parat. Dicet aliquis non esse istud perpetuum quod saepe videamus pios, dum prorsus regno Dei sunt addicti, fame tamen confici et propemodum tabescere. Respondeo Christum, etiamsi hoc modo fidem et tolerantiam nostram probare velit, respicere tamen e coelo nostram inopiam, et de ea sublevanda quantum nobis expedit esse sollicitum: quod autem non statim succurrit, optima ratione licet occulta id fieri.

3. *Ascendit in montem.* Secessum procul dubio quaerebat Christus usque ad festum diem Pachatis. Ideo dicitur sedisse in monte cum discipulis. Atqui id quidem consilii cepit secundum hominem, sed interea aliud fuit Dei consilium cui libenter obsequutus est. Quamvis itaque hominum conspectum fugeret, se tamen velut in celeberrimum theatrum produci Dei manu patitur. Maior enim hominum frequentia in deserto monte fuit, quam in populosa aliqua urbe, maior etiam famae celebritas ex miraculo nata est, quam si stetisset in medio foro Tiberiadis. Quare hoc exemplo docemur sic ex rebus natis consilia capere, ut tamen si aliter succedit quam putavimus nobis non doleat, superiorem esse Deum qui omnia moderetur suo arbitrio.

5. *Dicit Philippo.* Quod hic legimus dictum uni Philippo, alii omnibus dictum fuisse tradunt: sed in eo nihil absurdi. Probabile enim est Philippum ex communi omnium sensu loquutum esse: ideo peculiariter Christus illi respondet. Quemadmodum continuo post Andream loquentem inducit, ubi alii sermonem pariter omnibus assignant. Tentat discipulos in persona Philippi, an miraculum exspectent quale mox visuri erant. Quum videt eos de extraordinario remedio nihil concipere, tunc eorum mentes quasi sopitas incitat, ut oculos saltem ad praesentem rei conspectum habeant apertos. Hic autem scopus est omnium quae discipuli afferunt, ut a populo retinendo Christum dehortentur. Et forte sibi in eo privatim consulunt ne pars incommodi in eos redundet. Quare neglectis eorum obiectionibus pergit Christus in suo instituto.

7. *Ducentorum denariorum.* Quum denarius ex Budaei supputatione quatuor caroleos valeat et duos turonicos, summa haec ad XXXV Francicos vel circiter ascendit. Hanc summam si distribuas in hominum millia, singulae centuriae habebunt quatuordecim solidos turonicos. Nunc accedant usque ad numerum millenarium mulieres et pueri, ita reperies Philippum singulis capitibus sesquituronicum in exiguo pane emendo attribuere. Verum ut in magna turba fieri solet plures forte esse arbitrabatur. Caeterum quum tenues et minime pecuniosi forent discipuli, summae magnitudine Christum terrere voluit Andreas, acsi diceret non suppetere opes quae ad pascendum populum sufficerent.

10. *Facite homines discumbere.* Quod non citius ad spem quam dabat Magister erecti fuerunt discipuli, nec illis in mentem venit eius potentiae tribuere quantum decebat, tametsi reprehensione dignus fuit stupor, non parvam laudem meretur prompta eorum obedientia quod eius mandato nunc parent, quid consilii habeat ipse et quo profectu facturi sint quod faciunt nescientes. Eadem populo obsequendi facilitas: nam de fine incerti omnes uno tantum verbo iussi discumbunt. Atque haec verae fidei probatio, quum Deus homines quasi in tenebris ambulare iubet. Id ut fiat discamus nobis non sapere, sed in rebus confusis nihilominus sperare prosperum eventum, quum Deum sequimur ducem qui suos nunquam frustratur.

11. *Gratiis actis.* Non semel nos monuit exemplo suo Christus, quoties cibum attingimus a precibus auspicandum esse. Nam quaecunque in usum nostrum destinavit Deus, tanquam immensae eius bonitatis et paterni in nos amoris sumbola ad eum celebrandum nos invitant. Et gratiarum actio sicuti Paulus (I. Tim. 4, 4.) docet, solennis quaedam sanctificatio est, ut eorum usus nobis purus esse incipiat. Unde sequitur sacrilegos esse donorum Dei profanatores, qui ea neglecto Deo ingurgitant. Atque eo magis notanda est haec admonitio, quod videmus hodie bonam mundi partem se belluino more saginare. Quod *panem* discipulis datum voluit inter eorum manus crescere, hinc docemur, quum alii aliis mutuo servimus Deum benedicere labori nostro. Nunc totius miraculi summam colligamus. Hoc autem habet cum aliis commune, quod in eo divinam suam virtutem Christus cum beneficentia coniunctam exseruit. Est etiam nobis eius sententiae confirmatio, qua nos exhortatur ad quaerendum Dei regnum, reliqua omnia nobis adiectum iri promittens. Nam si eorum curam suscepit qui subito tantum impetu ad eum delati fuerant, quo-

modo nobis deesset, si eum constanti animi proposito quaeramus? Sinet quidem interdum ut prius dixi suos esurire, nunquam tamen eos suo subsidio destituet. Interim optimas causas habet cur nobis non opituletur nisi in rebus extremis. Adde quod Christus palam fecit, se non spiritualem tantum vitam mundo conferre, sed alendis etiam corporibus a Patre esse praefectum. Bonorum enim omnium affluentia illi in manum data est, ut tanquam canalis eam in nos effundat: quanquam improprie canalem voco, quum potius fons vivus sit ex aeterno Patre scaturiens. Ideo Paulus quicquid est bonorum communiter a Patre et ipso nobis precatur (I. Cor. 1, 3.) et alibi in omnibus per eum gratias Deo Patri agendas docet (Ephes. 5, 20.). Nec modo aeternae eius divinitatis proprium est hoc munus, sed Pater etiam in carne oeconomum nobis eum constituit per cuius manum nos pascat. Quamvis autem non cernamus quotidie oculis miracula, non minus tamen liberaliter vim suam Christus in nobis pascendis explicat. Et certe non legimus, eum, quoties suis coenam dare voluit novis mediis usum esse. Quare praeposterum votum fuerit, si quis inusitato aliquo modo cibum et potum sibi deferri flagitet. Adde quod non magnas populo lautitias paravit Christus, sed pane hordeaceo et aridis piscibus contentos esse oportuit, qui mirificam eius virtutem palam in coena illa cernebant. Iam vero etiamsi quinque hominum millia non saturet hodie quinque panibus, totum tamen mundum mirabiliter pascere non desinit. Est quidem hoc nobis paradoxon, Non vivere hominem solo pane, sed sermone qui egreditur ex ore Dei (Deut. 8, 3.). Sumus enim externis mediis adeo affixi, ut nihil sit difficilius quam a Dei providentia pendere. Hinc tanta trepidatio simulac non suppetit panis ad manum. Verum si quis omnia rite expendat, Dei benedictionem in omnibus alimentis cernere cogetur. Sed usu et assiduitate nobis vilescunt naturae miracula. Nec vero hac in parte tam stupor nobis obstat quam malignitas. Quotus enim quisque est qui non vago mentis errore coelum et terram centies circuire malit, quam Deum se offerentem aspicere?

13. *Impleverunt duodecim cophinos.* Quum septem panibus satiata fuissent quatuor hominum millia, Matthaeus totidem, quot fuerant panes, sportas superfuisse scribit (Matth. 15, 37.). Quum ergo maiori hominum numero minor copia aeque sufficit et fere duplo amplius manet residuum, hinc melius perspicimus quantum valeat illa Dei benedictio, ad cuius intuitum sponte claudimus oculos. Est etiam hoc obiter notandum, quanquam Christum ad illustrandum miraculum impleri cophinos iubet, simul tamen ad frugalitatem suos hortari quum dicit, *colligite ne quid pereat.* Neque enim maior Dei largitas luxuriae irritamentum esse debet. Ergo qui abundant se olim rationem reddituros esse meminerint immodicae copiae, nisi sedulo et fideliter in bonos et Deo probatos usus reponant quod illis affluit.

14. Homines ergo illi, quum signum vidissent quod fecerat Iesus, dicebant, Hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum. 15. Iesus itaque quum novisset, quod venturi essent, et eum rapturi, ut facerent regem, discessit rursus in montem ipse solus. 16. Quum autem vesper esset, descende-

runt discipuli eius ad mare. 17. Et conscensa navi venerunt trans mare in Capernaum. Et iam tenebrae erant, et non venerat ad eos Iesus. 18. Et mare vento magno flante intumescebat. 19. Quum ergo progressi essent stadia vingiti quinque vel triginta, vident Iesum ambulantem super mare: et quum appropinquasset navi, territi sunt. 20. Ille autem dicit eis, Ego sum, ne terreamini. 21. Volebant ergo eum accipere in navem: et continuo navis appulit ad terram, ad quam ibant.

14. *Homines ergo.* Videtur hic aliquis esse miraculi profectus quod auctorem fatentur Messiam esse, neque enim alio spectabat Christus. Sed quod habent de Christo notitiae conceptum mox in alienum finem perperam convertunt. Atque hoc plus quam vulgare hominibus vitium est, simulac illis se Deus patefecit, corrumpere suis mendaciis ac pervertere eius veritatem: imo quum rectam viam ingressi videntur mox a se ipsis degenerant.

15. *Ut facerent regem.* Quod regis titulum et honorem Christo deferre in animo habebant isti homines, id ex ratione aliqua oriebatur: in eo vero multum errabant quod sibi licentiam sumebant creandi regis. Nam Scriptura hoc uni Deo vindicat quemadmodum Psalmo 2, 6. habetur, Ego constitui regem meum, etc. Deinde, quale illi regnum affingunt? Terrenum scilicet, quod prorsus alienum est ab eius persona. Hinc discamus quam periculosum sit in rebus divinis, relicto Dei verbo quicquam ex sensu nostro comminisci. Nihil enim est quod non adulteret praeposterum mentis nostrae acumen. Et quid iuvat zeli praetextus, quum praepostero nostro cultu magis sumus in Deum contumeliosi, quam si consulto et data opera quispiam eius gloriam impugnet? Scimus quam furiosi ad exstinguendam Christi gloriam fuerint hostium conatus. Illa certe extrema vis fuit quum in crucem actus est. Atqui hoc modo et salus mundo parta est, et de morte ac Satana Christus ipse magnificum triumphum egit. Si nunc regem se creari passus esset, actum erat de spirituali eius regno, Evangelium aeterna infamia notatum esset, spes salutis prorsus deleta. Hoc tandem proficiunt ficticii cultus et honores temere ab hominibus excogitati, ut Deum vero suo honore spoliatum dedecore tantum onerent. Notandum est etiam *rapiendi* verbum. Volebant Christum rapere, inquit Evangelista, hoc est, violento impetu regem quamvis invitum facere volebant. Quare si probari illi cupimus quem deferimus honorem, semper quid postulet spectandum est. Et certe qui honores a se inventos Deo obtrudunt, quodammodo vim illi et manum afferunt, quum recti cultus fundamentum sit obedientia. Hinc praeterea discimus quam reverenter in puro et simplici Deo verbo manendum sit, quia simulatque paululum deflectimus fermentis nostris inficitur veritas ut iam desinat esse sui similis. Habebant ex verbo Dei, regem fore qui promissus erat redemptor, sed ex suo capite regnum terrenum comminiscuntur et praeter Dei verbum regnum illi deferunt. Ita quoties verbo Dei opiniones nostras miscemus, fides in frivolas coniecturas degenerat. Ergo ad modestiam se assuefaciant fideles, ne eos in perversum zeli ardorem abripiat Satan, ut gigantum instar violenti in Deum irruant,

qui tunc demum rite colitur quum illum amplectimur se nobis offerentem. Mirum autem est in quinque hominum millibus tam praecipitem fuisse audaciam, ut in creando novo rege arma Pilati et imperii Romani potentiam in se provocare non dubitarint. Et certum est nunquam eo fuisse progressuros, nisi Prophetarum oraculis freti Deum a partibus suis staturum, seque ita superiores fore sperassent. Sed interea errabant regnum fingendo quod nusquam Prophetae commendaverant. Tantum ergo abest ut ad conatus suos iuvandos praesentem habeant Dei manum, ut se Christus potius subducat. Eadem ratio fuit, cur tamdiu sub Papatu miseri homines in densis tenebris quasi Deo absente vagati sint, quia eius cultum suis commentis totum polluere ausi fuerant.

16. *Descenderunt eius discipulis.* Non dubium est quin tamdiu latere voluerit Christus, dum turba difflueret. Scimus quam difficile sit sedare popularem motum. Atqui si palam fuisset tentatum quod animis conceperant, sparsus mox fuisset rumor, postea vero non ita facile fuisset inustam semel maculam eluere. Totum interea illud tempus precibus impendit, quemadmodum alii Evangelistae referunt, forte ut Deus pater illam populi intemperiem corrigeret. Quod miraculo traiicit lacum, discipulis hoc prodest ad confirmandam rursus eorum fidem. Longius etiam fructus manat, quia postridie colligere promptum fuit toti populo, illum sua virtute, non navigio advectum. Ripam enim obsidebant ex qua eum solvere oportebat, et vix inde fuissent abstracti nisi vidissent discipulos alio transire.

17. *Tenebrae iam erant.* Ioannes multas circumstantias praeterit quas alii ponunt: qualis ista est, quod per aliquot horas cum adverso vento luctati sunt. Nam probabile est post primas noctis tenebras ortam fuisse tempestatem. Dicunt autem quarta demum vigilia Christum apparuisse discipulis. Qui in dimidio lucas spatio adhuc eos fuisse coniiciunt quum illis apparuit Christus, quia Ioannes dicit tunc viginti quinque aut triginta stadia fuisse progressos, in eo falluntur quod putant eos navigasse in ulteriorem vel adversam ripam. Nam Bethsaida prope quam editum fuisse miraculum Lucas testatur, et Capernaum quo navis appulit, sitae sunt in eodem tractu. Plinius libr. 5. sex milliaribus lacum hunc latum esse tradit, longum autem sedecim. Iosephus libr. 3. belli Iudaici centum illi stadia in longitudinem, quadraginta in latitudinem assignat. Porro quum octo stadia milliare unum efficiant, hinc colligere promptum est, quantum alter ab altero discrepet. Quantum ad praesentem navigationem pertinet, tantum spatii non recto cursu, sed iactatione confectum fuisse divino. Utcunque res habeat, voluit docere Evangelista in summo periculo fuisse versatos, quum se Christus ostendit. Posset autem videri absurdum quod sic vexantur discipuli Christi, quum aliis tranquilla sit navigatio. Sed ita saepe Dominus suos exercet gravibus periculis, ut eum in liberatione melius et familiarius agnoscant.

19. *Territi sunt.* Timoris causam exprimunt reliqui Evangelistae quod spectrum esse putarent. Fieri autem non potest quin consternatio et metus nos invadat, quum oculis obiicitur spectrum aliquod, quia vel Satanam nobis illudere putamus vel Deum aliquid portendere. Caeterum hic tanquam in speculo nobis proponit Ioannes, qualis concipi a nobis possit Christi notitia absque verbo et

quid afferat. Nam si nudum suae divinitatis specimen exhibeat, statim ad figmenta nostra delabimur, ac sibi quisque idolum Christi loco fabricat. Post mentis errores sequitur postea trepidatio et confusus animi pavor. Sed ubi loqui incipit, ex eius voce tum liquidam percipimus solidamque notitiam, tum gaudium mentibus nostris et laeta pax affulget. Multum enim his verbis subest pondus: *Ego sum, ne terreamini.* Nam hinc docemur, in sola Christi praesentia nos satis amplam habere fiduciae materiam, ut tranquilli simus et securi. Sed hoc nonnisi ad Christi discipulos pertinet: postea enim videbimus impios eadem voce fuisse prostratos (infra 18, 6.). Discriminis causa est quod reprobis et incredulis iudex est missus in exitium, quare eius conspectum sustinere nequeunt quin statim absorbeantur. Pii autem, qui sibi agnoscunt propitiatorem esse datum, audito eius nomine quod illis est certum et divini amoris et suae salutis pignus, quasi a morte in vitam excitati animos colligunt, et quasi serenum coelum hilares conspiciunt, quieti in terra resident, et omnium malorum victores eius praesidium omnibus periculis opponunt. Caeterum non tantum verbo eos solatur et erigit, sed etiam re ipsa timorem eximit tempestatem sedando.

22. Postridie turba, quae stabat trans mare, quum vidisset, quod navis alia non erat illic, nisi ea sola, in quam conscenderant discipuli eius, et quod non venerat Iesus cum discipulis suis in navem, sed soli discipuli abierant: 23. (Porro aliae naves venerant Tiberiade, prope locum ubi comederant panem, postquam Dominus gratias egisset): 24. Quum ergo vidisset turba, Iesum illic non esse, nec eius discipulos, conscenderunt ipsi quoque in naves, et venerunt Capernaum, quaerentes Iesum. 25. Et eo invento trans mare, dixerunt illi: Rabbi, ex quo tempore hic es?

22. *Postridie.* Hic Evangelista circumstantias refert, unde coniicere posset turba divinum fuisse Christi traiectum. Una fuerat navis: eam sine Christo solvere vident: veniunt postridie aliunde naves, quibus vehuntur Capernaum: illic Christum reperiunt. Restat ergo ut miraculo advectus fuerit. Est autem in verbis ἀνακόλουθον, sed sensus nihilominus satis clarus est. Nam priore membro dicit Ioannes unicam fuisse navem, eam sub omnium oculis a ripa et loco illo solvisse, nec habuisse Christum vectorem: postea subiicit naves Tiberiade venisse, quibus advecta fuerit turba quae ad ripam consederat, quasi exitus omnes obsidens ne elabi Christus posset.

23. *Prope locum ubi comederant panem.* Ambiguus est verborum sensus: possunt enim ita exponi, vel quod Tiberias vicina fuerit loco ubi satiati a Christo fuerant quinque panibus, vel quod naves ad ripam loco propinquam et subiectam appulerint: atque haec posterior expositio mihi magis probatur. Nam Bethsaida, prope quam editum fuisse miraculum illud Lucas exprimit, inter Tiberiadem et Capernaum media est. Itaque naves, quum ex superiore loco descenderent, legebant ripam illam in qua turbae stabant. Nec dubium est quin applicitae ad terram fuerint ad recipiendos vectores. Quum

Ioannes iterum commemorat Christum *gratias egisse*, non est supervacua repetitio. Significat enim precibus Christum impetrasse, ut pauculi illi panes tot hominibus pascendis sufficerent. Et quia frigidi ad preces ac ignavi sumus, bis idem nobis inculcat.

25. *Trans mare.* Diximus antehac urbem Capernaum non fuisse sitam in adversa ripa. Tiberias enim in ea parte lacus sita est, in qua latius se diffundit. Sequitur postea Bethsaida: Capernaum vero in extremo recessu iacet, non procul ab egressu Iordanis. Quod autem Ioannes trans lacum ipsum locat, non debet ita intelligi, quasi regio ex diametro opposita fuerit, sed quia in extremo illo recessu flexuosus lacus fuerit, ac propter sinum interpositum non potuerit iter confici nisi per longos circuitus. Plebeio itaque more Trans mare dicit Evangelista, quia rectum iter et usitatum nisi navigio non patebat.

26. Respondit illis Iesus, ac dixit, Amen, amen dico vobis, quaeritis me, non quia vidistis signa: sed quia comedistis ex panibus, et saturati estis. 27. Operamini cibum, non qui perit, sed cibum, qui manet in vitam aeternam, quem Filius hominis vobis dabit: hunc enim Pater signavit Deus. 28. Dixerunt ergo illi, Quid faciemus, ut operemur opera Dei? 29. Respondit Iesus, et dixit illis, Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem ille misit.

26. ***Respondit illis Iesus.*** Non respondet Christus ad rogatum, ut suam illis potentiam commendet in miraculo, sed potius obiurgat quod inconsiderate ruant neque enim illis constabat vera et legitima facti sui ratio, quia aliud in Christo quam Christum ipsum quaerebant. Hoc itaque in illis vitii notatur quod Christum ventris, non signorum causa quaerant. Neque tamen negari potest quin miraculum respexerint: imo prius narravit Evangelista signis fuisse commotos ad sequendum Christum. Sed quia miraculis abutebantur in alienum finem, merito illis exprobrat, quod maiorem ventris quam signorum respectum habeant: acsi eos negaret in Dei operibus rite proficere ut decebat. Hic enim verus fuisset profectus sic Christum agnoscere Messiam, ut illi se docendos ac regendos traderent atque eo duce tenderent ad coeleste Dei regnum. Atqui nihil ab eo maius exspectant quam ut bene habeant ac commode in hoc mundo. Porro hoc est Christum spoliare praecipua sua virtute: datus enim ideo a Patre fuit, et ideo se patefecit hominibus, ut Spiritu sancto donatos in imaginem Dei reformet, ut sua iustitia indutos in vitam aeternam ducat. Multum ergo intererst quid in Christi miraculis spectemus. Nam qui ad regnum Dei non aspirans in commodis praesentis vitae haeret, non aliud quaerit quam ut ventrem impleat. Quemadmodum hodie multi cupide Evangelium amplecterentur, si crucis acerbitate vacuum carnis tantum delicias afferret. Imo multos videmus nomen Christo dare ut hilarius et solutius vivant. Alii spe lucri, alii metu, alii in eorum gratiam quibus placere volunt, Christi se discipulos profitentur. Ergo hoc in quaerendo Christo primum est, ut contempto mundo quaeramus regnum Dei et iustitiam eius. Caeterum, quia

sibi ut plurimum homines imponunt, ac sibi persuadent optime Christum a se quaeri, dum totam eius virtutem adulterant, more suo Christus particulam *amen* duplicat, quasi iureiurando vitium quod sub hypocrisi nostra latet extrahere a tenebris velit.

27. *Operamini.* Docet quorsum intenta esse suorum studia velit, nempe ad vitam aeternam. Sed quia pro ingenii nostri crassitie semper rebus terrenis addicti sumus, ideo prius corrigit ingenitum illum nobis morbum, quam ostendat quid agendum sit. Illa fuisset simplex doctrina, Operamini cibum incorruptibilem: sed quia noverat hominum sensus terrenis curis devinctos teneri, primum laqueis illis solvi et expediri iubet ut in coelum assurgant. Non quod suos a labore prohibeat, quo sibi quotidianum victum acquirant, sed terrenam hanc vitam coelesti posthabendam esse admonet, quia haec una vivendi piis causa est, ut in mundo peregrinantes festinent in coelestem patriam. Deinde videndum quid hic agatur: quia enim Christi virtutem adulterant qui ventri et rebus terrenis sunt addicti, quid in se quaerendum sit, et qua de causa quaerendus sit disputat. Caeterum metaphoras usurpat sermonis circumstantiae congruentes. Si nulla fuisset cibi facta mentio citra figuram dixisset, Vos deposita mundi cura ad coelestem vitam eniti oportet: sed quia illi ad pabulum tanquam pecudes currebant, metaphorice Christus sermonem suum contexit, ac cibum quidem vocat quaecunque ad vitae novitatem pertinent. Scimus autem animas nostras pasci Evangelii doctrina, dum in nobis est efficax per Spiritus virtutem. Ergo quum fides sit animae vita, quaecunque fidem alunt et promovent, cibo comparantur. Hoc cibi genus incorruptibile vocat, et manere dicit in vitam aeternam, ut sciamus non in diem animas nostras pasci, sed educari in spem beatae immortalitatis: quia opus salutis nostrae inchoat Dominus, ut perficiat usque in diem Christi. Ideo Spiritus dona recipere nos convenit, ut tesserae sint ac pignora vitae aeternae. Nam etsi reprobi cibum hunc gustatum saepe respuunt ut in illis non permaneat, fideles tamen animae vim istam manentem sentiunt, ubi vim istam Spiritus in eius donis minime caducam, imo nunquam excidentem percipiunt. Futilis es eorum argutia qui ex Operandi voce colligunt, nos vitam aeternam operibus mereri: figurate enim ut dictum est Christus homines hortatur, ut sua studia ad coelestis vitae meditationem applicent, quum alias soleant mundo esse affixi, et Christus ipse omnem scrupulum eximit, quum se testatur hunc *cibum donare*. Nam quod donatione eius consequimur nemo propria industria sibi comparat. Est quidem in his verbis aliqua repugnantiae species, sed facile haec duo inter se conveniunt, quod spiritualis animae cibus gratuitum sit Christi donum, et quod nos toto cordis affectu huc eniti conveniat, ut fiamus tanti boni participes. *Hunc enim pater signavit.* Confirmat proximam sententiam, quia in hoc destinatus nobis sit a Patre. Perperam hunc locum veteres ad divinam Christi essentiam torserunt quasi signatus dicatur, quia character est et expressa imago Patris. Neque enim hic de aeterna sua essentia subtiliter disserit, sed quid sibi mandatum sit et iniunctum, quid habeat erga nos officii, et quid petere a se et sperare debeamus. Porro apta metaphora ad vetustum morem alludit, nam quod volebant auctoritate sua sancire annulis signabant. Ita Christus, ne videatur quicquam sibi sumere, has partes a Patre sibi fuisse impositas pronuntiat, et hoc

Patris decretum quasi insculpto sigillo patefactum esse. Summa est: Quum minime sit cuiusvis pascere animas cibo incorruptibili, Christus in medium prodit, ac se auctorem tanti boni promittens simul adiungit, se approbatum esse a Deo et cum hac signatoria nota hominibus fuisse missum. Hinc sequitur, non irritum fore eorum studium qui animas suas Christo pascendas offerent. Sciamus ergo expositam nobis esse in Christo vitam, ut quisque nostrum non fortuito, sed certus de successu ad eam aspiret. Simul tamen docemur, crimine falsi teneri coram Deo, quicunque laudem hanc alio quam ad Christum transferunt. Unde constat, Papistas omnibus doctrinae suae partibus prorsus esse falsarios: quotquot enim in Christi locum supponunt salutis media, toties quasi inductis lituris hoc Dei sigillum, quod unum est authenticum, scelerata audacia et nefanda perfidia corrumpunt. Nos vero ne in illum horribilem reatum incidamus, Christo integrum ac illibatum servare discamus quicquid illi a Patre datum est.

28. *Quid faciemus ut etc.* Satis intellexerat turba hortatum esse Christum, ut altius contenderent quam ad praesentis vitae commoda, nec debere in terra occupari quos Deus alio vocat. Verum qui sic interrogant ex parte hallucinantur quod laborandi rationem non tenent: neque enim cogitant Deum per manum Filii nobis conferre quicquid ad spiritualem vitam necesse est. Primo quaerunt quid facere ipsos oporteat: deinde quum opera Dei nominant, vagantur sine scopo. Ita ignorantiam gratiae Dei produnt. Quanquam videntur hic superbe Christo obstrepere, quasi immerito eos arguat, acsi dicerent, Nullamne aeternae vitae curam nobis esse putas? quid ergo facere nos iubes ultra quam facimus? *Opera Dei* intellige quae Deus exigit, et quae illi probantur.

29. *Hoc est opus Dei.* Loquuti erant de operibus: Christus ad unum opus eos revocat, hoc est, ad fidem; quo significat, quicquid extra fidem homines moliuntur, inutile ac vanum esse: solam vero fidem sufficere, quia hoc unum a nobis Deus postulat ut credamus. Est enim hic inter fidem et hominum studia ac conatus tacita antithesis, acsi dixisset, Frustra satagunt homines, quum sine fide student placere Deo, acsi extra viam currendo ad metam non tenderent. Est ergo insignis locus, quod homines quantumvis misere tota vita se fatigent, ludunt tamen operam nisi fides in Christum sit illis vivendi regula. Qui ex hoc loco colligunt fidem donum esse Dei, falluntur: neque enim quid efficiat Deus in nobis, sed quid requirat ac velit, Christus docet. Videtur tamen id esse absurdum, nihil Deo probari praeter unam fidem: neque enim contemni debet caritas, nec alia pietatis officia locum et honorem perdunt. Ergo utcunque primatum teneat fides, non tamen supervacua sunt alia opera. Responsio facilis est, neque enim fides vel caritatem vel ullum aliud bonum opus excludit, quando omnia in se continet. Fides enim vocatur unicum Dei opus, quia per ipsam Christum possidentes filii Dei efficimur, ut nos Spiritu suo gubernet. Quia ergo a fide Christus eius fructus non separat, non mirum est si in ea constituat proram ut loquuntur et puppim. Quid valeat Credendi verbum, diximus tertio capite. Hoc semper memoria tenendum est, ut vis fidei nobis constet, definiendum esse quid sit Christus in quem credimus, et cur nobis a Patre datus sit. Caeterum putida est eorum

cavillatio qui huius loci praetextu operibus nos iustificari contendunt, si fides iustificat, quum ipsa quoque vocetur opus primum. Satis constat Christum improprie loqui, quum fidei imponit nomen operis, sicuti quum Paulus Legem fidei et Legem operum inter se comparat. Deinde quum operibus negamus iustificari homines, opera intelligimus quorum merito sibi homines gratiam apud Deum concilient: atqui fides nihil ad Deum affert, quin potius hominem vacuum et inopem sistit coram Deo, ut Christo eiusque gratia impleatur. Quare passivum est opus ut ita loquar, cui nulla potest rependi merces. Nec aliam confert homini iustitiam nisi quam a Christo recipit.

30. Dixerunt ergo illi, Quod ergo signum facis, ut videamus et credamus tibi? quid operaris? 31. Patres nostri manna comederunt in deserto, sicut scriptum est, Panem coeli dedit eis edendum (Exod. 26, 14. Ps. 78, 23.). 32. Dixit ergo illis Iesus, Amen, amen dico vobis, non Moses panem vobis dedit e coelo, sed Pater meus dat vobis panem e coelo verum. 33. Panis enim Dei hic est, qui descendit e coelo, et vitam dat mundo.

30. *Quod signum facis.* Haec improbitas plus satis testatur quam vere alibi dictum sit, Generatio haec prava signum quaerit (Matth. 12, 39.). Signorum admiratione ad Christum prius tracti fuerant: novo rursus signo obstupefacti, Christum confessi sunt esse Messiam, et regem volebant hac fiducia creare: nunc tanquam ab ignoto signum postulant. Unde tam subita oblivio, nisi quia Deo ingrati ad conspectum virtutis eius maligne coecutiunt? Nec dubium est quin fastidiant quaecunque hactenus viderunt miracula, quod Christus eorum votis non obsequitur, nec eum reperiunt qualem sibi finxerant. Si spes oblata fuisset terrenae felicitatis, assiduos illi plausus dedissent: Propheta et Messias et Filius Dei absque controversia fuisset ab illis salutatus: nunc quia eos obiurgat quod carni sint nimium dediti, audiendum amplius non putant. Et hodie quam multi sunt illis similes? Initio enim quia Christum vitiis suis blandum fore sibi promittunt, cupide arripiunt eius Evangelium, nullam eius probationem desiderant: sed ubi ad abnegationem carnis et crucis tolerantiam vocantur, tunc fidem Christo abrogare incipiunt, quaerunt unde ortum sit Evangelium: denique magister illis esse desinit Christus, simulatque eorum votis non respondet.

31. *Patres nostri.* Ergo ulcus digito Christus tetigit, quum eos instar brutorum animalium venire diceret ad saginandum ventrem: hunc enim crassum affectum produnt, quum Messiam postulant a quo pascantur. Et quod magnifice extollunt Dei gratiam in manna, id astute faciunt ad obruendam Christi doctrinam, qua immodicum studium corruptibilis cibi damnabat. Nam ex adverso opponunt splendidum elogium quo ornatur manna, quum illi nomen tribuitur panis coelestis. Atqui non eo consilio Spiritus honorifice manna appellat panem coeli, quasi Deus populum suum tanquam porcorum gregem saginando nihil illi praestantius derit: ergo nihil

excusationis habent, quum spiritualem animae cibum, qui nunc a Deo offertur, impie respuunt.

32. *Amen, amen dico vobis.* Videtur negare Christus quod ex Psalmo citatum fuerat: sed tantum per comparationem loquitur. Panis coeli מן vocatur, sed corpori alendo: panis autem coelestis vere et proprie censetur qui spirituale est animae alimentum. Ergo Christus hic mundum coelo opponit, quia incorruptibilis vita nonnisi in regno Dei quaerenda est. Caeterum veritas hoc loco non opponitur figuris ut alibi saepe, sed Christus respicit quaenam vera sit hominis vita, nempe qua differt a brutis animalibus, et qua inter creaturas excellit. Quum subiicit postea, *Pater meus dat vobis*, perinde valet acsi dixisset, Manna quod a Mose datum fuit patribus vestris, non attulit coelestem vitam, sed nunc vere panis coelestis vobis offertur. Patrem quidem huius panis datorem nominat, sed intelligit per manum suam dari. Ita antithesis non refertur ad Mosen et Deum, sed ad Mosen et Christum: Christus autem Patrem potius quam se huius doni auctorem facit, ut plus reverentiae conciliet acsi diceret, Agnoscite me Dei ministrum, cuius manu animas vestras pascere vult in vitam aeternam. Sed rursus hoc parum cum Pauli doctrina consentaneum videtur. Paulus enim I. Cor. 10, 3. manna cibum appellat spiritualem. Respondeo, Christum pro captu eorum loqui, quibuscum negotium habet, neque hoc Scripturae insolens est. Videmus ut varie Paulus ipse de circumcisione disserat. Quum tractat de institutione, fatetur fuisse sigillum fidei: dum illi cum pseudoapostolis certamen est, sigillum potius maledictionis facit, idque ex eorum sensu. Reputemus quid Christo obiectum fuerit, nempe ipsum Messiam non probari, nisi victum corporalem suis suppeditet. Ergo non proponit in medium cuius rei figura fuerit manna, sed hunc verum fuisse panem negat quo ventres pascebat Moses.

33. *Panis enim Dei est.* Ratiocinatur Christus a definitione ad definitum negative, hoc modo, Panis coelestis est qui e coelo descendit ad dandam mundo vitam. In manna nihil fuit tale: ergo non fuit ille coelestis panis. Interea vero confirmat quod prius dixit, nempe se a Patre missum esse, ut longe excellentius homines pascat quam Moses. Manna quidem e coelo visibili, hoc est, ex nubibus descendit, sed non ex regno Dei aeterno, unde ad nos manat vita: et Iudaei, quos alloquitur Christus non altius spectabant, quam quod in deserto bene referti et saginati fuerant patrum ventres. Panem Dei nunc vocat quem prius dixit panem coeli: non quod aliunde sit, quam a Deo, qui nos in praesenti vita panis sustentat, sed quia ille demum censetur divinus, qui ad beatam immortalitatem animas vivificat. Caeterum hic locus docet, totum mundum Deo esse mortuum nisi quatenus eum Christus vivificat, quia nusquam nisi in ipso reperietur vita. In *descensu e coelo* duo notanda sunt, nempe quod in Christo divinam habemus vitam, quia a Deo profectus est ut nobis sit auctor vitae: deinde quod nobis propinqua est coelestis vita, ut supra nubes volare et mare traiicere opus non sit. Nam ideo ad nos descendit Christus, quia sursum ascendere nemo poterat.

34. Dixerunt ergo illi, Domine, semper da nobis panem hunc. 35. Dixit illis Iesus, Ego sum panis vitae: qui venit ad me, non esuriet: et qui credit in me, non sitiet unquam.

36. Sed dixi vobis, quod etiam vidistis me, et non creditis. 37. Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: et eum qui venit ad me, non eiiciam foras: 38. Quia descendi e coelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui me misit. 39. Haec autem est voluntas eius, qui me misit, Patris, ut quodcunque mihi dedit, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die. 40. Haec autem est voluntas eius, qui me misit, ut quisquis videt Filium, et credit in eum, habeat vitam aeternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die.

34. *Semper da nobis.* Non dubium quin ironice loquantur, ut in eo Christum vanitatis insimulent, quod se panem vitae dare iactabat. Ita miseri homines, dum promissiones Dei respuunt, uno hoc malo non contenti Christum substituunt reum suae infidelitatis.

35. *Ego sum panis vitae.* Docet primum coram adesse panem, quem per ludibrium petebant: deinde obiurgat. Porro a doctrina incipit, ut ingratitudinis magis convictos ostenderet. Duae autem sunt partes, quia unde petenda sit vita ostendit, et quomodo ea potiamur. Scimus quid occasionem Christo praebuerit, ut metaphoris istis uteretur: quia scilicet mannae et quotidiani victus facta erat mentio. Sed tamen haec figura ad docendos rudes aptior est quam simplex oratio. Quum pane vescimur in alimentum corporis, tum infirmitas nostra, tum vis divinae gratiae melius apparet, quam si absque pane arcanam virtutem Deus instillet ad corpus ipsum alendum. Ita anagoge a corpore ad animam sumpta facit ut Christi gratia melius sentiatur. Nam quum audimus Christum esse panem quo animas nostras vesci oportet, hoc in animos nostros magis penetrat quam si simpliciter Christus diceret, se esse vitam nostram. Notandum tamen non exprimi *panis* voce vim Christi vivificam, qualiter eam sentimus: neque enim panis vitam inchoat, sed quae iam est eam fovet ac tuetur in statu. At Christi beneficio non modo retinemus vitam, sed habemus vitae initium, quare impropria est ex parte similitudo: verum in hoc nihil absurdi est, quia Christus ex sermonis prius habiti circumstantia orationem suam contexit. Atqui mota fuerat quaestio, uter pascendo homines esset praestantior, Moses an ipse Christus. Haec eadem ratio est cur panem tantum nominet, quia illi mannam solum obiecerant: ideo satis habuit panem alterum opponere. Caeterum simplex doctrina est, Non vivere animas nostras intrinseca ut ita loquar virtute, sed vitam a Christo mutuari. *Qui venit ad me.* Nunc vescendi modum definit: nempe quum fide ipsum recipimus. Neque enim quicquam incredulis prodest Christum esse panem vitae, quia vacui semper manent: sed tunc efficitur Christus panis noster, quum famelici ad ipsum accedimus ut nos impleat. Venire ad Christum, et Credere idem in hoc loco valent: sed in priore verbo fidei effectus exprimitur, quod scilicet inediae nostrae sensu compulsi ad Christum petendae vitae causa confugimus. Porro qui ex hoc loco manducationem Christi nihil aliud esse colligunt quam fidem, non satis apposite ratiocinantur. Fateor certe non aliter nos Christum edere quam credendo, sed manducatio ipsa effectus est ac fructus fidei

potius quam fides. Neque enim fides Christum intuetur duntaxat quasi procul remotum, sed eum amplectitur, ut noster fiat et in nobis habitet: facit ut coalescamus in eius corpus, communem habeamus cum ipso vitam, unum denique simus cum ipso. Ergo verum est sola fide manducari Christum, modo simul teneamus qualiter nos cum ipso coniungat fides. *Non sitiet unquam.* Videtur hoc praeter rationem additum, quia officium panis non est sitim restringuere, ut esuriem sedat. Plus ergo pani tribuit Christus, quam ferat eius natura. Iam dixi, quod panis tantum nomen usurpet, quia scilicet ita ferebat mannae comparatio cum coelesti eius virtute, qua animae nostrae in vita sustinentur: interea panis nomine totam alimentorum summam intelligit, atque id ex trito gentis suae usu. Hebraei enim Panem comedere per synecdochen pro coenare aut prandere accipiunt, et quum a Deo petimus panem quotidianum, potum et reliquas vitae partes comprehendimus. Sensus ergo est, Quisquis se ad Christum contulerit, ut ab ipso vitam habeat, nihil ei defuturum quin ad satietatem usque omnibus vitae fovendae praesidiis abundet.

36. *Sed dixi vobis.* Iam eos increpat, quod donum Dei sibi expositum maligne reiiciant. Est autem hic nimis impius Dei contemptus, reiicere quod quis agnoscit ab ipso datum. Nisi testatam illis fecisset Christus suam virtutem, ac palam fecisset se a Deo prodiisse, poterat eorum culpam sublevare ignorantiae praetextus, sed quod eius doctrinam repudiant, quem prius Messiam Domini confessi sunt, extrema est indignitas. Verum quidem est, nunquam sic data opera resistere Deo homines, ut sibi cum Deo negotium esse cogitent: quo pertinet illud Pauli, Nunquam Dominum gloriae crucifixissent, si ab illis fuisset agnitus (I. Cor. 2, 8.). Sed increduli, quia sponte coecutiunt ad lucem, merito videre dicuntur quod statim evanescit ex eorum oculis, quia Satan eorum mentes obtenebrat. Hoc extra controversiam est, quod dixit eos *vidisse*, non de corporis aspectu debere accipi, sed potius notari voluntariam coecitatem, quod illum qualis erat cognoscere potuerint, nisi ipsis sua malitia obstaret.

37. *Quicquid dat mihi Pater.* Ne quid doctrinae suae deroget eorum incredulitas, tantae contumaciae causam esse dicit, quod reprobi sint et a grege Dei alieni. Hoc itaque consilio inter electos et reprobos hic discernit, ut sua nihilominus maneat doctrinae auctoritas, quamvis apud multos fidem non obtineat. Nam et impii verbo Dei detrahunt et pro nihilo habent, quia eius reverentia non tanguntur, et multi infirmi ac rudes dubitant an verbum Dei sit, quod a bona mundi parte respuitur. Huic scandalo Christus occurrit, quum suos esse negat quicunque non credunt: talibus si non sapiat Dei veritas, nihil esse mirum, sed omnes Dei filios eam amplecti. Primo loco dicit ad se venire quoscunque illi Pater donat. Quibus verbis intelligit, fidem non esse in arbitrio hominum, ut promiscue vel fortuito hic et ille credant, sed Deum eligere quos Filio suo quasi de manu in manum tradat. Nam quum dicit venire quicquid datur, inde colligimus non omnes dari. Rursum colligimus, tanta Spiritus efficacia operari Deum in electis suis, ut nemo eorum excidat. Nam *donandi* verbum perinde valet acsi dixisset Christus, quos elegit Pater, eos regenerat et mihi in Evangelii obedientiam addicit. *Et eum qui venit ad me.* Hoc ad piorum consolationem additum est, ut certo statuant fide sibi patere aditum ad Christum, et simulac in fidem

eius ac tutelam se tradiderint, benigne receptum iri: unde sequitur salutarem fore omnibus piis Evangelii doctrinam, quia nemo se Christo discipulum offert, qui non vicissim illum sentiat et experiatur fidum et probum doctrorem.

38. *Quia descendi e coelo.* Confirmatio est proximae sententiae, quod frustra non quaeratur a nobis Christus. Fides enim opus est Dei, quo demonstrat nos esse suos, et Filium constituit salutis nostrae praesidem. Atqui Filius nihil aliud propositum habet nisi ut impleat Patris mandata. Nunquam igitur repudiabit a Patre missos. Unde tandem conficitur nunquam irritam fore fidem. Quod discrimen ponit Christus inter suam et Patris voluntatem, in eo auditoribus se attemperat, quia ut proclive est ad diffidentiam hominis ingenium, fingere nobis diversum aliquid solemus quod dubitationem pariat. Ut pravis eiusmodi figmentis ansam praecidat Christus, se mundo exhibitum fuisse asserit, ut ratum faciat ipso effectu quod de salute nostra decrevit Pater.

39. *Haec autem est voluntas.* Nunc testatur hoc esse Patris consilium, ut in Christo certam salutem reperiant fideles: unde iterum sequitur reprobos esse, quicunque non proficiunt in Evangelii doctrina. Quare si videmus multis cedere in exitium, non est quod despondeamus animos, quia illi sponte malum sibi accersunt. Nobis sufficiat, quod semper ad colligendos in salutem electos Evangelium valebit. *Non perdam ex eo.* Hoc est, non patiar mihi auferri vel perire. Quo significat, non ad diem unum vel paucos se esse salutis nostrae custodem, sed sibi ad exstremum usque curae futuram, ut tanquam a carceribus ad metam usque nos perducat. Ideo mentionem facit ultimae resurrectionis. Atque haec promissio plus quam necessaria est misere laborantibus in tanta carnis infirmitate, cuius sibi quisque nostrum satis conscius est. Singulis certe momentis labefactari posset totius mundi salus, nisi fideles Christi manu suffulti, intrepide ad diem resurrectionis tenderent. Sit ergo hoc animis nostris infixum, porrectam esse nobis manum a Christo, ut nos minime in medio cursu deserat, sed quo eius ductu freti secure ad diem ultimum oculos attollere audeamus. Alia etiam de causa meminit resurrectionis, quia dum vita nostra abscondita est similes mortuis sumus. Quid enim differunt ab impiis fideles, nisi quod miseriis obruti, et tanquam oves mactationi destinatae, semper alterum in sepulcro pedem habent, imo parum abest quin a morte subinde absorbeantur? Una ergo spei et patientiae fultura restat, si omisso praesentis vitae statu ad diem illum ultimum animos sensusque nostros conferimus, et per mundi obstacula transimus, donec fidei nostrae fructus tandem appareat.

40. *Haec autem est voluntas.* Dixerat tuendae salutis nostrae partes sibi a Patre mandatas esse: nunc modum quoque definit. Haec itaque obtinendae salutis est ratio, si obediamus Evangelio Christi. Hoc quidem iam nuper attigerat, sed nunc melius exprimit, quod subobscure fuerat dictum. Quodsi Deus fide servari vult quos elegit et aeternum suum decretum hoc modo sancit ac exsequitur, quisquis non contentus Christo de aeterna praedestinatione curiose inquirit, quantum in se est, praeter Dei consilium salvus esse appetit. Electio Dei per se occulta est et arcana: eam Dominus vocatione qua nos dignatur patefacit. Quare insaniunt qui suam vel aliorum salutem

in labyrintho praedestinationis quaerunt, propositam sibi fidei viam non tenentes. Imo praepostera hac speculatione vim praedestinationis et effectum evertere conantur: nam si nos in hunc finem elegit Deus ut credamus, tolle fidem, et mutila erit electio. Atqui in Dei consilio continuam et ordinatam principii et finis seriem abrumpere nefas est. Porro, ut individuo nexu electio Dei vocationem secum trahit, ita quum efficaciter nos Deus ad fidem Christi vocavit, hoc perinde apud nos valeat, acsi insculpto sigillo suum de salute nostra decretum comprobaret. Nam Spiritus testimonium nihil aliud est quam adoptionis nostrae obsignatio. Ergo sua cuique fides aeternae Dei praedestinationis locuples est testis, ut altius inquirere sacrilegium sit, quia atrocem Spiritui sancto iniuriam facit, quisquis simplici eius testimonio subscribere detrectat. *Videre et credere* superiori sententiae opponit. Iudaeis enim exprobraverat quod non crederent, quum tamen vidissent. Nunc in filiis Dei cum sensu, quem percipiunt divinae in Christo virtutis, fidei obedientia coniungitur. Porro haec verba ostendunt fidem ex Christi notitia fluere, non quod praeter simplex Dei verbum quicquam desideret, sed quia si Christo fidamus, qualis sit et quid nobis afferat sentire nos oportet.

41. Murmurabant ergo Iudaei de eo, quia dixerat, Ego sum panis qui descendi e coelo. 42. Et dicebant, Nonne hic est Iesus, filius Ioseph, cuius nos novimus patrem et matrem? quomodo ergo hic dicit, E coelo descendi? 43. Respondit ergo Iesus, et dixit illis, Ne murmuretis inter vos. 44. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui me misit, traxerit eum: et ego resuscitabo eum in novissimo die. 45. Est scriptum in Prophetis, Et erunt omnes docti a Deo: quisquis ergo audivit a Patre, et didicit, venit ad me.

41. *Murmurabant.* Exortum inde fuisse murmur Evangelista docet, quod Iudaei carnis humilitate offensi nihil in Christo divinum aut coeleste conciperent: quanquam duplex illis fuisse obstaculum ostendit. Alterum enim sibi ex falsa opinione fingebant, quum dicerent, Hic est filius Ioseph, cuius patrem et matrem novimus: alterum erat ex perverso iudicio, quod filium Dei Christum esse non putabant, quia carne indutus ad homines descenderat. Atqui nos nimium maligni sumus, si ideo despicimus Dominum gloriae, quod se nostra causa exinanivit forma servi accepta: nam hoc luculentum potius immensi erga nos amoris et admirabilis gratiae specimen fuit. Deinde non sic latebat divina Christi maiestas sub comtemptibili et abiecta carnis specie, quin multiplicis fulgoris sui radios emitteret. Sed crassis hominibus et stupidis deerant oculi qui perspicerent manifestam eius gloriam. Utroque modo nos etiam quotidie peccamus. Primo, magnum hoc nobis impedimentum est, quod Christum non aspicimus nisi carneis oculis: ita fit ut nihil in ipso magnificum nobis appareat, vitioso enim nostro sensu quicquid in ipso est eiusque doctrina pervertimus, adeo sinistri sumus interpretes. Deinde eo ipso non contenti multa falsa arripimus, quae Evangelii contemptum pariant. Quin etiam multi sibi monstra fabricant, quorum praetextu

Evangelium sibi exosum reddant. Ergo data opera repellit mundus Dei gratiam. Ac nominatim Iudaeos exprimit Evangelista, ut sciamus profectum ab iis esse murmur qui fidei et Ecclesiae titulo superbiebant: ut omnes discamus Christum reverenter suscipere, quum se ad nos demittit, et quo propior nobis est eo libentius ad eum accedere, ut nos ad coelestem sua gloriam extollat.

43. *Ne murmuretis.* Murmuris culpam in eos reiicit, acsi diceret, Doctrina mea nullam continet offendiculi materiam, sed quia vos reprobi estis, virulentos animos vestros irritat, atque ideo non sapit, quia isipidum est vobis palatum.

44. *Nemo potest etc.* Non simpliciter eorum pravitatem accusat, sed simul admonet hoc peculiare esse Dei donum, propositam a se doctrinam amplecti: quod ideo facit, ne ipsorum incredulitas infirmos conturbet. Multos enim tenet haec stultitia, ut in rebus divinis ab hominum respectu pendeant: ita fit ut Evangelium suspectum habeant, simulatque vident non recipi a mundo. Rursum increduli sibi in sua pervicacia placentes Evangelium damnare audent, quia ipsis non arrideat. Ex adverso itaque pronuntiat Christus Evangelii doctrinam, quamvis promiscue omnibus praedicetur, non posse tamen ab omnibus percipi, sed opus esse nova mente et novo sensu: non esse igitur fidem in hominum arbitrio, sed divinitus conferri. Quia *venire ad Christum* metaphorice hic positum est pro credere, Evangelista ut metaphoram contexat in membro opposito, *trahi* eos dicit, quorum mentes illuminat Deus et corda flectit ac format in Christi obedientiam. Haec summa est, non mirum esse si ab Evangelio multi abhorreant: quia nemo unquam sponte ad Christum accedere poterit, nisi quem Deus Spiritu suo praeveniet. Inde autem sequitur non omnes trahi, sed Deum hac gratia dignari quos elegit. Quantum ad trahendi modum spectat, non est ille quidem violentus qui hominem cogat externo impulsu, sed tamen efficax est motus Spiritus sancti, qui homines ex nolentibus et invitis reddit voluntarios. Quare falsum est illud et profanum nonnisi volentes trahi, quasi homo se proprio motu obsequentem Deo praebeat: quod enim homines Deum volentes sequuntur, id iam ab ipso habent qui eorum corda in suum obsequium formavit.

45. *Est scriptum in Prophetis.* Confirmat Christus Iesaiae testimonio quod dixit, Neminem ad se venire nisi a Patre tractum. Prophetas nominat in plurali numero, quia in unum corpus collectae erant omnes prophetiae, ut merito posset unus censeri Prophetarum omnium liber. Porro, locus qui citatur exstat apud Iesaiam cap. 54, v. 13. (Ier. 31, 34.), ubi de Ecclesiae instauratione verba faciens filios illi promittit Dei magisterio edoctos. Unde colligere promptum est, non aliter posse restitui Ecclesiam, nisi Deus magistri partes suscipiens fideles ad se adducat. Docendi ratio de qua loquitur Propheta non in externa tantum voce sita est, sed in arcana etiam Spiritus sancti operatione. In summa, hoc Dei magisterium est interior cordis illuminatio. Quod dicit *omnes*, ad electos restringi debet qui soli sunt genuini Ecclesiae filii. Iam non difficile est videre quomodo vaticinium hoc Christus ad praesentem causam acccommodet. Docet Iesaias tunc vere demum aedificari Ecclesiam, quum filios habet divinitus edoctos. Apte igitur infert Christus, non esse oculos hominibus ad perspiciendam vitae lucem, donec aperiantur a Deo. Simul etiam in

nota universali insistit, quia inde ratiocinatur, omnes qui a Deo docentur efficaciter trahi ut veniant. Atque huc pertinet quod mox subiicitur, *Quisquis ergo audivit.* Summa est, reprobos esse et exitio devotos quicunque non credunt: quia omnes Ecclesiae filios et vitae haeredes Deus sibi obedientes discipulos reddat. Unde sequitur, neminem ex Dei electis a Christi fide alienum fore. Proinde sicuti prius negavit Christus, homines ad credendum esse idoneos nisi trahantur, ita nunc pronuntiat efficacem esse Spiritus gratiam, qua trahuntur ut necessario credant. His duobus membris prorsus evertitur tota liberi arbitrii facultas quam sibi somniant Papistae. Nam si tunc demum venire ad Christum incipimus quum nos traxit Pater, fidei initium minime in nobis est neque ulla praeparatio. Rursus, si veniant omnes quos Pater docuit, non credendi tantum optionem dat illis sed fidem ipsam. Ergo quod directioni Spiritus sponte obsequimur, haec pars gratiae est et quasi obsignatio: quia non traheret nos Deus, si tantum porrecta manu voluntatem nostram in medio suspensam relinqueret. Proprie autem nos trahere dicitur, quum ad plenum usque fidei effectum Spiritus sui virtutem extendit. Audire a Deo dicuntur, qui Deo intus loquenti se ex animo subiiciunt, quia in illorum cordibus Spiritus regnat. *Venit ad me.* Ostendit individuam coniunctionem quam cum Patre habet. Sensus enim est, fieri non posse quin se Christo addicant quicunque Dei sunt discipuli, et Deo esse indociles qui Christum reiiciunt: quia haec sola est sapientia quam in Dei schola discunt electi omnes, ad Christum venire. Neque enim Pater qui eum misit se ipsum abnegare potest.

46. Non quod Patrem quisquam viderit, nisi is, qui est a Deo: hic vidit Patrem. 47. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam aeternam. 48. Ego sum panis vitae. 49. Patres vestri comederunt manna in deserto, et mortui sunt. 50. Hic est panis, qui e coelo descendit, ut ex eo edat aliquis, et non moriatur. 51. Ego sum panis vivus, qui e coelo descendi: si quis ederit ex hoc pane, vivet in aeternum: et panis, quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.

46. *Non quod Patrem.* Sicuti hactenus commendavit Patris sui gratiam, ita nunc sedulo ad se unum revocat fideles. Nam utrumque coniungi debet, nullam haberi posse Christi notitiam, donec Pater illuminet suo Spiritu qui natura coeci sunt: et tamen frustra quaeri Deum nisi praeeunte Christo, quoniam altior est Dei maiestas, quam ut ad eum hominum sensus pertingant. Imo exitialis erit abyssus quae putabitur esse Dei cognitio extra Christum. Quum Patrem sibi soli cognitum esse dicit, significat hoc officium in se proprie competere, ut hominibus eum manifestet qui alioqui est absconditus.

47. *Qui credit in me.* Proximae sententiae expositio. Docemur enim his verbis tunc innotescere nobis Deum, quum in Christum credimus. Deum enim invisibilem tunc cernere quasi in speculo vel in viva et expressa imagine incipimus. Ergo maledictum sit quicquid de Deo nobis proponitur nisi dirigat in Christum. Quid sit in Christum credere prius exposui: neque enim confusa et inanis fides imaginanda est, quae Christum virtute sua spoliet, qualis est apud Pa-

pistas qui de Christo credunt quantum libuerit. Nam ideo vitam fide consequimur, quia scimus in Christo contineri omnes vitae nostrae partes. Quod quidam ex hoc loco colligunt, credere in Christum idem esse atque edere Christum vel carnem eius, non satis firmum est. Haec enim duo inter se tanquam prius et posterius differunt, sicuti ad Christum venire et ipsum bibere. Praecedit enim accessus. Fateor non manducari Christum nisi fide: sed ratio est, quia fide eum recipimus ut habitet in nobis, simusque eius participes adeoque unum cum ipso. Quare manducatio effectus est aut opus fidei.

48. *Ego sum panis vitae.* Praeter id quod prius dixerat, se vivificum esse panem quo animae nostrae aluntur, ut id melius amplificet, simul antithesin repetit huius panis et veteris mannae una cum hominum comparatione. *Patres*, inquit, *vestri comederunt manna etc.* Manna dicit eorum Patribus caducum fuisse cibum, qui eos a morte non exemit. Sequitur ergo, animas non alibi quam in ipso cibum invenire, quo in spiritualem vitam pascantur. Porro tenendum est memoria quod alibi admonui, non hic haberi de manna sermonem, quatenus Christi figura fuit arcana. Nam eo respectu Paulus (I. Cor. 10, 3.) Spiritualem cibum nominat. Sed diximus Christum hic auditoribus sermonem suum attemperare, qui tantum de pascendo ventre solliciti nihil in manna altius spectabant. Merito itaque Patres eorum mortuos esse pronuntiat, hoc est, qui similiter ventri addicti fuerunt. Et tamen eos ad edendum invitat, quum dicit se venisse, *ut edat aliquis.* Perinde enim valet haec loquutio acsi diceret, omnibus se in promptu fore qui tantum edere volent. Neminem ex his qui Christum semel comederint *mori*, intellige, quia nunquam exstinguitur quae ab ipso nobis confertur vita, quemadmodum habuimus capite quinto.

51. *Ego sum panis vivus.* Saepius idem repetit, quia nec quicquam est magis cognitu necessarium: et pro se quisque sentit quam difficulter fidem apud nos inveniat, et quam facile ac cito effluat. Vitam omnes appetimus, sed stulte ac perverse per ambages vagamur in ea quaerenda: oblatam maior pars fastidiose respuit. Quis enim non sibi vitam fingit extra Christum? quotus vero quisque est, cui Christus unus satisfaciat? Non igitur supervacua est inculcatio, dum asserit toties Christus, se unum ad dandam vitam sufficere. Sibi enim uni vindicat panis titulum, ut omnes vivendi ficticias spes ex animis nostris revellat. Panem vivum nunc appellat, quem prius dixit panem vitae eodem sensu: nempe acsi diceret vivificum. Descensum coeli subinde commemorat, quia in hoc mundo cuius praeterit figura et evanescit, non reperietur spiritualis et incorruptibilis vita, sed tantum in coelesi Dei regno. Quoties verbum *edendi* ponit, ad fidem nos hortatur, quae sola facit ut fruamur hoc pane in vitam. Neque id frustra, quia pauci sunt qui manum extendere dignentur, ut ori admoveant hunc panem: imo quum Dominus in os usque illis porrigit, pauci sunt qui gustent, sed alii vento se ingurgitant, alii quasi Tantalo similes prope cibum ipsum sua vecordia esuriunt. *Panis quem ego dabo.* Quia vis illa arcana conferendae vitae, de qua loquutus est, ad divinam eius essentiam referri poterat, nunc descendit ad secundum gradum, ac vitam illam in sua carne positam esse docet ut inde hauriatur. Mirificum sane Dei consilium quod in ea carne, ubi sola prius mortis materia erat, vitam nobis proposuerit. Atque ita

infirmitati nostrae consulit, dum nos ad fruendam vitam non vocat supra nubes, sed eam exserit in terra: non secus asci in regni sui adyta nos eveheret. Interea ingenii nostri superbiam corrigens fidei humilitatem et obedientiam probat: dum vitam petituros in carne sua, in speciem contemptibili, subsidere iubet. Sed obiicitur contra, Christi carnem non posse vitam dare, quae et morti fuit obnoxia et nunc per se immortalis non est. Deinde hoc minime competere in carnis naturam ut animas vivificet. Respondeo, quamvis haec virtus aliunde quam ex carne proveniat, nihil tamen obstare quin apte in eam competat hic titulus. Nam sicuti aeternus Dei Sermo fons vitae est, ita caro eius veluti canalis vitam, quae intrinseca ut loquuntur in divinitate residet, ad nos diffundit. Atque hoc sensu dicitur vivifica, quod vitam quam aliunde mutuatur nobis communicat. Id minime obscurum erit, si reputemus quaenam sit vitae causa, nempe iustitia. Atqui quamvis a solo Deo iustitia fluat, non alibi tamen plena eius exhibitio nobis constabit quam in carne Christi. Nam in ea impleta fuit hominum redemptio, in ea oblatum sacrificium expiandis peccatis, obedientia Deo praestita quae ipsum nobis placaret, ea quoque perfusa fuit sanctificatione Spiritus, et tandem devicta morte in coelestem gloriam recepta fuit. Sequitur ergo omnes vitae partes illic fuisse locatas: ne quis possit iure conqueri se privari vita, quia procul lateat. *Quam ego dabo pro mundi vita.* Dandi verbum varie accipitur. Prior donatio cuius prius meminit quotidie fit, quoties scilicet se nobis Christus offert. Secundo loco donationem illam unicam notat, quae facta est in cruce, quum se Patri in sacrificium obtulit: tunc enim se in mortem exposuit pro hominum vita, nunc ad percipiendum mortis suae fructum nos invitat. Nihil enim nobis prodesset, victimam illam semel esse immolatam, nisi nunc sacro epulo vesceremur. Porro hoc notandum est, quod carnis suae immolandae partes sibi Christus asserit. Unde apparet quam improbo sacrilegio se contaminent Papistae, qui sibi in Missa usurpant quod unici illius Sacerdotis proprium fuit.

52. Decertabant ergo Iudaei inter se, dicentes, Quomodo potest hic nobis dare carnem edendam? 53. Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, Nisi ederitis carnem Filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habetis vitam in vobis. 54. Qui manducat carnem meam, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam: et ego resuscitabo eum in novissimo die. 55. Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. 56. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo. 57. Quemadmodum me misit vivens Pater, ego quoque vivo propter Patrem: et qui manducat me, ille etiam vivet propter me. 58. Hic est panis qui e coelo descendit: non quemadmodum comederunt Patres vestri manna et mortui sunt: qui manducat hunc panem, vivet in aeternum.

52. *Decertabant ergo Iudaei.* Iudaeos rursus nominat, non honoris causa, sed ut suam illis incredulitatem exprobret, quod fami-

liarem de vita aeterna doctrinam non recipiunt, vel saltem de re adhuc obscura et dubia non modeste inquirunt. Pervicaciae enim et contemptus signum est, quod pugnasse eos dicit. Qui vero ita contentiose disputant, viam sibi obstruunt ad veri notitiam. Neque tamen hoc in illis simpliciter reprehenditur, quod de modo interrogaverint: nam eadem reprehensio in Abraham et beatam Virginem caderet. Ergo vel imperitia falluntur vel parum candide faciunt, qui praeterita rixandi libidine et audacia, quas tantum damnat Evangelista, solam particulam *quomodo* exagitant: quasi Iudaeis nefas fuerit de modo manducationis inquirere. Atqui hoc socordiae potius imputandum est quam fidei obsequio tribuendum, si dubitationum nodos qui nobis solvuntur Domini verbo scientes et volentes tenemus implicitos. Quare non inquirere tantum licet de manducandae carnis Christi modo, sed eum quoque tenere operae pretium est, quatenus in Scriptura exponitur. Facessat ille bis contumax humilitatis praetextus: Mihi una illa Christi vox sufficit, quum pronuntiat carnem suam vere cibum esse: ad reliqua libenter coecutio. Quasi vero non idem futurus sit haereticis color, si sponte ignorent ex Spiritu sancto conceptum esse Christum, quia semen Abrahae ipsum credentes non ultra inquirant. Solum tenenda est haec moderatio in arcanis Dei operibus, ne plus scire appetamus quam verbo suo definit.

53. *Amen, amen dico vobis.* Hoc iusiurandum Christo extorsit indignatio, quum tam superbo contemptu gratiam suam respui videret. Neque enim iam simplici doctrina utitur: sed incutiendo terrori simul minas admiscet. Aeternum enim exitium denuntiat omnibus qui vitam a carne sua petere recusaverint, acsi diceret, Si caro mea vobis contemptui est, scitote non aliam vobis spem vitae restare. Haec omnes gratiae Christi contemptores manet ultio, ut cum sua superbia male pereant. Atque hac praecisa severitate urgendi sunt, ne sibi blandiri pergant. Nam si mortem aegrotis remedia aspernantibus minamur, quid impiis agendum est, dum vitam ipsam abolere quantum in se est nituntur? Quod dicit *carnem Filii hominis*, emphasin habet. Perstringit enim eorum contemptum qui inde nascebatur, quia reliquis hominibus similem videbant. Sensus ergo est: Contemnite me ut libet propter humilem et abiectum carnis meae conspectum, tamen inclusa est in contemptibili hac carne vita: qua si vos privatis, non alibi reperietis quod vos vivificet. Crassus fuit veterum error, qui infantulos putarunt vita aeterna privari, nisi Eucharistiam illis porrigerent. Neque enim de Coena habetur concio, sed de perpetua communicatione, quae extra Coenae usum nobis constat. Nec vero recte Bohemi, quum hoc testimonio probarent, usum calicis promiscuum debere omnibus esse. Quod ad infantulos spectat, eos Christi institutio a Coenae participatione arcet, quia nondum se ipsos probare, nondum colere memoriam mortis Christi possunt. Eadem institutio calicem omnibus una cum pane communem facit: mandat enim ut inde bibamus omnes.

54. *Qui manducat carnem meam.* Repetitio est, sed non supervacua: confirmat enim quod erat creditu difficile, Non aliter carne sua et sanguine animas pasci, quam corpus potu et cibo sustinetur. Ergo, sicuti nuper testatus est, omnibus qui vitam alibi quam in carne sua quaerunt, nihil residuum esse praeter mortem, ita nunc pios ad bonam spem animat, dum vitam illis in eadem carne promittit. Ob-

serva, quod resurrectionem toties adiungit vitae aeternae, quia salus nostra ad illum usque diem abscondita erit. Ergo quid nobis Christus conferat sentire nemo potest, nisi qui superato mundo resurrectionem ultimam sibi ante oculos ponit. Ex his verbis palam appa-ret, perperam de Coena exponi totum hunc locum. Nam si verum esset, quicunque ad sacram Domini mensam se ingerunt, carnis et sanguinis eius fieri participes, omnes similiter vitam referrent: scimus autem multis in exitium cedere. Et certe ineptum fuisset ac intempestivum, de Coena tunc disserere, quam nondum instituerat. Ideo de perpetua fidei manducatione eum tractare certum est. Simul tamen fateor nihil hic dici quod non in Coena figuretur ac vere praestetur fidelibus: adeoque sacram Coenam Christus quasi huius concionis sigillum esse voluit. Atque haec ratio est, cur apud Ioannem nulla fiat Coenae mentio. Itaque genuinum ordinem sequitur Augustinus, dum inter explicandum hoc caput Coenam non attingit, donec ad finem usque ventum est. Tunc autem docet mysterium hoc in symbolo repraesentari, quoties Ecclesiae sacram Coenam celebrant, alibi quotidie, alibi tantum diebus Dominicis.

55. *Caro mea vere est cibus.* Idem aliis verbis confirmat: Sicuti inedia corpus tabescit et conficitur, ita animam nisi coelesti pane reficiatur mox fame perituram. Nam quum affirmat carnem suam vere esse cibum, animas si careant cibo isto famelicas esse significat. Tunc ergo vitam in Christo invenies, si vitae materiam quaeras in eius carne. Ita cum Paulo (I. Cor. 2, 2.) iactare convenit, nihil nobis excellere praeter Christum crucifixum, quia simulatque a sacrificio mortis eius discessimus, nihil praeter mortem nobis occurrit. Nec alia via nos ad divinae suae virtutis sensum deducit, quam per mortem et resurrectionem suam. Ideo Christum amplectere servum Patris, ut se vitae principem tibi ostendat. Nam quod se exinanivit, hoc modo ditati sumus omni bonorum affluentia, eius humiliatio ac descensus ad inferos nos in coelum extulit, crucis maledictionem subeundo nobile iustitiae tropaeum erexit. Praeposteri ergo sunt interpretes qui animas a Christi carne abducunt. Sed cur seorsum sanguinis sui meminit Christus qui sub carne continetur. Respondeo, habitam ab ipso rationem fuisse nostrae ruditatis. Nam quum distincte cibum et potum exprimit, vitam quam praestat numeris omnibus completam esse admonet, ne dimidiam tantum vel mutilam nobis fingamus, acsi diceret nullam nobis defore vitae partem, si modo edamus carnem suam et sanguinem bibamus. Sic etiam in Coena, quae huic doctrinae respondet, non contentus panis symbolo calicem simul adiungit, ut duplicem vitae tesseram in ipso habentes eo solo contenti esse discamus. Neque enim partem vitae reperiet in Christo, nisi qui eum totam et solidam vitam sibi esse statuet.

56. *Qui manducat carnem meam.* Alia confirmatio. Nam quum vitam solus in se contineat, eius fruendae modum praescribit ut carnem suam edamus, acsi negaret se aliter nostrum fieri, nisi quum fides nostra in eius carnem dirigitur. Neque enim ad Christum Deum unquam perveniet qui hominem negligit. Quare si tibi vis aliquid cum Christo esse commune, cavendum imprimis est ne carnem eius fastidias. Quum dicit se in nobis *manere,* perinde hoc valet acsi diceret, hoc unum esse unitatis vinculum, et hac ratione se nobiscum coalescere, quum fides nostra in mortem eius recumbit. Porro iterum

hinc colligere licet, verba de externo symbolo non fieri: quod multi promiscue ex infidelibus percipiunt, tamen a Christo alieni manent. Hinc praeterea refellitur delirium illud, Iudam non minus sumpsisse Christi corpus quam reliquos, dum omnibus porrectus est panis a Christo. Nam sicuti ad externum signum inscite restringitur haec doctrina, sic tenendum est quod prius dixi, illic obsignari doctrinam quae hic habetur. Atqui certum est, Iudam nunquam fuisse Christi membrum: deinde plus quam absurdum est, carnem Christi mortuam et spiritu vacuam imaginari: postremo ridiculi sunt, qui ullam carnis Christi manducationem absque fide somniant, quum sola fides os ut ita dicam animae sit ac ventriculus.

57. *Quemadmodum misit me.* Hactenus quomodo nos vitae compotes fieri oporteat, Christus disseruit. Nunc ad causam principalem transit, quia prima vitae origo in Patre est. Praevenit autem obiectionem, quia videri poterat Deo quod suum est detrahere, quum se faceret vitae causam. Sic ergo se facit vitae auctorem, ut aliunde sibi hoc datum concedat quod aliis ministrat. Notemus hanc quoque orationem accommodari ad eorum captum quibuscum loquebatur Christus: se enim Patri comparat tantum carnis suae respectu. Tametsi enim Pater vitae principium est, Sermo tamen aeternus ipse quoque proprie est vita. Sed de aeterna Christi divinitate hic non agitur, quia se ipsum proponit, ut carne nostra vestitus se patefecit mundo. Quod ergo se vivere propter Patrem dicit, non competit in nudam divinitatem: neque etiam simpliciter et per se humanae naturae convenit, sed elogium est filii Dei in carne manifestati. Deinde scimus Christo non esse insolens, Patri ascribere quicquid in se habebat divinum. Notandum autem est, tres hic recenseri vitae gradus. Primum locum obtinet vivens Pater qui scaturigo est, sed remota et abscondita. Sequitur Filius, quem habemus velut fontem nobis expositum, et per quem ad nos vita diffunditur. Tertia est vita quam nos ab ipso haurimus. Nunc tenemus summam, quia Deus Pater penes quem residet vita procul a nobis distat, Christus quasi medius statuitur qui est secunda vitae causa, ut inde ad nos usque perveniat quod alioqui in Deo lateret.

58. *Hic est panis.* Redit ad comparationem mannae et carnis suae, unde exorsus fuerat: sic enim claudendus illi sermo fuit, Non est cur mihi praeferatis Mosen, quia Patres vestros in deserto aluerit: quum ego vobis longe praestantiorem cibum suppeditem, mecum enim coelestem vitam affero. Nam ut supra dictum est, E coelo descendere panis dicitur, qui nihil terrenum vel corruptibile sapit, sed immortalitatem spirat regni Dei. Hanc virtutem non experti sunt in manna, qui tantum pascendo ventri intenti erant. Nam quum duplex fuerit mannae usus, Iudaei, cum quibus hic Christus disputat, nihil spectabant praeter cibum corporalem. Vita autem animae minime caduca est, sed proficit in melius, donec totus homo renovatus fuerit.

59. Haec dixit in synagoga, docens in Capernaum. 60. Multi itaque ex discipulis eius, quum audissent, dixerunt, Durus est hic sermo, quis potest eum audire? 61. Iesus autem quum novisset in se ipso, quod de hoc murmurarent discipuli sui, dixit eis, Hoc vos offendit? 62. Si ergo vide-

ritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? 63. Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quicquam. Verba, quae ego loquor vobis, Spiritus et vita sunt. 64. Sed sunt ex vobis quidam qui non credunt: noverat enim ab initio Iesus, qui essent non credentes, et quis esset, qui proditurus erat ipsum.

59. *Haec dixit in synagoga.* Locum designat Ioannes, ut sciamus multos interfuisse: deinde concionem fuisse habitam ut de re gravi et seria. Sequitur tamen mox, ex tanta turba vix pauculos fuisse qui profecerint: imo haec doctrina multis, qui se Christi discipulos profitebantur, defectionis occasio fuit. Si aliquos tantum offensos esse dixisset Evangelista, iam istud fere prodigii loco habendum esset, sed quod turmatim insurgunt et simul conspirant, quale exemplum esse dicemus? Quare penitus animis nostris insideat haec historia, ne quando nobis contingat Christo loquenti obstrepere. Deinde, si quid tale cernamus hodie in aliis, ne fidem nostram conturbet eorum superbia.

60. *Durus est hic sermo.* Quin potius in illorum cordibus erat durities, non in sermone. Sed ita solent reprobi lapides ex Dei verbo sibi congerere ad quos impingant, et quum ferreá suá contumacia ruant adversus Christum, queruntur durum esse eius sermonem, qui potius ipsos mollire debuerat. Nam quisquis se humiliter Christi doctrinae submittet, nihil in ea reperiet durum aut asperum: incredulis vero qui se pervicaciter opponent, malleus erit conterens petras, sicut Propheta vocat (Ier. 23, 29.). Porro quum eadem nobis omnibus ingenita sit durities, si ex sensu nostro iudicemus de Christi doctrina, totidem paradoxa erunt quot verba. Quare nihil superest, nisi ut Spiritus directioni quisque se commendet, ut cordibus nostris inscribat quod alioqui ne in aures quidem penetraret. *Quis potest eum audire?* Hic perspicimus quam maligna sit incredulitas. Nam qui salutis doctrinam impie et scelerate reiiciunt, excusatione non contenti ultro filium Dei reum substituere audent suo loco, et indignum pronuntiare qui audiatur. Ita hodie Papistae non modo Evangelium audacter repudiant, sed simul crepant horrendas blasphemias, ne videantur absque causa repugnare Deo. Et certe quum tenebras appetant, non mirum est si fictis portentis illos deludit Satan. Sed quod illi pro sua intemperie ferre nequeunt, non tantum modestis ac docilibus erit tolerabile, sed eos eriget ac sustinebit. Interea reprobi obstreperis suis conviciis nihil quam gravius sibi exitium accersent.

61. et 62. *Iesus autem quum novisset.* Sciebat quidem Christus offensionem a reprobis conceptam non posse tolli. Neque enim tam eos vulnerat doctrina, quam putridum quod intus in corde ulcus alebant detegit. Voluit tamen modis omnibus experiri, num quis inter eos qui offensi fuerant sanabilis adhuc esset, reliquis autem os obstruere. Interrogendo significat nullam eos causam habere, vel saltem in doctrina ipsa minime esse scandali materiam. Sic cohibenda est eorum improbitas, qui canina tantum rabie perciti verbo Dei maledicunt, castiganda quoque eorum stultitia qui temere contra veritatem ruunt. Dicit Iesum in se ipso novisse, quia illi nondum ingenue protulerant quid eos morderet, sed tacito murmure inter se fremebant. Praevenit ergo apertas eorum querimonias. Sed obiiciat quis-

piam, non obscuram fuisse eorum naturam, quum disertis verbis respuerent Christi doctrinam: fateor quidem clara esse verba quae prius retulit Ioannes, sed simul dico, eos aversantium more iactasse inter se obstreperas istas et quasi raucas voces. Nam si sermonem habuissent cum Christo, spes fuisset longe melior, quod aperta illi fuisset via ad docendum: nunc quum seorsum obloquuntur, viam sibi ad discendum praecludunt. Nihil ergo melius, quum Domini sensum non statim assequimur, quam recta ad ipsum venire, ut nodos omnes nobis expediat. *Hoc vos offendit?* Videtur hic Christus non tam eximere scandalum quam augere: si quis tamen propius expendat scandali causam, erat in hac sententia quod eorum animos placare deberet. Humilis et abiecta Christi conditio quam oculis cernebant, quum carne indutus nihil ab hominum vulgo differret, illis obstaculo erat ne divinae eius virtuti locum darent: nunc quasi subducto velo ad coelestis suae gloriae conspectum eos revocat, acsi diceret, Quia inter homines sine honore versor, vobis sum contemptui nec quicquam in me divinum agnoscitis: atqui paulo post fiet, ut Deus magnifica virtute me ornatum ab hoc contemptibili mortalis vitae statu supra coelos extollat. Nam in Christi resurrectione talis apparuit Spiritus sancti potentia, quae Christum esse Filium Dei palam faceret, sicut etiam docet Paulus ad Rom. 1, 4. Et quum dicitur Ps. 2, 7. Filius meus es tu, ego hodie genui te: resurrectio quasi specimen statuitur unde ista Christi gloria agnosci debuit: ascensus vero in coelum gloriae istius complementum fuit. Quod dicit *se prius fuisse in coelo*, humanitati proprie non quadrat, et tamen de Filio hominis loquitur: sed haec loquendi forma insolens non est, quando duae naturae in Christo personam unam constituunt, quod unius proprium est ad alteram transferre.

63. *Spiritus est qui vivificat.* His verbis docet Christus, nullum apud Iudaeos doctrinae suae profectum esse, quia quum spiritualis sit et vivifica aures non reperiat bene praeparatas. Sed quia varie expositus fuit hic locus, principio genuinum verborum sensum tenere operae pretium est: hinc facile patebit Christi consilium. Quod carnem prodesse negat, male Chrysostomus meo iudicio ad Iudaeos refert, qui carnales erant. Fateor quidem in coelestibus mysteriis totam humani ingenii vim evanescere ac deficere: sed eam sententiam non continent Christi verba nisi violenter torqueantur. Aeque in antitheto coactus esset sensus, quod scilicet Spiritus illuminatio vivificet. Nec recte etiam illi, qui Christi carnem prodesse dicunt quatenus crucifixa est, comesam vero nihil nobis afferre: quin potius comedere eam necesse est, ut crucifixa prosit. Augustinus subaudiendum putat solam et per se, quia debeat cum Spiritu coniungi, quod cum re ipsa consentaneum est, nam Christus ad modum edendi simpliciter respicit. Non ergo quamvis excludit utilitatem, quasi nulla percipi ex carne sua possit, sed ita demum inutilem fore pronuntiat, si a Spiritu separetur. Unde enim habet caro ut vivificet, nisi quia spiritualis est? Ideo quisquis in terrestri carnis natura subsistit, nihil in ea reperiet nisi mortuum. Sed qui oculos attollent ad Spiritus virtutem qua perfusa est caro, non frustra vivificam dici ipso effectu et fidei experientia sentient. Tenemus nunc quomodo caro vere sit cibus et tamen nihil prosit: nempe cibus est, quia per ipsam parta nobis est vita, quia in ipsa placatus nobis est Deus, quia in ipsa completas ha-

bemus omnes salutis partes: nihil prodest, si ex sua origine et natura aestimetur, neque enim vitam confert Abrahae semen, quod per se morti est obnoxium, sed a Spiritu accipit unde nos pascat. Quare nos quoque ut ab ea vere alamur, spirituale fidei os afferre decet. Quod autem adeo concisa est sententiae brevitas, credibile est id factum esse, quia sic agendum esse ducebat Christus cum incredulis. Ergo hac clausula quasi sermonem abrupit, quia indigni erant apud quos plus verborum faceret. Interim pios et dociles non neglexit, quia hic paucis habent quod abunde illis satisfaciat. *Verba quae ego loquor.* Allusio est ad proximam sententiam, nam Spiritus nomen hic diverso sensu accipit. Sed quia de arcana Spiritus virtute loqutus erat, eleganter hoc ad doctrinam suam transfert, quod spiritualis sit. Nam vox *Spiritus* in adiectivum resolvi debet. Porro spiritualis vocatur sermo, qui nos sursum invitat, ut Christum duce Spiritu fide, non carnis sensu in coelesti sua gloria quaeramus: scimus enim eorum quae dicta sunt nihil nisi fide comprehendi. Ac notatu etiam dignum est quod vitam cum Spiritu connectit. Vitam ab effectu nominat sermonem suum, quasi vivificum: sed vivificum nemini fore docet, nisi a quo spiritualiter percipitur, nam alii inde mortem potius haurient. Apud pios suavissimum hoc Evangelii elogium est, quod certi sunt sibi in aeternam salutem destinatum esse: simul tamen monentur ut idoneos se discipulos praebere studeant.

64. *Sed sunt quidam ex vobis.* Rursus culpam illis ascribit, quod Spiritu vacui doctrinam suam male corrumpant ac depravent, et hoc modo vertant sibi in exitium. Poterant enim alioqui obiicere, Tu quidem vivificum esse iactas quod loqueris, sed nihil tale experimur. Dicit ergo illos sibi esse obstaculo, nam incredulitas, ut semper est superba, nihil unquam assequetur in verbis Christi quae contemptim despicit. Ergo si quid proficere cupimus sub hoc magistro, animos ad ipsum audiendum rite compositos afferamus: nisi enim humilitas et reverentia aditum eius doctrinae patefaciat, mentes nostrae plus quam saxeae sunt, nec ullam sanae doctrinae partem admittent. Proinde quod tam exiguus hodie Evangelii profectus cernitur in mundo, meminerimus hominum pravitate accidere. Nam quotus quisque est qui sibi renuntians Christo vere se addicat? Quod tantum quosdam dicit esse incredulos, quum hoc crimen fere in omnes competeret, fecisse ideo videtur, ne si qui adhuc essent sanabiles desperatione animos abiicerent. *Noverat enim ab initio.* Hoc ideo addidit Evangelista, ne quis putet temere iudicasse Christum de suis auditoribus. Multi se ex eius grege esse profitebantur, at subita defectio hypocrisin detexit. Sed eorum perfidiam, quum adhuc aliis occulta foret, Christo notam fuisse Evangelista dicit: idque non tam ipsius causa, quam ut discamus iudicium non ferre nisi de rebus bene compertis: nam quod Christus ab initio scivit, hoc divinitatis eius proprium fuit. Alia nostra est ratio: quia enim non sumus cordium cognitores, suspendere iudicium decet, donec externis signis se prodat impietas atque ita arbor a fructibus censeatur.

65. Et dixit, Propterea dixi vobis, quod nemo potest venire ad me, nisi illi fuerit datum a Patre meo. 66. Ex eo multi eius discipuli abierunt retro, nec amplius cum eo ambulabant. 67. Dixit ergo Iesus ipsis duodecim, Num et vos

vultis abire? 68. Respondit ergo illi Simon Petrus, Domine, ad quem discedemus? verba vitae aeternae habes. 69. Et nos credidimus et cognovimus, quod tu es Christus filius Dei viventis. 70. Respondit eis Iesus, Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est? 71. Dicebat autem Iudam Simonis Iscarioten: hic enim erat eum traditurus, quum unus esset ex duodecim.

65. *Propterea dixi.* Iterum fidem admonet rarum admodum et singulare donum esse Spiritus Dei, ne miremur Evangelium non recipi passim ab omnibus. Nam ut sinistri sumus interpretes, minus honorifice de Evangelio sentimus, quia totus illi mundus non subscribit: venit enim nobis in mentem, qui fieri possit ut salutem suam maior pars hominum sponte reiiciat. Quod ergo tanta est fidelium paucitas, causam assignat Christus, quia ad fidem sua perspicacia nemo hominum perveniat: omnes enim coecos esse, donec a Spiritu Dei illuminentur, solos igitur esse tanti boni compotes, quos eius participatione dignatur Pater. Nam si promiscua omnibus haec gratia esset, intempestive et extra rem eius mentio fieret hoc loco: tenendum est enim Christi consilium, non multos Evangelio credere, quia nonnisi ex arcana Spiritus revelatione nascatur fides. *Donandi* verbo hic utitur pro eo quod prius dixerat *trahere:* quo significat non aliam nos trahendi causam Deo esse, nisi quia gratuito nobis favet. Quod enim consequimur ex Dei dono et gratia, nemo sibi propria industria comparat.

66. *Ex eo multi discipulorum.* Nunc recitat Evangelista, quanta perturbatio concionem illam sequuta sit. Est autem hoc horribile portentum, quod tam benigna et comis Christi invitatio alienare multorum animos potuerit, praesertim qui prius illi nomen dederant, adeoque familiares erant eius discipuli. Sed hoc exemplum nobis quasi speculi vice proponitur, in quo cernamus quanta sit mundi pravitas et ingratitudo, qui ex ipsa vitae planitie scandali materiam sibi struit, ne ad Christum accedat. Dicerent multi satius fuisse, non moveri eiusmodi sermonem, qui defectionis causa multis fuit, sed longe aliter nobis statuendum est. Nam quod de Christo praedictum fuerat, in eius doctrina perspici tunc oportuit, et nunc quotidie oportet, eum scilicet lapidem esse offensionis (Ies. 8, 14.). Sic quidem temperanda est nobis doctrina, ne quem nostra culpa offendamus: quoad fieri potest retinendi sunt nobis omnes. Denique cavendum ne inconsiderate loquendo rudes vel infirmos turbemus. Sed nunquam adhiberi tanta cautio poterit, quin multis scandali occasio sit Christi doctrina: quia reprobi exitio devoti venenum ex cibo saluberrimo et fel ex melle sugunt. Certe quid utile esset optime tenebat Filius Dei, videmus tamen eum non effugere, quin multos ex suis offendat. Ergo utcunque multi abhorreant a pura doctrina, supprimere tamen eam fas non est. Tantum meminerint Ecclesiae doctores Paulinae admonitionis, verbum Dei recte secandum esse (II. Tim. 2, 15.): tum deinde per quaevis offendicula intrepide pergant. Quodsi multos deficere contingat, ne ideo minus sapiat nobis verbum Domini, quia reprobis non arridet: nimis enim delicati sunt

ac molles quos defectio quorundam sic percellit, ut illis cadentibus simul labascant. Quum addit Evangelista *non amplius ambulasse cum Christo*, significat non plenam fuisse apostasiam, sed tantum quod se a Christi contubernio subduxerint: damnat tamen eos quasi apostatas. Unde discendum est non posse nos latum pedem retrocedere, quin proclivis ad perfidam abnegationem lapsus nos maneat.

67. *Dixit ergo Iesus duodecim.* Quia graviter concuti poterat Apostolorum fides quum se ex magna turba restare tam paucos viderent, Christus sermonem suum ad eos convertit, docetque non esse causam cur se aliorum levitate et inconstantia abripi sinant. Nam dum eos rogat, numquid velint ipsi quoque discedere, ad confirmandam eorum fidem facit. Dum enim se illis proponit apud quem maneant, simul hortatur ne se comites adiungant apostatis. Et certe si in Christo fundata erit fides, ab hominibus non pendebit neque unquam vacillabit, etiamsi coelum terrae misceri videat. Ac notanda est circumstantia, quod Chrisus omnibus fere discipulis privatus solos duodecim retinet, qualiter Iesaias prius iussus fuerat testimonium ligare et Legem obsignare in discipulis (Ies. 8, 16.). Talibus exemplis docetur unusquisque fidelium, etiamsi neminem socium habeat, Deum sequi.

68. *Respondit ergo ei Simon Petrus.* Omnium nomine hic Petrus sicut alibi respondet: quia idem erat omnium sensus, nisi quod in Iuda nihil erat sincerum. Porro huius responsi duo sunt membra: causam enim adducit Petrus cur libenter una cum suis fratribus acquiescat Christo, quia eius doctrinam sibi salutarem ac vivificam esse sentiunt: deinde fatetur quocunque se conferant eo relicto, nihil praeter mortem esse reliquum. Quum dicit *verba vitae*, genitivus loco epitheti ponitur, quod Hebraeis frequens est. Insigne porro Evangelii encomium, quod nobis vitam aeternam ministrat, sicuti Paulus testatur esse Dei potentiam in salutem omni credenti (Rom. 1, 16.) Continet quidem et Lex vitam, sed quia mortis aeternae reatum transgressoribus denuntiat, non potest aliud quam occidere. Longe aliter nobis in Evangelio vita offertur, dum scilicet gratis nos sibi Deus reconciliat peccata non imputando. Caeterum nihil hic vulgare de Christo praedicat Petrus, quum eum habere dicit *vitae aeternae verba:* sed hoc uni illi vindicat tanquam proprium, unde sequitur illud secundum quod nuper attigi, simulatque a Christo discessum est, ubique praeter mortem nihil esse residuum. Quare omnes, qui eo magistro non contenti ad hominum commenta transvolant, manet certus interitus.

69. *Et nos credidimus.* Verba sunt praeteriti temporis, sed possunt resolvi in tempus praesens: atqui id ad sensum non multum interest. Porro his verbis fidei summam breviter Petrus complectitur. Sed videtur confessio haec nihil ad praesentem causam facere, quaestio enim de manducanda Christi carne mota fuerat. Respondeo, etiamsi non protinus assequuti sint duodecim quicquid docuerat Christus, satis tamen esse quod pro fidei suae modulo salutis auctorem fatentur, seque per omnia illi subiiciunt. *Credendi* verbum priore loco ponitur, quia rectae intelligentiae initium est fidei obedientia, imo fides ipsa vere mentis oculus est. Verum continuo post notitia subiicitur, quae fidem ab erroneis falsisque opinionibus discernit. Credunt enim Turcae et Iudaei et Papistae, sed nihil norunt neque tenent. At fidei annexa est cognitio, quia nobis certo et indubie con-

stat Dei veritas: non qualiter apprehenduntur humanae scientiae, sed dum eam cordibus nostris Spiritus obsignat.

70. *Respondit eis Iesus.* Quum omnibus Christus respondeat, hinc colligimus omnes ex ore Petri loquutos esse. Porro Christus hic undecim Apostolos instruit et armat contra novum scandalum quod iam instabat. Fuerat haec gravis Satanae machina ad quatiendam eorum fidem, quum ad tam parvum numerum redacti essent, sed eos Iudae lapsus penitus exanimare poterat. Nam quum sacer ille numerus a Christo delectus esset, quis unquam putasset ex eius integritate quicquam posse decerpi? Perinde igitur valet ista Christi admonitio acsi dixisset, Soli ex magna caterva duodecim reliqui estis: si fidem vestram non labefecit multorum infidelitas, parate vos ad novum certamen, nam haec manus, quamvis exigua, adhuc uno homine minuetur. Quod Christus *duodecim* a se electos dicit, non refertur ad aeternum Dei consilium, neque enim fieri potest, ut quisquam eorum excidat, qui praeordinati sunt ad vitam, sed quum delecti essent ad munus Apostolicum, pietate et sanctimonia prae aliis excellere ipsos decebat. Ergo *electos* pro eximiis et a vulgo segregatis posuit. *Diabolus est.* Non dubium est quin Iudam maxime detestabilem hoc nomine reddere voluerit. Falluntur enim qui vocis atrocitatem extenuant: et certe qui tam sanctum munus profanant, eos non possumus satis exsecrari. Angeli vocantur doctores qui legatione sua probe funguntur (Malach. 2, 7.). Iure ergo diabolus censetur, qui in ordinem ascitus tam honorificum sua perfidia et scelere degenerat. Est etiam alia ratio, quod Deus in reprobos et sceleratos ministros Sanatae plus iuris et licentiae permittit, quam in quosvis alios ex plebe homines. Quare si diabolicus furor eos agitat, qui in pastores electi erant, ut similis sint feris belluis ac portentis, adeo hinc vilescere non debet ordinis dignitas ut potius nobis commendetur, quando eius profanationem sequitur tam dira ultio.

71. *Dicebat autem Iudam.* Tametsi sibi male conscius erat Iudas, non legimus tamen fuisse commotum: adeo stupidi sunt hypocritae ut vulnera sua non sentiant, coram hominibus vero frontis sunt adeo ferreae, ut se optimis quibusque praeferre non dubitent.

CAPUT VII.

1. Et ambulabat Iesus post haec in Galilaea: non enim volebat in Iudaea ambulare, quia quaerebant Iudaei eum occidere. 2. Instabat autem dies festus Iudaeorum, Tabernaculorum fixio. 3. Dixerunt ergo ei fratres sui, Transi hinc, et abi in Iudaeam, ut et discipuli tui videant opera tua, quae facis. 4. Nemo enim in occulto quicquam facit, et quaerit manifestus esse: si haec facis, manifesta te ipsum mundo. 5. Neque enim fratres eius credebant in ipsum. 6. Dixit

ergo illis Iesus, Tempus meum nondum adest, tempus autem vestrum semper est paratum. 7. Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testificor de ipso, quod opera eius mala sint. 8. Vos ascendite ad diem hunc festum: ego nondum ascendo ad diem hunc festum, quia tempus meum nondum impletum est.

1. *Et ambulabat Iesus.* Non videtur Evangelista continuam historiam texere, sed eligere ex diversis temporibus quae memoratu digna erant. Dicit hic versatum esse ad tempus in Galilaea, quia apud Iudaeos nusquam tuta erat statio. Si quis absurdum esse ducit, quod latebras quaesierit Christus, qui nutu suo frangere et irritos reddere poterat omnes hostium conatus: prompta est solutio, quod scilicet impositae sibi a Patre personae memor intra hominis fines se continere voluerit. Accepta enim servi forma se exinanivit, donec Pater eum extolleret: humano itaque more fugit periculum. Si quis obiiciat, quum tempus mortis suae praefixum teneret, non fuisse fugiendi causam, prior illla solutio huc quoque apte quadrat: se enim ut hominem gerebat periculis obnoxium. Quare in media discrimina temere irrumpere non debuit. Quid de nobis apud se statuerit Deus, non est nostrum attendere in subeundis periculis: sed quid nobis mandet ac praescribat, quid ferat et postulet nostrum officium, qualis instituendae vitae legitima sit ratio. Caeterum ita pericula Christus declinavit, ut tamen ab officii cursu ne latum quidem unguem deflecteret. Quorsum enim vitae incolumitas nisi ut serviamus Domino? Cavendum itaque semper ne propter vitam vivendi causas perdamus. Quod autem contemptus Galilaeae angulus hospitium Christo praebet, quem ferre nequit Iudaea, hinc perspicimus quam non semper in praecipuis Ecclesiae sedibus pietas emineat ac Dei timor.

2. *Instabat autem dies festus.* Tametsi nihil affirmo, probabile tamen est secundo post baptismum Christi anno hoc accidisse. De hoc festo die cuius meminit Evangelista plura nunc dicere nihil attinet: in quem finem et usum mandatus fuerit, Moses docet Levit. 23, 2., nempe ut annuo ritu in memoriam revocarent Iudaei, patres suos annis quadraginta sub tabernaculis vixisse quum domibus carerent, ut ita celebrarent liberationis gratiam. Supra autem diximus duplicem Christo fuisse causam, cur Hierosolymam venerit ad dies festos: quia scilicet Legi subiectus, ut ab eius servitute nos omnes redimeret, ex eius observatione nihil praetermittere voluit: deinde quia in hominum frequentia et extraordinario confluxu melior erat promovendi Evangelii opportunitas: nunc autem sic Christum in secessu Galilaeae quievisse narrat Evangelista, quasi Hierosolymam venturus non esset.

3 et 4. *Dixerunt ergo ei fratres.* Hoc nomine comprehendunt Hebraei cognatos omnes et consanguineos, in quocunque sint gradu. Ab illis derisum fuisse Christum refert, quod lucem et celebritatem fugiens in obscura et ignobili parte Iudaeae lateret. Dubitari tamen potest an eos impulerit ambitio, ut Christum inclarescere cuperent. Ut hoc demus, contemptim tamen eos illudere palam est, quia non putant eum ratione et consilio agere: imo stultitiam illi exprobrant, quia quum velit aliquid esse, sibi diffidens non audeat prodire in ho-

minum conspectum. Quum dicunt *ut et discipuli tui videant*, non tantum domesticos intelligunt, sed quos sibi passim ex tota gente acquirere volebat. Subiiciunt enim, Tu omnibus vis notus esse, et interea lates. *Si haec facis*, hoc est, si aspiras ad tantam magnitudinem ut omnes te praedicent, fac ut in te vertas omnium oculos. Et mundum opponunt paucis hominibus inter quos sine honore degebat. Potest alius quoque sensus elici: Si haec facis, hoc est, quum tanta virtute sis praeditus, ut famam tibi miraculis concilies, noli ea perdere: nam quicquid a Deo tibi datum est frustra hic consumis, ubi nulli sunt testes ac aestimatores idonei. Hinc perspicimus quanta sit in reputandis Dei operibus hominum socordia, nunquam enim sic loquuti fuissent Christi cognati, nisi luculenta divinae eius virtutis specimina, quae cum summa admiratione debuerant suspicere ac revereri, quasi pedibus calcassent. Quod de Christo hic audimus quotidie usu venit, ut filiis Dei plus molestiae propinqui exhibeant, quam extranei: sunt enim Satanae organa quae nunc ad ambitionem, nunc ad avaritiam sollicitant qui Deo pure ac fideliter servire cupiunt. Sed Christus tales Satanas acriter repellens suo exemplo admonet, non esse stultis fratrum votis obsequendum.

5. *Neque enim fratres.* Hinc colligimus quam nihili sit carnalis propinquitas: perpetuam enim infamiae notam Spiritus inurit Christi cognatis, quod tot operum testimoniis convicti ne tum quidem credebant. Ergo, ut ait Paulus, quisquis in Christo censeri optat, sit nova creatura (I. Cor. 5. 7. Galat. 6, 15.): nam qui se totos Deo addicunt, patris et matris et fratrum locum apud Christum obtinent, alios a se prorsus abdicat. Quo magis ridicula est Papistarum superstitio, qui in virgine Maria posthabitis omnibus aliis solum sanguinis honorem efferunt, quasi non reprehensa ab ipso Christum fuerit mulier, quae ex media turba clamabat (Luc. 11, 27.), Beatus uterus qui te gestavit, et ubera quae te lactarunt. Respondit enim Christus, Quin potius beati qui audiunt verbum Dei.

6. *Tempus meum nondum venit.* De tempore mortis falso quidam interpretantur, nam tempus profectionis suae notat: atque in hoc se a cognatis differre testatur, quod illis liberum est ac impune licet omnibus horis coram mundo prodire, quia mundum sibi amicum ac propitium habeant, ipse autem sibi merito timeat, quia mundum infestum habet. Significat autem his verbis eos perperam de re nota consilium dare. Deinde carnales prorsus esse arguit, quum eos dicit non posse odio haberi a mundo: nam pax mundi impio in vitia et omne malorum genus consensu redimenda est.

7. *Me vero odit, quia testificor.* Mundus hic pro hominibus non renatis accipitur, qui ingenium suum retinent. Quicunque ergo nondum sunt Spiritu regeniti, eos sibi adversarios esse Christus pronuntiat. Et cur? Eo quod damnet ipsorum opera. Quodsi iudicio Christi acquiescimus, fateri necesse est totam hominum naturam adeo vitiosam ac perversam esse, ut nihil inde recti, nihil sinceri, nihil boni oriri queat. En cur sibi placeat quisquam nostrum, quamdiu apud se manet. Iam dicit Christus se odio haberi, quia testatur mundi opera mala esse. Significat non posse Evangelium rite praedicari, quin totus mundus ad Dei tribunal reus citetur, ut ita conteratur et in nihilum redigatur caro et sanguis iuxta illud, Spiritus quum venerit, arguet mundum de peccato (infra 16, 8.). Simul hinc discimus

tantam esse hominibus ingenitam superbiam, ut sibi in suis vitiis blandiantur ac plaudant: neque enim reprehensi excandescerent, nisi nimio sui amore coeci sibi adularentur in propriis malis, imo in hominum vitiis praecipuum et maxime exitiale est fastus et arrogantia. Solus Spiritus nos mansuefacit, ut reprehensiones placide feramus, adeoque nos sponte offeramus Evangelii gladio mactandos.

9. Haec autem quum dixisset illis, mansit in Galilaea. 10. Quum autem ascendissent fratres eius, tunc et ipse ascendit ad diem festum, non palam, sed quasi in occulto. 11. Iudaei ergo quaerebant eum in die festo, ac dicebant, Ubi est ille? 12. Et murmur multum de ipso erat in turbis: hic quidem dicebant, Bonus est, alii autem dicebant, Non, sed se ducit turbam. 13. Nemo tamen palam loquebatur de eo propter metum Iudaeorum.

9. *Mansit in Galilaea.* Hic ab una parte Evangelista sub oculis nobis statuit Christi cognatos, qui Dei cultum vulgari more prae se ferunt, sed tamen impiis sunt amici atque ideo secure ambulant. Ab altera parte Christum ipsum, qui mundo exosus clam in urbem venit, donec officii necessitas illum cogit aperte se ostendere. Quodsi nihil miserius est quam a Christo divelli, maledicta pax quae tanta mercede constat ut Christo renuntiemus.

11. *Iudaei ergo quaerebant eum.* Hic considerandnm est qualis fuerit Ecclesiae status. Nam Iudaei illo tempore tanquam famelici promissae redemptioni inhiabant: tamen quum illis apparet Christus, suspensi haerent: hinc confusum illud murmur et varii sermones. Quod clanculum susurrant, signum est tyrannidis quam sibi sumpserant sacerdotes et scribae. Horribile certe exemplum, quum illa eo tempore unica fuerit ecclesia in terris, hic nobis proponi velut confusum et informe chaos. Qui praesunt pastorum loco metu et terrore oppressum tenent populum, in toto corpore foeda vastitas et tristis dissipatio. Per *Iudaeos* promiscuam plebem intelligit, quae iam a duobus annis ad audiendum Christum assueta eum requirit, quando ex more non apparet. Nam quum dicunt, *ubi est ille?* notum hominem designant, et tamen vox ista ostendit non fuisse hactenus serio affectos, et semper ambiguos pendere.

12. *Murmur multum.* Significat, ubicunque turmatim se homines aggregabant, ut fieri solet in magnis conventibus, clancularios sermones de Christo habitos fuisse. Dissensio quae hic refertur indicio est, non esse novum hoc malum, ut varia sint de Christo hominum iudicia etiam in medio Ecclesiae sinu. Sicuti autem Christum recipere non dubitamus, qui pridem damnatus est a maxima gentis suae parte, ita nos eiusmodi praesidio munitos esse decet, ne hodiernis dissidiis turbemur. Deinde quanta sit in rebus divinis hominum temeritas, spectare licet. In minimo negotio non ita fuissent licentiosi, at ubi de Filio Dei et sacrosancta eius doctrina vertitur quaestio, extemplo iudicium praecipitant. Quo maior nobis servanda est moderatio, ne inconsiderate vitam nostram cum aeterna Dei veritate damnemus. Quodsi pro impostoribus nos mundus habet, meminerimus haec esse Christi stigmata, modo interim re ipsa nos praestemus veraces. Osten-

dit praeterea hic locus in magna multitudine, etiam ubi corpus ipsum confusum est, semper esse aliquos recte sentientes: sed pauci mentis bene compositae a multis insanis obruuntur.

13. *Nemo tamen palam loquebatur.* Iudaeos hic vocat primores, penes quos erant gubernacula. Tanto illi ardebant Christi odio, ut verbum nullum fieri sinerent in utramvis partem. Non quod eos male haberet quibuslibet probris eum lacerari, sed quia nullum videbant melius compendium, quam si sepultum oblivione esset eius nomen. Sic hostes veritatis, postquam experti sunt truculentia sua nihil se proficere, nihil magis cuperent quam suppressam esse eius memoriam, idque unum moliuntur. Quod *metu* subacti silebant omnes, id tyrannicum prorsus fuit, quemadmodum prius dixi. Nam ut in statu ecclesiae bene ordinato locum non habet effrenis licentia, sic ubi metu compressa tenetur omnis libertas, ut vocem nemo mittere audeat, miserrima est conditio. Atqui eo clarior et admirabilior enituit Christi virtus, quod sibi inter hostes armatos et furiosa eorum odia, et in tam formidabili dominio sibi audientiam faciens, pleno quod aiunt ore veritatem asseruit.

14. Festo autem die iam dimidio, ascendit Iesus in templum, et docebat. 15. Et mirabantur Iudaei, dicentes, Quomodo hic literas novit, quum non didicerit? 16. Respondit illis Iesus, ac dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. 17. Si quis voluerit eius voluntatem facere, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego a me ipso loquar. 18. Qui a se ipso loquitur, gloriam propriam quaerit: qui vero gloriam quaerit eius, qui misit eum, hic verax est, et iniustitia in eo non est. 19. Nonne Moses dedit vobis Legem, et nemo ex vobis facit Legem? quid me quaeritis interficere?

14. *Ascendit in templum.* Nunc videmus non sic timuisse Christum, ut suis partibus deesset, nam haec illi morae causa fuit, ut in celeberrimo conventu habere concionem posset. Interdum igitur periculis cedere licet, sed nulla bene agendi opportunitas negligi vel omitti debet. Quod in templo docet, facit hoc ex veteri instituto et more: nam quum Deus tot ceremonias mandavit, populum suum noluit in frigidis et vanis spectaculis occupari. Ut autem constaret utilitas, doctrinam oportuit simul coniungi, atque hoc modo externi ritus vivae sunt rerum spiritualium imagines, dum formam suam habent ex Dei verbo. Quia autem tunc sacerdotes fere muti erant, scribae vero suis fermentis et falsis commentis adulterabant puram doctrinam, Christus docendi munus suscepit: et merito, ut qui summus esset sacerdos, quemadmodum paulo post nihil se nisi ex Patris mandato aggredi praedicat.

15. *Et mirabantur Iudaei.* Falluntur qui sic exceptum fuisse putant Christi sermonem, ut in pretio et honore esset. Sic enim mirantur Iudaei, ut contemptus occasionem inde captent. Nam ea est hominum ingratitudo, ut in aestimandis Dei operibus sponte sibi semper accersant errandi materiam. Si Deus usitatis mediis agit et con-

sueta via, ut loquuntur, media haec quae oculis apparent, quasi vela, nos impediunt a manus divinae conspectu: nihil ergo, nisi humanum tunc agnoscimus. Sin vero insolita Dei virtus et naturae ordine ac mediis vulgo notis superior refulget, obstupescimus et quasi somnium evanescit, quod sensus omnes nostros penitus afficere debebat. Nam quae est nostra superbia, pro nihilo ducimus cuius ratio non apparet. Erat hoc mirabile gratiae et virtutis Dei specimen, quod Christus a nullo magistro edoctus eximia tamen Scripturae intelligentia pollebat: imo qui nunquam fuerat discipulus, praestantissimus erat doctor et magister. Atqui hoc ipso despiciunt Iudaei gratiam Dei, quia eorum captum superat. Proinde hoc exemplo moniti maiorem quam pro more Dei reverentiam adhibere discamus in operibus eius considerandis.

16. *Mea doctrina non est mea.* Quod Iudaeis scandalum erat, Christus quasi scalam potius esse admonet, quae sursum eos evehere debeat ad cernendam Dei gloriam: acsi diceret, Quando videtis doctorem non formatum in schola hominum, divinitus eruditum esse agnoscite. Nam ideo Filium suum ex mechanica potius officina prodire voluit coelestis Pater, quam ex scribarum scholis, quo magis conspicua esset Evangelii origo: ne quis in terra fabricatum putaret, vel hominem quempiam fingeret esse eius auctorem. Sic et Apostolos Christus rudes ac idiotas sibi delegit, ac triennio passus est subsidere in crassa ignorantia, ut momento uno edoctos quasi novos homines adeoque angelos e coelo delapsos proferret. Interea ostendit Christus unde petenda sit spiritualis doctrinae auctoritas: nempe a solo Deo. Quod autem doctrinam quae Patris est suam esse negat, in eo captum auditorum respicit, qui nihil de eo altius sentiebant quam hominem esse. Ergo per concessionem ita diversus a Patre haberi patitur, ut nihil tamen proferat nisi ab ipso mandatum. Summa est, quod Patris nomine docet non esse hominis, nec profectum ab homine, ut impune contemni possit. Videmus quo argumento auctoritatem conciliet suae doctrinae: nempe ipsam ad Deum auctorem referendo. Videmus etiam quo iure et qua ratione audientiam sibi postulet: nempe quia missus sit a Patre doctor. Horum igitur utrumque habeat oportet, quisquis docendi munus usurpat et sibi fidem vult haberi.

17. *Si quis voluerit.* Occupatio qua contrarias obiectiones anticipat. Nam quum illic multos adversarios haberet, cuivis promptum fuisset obstrepere, Quid tu nobis Dei nomen iactas, a quo te prodiisse non agnoscimus? Quid exioma istud nobis obtrudis, quod tibi minime concedimus, nihil te docere nisi ex eius iussu? Excipit ergo hic Christus rectum iudicium manare ex timore Dei et reverentia: ideo si animos habeant ad timorem Dei compositos, facile agnituros, an verum sit necne quod praedicat. Quo simul illos oblique perstringit: nam unde fit ut discernere nequeant, nisi quod rectae intelligentiae caput ipsos deficit, pietas scilicet et studium obsequendi Deo? Sententia haec imprimis notatu digna est: assidue nobis insidiatur Satan, et undique tendit laqueos ut suis fallaciis nos capiat. Hic nos Christus ad cavendum optime praemunit, ne quibus eius imposturis simus unquam obnoxii: nempe si parati simus in Dei obsequium, minime illum nobis defore quin Spiritus sui luce affulgeat, ut discernere liceat inter veritatem et mendacium. Nihil ergo aliud nobis obstat quominus recte iudicemus, nisi quod indociles sumus ac prae-

fracti et iustam nostrae hypocriseos poenam sustinemus quoties nobis Satan illudit. Sic Moses admonet, quum emergunt pseudoprophetae, tentari nos ac probari a Domino, quia nunquam fallentur qui recto erunt corde (Deuter. 13, 3.). Hinc apparet quam perperam et stulte hodie permulti, dum errandi periculum metuunt, hac trepidatione sese impediant ab omni discendi studio: quasi frustra dictum sit, Pulsate et aperietur vobis (Matth. 7, 7.). Nos potius si Deo toti in obsequium simus addicti, Spiritum discretionis ab eo nobis datum iri ne dubitemus, qui perpetuus sit dux ac director. Si aliis fluctuari libet, sentient tandem quam vani sint ignorantiae suae praetextus. Et certe quicunque hodie haesitant, et dubitationem suam fovere malunt, quam legendo vel audiendo serio inquirere, ubinam sit Dei veritas, eos in generalibus principiis secure Deum contemnere videmus. Dicet hic se pro mortuis precari, quia ingenio suo diffisus, quod de purgatorio commenti sunt perversi homines, damnare non audeat: interea licentiose sibi scortari permittet. Ille negabit sibi tantum esse acuminis, ut inter puram Christi doctrinam et adulterina hominum figmenta distinguere possit, interim ad furandum vel peierandum satis habebit. Denique omnes isti sceptici, qui dubitationis velum obtendunt in rebus hodie controversis, manifestum Dei contemptum in rebus minime obscuris produnt. Itaque non est quod miremur a paucissimis hodie recipi Evangelii doctrinam, quum tam rarus sit Dei timor in mundo. Caeterum in his Christi verbis continetur vera pietatis definitio, quum scilicet ad sequendam Dei voluntatem ex animo parati sumus, quod facere nemo potest nisi qui se proprio sensu abdicaverit. *An ego a me ipso loquar.* Notandum quomodo iudicium fieri velit Christus de quavis doctrina. Nam quae a Deo est, eam sine controversia vult recipi: quae autem est ab homine, eam libere repudiari patitur. Solam enim hanc notam, qua inter doctrinas discernere conveniat, ponit.

18. *Qui a se ipso loquitur.* Hactenus docuit non alia causa coecutire homines nisi quia non reguntur Dei timore. Nunc alteram quoque notam apponit in ipsa doctrina, unde cognoscere liceat sitne Dei an hominis. Nam quaecunque Dei gloriam illustrat, sancta est et divina: quaecunque autem hominum ambitioni servit, et eos efferendo obscurat Dei gloriam, non modo nihil fidei meretur, sed acriter reiici debet. Nunquam igitur errabit qui scopum sibi proponet Dei gloriam: nunquam specie recti hallucinabitur, qui ad hunc quasi Lydium lapidem exiget ac probabit, quod sub Dei nomine affertur. Hinc etiam monemur neminem fideliter obire posse doctoris munus in Ecclesia, nisi qui ambitione vacuus unum hoc sibi agendum sumet, ut totis viribus promoveat Dei gloriam. Quum dicit *iniustitiam in eo non esse*, significat nihil pravum vel fucatum, sed agere quod probo et sincero Dei ministro dignum est.

19. *Nonne Moses.* Non refert Evangelista continua serie habitum a Christo sermonem, sed tantum capita rerum breviter decerpit quae ad summam totius rei faciunt. Accensi in eius odium fuerant sacerdotes et scribae, quod paralyticum sanasset: hoc se Legis zelo facere profitebantur. Ut hypocrisin eorum refellat, argumentum sumit non a re, sed a persona. Quia enim licentiose omnes suis vitiis indulgebant, acsi nulla lex illis unquam fuisset cognita, inde colligit nullo eos Legis amore vel studio tangi. Non sufficeret quidem haec defensio ad probandam causam. Nam ut demus eos falsum colorem

inducere pravo et iniusto odio, non tamen sequitur recte fecisse Christum, si quid praeter Legis praescriptum commissit. Neque enim ab alienis peccatis petenda est culpae nostrae levatio: sed Christus duo membra hic coniungit. Priore compellat hostium suorum conscientias, et quum se Legis patronos superbe iactarent, larvam hanc ipsis detrahit: nam exprobrat quod sibi permittant violare Legem quoties libet, itaque Legem illis non esse curae. Deinde ad causam ipsam descendit, sicuti mox videbimus: sic constat suis partibus plena et solida defensio. Ergo huius membri summa est, Nullum esse Legis zelum in eius contemptoribus. Unde infert Christus aliunde impelli Iudaeos ad tantam rabiem, dum ipsum interficere cupiunt. In hunc modum extrahendi sunt impii ex suis latebris, quoties Deum et sanam doctrinam oppugnantes pio se hoc affectu agere simulant. Qui hodie acerrimi sunt Evangelii hostes et maxime strenui vindices Papatus, nihil habent ad favorem magis plausibile, quam quod zeli ardore incitantur. Caeterum si excutiatur eorum vita, omnes turpibus flagitiis operti palam Deo illudunt. Quis in Papae curia crassum Epicureismum regnare nescit? An ita verecunde foeditatem suam tegunt Episcopi et Abbates, ut aliqua religionis species appareat? Monachi etiam et similes rabulae nonne sic ad omnem nequitiam, ad libidines, avaritiam, et quaevis scelerum monstra proiecti sunt, ut vita eorum Dei prorsus esse oblitos clamitet? Nunc vero quum nihil eos pudeat, Dei et Ecclesiae zelo se venditare, annon hoc Christi responso frenandi sunt?

20. Respondit turba, et dixit, Daemonium habes, quis te quaerit interficere? 21. Respondit Iesus, et dixit illis: Unum opus feci: et omnes miramini. 22. Propterea Moses dedit vobis circumcisionem, non quod ex Mose sit, sed ex Patribus, et sabbato circumciditis hominem. 23. Si circumcisionem accipit homo sabbato, ut non solvatur lex Mosis, mihi irascimini, quod totum hominem sanum fecerim sabbato? 24. Ne iudicetis secundum aspectum, sed rectum iudicium iudicate.

20. *Daemonium habes.* Perinde valet acsi dixissent, Tu insanis: fuit enim trita inter Iudaeos loquutio, qui in hac doctrina exercitati erant, infestari a diabolo homines dum in furorem aguntur, vel dum illis mens et ratio adempta est. Et sane sicuti lenes et moderatae castigationes paternae sunt Dei ferulae, ita ubi durius et severius nos tractat, non videtur manu sua nos percutere, sed potius adhibere diabolum carnificem et irae suae ministrum. Caeterum turba simplici animo Christum obiurgat; neque enim vulgo nota erant sacerdotum consilia. Stulti ergo isti homines insaniae tribuunt, quod se Christus ad mortem captari conqueritur. Hinc docemur sollicite cavendum esse, ne sententiam feramus de rebus incognitis: verum si quando ab imperitis nos temere damnari contingat, patienter Christi exemplo devoranda est huiusmodi indignitas.

21. *Unum opus feci.* Nunc personis valere iussis de re ipsa tractare incipit. Demonstrat enim minime cum Lege Dei pugnare,

quod edidit miraculum. Quod dicit se unum opus fecisse, sensus est, se unius tantum criminis reum agi, vel in uno tantum opere reprehendi quod sabbato hominem sanasset: illos autem, singulis sabbatis plura opera eadem aut prorsus similia quum faciant, non vocare illa in crimen. Nullum enim sabbatum praeteribat, quin multi in Iudaea infantes circumciderentur: hoc exemplo factum suum defendit, quanquam non simpliciter ratiocinatur a simili, sed est maioris et minoris comparatio. Hoc simile habebant circumcisio et sanatio paralytici, quod utrumque erat divinum opus: sed hoc secundum praestantius esse Christus contendit, quia beneficium ad totum hominem extenditur. Porro si hominem a corporali tantum morbo sanasset, non valeret comparatio. Circumcisio enim quae ad animae sanitatem spectat plus haberet excellentiae. Christus ergo spiritualem miraculi fructum cum externo beneficio corpori praestito coniungit. Itaque integram hominis salutem circumcisioni merito praefert. Posset etiam esse alia comparationis ratio: nempe quod sacramenta non semper vim et effectum praesentem habeant, ipse autem Christus efficaciter operatus sit in sanando paralytico. Sed priorem illam expositionem magis amplector, quod maligne et calumniose Iudaei opus improbent, in quo magis relucet Dei gratia quam in circumcisione, cui tantum honoris deferunt, ut per eam sabbatum minime violari putent. Admiratio de qua loquitur significat murmur illud exortum ex Christi facto, quia ausum fuisse putabant plus quam fas erat.

22. *Propterea Moses.* Illativa particula non videtur quadrare: itaque nonnulli διὰ τοῦτο accipiunt pro διὰ τό: sed eorum opinioni Graeca syntaxis repugnat. Simplicius itaque interpretor, circumcisionem ita fuisse mandatam, ut sabbatis quoque necessarius foret eius symboli usus. Propterea, inquit: quasi diceret, inde illis satis fuisse monstratum, non violari cultum sabbati divinis operibus. Ut Christus circumcisionis exemplum ad praesentem causam accommodet: mox tamen correctione utitur, quum dicit, Mosen non fuisse primum circumcisionis ministrum. Sed hoc illi satis erat, quod Moses tam severus sabbati exactor, iusserat tamen octavo die circumcidi infantes, etiamsi in sabbatum incidisset.

24. *Ne iudicetis.* Postquam defensionem absolvit, obiurgatione etiam utitur, quod pravis affectibus abrepti ex re et causa iudicium non faciunt. Circumcisio apud illos iustam reverentiam obtinebat: quum sabbato fieret, sciebant Legem non violari, quia Dei opera inter se rite consentiant. Cur non idem statuunt de Christi opere, nisi quia conceptum ex persona praeiudicium illorum mentes occupat? Ergo nunquam rectum erit iudicium nisi quod ex veritate rei feretur: nam simulac personae prodeunt in medium, oculos et sensus in se convertunt, ut veritas protinus evanescat. Haec admonitio quum in omnibus causis et negotiis valere debet, tum vero plus quam necessaria est, ubi de coelesti doctrina agitur. Nihil enim magis proclive est, quam ab ea nos hominum odio vel contemptu alienari.

25. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nonne hic est quem quaerunt interficere? 26. Et ecce palam loquitur, et nihil illi dicunt: an forsan vere noverunt principes, quod hic sit vere Christus? 27. Sed novimus unde hic sit:

Christus autem quum veniet, nemo cogniturus est, unde sit. 28. Clamabat ergo Iesus in templo docens, et dicens, Et me nostis, et nostis unde sim: et a me ipso non veni, sed verax est, qui misit me, quem vos non nostis. 29. Ego autem novi eum, quia ab ipso sum, et ille me misit. 30. Quaerebant ergo eum comprehendere: et nemo misit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.

25. *Quidam ex Hierosolymitanis.* Quibus scilicet compertae erant principum insidiae, et qui sciebant quantopere invisus esset Christus: nam promiscuum vulgus, ut paulo ante visum est, hoc pro somnio aut delirio habebat. Isti ergo qui norunt quam impotenti adversus Christum odio flagrent gentis suae primores, non frustra mirantur, illis quiescentibus Christum in templo non modo palam versari, sed libere etiam concionari: sed in eo peccant, quod in miraculo prorsus divino non reputant Dei providentiam. Sic carnales homines quoties insolitum aliquod cernunt Dei opus, mirantur quidem, sed nulla divinae virtutis consideratio illis interim in mentem subit. Atqui nostrum est prudentius expendere Dei opera: praesertim quum impii omnia machinando Evangelii cursum non impediunt ut cuperent, certo statuendum est irritos esse eorum conatus, quia Deus opposita manu sua eos disiisciat.

27. *Sed novimus unde hic sit.* Hic videmus non modo quanta sit hominum coecitas, ubi iudicandum est de rebus divinis: sed hoc illis vitium fere esse innatum, ut ingeniosi sint ad struenda sibi obstacula, quominus ad veri notitiam perveniant. Saepe quidem astu Satanae occurrunt scandala, quae plerosque a Christo arceant: verum si plana esset ac aequabilis via, quisque sibi scandalum fingeret. Quamdiu alieni a Christo fuissent principes, sola eorum incredulitas huic turbae obstitisset: nunc sublato illo impedimento novam sibi causam comminiscuntur, ne ad fidem accedant. Imo quum principum exemplo par esset eos moveri, adeo non sequuntur quod rectum est, ut in primo gradu sponte impingant. Ita scilicet deficere mox solent homines qui bene exorsi erant, nisi Dominus ad extremum usque eorum progressus dirigat. Porro argumentum quo se impediunt tale est: Christi originem ignotam fore Prophetae testati sunt. Novimus autem unde hic prodierit, non est ergo pro Christo habendus. Hic monemur quam exitialis res sit Scripturas lacerare, adeoque Christum ipsum, ut dimidia tantum sui parte censeatur. Deus liberatorem ex semine Davidis promisit: atqui passim hoc sibi munus tanquam sibi proprium vindicat. Ergo Deum in carne manifestari oportuit, qui Ecclesiae suae redemptor esset. Sic Michaeas (5, 2.) locum designat, ubi nasciturus sit Christus: Ex te, inquit, Bethlehem dux exorietur, qui regat populum meum. Sed continuo post, alterum egressum excelsiorem, ideoque reconditum et arcanum praedicat. Miseri autem isti homines, dum nihil in Christo respiciunt nisi quod despectui subiacet, temere colligunt non eum esse qui promissus fuerat. Sic igitur humilem in carne Christum intueri discamus ut haec, quae ab impiis despicitur humilitas, nos ad coelestem eius gloriam evehat. Ita Bethlehem, ubi nasci debuit homo, ianua nobis erit qua ad aeternum Deum ingredi liceat.

28. *Clamabat ergo Iesus.* Acerbis verbis in eorum temeritatem invehitur. quod superbe sibi in falsa opinione placentes a veri notitia se excluderent, acsi diceret, Vos omnia cognoscendo nihil tandem cognoscitis. [Et certe nulla est deterior pestis, quam quum homines sic inebriat tantillae quam habent scientiae fiducia, ut secure reiiciant quicquid ab eorum sensu discrepat.] Ironice loquitur quum dicit *me nostis, et nostis unde sim, a me ipso non veni.* Opinioni ab illis falso conceptae opponit quod verum est, acsi diceret, Dum habetis defixos in terram oculos, putatis me quoque totum illis subiectum. Itaque me quasi ignobilem terrae filium contemnitis. Atqui Deus testabitur e coelo me venisse: proinde utcunque repudier a vobis, Deus me vere esse suum agnoscet. *Deum veracem* appellat eodem sensu, quo Paulus fidelem. Si increduli sumus, inquit, ille fidelis manet, abnegare se ipsum non potest (II. Tim. 2, 13.). Scopus enim est, nihil minui ex Evangelii fide, utcunque ipsum labefactare conetur mundus: quantumvis Christo detrahant impii, manere tamen eum integrum, quia Dei veritas solida et sui similis semper manet. Contemni se Christus videt: adeo non cedit, ut magnifice potius vesanae eorum arrogantiae insultet, apud quos nihil habet pretii. Hac invicta et heroica magnitudine fideles omnes praeditos esse decet: imo fides nostra nunquam stabilis ac firma erit nisi impiorum proterviam, dum in Christum insurgunt, ludibrio habeat. Praesertim vero pios doctores hoc praesidio fretos pergere in asserenda sana doctrina convenit, etiam toto mundo reluctante. Sic Ieremias (20, 7.) sponsorem ac vindicem suum appellat Deum, quia tanquam impostor damnatur. Decepisti me Domine, inquit, et deceptus sum. Sic Iesaias (50, 18.) undique calumniis et probris obrutus ad hoc asylum confugit, quod Deum habiturus sit causae suae approbatorem. Sic Paulus (II. Cor. 4, 5.) oppressus iniquis iudiciis ad diem Domini provocat omnes, tumultuanti mundo opponere unum Deum satis habens. *Quem vos non nostis.* Significat non mirum esse, si notus Iudaeis non sit qui Deum ignorant. Nam hoc est recte sapiendi initium, in Deum respicere. Dei notitiam sibi tribuens significat se non temere in tantam confidentiam efferri: et exemplo suo admonet non esse leviter ingerendum Dei nomen, ut de patrono ac vindice causae nostrae gloriemur. Sunt enim multi plus satis audaces in iactanda Dei auctoritate: imo phreneticis, qui pro Dei oraculis commenta sua venditant, nihil ad repudianda omnium hominum iudicia promptius et animosius fingi potest. Sed his Christi verbis docemur a ventosa et futili confidentia imprimis cavendum esse: tunc vero demum fortiter resistendum esse hominibus, ubi probe comperta nobis est Dei veritas: qui autem sibi certo conscius est Deum a parte sua stare, non est cur insolentiae crimen metuat totam mundi altitudinem calcando.

29. *Quia ab ipso sum.* Nonnulli duo haec membra sic distinguunt, ut prius ad divinam Christi essentiam referant, alterum ad munus illi a Patre iniunctum, cuius obeundi gratia carnem naturamque humanam induit. Quod tametsi reiicere non audeo, nescio tamen an ita argute loqui voluerit Christus. Fateor quidem coelestem Christi exortum inde posse colligi, sed adversus Arianos haec aeternae eius divinitatis non satis firma esset probatio.

30. *Quaerebant ergo eum comprehendere.* Non deerat nocendi voluntas, imo ne conatus quidem: et vires suppetebant. Cur ergo in

tanto ardore quasi pedibus et manibus ligatis torpent? Evangelista respondet, quia nondum Christi hora venerat: quo admonet, Christum contra illorum vim et furiosos impetus Dei praesidio tectum fuisse. Et simul occurrit crucis scandalo, quia non est cur turbemur, quum audimus non pro hominum libidine abreptum fuisse Christum ad mortem, sed quia Patris decreto in tale sacrificium destinatus erat. Atque hinc colligenda est universalis doctrina. Nam utcunque in diem vivamus, mortis tamen hora cuique constituta est apud Deum. Res difficilis creditu, quod tot fortuitis casibus obnoxii, tot hominum ferarumque iniuriis et insidiis expositi, tot obsessi morbis, simus tamen extra omnem periculorum aleam nisi quum evocare nos Deus volet: sed cum diffidentia nostra luctandum. Ac primum quidem tenenda est doctrina qualem hic audimus, deinde finis quo spectat, et exhortatio quae inde ducitur. Ut scilicet curis omnibus in Deum proiectis quisque vocationi suae inserviat nec ullo metu revocetur ab officio, nemo tamen fines suos transiliat. Neque enim providentiae Dei fiducia ultra progredi fas est quam Deus ipse praecipit.

31. Multi autem ex turba crediderunt in eum, et dicebant Christus quum venerit, numquid plura signa faciet, quam hic facit? 32. Audierunt Pharisaei turbam murmurantem haec de eo: et miserunt Pharisaei et Sacerdotes ministros, ut comprehenderent eum. 33. Dixit ergo illis Iesus, Adhuc paululum temporis vobiscum sum, et vado ad eum, qui me misit. 34. Quaeretis me, et non invenietis: et ubi ego sum, vos non potestis venire. 35. Dixerunt ergo Iudaei inter se, Quo hic iturus est, quod nos non inveniemus eum? an in dispersionem Graecorum iturus est, et docturus Graecos? 36. Quis est hic sermo quem dixit, Quaeretis me, et non invenietis? et quo ego vado, vos von potestis venire?

31. *Multi autem ex turba.* Videri poterat concionatus esse Christus apud surdos et penitus obstinatos, dicit tamen Evangelista, sequutum fuisse aliquem fructum. Ergo utcunque alii fremant, alii rideant, alii calumnientur, exoriantur variae dissensiones, non tamen inutilis erit Evangelii praedicatio. Ideo spargendum semen et patienter sustinendum, donec temporis successu fructus se proferat. Caeterum *credendi* verbum hic improprie sumitur, quia pendebant ex miraculis potius quam doctrinae innitebantur, necdum persuasi erant Iesum esse Christum: sed quia ad ipsum audiendum comparati erant et ei tanquam magistro se dociles praebebant, talis fidei praeparatio vocatur fides. Ergo quod exiguam boni affectus scintillam tam honorifico titulo Spiritus dignatur, id nos animare debet, ne fidem quantumvis exiguam Deo acceptam fore dubitemus.

32. *Audierunt Pharisaei.* Hinc apparet Pharisaeos quasi in excubiis locati essent ad omnes occasiones intentos fuisse, ne Christum emergere sinerent. Priore loco eos Evangelista solos nominat, deinde sacerdotes illis adiungit, quorum ipsi pars erant. Non dubium est quin, ut praecipui haberi volebant Legis zelotae, acrius reliquis omni-

bus se Christo opposuerint. Verum quia soli pares non fuissent opprimendo Christo, negotium detulerunt ad totum sacerdotum ordinem. Ita qui inter se alioqui dissidebant, uno iam consensu Satanae auspiciis inter se conspirant adversus Dei Filium. Caeterum quum tantus Pharisaeorum ardor et tam anxia sedulitas fuerit pro tyrannide sua tuenda et corrupto Ecclesiae statu, quanto nos ferventiores esse decebat in asserendo Christi regno? Non minus hodie insana est Papistarum contentio ad exstinguendum Evangelium. Hoc interea pessimum est, quod saltem suo exemplo studia nostra non acuunt, ut animosius in piae sanaeque doctrinae patrocinio sudemus.

33. *Adhuc paululum.* Sunt qui existiment sermonem hunc ad praesentem populi coetum haberi, alii vero ad ministros qui missi ad capiendum Christum fuerant. Sed mihi non dubium est quin hostes suos proprie compellet Christus, a quibus initum perdendi eius consilium fuerat. Deridet enim eorum conatus quod frustra omnia moliantur, donec tempus a Patre decretum advenerit. Et interim contumaciam illis exprobrat quod oblatam sibi gratiam non modo respuant, sed furiose quoque oppugnent: et simul eam brevi auferendam minatur. Quum dicit *vobiscum sum*, eorum ingratitudinem perstringit, quod quum illis a Patre datus esset, quum ad eos descendisset e coelesti gloria, quum familiariter illos ad se invitans nihil magis cuperet quam ipsis adesse, pauci tamen erant qui eum admitterent. Quum dicit Adhuc pusillum temporis, admonet non diu passurum Deum ut tam foedo contemptui exposita sit sua gratia. Interea vero significat neque vitam neque mortem suam eorum arbitrio subiectam esse, sed constitutum sibi esse a Patre tempus quod impleri oporteat. *Vado ad eum qui me misit.* His verbis testatur se morte nequaquam exstinctum iri, quin potius, ubi mortale corpus exuerit, se magnifico resurrectionis triumpho declaratum iri Dei Filium: acsi diceret, Satagite quantum in vobis est, nunquam tamen efficietis, quin Pater me legatione iniuncta perfunctum in coelestem suam gloriam recipiat. Itaque non modo integer mihi status manebit post mortem, sed longe excellentior conditio mihi tunc parata est. Caeterum hinc colligenda est generalis admonitio: nobis enim adest Christus, quoties in spem salutis per Evangelii praedicationem nos vocat. Nam Ephes. 2, 17. Evangelii praedicatio non frustra vocatur Christi ad nos descensus. Si manum ab ipso porrectam apprehendimus, ipse ad Patrem nos deducet: et quamdiu peregrinandum nobis erit in mundo, non modo propinquum se nobis ostendet, sed in nobis perpetuo habitabit. Quodsi illius praesentiam negligimus, nihil illi decedet, sed a nobis discedens a Deo et vita prorsus alienos nos relinquet.

34. *Quaeretis me.* Quaerebant illi Christum ut interficerent. Hic Christus in ambigua verbi significatione ludit, quia mox futurum erat ut alio modo eum quaererent: nempe ut miseris suis ac perditis in rebus aliquid opis aut solatii invenirent: acsi diceret, Molesta nunc vobis est ac intolerabilis exigui temporis praesentia, sed brevi continget ut me frustra quaeratis, quia non corpore tantum sed virtute etiam procul remotus vestrum interitum e coelo spectabo. Sed potest hic quaeri qualis ista fuerit quaerendi Christi ratio, quum satis constet de reprobis Christum loqui, qui ad extremum usque in reiiciendo Evangelio obstinati fuerunt. Nonnulli ad doctrinam referunt, quia

Iudaei iustitiam operum perperam sectando minime consequuti sint quod volebant. Plures de Messiae persona accipiunt, quod Iudaei redacti ad extrema Redemptorem frustra imploraverint. Ego autem simpliciter anxios impiorum gemitus hic notari interpretor, dum necessitate coacti ad Deum utcunque respiciunt. Sed tunc quoque quaerendo non quaerunt: nam incredulitas et pervicacia eos quasi obseratis cordibus a Deo arcet. Cuperent quidem Deum adesse liberatorem, sed impoenitentia et duritia cordis sui viam sibi obstruunt. Exemplum habemus in Esau, qui ob ereptam sibi primogenituram non moerore tantum afficitur, sed fremens ac frendens in furiosam indignationem prorumpit (Gen. 27, 38. Hebr. 11, 17.). Sed interim adeo procul abest a recta quaerendae benedictionis via, ut tunc se maxime ea indignum reddat. Sic Deus in reprobis gratiae suae contemptum ulcisci solet, ut vel atrocibus poenis afflicti, vel miseriae suae sensu constricti, vel compulsi in alias angustias querantur, clament, eiulent: sed nullo profectu, quia semper sui similes eandem quam prius ferociam intus alunt, neque ad Deum feruntur, sed potius eum mutatum vellent quando abolere nequeunt. Hinc discamus mature excipiendum esse Christum, ubi se quasi praesentem sistit, ne eius fruendi occasio nobis effluat: quia si semel clausa fuerit ianua, frustra ingredi tentabimus. Quaerite Dominum, inquit Iesaias (55, 6.), dum inveniri potest: invocate eum dum prope est. Sedulo itaque occurrere Deo convenit, dum adest tempus beneplaciti, sicuti alibi loquitur idem Propheta (49, 8.), quia nescimus quamdiu nostram socordiam laturus sit Deus. In verbis istis Ubi ego sum non potestis venire, tempus praesens loco futuri ponitur.

35. *Quo hic iturus est?* Hoc consulto Evangelista addidit, ut ostenderet quantus fuerit populi stupor. Ita impii non modo surdi sunt ad audiendam Dei doctrinam, sed horribiles quoque minas ludibundi praetereunt quasi aliquid fabulosum audirent. Nominatim loquutus erat Christus de Patre, ipsi autem in terra subsidunt, nec aliud cogitant quam migrationem in regiones longinquas. Graecos Iudaeis vocari transmarinas gentes satis notum est. Non tamen intelligunt Christum ad incircumcisos venturum, sed ad Iudaeos qui per varias mundi plagas dissipati erant. Nam *dispersionis* nomen indigenis cuiusque loci et qui incolunt natale solum non quadraret, Iudaeis autem profugis et exsulibus optime convenit. Sic Petrus epistolam suam priorem παρεπιδήμοις διασπορᾶς Ponti, Galatiae, etc. inscribit, et Iacobus duodecim tribus ἐν τῇ διασπορᾷ constitutas salutat, quae loquutio sumpta est ex Mose et Prophetis. Ergo sensus verborum est, Num hic mare traiiciet, ut se ad Iudaeos conferat qui habitant in mundo nobis incognito? Et fieri potest ut Christum hoc ludibrio vexare voluerint: Si hic est Messias, an regni sui sedem in Graecia figet, quum Deus terram Canaan proprium illi domicilium assignaverit? Verum utcunque res habeat videmus severa Christi denuntiatione nihil fuisse commotos.

37. Porro ultimo die, qui maximus erat diei festi, stetit Iesus, et clamavit dicens, Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. 38. Qui credit in me, quemadmodum dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquae viventis. 39. Hoc autem dicebat de

Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum glorificatus erat.

37. *Ultimo die.* Hic primo notandum est, nullis hostium vel insidiis vel machinationibus territum fuisse Christum ut ab officio desisteret, quin potius una illi cum periculis crevisse animi magnitudinem ut fortius pergeret. Hoc et temporis circumstantia et frequentia populi, et clamandi libertas testantur, quum manus undique sibi intentas esse sciret. Nam probabile est tunc ministros ad exsequendum imperium fuisse paratos. Notandum deinde non alio quam Dei praesidio fretum stetisse contra tam violentos eorum conatus, qui omnia poterant. Nam quae alia ratio afferri potest, cur post instructam ab illis catervam celeberrimo die in medio templo, ubi quietum regnum habebant, concionatus fuerit Christus nisi quod illorrum rabiem Deus cohibuit? Nobis tamen hoc ipsum valde utile est, quod Evangelista Christum pleno ore clamantem inducit, Ut ad se veniant quicunque sitiunt. Nam hinc colligimus non unum aut alterum tenui et obscuro susurro invitari, sed ita omnibus promulgari hanc doctrinam ut neminem lateat, nisi qui ultro aures obturans altum et sonorum clamorem non admittet. *Si quis sitit.* Hoc membro omnes hortatur ad bonorum suorum participationem, modo propriae inopiae sibi conscii iuvari cupiant. Nam omnes quidem sumus inopes omniumque bonorum vacui et indigi, sed non omnes ad quaerendum remedium stimulat inopiae suae sensus. Hinc fit ut multi pedem non moventes in misero defectu tabescant, imo permultos sua vacuitas non afficit, donec Dei Spiritus igni suo famem et sitim accendat in illorum cordibus. Ergo Spiritus officium est, facere ut suam gratiam appetamus. Quantum vero ad praesentem locum spectat, hoc principio tenendum est, non alios ad obtinendas Spiritus divitias vocari a Christo, nisi qui illarum desiderio aestuant. Scimus enim acerrimum esse tormentum sitis, ut robustissimi quique et patientissimi omnium laborum in siti tamen deficiant. Sitientes tamen invitat potius quam famelicos, ut metaphoram continuet qua postea utetur in nomine Aquae et verbo Bibendi, ut inter se respondeant omnes orationis partes. Nec dubito quin ad Iesaiae (55, 1.) locum alludat, Omnes sitientes venite ad aquas. Nam quod illic Deo tribuit Propheta in Christo demum necesse fuit impleri, sicuti rursum id quod cecinit beata virgo (Luc. 1, 53.), quod plenos et saturos inanes dimittat. Ideo recta ad se venire iubet, acsi diceret, se unum esse qui siti omnium explendae sufficiat: falli autem et frustra laborare, quicunque aliunde vel minimum sitis suae levamen petunt. *Et bibat.* Hortationi additur promissio. Etsi enim hoc est hortandi verbum, promissionem tamen in se continet: quia testatur Christus non se aridam ac siccam esse cisternam, sed fontem inexhaustum, qui large et ubertim potum omnibus suppeditet. Unde sequitur non irritum fore desiderium, si ab eo exspectamus quod nobis deest.

38. *Qui credit in me.* Veniendi ratio hic ostenditur: nempe quod fide, non pedibus accedere conveniat. Imo Venire nihil aliud est quam Credere, si tamen Credendi verbum recte definias: quemadmodum prius dictum est, in Christum nos credere, dum eum amplectimur qualem se in Evangelio proponit, virtute, sapientia, iustitia, puritate, vita, et omnibus Spiritus donis refertum. Caeterum pro-

missionem quam nuper attigimus, hic clarius et plenius confirmat. Docet enim plenam copiam sibi suppetere, qua nos ad satietatem reficiat. Est quidem satis dura in speciem metaphora, quum fluvios aquae vivae e ventre fidelium fluxuros esse dicit: sensus tamen minime dubius est, quod nihil spiritualium bonorum unquam defuturum sit credentibus. *Aquam vivam* nominat, cuius scaturigo nunquam arescit, nec desinit continuus fluxus. *Fluvios* plurali numero vocari interpretor multiplices Spiritus gratias, quae ad spiritualem animae vitam necessariae sunt. In summa hic tam perpetuitas donorum Spiritus, quam affluentia nobis promittitur. Quidam *de ventre* credentium aquas fluere intelligunt, quum is qui Spiritu donatus est partem ad fratres suos derivat, ut mutua esse debet inter nos communicatio. Sensus tamen mihi simplicior videtur: quod quisquis in Christum credet, fontem vitae quasi in se scaturientem habebit, quemadmodum supra capite quarto dicebat Christus, Qui biberit ex aqua hac, non sitiet unquam. Nam quum ordinarius potus sitim nonnisi ad breve tempus restinguat, Christus fide nos haurire dicit Spiritum qui fons sit aquae salientis in vitam aeternam. Neque tamen sic primo die fideles Christo saturos esse docet, ut postea non esuriant neque sitiant: quin potius Christi fruitio novum eius desiderium accendit. Sed sensus est, Spiritum instar vivi et semper irrigui fontis esse in credentibus: quemadmodum et Paulus ad Romanos cap. 8, 10. testatur ipsum esse in nobis vitam, quamvis adhuc in reliquiis peccati mortis materiam circumferamus. Et sane quum quisque pro fidei suae mensura donorum Spiritus compos fiat, non potest in hac vita solida eorum plenitudo constare. Verum sic fideles in fide proficiendo subinde ad nova Spiritus incrementa aspirant, ut primitiae quibus imbuti sunt illis ad vitae perpetuitatem sufficiant. Sed hinc etiam monemur quam exiguus sit fidei nostrae modulus, quum vix guttatim in nobis distillent Spiritus gratiae, quae instar fluminum profluerent, si iustum Christo locum daremus, hoc est, fides nos eius capaces redderet. *Quemadmodum dicit Scriptura.* Quidam hoc restringunt ad superius membrum, alii ad posterius: ergo ad totum orationis complexum extendo. Deinde meo iudicio non designat hic Christus certum aliquem Scripturae locum, sed testimonium ex communi Prophetarum doctrina sumit. Nam quoties Dominus Spiritus sui abundantiam promittens eam aquis vivis comparat, praecipue respicit ad Christi regnum et eo dirigit fidelium mentes. Ergo omnia de aquis vivis vaticinia suum in Christo complementum habent, quia ipse unus reconditos Dei thesauros nobis aperuit et patefecit. Ideo effusae sunt in eum Spiritus gratiae, ut de plenitudine eius omnes hauriamus. Digni ergo sunt qui misere pereant, qui tam benigne ac comiter a Christo vocati huc et illuc vagantur. *Dicebat de Spiritu.* Interdum aquae nomen Spiritui tribuitur ob munditiem, quia eius est purgare sordes nostras: sed in hoc loco et similibus dissimilis est huius loquutionis ratio, quod scilicet omni vitae succo et humore destituimur, nisi quum nos Spiritus Dei vegetat et nos arcano quasi vigore irrigat. Est autem synecdoche, quia omnes vitae partes sub una voce aquae comprehenduntur. Unde etiam colligimus, quicunque Spiritu Christi regeniti non sunt pro mortuis habendos esse, quacunque vitae larva se iactent. *Nondum enim erat Spiritus.* Scimus aeternum esse Spiritum: sed Evangelista illam Spiritus gratiam quae post Christi resurrectionem

effusa fuit in homines, quamdiu sub humili servi forma versatus est Christus in mundo, palam exstitisse negat. Et comparative quidem loquitur, sicuti quum opponitur Novum Testamentum Veteri. Deus Spiritum suum fidelibus promittit, acsi nunquam eum Patribus dedisset. Iam tum certe primitias Spiritus acceperant discipuli. Nam unde fides nisi a Spiritu? Ergo non simpliciter negat Evangelista gratiam Spiritus ante Christi mortem piis fuisse exhibitam, sed nondum ita illustrem et conspicuam tunc fuisse, ut postea futura erat. Est enim hoc praecipuum regni Christi decus, quod Spiritu suo Ecclesiam gubernat. Atqui iustam et quasi solennem regni sui possessionem tunc adiit, quum evectus est ad Patris dexteram. Non mirum ergo si plenam Spiritus exhibitionem ad illud tempus distulit. Superest tamen una quaestio: num hic visibiles Spiritus gratias an vero regenerationem intelligat, quae adoptionis est fructus. Respondeo, in donis illis visibilibus tanquam in speculis Spiritum apparuisse, qui adventu Christi promissus fuerat: proprie tamen hic agi de virtute Spiritus, qua renascimur in Christo ac efficimur novae creaturae. Quod ergo nunc Christus ad Patris dexteram gloriosus summaque imperii maiestate praeditus sedet, nos in terra inopes et ieiuni ac prope inanes bonorum spiritualium iacemus, tarditati et angustiis fidei nostrae imputandum est.

40. Multi igitur ex turba quum audissent hunc sermonem, dicebant, Hic est vere Propheta. 41. Alii dicebant, Hic est Christus. Alii autem dicebant, Numquid ex Galilaea Christus venturus est? 42. Nonne Scriptura dicit, quod ex semine Davidis, et ex oppido Bethlehem, unde erat David, venturus sit Christus? 43. Dissidium itaque in turba fuit propter ipsum. Porro quidam ex ipsis volebant comprehendere eum, sed nemo iniecit in eum manus.

40. *Multi igitur ex turba.* Iam recitat Evangelista, quis postremae illius concionis fructus exstiterit, nempe quod aliis aliud sentientibus dissidium exortum sit in populo. Notandum est Ioannem de professis Christi hostibus non loqui, vel qui sanae doctrinae odio iam imbuti essent, sed de vulgo hominum ubi maior integritas esse debuerat. Tres autem enumerat species. Primi Iesum fatebantur vere Prophetam, unde colligimus non abhorruisse ab eius doctrina: sed rursum quam levis et frivola fuerit haec confessio, inde apparet quod doctorem probantes, quidnam tamen sibi velit et quid loquatur, nec intelligunt, nec gustant. Christum enim non poterant vere tanquam Prophetam amplecti, quin simul Filium Dei et salutis suae auctorem agnoscerent. Hoc tamen habent boni, quod aliquid in Christo divinum sentiunt, quod in eius reverentiam ipsos inducit: nam ab hac docilitate facilis deinde esse poterat in fidem transitus. Rectius secundi, qui plane fatentur Christum esse, sed alii contra insurgunt: unde nascitur conflictus. Quo exemplo monemur, non debere nobis hodie mirum videri, si variis certaminibus inter se homines scindantur. Audimus schisma ex Christi sermone fuisse ortum, neque id inter gentes a fide alienas, sed in media Christi Ecclesia et quidem in prima Ecclesiae sede. An propterea Christi doctrina, acsi turbarum

materia esset, in crimen trahetur? Imo utcunque tumultuetur totus mundus, tam pretiosa est Dei veritas, ut optandum sit saltem a paucis recipi. Quare non est quod labascant nostrae conscientiae, dum videmus etiam eos, qui censeri volunt in Dei populo, inter se variis opinionibus certare. Quanquam simul notandum est, dissidia proprie originem non habere ex Evangelio. Neque enim solidus hominum consensus esse potest nisi in certam veritatem. Quod ergo pacem inter se colunt qui Deum ignorant, id ex stupore magis quam ex vero consensu provenit. In summa, quaecunque dissidia emergunt quum praedicatur Evangelium, eorum causa et semen prius in hominibus latebat: sed tunc demum quasi ex somno expergefacti se movere incipiunt, qualiter vapores aliunde quam a sole procreantur, quamvis nonnisi exoriente sole emergant.

41. *Numquid ex Galilaea.* Ne temere Christum reiicere viderentur, Scripturae testimonio sese armant. Quod tametsi perperam torquent adversus Christum, habuit tamen aliquam veri speciem. In eo tantum falluntur quod Christum Galilaeum faciunt. Sed unde haec ignoratio nisi ex contemptu? Nisi enim gravati fuissent inquirere, Christus illis utroque titulo insignis apparuisset, natus ex Bethlehem et filius Davidis. Sed tale est nostrum ingenium: in rebus minutis ignavos esse nos pudet, in regni colestis mysteriis plus quam secure stertimus. Notare etiam operae pretium est, istos ad quaerendum praetextum quo se a Christo avertant sedulos esse et industrios, qui alioqui ad capessendam sanam doctrinam mire tardi erant et hebetes. En quomodo soleant homines ex Scripturis ipsis, quae ad Christum nos manu ducunt, sibi obstaculum struere ne ad Christum accedant.

43. *Quidam ex ipsis.* His verbis significat Evangelista non modo contemptum ab illis fuisse Christum, sed impiae eius reiectioni coniunctam fuisse saevitiam et nocendi libidinem: ut semper crudelis est superstitio. Quod autem irriti fuerunt eorum conatus, Dei providentiae acceptum referri debet. Quia enim Christi hora nondum venerat ut prius dictum est, Patris sui fretus praesidio ac tectus periculis omnibus fuit superior.

45. Venerunt ergo ministri ad Pontifices et Pharisaeos, atque hi dixerunt illis, Cur non adduxistis eum? 46. Responderunt ministri, Nunquam sic loquutus est homo, ut hic homo. 47. Responderunt ergo eis Pharisaei, Numquid et vos seducti estis? 48. Num quispiam ex principibus credidit in eum, vel ex Pharisaeis? 49. Atqui turba haec, quae non novit Legem, sunt maledicti. 50. Dixit illis Nicodemus, is qui nocte ad eum venerat, quum unus esset ex illis: 51. Numquid Lex nostra iudicat hominem, nisi audierit de ipso prius, et cognoverit quid faciat? 52. Responderunt et dixerunt illi, Num tu quoque ex Galilaea es? scrutare et vide, quod Propheta ex Galilaea non surrexerit. 53. Et profectus est quisque in domum suam.

45. *Venerunt igitur.* Hic cernere licet quam coeca sit im-

piorum arrogantia: magnitudinem qua excellunt in mundo sic mirantur et adorant, ut ius et fas superbe calcare non dubitent. Si quid autem non succedat ex voto, libenter coelum terrae miscerent. Dum enim quaerunt impii Sacerdotes, cur non adductus sibi fuerit Christus, eousque potentiam suam extollunt ut nihil imperio obstare debuerit.

46. *Nunquam sic loquutus est.* Fatentur isti solo se Christi verbo fractos et domitos, nec tamen propterea resipiscunt, nec legitimum tribuunt verbo honorem. Si verum est, nunquam sic loquutum esse hominem, cur non divina vis quam sentire coacti sunt eorum corda sic affecit, ut se totos Deo addicerent? Sed ita scilicet impleri oportuit illud Iesaiae (11, 4.), Prosternet impium Spiritu oris sui. Quin etiam postea videbimus ut sola Christi voce confusi, qui eum ad mortem quaerebant, non secus ac malleis percussi ceciderint retrorsum. Discamus ergo tantam Christi doctrinae vim subesse ut impios quoque terreat, sed quum hoc illis cedat in exitium, danda opera est ut molliamur potius quam frangamur. Atqui plurimos hodie cernimus ministris istis nimium similes, quos tametsi Evangelii doctrina in sui admirationem invitos rapit, adeo tamen non se Christo subiiciunt, ut in hostium castris nihilominus maneant. Alii vero deteriores, qui in gratiam impiorum doctrinam, quam a Deo esse intus convicti sunt, quibus possunt probris foede infamant.

47. *Numquid et vos seducti estis.* Sic ministros suos increpant ut tamen retineant in obsequio. Nam his verbis absurdum ac indignum esse significant, etiamsi totus populus deficiat, ipsos non stare. Videndum autem quo argumento fulti tam superbe Christo insultent. Plebeios tantum, inquiunt, et imperitos homines a parte sua habet, primores et eximius quisque ei sunt adversi. *Pharisaeos* nominatim exprimunt, quia prae aliis tam scientiae quam sanctitatis famam obtinebant, ut essent quasi principum principes. Videtur quidem haec obiectio aliquid habere coloris: nisi enim praefectis et ecclesiae rectoribus sua constet auctoritas, nihil unquam rite poterit constitui, nec status etiam bene compositus poterit diuturnus esse. Scimus quanta sit vulgi intemperies: quare deformis confusio mox sequatur necesse est, ubi cuique quodlibet licet. Est igitur ad moderandum Ecclesiae ordinem necessarium frenum eorum qui praesunt auctoritas. Atque ita Dei Lege (Deut. 17, 8.) cautum erat ut si qua excitata esset quaestio vel controversia, eius cognitio penes summum Sacerdotem foret. Sed in eo peccant isti, quod summum ius sibi arrogantes Deo subesse nolunt. Detulit quidem Deus summo sacerdoti iudicium, sed nonnisi ex lege sua pronuntiare eum voluit. Quicquid ergo auctoritatis habent pastores, sub Dei verbo subsidit, ut omnibus in ordinem coactis a summo usque ad infimum solus Deus emineat. Si pastores officio suo probe et sincere fungentes auctoritatem sibi vindicant, haec erit sancta et legitima gloriatio: sed ubi absque Dei verbo nuda hominum auctoritas effertur evanida est ac futilis iactantia. Saepe autem contingit impios in Ecclesia dominari: ita cavendum est ne quid tribuatur hominibus, simulatque a verbo Dei discedunt. Hac molestia videmus Prophetas fere omnes fuisse vexatos: nam ad obruendam eorum doctrinam subinde obiiciebantur magnifici isti tituli Principum, Sacerdotum et Ecclesiae. Iisdem hodie armis instructi Papistae non secus ferociunt, quam olim

Christi et Prophetarum adversarii. Est quidem horrenda haec coecitas, quod mortalis homo Deo se opponere non veretur. Sed huc insaniae adigit eos Satan, quibus pluris est sua ambitio quam Dei veritas. Nostrum est interea eam verbo Dei reverentiam habere, quae totum mundi splendorem exstinguat et discutiat inanes eius famos. Male enim nobiscum ageretur, si a principum arbitrio penderet salus nostra, et nimium instabilis esset fides, quae illorum nutu staret vel caderet.

49. *Turba haec.* Prior pars superbiae erat, quod Sacerdotii titulo freti omnes sibi tyrannice subiicere volebant. Altera est, quod reliquos despiciunt quasi nullius pretii, ut semper in alios contumeliosi sunt quicunque sibi plus iusto placent, et immodicum nostri amorem sequitur fratrum despectus. Totam plebem exsecrabilem esse pronuntiant: qua de causa? Praetexunt quidem Legis ignorantiam, sed aliud suberat, quod scilicet nullam putabant esse sanctitatem nisi in suo ordine. Quemadmodum hodie dum Papales sacrifici se solos Ecclesiae titulo venditantes laicos ut vocant non secus ac profanos aspernantur. Atqui ut insanam hanc altitudinem deiiciat Deus, humiles et contemptos summis quibusque et excellentissimis praefert. Ac notandum est Legis scientiam hic iactari, non quae ad pietatem et timorem Dei homines erudiat, sed qualem ipsi habebant, quum magistrali supercilio tanquam soli idonei Legis interpretes responsa darent. Est quidem hoc verum maledictos esse, quicunque in Lege Dei edocti non sunt, cuius cognitio nos vere sanctificat. Sed cognitio haec non restringitur ad paucos, ut prava confidentia inflati aliorum numero se eximant, verum communiter ad omnes Dei filios spectat, ut a minimo usque ad maximum simul in eandem fidei obedientiam colligantur.

50. *Dixit illis Nicodemus.* Evangelista Nicodemum nobis describit quasi hominem medium, qui neque serio piae doctrinae patrocinium suscipere audeat, nec tamen sustineat veritatem opprimi. Quum dicit eum esse *qui nocte venerat*, partim hoc ad laudem eius, partim ad dedecus facit. Nisi amasset Christi doctrinam, nunquam se opponere ausus fuisset impiorum furori: sciebat enim, si quis tantum hisceret, protinus expositum iri invidiae et periculo. Ergo quod vocem unam licet infirmam iactare audet, emicat ex eius corde tenuis quaedam pietatis scintilla. Sed quod non defendit liberius Christum in eo nimiam timiditatem prodit. Significat ergo Evangelista eum adhuc sapere noctis latebras, nec verum Christi esse discipulum. Noctu semel ad Christum venisse dicit, palam vero stetisse inter hostes et locum retinuisse in eorum castris. Hoc eo diligentius notandum est quod multi hodie, dum obtendunt se Nicodemo esse similes, hac larva induti Deo se impune illudere confidunt. Ut demus quod postulant nihil ipsos differre a Nicodemo, quid tamen obsecro tale eos exemplum iuvat? Nicodemus damnandum esse Christum negat donec auditus fuerit: nempe tantumdem de latrone, de sicario dici posset. Notum enim ac celebre est illud, Satius esse absolvi nocentes quam innocentes damnari. Deinde ut Christi personam levare studeat, doctrinam ipsam relinquit ac deserit. Quid hic pio et fideli homine dignum reperiemus? Ergo semen Evangelii, quod postea fructum tulit, adhuc suffocatum in eo latebat. Longe utilius exemplum hoc aptabimus in alium finem, Dominum saepe ef-

ficere, ut doctrina quae periisse videbatur paulatim occultam radicem agat, et tandem post longum tempus germen aliquod emittat, primum abortui simile, deinde vivum ac vegetum, sicuti Nicodemi fides novum ex morte Christi et subitum vigorem traxit.

52. *Numquid tu quoque ex Galilaea es?* Ex Galilaea esse dicunt, quicunque favent Christi partibus idque probrose, quasi neminem in secta sua habere possit nisi ex ignobili Galilaeae angulo. Quod autem tanta violentia feruntur in Nicodemum, inde apparet quam furioso odio adversus Christum arderent. Neque enim quasi ex professo defensionem Christi susceperat, sed tantum negaverat damnandum esse priusquam auditus esset. Sic hodie apud Papistas ne minimum quidem aequitatis signum quispiam dare potest ne Evangelium opprimatur, quin hostes furiis perciti haereticum esse exclament.

53. *Et profectus est quisque in domum suam.* Sequitur iam mirabilis actionis exitus. Si quis reputet quale tunc fuerit regnum sacerdotum, quanta rabies, quantus apparatus, ab altera parte Christum nudum et inermem, nulloque hominum praesidio munitum cogitet: centies de ipso actum erat. Quod sponte diffluit tam valida conspiratio et omnes illi tanquam undae maris proprio se ipsos impetu frangunt, quis non agnoscet manu Dei fuisse dissipatos? Manet autem Deus semper sui similis. Itaque quoties volet omnes hostium conatus discutiet, ut omnia habentes ad manum ad consilium suum exsequendum parati et instructi rebus tamen infectis discedant. Et nos saepius experti sumus, quicquid machinati erant hostes ad Evangelium exstinguendum incredibili Dei gratia irritum mox cecidisse.

CAPUT VIII.

1. Iesus autem profectus est in montem Olivarum, 2. Et mane rursum affuit in templo, et totus populus ad eum venit, et sedens docebat eos. 3. Adducunt autem Scribae et Pharisaei ad eum mulierem in adulterio deprehensam, et sistentes eam in medio, 4. Dicunt ei, Magister, haec mulier in ipso actu deprehensa fuit, quum adulterium committeret. 5. In Lege autem Moses nobis mandavit, ut eiusmodi lapidarentur: tu ergo quid dicis? 6. Porro hoc dicebant tentantes eum, ut materiam haberent eius accusandi. Iesus autem coniectis deorsum oculis, digito scribebat in terram. 7. Quum autem perstarent interrogando eum, sublatis oculis dixit ad eos, Qui vestrum immunis est a peccato, primus lapidem in eam iaciat. 8. Et rursus deorsum aspiciens scribebat in terram. 9. Illi vero quum audissent, et a conscientia arguerentur, exierunt singuli initio facto a senioribus usque ad ultimos: ita relictus est Iesus solus, ut mulier quae in

medio stabat. 10. Iesus autem sublatis oculis, quum neminem vidisset praeter mulierem, dixit ei, Mulier, ubi sunt illi accusatores tui? nemo te condemnavit? 11. Dixit illa, Nemo Domine. Respondit ei Iesus, Neque ego te condemnabo, vade et ne amplius pecces.

3. *Adducunt autem scribae et Pharisaei.* Satis constat historiam hanc olim Graecis fuisse ignotam. Itaque nonnulli coniiciunt aliunde assutam esse. Sed quia semper a Latinis Ecclesiis recepta fuit et in plurimis vetustis Graecorum codicibus reperitur, et nihil Apostolico Spiritu indignum continet, non est cur eam in usum nostrum accommodare recusemus. Quod dicit Evangelista mulierem a scribis adductam esse, significat id actum fuisse inter eos ex composito, ut insidias in Christum tenderent. Pharisaeos nominatim exprimit quia in ordine scribarum praecipui erant. Fuit autem in captando calumniae praetextu nimia eorum improbitas, quam ipsi quoque ore suo produnt. Neque enim dissimulant clarum se habere Legis praeceptum: unde sequitur malitiose eos facere quod adhuc interrogant veluti de re dubia, sed hoc illis consilium fuit, ut Christum ab officio praedicandae gratiae discedere cogerent, ut videri posset varius et inconstans. Ideo diserte commemorant damnari adulteras a Mose, ut Christum Legis praeiudicio alligatum teneant, neque enim absolvere fas erat quos Lex damnabat. Si Legi subscriberet, videri poterat sibi quodammodo dissimilis.

6. *Iesus autem coniectis deorsum oculis.* Hoc gestu eorum contemptum prae se tulit. Itaque inscite meo iudicio faciunt, qui divinant hoc vel illud scripsisse. Nec mihi probatur Augustini argutia, qui putat notatum fuisse hoc modo Legis et Evangelii discrimen, quia non scriberet Christus in tabulis lapideis, sed in homine, qui pulvis et terra est. Potius enim voluit Christus rem nihili agendo ostendere, quam ipsi audientia indigni essent: quemadmodum si quis alio loquente digito suo lineas in pariete ducat, vel tergum obvertat, vel alio signo demonstret ad id quod dicitur se minime attendere. Ita hodie quum Satan variis modis nos a recto docendi cursu abducere conetur, multa quae nobis obiicit contemptim praeterire nos decet. Multis frivolis cavillis perinde ac sparsis in aërem nebulis Papistae quantum in se est nos exagitant. Si in singulis discutiendis anxie se occupent pii doctores, telam Penelopes ordientur. Tales ergo remorae, quae nihil quam Evangelii cursum impediunt, prudenter negliguntur.

7. *Qui vestrum immunis est.* Hoc dixit ex more Legis (Deut. 17, 7). Instituit enim Deus, ut maleficos et sceleratos suis manibus interficerent testes secundum quos iudicatum erat, quo maior esset in testimoniis religio. Multi enim ad obruendum periurio fratrem temere prosiliunt, quia non cogitant letale sua lingua vulnus se afferre. Atque haec eadem ratio apud istos quamvis perditos calumniatores valuit, quia in rem praesentem adducti feroces illos spiritus deponunt, quibus inflati venerant. Quanquam hoc a Legis praescripto diversum habent Christi verba, quod illic simpliciter Deus monebat, non esse lingua damnandum hominem, nisi quem propriis manibus occidere liceret: hic Christus perfectam a testibus innocentiam exigit, ne quis

nisi purus et integer omnique culpa vacuus crimen in altero vindicandum suscipiat. Quod autem tunc paucis dixit tanquam omnibus nobis dictum accipere oportet, nempe ut quisquis alium accusat sibi ipse indicat innocentiae Legem: alioqui non malefacta persequimur, sed potius hominum personis sumus infesti. Verum interim videtur ex mundo tollere iudicia, ut nemo scelerum vindicem se profiteri audeat. Quis enim reperietur iudex, qui non aliqua in re sibi male conscius sit? quis testis prodibit nulli culpae obnoxius? Videtur ergo testes omnes a foro et iudices a tribunali arcere. Respondeo, non esse hoc praecisum ac simplex interdictum, quo vetet Christus peccatores in corrigendis aliorum peccatis officium suum facere, sed tantum hac voce reprehendi hypocritas qui plus quam severi, imo truces aliorum censores sibi suisque vitiis benigne indulgent. Nemini igitur obstabunt sua peccata quominus aliena corrigat, et quum opus fuerit etiam puniat, modo tam in se quam in aliis quicquid damnandum est oderit: imo hinc fieri initium debet ut suam quisque conscientiam interroget, et adversum se testis sit ac iudex priusquam ad alios descendat. Ita fiet ut sine hominum odio cum peccatis bellum geramus.

9. *Et a conscientia arguerentur.* Hic apparet quanta sit vis malae conscientiae. Quum impii isti hypocritae Christum suis cavillis eludere in animo haberent, simul tamen ac eorum conscientias una voce pungit, perculsi diffugiunt. Hoc malleo frangenda est hypocritarum superbia, ut scilicet ad Dei iudicium revocentur, quanquam fieri potest ut pudor illis apud homines incussus plus valuerit quam Dei timor. Est tamen hoc magnum quod se ultro reos fatentur, dum confusi diffugiunt. Notanda etiam circumstantia est quae mox exprimitur, ut quisque eorum honore alios antecedebat, reatu suo citius tactum fuisse. Atque utinam saltem in scribis nostris, qui hodie suam operam ad Christum oppugnandum Papae venditant, tantum esset verecundiae, sed adeo ipsos depuduit, ut flagitiis omnibus infames eo ipso glorientur, quod probrosis impune esse liceat. Porro simul notandum est, quantum a vera poenitentia differat hic peccati sensus, quo tacti fuerunt scribae. Sic enim affici nos Dei iudicio oportet, ut tamen latebras non captemus ad fugiendum iudicis conspectum, sed potius ad eum deprecandae veniae causa recta nos conferamus. *Relictus est Iesus solus.* Hoc effecit Spiritus prudentiae ut impii frustra tentato Christo cesserint. Nec vero dubium est quin futuri simus quibusvis hostium machinis superiores, si modo regi nos ab eodem Spiritu sinamus, sed ideo saepe opprimi nos contingit, quod neglectis eorum insidiis de capiendo consilio parum sumus solliciti, aut freti nostra prudentia minime reputamus, quam necessarium sit nobis Spiritus regimen. Solum Christum mansisse dicit: non quod relictus fuerit a plebe quam prius docebat, sed quia scribae omnes, qui adulteram produxerant, non fuerunt illi amplius molesti. Quum dicitur *mulierem* mansisse apud Christum, discamus hoc exemplo nihil nobis esse melius quam ad eius tribunal reos adduci, modo nos eius iudicio placide et obedienter tradamus.

11. *Neque ego te condemno.* Non refertur hic simplex Christi absolutio, sed quod mulierem liberam dimiserit: neque mirum, nihil enim sua persona alienum suscipere voluit. Missus erat a Patre ad colligendas oves perditas, ergo vocationis suae memor mulierem

hortatur ad poenitentiam et gratiae promissione illam sublevat. Qui hinc colligunt non esse capitali supplicio vindicanda adulteria, eadem ratione concedant necesse est haereditates non esse dividendas, quia Christus se in eo negotio arbitrum inter duos fratres interponere noluit. Imo nullum non scelus eximetur legum poenis, si adulteris poena remittitur: tunc enim et cuivis perfidiae et veneficiis et iugulationibus et furtis aperta erit ianua. Adde quod adultera, quum falsum partum supponit, non tantum furatur nomen familiae, sed ius haeredum legitimae soboli ereptum ad alienos transfert. Hoc vero malorum caput, quod uxor quae viro addicta erat cum eius dedecore se ipsam ad flagitium prostituit, et simul violat sacrum Dei foedus, sine quo nulla in mundo sanctitas salva manet. Atqui haec Papalis est theologia, Christum hoc loco Legem gratiae attulisse, qua detur adulteris impunitas. Et quum Christi gratiam, qualem ubique nobis commendat Evangelii doctrina, modis omnibus delere conentur ex animis hominum, hac sola in parte gratiae Legem sonore praedicant. Cur istud, nisi ut effreni libidine toros fere omnes impune contaminent? hoc scilicet profectum est a diabolico illo caelibatu, ut promiscue scortentur quibus legitimam uxorem habere non licet. Nos vero teneamus sic remitti hominibus a Christo peccata, ut politicum tamen ordinem non subvertat, iudicia et poenas legibus constitutas non aboleat. *Amplius noli peccare.* Hinc colligimus quisnam gratiae Christi sit finis: nempe ut Deo reconciliatus peccator salutis suae auctorem pie sancteque vivendo colat. In summa, eodem Dei verbo, quum venia nobis offertur, simul vocamur ad poenitentiam. Caeterum tametsi exhortatio haec in posterum tempus respicit, simul tamen peccatores superioris vitae memoria humiliat.

12. Rursum ergo Iesus illis loquutus est, dicens, Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitae. 13. Dixerunt ergo ei Pharisaei, Tu de te ipso testaris, testimonium tuum non est verum. 14. Respondit Iesus, et dixit illis, Etsi ego testificor de me ipso, verum est testimonium meum: quia novi unde venerim et quo iturus sim: vos autem non nostis, unde venerim et quo iturus sim.

12. *Ego sum lux mundi.* Qui proximam historiam omittunt, hunc Christi sermonem contexunt cum illa concione quam ultimo die conventus habuit. Est autem hoc pulcerrimum Christi elogium, dum vocatur lux mundi: nam quum coeci omnes simus natura, remedium proponitur, quo a tenebris eruti et liberati verae lucis simus compotes. Neque uni aut alteri offertur hoc beneficium, quia se totius mundi lucem Christus praedicat. Neque enim hac generali sententia discrimen solum inter Iudaeos et gentes, sed etiam inter doctos et idiotas, inter eximios et vulgares tollere voluit. Sed primo loco tenenda est huius lucis quaerendae necessitas. Neque enim unquam Christo se illuminandos offerent, nisi qui et hunc mundum tenebras esse et se penitus coecos ante agnoverint. Sciamus ergo, quum lucis obtinendae ratio nobis in Christo ostenditur, damnari nos

omnes coecitatis, et quicquid lucis alibi esse putamus tenebris ac densae nocti conferri. Neque enim refert Christus quid habeat cum aliis commune, sed hoc sibi proprium ac singulare vindicat. Unde sequitur, extra ipsum ne scintillam quidem esse verae lucis. Exit quidem aliqua splendoris species, sed fulgetri similis quae nihil quam oculos praestringat. Notandum est praeterea, vim et partes illuminandi non restringi ad Christi personam: quamvis enim procul a nobis absit corporis aspectu, lucem tamen suam quotidie Evangelii doctrina et arcana Spiritus sui virtute erga nos exserit. Nondum tamen plena lucis huius definitio nobis constat, nisi discamus Evangelio et Spiritu Christi nos illuminari, ut sciamus in ipso absconditum esse omnis scientiae et sapientiae fontem. *Qui sequitur me.* Doctrinae exhortatio subiicitur, quam promissio mox addita confirmat. Nam quum audimus extra errandi periculum esse quicunque se Christo regendos permittunt, incitari nos ad sequendum decet, et huc nos quasi porrecta manu trahit ipse. Plurimum quoque valere debet tam ampla ac magnifica promissio, quod sibi per medias tenebras certam viam fore certi sunt, qui in Christum oculos dirigent: neque id ad spatium aliquod duntaxat, sed donec ad metam perventum sit. Nam id sibi volunt verba futuri temporis, quod *in tenebris non ambulabunt, sed habebunt lumen vitae.* Eodem pertinet hoc postremum, in quo diserte exprimitur lucis perpetuitas. Quare timendum non est ne in medio nos itinere deficiat, quum perducat usque ad vitam. Genitivus more Hebraico pro epitheto effectum notante capitur, acsi dixisset lumen vivificum. Porro non mirum est, tam crassam errorum ac superstitionum caliginem in mundo grassari, ubi tam pauci sunt qui in Christum aspiciant.

13. *Dixerunt ergo Pharisaei.* Obiiciunt quod vulgo dici solet, nemini in propria causa fidem esse habendam. Nam *verum testimonium* pro legitimo et fide digno ponitur. In summa, significant temere eum verba perdere, nisi aliunde probationem habeat.

14. *Etsi ego testificor.* Respondet Christus, satis fidei et auctoritatis esse suo testimonio, quia non sit privatus quispiam ex communi hominum grege, sed longe aliam personam sustineat. Nam quum dicit se scire unde venerit et quo iturus sit, ita se eximit communi hominum numero. Sensus ergo est, quod in propria causa quisque suspectus est, et legibus cautum est ne cui in rem suam loquenti credatur, id in filio Dei qui supra totum mundum eminet locum non habere. Non enim censeri in ordine hominum, sed hoc privilegio ornatum esse a Patre, ut solo verbo omnes homines in ordinem cogat. *Novi unde venerim.* His verbis pronuntiat sibi non esse originem ex mundo, sed a Deo profectum esse, ideoque iniquum esse et absurdum suam doctrinam, quae divina est, subiici hominum legibus. Sed quia tunc forma servi indutus propter carnis humilitatem illis contemptui erat, simul revocat eos ad futuram resurrectionis suae gloriam, quae divinitatis prius occultae et incognitae illustre specimen fuit. Quare non debuit obstare medius ille status, quin se unico Dei legato pridem sibi in Lege promisso subiicerent Iudaei. Quum scire se dicit, illos vero nescire, significat suae gloriae nihil decedere per eorum incredulitatem. Porro quum nobis idem testatum fecerit, omnes impiorum obloquutiones et strepitus despicere fides nostra debet: neque enim potest in Deo fundata esse, quin summa

mundi altitudine longe sit superior. Verum ut sua Evangelio maiestas apud nos constet, nos in coelestem Christi gloriam semper intentos esse oportet et sic audire in mundo loquentem, ut meminerimus unde prodierit, et quale nunc imperium legatione sua perfunctus obtineat. Nam sicuti ad tempus se humiliavit, ita nunc in dextera Patris residet, ut omne genu illi flectatur.

15. Vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quenquam. 16. Et si ego iudico, iudicium meum verum est: quia solus non sum: sed ego et Pater, qui me misit. 17. Porro in lege vestra scriptum est, quod duorum hominum testimoninm verum sit. 18. Ego sum, qui testificor de me ipso, et testificatur de me Pater, qui me misit. 19. Dixerunt ergo illi, Ubi est pater tuus? Respondit Iesus, Neque me nostis, neque Patrem meum. Si me nossetis, Patrem etiam meum utique nossetis. 20. Haec verba loquutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo: et nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora eius.

15. *Vos secundum carnem.* Bifariam potest exponi: vel quod ex pravo carnis suae sensu, vel quod ex personae intuitu iudicium faciant. Nam *caro* interdum pro externa hominis specie capitur: et sensus uterque huic loco probe conveniet, quia sive dominentur affectus carnis, sive personae intuitus in iudicio valeat, illic neque veritas neque aequitas locum habet. Sensus tamen mihi videtur fore certior, si carnem opponamus Spiritui, ut ideo legitimos ac idoneos esse neget iudices, quia Spiritum non habent ducem. *Ego non iudico quenquam.* Hic quoque variant interpretes. Quidam ita distinguunt, quod non iudicet quatenus homo. Alii ad tempus referunt, quod quum in terra esset nondum susciperet iudicis munus. Augustinus utramque expositionem adducit iudicium suum suspendens. Atqui prior illa distinctio nullo modo quadrare potest. Sunt enim duo huius sententiae membra, quod non iudicet Christus: et si iudicet, firmum sit et authenticum eius iudicium, quia divinum est. Itaque prius membrum, ubi se iudicare negat, potius ad loci praesentis circumstantiam restringo. Nam ut melius hostes suos superbiae convincat, hac comparatione utitur, quod sibi licentiam usurpent praepostere iudicandi, et interea ipsum simpliciter docentem et abstinentem iudicis partibus ferre nequeant.

16. *Et si ego iudico.* Correctio est, ne videatur penitus iure suo cedere. Si iudico, inquit, verum est iudicium meum, hoc est, auctoritatem meretur. Inde vero auctoritas, quod nihil agit nisi ex Patris mandato. Loquutio haec *non sum solus* perinde valet acsi negaret, se unum quemlibet esse ex hominum numero, sed considerandum cum persona a Patre imposita. Sed cur non potius diserte sibi divinitatem asserit, ut vere et merito poterat? Nempe quia sub carnis velo latebat divinitas, Patrem in quo magis conspicua erat in medium adducit. Huc tamen spectat oratio, ut divinum censeatur quicquid agit ac docet.

17. *Porro in lege vestra.* Posset infirmum prima specie videri argumentum, quod nemo in propria causa testis admittitur. Sed memoria tenendum est quod iam dixi, Christum scilicet eximi debere a vulgo hominum, quia neque homo sit privatus, nec privatum suum negotium tractet. Quod se diversum a Patre facit, in eo se auditorum captui accommodat, idque pro officii ratione, quia tunc Patris erat minister: ideoque eum sibi totius doctrinae auctorem statuit.

19. *Ubi est Pater tuus?* Minime dubium est quin per ludibrium de Patre quaesierint. Praeterquam enim quod pro solito fastu contemptim ab illis exceptum fuit quod de Patre dixerat, simul eum subsannant quod magnifice extollat Patrem suum, acsi genus e coelo duxisset. Itaque his verbis Patrem Christi negant tanti sibi esse, ut eius causa Filio quicquam tribuant. Atque hinc tam audax Christi contemptus passim hodie erumpit, quod pauci a Deo missum esse cogitant. *Neque me nostis.* Non dignatur eos certo responso, sed praecise illis ignorantiam exprobrat in qua sibi placebant. Quaerebant de Patre: interea quum Filium haberent oculis praesentem, videndo non videbant. Haec igitur iusta superbiae et tam impiae ingratitudinis poena fuit, ut, qui filium Dei familiariter sibi exhibitum spreverant, nunquam ad Patrem accederent. Quomodo enim ad Dei altitudinem quisquam mortalium conscendet, nisi eius manu in sublime tollatur? Porro Deus in Christo se ad hominum humilitatem demisit, ut manum porrigeret: qui Deum hoc modo sibi appropinquantem reiiciunt, nonne digni sunt qui coelo arceantur? Hoc idem sciamus et nobis omnibus dici: quisquis enim ad Deum aspirans exordium a Christo non facit, necesse est ut tanquam in labyrintho vagetur, neque enim frustra vocatur imago Patris ut iam alibi dictum est. Caeterum ut omni recta Dei notitia privantur, qui praeterito Christo gigantum instar in coelum contendunt, ita quisquis in Christum mentem et sensus omnes diriget, is recta ad Patrem ducetur. Neque enim falso Apostolus pronuntiat per Evangelii speculum, nos Deum clare intueri sub Christi persona (II. Cor. 3, 18.). Hoc certe incomparabile est obedientiae fidei praemium, quod qui se coram Christo humiliat supra coelos omnes penetrat usque ad ea mysteria, quae angeli suspiciunt et adorant.

20. *Haec verba loquutus est etc.* Gazophylacium pars erat templi ubi sacrae oblationes reponebantur. Celebris ergo erat locus, unde colligimus habitum fuisse hunc a Christo sermonem in magna hominum frequentia, ut minus excusationis populus haberet. Simul admirabilem Dei potentiam in eo nobis commendat Evangelista, quod Christum palam in templo docentem coacti fuerint ferre, quem nuper ad mortem trahendum quaerebant. Nam quum pacatum illis in templo imperium esset, ut tyrannica libidine illic dominarentur, poterant solo nutu Christum eiicere. Quod autem docendi officium sibi sumere ausus est, cur non violentam manum illi statim iniiciunt? Videmus ergo Deum illi audientiam fecisse et texisse suo praesidio, ne eum attingerent saevae belluae, quum ad earum rictus expositus esset. *Horae* iterum meminit ut discamus Dei, non hominum arbitrio nos vivere et mori.

21. Dixit ergo rursum illis Iesus, Ego vado, et quaeretis me, et in peccato vestro moriemini. Quo ergo vado, vos

non potestis venire. 22. Dixerunt ergo Iudaei, Numquid occidet se ipsum, quia dicit, Quo ego vado vos non potestis venire? 23. Tunc dixit illis, Vos estis ab infernis, ego de supernis sum: vos de mundo estis, ego non sum de mundo hoc. 24. Itaque dixi vobis, quod in peccatis vestris moriemini: nisi enim credideritis, quod ego sum, in peccatis vestris moriemini.

21. *Ego vado.* Postquam se nihil proficere videt apud obstinatos, denuntiat illis exitium: atque hic est eorum omnium finis, qui Evangelium respuunt. Neque enim temere in aërem spargitur, sed necesse est odorem spiret vitae vel mortis. Summa autem verborum est: Sensuros tandem impios, quanto suo malo reiecerint Christum ultro se ipsis offerentem: verum id sero quum amplius poenitentiae locus non erit. Atque ut magis poenae propinquitate eos terreat, primum se paulo post abiturum dicit, quo significat tantum ad breve tempus illis praedicari Evangelium: quodsi hanc occasionem praetereant, non semper acceptum fore tempus et dies saluti destinatos. Sic etiam hodie quum ad ianuam nostram pulsat Christus, statim obviam eundum est, ne ignaviam nostram pertaesus se nobis auferat. Et certe multis omnium temporum experimentis cognitum fuit, quantopere metuendus sit hic Christi discessus. Sed primo tenendum est quomodo Christum quaesierint isti, de quibus nunc agitur. Nam si vera fuisset conversio, non frustra eum quaesissent: quia non falso promisit praesto se affuturum, quoties ingemuerit peccator. Non ergo intelligit Christus se recta fidei via ab illis quaesitum iri, sed qualiter homines extremis malis anxii liberationem undecunque appetunt. Nam increduli Deum sibi propitium habere cuperent, sed interea ipsum fugere non desinunt. Deus ipsos vocat: accessus in fide et poenitentia situs est. Atqui duritiem cordis opponunt Deo, et desperatione fracti adversus eum fremunt. In summa tantum abest ut ad Deum aspirent, ut locum non concedant eius auxilio nisi se ipsum abneget, quod nunquam facturus est. In hunc modum quantumvis impii essent Scribae, redemptionem quae per manum Messiae promissa erat libenter sibi aptassent, modo se ipsum transfigurasset Christus ad illorum ingenium. Proinde his verbis minatur Christus ac denuntiat omnibus incredulis, tantis angustiis, postquam contempserint Evangelii doctrinam, constrictum iri, ut clamare ad Deum cogantur, sed irritum hunc fore ululatum: quia, sicuti dictum est, quaerendo non quaerunt. Idque satis clare proxima particula exprimitur, quum dicit *moriemini in peccato vestro.* Causam enim interitus fore docet, quod Deo ad extremum usque immorigeri erunt ac rebelles. Quale autem hoc peccatum sit mox videbimus.

22. *Numquid occidet se ipsum.* Pergunt Scribae non modo in securo contemptu, sed etiam in protervia: subsannant enim quod dixerat, non posse ipsos sequi quo erat iturus: acsi dicerent, Si se ipsum interficiat, fatemur non posse nos esse illi comites, quia non libet. Nam et Christi absentiam pro nihilo ducebant, et putabant eo se fore in omnibus superiores. Ideo iubent eum procul facessere quo volet. Horribilis sane stupor: sed ita reprobos fascinat Satan,

ut plus quam temulenta vecordia se in mediam flammam irae Dei proiiciant. Annon hodie eundem in multis furorem cernimus, qui obstupefactis conscientiis quicquid audiunt de horribili Dei iudicio iocose et scurrili petulantia eludunt? Quanquam certum est hunc esse Sardonium risum, quia intus fodiuntur coecis punctionibus: sed mox quasi privati sensu in furiosos cachinnos erumpunt.

23. *Vos estis ab infernis.* Quia indigni erant quos doceret, tantum praecisis obiurgationibus eos percutere voluit, ut hoc loco pronuntiat eos non capere suam doctrinam, quia prorsus abhorreant a regno Dei. Porro sub *mundo et infernis* complectitur quicquid habent homines a natura, atque ita dissidium ponit inter Evangelium suum et acumen ac perspicaciam humanae mentis, quia Evangelium coelestis sit sapientia, mens autem nostra in terra subsidat. Nemo itaque idoneus erit Christi discipulus, nisi quem Spiritu suo formaverit. Atque hinc fit ut tam rara sit in mundo fides, quia naturaliter totum homanum genus alienum est a Christo et aversum, nisi quos ipse sursum peculiari Spiritus sui gratia erigit.

24. *In peccatis vestris moriemini.* Pluralem numerum nunc ponit, quum ante singulari usus esset in eodem sensu, nisi quod priore loco notare voluit incredulitatem malorum omnium fontem ac causam esse, non quia incredulitas sola peccatum sit, vel sola nos aeternae mortis reatu coram Deo obstringat, ut quidam nimis hyperbolice loquuntur, sed quia nos alienat a Christo privatque eius gratia, unde petenda erat a peccatis omnibus liberatio. Quod ergo obstinata malitia medicinam respuunt Iudaei, hoc illis letale est malum: et hinc fit ut Satanae mancipati peccata peccatis cumulare non desinant novosque sibi reatus subinde accersere. Ideo mox subiicit, *nisi credideritis quod ego sim.* Neque enim perditis alia est salutis recuperandae ratio, nisi ut ad Christum confugiant. Caeterum in hac loquutione, *quod ego sim,* subest emphasis, quia subaudienda sunt quaecunque Scriptura Messiae tribuit et ab ipso sperare iubet. Summa tamen est et caput Ecclesiae instauratio, cuius principium est lux fidei, unde nascuntur iustitia et nova vita. Quidam ex veteribus perperam hoc ad divinam Christi essentiam traxerunt, quum de officio erga nos suo disserat. Haec sententia observatu digna. Nam mala in quibus demersi sunt nunquam satis reputant homines: deinde etiamsi interitum suum agnoscere cogantur, neglecto tamen Christo ad vana remedia circumspiciunt. Quare tenendum est, donec liberatrix Christi gratia se exserat, grassari innumeram malorum omnium colluviem.

25. Dixerunt ergo illi, Tu quis es? Dixit eis Iesus, A principio, quia et loquor vobis. 26. Multa habeo, quae de vobis loquar et iudicem: sed qui me misit, verax est, et ego, quae audivi ab ipso, haec loquor apud mundum. 27. Non cognoverunt, quod Patrem illis diceret. Dixit ergo illis Iesus, 28. Quum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quod ego sum, et a me ipso nihil facio: sed quemadmodum docuit me Pater, hoc loquor. 29. Et qui me misit, me-

cum est. Non me reliquit solum Pater, quia ego, quae illi placent, semper facio.

25. *A principio.* Longe falluntur qui Principium nominandi casu accipiunt: acsi aeternam suam divinitatem Christus hic assereret. Graece nulla talis ambiguitas esse potest, sed tamen Graeci quoque interpretes inter se variant. Convenit hoc quidem inter omnes, subaudiendam esse praepositionem: sed multi adverbialiter exponunt, quasi diceret Christus, Imprimis hoc tenendum esse. Nonnulli etiam ut Chrysostomus uno contextu legunt, Principium quod et loquor vobis, multa habeo quae loquar de vobis et iudicem: quam sententiam et Nonnus carmine reddidit. Diversa tamen lectio magis recepta est et genuina mihi videtur. Porro τὴν ἀρχὴν interpretor A principio, atque ita meo iudicio sensus est: Non sum de repente ortus, sed quemadmodum iam olim promissus fueram, nunc in medium prodeo. Et addit, *quia et loquor vobis:* quo significat satis clare se testari quisnam sit, si modo aures ipsi haberent. Causalis particula ὅτι non simpliciter ad reddendam causam posita est, quasi velit Christus probare, se ab initio fuisse, quia nunc loquitur: sed talem cum illa cuius meminit aeternitate doctrinae suae consensum affirmat, ut indubiae confirmationis loco debeat haberi. Ita resolvi posset: Secundum principium, hoc est, ille de quo iam olim sicuti et nunc quasi de integro confirmo: vel, Et sane quod nunc quoque loquor, conforme est cum saeculorum omnium oraculis, ut sit firma approbatio. In summa, duobus membris constat hoc responsum: nam *principii* nomine continuam aetatum seriem complectitur, ex quo Dei foedus cum Patribus sancitum fuerat. Quum se etiam *loqui* dicit, praesentem suam doctrinam antiquis vaticiniis coniungit atque inde pendere docet. Unde sequitur non aliam fuisse ignorantiae causam Iudaeis, nisi quia et Prophetis et Evangelio essent increduli. Nam ubique Christus unus proponitur. Fingebant illi se Prophetarum esse discipulos, et in aeternum Dei foedus respicere: atqui interea Christum respuebant, qui ab initio promissus fuerat et coram se illis offerebat.

26. *Multa habeo.* Quia surdis se canere videbat, non ultra prosequitur sermonem, sed tantum pronuntiat Deum eius doctrinae, quam contemnunt, fore vindicem quia eius auctor sit. Si vos accusare velim, inquit, amplam materiam mihi suppeditat vestra malitia et improbitas, sed ego nunc supersedeo. Pater autem qui mihi docendi provinciam iniunxit non omittet partes suas: sibi enim constabit, ut verbum suum asserat ab impio et sacrilego hominum contemptu. Eodem fere pertinet Christi dictum quo et illud Pauli, Si abnegaverimus, ille fidelis manet, se ipsum non potest abnegare (II. Tim. 2, 13.) In summa, Dei iudicium minatur incredulis qui fidem abrogant eius verbo, quia necesse est ut suam veritatem defendat. Atque haec vera est fidei nostrae stabilitas, quum Deum unum sufficere statuimus ad stabiliendam doctrinae suae auctoritatem, quamvis eam totus mundus repudiet. Hoc praesidio freti quicunque fideliter Christo serviunt, secure possunt totum mundum mendacii reum peragere. *Et ego quae audivi.* Nihil se proferre dicit quod non acceperit a Patre. Atque haec unica est doctrinae approbatio, quum minister a Deo profectum ostendit quicquid loquitur. Porro scimus

Christum ministri personam tunc egisse: quare non mirum est si ideo audiri postulet, quia ad homines perferat Dei mandata. Caeterum suo exemplo communem toti Ecclesiae legem praescribit, ut nemo nisi ex ore Dei loquens audiatur. Sed quemadmodum perversam hominum arrogantiam deiicit, qui se absque Dei verbo ingerunt, ita pios doctores, qui suae vocationis probe sibi conscii sunt, instruit et armat invicta constantia, ut Deo duce cunctis mortalibus audacter insultent.

27. *Non cognoverunt.* Hinc apparet quam stupidi sint, quorum mentes possidet Satan. Nihil certe clarius esse poterat quam ipsos citari ad Dei tribunal, atqui prorsus coecutiunt quod et aliis Evangelii hostibus quotidie accidit. Porro talis eorum excoecatio nos ad timorem instituere debet.

28. *Quum exaltaveritis.* Stupore illo quem notavit Evangelista offensus Christus indignos esse iterum pronuntiat, qui plura audiant ex ore suo. Vos, inquit, nunc sensus omnes habetis quasi fascinatos, ideoque nihil eorum quae dico intelligitis, sed erit aliquando tempus quum Dei Prophetam inter vos fuisse versatum vobisque loquutum scietis. Ita scilicet cum impiis agendum est, praecise ad summi iudicis tribunal vocandi sunt. Est autem sera haec cognitio cuius meminit Christus, dum impii ad poenam tracti Deum, quem placide revereri debuerant, suum iudicem inviti agnoscunt: neque enim resipiscentiam illis promittit, sed pronuntiat, postquam novo et inopinato irae Dei horrore perculsi fuerint, torporem in quo nunc acquiescunt illis excussum iri. Sic Adae aperti fuerunt oculi, ut pudore confusus latebras frustra quaeritando se perditum esse tandem sentiret: quanquam illa Adae cognitio quae per se inutilis fuisset Dei gratia in bonum eius cessit. Reprobi autem desperatione obruti in hunc tantum finem apertos habent oculos, ut suum exitium cernant. Caeterum ad hoc cognitionis genus ipsos variis modis Deus adducit. Saepe enim flagellis coacti Deum sibi infestum esse discunt: interdum nullo adhibito tormento intus eos cruciat: nonnunquam dormire patitur, donec eos e mundo evocet. *Exaltandi* verbo mortem suam designat Christus. Mortis autem suae meminit ut praemoneat, etiamsi secundum carnem eum exstinguant, nihil profecturos: acsi diceret, Nunc me loquentum superbe eluditis: mox ultra grassabitur vestra impietas, nempe ad caedem usque. Tunc quasi voti compotes triumphum canetis, sed brevi pessimo vestro exitio sentietis, quantum ab interitu mors mea differat. Exaltationis nomine utitur ut magis eos pungat. Consilium ipsorum erat, Christum in ultimos inferos demergere: hac sua spe longe ipsos frustratum iri asserit, ac prorsus contrarium fore eventum. Fieri quidem potest ut alludere ad externam mortis suae formam voluerit: nempe quia in crucem tollendus erat. Praecipue tamen in gloriosum eius successum respexit, qui praeter omnium opinionem paulo post sequutus est. Iam quidem in cruce ipsa, deleto peccati chirographo et abolito mortis reatu, de Satana magnifice triumphavit coram Deo et angelis: sed triumphus hic praedicato Evangelio tandem hominibus quoque conspicuus esse coepit. Idem subinde postea accidit, ut e sepulcro Christus in coelum emergeret, quod nobis hodie sperandum est: quicquid enim ad Christum in doctrina sua et Ecclesia opprimendum machinentur impii, non modo ipsis invitis emerget,

sed scelestos eorum conatus convertet in maiorem regni sui progressum. *Quod ego sum.* Iam admonui, non ad divinam Christi essentiam hoc referri, sed ad officium duntaxat: quod etiam ex contextu melius patet, ubi negat se facere quicquam nisi ex Patris mandato. Nam hoc perinde valet acsi diceret, se divinitus esse missum et fideliter partibus suis fungi. *A me ipso nihil facio:* hoc est, non me ingero ad quicquam temere aggrediendum. *Loquendi* verbum eodem spectat, nempe ad docendi munus. Nam quum probare vult Christus nihil se facere Patris iniussu, dicit se loqui quemadmodum ab ipso edoctus est. Haec itaque est verborum summa, In hac tota administratione quam damnatis nihil est meum, sed tantum exsequor quod mihi Deus iniunxit: illius verba sunt quae ex ore meo auditis, et vocationem meam cuius auctor est ipse solus gubernat. Caeterum meminerimus, quod iam aliquoties attigi, ad captum auditorum attemperari haec verba. Quia enim unum ex hominum vulgo Christum censebant, suum esse negat quicquid divinum habet: quasi diceret non esse hominis, neque ab homine: quia per ipsum Pater nos docet ac unicum Ecclesiae magistrum constituit: ideo se a Patre edoctum esse asserit.

29. *Et qui me misit,* Iterum gloriatur Deum, cuius ductu et auspiciis agit omnia, sibi affuturum ne frustra et sine profectu laboret, acsi diceret, virtutem Spiritus Dei cum suo ministerio coniunctam esse. Eadem fiducia pios omnes doctores praeditos esse convenit, ut non dubitent manum Dei fore sibi propinquam, dum pura conscientia se illi quales requirit ministros praestant. Neque enim verbo suo eos instruit Deus, ut frigido ac inani sonitu aërem verberent, sed arcana Spiritus sui efficacia dat verbo successum et simul suo praesidio eos tegit, ut hostibus suis prostratis contra totum mundum invicti perstent. Et sane si se ipsos ac proprias facultates aestiment, singulis momentis concidere necesse erit. Una igitur perstandi ratio, si persuasi sint se Dei manu sustineri. Sed notanda est causa cur profiteatur Christus, Deum a partibus suis stare, nec se eius auxilio unquam destitutum iri, quia scilicet totus ab eius nutu pendeat et bona fide illi ministret. Hoc enim valet adverbium *semper*, non aliqua tantum ex parte ipsum Deo obsequi, sed penitus ac sine exceptione eius obsequio esse addictum. Proinde si eandem Dei praesentiam experiri cupimus, ad eius imperium tota nostra ratio exigenda est. Nam si quam partem regiminis occupet sensus noster, quia aberit Dei benedictio, studia nostra omnia incassum cedent. Quodsi ad tempus laeta species prosperi successus arrideat, exitus tamen demum infelix erit. Quum dicit Christus, *se non fuisse relictum solum*, oblique de gentis suae perfidia conqueritur, in qua nullos fere reperiebat qui manum darent. Interea ostendit unum hoc sibi satis superque esse, quod Deum vindicem habeat. Sic et nos hodie animatos esse decet ne fidelium paucitate frangamur: quamvis enim totus mundus doctrinae nostrae adversus sit, non soli tamen sumus. Inde simul apparet quam stolida sit Papistarum iactantia, qui praeterito Deo sua multitudine superbiunt.

30. Haec eo loquente multi crediderunt in eum. 31. Dicebat ergo Iesus ad Iudaeos, qui illi crediderant, Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei estis. 32. Et

cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. 33. Responderunt illi, Semen Abrahae sumus, et nemini servivimus unquam: quomodo tu dicis, Liberi eritis? 34. Respondit illis Iesus, Amen, amen dico vobis, quod omnis qui facit peccatum, servus est peccati. 35. Servus autem non manet domi in perpetuum, sed filius in perpetuum manet. 36. Si ergo Filius vos liberaverit, vere liberi eritis. 37. Scio quod semen Abrahae sitis, sed quaeritis me interficere, quia sermo meus non habitat in vobis. 38. Ego quod vidi apud Patrem meum loquor, et vos quod vidistis apud patrem vestrum facitis.

30. *Haec eo loquente.* Quanquam Iudaei tunc aridae et sterili terrae erant fere similes, non tamen passus est Deus verbi sui semen in totum perire. Ergo praeter spem inter tot obstacula fructus aliquis exsurgit. Caeterum fidem Evangelista improprie nominat, quae solum erat quaedam ad fidem praeparatio. Nihil enim altius de illis praedicat quam quod propensi fuerunt ad recipiendam Christi doctrinam, quo etiam spectat proxima admonitio.

31. *Si manseritis in sermone meo.* Hic primum admonet Christus, non sufficere si quis bene coeperit, nisi progressus ad finem usque respondeant. Et hac ratione eos qui doctrinam suam gustarunt ad fidei perseverantiam hortatur, quum vere discipulos suos fore pronuntiat, qui solidas in verbo suo radices egerint ut in eo maneant. Significat multos professione esse discipulos, qui tamen re ipsa non sunt, nec censeri etiam merentur. Suos autem ab hypocritis hac nota discernit, quod, qui falso iactarunt fidem, statim a carceribus vel in medio stadii cursu deficiunt: fideles autem constanter pergunt usque ad metam. Ergo ut nos pro discipulis habeat Christus, constantiae studendum est.

32. *Cognoscetis veritatem.* Veritatem cognituros dicit, qui ad aliquam eius notitiam pervenerant. Valde quidem adhuc rudes erant, et vix elementarii quos alloquitur Christus: ideo non mirum est si ampliorem illis doctrinae suae intelligentiam promittat. Verum generalis est sententia. Proinde quantumvis quisque nostrum in Evangelio profecerit, novis incrementis se opus habere sciat. Hoc autem praemio dignatur Christus suorum constantiam, quod se illis magis familiarem reddit, quanquam hoc modo nihil aliud quam prius donum altero cumulat, ne quis putet hominis merito quicquam rependi. Ipse enim est qui verbum suum cordibus nostris per Spiritum suum infigit, idem quotidie ignorantiae nebulas abstergit in mentibus nostris, quae Evangelii claritatem obscurant. Ergo ut nobis ad plenum patefiat veritas, serio constantique affectu ad eam eniti oportet. Porro eadem est, non diversa veritas, quam ab initio ad finem usque suos Christus docet, sed quos initio quasi exiguis scintillis irradiat, tandem plena luce perfundit: ita fideles, donec penitus confirmati fuerint, quodammodo id quod sciunt ignorant. Nulla tamen tam exigua est vel obscura fidei cognitio, quae non sit in salutem efficax. *Veritas liberabit.* Cognitionem Evangelii sui a fructu quem inde percipimus, vel quod idem est, ab effectu commendat: nempe quod nos in libertatem restituat. Hoc porro incomparabile bonum est: unde se-

quitur nihil Evangelii cognitione esse praestantius vel magis expetendum. Servitutem omnes sentiunt ac fatentur rem esse miserrimam: quum ab ea nos Evangelium liberet, sequitur ab eo beatae vitae thesaurum esse. Iam tenendum est qualis hic a Christo libertas notetur: nempe quae nos a Satanae, peccati et mortis tyrannide manumittit. Quodsi eam consequimur Evangelii beneficio, hinc constat peccati nos omnes natura servos esse. Porro simul tenendus est liberationis modus. Quamdiu enim sensu ac ingenio nostro regimur, peccato sumus mancipati. Quum autem nos Dominus Spiritu suo regenerat, simul liberos efficit, ut miseris Satanae laqueis soluti sponte iustitiae obediamus. Atqui ex fide regeneratio: unde apparet ex Evangelio esse libertatem. Eant nunc Papistae et liberum arbitrium fastuose extollant: nos autem servitutis propriae nobis conscii nonnisi Christo liberatore gloriemur. Nam et hoc nomine Evangelium quasi manumissionis nostrae vindicta censeri debet, quod nos Christo offert ac tradit a peccati iugo liberandos. Postremo et hoc notandum est, libertatem suos habere gradus pro fidei suae modo, quare Paulus iam manumissus adhuc tamen gemit ad plenam libertatem suspirans.

33. *Semen Abrahae.* Incertum est, eosdemne hic Evangelista an alios loquentes inducat. Ego ita sentio, ut in promiscua turba fieri solet, confuse responsum fuisse Christo: et quidem a contemptoribus potius quam ab iis qui crediderant. Est autem hic mos Scripturae valde usitatus, quoties de corpore populi fit mentio, generaliter ascribere omnibus quod in unam partem tantum competit. Porro qui se obiiciunt esse semen Abrahae et semper fuisse liberos, facile colligebant ex Christi verbis, sibi libertatem tanquam servis promitti. Hoc vero ferre nequeunt, se populum sanctum et electum in servitutem addici. Quid enim proderat adoptio et foedus quo a reliquis gentibus segregati erant, nisi filii Dei censerentur? Ergo iniuriam sibi fieri putant, quum illis libertas quasi adventicium bonum proponitur. Absurdum tamen videri posset quod negant se unquam serviisse, quum toties oppressi fuissent ab aliis tyrannis, et tunc Romano imperio subiecti sub gravissimo onere servitutis gemerent. Hinc quidem videri promptum est quam ridicula fuerit eorum gloriatio: erat tamen hic aliquis praetextus, quod iniqua hostium dominatio non obstabat quin iure liberi manerent. Sed in eo primum errabant, quod non reputabant ius adoptionis suae in solo Mediatore esse fundatum: unde enim liberum Abrahae semen, nisi quod singulari Redemptoris gratia a communi generis humani servitute eximitur? Alter etiam error minus tolerabilis, quod quum prorsus essent degeneres, censeri tamen volebant inter Abrahae filios, nec cogitabant solam esse Spiritus regenerationem, quae legitimos Abrahae filios facit. Atque hoc omnibus fere saeculis vitium fuit nimis commune, referre ad carnis originem extraordinaria Dei dona: et quae ad corrigendam naturam remedia confert Deus, naturae ascribere. Interea videmus ut Christi gratiam a se arceant, quicunque vana confidentia inflati sibi in sua sorte placent. Atqui fere in totum mundum grassatur haec superbia, ut vix centesimus quisque se Dei gratia indigere sentiat.

34. *Qui facit peccatum, etc.* Argumentum a contrariis. Liberos se iactabant: peccati servos esse probat, quia carnis desideriis mancipati assidue peccent. Mirum est autem non convinci propria

experientia homines, ut deposito fastu se humiliare discant. Atque hodie hoc plus quam vulgare est, ut quo quisque maiori mole vitiorum obrutus est, eo ferocius liberum arbitrium verborum ampullis extollat. Caeterum nihil aliud in speciem Christus hic pronuntiat quam quod olim a philosophis iactatum fuit: qui suis cupiditatibus addicti sunt, eos sub teterrima servitute agere. Sed altior est ac magis reconditus sensus. Neque enim tantum quid mali sibi homines accersant, sed qualis sit humanae naturae conditio disputat. Philosophi putabant suo quemque arbitrio servum fieri et rursus redire in libertatem. Verum hic contendit Christus, servituti obnoxios esse omnes quos ipse non liberat, adeoque origine servos esse qui ex corrupta natura peccati contagionem trahunt. Tenenda est gratiae et naturae comparatio, in qua hic Christus insistit: unde facile constabit libertate spoliari homines nisi aliunde eam recuperent. Caeterum ita est voluntaria haec servitus, ut qui necessario peccant non tamen cogantur ad peccandum.

35. *Servus autem etc.* Addit similitudinem a legibus sumptam et iure politico: ut servus etiamsi ad tempus imperet non tamen haeres est domus. Unde concludit non esse solidam et perpetuam libertatem, nisi quae per Filium obtinetur. Hoc modo vanitatis arguit Iudaeos, quia larvam pro re ostentent. Nam quod carnalis erant Abrahae progenies, nihil nisi larva erant. Locum occupabant in Ecclesia Dei, sed qualem Ismael ad breve tempus sibi usurpaverat, servus libero fratri insultans. Summa est, quicunque se Abrahae filios esse gloriantur nihil praeter fallacem et evanidam speciem habere.

36. *Si ergo vos Filius liberaverit.* His verbis significat in se unum competere ius libertatis, alios omnes quum servi nascantur nonnisi sua gratia liberari. Nam quod natura proprium habet nobis adoptione communicat, dum fide inserimur in eius corpus ac efficimur eius membra. Ita memoria repetendum est quod prius dixi: nos Evangelii vindicta ab eo manumitti. Christi ergo beneficium est libertas nostra, sed eam fide consequimur: quae etiam facit ut nos Christus Spiritu suo regeneret. Quum dicit *vere fore liberos*, emphasis est in adverbio *vere*: subaudiendum est enim antitheton stultae persuasionis qua Iudaei turgebant, sicut et nunc bona pars mundi regnum sibi imaginatur in miserrima subiectione.

37. *Scio quod semen Abrahae sitis.* Hoc per concessionis formam dictum interpretor. Interea tamen eorum stultitiam ridet, quod frivolo titulo glorientur, acsi diceret: Ut vobis detur istud in quo tantopere vobis placetis, quid tamen iuvat Abrahae filios vocari, qui adversus Deum eiusque ministros insaniant? qui impio et scelerato veritatis odio perciti ad innoxium sanguinem fundendum praecipites ferantur? Unde sequitur nihil minus esse quam quod dici volunt, quia nihil simile habeant cum Abraham. *Quaeritis me interficere.* Quum dicit se ad mortem quaeri, quia sermo suus non habeat in ipsis locum: significat non simpliciter esse homicidas, sed Dei et veritatis eius odio impelli ad talem insaniam, quod longe atrocius est. Neque enim tunc intra homines se continet iniura, sed Deum simul violat. *Sermonis sui capaces esse* ipsos negat, quia malitia obstructos habeant animos, ne quid sani admittant.

38. *Quod vidi apud Patrem.* Saepius iam Patris sui meminerat: nunc argumento a contrariis colligit, et Deo adversos et diaboli

filios esse qui suae doctrinae resistunt. Ego, inquit, non profero nisi quod a Patre didici. Qui fit ergo ut tantopere vos exasperet sermo Dei, nisi quia patrem habetis contrarium? Se *loqui* dicit, illos *facere*, quia doctoris munus ipse obibat, ipsi autem furiose eius doctrinam exstinguere moliebantur. Interea suum Evangelium a contemptu vindicat, quia nihil mirum sit si a filiis diaboli oppugnetur. Quidam vertunt, *facite*: acsi diceret Christus, Agedum, monstrate vos esse diaboli filios mihi repugnando. Nam ego nonnisi ex Dei praescripto loquor.

39. Responderunt et dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus, Si filii Abrahae essetis, opera Abrahae faceretis. 40. Nunc vero quaeritis me interficere, hominem qui veritatem loquutus sum vobis, quam audivi a Deo: hoc Abraham non fecit. 41. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt ergo illi, Nos ex scortatione non sumus geniti, unum patrem habemus Deum. 42. Dixit illis Iesus, Si Deus pater vester esset, me diligeretis. Ego enim a Deo exivi et veni, neque enim a me ipso profectus sum, sed ille me misit.

39. ***Pater noster Abraham.*** Altercatio ista nimis clare ostendit quam superbe et securiter omnes Christi obiurgationes contempserint. Hoc sibi perpetuo arrogant, se esse Abrahae filios: nec tantum eo sensu quod geniti fuerint ex progenie Abrahae, sed quod sint sanctum genus, Dei haereditas et filii Dei. Interea tamen nonnisi carnis fiducia nituntur. Atqui carnale genus sine fide nihil nisi mera est larva. Nunc intelligimus quid eos tantopere exeoecaverit, ut Christum etiam letali fulmine armatum susque deque fecerint. Sic hodie Papistae verbum Dei, quod lapides movere posset, tanquam fabulosum rident, et audacter ferro et igni persequuntur: tantum quia fallaci Ecclesiae titulo freti Deo se posse et hominibus illudere confidunt. In summa, hypocritae simul ac speciosum aliquod integumentum nacti sunt, quasi in eorum corda non penetret Deus, ferream ei contumaciam opponunt. ***Si filii Abrahae essetis.*** Iam Christus degeneres Abrahae filios apertius a legitimis discernit. Nam ipsum quoque nomen omnibus detrahit, qui sunt Abrahae dissimiles. Saepe quidem contingit, ut patres a quibus geniti sunt filii moribus non referant: verum hic Christus de origine carnali non disputat, sed tantum inter Abrahae filios coram Deo censeri negat, qui fide non retinent gratiam adoptionis. Nam quum Dominus Abrahae semini pollicitus esset se fore in Deum, increduli omnes hac promissione abiecta se abdicabant ex genere Abrahae. Status ergo quaestionis est, An reputandi sint Abrahae filii qui oblatam sibi in verbo benedictionem abiiciunt, ut nihilominus sint gens sancta, peculium Dei et regale sacerdotium. Hoc negat Christus et merito: quia Spiritu renasci oportet qui filii sunt promissionis, et novas esse creaturas quicunque locum appetunt in regno Dei. Non erat quidem inutile ac nullius momenti carnale Abrahae genus, si quidem accederet veritas. Residet enim Dei electio in semine Abrahae, sed libera, ut haeredes vitae reputentur quos Deus Spiritu suo sanctificat.

40. *Nunc vero quaeritis.* Demonstrat ab effectu, minime esse Abrahae filios ut iactabant, quia resistunt Deo. Quid enim praecipue in Abraham laudatur nisi obedientia fidei? Haec igitur discriminis nota est, quoties ab extraneis discernere oportet eius filios. Nam inanes tituli qualecunque pretium coram mundo concilient apud Deum nihili sunt. Ergo iterum concludit Christus filios esse diaboli, quia verae et sanae doctrinae tam infesti sint hostes.

41. *Nos ex scortatione.* Non plus sibi vindicant quam antea. Idem enim apud eos pollebat esse Abrahae et Dei filium, sed in eo graviter errabant, quod Deum fingebant universo Abrahae semini obstrictum. Nam ita ratiocinantur, Deus sibi Abrahae genus adoptavit: ergo quum simus ex Abraham geniti, nos Dei filios esse oportet. Videmus nunc ut sanctitatem ex utero se habere putaverint, quia orti essent ex radice sancta. Denique Ecclesiam Dei se esse contendunt, quia originem ducant a sanctis Patribus: quemadmodum hodie continua a Patribus successio Papistas inflat et plus quam turgidos reddit. Talibus eos praestigiis deludit Satan ut Deum a verbo suo, Ecclesiam a fide, regnum coelorum a Spiritu separent. Sciamus ergo, quamvis secundum carnem spurii non sint, sed plausibili Ecclesiae titulo se venditent, nihil minus esse quam Dei filios, qui semen vitae adulterarunt. Nam per quascunque circumeant ambages, nunquam tamen elabi poterunt quin hac sola iactantia efferantur, Nos sanctis Patribus successimus: ergo sumus Ecclesia. Quod si refellendis Iudaeis valuit Christi responsum, non minus hodie ad istos coarguendos sufficit. Nunquam fiet quidem quin perperam nomen Dei improbissima audacia mentiantur hypocritae: sed nunquam efficient apud eos qui stabunt Christi iudicio, quin ridiculae sint mendaces istae quas effutiunt gloriae.

42. *Si Deus Pater vester esset.* Tale est Christi argumentum, Quisquis est Dei filius, primogenitum eius Filium agnoscet ac diliget: vos autem me odio habetis, non est ergo quod vos esse gloriemini Dei filios. Locus hic diligenter notandus est, nullam esse pietatem, nullum timorem Dei, ubi Christus reiicitur. Ficta quidem religio Deum audacter obtendit: sed quid consensus habere cum Patre possunt, qui ab unico eius Filio dissident? qualis est ista Dei cognitio, ubi viva eius imago respuitur? Atque hoc sibi volunt Christi verba quum se *a Patre venisse* testatur, significat enim divinum esse quicquid habet: ideoque minime consentaneum esse, ut veri Dei cultores eius veritatem ac iustitiam refugiant. Non veni, inquit, a me ipso: nihil obiicere mihi potestis quod sit a Deo alienum: nihil denique vel terrestre vel humanum reperietis in mea doctrina totaque eius administratione. Neque enim de sua essentia, sed de officio disserit.

43. Quare loquelam meam non agnoscitis, quod non potestis audire sermonem meum? 44. Vos a patre diabolo estis, et cupiditates patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia veritas in ipso non est. Quum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: quia mendax est, atque eius pater. 45. Quia autem veritatem ego dico, mihi non creditis.

43. *Quare loquelam.* Exprobrat hoc loco Iudaeis contumaciam quae tanta erat, ut ne audire quidem loquentem sustinerent. Hinc colligit diabolico furore agi ac rapi. Quid a sermone differat loquela, non video: plus enim est dicere quam loqui. Atqui non quadraret, quod minus esset priore loco poni. Multi sic distinguunt, ut finis interrogationis sit in verbo *agnoscitis:* quasi interrogatio istis tantum verbis constaret, Cur loquelam meam non agnoscitis? Ut mox sequatur causae redditio, Quia non potestis audire sermonem meum. Ego autem potius legendum uno contextu arbitror, acsi dixisset, Quid causae est quod sermo meus quasi barbarus et ignotus vobis est, ut loquendo vobiscum nihil proficiam, adeoque ut ne auribus quidem admittere dignemini quod dico? Priore igitur membro stuporem eorum perstringit: altero praefractum et impotens doctrinae odium: postea utriusque causam assignat, quum dicit, Ex diabolo esse genitos. Interrogando enim praecidere hoc illis voluit quod assidue illi iactabant, se ratione et iudicio adduci ad resistendum.

44. *Vos ex patre diabolo estis.* Quod bis obscurius dixerat, nunc plenius exprimit, ipsos esse diaboli filios. Caeterum antithesis subaudienda est, quod non possint Filio Dei tam infesti esse, nisi Patrem haberent perpetuum Dei hostem. Porro diaboli filios vocat non tantum propterea quod eum imitantur: sed quia eius impulsu ad oppugnandum Christum ferantur. Sicuti enim filii Dei nominamur, non tantum quia sumus illi similes, sed quia Spiritu nos suo gubernat, quia in nobis vivit ac viget Christus, ut nos ad Patris sui imaginem conformet: ita rursum diabolus eorum dicitur pater quorum mentes excoecat, quorum instigat corda ad omnem iniustitiam, in quibus denique potenter agendo tyrannidem suam exercet (II. Cor. 4, 4. Ephes. 2, 2. et aliis in locis). Caeterum frustra et insulse Manichaei ad probandum suum delirium hoc loco abusi sunt. Siculi enim quum Scriptura appellat nos Dei filios, hoc ad traducem vel ad originem substantiae non refert, sed ad Spiritus gratiam, quae nos regenerat in vitae novitatem: ita hoc Christi dictum ad substantiae traducem nihil pertinet, sed ad naturae corruptelam cuius causa et origo est hominis defectio. Quod ergo homines diaboli filii nascuntur, non est creationi imputandum sed peccati vitio. Christus autem ab effectu hoc probat, quia sponte et ex animo ad diabolum sequendum propensi sint. *Ille homicida.* Exprimit quaenam sint illae cupiditates ac duas species commemorat, crudelitatem et mendacium: in quibus Satanae nimium erant similes Iudaei. Quod dicit fuisse homicidam, significat homini machinatum fuisse exitium: simul enim atque creatus est homo, prava nocendi libidine impulsus Satan ad eum perdendum vires suas contulit. Caeterum Christus non creationis initium intelligit, quasi illi Deus nocendi studium indiderit: sed naturae vitiositatem in Satana damnat, quam sibi ipse contraxit. Quod melius patet ex secundo membro ubi dicit, *in veritate non stetisse.* Quamvis enim subterfugere conentur, qui diabolum natura malum fuisse fingunt, verba tamen haec mutationem in deterius clare exprimunt, et ideo mendacem esse Satanam, quia a veritate desciverit. Ergo quod mendax est, non ideo fit quod natura dissidium semper habuerit a veritate, sed quoniam voluntario lapsu ab ea excidit. Haec Satanae descriptio nobis perquam utilis est, ut pro se quisque ab eius insidiis cavere studeat et simul vim atque impetum arcere. Cir-

cuit enim tanquam truculentus leo quaerens quem devoret, et mille ad fallendum artibus est instructus (I. Petr. 5, 8.). Quo magis fideles spiritualibus armis ad pugnandum munitos et ad excubias agendas vigili sobrietate intentos esse oportet. Iam si Satan hunc affectum exuere non potest, non est cur turbemur quasi re nova et insolita, dum subinde emergunt varii errores: suos enim incitat Satan quasi flabella, qui suis imposturis mundum dementent. Nec mirum est tam valido conatu incumbere Satanam ad obruendam veritatis lucem: est enim unica animae vita. Ergo mendacium ad exstinguendam animam praecipuum et maxime letale telum habet. Hanc Satanae effigiem quum in Papatu hodie omnes oculati perspiciant, primum reputare eos convenit, quocum hoste bellum gerant: deinde ad Christi sui ducis, sub cuius vexillo militant, praesidium confugere. Quod proxime sequitur, *quia veritas in ipso non est*, confirmatio est ab effectu vel a posteriori ut loquuntur sumpta. Quia enim veritatem odit Satan, nec eam ferre potest quin potius totus est mendaciis delibutus: hinc colligit Christus, a veritate prorsus excidisse et fuisse aversum. Ergo ne miremur si apostasiae suae fructus quotidie profert. *Quum loquitur mendacium.* Vulgo ita exponunt, Quasi mendacii culpam negaret Christus competere in Deum naturae auctorem, ac potius ex depravatione esse diceret: sed ego simplicius interpretor, Quod diabolo usitatum sit mentiri, nec aliud noverit quam fraudes, corruptelas et praestigias fabricare. Neque tamen inepte ex his verbis colligimus, diabolum a se ipso hoc vitium habere, et sic esse illi proprium ut simul accidentale sit. Nam quum diabolum Christus mentiendi artificem facit, manifeste eum a Deo separat, imo contrarium pronuntiat. Eodem quoque pertinet *Patris* nomen, quod mox subiicitur: nam ideo Satan mendacii pater dicitur, quia a Deo alienatus est in quo solo veritas residet, et ex quo tanquam ab unico fonte manat.

45. *Quia autem veritatem.* Confirmat superiorem sententiam: quia quum nulla illis resistendi causa sit, nisi quod illis exosa est ac intolerabilis veritas, palam se filios Satanae esse produnt.

46. Quis ex vobis arguit me de peccato? Si autem veritatem dico, quare non creditis mihi? 47. Qui est ex Deo, verba Dei audit: propterea non auditis, quia ex Deo non estis. 48. Responderunt ergo Iudaei, et dixerunt illi, Nonne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu et daemonium habes? 49. Respondit Iesus, Ego daemonium non habeo, sed honoro Patrem meum, et vos contumelia me affecistis. 50. Ego vero non quaero gloriam meam: est qui quaerat et iudicet.

46. *Quis ex vobis.* Haec interrogatio ex fiducia est. Nam quum nulli se probro obnoxium esse probe sciret, hostibus suis quasi victor insultat. Nec tamen immunem se ab eorum calumniis esse dicit: nam quum nulla obloquendi materia illis esset, non tamen Christum conviciis incessere desinebant, sed nullum in se crimen haerere intelligit. Atque hoc significat verbum ἐλέγχειν, sicut Latini dicunt coarguere, ubi quis re ipsa convictus tenetur. Falluntur tamen qui

putant Christum hic perfectam suam innocentiam asserere, quia solus inter homines excelluit quatenus erat filius Dei. Nam haec defensio ad circumstantiam loci restringi debet, acsi quicquam sibi posse obiici negaret, quo minus fidus esset Dei minister: quemadmodum et Paulus (I. Cor. 4, 4.) gloriatur, se nulla in re sibi esse conscium. Neque enim ad totam vitam hoc extenditur, sed est solius doctrinae et Apostolatus defensio. Hic ergo abs re quidam de perfectione iustitiae philosophantur, quae soli Dei filio convenit, quum hoc unum propositum habeat fidem ministerio suo facere, sicuti clarius patet ex consequentibus: mox enim iterum subiicit, Si veritatem dico etc., unde colligimus doctrinae suae magis quam personae causam agere Christum.

47. *Qui est ex Deo.* Quia iure suo sumere hoc pro confesso potest, se Patris coelestis legatum esse et bona fide munus quod mandatum est exsequi, vehementius in eos invehitur: neque enim iam obscura erat eorum impietas, quum in respuendo Dei verbo tam essent contumaces. Ostenderat nihil sibi posse ab illis obiici quin doceret tanquam ex ore Dei. Concludit ergo nihil ipsos cum Deo habere commune quia non audiant, ac praeterita sui mentione bellum illis cum Deo esse denuntiat. Caeterum docemur hoc loco, nullum esse clarius reprobae mentis signum, quam ubi quispiam Christi doctrinam ferre non potest, etiamsi alias in speciem angelica sanctitate fulgeat: quemadmodum si eam libenter amplectimur, habemus quasi visibile electionis nostrae sigillum. Nam qui verbum habet fruitur Deo ipso, qui autem reiicit, iustitia et vita se privat: quare nihil nobis magis timendum quam ne in istud horribile iudicium incidamus.

48. *Nonne bene dicimus.* Magis ac magis produnt quantopere obstupefacti sint a Satana: qui plus quam convicti per mediam tamen desperationem ruere non verentur. Porro quum duplex convicium ingerant Christo, nihil tamen aliud volunt in summa quam hominem esse detestabilem et malo spiritu agi. Quia Samaritanos Iudaei pro apostatis habebant et Legis corruptoribus, quoties infamia gravare aliquem volebant, Samaritanum vocabant, nunc ergo quia nullum habent atrocius crimen quo Christum infament, temere et sine iudicio triviale istud arripiunt. Ut paucis dicam, petulanter eos videmus maledicere, sicuti solent qui canina rabie accensi non reperiunt quod dicant.

49. *Ego daemonium non habeo.* Quod priore crimine omisso se tantum de secundo purgat, quidam ideo factum putant quod contumeliam personae suae factam neglexerit, tantum autem susceperit doctrinae patrocinium. Sed meo iudicio falluntur: neque enim credibile est, tam subtile vitae et doctrinae habitum fuisse a Iudaeis discrimen. Deinde nominis huius odium ut diximus inde natum erat, quod Samaritani perversi ac degeneres Legis cultores eam multis superstitionibus et corruptelis vitiaverant, totumque Dei cultum polluerant extraneis figmentis. Augustinus ad allegoriam confugit, quod Christus non abnuerit Samaritanus vocari, quia verus sit gregis sui custos. Sed aliud mihi videtur fuisse Christi consilium. Quum enim eodem spectarent duo probra quibus impetitus fuerat, sub uno utrumque refellit: imo si quis rite expendat, magis eum gravabant Samaritanum vocando quam daemoniacum. Sed quemadmodum iam dixi, simplici refutatione contentus est Christus, quam sumit a contrario, dum se Patris sui honori studere affirmat. Necesse enim est Spiritu Dei regi et fidelem esse Dei servum, qui rite et sincere eum hono-

rat. *Vos contumelia me affecistis.* Potest ita exponi hoc membrum quasi queratur Christus, non haberi sibi honorem, quo dignus est qui Dei gloriam promovet. Sed ego altius eum respicere puto, nempe quod Patris gloriam cum sua coniungat, acsi diceret, Nihil mihi arrogo quod non cedat in Patris gloriam: nam in me relucet eius maiestas, eius potestas et imperium in me residet. Quum ergo tam indigne a vobis excipior, in Deum ipsum estis contumeliosi. Ideo protinus subiicit, Deum huius fore iniuriae vindicem. Poterant enim ambitionem illi obiicere, nisi testatus esset se non privato carnis affectu de suo honore esse sollicitum vel contemptu, sed quatenus honor vel contemptus Dei agitur. Caeterum etsi longe a Christo distamus, certo tamen quisque statuat, si ad quaerendam Dei gloriam ex animo intentus sit, satis amplam laudem apud ipsum esse sibi repositam: semper enim experiemur verum esse illud, Qui me honorant, eos honorabiles reddam (I. Sam. 2, 30.). Si apud homines non modo contemptus est, sed etiam probris obruitur, aequo animo exspectet dum illuceat dies Domini.

51. Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servabit, mortem non videbit in aeternum. 52. Dixerunt ergo illi Iudaei, Nunc cognovimus, quod daemonium habes. Abraham mortuus est et Prophetae, et tu dicis, Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in aeternum. 53. Num tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? et Prophetae mortui sunt: quem te ipsum tu facis? 54. Respondit Iesus, Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est: est Pater meus qui me glorificat, quem vos dicitis Deum vestrum esse. 55. Et non novistis eum, ego autem novi eum: et si dixero quod non novi eum, ero similis vobis mendax: sed novi eum, et sermonem eius servo.

51. *Amen, amen dico vobis.* Non dubium quin aliquos in turba illa Christus sanabiles cognoverit, alios etiam doctrinae suae minime adversos. Sic ergo terrere voluit impios quorum deplorata erat malitia, ut tamen consolationis materiam bonis relinqueret vel ad se alliceret nondum perditos. Ergo utcunque maior pars abhorreat a verbo Dei, nunquam tamen sic totus ad coarguendos improbos intentus esse debet pius doctor, quin filiis Dei simul salutis doctrinam impertiat et conetur ad sanam mentem reducere, si qui sunt non prorsus incurabiles. Hic ergo Christus suis discipulis vitam aeternam promittit, sed discipulos requirit qui non tantum auribus annuant ut asini vel profiteantur se probare eius doctrinam, sed qui servent non secus ac pretiosum thesaurum. *Visuros mortem* negat: quia ubi animam hominis fides vivificat, iam mors retuso aculeo et veneno absterso letale vulnus infligere non potest.

52. *Nunc cognovimus.* Perstant reprobi in suo stupore nec magis promissionibus quam minis tanguntur: ita neque duci ad Christum neque trahi possunt. Quod nonnulli calumniose torqueri ab ipsis verba putant, quia dicant Mortem gustare, quod ex Christo non

audierant, mihi parum solidum videtur. Potius sentio loquutiones Hebraeis fuisse synonymas, Mortem gustare et mortem videre pro Mori. Verum in eo sunt sinistri interpretes, quod spiritualem Christi doctrinam ad corpus transferunt. Mortem nemo fidelium visurus est, quia ex semine incorruptibili renati etiam moriendo vivunt, quia Christo capiti suo coniuncti morte exstingui nequeunt, quia mors illis transitus est in regnum coeleste, quia Spiritus in illis habitans vita est propter iustitiam, donec quod residuum est mortis absorbeat. Isti vero ut carnales sunt nullam agnoscunt a morte liberationem, nisi quae palam in corpore appareat. Atque hic morbus nimis vulgaris est in mundo, ut plerique Christi gratiam pro nihilo fere ducant, quia eam aestimant duntaxat carnis sensu. Ergo ne idem nobis contingat expergefaciendae sunt mentes, ut spiritualem vitam in media morte percipiant.

53. *Patre nostro Abraham.* Alterum vitium, quod splendore Abrahae et sanctorum Christi gloriae tenebras offundere conantur. Atqui non secus ac solis fulgor stellas omnes obscurat, ita prae immenso Christi fulgore quicquid gloriae est in Sanctis omnibus evanescere oportet. Inique ergo et praepostere faciunt quod servos opponunt Domino. Quin etiam Abrahae et Prophetis iniurii sunt, dum illorum nomine abutuntur adversus Christum. Verum haec quoque pravitas omnibus fere saeculis grassata est et hodie adhuc grassatur, ut impii lacerando Dei opera ipsum sibi quasi contrarium faciant. Illustravit Deus nomen suum per Apostolos et martyres: Papistae idola sibi ex Apostolis et martyribus confingunt, quae Dei locum occupent. Annon hoc modo sibi ex Dei gratiis fabricant machinas ad diruendam eius virtutem? Quantulum enim restat Deo vel Christo, si habeant sancti quod illis prodige largiuntur Papistae? Proinde sciendum est confundi totum regni Dei ordinem, nisi longe infra Christum subsidant Prophetae, Apostoli et quicquid est Sanctorum, ut solus ipse emineat. Nec sane magis honorifice de Sanctis possumus loqui quam quum ipsos Christo submittimus. Papistae autem, utcunque fucum faciant imperitis probos se iactando Sanctorum cultores, Deo et illis pariter iniuriam faciunt, quod illis in sublime evectis Christum cogunt in ordinem. Ac dupliciter quidem hic peccant, quod in doctrina Sanctos praeferunt Christo: deinde quod illos vestientes Christi spoliis eum prope sua virtute exinaniunt.

54. *Si ego glorifico.* Antequam de iniqua illa comparatione respondeat, praefatur se non quaerere propriam gloriam, atque ita occurrit eorum calumniae. Si quis obiiciat Christum se quoque ipsum glorificasse, prompta est solutio quod hoc humanitus non fecerit, sed duce atque auctore Deo. Nam hic ut pluribus aliis locis se per concessionem a Deo separat. In summa, pronuntiat nihil se gloriae appetere nisi quod sibi a Patre datum sit. Docemur autem his verbis, quando Deus filium suum glorificat, non passurum ut impune eum contemptui habeat mundus. Interea ad Christum reverenter colendum non parum animi addere debent fidelibus voces illae Dei e coelo sonantes, Osculamini Filium, Adorent eum omnes Angeli, Flectatur illi omne genu, Ipsum audite, Ipsum gentes requirant, Humilietur omnis caro. Monemur praeterea his verbis, quicquid gloriae sibi homines a se ipsis conciliant frivolum esse ac nihili. Quam igitur coeca est ambitio, dum tam anxie de nihilo laboramus? Ergo assidue nobis

ante oculos versetur illud Pauli dictum (II. Cor. 10, 18.), Non qui se ipsum commendat, ille probatus est: sed quem Deus commendat. Caeterum quia destituimur omnes Dei gloria, discamus in uno Christo gloriari, quatenus nos facit suae gloriae per gratiam consortes. *Quem vos dicitis.* Falsum nominis Dei praetextum quem arripere consueverant illis extorquet. Scio, inquit, quam audacter iactetis vos esse populum Dei: sed mendax est titulus ille, quia Deum non agnoscitis. Unde etiam discimus quaenam sit legitima fidei professio, nempe quae ex vera notitia oritur. Unde autem notitia illa nisi ex verbo? Ergo quicunque Dei nomen absque Dei verbo iactant nihil quam mentiuntur. Interea Christus conscientiae suae fiduciam illorum protervíae opponit, atque ita omnes Dei servos animis compositos esse decet, ut hoc uno contenti sint Deum a parte sua stare, etiamsi totus mundus contra eum insurgat. Ita Prophetis olim et Apostolis contra terribiles totius mundi insultus stetit invicta animi magnitudo, quia sciebant a quo missi essent. Caeterum, ubi deest solida Dei notitia, nihil est quod nos sustineat.

55. *Et si dixero.* Hac particula testatur Christus se officii necessitate cogi ad loquendum, quia silentium eius perfida esset veritatis proditio. Insignis sententia, quod in hunc finem se nobis patefaciat Deus, ut fidem cordis apud homines ore profiteamur, quum opus est. Neque enim parum terroris incutere nobis debet quod, qui dissimulant in hominum gratiam ac Dei veritatem vel abnegant vel impiis commentis deformant, non leviter tantum carpuntur, sed ablegantur ad diaboli filios.

56. Abraham pater vester exsultavit, ut videret diem meum: et vidit et gavisus est. 57. Dixerunt ergo ei Iudaei, Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti? 58. Dixit illis Iesus, Amen, amen dico vobis, priusquam fieret Abraham, ego sum. 59. Sustulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum: Iesus autem absconditus est, et exivit e templo.

56. *Abraham pater vester.* Concedit illis verbotenus quod prius abstulerat, Abraham scilicet esse illorum patrem. Ostendit autem quam frivola illa fuerit obiectio nominis Abrahae. Ille, inquit, non alium tota vita finem habuit propositum, quam ut regnum meum florere conspiceret: ille me absentem desideravit, vos praesentem aspernamini. Quod de uno Abraham hic praedicat Christus in omnes Sanctos competit: sed in Abrahae persona, quia totius Ecclesiae pater est, haec doctrina plus habet ponderis. Quisquis ergo in numero piorum censeri cupit, is Christi praesentiam qua decet laetitia excipiat, cuius desiderio Abraham exarsit. Nam *exsultandi* verbo vehemens ardensque affectus exprimitur. Nunc subaudienda est antithesis. Quum adhuc tam obscura esset Christi cognitio, tanto eius desiderio accensus fuit Abraham, ut eius fruitionem bonis omnibus praeferret: quam foeda igitur eorum ingratitudo, qui sibi palam exhibitum spernunt adeoque reiiciunt? *Dies* hoc loco aeternitatem non significat, ut putavit Augustinus, sed tempus regni Christi, ex quo carne indutus mundo apparuit, ut Redemptoris munus impleret. Sed nunc quaeritur, quomodo manifestationem Christi etiam oculis fidei Abraham

viderit. Nam hoc cum altera Christi sententia (Luc. 10, 24.) videtur minime quadrare, Multi Reges et Prophetae optarunt videre quae videtis, nec tamen viderunt. Respondeo, fidem in Christi intuitu suos habere gradus: quo fit ut Prophetae veteres Christum procul conspexerint, sicuti promissus illis fuerat, nec tamen quasi praesentem cernere licuerit, quemadmodum familiariter ac penitus se conspicuum reddidit, quum e coelo descendit ad homines. Porro docemur his verbis, sicuti non frustratus est Deus Abrahae votum, ita hodie non passurum ut quisquam sine profectu ad Christum aspiret, quin pio eius desiderio respondeat. Quod ergo non se pluribus dat fruendum, in causa est hominum malignitas, quia a paucis expetitur. Gaudium Abrahae testatur notitiam regni Christi pro incomparabili thesauro fuisse ab ipso habitam: et in hunc finem dicitur gavisus esse viso die Christi ut sciamus nihil eum pluris fecisse. Caeterum hunc fidei suae fructum pii omnes percipiunt, quod Christo uno contenti, in quo plene et in solidum beati sunt et felices, tranquillas et hilares conscientias habent. Et certe nemo rite cognovit Christum, nisi qui hoc illi tribuit honoris, ut in eo prorsus acquiescat. Alii exponunt Abraham morte iam defunctum sensisse Christi praesentiam, quum mundo apparuit: atque ita desiderii et visionis tempora inter se diversa faciunt. Et verum quidem est, spiritibus sanctis post mortem patefactum Christi adventum, cuius exspectatione suspensi fuerant tota vita: sed nescio an expositio tam arguta Christi verbis conveniat.

57. *Quinquaginta annos.* Christi dictum ab impossibili refellere conantur, quod se Abrahae ante multa saecula mortuo aequalem faciat nondum ipse quinquagenarius. Tametsi autem nondum annos triginta quatuor natus erat Christus, plus tamen illi aetatis concedunt, ne videantur nimis exacte et praecise cum illo agere: acsi dicerent, Tu certe non ita senem te facies, ut te iactes annum quinquagesimum attigisse. Ideo qui coniiciunt facie magis attrita fuisse quam aetas ferebat, vel non fieri hoc loco mentionem de annis solaribus, utrique de nihilo laborant. Papiae vero figmentum, qui Christum supra annos quadraginta vixisse tradidit, nullo modo recipiendum est.

58. *Priusquam fieret Abraham.* Quia increduli nonnisi ex carnali aspectu iudicant, Christus se maius quiddam et altius humana specie habere admonet, quod sensibus carnis absconditum solis fidei oculis cernitur: secundum hanc rationem se potuisse a sanctis Patribus videri, priusquam in carne palam exstaret. Aliis tamen verbis utitur: Priusquam, inquit, Abraham nasceretur, ego sum. Sed his verbis eximit se e vulgo hominum, sibique coelestem virtutem ac divinam vindicat, cuius sensus ab initio usque mundi in omnia saecula diffusus fuerit. Quanquam bifariam exponi verba haec possunt: aliqui enim simpliciter hoc in aeternam Christi divinitatem competere putant, ac comparant cum illo Mosis loco, Ego sum qui sum (Exod. 3, 14.). Ego vero longius extendo, quia virtus et gratia Christi, quatenus mundi Redemptor est, omnium aetatum communis fuit. Convenit igitur cum illo Apostoli dicto (Hebr. 13, 8.), Christus heri et hodie et in saecula. Sic enim videtur contextus exigere. Dixerat prius diem suum ardenti desiderio expetitum fuisse ab Abraham: quia hoc Iudaeis incredibile erat, subiicit se tunc quoque fuisse. Porro non satis firma erit causae redditio, nisi intelligamus iam tum agnitum fuisse mediatorem, a quo placandus esset Deus. Quod tamen

saeculis omnibus viguit mediatoris gratia, hoc ab aeterna eius divinitate pendebat. Itaque hoc dictum Christi insigne divinae essentiae elogium continet. Notanda etiam est solennis asseverandi formula *Amen, amen.* Nec displicet quod Chrysostomus in praesenti verbi tempore pondus esse existimat. Neque enim dicit, Eram vel Fui, sed *ego sum:* quo aequabilem et ab initio ad finem usque eundem statum significat. Nec dicit, Priusquam esset Abraham, sed Priusquam fieret, principium illi tribuens.

59. *Sustulerunt ergo lapides.* Credibile est hoc esse ab illis factum, quasi ex Legis praescripto lapidandus esset Christus. Unde colligimus quanta sit inconsiderati zeli vesania: nullae enim ad cognitionem causae aures suppetunt, manus autem ad caedem sunt armatae. Caeterum non dubito quin se arcana sua virtute eripuerit Christus, sed tamen sub humilitatis specie: neque enim ad liquidum suam divinitatem exserere voluit, quin aliquid humanae infirmitati relinqueret. Quod aliqui codices habent, *transiise sic per medium illorum*, non temere coniicit Erasmus ex quarto Lucae cap. huc translatum esse. Hoc quoque observatu dignum est, quod impii sacerdotes et scribae fugato Christo, in quo habitat tota plenitudo deitatis, externi templi possessionem retinent: atqui longe falluntur quum templum se habere putant Deo vacuum. Sic hodie Papa cum suis, quum profligato Christo Ecclesiam profanaverint, mendaci Ecclesiae larva stulte gloriantur.

CAPUT IX.

1. Et praeteriens Iesus vidit hominem coecum a nativitate. 2. Et interogaverunt eum discipuli eius, dicentes, Rabbi, quis peccavit, hic an parentes eius, ut coecus nasceretur? 3. Respondit Iesus, Neque hic peccavit, neque parentes eius: sed ut manifestentur opera Dei in illo. 4. Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est: venit nox, quando nemo potest operari. 5. Quamdiu fuero in mundo, lux sum mundi.

1 et 2. *Vidit hominem coecum.* Hoc capite illuminationem coeci Evangelista describit, simul doctrinam admiscens quae miraculi fructum commendet. *A nativitate.* Haec circumstantia Christi virtutem amplificat: neque enim humanis remediis curabilis erat coecitas, quam allatam ex matris utero pertulerat ille ad virilem usque aetatem. Inde autem discipulis oblata fuit movendae quaestionis occasio, cuius peccati haec esset poena. Primo, quum testatur Scriptura aerumnas omnes, quibus obnoxium est genus humanum, ex peccato provenire, quoties aliquem miserum cernimus, fieri non potest quin statim veniat in mentem haec cogitatio, incommoda quibus premitur poenas esse manu Dei inflictas. Sed hic tribus modis errari solet. Nam quum in alios quisque acerrimus sit censor, pauci sunt qui ean-

dem in se ut par erat severitatem adhibeant. Si res fratri meo sunt adversae, mox Dei iudicium agnosco: si me graviore ferula castigat Deus, conniveo ad mea peccata. Atqui in reputandis poenis quisque a se ipso exordium facere debebat, ut nemini minus quam sibi parceret. Quare si aequi in hac parte iudices esse volumus, in nostris potius quam alienis malis discamus esse perspicaces. Secundus error est in rigore immodico, quia simulac tangitur quispiam Dei manu capitale hoc esse odium interpretamur, et scelera facimus ex delictis ac prope desperamus de eius salute: contra autem peccata nostra extenuando vix delicti nobis conscii sumus, ubi gravissimum scelus admissum est. Peccamus tertio, qnod promiscue arripimus ad damnationem quoscunque Deus cruce exercet. Certum quidem est quod nuper diximus, miserias omnes originem trahere ex peccato, sed Deus variis de causis suos affligit. Nam sicuti quorundam crimina non ulciscitur in hoc mundo, sed poenas differt in futuram vitam, ut eas duriores exigat: ita durius saepe tractat fideles suos, non quod magis peccarint, sed ut in posterum carnis vitia mortificet. Imo interdum peccata eorum non respiciens tantum eorum obedientiam probat, vel ad patientiam erudit. Sicuti videmus sanctum Iob prae aliis calamitosum, nec tamen peccatis suis urgeri: sed aliud esse Dei consilium, ut scilicet rebus etiam adversis melius testata fiat eius pietas. Praeposteri igitur sunt interpretes, qui aerumnas omnes indifferenter peccatis assignant: acsi aequalis esset poenarum modus, vel Deus aliud non respiceret in hominibus puniendis quam unius cuiusque merita. Quare duo hic observanda sunt, iudicium incipere ut plurimum a domo Dei (I. Petr. 4, 17.): ideoque ipsum praeteritis impiis severe animadvertere in suos quum quid peccarunt, et eius flagella in corrigendis Ecclesiae vitiis multo duriora esse. Deinde cur homines affligat, diversos esse fines: nam Petrum et Paulum non minus quam sceleratissimos latrones carnifici subiecit. Unde colligimus non semper in hominum poenis exstare causas, quae digito possint monstrari. Caeterum quod discipuli ex communi sensu interrogant, quale Deus peccatum ultus fuerit in coeco simulac natus est, non tam id faciunt intempestive, quam dum quaerunt an peccaverit nondum natus: quanquam haec tam absurda quaestio ex vulgari commento, quod tunc invaluerat, sumpta fuit. Nam ex aliis Scripturae locis clare apparet, μετεμψύχωσιν quam Pythagoras somniavit ab illis fuisse creditam. Hinc videmus quam profundus sit labyrinthus hominum curiositas, praesertim ubi accessit audacia. Alios nasci claudos, alios strabones, alios prorsus coecos, alios monstroso corpore videbant: quum abscondita Dei iudicia revereri deceret, voluerunt in eius operibus causam habere conspicuam. Ita sua temeritate in illas pueriles nugas prolapsi sunt, ut putarent animam vita una defunctam in novum corpus migrare, et ibi luere debitas anteactae vitae poenas. Nec vero hodie Iudaeos pudet tam foedum delirium pro coelesti oraculo in suis synagogis iactare. Quo exemplo docemur, sedulo esse cavendum ne, si in Dei iudicia ultra sobrietatis modum inquirimus, in horribiles abyssos nos abripiat vagus mentis error ac praecipitet. Prodigii sane instar hoc fuit quod in electo Dei populo, in quo coelestis sapientiae per Legem et Prophetas lux accensa fuerat, tam crasso figmento fuerit datus locus. Quodsi eorum audaciam tam severe ultus est Deus, nihil hac modestia in reputandis Dei operibus melius est, ut in ad-

mirationem erumpant mentes, quoties illorum fugit ratio, ac linguae protinus exclament, Iustus es Domine, et recta iudicia tua, licet comprehendi nequeant. Quod de parentum peccatis rogant discipuli non abs re est. Etsi enim ob patris noxam non plectitur innocens filius, sed anima quae peccavit ipsa morietur (Ezech. 18, 20.): non tamen irrita est illa denuntiatio, quod Dominus parentum scelera reiicit in sinum filiorum, et vindex est in tertiam usque et quartam generationem (Exod. 20, 5.). Ergo ira Dei per multas aetates saepe in una domo residet: et quemadmodum fidelium posteris in illorum gratiam benedicit, sic et impiam progeniem abiicit, filios cum patribus in eundem interitum iusta vindicta destinans. Neque hoc modo conqueri potest quisquam, se alieni peccati immerito poenam luere: quia ubi deest Spiritus gratia, ex malis corvis mala ova nasci necesse est. Haec fuit Apostolis dubitandi occasio, an Dominus aliquod parentum scelus in filio ultus esset.

3. *Neque hic peccavit.* Non simpliciter Christus hominem coecum ac eius parentes omni culpa liberat, sed tamen negat causam coecitatis in peccato quaerendam esse. Atque hoc est quod prius dixi, aliud interdum esse Deo propositum, quum aerumnas iniungit hominibus, quam peccata eorum persequi. Ideo quum latent afflictionum causae, cohibenda est curiositas, ne et Deo faciamus iniuriam et maligni erga fratres simus. Itaque aliam rationem adducit Christus, hominem hunc coecum fuisse natum, *ut in eo manifestarentur opera Dei.* Non dicit opus unum, sed plurali numero opera. Quamdiu enim captus fuit oculis, divinae severitatis exhibitum fuit in eo specimen, unde timere ac se humiliare reliqui discerent: sequutum est postea liberationis beneficium, in quo refulsit mira Dei bonitas. Quare his verbis Christus discipulos erigere voluit in spem miraculi, sed interea generaliter admonet, causam hanc satis superque in mundi theatro debere iustam ac legitimam videri, quum Deus nomen suum illustrat. Nec est quod cum Deo expostulent homines, quum gloriae suae organa eos constituit in utramque partem, sive misericors sive severus appareat.

4. *Me oportet operari.* Iam ad hoc se missum testatur, ut Dei gratiam in coeco illuminando patefaciat. Porro similitudinem ex communi vitae consuetudine mutuatur. Orto enim sole surgit homo ad laborem, nox autem quieti destinata est, ut habetur Psalmo 104, 22. *Diem* ergo vocat tempus sibi a Patre finitum, quo opus sibi mandatum perageret. Ita ut quisque ad publicum aliquod munus vocatus est, tanquam in operas diurnas incumbere debet ad exsequendum quod muneris ratio flagitat. Inde porro colligenda est universalis regula, singulis vitae suae cursum quasi diem esse. Quare, ut operarios ad sedulitatem et industriam stimulat lucis brevitas, ne ipsos noctis tenebrae inter primos conatus deprehendant, ita quum breve tempus vitae nobis datum cernamus, pudeat nos torpere in otio: denique simulac Deus per vocationem illucet, minime cunctandum est ne opportunitas effluat.

5. *Quamdiu fuero in mundo.* Hoc per occupationem additum interpretor: videri enim absurdum poterat, Christum sibi tempus operandi praefigere, quasi periculum esset ne eum aliorum more nox opprimeret. Ergo se ab aliis ita segregat, ut tamen sibi quoque finitum esse dicat operandi tempus. Se enim soli comparat, qui quum

fulgore suo illustret terram, tamen quum occidit diem secum aufert. Itaque mortem suam significat tanquam solis occasum fore: non quae lucem eius exstinguat vel obscuret, sed eius conspectum eripiat mundo. Interea docet quum in carne productus fuit, tunc vere lucidum mundi diem exstitisse. Etsi enim omnibus saeculis Deus illuxerat, novum tamen et insolitum fulgorem Christus adventu suo protulit: unde infert illustrandae Patris gloriae hoc maxime idoneum aptumque esse tempus quasi diem serenissimum, in quo mirificis operibus se magis conspicuum exhibere Deus voluerit. Verum hic exoritur quaestio, quia post Christi mortem maior Dei virtus tum in fructu doctrinae, tum in miraculis enituit: et Paulus (II. Cor. 4, 6.) ad tempus suae praedicationis proprie hoc accommodat, quod Deus, qui a principio mundi iussit e tenebris lucem splendescere, tunc per Evangelium in Christi facie resplenduerit. Et nunc non minus mundum Christus irradiat quam quum inter homines coram versatus est. Respondeo, Christum completo functionis suae cursu non minus potenter operatum esse per suos ministros, quam per se ipsum quum in mundo ageret. Id quidem verum esse fateor: sed non obstat primo quin per se ipsum exsequi debuerit, quod a Patre mandatum erat, quo tempore in eum finem exhibitus fuit in carne. Non obstat deinde quominus corporalis eius praesentia verus et singularis fuerit dies mundi, cuius splendor in omnia saecula diffusus fuerit. Unde enim et olim sanctis Patribus et nobis hodie lux et dies, nisi quod Christi exhibitio semper radios suos longe emisit, qui perpetuum diem texerent? Unde sequitur, quicunque directorem non habent Christum, tanquam coecos in tenebris palpitando confuse et sine ordine vagari. Interea tenendus est sensus ille, quod sicuti sol pulcerrimum terrae ac coeli theatrum totumque naturae ordinem oculis aperit, ita praecipuam operum suorum gloriam Deus in Filio conspicuam exhibuerit.

6. Hoc cum dixisset, despuit in terram, et fecit lutum ex sputo, et illevit lutum super oculos coeci. 7. Et dixit ei, Vade, lava in piscina Siloae, quod est, si interpreteris, Missus. Abiit ergo, et lavit, et venit videns. 8. Vicini itaque, et qui viderant eum prius, et quod mendicus esset, dicebant, Nonne hic est, qui sedebat et mendicabat? 9. Alii dicebant, Certe hic est. Alii vero, Similis est illi. Ille autem dicebat, Ego sum. 10. Dixerunt ergo illi, Quomodo aperti sunt oculi tui? 11. Respondit ille, et dixit, Homo, qui vocatur Iesus, lutum fecit, et illevit oculos meos, et dixit mihi, Vade in piscinam Siloae, et lava: postquam vero abii et lavi, vidi. 12. Dixerunt ergo ei, Ubi est ille? Dixit, Nescio.

6. *Despuit in terram.* Consilium Christi erat, visum coeco restituere, sed rem aggreditur modo in speciem valde absurdo: nam luto oculos illinens coecitatem quodammodo duplicat. Quis non vel misero homini eum illudere putasset, vel instar hominis deliri ridiculas ineptias agitare? Atqui hoc modo coeci fidem et obedientiam probare voluit, ut omnibus esset exemplo. Fuit certe hoc non vulgare

fidei specimen, quod coecus nudum verbum amplexus visum sibi redditum iri certo confidit, atque hac fiducia properat ire quo iussus est. Praeclara etiam obedientiae laus, quod simpliciter obsequitur Christo, etiamsi multa in contrariam partem avocent. Atque hoc verae fidei experimentum est, quum pia mens simplici Dei verbo contenta sibi promittit quod incredibile alias videtur. Fidem sequitur mox obsequii promptitudo, ut se Deo regendum placide tradat, qui fidum sibi ducem fore persuasus est. Minime dubium est quin ludibrii sui suspicio ac metus coeco in mentem venerit: sed per omnia impedimenta perrumpere illi facile fuit, quum statueret tutum esse Christum sequi. Si quis obiiciat, non agnitum fuisse Christum a coeco qualis erat, ut potuerit tanquam Dei filio iustum illi honorem habere: fateor id quidem, sed quia a Deo missum esse credebat, illi se subiiciens et eum veracem esse non dubitans nihil in ipso nisi divinum intuetur: imo quod in tam exigua notitia totum se Christo addixit, eo plus laudis meretur eius fides.

7. ***Lava in piscina Siloae.*** Neque in *luto*, neque in *aqua Siloae* quicquam ad sanandos oculos fuisse virtutis certum est: sed Christus libere externis istis symbolis sua miracula non semel ornavit, sive ut fideles assuefaceret ad signorum usum, sive ut ostenderet suo arbitrio subesse omnia, sive ut testatum faceret tantum esse potentiae in singulis creaturis, quantum ipse dare velit. Quaerunt tamen nonnulli quid lutum ex pulvere et sputo compositum significet, et hanc fuisse Christi figuram interpretantur: quia pulvis terrenam carnis naturam, sputum autem ex ore profectum divinam verbi essentiam notet. Ego autem allegoriam istam, quia plus argutiae quam soliditatis habet, omitto hac simplicitate contentus, quod sicuti primum ex luto homo conditus est, ita in refingendis oculis lutum adhibuerit Christus, in corporis parte eandem potentiam demonstrans, quam Pater in toto homine fingendo exseruit. Vel forte hoc signo testatum voluit, sibi non esse difficilius discusso impedimento aperire coeci oculos, quam hominum cuivis lutum abstergere: rursus suae esse potestatis tenere hominis visum, perinde ac si quis oculos luto illinat. Quod posterius mihi magis arridet. Lavare in piscina Siloae, ideo forte iussit ut Iudaeis exprobraret, nonnisi per eos stare quominus sentirent praesentem Dei virtutem: quemadmodum suae aetatis homines Iesaias (8, 6.) obiurgat, quod contemptis aquis Siloae tacite fluentibus rapidos et violentos fluvios appetant. Eadem quoque fuisse ratio mihi videtur, cur Elisaeus Naaman Syrum in Iordane lavare iusserit. Piscinam hanc, si Hieronymo credimus, efficiebant aquae certis horis ex monte Sion ebullientes. Interpretatio vocis *Siloa* consulto ab Evangelista additur: quia fons ille templo vicinus quotidie Iudaeos venturi Christi admonebat, quem tamen coram sibi oblatum aspernati sunt. Gratiam ergo Christi Evangelista nobis commendat, quod ipse unus tenebras nostras illuminet visumque coecis restituat. Nam in unius hominis persona naturae nostrae conditio depingitur, quod scilicet luce et intelligentia omnes ab utero privati simus: deinde quod mali huius remedium a solo Christo petendum sit. Observa autem quod quum praesens illic esset Christus, negligi tamen symbola noluit ad coarguendum gentis stuporem, quae inanem tantum signorum umbram abolita substantia retinebat. Caeterum mirifica Christi bonitas in eo refulget, quod ultro ad coecum medi-

cus accedit nec eius preces in ope ferenda exspectat. Et sane quum natura ab eo aversi simus, nisi occurrat priusquam vocetur, suaque misericordia in lucis et vitae oblivione demersos praeveniat, actum de nobis est.

8. *Vicini itaque et qui viderunt.* Non vicinis tantum notus erat coecus, sed passim etiam totius urbis incolis, quod mendicus sedere ad portam templi solebat: tales autem vulgi oculos magis in se convertunt. Haec notitia hominis ad plures miraculi famam vulgavit. Caeterum, ut ingeniosa est impietas in obscurandis Dei operibus, multi putarunt non eundem esse hominem, quia in eo nova Dei virtus conspicua erat: ita quo splendidior est operum Dei maiestas, minus fidei apud homines inveniunt. Sed illorum dubitatio ad comprobandum miraculum valuit, quia hinc factum est ut suo praeconio coecus Christi gratiam magis celebraret. Proinde omnes istas circumstantias non frustra colligit Evangelista, ex quibus miraculi veritas clarius enituit.

11. *Postquam vero abii, et lavi.* Tam felix obedientiae successus nos admonet, ut superatis omnibus obstaculis strenue pergamus quocunque Dominus vocat, nec vero dubitemus prospere cessurum quicquid eius ductu et auspiciis fuerimus aggressi.

13. Adducunt eum, qui aliquando coecus fuerat, ad Pharisaeos. 14. Erat autem sabbatum, quum lutum fecerat Iesus, et aperuerat eius oculos. 15. Rursum ergo interrogarunt eum etiam Pharisaei, quomodo visum recepisset. Ipse autem dixit eis, Lutum imposuit super oculos meos, et lavi, et video. 16. Dixerunt ergo ex Pharisaeis quidam, Hic homo non est a Deo, quia sabbatum non servat. Alii dicebant, Quomodo potest homo peccator haec signa facere? et dissidium erat inter ipsos. 17. Dicunt ei qui coecus aliquando fuerat, Tu quid dicis de eo, quod aperuit oculos tuos? Ille vero dixit, Propheta est.

13. *Adducunt eum qui etc.* Narratio quae iam sequetur ostendit, adeo non proficere impios in Dei operibus, ut quo magis urgentur eorum potentia virus intus conceptum egerant. Mollire certe vel lapideas mentes debuerat visus coeco redditus, saltem Pharisaei rei novitate et magnitudine perculsi tantisper debebant haesitare, dum inquirerent an divinum esset opus. Sed eo vecordiae illos praecipites impellit Christi odium, ut quod audiunt ab ipso factum esse protinus damnent. Pharisaeos Evangelista nominat, non quod aliae sectae Christo propitiae essent, sed quia haec ad tuendum praesentem statum reliquis erat animosior. Semper hypocrisis crudelis est et superba. Quum ergo falsa opinione sanctimoniae turgerent, eos praecipue vulnerabat Evangelii doctrina, quae damnabat ficticias omnes eorum iustitias: praesertim vero asserendae Legis praetextu pro sua potentia et regno dimicabant. Quod Evangelista coecum a turba ad Pharisaeos adductum esse commemorat, incertum est quo affectu et consilio factum id fuerit. Vix quenquam tunc latebat, quam hostiliter infensi Christo essent Pharisaei: fieri ergo potest ut

multi adulatores in eorum gratiam data opera miraculi gloriam obruere tentarint. Mihi tamen probabile est, maiorem partem plebis suspenso iudicio, ut fieri solet, arbitros ac iudices facere voluisse, qui gubernacula tenebant. Interea ultro coecutientes in sole tenebras sibi accersunt quae illius obscurent lucem. Haec praepostera est vulgi religio, ut impios Ecclesiae tyrannos divinae reverentiae praetextu adoret, Deum vero ipsum tam in verbo suo quam operibus contemnat, vel saltem respicere non dignetur.

14. *Erat autem sabbatum.* Consulto diem sabbati elegit Christus, qui scandali materiam praebiturus erat Iudaeis. Iam satis in paralytico expertus erat, hoc quoque opus calumniae fore obnoxium. Cur ergo offensionem, quod illi facillimum erat, non praecavet, nisi quod maligne suscepta ab hostibus defensio ad illustrandam Dei virtutem factura erat? Dies sabbati ad illos acuendos instar cotis est, ut acrius de tota re inquirant. Quid vero tandem ex quaestione sedulo et anxie habita proficiunt, nisi quod miraculi veritas clarius refulget? Caeterum hoc exemplo docemur, ut Christum sequamur, exasperandos esse Evangelii hostes: ac eos prorsus desipere qui sic conciliant mundum Christo, ut quasvis offensiones damnent, quum potius Christus sciens ac volens impios irritaverit. Tenenda ergo quam alibi praescribit regula: coecos ac duces coecorum negligendos esse (Matth. 15, 14.).

15. *Interrogarunt eum etiam Pharisaei.* Hanc confessionem ex ore coeci iam ante populus audierat: nunc eius testes Pharisaei quoque fiunt qui obiicere poterant, rumorem sine capite temere excitatum ab hominibus plebeiis non minus temere fuisse exceptum. Ac primo quidem omissa facti quaestione, ut loquuntur, de iure tantum disputant: non enim negant quin visum Christus coeco restituerit, sed crimen inveniunt in circumstantia temporis, ac negant Dei esse opus quo violatum fuit sabbatum. Sed primo quaerendum erat, an divinum opus esset sabbati violatio. Quid autem obstat quo minus hoc videant, nisi quia pravo affectu et malitia excoecati nihil vident? Adde quod iam prius satis superque edocti fuerant a Christo, non magis cum sabbato pugnare quae Deus hominibus largitur beneficia quam circumcisionem: et Legis verba homines a suis tantum, non Dei operibus quiescere iubent (Exod. 22, 17.). Quod ergo errorem pro confesso sumunt tam valide refutatum, obstinatae malitiae imputandum est: saltem non alia de causa errant nisi quia errare libet. Ita Papistae frivolas putidasque calumnias, quibus centies responsum est, subinde tamen perfricta fronte ingerere non desinunt. Quid ergo nobis agendum? Nempe quum locus datur, quantum in nobis est, refellenda est eorum improbitas, qui falsa invidia Evangelium gravant et infamant. Si nulla quantumvis iusta defensio os illis obturet, non est quod fatiscamus: se magno et intrepido animo obstinata haec maledicendi libido, qua nos opprimere volunt, calcanda est. Axiomata sumunt quae libenter illis concedimus: non audiendos esse qui ab Ecclesia discessionem faciunt et abrumpunt fidei unitatem. Sed quod praecipue discutiendum erat, et quod dilucide mille locis exposuimus dissimulanter praetereunt: Papam cum sua caterva nihil minus quam Ecclesiam esse: farraginem ex commentis adulterinis conflatam, et infectam tot superstitionum figmentis multum a sincere fide distare. Atqui furiosa sua petulantia non ef-

ficient, quin taudem praevaleat toties ac tam solide testata a nobis veritas. In eundem modum Pharisaei plausibile adversus Christum axioma sumebant, Non esse a Deo quisquis sabbatum non servabat: sed inique et falso opus Dei iactabant sabbati esse violationem.

16. *Quo modo potest homo peccator.* Peccator hic, sicut aliis pluribus locis pro scelerato et Dei contemptore sumitur. Quare cum publicanis et peccatoribus edit magister vester? hoc est impiis et flagitiosis hominibus, quorum vulgo infamis est nequitia (Marc. 2, 16.). Nam ex sabbati violatione colligebant hostes Christi profanum esse ipsum hominem et omni religione vacuum. Isti contra, qui medii sunt et aequius iudicant, pium et religiosum hominem esse statuunt, qui ad edenda miracula insigni Dei virtute sit instructus. Quanquam non satis firmum videtur argumentum. Nam et pseudoprophetis interdum Deus permittit signa quaedam edere, et scimus Satanam instar simiae Dei operá imitari ut incautos fallat. Imo refert Tranquillus, quum Vespasianus in Alexandria esset ac ius in medio fore ex tribunali diceret, rogatum a coeco fuisse ut sputo eius oculos illineret: hoc remedium a Serapide sibi in somnis monstratum esse. Vespasianum, quia temere ludibrio exponere se nollet, cunctanter et aegre eo adductum esse. Quum tamen undique amici instarent, coeco dedisse quod petebat, atque ita repente apertos fuisse eius oculos. Quis Vespasianum propterea inter servos Dei numeret, vel pietatis laude eum insigniat? Respondeo, apud pios et Dei timentes miracula indubias esse potentiae Spiritus sancti tesseras: sed iusto Dei iudicio fieri, ut miraculis fallacibus incredulos non secus ac praestigiis deludat Satan. Quod ex Suetonio nuper retuli, non puto esse fabulosum: sed iustae potius Dei vindictae hoc ascribo, quod quum tot et tam praeclara Christi miracula a Iudaeis contempta essent, tandem ut meriti erant ad Satanam fuerint ablegati. Debuerant enim ex Christi miraculis in puro Dei cultu proficere, in Legis doctrina confirmari, et assurgere ad Messiam ipsum qui finis erat Legis. Et certe Christus coecum illuminando se Messiam esse clare testatus fuerat. Qui Deum in suis operibus agnoscere recusant, quum non modo socordia sed malitioso contemptu recusent, annon digni sunt quos Deus Satanae fallaciis subiiciat? Meminerimus ergo Deum sincero cordis affectu quaerendum esse, ut nobis Spiritus sui virtute se patefaciat: obedienter eius verbo praebendas esse aures, ut veros Prophetas miraculis non fallacibus distincte notet ac designet. Ita fiet ut sua apud nos miraculis utilitas constet, nec Satanae imposturis simus obnoxii. Quod ad istos pertinet, tametsi hoc probe faciunt, quod de miraculis in quibus apparet Dei potentia reverenter loquuntur, non tamen satis validam rationem opponunt, cur censendus sit Christus Dei Propheta. Neque etiam Evangelista pro oraculo haberi voluit eorum responsum: tantum impiam hostium Christi contumaciam in medium profert qui, malitiose in conspicuis Dei operibus quod carpant captantes, ne admoniti quidem paulisper subsistunt. *Et dissensio erat inter eos.* Pessimum in Ecclesia Dei et maxime noxium malum est schisma: qui fit ergo ut Christus discordiae materiam inter ipsos Ecclesiae doctores seminet? Responsio facilis est, non alium fuisse Christo finem, nisi ut omnes quasi porrecta manu ad Deum Patrem adduceret. Dissensio autem ex eorum malitia orta est, quibus animus non erat ad Deum accedere. Schismate ergo scindunt Ecclesiam,

quicunque Dei veritati parere non sustinent. Praestat autem inter se dissidere homines, quam simul omnes uno consensu a pietate deficere. Proinde quoties emergunt dissidia, semper consideranda est origo.

17. *Dicunt ei qui coecus fuerat.* Quo magis sedulo inquirunt, eo se potentius exserit Dei veritas: perinde enim faciunt acsi flammam quis exstinguere flatu suo vellet. Ergo quoties videmus omnia impios moliri ad opprimendam Dei veritatem, non est cur terreamur, vel nimium de eventu simus solliciti, quia nihil quam eius lucem magis eo modo accendent. Porro quod sciscitantur a coeco quid sentiat, non ideo fit quod morentur eius iudicium vel pili aestiment, sed quia hominem metu perculsum ex animi sui voto responsurum sperent. Qua in parte Dominus ipsos frustratur: nam certe quod homo plebeius intrepide, neglectis eorum minis, Christum asserit Prophetam esse, Dei gratiae acceptum referre merito convenit, ut haec fiducia sit quasi alterum miraculum. Quodsi tam cordate et libere Christum esse Prophetam confessus est, qui Dei filium esse nondum tenebat, quam pudenda est eorum perfidia, qui metu fracti vel eum abnegant vel conticescunt, quum sciant ad Patris dexteram sedere atque inde venturum totius orbis iudicem? Quum ergo exiguam notitiae scintillam hic coecus non suffocaverit, danda opera est ut ex pleno fulgore, qui cordibus nostris illuxit, ingenua et integra confessio refulgeat.

18. Non crediderunt ergo Iudaei de ipso, quod coecus fuisset ac visum recepisset, donec vocarunt parentes eius, qui visum receperat. 19. Et interrogaverunt eos, dicentes, Hic est filius vester, quem vos dicitis coecum natum esse? quomodo igitur nunc videt? 20. Responderunt illis parentes eius, et dixerunt, Scimus quod hic est filius noster, et quod coecus natus est. 21. Quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse aetatem habet, eum interrogate, ipse de se loquetur. 22. Haec dixerunt parentes eius, quod timerent Iudaeos: iam enim conspiraverant Iudaei, ut, si quis eum confiteretur esse Christum, e synagoga eiiceretur. 23. Propterea parentes eius dixerunt, Aetatem habet, ipsum interrogate.

18. *Non crediderunt.* Duo hic observanda sunt, quod non credant factum esse miraculum, et quod sponte pravo Christi odio excoecati, quod palam est non cernant. Ipsos Evangelista non credidisse refert: si ratio quaeritur, non dubium est quin voluntaria fuerit eorum coecitas. Quid enim obstat, quominus luculentum Dei opus oculis suis subiectum non videant, imo quod plus quam convicti non tamen credant quod iam habent compertum, nisi quod interior cordis malitia clausos tenet eorum oculos? Idem in Evangelii quoque doctrina impleri Paulus docet: velatam enim vel obscuram esse negat nisi reprobis, quorum mentes excoecavit Deus huius saeculi. Talibus exemplis moniti, discamus non accersere nobis obstacula quae

nos a fide arceant. *Iudaeos* per synecdochen Evangelista nominat, qui populi gubernacula tenebant.

19. *Hic est filius vester.* Quia priore via non successit, novam aliam tentant: sed Dominus hic quoque mirabili ratione non modo eorum conatus disturbat, sed in contrarium etiam finem vertit. Porro non unum simpliciter quaerunt, sed astute plura involvunt, ut responsionis ansam praecidant. Sed parentes coeci ex multiplici et captiosa interrogatione dimidiam tantum partem excerpunt, ad quam respondent: filium suum esse testantur, et coecum fuisse ab utero. Hinc sequitur non naturaliter eum videre, sed miraculo apertos fuisse illi oculos: sed hoc posterius, quia odiosum erat, praetereunt: quo silentio produnt suam ingratitudinem. Nam certe tam illustri Dei beneficio affecti ad celebrandum eius nomen ardere toti debebant. Atqui metu conterriti gratiam Dei quantum in se est sepeliunt, nisi quod testem suo loco substituunt filium, qui et minore invidia et maiori fide rem totam, ut gesta est, praedicet. Caeterum etsi prudenter, dum periculum declinant, mediam hanc excogitant rationem, ut per os filii sui oblique de Christo testentur, hoc tamen non obstat quin per os Evangelistae Spiritus eorum mollitiem damnet, quia partes interim suas deserunt. Quanto itaque minus habebunt excusationis, qui perfida abnegatione Christum cum sua doctrina, cum miraculis, cum virtute et gratia prorsus obruunt?

22. *Conspiraverant Iudaei.* Hic locus docet veterem et saeculis omnibus usitatum excommunicandi morem fuisse: neque enim tunc primum inventa excommunicatio fuit, sed quae iam olim adversus apostatas et contemptores Legis usu recepta erat poena, in Christi discipulos versa fuit. Tenemus ergo ex vetustissima Ecclesiae disciplina ortum esse excommunicandi ritum. Deinde non nuper coepisse, neque unius tantum saeculi esse hoc vitium, ut sancta Dei instituta suis sacrilegiis impii homines corrumpant. Esse aliquam correctionis formam qua rebelles cohiberentur, Deus ab initio voluit. Hac potestate potifices et scribae non modo tyrannice abusi sunt ad vexandos innoxios, sed Deum ipsum eiusque doctrinam nefarie tandem oppugnarunt. Quum potentior esset Christi veritas, quam ut iure et ordine ad resistendum pares forent, excommunicationum fulmina vibrarunt ad eam opprimendam. Idem et in populo Christiano factum est: vix enim exprimi potest, quam barbaram tyrannidem exercuerint pseudoepiscopi in plebe subigenda, ne quis mutire auderet, et nunc videmus quanta truculentia telum hoc excommunicationis in omnes Dei cultores torqueant. Sed ita statuendum est, ubi hominum libidine in alienum finem rapitur excommunicatio, secure posse contemni. Neque enim Deum, quum ius excommunicandi Ecclesiae suae mandavit, gladio armavit tyrannos vel carnifices ad iugulandas animas, sed regulam praescripsit populi sui gubernandi: et quidem ea lege, ut summum ipse imperium teneret, homines vero haberet ministros. Fulminent ergo ut libuerit pseudoepiscopi, non alios inanibus suis crepitaculis attonitos reddent, quam qui voce summi pastoris nondum edocti, quodnam sit verum ovile, vagi et dubii errant. In summa, quos videmus non subesse Christo, certo certius est legitima excommunicandi potestate esse privatos. Nec vero timendum est, ne a suo coetu nos abdicent, unde Christus vita et salus nostra exsulat. Quin potius si Christo

coniuncti esse cupimus, sponte ex Papae synagogis discedere nos oportet, tantum abest ut nobis obstet eiectionis metus. Caeterum etsi ritus excommunicandi tam indigne in veteri Ecclesia corruptus fuerat, Christus tamen adventu suo exstingui noluit, sed restituit suae puritati, ut de integro apud nos vigeret. Ita hodie quantumvis foeda in Papatu grassetur sanctae huius disciplinae profanatio, potius ad pristinam suam integritatem summo studio a nobis revocanda est, quam ut eam aboleamus. Nunquam adeo bene res in mundo compositae sunt, quin sanctissimae quaeque Dei leges hominum vitio in corruptelas degenerent. Nimium profecto licentiae Satanae daretur, si in nihilum redigere posset quicquid adulterat. Nullus iam Baptismus nobis restaret, nulla Coena, nulla denique religio, cuius nullam partem a suis inquinamentis reliquit intactam.

24. Vocarunt ergo secundo hominem, qui coecus fuerat, ac dixerunt ei, Da gloriam Deo: nos scimus, quod hic homo peccator est. 25. Respondit ergo ille et dixit, An peccator sit, nescio: unum scio, quod quum coecus essem, nunc video. 26. Dixerunt ergo ei rursum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? 27. Respondit illis, Dixi vobis iam ante, et non audistis: quid rursum vultis audire? numquid vos etiam vultis eius discipuli fieri? 28. Convitiati sunt ergo illi, et dixerunt, Tu esto eius discipulus: nos Mosis sumus discipuli. 29. Nos scimus, quod Mosi loquutus sit Deus: hic vero unde sit, nescimus. 30. Respondit homo, et dixit illis, Certe in hoc mirum est, quod vos nescitis, unde sit et aperuit oculos meos. 31. Scimus autem, quod peccatores Deus non audit: sed si quis Dei sit cultor, et faciat eius voluntatem, hunc audit. 32. A saeculo non est auditum, quod aperuerit quispiam eius oculos, qui natus fuisset coecus. 33. Nisi esset hic a Deo, non posset facere quicquam.

24. *Vocarunt ergo secundo.* Non dubium est quin pudore coacti coecum vocarint, quem nimis firmum et constantem prius experti fuerant. Ita quo vehementius luctantur adversus Deum, subinde pluribus laqueis se induunt et fortius se constringunt. Caeterum ita interrogant, ut in sua verba ipsum adigere conentur. Speciosa quidem praefatio est, quum hortantur ad dandam Deo gloriam, sed statim imperiose vetant ne ex animi sui sententia respondeat. Ergo sub nominis Dei praetextu servile obsequium ab illo exigunt. *Da gloriam Deo.* Tametsi ad causae circumstantiam referri haec obtestatio potest, ne Dei gloriam obscuret coecus beneficium quod accepit in hominem transferendo, potius tamen subscribo eorum sententiae, qui solennem fuisse formulam existimant, quae adhiberi solebat, quum iusiurandum ab aliquo exigerent. Nam et Iosua (7, 19.) iisdem verbis Acham adiurat, quum veram subrepti anathematis confessionem exprimere vult. Monebant autem his verbis, non levi

contumelia Deum affici, si quis per eius nomen falleret. Et certe quoties iurandum est nobis occurrere debet haec praefatio, ut non minus pretiosa nobis sit veritas quam Dei gloria. Id si fieret, longe alia constaret iuramenti religio. Nunc quia bona pars Deum abnegari non cogitans, quum ad mendacium asserendum invocatur eius nomen, temere et contemptim ad iurandum prosilit, omnia periuriis referta sunt. Interea videmus ut hypocritae, etiamdum maximam Dei reverentiam obtendunt, non modo fucum faciant, sed impudenter quoque illudant: simul enim addunt, ut in sua verba impie cum manifesto Dei probro coecus iuret. Ita scilicet scelerata eorum consilia Deus in lucem protrahit, utcunque variis coloribus inducere et ficticiis umbris tegere conentur.

25. *An peccator sit, nescio.* Videtur coecus ab ingenuo testimonio nonnihil metu deflectere. Neque enim credibile est de Christo ipsum dubitasse, ut verba sonant, sed ego potius ironice loquutum arbitror, quo ipsos acrius pungeret. Confessus paulo ante fuerat Prophetam: quum nihil proficere se videret, de persona iudicium suspendens rem ipsam proponit. Ergo ista concessio subsannatione non caret.

26. *Dixerunt ergo ei rursum.* Quum impios videmus tantopere in pravis suis actionibus satagere, pudeat nos torporis nostri, quod tam frigide in agendo Christi negotio versamur. Quum autem undique calumniandi materiam venentur, ut miraculum tenebris involvant, Dominus eorum conatus praeclare discutit infracta coeci constantia: neque enim tantum in sententia perstat, sed libere eos et severe obiurgat, quod veritatem satis notam et compertam subinde quaerendo obruere studeant. Perversum etiam Christi odium illis exprobrat, quum dicit, numquid vultis fieri eius discipuli? significat enim, quamvis centies convicti fuerint, maligno hostilique affectu sic esse occupatos, ut nunquam cessuri sint. Mira sane libertas, quod homo contemptibilis et obscurus, imo propter mendicitatem fere probrosus, secure omnium sacerdotum furorem in se provocat. Si exigua duntaxat fidei praeparatio, quum ad pugnam ventum esset, illi tantum dedit fiduciae, quid excusationis praetexent, qui extra telorum iactum magni Evangelii praecones in periculis obmutescunt? Porro haec quoque interrogatio est ironica. Significat enim malevolentia eos, non sincero veri studio impelli, ut hanc quaestionem tam sedulo urgeant.

28. *Convitiati sunt ergo illi.* Probabile est, quaecunque illis convicia furiosae iracundiae impetus dictavit, tumultuose in eum coniecisse: hoc autem unum ex multis fuit, quod Legis apostatam vocarunt. Neque enim eorum iudicio Christi poterat esse discipulus, quin a Lege Mosis deficeret. Ac diserte haec duo tanquam inter se pugnantia opponunt. Caeterum hic in speciem pulcerrimus est color, quod discedere a Mosis doctrina metuunt. Est enim haec vera pietatis regula, audiendos esse Prophetas, per quos loquutum esse Deum certo constat: ne quibuslibet hominum doctrinis circumferatur fides. Ab hoc vero principio deducunt, quam habent de Lege Mosis certitudinem, sed mentiuntur Mosis se esse discipulos, qui a Legis fine aversi sunt. Ita hypocritae Deum lacerare solent, quum volunt eius nomen obtendere. Si Christus anima Legis est, ut Paulus (Rom. 10, 4.) docet, quid erit Lex ab ipso separata nisi corpus mortuum?

Hoc exemplo docemur, non vere audiri Deum, nisi quum attentus est auditor ad eius vocem, ut percipiat quidnam sibi velit ac loquatur. Quum dicunt se *nescire unde sit Christus*, hoc ad patriam vel locum natalem non refertur, sed ad munus Propheticum. Causantur enim se nullam habere vocationis eius notitiam, ut eum tanquam a Deo profectum recipiant.

30. *Certe in hoc mirum est.* Oblique perstringit eos, quod tam insigni miraculo nihil commoti Christi vocationem sibi esse ignotam fingant, acsi diceret, minime esse consentaneum ut tale divinae virtutis specimen pro nihilo ducatur, ac Christi vocatio sic probata et testata nihil tamen fidei apud eos obtineat. Et quo magis eorum socordiam urgeat vel malitiam, miraculi excellentiam ex eo amplificat, quod ab ultima hominum memoria nunquam fando auditum sit, tale quicquam fuisse ab homine factum. Unde sequitur, malignos esse atque ingratos, qui ad conspicuum Dei opus ultro connivent. Colligit ergo a Deo esse missum, qui tanta spiritus Dei potentia instructus est ad comparandam sibi ac doctrinae suae fidem.

31. *Scimus autem quod peccatores.* Falluntur qui coecum ex vulgi opinione sic loquutum esse putant. Nam peccator, hic quoque ut paulo ante, impium et sceleratum significat. Est autem haec perpetua Scripturae doctrina, quod Deus non exaudiat nisi a quibus vere et sincero corde vocatur. Nam quum sola fides ianuam nobis ad Deum aperiat, certum est impios omnes ab accessu eius arceri: imo testatur se abominari eorum preces, sicut ad eorum sacrificia nauseat. Singulari enim privilegio filios ad se invitat, et solus est Spiritus adoptionis, qui in cordibus nostris clamat Abba Pater. In summa, nemo ad Deum orandum rite est comparatus, nisi qui cor fide purgatum habet. Impii vero sicuti in suis precibus sacrum Dei nomen profanant, ita potius huius sacrilegii poenas dare merentur, quam ut quicquam in salutem impetrent. Ideo non male ratiocinatur coecus, Christum a Deo profectum esse, quem suis votis ita propitium habet.

34. Responderunt, et dixerunt ei, Tu in peccatis natus es totus, et tu nos doces? et eiecerunt eum foras. 35. Audivit Iesus, quod eiecissent eum foras, et quum invenisset eum, dixit ei, Credis tu in Filium Dei? 36. Respondit ille, et dixit: Quis est, Domine, ut credam in eum? 37. Dixit autem ei Iesus, et vidisti eum: et qui loquitur tecum, ille est. 38. Dixit autem, Credo, Domine: et adoravit eum. 39. Tunc dixit Iesus, In iudicium ego veni in hunc mundum: ut, qui non vident, videant, et qui vident, coeci fiant. 40. Haec audierunt quidam ex Pharisaeis, qui erant cum illo, et dixerunt ei, Numquid et nos coeci sumus? 41. Dixit illis Iesus, Si coeci essetis, non haberetis peccatum: nunc autem dicitis, Videmus: peccatum igitur vestrum manet.

34. *In peccatis natus es.* Non dubito quin ad eius coecitatem alluserint: sicuti superbis hominibus mos est, miseros et calamitosos vexare. Ergo perinde illi insultant, acsi ab utero matris cum scele-

rum suorum nota prodiisset. Nam passim scribarum animis insidebat haec persuasio, quod animae una vita defunctae in nova corpora migrarent, atque illic poenas penderent priorum scelerum. Inde constituunt isti eum, qui coecus natus est, iam tunc peccatis delibutum fuisse ac foedatum. Haec praepostera censura nobis documento esse debet, sedulo cavendum esse, ne semper Dei flagellis cuiusque peccata metiamur. Habet enim, ut prius visum est, Dominus varios fines, cur aerumnas hominibus infligat. Praeterquam vero quod isti hypocritae misero homini insultant, simul contumeliose respuunt quamlibet sanctas et probas eius admonitiones: ut hoc plus quam commune est, ne quis ab eo se doceri sustineat quem contemnit. Porro quum semper audiendus sit Deus, per quoscunque tandem nobis loquatur, discamus neminem contemnere, ut Deus nos semper dociles ac mansuetos reperiat, etiamsi contemptissimo et nihili homine ad nos docendum utatur. Nulla enim est deterior pestis, quam quum aures fastus nobis obstruit, ne audire dignemur qui utiliter nos monent. Et Deus saepe consulto viles et abiectos eligit ad nos docendos et monendos, quo altitudinem nostram subigat. *Eiecerunt eum foras.* Quanquam fieri potest ut impetu facto eum extra templum eiecerint, mihi tamen videtur alius esse Evangelistae sensus, quod eum excommunicaverint, atque ita fuerit eiectio iuris specie obtecta. Et hoc contextui melius quadrat: quia si per contumeliam tantum eiectus fuisset, non erat hoc tanti momenti, ut fama ad Christum perveniret. Nunc quod Christus audivit, inde coniicio rem quasi seriam solenni ritu ab illis actam esse. Caeterum hoc exemplo docemur quam frivola sint et minime timenda hostium Christi anathemata. Si ab eo coetu eiicimur, in quo regnat Christus, horrendum illud iudicium in nos fertur, quod tradamur Satanae, quia a regno Filii Dei exsulamus. Verum ab eo loco, ubi Christus per verbum et Spiritum suum non praesidet, sponte fugiendum est, si nemo nos expellat: tantum abest ut metuendum sit tyrannicum illud iudicium, quo impii servis Christi insultant.

35. *Et quum invenisset eum.* Si retentus fuisset in synagoga, periculum erat ne paulatim a Christo alienatus in idem cum impiis exitium mergeretur. Nunc extra templum vaganti Christus occurrit, eiectum a sacerdotibus excipit et amplectitur, erigit prostratum et vitam offert ad mortem addicto. Hoc idem et nostro tempore experti sumus. Nam quum Lutherus et alii similes initio crassiores Papae abusus reprehenderent, vix tenuem habebant puri Christianismi gustum. Postquam in eos fulminavit Papa ac terrificis bullis a Romana synagoga eiecti sunt, manum illis porrexit Christus ac penitus illis innotuit. Ita nobis nihil melius quam ab Evangelii hostibus longissime abesse, ut ipse propius ad nos accedat. *Credis in Filium Dei?* Iudaeum alloquitur, qui Legis doctrina a puero imbutus promissum fuisse a Deo Messiam didicerat. Perinde igitur valet ista interrogatio acsi eum hortetur Christus, ut Messiam sequatur seque illi addicat: quanquam magis honorifico nomine utitur, quam tunc solebant, habebatur enim Messias tantum filius Davidis.

36. *Quis est, ut credam?* Ex hoc coeci responso apparet quamvis de Christo nihil adhuc certi vel liquidi teneret, promptum tamen ac docilem fuisse. Nam perinde sonant haec verba acsi dicat, Paratus sum simulac mihi ostensus fuerit, eum amplecti. Notan-

dum autem quod a Christo Propheta coecus doceri cupit: iam enim persuasus erat, missum a Deo esse Christum, quare fidem suam non temere eius doctrinae subiicit.

37. *Et vidisti eum.* Non potuit coecus his Christi verbis altius provehi, quam ad frigidam ieiunamque fidei particulam. Nam de virtute sua, et quorsum a Patre missus fuerit, et quidnam attulerit hominibus, Christus nihil meminit. Atqui hoc in fide praecipuum est, ut sciamus sacrificio mortis eius expiata esse peccata, et nos Deo reconciliatos esse: resurrectionem devictae mortis triumphum esse: nos Spiritu eius renovari, ut carni et peccato mortui iustitiae vivamus: ipsum esse unicum Mediatorem: Spiritum eius adoptionis nostrae arrham esse: in ipso denique constare omnes vitae aeternae partes. Verum Evangelista aut totum sermonem quem habuit Christus non recitat, aut tantum significat coecum dedisse Christo nomen, ut posthac unus ex eius discipulis esse inciperet. Ego quidem non dubito, quin Iesus voluerit ab eo Christus agnosci, ut ab isto fidei principio in pleniorem deinde sui notitiam eum adduceret.

38. *Et adoravit eum.* Quaeri potest an divinum Christi honorem exhibuerit. Verbum quo utitur Evangelista nihil aliud significat, quam genuflexione vel aliis signis cultum et venerationem testari. Mihi certe probabile est hic rarum aliquid et insolitum notari: nempe quod coecus longe plus Christo honoris quam homini vel Prophetae detulerit. Nec tamen eousque tunc profecisse puto, ut Christum sciret Deum in carne manifestatum. Quid ergo sibi vult adoratio? Quum persuasus esset coecus Iesum esse Dei Filium, quasi in mentis excessum admiratione raptus, coram eo se prostravit.

39. *In iudicium veni.* Iudicii nomen hoc loco pro poena, quae impiis et Dei contemptoribus infligitur, simpliciter accipi non potest, quia ad illuminationis gratiam extenditur. Iudicium ergo vocat Christus, quod res confusas et dissipatas in legitimum ordinem restituit: significat tamen hoc admirabili Dei consilio fieri, et praeter communem hominum sensum. Et sane nihil minus consentaneum iudicat humana ratio, quam a luce mundi excoecari eos qui vident. Est igitur hoc unum ex arcanis Dei iudiciis, quibus hominum superbiam deiicit. Porro notandum est, coecitatem cuius hic fit mentio non tam a Christo, quam ab hominum vitio esse. Neque enim sua natura quenquam proprie excoecat: sed quum reprobi nihil quam eius lucem exstinguere cupiant, oculos mentis, quos habent malitia et pravitate infectos oblata luce perstringi necesse est. In summa, quum Christus suapte natura lux sit mundi, hoc accidentale est, quod eius adventu quidam coeci fiunt. Quaeri tamen rursum potest, quum omnes ad unum passim damnentur coecitatis, quinam sint isti videntes. Respondeo, id per concessionem ironice dictum esse, quia increduli, quum oculis capti sint, se tamen valde acutos ac perspicaces putant, atque hac fiducia elati Deum audire non dignantur: et extra Christum praeclaram speciem habet carnis sapientia, quia mundus quid sit vere sapere non apprehendit. Videre ergo eos dicit Christus, qui sub stulta sapientiae fiducia se et alios fallentes proprio sensu feruntur, vanasque suas imaginationes pro sapientia habent. Tales, simulatque apparet Christus in Evangelii sui splendore, coeci fiunt: non modo quia detegitur quae prius in tenebris infidelitatis latebat eorum stultitia, sed quia, iusta Dei vindicta in alteriores tene-

bras demersi, exiguum illud nescio quid lucis quod illis erat residuum amittunt. Coeci quidem nascimur omnes, sed tamen in corruptae vitiosaeque naturae tenebris aliquae adhuc scintillae emicant, ut differant homines a brutis pecudibus. Nunc si quis superba sensus sui confidentia inflatus subiicere se Deo recuset, videbitur extra Christum sapiens, sed claritas Christi eum infatuabit: quia tunc demum patere incipit humanae mentis vanitas, quum in medium prodit coelestis sapientia. Caeterum plus quiddam, sicuti iam attigi, exprimere his verbis Christus voluit. Nam hypocritae priusquam affulgeat Christus, non ita contumaciter resistunt Deo, sed simulatque lux propius admota est, aperto marte et quasi ex professo adversus Deum insurgunt. Facit igitur ista pravitas et ingratitudo, ut duplicetur eorum coecitas, et Deus iusta vindicta oculos prius vera luce privatos penitus configat vel confodiat. Tenemus nunc huius loci summam, quod in mundum venerit Christus ut coecos illuminet, eos vero qui sapere sibi videntur ad insaniam redigat. Priore autem loco illuminationis meminit, quoniam haec propria est adventus eius causa. Neque enim venit ut iudicet mundum, sed potius ut servet quod perierat: sicut Paulus (II. Cor. 10, 6.) quum se vindictam in promptu habere praedicat contra omnes rebelles, simul addit huic poenae locum fore, postquam impleta fuerit piorum obedientia. Neque vero haec ultio ad Christi personam restringi debet, acsi non idem quotidie efficeret per Evangelii sui ministros. Quo magis cavendum est, ne quis nostrum insana sapientiae opinione horribilem hanc poenam accersat, sed experientia docet, quam vere hanc sententiam Christus protulerit. Plurimos enim videmus spiritu vertiginis et furoris percuti, non alia de causa nisi quod exorientem iustitiae solem ferre nequeunt. Vivebat tunc Adam et vera intelligentiae luce praeditus erat, quum plus quam fas erat videre appetendo divinum illud bonum perdidit. Nunc si in coecitatem demersi et ita humiliati a Domino nobis tamen adhuc in tenebris nostris placemus, et phreneticum nostrum sensum opponimus coelesti sapientiae, non mirum est si ingravescat Dei ultio, ita ut bis coeci reddamur. Haec quidem olim eadem poena impiis sub Lege inflicta fuit. Nam Iesaias ad excoecandum populum veterem mittitur, ut videndo non videat, Excoeca cor populi huius, et aures eius aggrava, etc. (Ies. 6, 9.). Verum quo plenius se in Christo quam Prophetis exseruit divinae lucis fulgor, eo illustrius exstare et conspici oportuit hoc excoecationis exemplum: sicuti hodie meridiana lux Evangelii in extremam rabiem hypocritas praecipitat.

40. *Audierunt quidam ex Pharisaeis.* Senserunt statim illo Christi dicto se vulnerari, et tamen videntur non fuisse ex pessimis, quia palam infesti hostes magis a Christo abhorrebant, quam ut se illi adiungerent. Isti autem sustinebant Christum audire, sed absque profectu, quia nemo idoneus Christi discipulus, nisi qui se ipsum exuerit: a quo procul isti aberant. Porro haec interrogatio ex indignatione nata est, quod sibi putabant iniuriam fieri, si in coecorum ordinem cogerentur: et simul fastuosum gratiae Christi contemptum una cum ludibrio prae se fert, acsi dicerent, Tu igitur sine probro nostro inclarescere non potes: hoccine ferendum est, ut tibi honorem ex contumelia nostra acquiras? Quod autem coecis novam lucem promittis, abi hinc et facesse cum tuo beneficio: neque enim

hac mercede illuminari abs te volumus, ut obtineas nos hactenus fuisse coecos. Hinc perspicimus superbam et virulentam semper esse hypocrisin. Superbiae est, quod se ipsis contenti sibi quicquam adimi nolunt, virulentiae, quod ostenso morbo tanquam graviter laesi exasperantur, et cum Christo expostulant. Hinc Christi et gratiae quam offert contemptus. Emphasis est in particula *etiam:* quia significant, quamvis reliqui omnes coeci sint, indignum tamen esse ut ipsi in communi ordine censeantur. Vitium eis qui supra alios eminent nimis familiare, ut fastu ebrii propemodum se obliviscantur esse homines. *Si coeci essetis.* Duplex his verbis potest inesse sensus, vel quod ignorantia sublevaret aliqua ex parte eorum culpam, nisi plane convicti cum veritate data opera pugnarent, vel quod medicabilis in ipsis esset ignorantiae morbus, si modo eum agnoscerent. Priorem sententiam confirmant Christi verba, quae habebimus capite decimoquinto, Si non venissem, et loquutus fuissem eis, peccatum non haberent, etc. Sed quia hic in contextu sequitur, *quod se videre dicant,* ut inter se respondeant antitheta, videtur hoc melius congruere, si exponas coecum esse, qui propriae coecitatis conscius remedium morbo quaerit. Hoc modo summa erit, si agnosceretis malum vestrum, non esset prorsus incurabile: nunc autem quia vos putatis sanos, manetis desperati. Quum peccatum eos non habere dicit qui coeci sunt, non ita excusat ignorantiam, quasi innoxia et extra culpae reatum esset, tantum significat promptum esse morbo remedium, ubi serio sentitur: quia dum coecus ad liberationem aspirat, Deus ad ferendam opem paratus est. Insanabiles autem sunt, qui in malis suis stupidi gratiam Dei spernunt.

CAPUT X.

1. Amen, amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in stabulum ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro. 2. Qui autem ingreditur per ostium, pastor est ovium. 3. Huic ostiarius aperit, et oves vocem eius audiunt: et proprias oves vocat nomine, et educit eas. 4. Et quum proprias oves emiserit, ante eas vadit, et oves eum sequuntur: quia noverunt vocem eius. 5. Alienum vero non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non noverunt alienorum vocem. 6. Hanc similitudinem dixit illis Iesus: illi autem non intellexerunt, quaenam essent quae dicebat illis.

1. *Amen, amen dico vobis.* Quia negotium Christo erat cum scribis et sacerdotibus, qui habebantur Ecclesiae pastores, si vellet doctrinam suam recipi, necesse erat ipsos spoliari huius tituli honore. Poterat etiam multum fidei derogare eius doctrinae credentium paucitas. Contendit ergo non omnes in pastorum vel ovium numero habendos, qui externum in Ecclesia locum usurpant. Sed hac demum nota legitimos pastores a reprobis, genuinas oves ab adulterinis discerni, si ipse unus omnium scopus sit et principium et finis. Haec

admonitio cum omnibus saeculis utilis fuit, tum hodie praesertim necessaria est. Nulla est nocentior Ecclesiae pestis, quam dum lupi sub pastorum larva grassantur. Scimus etiam quam durum offendiculum sit, quum spurii vel degeneres Israelitae se pro Ecclesiae filiis venditant, et hoc praetextu insultant fidelibus. Utrique malo per continuos fere aetatum successus obnoxia semper fuit Ecclesia. Sed hodie rudes et infirmos nihil magis perturbat, quam quum Sanctuarium Dei vident a summis Evangelii hostibus occupari. Neque enim facile in animum inducunt, Christi doctrinam esse, cui tam acriter ab Ecclesiae pastoribus resistitur. Deinde quia maior pars falsis doctrinis circumducitur per varios errores, dum singuli alios respiciunt et exspectant, nemo fere in rectam viam se patitur adduci. Ergo nisi lupis et furibus sponte nos exponere libet, ne in larvatis pastoribus vel ovibus fallamur imprimis cavendum est. Magnificum est Ecclesiae nomen, et merito: sed quo plus reverentiae meretur, eo magis sollicite ad notandum verae vel falsae Ecclesiae discrimen intentos esse nos decet. Aperte hic negat Christus pro pastoribus habendos, qui tales se iactant, vel censendos esse in ovibus, quicunque externis insignibus gloriantur. De Iudaica Ecclesia sermonem habent: nostrae in hac parte non dissimilis est ratio. Spectandus est etiam consilii eius finis quem dixi, ne scilicet terreantur vel labascant infirmae conscientiae, quum Evangelio infestos vel contrarios cernunt, qui pastorum loco regnant in Ecclesia: ne a fide propterea resiliant, quod paucos ex vulgo Christianorum in audienda Christi doctrina condiscipulos habent. *Qui non ingreditur.* Inepte faciunt meo iudicio, qui subtilius singulas partes huius parabolae excutiunt. Nobis ergo summam hanc tenere sufficiat, quod quum Ecclesiam Christus similem faciat ovili, in quo Deus omnes suos aggregat, se comparat ostio quia non alius quam per ipsum in Ecclesiam pateat ingressus. Hinc sequitur eos demum probos esse pastores, qui recta ad Christum ducunt: eos in Dei ovile vere colligi, ut censeantur in eius grege, qui se uni Christi addicunt. Caeterum hoc totum ad doctrinam refertur. Nam quum in Christo absconditi sint omnes sapientiae et scientiae thesauri (Col. 2, 3.), qui inde alio deflectit, neque viam tenet, neque per ostium ingreditur. Nunc quisquis monitorem Christum non aspernabitur, facile se ab ea dubitatione expediet, quae tam multos perplexos tenet, quaenam sit Ecclesia, et quinam sint pastorum loco audiendi. Nam si nos a Christo abducere tentant, qui pastores vocantur, fugiendi sunt Christi iussu non secus ac lupi vel fures. Nec cum alio grege ineunda vel colenda societas, quam qui in pura Evangelii fide conspirat. Hac ratione hortatur Christus suos discipulos, ut se ab incredula totius gentis multitudine separent, ne impiis sacerdotibus regendos se permittant, nec sibi fucum ex vanis et ventosis nominibus fieri sinant.

3. *Huic ostiarius aperit.* Si cui Deum intelligere libeat, non repugno: imo videtur hic Christus consulto Dei iudicium falsae hominum opinioni opponere in approbandis pastoribus, acsi diceret, Aliis quidem plerumque mundus applaudit, eosque libenter honore prosequitur: sed Deus, penes quem imperium est, non alios agnoscit ac probat quam qui oves hac via ducunt. Quod *nomine* oves dicit vocari, ad mutuum fidei consensum refero: quia uno Dei Spiritu inter se coniuncti sunt discipulus et doctor, ut praeeat hic, sequa-

tur ille. Quod quidam privatam notitiam exprimi putant, quam de singulis ovibus habere debeat pastor, an satis firmum sit nescio.

4. *Quia noverunt vocem eius.* Tametsi hic de ministris loquitur, non tam ipsos tamen quam Deum per ipsos loquentem vult audiri. Tenenda enim est quam posuit exceptio, Quod solus fidelis sit Ecclesiae pastor, qui sub Christi ductu et auspiciis oves regit. Notanda autem ratio est cur dicantur oves *sequi:* quia scilicet pastores a lupis discernere noverunt ipsa voce. Hic est Spiritus discretionis quo electi Dei veritatem a falsis hominum figmentis diiudicant. Ergo in Christi ovibus praecedit veri notitia, deinde accedit serium obsequendi studium, ut non modo intelligant quid verum sit, sed ex cordis affectu recipiant. Nec tantum in eo commendat obedientiam fidei, quod oves ad pastoris vocem placide conveniunt, sed etiam quod extraneis vocibus non auscultant, nec dissipantur quum quis eas inclamat.

6. *Hanc similitudinem.* En cur sapientiae iactantia elati Christi lucem respuerent: nam in re non adeo obscura sunt plus quam hebetes. In his verbis *non intellexerunt quaenam essent etc.*, varia est apud Graecos lectio; quidam codices habent ad verbum, *non intellexerunt quae loquebatur.* Altera quam sequutus sum plenior est, tametsi eodem redit sensus. Tertia est, quod non agnoverint esse Dei Filium, qui de se ipso loquebatur: sed haec minus recepta.

7. Dixit ergo rursum illis Iesus, Amen, amen dico vobis, quod ego sum ostium ovium. 8. Omnes, qui ante me venerunt, fures sunt et latrones: sed non audierunt eos oves. 9. Ego sum ostium, per me si quis ingrediatur, servabitur: et ingredietur et egredietur, et pabulum inveniet. 10. Fur non venit, nisi ut furetur et mactet, et perdat: ego veni, ut vitam habeant, et abundantius habeant.

7. *Ego sum ostium.* Nisi addita fuisset haec expositio, tota oratio allegorica erat. Nunc quod praecipuum erat in similitudine, clarius exponit, quum se ostium esse affirmat. Summa autem est ut diximus, totius spiritualis doctrinae, qua animae pascuntur, caput in ipso contineri: unde et Paulus, unus pastorum, Nihil scire operae pretium dixit nisi Iesum Christum (I. Cor. 2, 2.). Perinde autem valet haec loquutio, acsi se unum esse testatus foret Christus, ad quem aggregari nos oportet. Itaque omnes, qui salutem appetunt, invitat et hortatur ut ad se veniant: quibus verbis significat frustra circumire, quicunque eo relicto ad Deum contendunt, quia nonnisi ianua una pateat, aliunde vero obstructi sint omnes accessus.

8. *Omnes qui ante me.* Ad verbum est, Omnes quotquot. Qui autem hoc ad Iudam Galilaeum et similes restringunt, longe meo iudicio discedunt a mente Christi: nam generaliter falsas omnes doctrinas Evangelio, et omnes pseudoprophetas piis doctoribus opponit. Quin etiam usque ad Gentes non absurde extenditur haec sententia, quod quicunque ab initio mundi se professi sunt esse doctores, nec studuerunt oves ad Christum colligere, hoc titulo abusi sint ad perdendas animas. Caeterum hoc ad Mosen et Prophetas minime pertinet, quibus nihil aliud propositum fuit quam ut Christi regnum sta-

bilirent. Notandum enim est, Christi verbis res oppositas inter se conferri. Atqui inter Legem et Evangelii doctrinam adeo nihil dissidii reperietur, ut Lex nihil aliud sit quam ad Evangelium praeparatio. In summa, testatur Christus doctrinas omnes, quibus ab eo mundus abductus fuerat, totidem fuisse mortiferas pestes, quia extra ipsum nonnisi exitialis et horrenda sit dissipatio. Interea videmus quanti sit apud Deum, et quanti a nobis fieri debeat antiquitas, quoties veluti in certamen cum Christo committitur. Ne quis enim moveatur quod saeculis omnibus exstiterunt doctores, quibus nihil minus curae fuit quam ad Christum homines dirigere, nominatim Christus ipse exprimit nihil referre, quam multi fuerint tales, vel quam pridem emergere coeperint: quia hoc considerandum sit, unicam esse ianuam, qua relicta qui parietes fodiunt, vel rimas perforant, fures esse. *Non audierunt eos oves.* Clarius nunc confirmat quod obscurius iam dixerat sub allegoriae figura, non fuisse scilicet ex Ecclesia Dei, qui extra viam ab impostoribus abducti sunt. Hoc ideo primum dicitur ne, quum magnam errantium turbam cernimus, eorum exemplo nobis perire libeat: deinde ne titubemus, quum impostoribus ad plurimos fallendos Deus habenas laxat. Neque enim haec levis est consolatio, vel tenuis fiduciae materia, quum scimus inter multiplices insultus et insidias luporum et latronum Christum semper fido praesidio tutatum esse suas oves, ne qua ab eo descisceret. Sed hic exoritur quaestio, Quando quis incipiat ex grege Christi esse. Multos enim videmus magna vitae parte palantes errare per deserta, qui tandem ad Christi ovile aggregantur. Respondeo, nomen *ovium* hic duobus modis sumi. Quum posthac dicet Christus, se alias adhuc habere oves, omnes Dei electos comprehendit, qui tunc nihil habebant ovium simile. Nunc oves intelligit iam pastoris nota signatas. Natura certe nihil minus quam oves sumus, quin potius omnes nascimur ursi et leones, donec Spiritus Christi nos cicuret, et ex feris ac indomitis bestiis mansuetas pecudes formet. Ita secundum arcanam Dei electionem in eius corde iam oves sumus nondum adhuc nati: vocatione, qua nos in ovile suum colligit, oves in nobis esse incipimus. Iam qui in ordinem fidelium vocati sunt, eos magis tenaciter sibi haerere affirmat Christus, quam ut vagi et instabiles circumferantur qualibet novae doctrinae aura. Si quis excipiat, posse interdum etiam qui se Christo addixerant errare, idque frequenti experientia probari, nec frustra has partes apud Ezechielem (34, 12.) bono pastori tribui, ut dispersas oves congreget: fateor equidem non raro hoc accidere, ut qui fidei domestici fuerant ad tempus alienentur, sed non pugnat hoc cum Christi sententia, quia quatenus errant quodammodo oves esse desinunt. Hoc simpliciter vult Christus, omnes Dei electos, etiamsi innumeris erroribus tentati fuerint, in purae fidei obedientia retentos esse, ne Satanae eiusque ministris in praedam forent expositi. Hoc autem non minus admirabile est opus Dei, quum oves paulisper evagatas iterum colligit, quam si in ovili perpetuo clausae manerent. Istud quidem semper et sine exceptione verum est, non esse nostros qui a nobis exeunt: sed qui ex nobis sunt, manere usque in finem nobiscum (I. Io. 2, 19.). Caeterum hic locus summum pudorem merito incutere nobis debet. Primum quod ad pastoris nostri vocem tam male sumus assueti, ut vix eam pauci frigide auscultent: deinde quod ad eum sequendum tam desides ac pigri simus. De bonis loquor vel qui saltem sunt

tolerabiles: nam magna pars eorum qui se Christi discipulos iactant, proterve adversus eum recalcitrat. Postremo, quod simulatque vox aliqua extranei personuit huc illuc instabiles rapimur, haec inconstantia et levitas satis prodit, quam male adhuc in fide profecerimus. Quodsi minor est credentium numerus quam optandum sit, deinde si multi ex paucis subinde diffluunt, habent pii doctores consolationem qua se sustineant, quod ab electis Dei audiuntur, qui Christi oves sunt. Nostrum quidem est sedulo dare operam, et modis omnibus satagere ut in fidei unitatem, si fieri possit, totus mundus coalescat: interim nostro numero contenti simus.

9. *Per me si quis ingrediatur.* Eximia piorum consolatio, quod ubi semel Christum amplexi fuerint, extra periculum se esse audiunt. Nam salutem illis et prosperum statum Christus promittit. Deinde partes duas exprimit, quod tuto quocunque opus fuerit incedent, deinde quod ad satietatem usque pascentur. Per *ingressum et exitum* Scriptura saepe omnes vitae actiones significat, sicuti Gallice dicimus *aller et venir* pro versari. Duplex ergo Evangelii utilitas nobis commendatur his verbis, quod in eo pabulum animae nostrae reperient, quae alioqui famelicae languent, nec nisi vento pascuntur: deinde quod nobis fidelis custodia et propugnaculum erit adversus luporum et latronum incursus.

10. *Fur non venit.* Hoc dicto Christus quasi aurem nobis vellicat, ne torpentes et incautos ministri Satanae nos circumveniant. Facit enim nimia nostra securitas ut undique nudi falsis doctrinis pateamus. Unde enim tanta credulitas ut, qui in Christo fixi quiescere debebant, per multos errores circumvolitent, nisi quia a tot falsis doctoribus non satis sibi metuunt nec cavent? Huc accedit quod inexplebilis nostra curiositas, novis et extraneis hominum figmentis sic delectatur, ut sponte insano cursu ad fures et lupos ruamus. Non abs re itaque Christus falsos doctores, quamlibet blande se insinuent, letale semper venenum afferre testatur, quo magis ad eos arcendos intenti simus. Similis est Pauli admonitio ad Coloss. 2, 8., Videte ne quis vos praedetur per inanem philosophiam, etc. *Ego veni.* Altera similitudo: nam quum hactenus Christus ianuam se vocaverit, et veros pastores qui ad hanc ianuam oves congregant, nunc pastoris induit personam, et quidem se unicum esse pastorem praedicat, ut certe in neminem alium proprie hic honor et titulus competit. Quotquot enim fidi sunt Ecclesiae pastores, quia eos ipse excitat, necessariis dotibus instruit, gubernat suo Spiritu, in illis operatur, non faciunt quominus ipse solus Ecclesiae suae praesit et solus pastor emineat. Tametsi enim eorum utitur ministerio, pastoris tamen munus sua virtute obire et exsequi non desinit: ita etiam magistri sunt et doctores, ut eius magisterio non derogent. Denique pastoris nomen quum ad homines transfertur subalternum est ut dicunt, et Christus ita honorem suum cum ministris communicat, ut tam ipsorum quam gregis totius unicus tamen maneat pastor. Nunc quum dicit se venisse ut vitam habeant oves, significat eos tantum luporum et furum rapinis esse expositos, qui sub eius pedo se non continent: et quo plus addat fiduciae, quicunque ab eo non deficiunt, in illis vitam assiduo profectu augeri et confirmari praedicat. Et certe prout quisque in fide progreditur, eo propius ad vitae plenitudinem accedit, quia in eo crescit Spiritus, qui vita est.

11. Ego sum pastor bonus: pastor bonus animam suam ponit pro ovibus. 12. Mercenarius autem, et qui pastor non est, cuius propriae non sunt oves, videt lupum venientem, et relinquit oves, et fugit: et lupus rapit eas, et dissipat oves. 13. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non est illi cura de ovibus. 14. Ego sum pastor bonus; et cognosco oves meas, et cognoscor a meis, 15. Sicut cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem, et animam meam pono pro ovibus.

11. *Pastor bonus animam suam.* Ex singulari amoris affectu quo oves prosequitur, quam vere se illis pastorem exhibeat ostendit, quia de earum salute usque adeo est sollicitus, ut ne propriae quidem vitae parcat: unde sequitur, plus quam ingratos esse et centies dignos qui pereant, et ad omne noxae genus sint expositi, qui tam benigni et amabilis pastoris custodiam respuunt. Porro verissimum est quod Augustinus monet, proponi hic quid in Ecclesiae regimine expetendum, quid fugiendum, et quid tolerandum sit. Nihil magis optabile quam ut a probis et studiosis pastoribus regatur Ecclesia. Se unum esse bonum pastorem profitetur Christus, qui per se imprimis, et deinde per sua instrumenta Ecclesiam sanam et incolumem praestat. Quoties ergo res bene sunt compositae, et praesunt homines idonei, illic Christus re ipsa pastorem agit. Sed multi sunt lupi et fures, qui pastorum larva tecti Ecclesiam scelerate dissipant. Tales, quocunque nomine glorientur, fugiendos esse Christus denuntiat. Mercenariis si purgari posset Ecclesia, melius res haberet, sed quia hoc modo fidelium suorum patientiam Dominus exercet, simul etiam illo singulari beneficio indigni sumus, ut Christus in sinceris pastoribus nobis appareat: tolerandi sunt, utcunque non probentur ac merito etiam displiceant. Mercenarios intellige, qui doctrinam puram retinent, et qui per occasionem, ut Paulus (Phil. 1, 15.) loquitur, potius quam recto zelo veritatem annuntiant. Tales, etsi non Christo fideliter serviant, audiendi sunt. Nam sicuti Pharisaeos audiri voluit Christus, quia super cathedram Mosis sedebant, ita hoc honoris Evangelio nos habere convenit, ne eius ministros licet minus probos fastidiamus. Quoniam autem minima quaeque offendicula insipidum nobis Evangelium reddunt, ne tales deliciae nos impediant, semper nobis in mentem veniat quod prius attigi: si non ita potenter in ministris viget Christi Spiritus, ut palam in illis pastorem se exhibeat, nos vitiorum nostrorum poenas dare, et interea obedientiam nostram probari.

12. *Mercenarius autem et qui pastŏr non est.* Tametsi pastoris nomen Christus uni sibi vindicat, tacite tamen innuit, organis suis in quibus agit aliquo modo commune esse. Scimus enim quam multi post Christum sanguinem pro salute Ecclesiae fundere non dubitaverint, nec Prophetae ante eius adventum vitae suae pepercerant. Sed in sua persona absolutum exemplar proponit, ut ministris suis regulam praescribat. Quam enim foeda et pudenda est nostra segnities, si nobis vita nostra pretiosior est Ecclesiae salute, cui suam Christus posthabuit? Caeterum quod de tradenda pro ovibus vita hic dicitur, tanquam certum et praecipuum paterni affectus signum est. Voluit

primo Christus testatum relinquere, quam singulare amoris erga nos sui specimen in morte sua ediderit: deinde ad imitationem exempli sui provocare suos omnes ministros. Differentia tamen inter hos et illum notanda, quod vitam suam impendit in satisfactionis pretium, sanguinem suum effudit ad purgandas animas nostras, corpus suum in victimam expiatricem obtulit qua Patrem nobis placaret. In Evangelii autem ministris nihil tale esse potest, qui omnes purgatione indigent, et unico illo sacrificio expiantur et Deo reconciliantur. Sed hic non disputat Christus de mortis suae efficacia, aut fructu ut se aliis comparet, sed ut probet qualiter erga nos affectus fuerit: deinde ut alios invitet ad sequendum suum exemplum. In summa, sicut proprium Christi fuit vitam nobis sua morte acquirere, et praestare quicquid Evangelium continet, ita commune pastorum omnium officium est, doctrinam quam annuntiant vitae suae dispendio tueri, et Evangelii doctrinam sanguine suo obsignando testari, quam non frustra doceant salutem sibi et aliis a Christo partam esse. Hic tamen moveri potest quaestio, numquid mercenarius habendus sit, qui luporum occursum quamlibet ob causam declinat. Haec quaestio olim quasi in re praesenti agitata fuit, quum tyranni in Ecclesiam crudeliter saevirent. Tertullianus et similes nimis meo iudicio in hac parte fuerunt austeri. Augustini moderatio longe melior, qui ita pastoribus fugere permittit, si publicae saluti sua fuga magis consulant, quam gregem sibi commissum deserendo prodant. Hoc autem fieri indicat, quum Ecclesia non destituitur idoneis ministris, et pastoris vita sic privatim impetitur ab hostibus, ut sua absentia eorum rabiem mitiget. Quodsi commune periculum est magisque timendum, ne fugere credatur pastor non consulendi voluntate, sed timore moriendi, nullo id modo licere contendit, quia fugae exemplum magis nocebit, quam in posterum prodesse queat eius vita. Legat qui volet Epistolam ad Honoratum episcopum centesimam octogesimam. Secundum hanc rationem Cypriano fugere licuit, qui mortem adeo non horrebat, ut oblatam vitam perfida negatione redimere fortiter abnuerit. Solum hoc tenendum est, ut gregem suum pastor adeoque singulas oves vitae suae praeferat. *Cuius propriae non sunt oves.* Videtur hic Christus omnes sine exceptione praeter se unum facere mercenarios. Nam quum ipse unus sit pastor, nemini nostrum fas est, oves quas pascit suas vocare. Sed meminerimus, qui Christi Spiritu aguntur, eos proprium sibi ducere quod capitis est: neque id ut sibi potestatem usurpent, sed ut fideliter servent quod sibi commissum est. Nam qui vere Christo coniunctus est, nunquam alienum a se ducet quod illi tam carum fuit. Id est quod postea dicit:

13. *Mercenarium fugere*, quia ovium curam non habet acsi diceret, gregis dissipatione non tangi, quia nihil ad se pertinere putat. Nam qui mercedem spectat, non gregem, utcunque in tranquillo Ecclesiae statu fallat, tandem ubi cominus certandum fuerit, perfidiae suae documentum edet.

14. *Et cognosco oves meas.* Priore membro suum erga nos amorem rursus commendat: cognitio enim ex amore nascitur, et curam secum trahit. Simul tamen significat susque deque sibi esse omnes, qui Evangelio non obtemperant, quemadmodum secundo membro repetit, et confirmat quod prius dixerat, se vicissim ab ovibus agnosci.

15. *Sicut cognoscit me Pater.* Nihil attinet ac ne expedit qui-

dem in spinosas illas speculationes ingredi, quomodo suam sapientiam Pater cognoscat, quia Christus simpliciter, quatenus vinculum est nostrae cum Deo coniunctionis, se inter illum et nos medium statuit: acsi diceret, non magis fieri posse ut nostri obliviscatur, quam ut Pater eum reiiciat vel negligat. Interea mutuum a nobis officium exigit, quia sicuti ad nos tuendos confert quicquid a Patre accepit facultatis, ita vult nos habere obsequentes et sibi addictos, quemadmodum totus ipse est Patris et omnia ad ipsum refert.

16. Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili: illas etiam me oportet adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, unus pastor. 17. Proterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam, ut rursus sumam eam. 18. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me ipso. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam: hoc mandatum accepi a Patre meo.

16. *Alias oves habeo.* Quanquam nonnulli ad omnes promiscue hoc referunt tam ex Iudaeis quam ex Gentibus, qui nondum erant Christi discipuli, mihi tamen dubium non est quin ad Gentium vocationem respexerit. *Ovile* enim appellat veteris populi collectionem, qua a reliquis mundi populis diremptus in Dei peculium et unum corpus coaluerat. Sic enim Iudaeos sibi cooptaverat Deus, ut ritus et ceremonias velut quaedam septa illis circumdaret, ne incredulis permixti essent, quanquam ostium stabuli gratuitum erat vitae aeternae foedus in Christo sancitum. Ideo álias oves vocat quae non eiusdem erant notae, sed diversi generis. Summa est, pastorale Christi officium Iudaeae angulis non includi, sed longius patere. Verum quidem est quod hic dicit Augustinus, Sicut intra Ecclesiam multi sunt lupi, ita foris multas esse oves: sed praesenti loco non per omnia convenit, ubi de externa Ecclesiae facie agitur, propterea quod Gentes, quae ad tempus extraneae erant, postea in regnum Dei simul cum Iudaeis ascitae sunt. Quadrare tamen hac in parte fateor, quod oves nominat Christus incredulos, qui nihil minus quam oves in se aestimari poterant. Nec vero tantum hoc nomine quales futuri sint docet, quin potius ad arcanam Patris electionem hoc refert, quia iam oves sumus Deo, antequam ipsum sentiamus nobis esse pastorem: quemadmodum alibi dicimur fuisse inimici quo tempore nos amabat (Rom. 5, 10.): qua ratione etiam Paulus dicit nos prius a Deo fuisse cognitos, quam illum cognosceremus, Galat. 4, 9. *Illas etiam oportet.* Significat ratam fore electionem Dei, ut nihil pereat quod salvum esse velit. Nam arcanum Dei consilium, quo ordinati sunt ad vitam homines, tandem suo tempore patefacit vocatio: et quidem efficax, dum sibi Spiritu in filios regenerat, qui prius ex carne et sanguine geniti erant. Quaeritur tamen quomodo adducti fuerint Gentiles ut Iudaeis aggregarentur: neque enim Iudaeos foedus, quod cum Patribus Deus pepigerat, abiicere oportuit, ut Christo nomen darent, nec rursum gentes legis iugum subire oportuit, ut in Christum insiti Iudaeis associarentur. Hic tenenda est distinctio inter foederis substantiam et externas accessiones. Nam aliter in Christi fidem concedere non poterant gentes, quam aeternum illud foedus amplexando, in quo fundata erat

mundi salus. Hoc modo impleta fuerunt vaticinia, Loquentur alienigenae lingua Canaan (Ies. 19, 18.). Item, Apprehendent septem ex Gentibus pallium unius Iudaei, ac dicent, Ambulabimus vobiscum (Sach. 8, 23.). Item, Venient ex longinquis partibus et ascendent in montem Sion. Ideo etiam multarum gentium pater Abraham fuit dictus, quia ab Oriente et Occidente venturi erant, qui cum eo accumberent in regno Dei (Matth. 8, 11.). Quantum autem ad ceremonias attinet, ille est medius paries quem Paulus dirutum fuisse docet (Ephes. 2, 14.). Ita in fidei unitatem Iudaeis coniuncti fuimus quoad substantiam. Ceremoniae autem abolitae fuerunt, ne quid obstaculi esset, quominus illi manum nobis porrigerent. *Et fiet unus grex.* Hoc est, ut in corpus unum coalescant omnes Dei filii: sicuti unam fatemur catholicam Ecclesiam, et unius capitis unum esse corpus necesse est. Unus Deus, inquit Paulus, una fides, unum baptisma. Itaque nos unum esse oportet, sicuti in unam spem vocati sumus, Ephes. 4, 4. Quanquam autem in diversa stabula videtur hic grex distinctus, communibus tamen septis inclusi sunt, qui passim per totum orbem sparsi sunt fideles, quia omnibus idem praedicatur verbum, eadem in usu sunt sacramenta, idem precandi ordo, et quae ad fidei professionem requiruntur. Observa modum quo grex Dei colligitur: nempe quum unus est omnium pastor et vox eius auditur. Quae verba significant, ubi subest uni Christo Ecclesia, eius imperio paret doctrinaeque auscultat, tunc demum rite compositum esse eius statum. Si quid tale apud se nobis Papistae ostendant, fruantur quo tantopere superbiunt Ecclesiae titulo: sin vero illic silet Christus, pedibus calcatur eius maiestas, ludibrio habentur sacra eius instituta, quid aliud est eorum unitas quam diabolica conspiratio, quae omni dissipatione peior est ac magis exsecranda? Proinde meminerimus semper a capite sumendum esse exordium. Unde et Prophetae quum Ecclesiae instaurationem describunt, semper Davidem regem adiungunt Deo, acsi dicerent neque Ecclesiam esse, ubi non regnat Deus, neque exstare regnum Dei, nisi ubi pastoris honos Christo defertur.

17. *Propterea me Pater diligit.* Est quidem alia superior causa cur Pater Filium diligat. Neque enim frustra vox audita fuit e coelo, Filium esse dilectum in quo Dei beneplacitum residet. Sed quia et nostra causa factus est homo, et in hunc finem eum Pater complexus est, ut nos sibi reconciliaret, non mirum est quod se ideo diligi affirmat, quia salutem nostram propria vita cariorem habet. Mira vero divinae erga nos bonitatis commendatio, et quae nos merito in admirationem sui totos rapere debeat, quod non modo amorem Unigenito debitum in nos usque diffundit, sed ad nos veluti ad finalem causam refert. Et certe nihil opus fuit Christum carnem nostram induere in qua diligeretur, nisi ut nos redimendo paternae misericordiae pignus esset. *Ut rursus sumam eam.* Quia non parvo moerore audita Christi mors discipulos afficere poterat, imo etiam graviter concutere eorum fidem, consolatur eos spe resurrectionis mox futurae: acsi diceret, non hac lege se moriturum ut absorbeatur a morte, sed ut victor mox resurgat. Et nos hodie ita Christi mortem reputare convenit, ut simul in mentem veniat resurrectionis gloria. Ita eum vitam fuisse agnoscimus, quia cum morte congressus magnifice eam devicit, et nobilem egit triumphum.

18. *Nemo tollit eam a me.* Altera consolatio qua se discipuli

in Christi morte sustentent, quod non moritur coactus, sed sponte se pro salute gregis offert. Porro non tantum homines necis potestatem in se habere negat nisi quatenus permiserit, sed a qualibet vi necessitatis se eximit. Alia nostri ratio quibus propter peccata imposita est moriendi necessitas. Natus quidem est et Christus ipse mortalis homo, sed haec voluntaria submissio fuit, non servitus aliunde iniuncta. Munire ergo discipulos suos voluit Christus, ne ipsum paulo post ad mortem rapi videntes frangerentur animis, acsi oppressus esset ab hostibus, sed mira Dei providentia fieri agnoscerent, ut mortem pro grege redimendo obiret. Et huic doctrinae perpetua inest utilitas, quod ideo mors Christi piaculum sit pro peccatis nostris, quia voluntarium fuit sacrificium, iuxta illud Pauli, Obedientia unius iusti facti sunt multi (Rom. 5, 19.). Haec verba, *pono eam a me ipso*, bifariam exponi possunt, vel quod se vita exuat Christus, manens ipse integer, acsi quis vestem a corpore suo deponeret, vel quod suo arbitrio moriatur. *Hoc mandatum.* Revocat nos ad aeternum Patris consilium, ut sciamus tantam illi fuisse curam salutis nostrae, ut Filium suum unigenitum tantus, quantus est, nobis dicaverit: et Christus ipse qui in mundum venit, ut Patri se obedientem praeberet, confirmat se non alium habere in omnibus scopum quam ut nobis consulat.

19. Dissidium igitur rursus exstitit inter Iudaeos propter sermones istos. 20. Dicebant autem multi ex illis, Daemonium habet ac insanit: quid eum auditis? 21. Alii dicebant, Haec verba non sunt daemoniaci; numquid daemonium potest coecorum oculos aperire? 22. Facta sunt autem Encaenia Hierosolymis, et hiems erat. 23. Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. 24. Circumdederunt ergo eum Iudaei, ac dixerunt ei, Quousque animam nostram suspensam tenes? si tu es Christus, dic nobis libere. 25. Respondit eis Iesus, Dixi vobis, et non creditis: opera quae ego facio in nomine Patris mei, haec testantur de me. 26. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis, quemadmodum dicebam vobis. 27. Oves, quae meae sunt, vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me. 28. Et ego vitam aeternam do eis: et non peribunt in aeternum, nec rapiet eas quicquam e manu mea. 29. Pater meus, qui dedit mihi, maior omnibus est: et nemo potest rapere e manu Patris mei. 30. Ego et Pater unum sumus.

19. *Dissidium igitur.* Hic fuit fructus concionis Christi, quod aliquot sibi discipulos acquisierit: sed quia multos etiam adversarios eius doctrina habet, inde exoritur dissidium ut scindantur inter se, qui prius erant quasi unum Ecclesiae corpus: nam uno consensu omnes profitebantur, se colere Deum Abrahae et Mosis Legem sequi. Nunc ubi Christus emergit, dissidere eius causa incipiunt. Si vera fuisset

illa professio, Christus qui summum est vinculum caritatis, et cuius officium est quae dissipata sunt colligere, consensum eorum minime abrumperet. Sed Evangelii sui luce multorum hypocrisin detegit, qui falso tantum praetextu fucati se populum Dei esse iactabant. Ita etiam nunc facit multorum pravitas, ut dissidiis turbetur Ecclesia et contentiones ferveant: interim qui conturbant pacem, culpam in nos reiiciunt ac schismaticos vocant: hoc enim praecipuo crimine gravamur a Papistis, quod tranquillum Ecclesiae statum concusserit nostra doctrina. Atqui si Christo placide se ipsi submitterent, ac manum darent veritati, statim sedati essent omnes motus. Sed quum ipsi fremant ac tumultuentur adversus Christum, nec alia lege quiescere nobis permittant, nisi ut exstincta iaceat Dei veritas et Christus a regno suo exsulet, iniuste nobis obiiciunt schismatis crimen: quod ipsis imputandum esse nemo non cernit. Dolendum sane est intestinis discordiis lacerari Ecclesiam, sed praestat esse aliquos qui se ab impiis disiungant, ut Christo capiti suo uniantur, quam omnes in contemptum Dei esse concordes. Itaque semper in schismatibus videndum, quinam a Deo et pura eius doctrina discessionem faciunt.

20. 21. *Daemonium habet.* Quam possunt odiosissimo probro infamant Christum, ut eum audire omnes horreant. Nam impii ne cedere Deo cogantur, furiose et clausis oculis in superbum eius contemptum prorumpunt, et alios incitant ad eandem rabiem, ne qua vox Christi cum silentio audiatur: atqui ipsa Christi doctrina satis in se defensionis habet adversus calumnias. Atque hoc suo responso intelligunt fideles, quum *haec verba negant esse daemoniaci.* Perinde enim est acsi iudicium ex re ipsa fieri poscerent. Veritas enim, ut dictum est, se ipsam satis asserit. Atque hoc est unicum fidei nostrae praesidium, quod nunquam efficere poterunt impii, quin Dei virtus et sapientia in Evangelio refulgeat.

22. *Facta sunt encaenia.* Acsi diceres, innovationes: quia templum, quod pollutum fuerat, de integro consecratum fuit auspiciis Iudae Maccabaei, ac tunc institutum fuit ut quotannis festus ac celebris esset dedicationis novae dies, ut Dei gratiam, quae finem Antiochi tyrannidi imposuerat, memoria repeterent. Tunc autem in templo Christus pro more apparuit, ut in frequenti hominum conventu uberior esset praedicationis suae fructus.

23. *Porticum Salomonis* templum vocat Evangelista: non quod Sanctuarium esset, sed templi solum appendix. Nec porticum veterem intelligit a Salomone olim exstructam, quae a Chaldaeis prorsus diruta fuerat, sed quam Iudaei, forte primum ab exsilio Babylonico reversi, ad exemplar veteris illius conditam, nomine etiam ornaverant, ut plus haberet dignitatis: deinde Herodes novi templi conditor.

24. *Circumdederunt ergo eum Iudaei.* Non dubium est quin astute Christum aggressi fuerint, saltem qui primi erant huius consilii auctores. Nam vulgus promiscuum potuit sine fraude expetere, ut Iesus palam manifestaret se missum esse a Deo liberatorem, sed pauci captiose et per insidias vocem hanc in turba elicere volebant, ut per tumultum e medio tolleretur, vel Romani in eum manus iniicerent. Quod se queruntur *teneri suspensos,* eo prae se ferunt, se redemptionis promissae tam ardenter esse cupidos, ut Christi desiderium assidue eorum animos sollicitet. Atque hic verus est pietatis affectus, nusquam alibi invenire quam in solo Christo, quod

mentibus nostris satisfaciat easque vere tranquillet: quemadmodum et ipse loquitur, Venite ad me omnes qui anxii estis, et onerati: et ego reficiam vos, et quietem invenient animae vestrae. Ergo qui ad Christum veniunt sic comparatos esse decet, ut se isti fingunt esse. Sed immerito Christum accusant, quasi hactenus non stabilierit ipsorum fidem: nam per eos tantum steterat, quo minus plenam et solidam haberent eius notitiam. Sed hoc incredulis perpetuum est, fluctuari dubios malle, quam fundari in certo Dei verbo. Ita hodie plurimos videmus, quum ultro oculos claudant, spargere suae dubitationis nebulas, quibus obscurent claram Evangelii lucem. Multos etiam videmus leves spiritus, qui per frivolas speculationes volitando fixam stationem tota vita non reperiunt. Quum postulant ut Christus palam vel *libere* et cum fiducia se manifestet, sensus eorum est, ne oblique amplius et quasi per ambages se insinuet. Ita obscuritatis insimulant eius doctrinam, quae tamen satis aperta et sonora fuerat, nisi in homines surdos incidisset. Admonet autem haec historia, non posse nos malorum insidias et calumnias effugere, si ad praedicandum Evangelium vocati sumus. Quare in excubiis stare oportet, nec quasi re novo percelli, quum idem nobis quod Magistro accidet.

25. *Dixi vobis.* Non dissimulat dominus se esse Christum, neque tamen docet eos, quasi sint ad discendum idonei, quin potius malitiam in qua obstinati erant illis exprobrat, quia nihil hactenus profecerant verbo et operibus Dei edocti. Quod ergo non cognoscitur ab illis, id eorum vitio imputat, acsi diceret: Doctrina mea satis per se ad intelligendum facilis est, culpa autem in vobis haeret, quia Deo maligne resististis. Postea de *operibus* loquitur, ut duplicis contumaciae ipsos convincat. Nam praeter doctrinam luculentum habebant in miraculis testimonium, nisi Deo fuissent ingrati. Bis ergo repetit eos non *credere*, ut coarguat ipsos sponte surdos esse ad doctrinam, coecos ad opera: quod signum est extremae ac desperatae malitiae. Dicit se *opera* fecisse in nomine Patris, quia hic erat scopus, ut Dei virtutem in illis testatam faceret, unde palam fieret ipsum esse a Deo profectum.

26. *Quia non estis ex ovibus.* Altiorem causam adducit cur neque miraculis, neque doctrinae fidem habeant, nempe quia sint reprobi. Notandum autem est Christi consilium. Nam quia se Dei Ecclesiam esse iactabant, ne quid eorum incredulitas Evangelio deroget, credendi donum speciale esse pronuntiat. Et certe ut Deum cognoscant homines, prius necesse est ab ipso esse cognitos, ut dicit Paulus (Gal. 4, 9.). Rursum, quos Deus non respicit, semper ab eo manere aversos necesse est. Si quis obmurmuret, causam incredulitatis residere in Deo, quia penes eum solum sit oves facere: respondeo, ipsum omni culpa liberari, quando homines nonnisi voluntaria malitia gratiam reiiciunt. Conciliat Deus sibi fidem quantum satis est, sed ferae bestiae nunquam mansuescunt, donec in oves spiritu Dei mutatae fuerint. Qui tales sunt, frustra tentabunt feritatis suae culpam in Deum reiicere, quae ipsorum naturae propria est. In summa, significat Christus nihil esse mirum, si paucos habeat Evangelio suo obsequentes, quia feroces sint ac indomitae bestiae, quicunque Spiritu Dei ad obsequium fidei subacti non sunt. Quo magis indignum est atque absurdum, ut ab hominum fide pendeat

Evangelii auctoritas: quin potius reputent fideles, eo se magis Deo obstrictos esse, quod quum alii in coecitate maneant, Spiritus illuminatione ad Christum tracti sunt. Hic etiam habent Evangelii ministri, quo se consolentur, si non omnibus utilis sit eorum labor.

27. *Oves meae.* Probat argumento a contrariis, ipsos non esse oves, quia non obediant Evangelio. Deus enim quos elegit efficaciter vocat: ita fide probantur Christi oves. Et certe ovium nomen ideo ad fideles transfertur, quia Deo se per manum summi Pastoris regendos tradunt, et deposita priore feritate ductiles se et morigeros praebent. Haec etiam non parva et consolatio piis doctoribus, quod utcunque maior pars mundi Christum non auscultet, habet tamen ipse suas oves quas cognoscit, et a quibus vicissim cognoscitur. Quantum in se est, studeant totum mundum ad Christi ovile aggregare, sed ubi non succedit pro voto contenti sint hoc uno, quod sua opera colligentur qui oves sunt. Reliqua iam supra exposui.

28. 29. *Et non peribunt in aeternum.* Incomparabilis fructus hic fidei est, quod certos ac securos esse nos iubet Christus, quum fide in suum ovile sumus aggregati. Sed notandum est simul, qua fultura nitatur haec certitudo, nempe quia ipse futurus sit salutis nostrae fidelis custos: nam *in manu sua* ipsam esse testatur. Quodsi hoc nondum sufficiat, Patris virtute tuto servatum iri dicit. Insignis locus, quo docemur non minus certam esse electorum omnium salutem, quam invicta est Dei potentia. Porro non voluit Christus hanc vocem temere in aëre iactare, sed promissionem dare suis quae penitus infixa eorum animis insideat. Ergo colligimus eo spectare sententiam Christi, ut electis firma constet salutis certitudo. Validis quidem hostibus sumus circumdati, et tanta est nostra imbecillitas, ut singulis momentis parum distemus a praesenti morte: sed quia *maior* sive potentior *est omnibus*, qui depositum nostrum servat, non est quod trepidemus quasi in periculo sit vita nostra. Hinc etiam colligimus quam insana sit Papistarum fiducia, quae in liberum arbitrium, in virtutem propriam, et operum merita recumbit. Longe aliter suos Christus instituit, ut se in hoc mundo tanquam in media silva inter innumeros latrones esse meminerint, ac praeterquam quod sunt inermes praedaeque expositi, materiam mortis in se inclusam esse agnoscant: ut una Dei custodia freti secure ambulent. Denique ideo certa nobis salus, quia in manu Dei est, quia et fides nostra infirma est et nos ad vacillandum nimis proclives. Sed Deus qui nos in manum suam recepit satis robustus est, ut solo flatu omnes hostium nostrorum machinas discutiat. Huc convertere oculos operae pretium est, ne tentationum metus nos exanimet. Nam et Christus modum ostendere voluit, quo inter lupos oves quiete versentur. *Et nemo potest rapere e manu patris.* Copula illativae particulae loco hic posita est. Nam ex invicta Dei potentia colligit Christus, hostium libidini non esse obnoxiam piorum salutem, quia necesse foret Deum vinci, qui nos sub manus suae tutela habet.

30. *Ego et pater unum sumus.* Voluit impiorum sannis occurrere. Iactare enim poterant, nihil ad ipsum pertinere Dei potentiam, ut discipulis suis promitteret certum eius praesidium. Testatur ergo sibi ita coniunctas esse cum Patre rationes, ut eius auxilium sibi ac suis ovibus nunquam defuturum sit. Abusi sunt hoc loco veteres, ut probarent Christum esse Patri ὁμοούσιον. Neque enim

Christus de unitate substantiae disputat, sed de consensu quem cum Patre habet: quicquid scilicet geritur a Christo Patris virtute confirmatum iri.

31. Sustulerunt ergo iterum lapides Iudaei, ut lapidarent eum. 32. Respondit eis Iesus, Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo: propter quod eorum operum lapidatis me? 33. Responderunt ei Iudaei, dicentes, Non boni operis causa lapidamus te, sed blasphemiae: et quod tu, quum homo sis, facis te ipsum Deum. 34. Respondit eis Iesus, Nonne est scriptum in Lege vestra, Ego dixi, dii estis? 35. Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura, 36. Quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis blasphemare, quia dixi, Filius Dei sum?

31. *Sustulerunt ergo iterum lapides.* Sicuti pietas in asserenda Dei gloria suo zelo ardet, quem Spiritus Dei moderatur, ita infidelitas mater est furoris. Et diabolus ita impios exagitat, ut nihil quam caedes spirent. Hic exitus demonstrat quo animo Christum interrogaverint. Nam aperta confessio, cuius cupidos se fingebant, illos statim in rabiem adigit: et tamen quum ita violenter ferrentur ad opprimendum Christum, non dubium est quin iudicii colorem obtenderint, quasi hoc agerent ex Legis praescripto, ubi Deus pseudoprophetas lapidari iubet (Deuter. 13, 5.).

32. *Multa bona opera.* Hic Christus non tantum causam esse negat cur ita saeviant, sed eos ingratitudinis accusat, quod Dei beneficiis tam iniquam mercedem rependant. Nec uno vel altero opere se de illis bene meritum esse commemorat, sed plurimis in rebus se fuisse erga eos beneficum. Deinde non erga se modo sed potius in Deum ingratos esse coarguit, quum se dicit Patris ministrum, qui eius virtutem in medium protulerit, ut illis nota testataque foret. Nam quum dixit *ex Patre*, significat Deum fuisse auctorem. Summa est: Voluit Deus per me vobis innotescere, praeclara beneficia vobis per manum meam largitus est: excutite me quantum voletis, nihil inter vos gessi nisi laude et gratia dignum. Necesse est igitur, ut Dei dona in me nunc furiose persequi velitis. Interrogatio autem plus habet momenti ad pungendas eorum conscientias, quam si simpliciter asserendo loquutus esset.

33. *Non boni operis causa.* Quamlibet aperte bellum cum Deo gerant impii, nunquam tamen sine honesto praetextu peccare volunt. Ergo dum insaniunt adversus Filium Dei, hac crudelitate nondum contenti ultro eum accusant, seque Dei gloriae patronos faciunt ac vindices. Quare necesse est ut bona conscientia murus sit nobis aheneus, quo probra et calumnias quibus impetimur fortiter repellamus. Quocunque enim colore splendeat eorum malitia et quicquid ignominiae nobis ad tempus inurant, si pro causa Dei pugnamus, ille se minime abnegabit quin veritatem suam asserat. Sed quia nunquam impiis desunt praetextus ad gravandos Dei servos, et simul accedit ferrea impudentia ut victi maledicere non desinant, patientia et mansuetudine opus est, quae nos in finem usque susti-

neat. *Blasphemiae* nomen, quod apud profanos scriptores generale est pro quovis convicio, Scriptura ad Deum refert, quum laeditur eius maiestas et contumelia afficitur. *Quod tu quum homo sis.* Duae sunt blasphemiae species, vel quum proprio honore spoliatur Deus, vel quum illi quippiam affingitur eius natura indignum et alienum. Christum ergo blasphemum et sacrilegum esse contendunt, quia mortalis homo divinum sibi honorem usurpet. Et vera erat haec blasphemiae definitio, si nihil aliud quam homo fuisset Christus. Tantum in eo peccant quod divinitatem, quae in miraculis conspicua erat, cernere non dignantur.

34. *Nonne est scriptum.* Obiectum sibi crimen diluit, non negando se Dei Filium, sed tuendo hoc recte dictum esse. Quanquam responsum suum magis aptat personis, quam rem ipsam penitus explicet: nam eorum malitiam refellere in praesentia satis habuit. Quo sensu vocaverit se Filium Dei, oblique insinuat magis quam plane exprimat. Argumentum autem quo utitur non a paribus sumptum est, sed a minori ad maius. Scriptura Deos vocat quibus functionem honorificam Deus imposuit: hoc ergo honoris titulo longe dignior est quem Deus segregavit, ut supra alios omnes emineat: unde sequitur malignos et sinistros esse interpretes qui prius illud admittunt, in secundo autem arripiunt offensionis causam. Testimonium quod citat Christus in Psalmo 82, 6. habetur, ubi expostulat Deus cum regibus et iudicibus terrae, qui imperio et potentia tyrannice ad suas libidines, ad opprimendos miseros et quodvis iniquum facinus abutuntur. Exprobrat autem illis quod parum memores, unde tantum dignitatis acceperint, nomen Dei profanent. Hoc Christus ad praesentem causam accommodat, quod deorum nomine ornentur, quia ad regendum mundum Dei sint ministri. Eadem ratione et angelos Scriptura Deos appellat, quia per illos Dei gloria mundum irradiat. Notanda est loquutio:

35. *Ad quos sermo Dei factus est.* Intelligit enim Christus certo Dei mandato esse instructos, unde colligimus, imperia non temere neque hominum errore esse exorta, sed Dei arbitrio constituta esse, quia politicum ordinem vigere inter homines, iureque ac legibus nos gubernari velit. Qua ratione dicit Paulus (Rom. 13, 1.), Deo rebelles esse quicunque potestati resistunt: quia non sit potestas nisi divinitus ordinata. Si quis obiiciat, alias quoque vocationes esse a Deo et illi probari, neque tamen propterea agricolas aut bubulcos aut sutores vocari deos: respondeo, non esse hoc generale, ut quicunque a Deo vocati sunt ad certum aliquod vitae genus dii vocentur, sed Christum de regibus loqui, quos Deus in altiorem gradum extulit ut praesint atque excellant. In summa, sciamus magistratus ideo esse deos, quia imperium Deus illis mandavit. *Legis* nomine hoc loco Christus totam doctrinam complectitur, qua Deus veterem Ecclesiam gubernavit. Nam quia Prophetae Legis duntaxat interpretes fuerunt, merito et Psalmi censentur Legis accessio. *Scripturam non posse solvi* perinde valet atque Scripturae doctrinam esse inviolabilem.

36. *Quem pater sanctificavit.* Quaedam est piis omnibus communis sanctificatio. Sed hic Christus aliquid longe praestantius sibi vindicat: nempe quod unus ab omnibus aliis segregatus fuerit, in quo se virtus Spiritus et Dei maiestas exsereret: quemadmodum supra

(6, 27.), se ab eodem Patre signatum esse dicebat. Proprie autem hoc ad Christi personam refertur, quatenus in carne manifestatus est. Itaque haec duo coniuncta sunt, quod sanctificatus fuerit et missus in mundum: sed simul tenendum est quorsum et qua lege missus fuerit, ut scilicet salutem ex Deo afferret, atque omni ex parte probaret se ac praestaret Dei filium. *Vos dicitis blasphemare.* Torquebant hunc locum olim Ariani, ut Christum probarent non natura Deum esse, sed quasi precariam habere divinitatem. Sed facilis est huius erroris refutatio, quia non disputat hic Christus quis in se sit, sed qualis ex miraculis in carne humana agnosci debeat. Neque enim unquam apprehendi a nobis aeterna eius divinitas poterit, nisi eum amplexi fuerimus, quatenus a Patre exhibitus est Redemptor. Ad haec, memoria tenendum est quod prius attigi, Christum hoc loco non palam neque diserte, ut inter suos discipulos, testari, quisnam sit, sed magis insistere in refellenda hostium suorum calumnia.

37. Si non facio opera Patris mei, ne mihi credatis. 38. Si autem facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite: ut cognoscatis et credatis, quod in me est Pater et ego in eo. 39. Quaerebant ergo eum rursum apprehendere, et exivit ex manu eorum. 40. Et iterum abiit trans Iordanem in locum, ubi Ioannes primum baptizabat, in mansit illic. 41. Et multi venerunt ad eum, ac dicebant: Ioannes quidem signum nullum fecit: quaecunque autem dixerat Ioannes de eo, vera erant. 42. Et multi illic crediderunt in eum.

37. *Si non facio opera.* Ne exciperent Iudaei, frustra ab eo iactari sanctificationem et quicquid inde pendebat, iterum inculcat sua miracula, in quibus satis luculentum ediderat specimen suae divinitatis. Est autem concessionis species, acsi diceret, Nolo alia lege vos ad fidem mihi habendam obstringi, quam si res ipsa in medium prodeat: impune vobis liceat me reiicere, nisi mihi Deus palam testimonium reddiderit. *Opera patris* nominat: quae vere divina erant, et in quibus maior potentia refulgebat, quam ut possent homini ascribi.

38. *Si autem facio.* Ostendit eos impii et sacrilegi contemptus teneri plane convictos, quia manifestis Dei operibus nihil honoris deferant. Est autem secunda concessio, quum dicit, Etiam ut de doctrina vobis dubitare permittam, saltem negare non licebit, quae edidi miracula ex Deo esse: Deum itaque, non hominem ex professo reiicitis. Caeterum quod fidem postponit scientiae, quasi ordine sit inferior, ideo facit quod illi cum incredulis et praeposteris hominibus negotium est, qui nisi experientia victi et coacti nunquam Deo cedunt. Nam rebelles prius scire volunt quam credant. Et tamen nobis etiam eousque indulget Deus, ut operum suorum notitia ad fidem nos praeparet. Verum cognitio Dei et arcanae eius sapientiae fidem ordine sequitur, quia fidei obedientia ianuam regni coelorum nobis reserat. *In me est pater.* Idem repetit quod supra aliis verbis dixerat, Ego et Pater unum sumus. Huc tendunt omnia, quod in sua administratione nihil a Patre diversum habeat. Pater, inquit,

in me est: hoc est, divina virtus se in me profert. Et ego in Patre sum: hoc est, nihil ago nisi auspiciis Dei, ita ut mutua sit inter me et Patrem coniunctio. Neque enim hic de essentiae unitate sermo habetur, sed de manifestatione divinae potentiae in Christi persona, unde constabat divinitus missum esse.

39. *Quaerebant ergo eum apprehendere.* Procul dubio ut eum ex templo extraherent statim lapidandum: neque enim Christi verbis mitigatus erat eorum furor. Quod *elapsum* dicit *ex eorum manu*, non aliter quam admirabili Dei virtute fieri potuit. Quo monemur nos malorum libidini minime esse expositos, quam Deus quoties ita visum est freno suo cohibet.

40. *Abiit trans Iordanem.* Transiit Christus ultra Iordanem, ne sibi assidue non magno cum fructu pugnandum foret. Itaque exemplo suo docuit occasione utendum esse. De loco secessus vide cap. 1, versu 28.

41. *Et multi venerunt ad eum.* Concursus hic ostendit Christum solitudinem minime quaesiisse ut ab officio desisteret, sed ut sacrarium Dei erigeret in deserto, quum eum Hierosolyma, quae propria erat eius sedes, obstinate repulisset. Et sane haec horribilis fuit Dei ultio quod, quum templum a Deo electum spelunca latronum esset, Ecclesia Dei in loco ignobili collecta fuit. *Ioannes quidem.* Colligunt Christum Ioanne praestantiorem esse, quia tot miraculis sit insignis, quum Ioannes nullum miraculum edidisset. Non quod semper iudicium ex miraculis fieri debeat, sed quod miracula doctrinae adiuncta non leve pondus habeant, sicuti iam aliquoties dictum est. Porro oratio haec defectiva est. Comparant enim Christum cum Ioanne, sed tantum alterum membrum exprimunt. Deinde pro confesso sumunt, Ioannem summum fuisse Dei Prophetam et singulari Spiritus gratia praeditum. Scite ergo ratiocinantur Christum Ioanni praeferendum esse, quia hoc nonnisi certa Dei providentia factum fuerit, ut Ioannes maximus alioqui Propheta nullo tamen miraculo commendatus esset: unde conficitur, rationem Christi in eo fuisse habitam, ut pluris fieret. *Quaecunque autem dixerat.* Non videtur hoc ab illis dictum sed ab Evangelista additum esse, ut doceret duplici argumento eos fuisse adductos ut in Christum crederent, quia re ipsa videbant verum esse testimonium quod ei Ioannes reddiderat, et plus illi dignitatis conciliabant miracula.

CAPUT XI.

1. Aegrotabat autem quidam nomine Lazarus, a Bethania castello Mariae et Marthae huius sororis. 2. Maria autem erat, quae unxit Dominum unguento, et abstersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus aegrotabat (Matth. 26, 7.). 3. Miserunt igitur sorores ad ipsum, dicentes, Domine, ecce, quem amas, aegrotat. 4. Iesus autem hoc audito dixit, Haec

infirmitas non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per ipsam. 5. Diligebat autem Iesus Martham, et sororem eius, et Lazarum. 6. Postquam ergo audivit eum aegrotare, tunc mansit in loco ubi erat duos dies. 7. Deinde post hoc dicit discipulis, Eamus in Iudaeam iterum. 8. Dicunt ei discipuli, Rabbi, nunc quaerebant te Iudaei lapidare, et rursum vadis illuc? 9. Respondit Iesus, Nonne duodecim sunt horae diei? si quis interdiu ambulet, non offendit, quia lumen mundi huius videt. 10. Si quis autem ambulet noctu, offendit, quia lumen non est illi.

1. *Aegrotabat autem quidam.* Transit ad aliam historiam Evangelista, quae miraculum continet imprimis memorabile. Praeterquam enim quod Christus in suscitando Lazaro singulare divinae virtutis specimen edidit, simul vivam imaginem ante oculos posuit futurae nostrae resurrectionis, et fuit hic quasi postremus actus et clausula: iam enim mortis tempus appropinquabat. Non mirum igitur si praecipue gloriam suam in eo opere illustraverit, cuius memoriam suorum animis volebat maxime infixam esse, ut quaedam esset superiorum omnium obsignatio. Alios Christus mortuos suscitaverat, sed nunc in putrido cadavere potentiam suam exserit. Verum circumstantiae, quae ad celebrandam in hoc miraculo Dei gloriam faciunt, suo loco et ordine notabuntur. Quod Lazarum Bethaniensem ex castello Mariae ac Marthae fuisse dicit, probabile est fuisse expressum, quia obscurior inter fideles Lazari fama erat quam sororum. Nam sanctae istae mulieres Christum hospitio excipere solebant, quemadmodum ex Luca (10, 38.) apparet. Nimis crassa hallucinatio fuit, quod monachi et similes rabulae sub Papatu ex castello, id est oppidulo vel pago, arcem fecerunt. Eiusdem etiam inscitiae est, quod Mariam hanc Lazari sororem fingunt infamem illam et probrosae vitae mulierem fuisse, cuius meminit Lucas cap. 7, 37. Errori causam unctio praebuit, quasi vero non satis constet, saepius unctum fuisse Christum et quidem diversis in locis. Mulier peccatrix de qua narrat Lucas Hierosolymis, ubi degebat, Christum unxit: Maria autem Bethaniae idem postea fecit in suo pago. Praeteritum vero tempus quo usus est Evangelista, *unxit*, non ad tempus rei gestae de qua nunc agitur referri debet, sed ad tempus quo scribebat: acsi diceret, Haec est Maria quae postea unguentum effudit, cuius causa exortum est murmur inter discipulos (Matth. 26, 7.).

3. *Ecce, quem amas, aegrotat.* Brevis nuntius, sed unde Christus facile colligere poterat, quidnam duae sorores vellent. Nam sub hac querimonia verecunde preces suas insinuant, ut opem ferre velit. Non prohibemur quidem a longiore precandi forma. Haec tamen summa est, curas nostras et quicquid nos malorum angit in Dei sinum coniicere, ut remedium afferat. Sic et cum Christo agunt istae mulieres: malum illi suum familiariter exponunt atque inde levationem sperant. Notandum etiam quod impetrandi auxilii fiduciam concipiunt ex Christi amore, atque haec perpetua est rite orandi regula. Ubi

enim amor Dei, illic certa est et praesens salus, quia non amat et deserit.

4. *Iesus autem hoc audito.* Voluit hoc responso curam discipulis eximere, ne ipsos male haberet, quod tam securum in amici periculo cernerent. Ergo ne anxii sint interea de vita Lazari, morbum negat letalem esse, quin potius novam sibi gloriae materiam fore promittit. Porro tametsi mortuus est Lazarus, quia tamen paulo post vitae eum restituit Christus, hunc exitum respiciens morbum dicit non esse ad mortem. Alterum membrum *pro gloria Dei* non ita opponitur, quasi hoc perpetuum sit argumentum: scimus enim, etiamdum pereunt reprobi, non minus in eorum interitu conspicuam refulgere Dei gloriam quam in piorum salute. Sed Christus proprie hoc loco Dei gloriam notavit, quae cum officio suo coniuncta erat. Porro in Christi miraculis non formidolosa Dei potentia, sed benefica suavisque apparuit. Ergo quum mortis periculum esse negat, ubi suam et Patris gloriam vult manifestare, reputandum est, quorsum et in quem finem a Patre missus sit: nempe ut servet, non ut perdat. Magnum etiam pondus habet haec loquutio *pro Dei gloria, ut glorificetur filius Dei.* Inde enim colligimus Deum in Filii sui persona sic velle agnosci, ut quicquid sibi honoris haberi postulat Filio tribuatur. Ideo habuimus supra cap. 5, 23., Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat. Quare frustra Turcae et Iudaei, quum sint in Christum contumeliosi, se Deum colere obtendunt, imo Deum a se ipso divellere hoc modo conantur.

5. *Diligebat autem Iesus Martham.* Videntur in speciem haec pugnare, quod biduum maneat Christus trans Iordanem quasi Lazari vitam negligens, et tamen ipsum ac sorores amare dicatur. Nam quum sollicitudinem amor gignat, statim accurrere debuit. Porro quum Christus unicum sit divinae gratiae speculum, docemur hac eius mora, non aestimandum esse nobis amorem Dei a praesenti rerum statu. Rogatus saepe auxilium suum differt, vel ut orandi ardorem magis acuat, vel ut patientiam nostram exerceat simulque assuefaciat ad obsequium. Sic ergo Dei opem fideles implorent, ut simul discant vota sua suspendere, si quando tardius quam videtur necessitas postulare manum suam ad ipsos iuvandos proferat. Nam utcunque cesset, nunquam tamen dormit nec suorum obliviscitur. Interea certo simus persuasi, ipsum quoscunque diligit velle salvos esse.

7. *Deinde post hoc dicit.* Nunc tandum se curam Lazari habuisse demonstrat, quum putarent discipuli ipsum esse oblitum, vel saltem Lazari vitam aliis rebus posthabere. Hortatur ergo eos ut traiecto Iordane Iudaeam petant.

8. *Rabbi, nunc quaerebant.* Quod eum absterrent discipuli, non tam fortasse eius causa faciunt quam sui respectu, quod sibi quisque timeat, sicuti commune erat omnibus periculum. Ergo quum crucem subterfugiant idque fateri pudeat, quod magis est speciosum, se pro magistro sollicitos esse obtendunt. Idem quotidie permultis accidit. Nam qui ab officio declinant crucis metu, multiplices hinc inde praetextus sibi accersunt ad obtegendam suam mollitiem, ne videantur absque iusta causa Deum fraudare debito obsequio.

9. *Nonne duodecim sunt.* Varie expositus fuit hic locus. Quod putarunt nonnulli doceri his verbis mutabiles esse hominum animos, ut singulis interdum horis novum ac diversum consilium capiant, ni-

mis remotum est à Christi mente: nec sane referre dignatus essem, nisi quia in vulgare proverbium cessit. Ergo genuino et simplici sensu contenti simus. Primum similitudinem mutuatur Christus a nocte et die. Nam si quis in tenebris iter faciat, non mirum si subinde impingat, vel erret vel labatur: at lux solis interdiu viam monstrat, ne quid sit periculi. Vocatio autem Dei instar lucis diurnae est, quae nos errare vel impingere non patitur. Quisquis ergo Dei verbo obtemperat, nec quicquam aggreditur nisi eius iussu, illum quoque habet e coelo ducem ac directorem, et hac fiducia secure et intrepide viam arripere potest. Nam, ut habetur Psalmo 91, 11., quisquis in viis suis ambulat, angelos habet custodes, et eorum ductu tutus est, ne ad lapidem pes eius offendat. Christus ergo hoc praesidio fretus animose pergit in Iudaeam lapidationem non metuens, quia nullum sit errandi periculum, ubi Deus solis officium faciens nobis praelucet, cursumque nostrum moderatur. His verbis docemur, quoties homo propriis consiliis sine Dei vocatione se permittit, totam eius vitam nihil quam vagum et erroneum esse cursum: et qui maxime sibi sapere videntur, ubi os Dei non interrogant ac Spiritum eius non habent actionum omnium praesidem, coecos esse in tenebris palantes: unam hanc esse rectam viam, si vocationis divinae probe nobis conscii praeeuntem semper habemus Deum. Hanc bene instituendae vitae regulam sequitur certa fiducia prosperi successus, quia fieri non potest quin feliciter gubernet Deus. Atque haec cognitio plus quam necessaria nobis est: vix enim pedem ad sequendum eum movere possunt fideles, quin mille statim obstacula ingerat Satan, varia hinc inde discrimina ostentet, modisque omnibus viam obstruere machinetur. Atqui ubi Dominus tanquam accensa luce sua nos ad pergendum invitat, magno animo pergendum est, etiamsi multae mortes iter obsideant: quia nunquam progredi nos iubet, quin addita simul promissione animet ut certo statuamus, bene ac feliciter nobis cessurum quicquid ex eius mandato suscipimus. Hic currus est noster, in quem quisquis se recipiet, lassitudine nunquam deficiet: imo si magis ardua sint obstacula quam ut per ipsa curru vehamur, his tamen alis instructi semper reperiemus exitum, donec ad metam perventum fuerit, non quod fidelibus nihil adversi accidat, sed quia res adversae illis adiumenta sunt in salutem. Summa est, intentos semper oculos Dei fore in eorum custodiam, qui ad eius nutum intenti erunt. Hinc rursum colligimus, quoties homines neglecto et praeterito Dei verbo sibi temere indulgent et quod allubescit suscipiunt, totum vitae eorum cursum maledictum esse a Domino, semperque eorum audaciae coecaeque libidini paratam esse vindictam. Diem autem hic Christus ex more antiquo in duodecim horas partitur: quamvis enim aestate ac hieme dies varient, semper tamen diurnas horas duodecim et totidem nocturnas habebant.

11. Haec loquutus est. Et post hoc dicit illis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado, ut expergefaciam eum. 12. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, salvus erit. 13. Dicebat autem Iesus de morte eius: illi autem putabant de dormitione somni eum dicere. 14. Tunc ergo pa-

Iam dixit illis Iesus: Lazarus mortuus est: 15. Et gaudeo, propter vos, quod non fuerim illic, ut credatis. Sed eamus ad eum. 16. Tunc Thomas cognomine Didymus dixit condiscipulis, Eamus et nos, ut moriamur cum illo. 17. Venit itaque Iesus, et invenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.

11. *Amicus noster dormit.* Quia prius negaverat letalem esse morbum, ne re inopinata nimis turbentur discipuli, nunc simul mortuum esse indicat et spem resurrectionis facit. Mira autem eorum ruditas quod dictum Christi de somno accipiunt. Etsi enim metaphorica est loquutio, adeo tamen frequens ac trita est in Scripturis, ut Iudaeis omnibus familiariter nota esse debuerit.

12. *Si dormit, salvus est.* Quum somnum Lazaro salubrem esse excipiunt, ita oblique student dehortari Christum, ne illuc se conferat. Neque tamen astute in suum commodum deflectunt Christi sermonem, sed quia de somno loquutum putabant, libenter hanc fugiendi periculi occasionem arripiunt. Augustinus et multi post eum argute philosophantur in verbo dormiendi: nempe ideo transferri ad mortem, quia Deo tam facile sit excitare mortuos in vitam, quam facile solemus nos expergefacere qui dormiunt. Sed nihil tale venisse Christo in mentem ex perpetuo Scripturae usu colligere licet. Imo quum haec eadem translatio profanis quoque scriptoribus trita sit, certum est non alia ratione venisse in usum, nisi quia sine sensu iacet exanime cadaver sicuti et sopitum hominis corpus, unde et somnus non inepte vocatur mortis imago et apud Homerum κασίγνητος θανάτου. Porro quum hoc nomine corporum duntaxat notetur dormitio, nimis insulse fanatici quidam ad animas trahunt, acsi intelligentia privatae morti subiacerent. Porro Christus suam potentiam in eo commendat, quod se venturum dicit ut Lazarum excitet. Etsi enim, ut dictum est, in verbo dormiendi non exprimitur resurrectionis facilitas, Christus tamen dominum se mortis ostendit, quum se expergefacere dicit quos restituit in vitam.

14. *Tunc ergo palam dixit illis.* Insignis Christi bonitas, quod tantam in discipulis crassitiem ferre potuit. Et certe ideo distulit ad tempus ampliore Spiritus gratia eos donare, ut momento renovati maius esset miraculum. Quum dicit *et gaudeo propter vos*, significat suam absentiam illis fuisse utilem, quod obscurior fuisset eius virtus, si protinus opem Lazaro tulisset. Nam quo propius ad ordinariam naturae rationem accedunt Dei opera, eo magis vilescunt ac minus est illustris eorum gloria, idque quotidie experimur. Nam si statim manum porrigit, opem eius non apprehendimus. Ergo ut Lazari resurrectionem vere divinum esse opus agnoscerent discipuli, eam differri oportuit, ut longissime ab humano remedio abesset. Caeterum memoria repetendum est quod prius attigi, paternam Dei erga nos indulgentiam hic repraesentari in Christi persona. Quum ergo nos Deus malis obrutos languere diu sinit, sciamus eum ita saluti nostrae consulere. Nos quidem tunc anxii tristesque gemimus, sed Dominus bono nostro gaudet: ac duplex eius humanitas refulget in hac parte, quod non tantum vitiis nostris ignoscit, sed laetus rationes invenit quibus ea corrigit. *Ut credatis.* Non intelligit hoc primum

in illis fuisse fidei rudimentum, sed inchoatae iam fidei confirmationem, quum adhuc perquam exigua esset ac debilis. Interea subindicat, nisi palam exserta fuisset Dei manus, ipsos non fuisse credituros.

16. *Tunc Thomas.* Hactenus Christum retrahere conati sunt discipuli: nunc sequi paratus est Thomas, sed absque fiducia. Saltem promissione Christi se non munit, ut hilaris ac tranquillus eum sequatur. Haec enim vox desperationis est, *eamus ut moriamur*, quum eos de vita certos deceret esse. Porro relativum nomen *illo* tam de Lazaro quam de Christo potest exponi. Verum si de Lazaro exponas, ironia erit: acsi dictum esset, Quid proderit illuc venire? nisi forte non possumus aliter amicorum officio defungi, nisi ut mortem simul oppetamus. Magis tamen alter sensus mihi probatur, quod Thomas non recuset cum Christo mori. Sed hoc, quemadmodum dixi, ex inconsiderato zelo manat, quia animum potius ex fide promissionis colligere debuit.

18. Erat autem Bethania propinqua Hierosolymae, stadiis fere quindecim. 19. Et multi ex Iudaeis venerant ad Martham et Mariam, ut eas de fratre suo consolarentur. 20. Martha igitur quum audisset, quod Iesus veniret, obviam illi venit: Maria autem domi sedebat. 21. Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. 22. Sed et nunc scio, quod, quaecunque petieris a Deo, dabit tibi Deus. 23. Dicit ei Iesus, Resurget frater tuus. 24. Dicit ei Martha, Scio, quod resurget in resurrectione in novissimo die. 25. Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio et vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet. 26. Et omnis, qui vivit et credit in me, non morietur unquam. Credis hoc? 27. Dicit ei, Certe, Domine: ego credo, quod tu es Christus Filius Dei, qui in mundum venturus erat.

18. *Erat autem Bethania.* Sedulo persequitur Evangelista quae ad historiae certitudinem faciunt. Quam vicina esset Hierosolyma castello Bethaniae, refert, ne cui mirum sit multos illinc ex amicis ad consolandas sorores venisse, quos miraculi testes Deus esse voluit. Nam etsi humanitatis officio adducti fuerant, arcano tamen Dei consilio in alium finem illuc fuerant collecti, ne obscura esset Lazari resurrectio vel domesticos tantum haberet testes. Hic autem maligna gentis ingratitudo convincitur, quod hoc tam luculentum divinae virtutis specimen, in loco celebri, in multa hominum frequentia et prope urbis portas quasi in theatro editum, statim ex omnium oculis evanescit. Imo Iudaei oculos maligne claudendo data opera non viderunt quod sub oculis erat. Nec vero novum est vel rarum ut homines, qui nimis cupide semper miraculis inhiant, ad eorum considerationem prorsus sint hebetes ac stupidi. Distantia locorum quae notatur minor duobus passuum millibus fuit. Stadium enim pedes sexcentos, hoc est, centum et viginti quinque passus continet.

19. *Ut eas de fratre suo consolarentur.* Hoc quidem spectabant illi, at Deus aliud, quemadmodum dictum est. Porro inde ap-

paret domum Lazari et sororum plenam fuisse dignitatis et honorifice cultam. Caeterum quia naturale est, ut luctum et moerorem hominibus mors suorum afferat, non improbandum est hoc officium cuius meminit Evangelista, nisi quod vitiosus excessus, ut in aliis vitae partibus hic quoque regnans, rem per se non vitiosam corrumpit.

20. *Martha igitur quum audisset.* Egreditur Martha extra pagum, ut postea videbimus, non tantum fortassis reverentiae causa, sed ut ipsum occultius exciperet: quia recens erat memoria periculi, necdum bene quieverat hostium rabies, quae Christi in Galilaeam transitu paululum sedata audito eius adventu violentius de integro erumpere poterat.

21. *Domine, si fuisses hic.* Incipit a querimonia, quanquam hoc modo verecunde significat quid velit. Perinde enim est, acsi diceret, Poteras tua praesentia fratrem meum eripere a morte, imo nunc etiam potes, quia nihil tibi negabit Deus. Sic autem loquendo magis affectui suo indulget, quam se contineat sub fidei regula. Haec quidem verba partim ex fide profecta esse fateor, sed dico permixtos fuisse incompositos affectus, qui eam ultra metas arriperent. Nam quod fratrem suum non fuisse moriturum sibi promittit, si affuisset Christus, unde illi haec fiducia? Certe non concepta erat ex aliqua Christi promissione. Restat igitur ut temere suis votis potius obsequatur, quam se Christo subiiciat. Fidei est quod Christo potentiam tribuit summamque bonitatem: quod autem sibi plus persuadet quam a Christo audierat, id est a fide alienum: tenendus enim semper est mutuus inter verbum et fidem consensus, ne quid sibi temere praeter Dei verbum homo fabricet. Adde quod in praesentia Christi corporali nimis haerebat Martha. Ergo fides Marthae immoderatis votis permixta et implicita, superstitione etiam non omnino vacua, pleno fulgore elucere non potuit: ita tantum eius scintillae in his verbis emicant.

23. *Resurget frater tuus.* Mira Christi comitas, quod Marthae in iis quae diximus vitiis ignoscens plus illi ultro promittit, quam praecise et aperte petere ausa fuerat.

24. *Scio quod resurget.* Iam vero hic nimia Marthae timiditas se prodit, quod Christi dictum extenuat. Diximus nuper longius quam par erat fuisse progressam, quum sibi ex proprio animi sui sensu spem fingeret: nunc in contrarium vitium labitur, quod Christo manum tendente quasi trepidans subsistit. Quare utrumque nobis cavendum est, ne Dei verbo destituti spes evanidas hinc inde quasi ventum hauriamus: rursum ne Dominus os suum aperiens corda nostra vel occlusa vel nimis anguste restricta inveniat. Caeterum hoc responso amplius aliquid elicere Martha voluit, quam sperare audebat ex Christi verbis, acsi diceret, Si de ultima resurrectione intelligis, nihil dubito quin excitandus sit frater meus extremo die, et hac fiducia me consolor, sed nescio an maius aliquid mihi significes.

25. *Ego sum resurrectio et vita.* Primum affirmat Christus se resurrectionem et vitam esse. Deinde utrumque eius sententiae membrum seorsum et distincte exponit. Resurrectionem priore loco se nominat, quia ordine prior est restitutio a morte in vitam quam vitae status. Atqui totum genus humanum in morte demersum est. Nemo itaque vitae compos erit, nisi qui prius resurrexerit a morte. Ita Christus se vitae initium esse docet. Postea autem subiicit vitae quoque perpetuitatem suae gratiae opus esse. Porro de spirituali vita

eum loqui, clare demonstrat expositio quae mox sequitur, Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet. Quare ergo Christus resurrectio est? Quia filios Adae, qui a Deo alienati erant per peccatum, Spiritu suo regenerat, ut novam vitam vivere incipiant: qua de re fusius disserui supra ad cap. 5, 21 et 24., et Paulus ad Ephes. 2, 5. et 5, 8. optimus est huius loci interpres. Eant nunc qui naturae motu praeparari homines garriunt ad recipiendam Dei gratiam, perinde est acsi dicerent, mortuos ambulare. Nam quod vivunt homines ac spirant, sensu, intelligentia et voluntate praediti sunt, id totum ad interitum tendit, quia nulla animae pars est vel facultas, quae non corrupta sit et a rectitudine aversa. Ita fit ut mors ubique regnum occupet. Nam mors animae alienatio est a Deo. Ergo qui in Christum credunt, quum prius mortui essent, incipiunt vivere, quia fides spiritualis est animae resurrectio, et animam ipsam quodammodo animat ut vivat Deo: secundum illud, Mortui audient vocem Filii Dei: et qui audierint, vivent (supra 5, 25.). Praeclarum sane fidei elogium, quod Christi vitam in nos transfundens a morte liberat.

26. *Et omnis qui vivit, et credit in me.* Secundi membri expositio: nempe quomodo Christus vita sit, quia vitam quam semel contulit nunquam excidere patitur, sed ad finem usque conservat. Quid enim in tanta carnis fragilitate hominibus fieret, si vitam semel adepti postea sibi relinquerentur? Ergo continuum vitae statum in eiusdem Christi virtute fundatum esse oportet, ut quod coepit perficiat. Fideles autem ideo dicuntur nunquam mori, quia eorum animae incorruptibili semine renatae Spiritum Christi in se manentem habent, quo assidue vegetantur. Nam etsi corpus morti obnoxium est propter peccatum, spiritus tamen ille vita est propter iustitiam, Rom. 8, 10. Quod autem exterior homo quotidie in illis corrumpitur, adeo nihil inde verae ipsorum vitae decedit, ut eius progressus adiuvet, quia interior homo renovatur de die in diem, II. Cor. 4, 16. Imo ipsa mors qnaedam illis a mortis servitute manumissio est. *Credis hoc?* Videtur prima specie Christus ideo de spirituali vita disserere, ut a praesenti desiderio Marthae animum abducat. Optabat Martha restitui fratri suo vitam: excipit Christus, se vitae praestantioris esse auctorem, quia scilicet coelesti virtute fidelium animas vivificet. Caeterum non dubito quin duplicem gratiam complecti voluerit, generaliter ergo spiritualem vitam commendat, quam suis omnibus confert, sed inde gustum praebare vult huius virtutis, quam mox in suscitando Lazaro ostensurus erat.

27. *Certe, Domine.* Ut probet Martha se credere de Christo quod audierat, ipsum esse resurrectionem et vitam, respondet se credere ipsum esse Christum et filium Dei, ut certe haec cognitio summam bonorum omnium in se comprehendit: tenendum enim semper est quorsum promissus esset Messias, et quod illi officium tribuant Prophetae. Quum autem eum esse Martha confitetur qui venturus erat, fidem suam confirmat Prophetarum vaticiniis. Unde sequitur, plenam rerum omnium instaurationem et solidam felicitatem ab eo sperandam esse: denique missum esse, ut verum et absolutum regni Dei statum erigat et componat.

28. Quum haec dixisset, abiit, et vocavit Mariam sororem suam secreto, dicens, Magister adest, et vocat te. 29.

Illa simulatque audivit, surgit confestim, et venit ad eum. 30. Nondum autem venerat Iesus in castellum, sed erat in loco, ubi occurrerat ei Martha. 31. Iudaei ergo, qui erant cum ea domi, et consolabantur eam, videntes quod Maria subito surrexisset et exiisset, sequuti sunt eam, dicentes, Vadit ad monumentum, ut ploret illic. 32. Maria ergo, postquam venit, ubi erat Iesus, quum vidisset eum, cecidit ad eius pedes, dicens ei, Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus. 33. Iesus ergo, ut videt eam flentem, et Iudaeos qui convenerant cum ea flentes, infremuit spiritu, et turbavit se ipsum. 34. Et dixit, Ubi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni et vide. 35. Lacrimatus est Iesus. 36. Dicebant ergo Iudaei, Ecce quomodo amabat eum. 37. Quidam autem ex illis dixerunt, Non poterat hic, qui aperuit oculos coeci, facere, ut etiam hic non moreretur? 38. Iesus ergo rursus fremens in se ipso, venit ad monumentum: erat autem spelunca, et lapis positus super eam.

28. *Vocavit sororem.* Probabile est Christum Marthae rogatu extra pagum substitisse, ne in tantam hominum frequentiam prodiret. Timebat enim periculum, quod nuper e media morte vix elapsus esset Christus. Ideo ne longius spargeretur fama de illius adventu, clam sorori suae indicat. *Magister adest.* Nomen *Magistri* ostendit, quo loco inter pias istas matronas habitus fuerit Christus. Quanquam autem minus adhuc profecerant quam decebat, hoc tamen iam erat magnum, quod se illi discipulas prorsus addixerant. Et subitus Mariae discessus, ut in eius occursum veniat, non vulgaris reverentiae testis est.

31. *Iudaei ergo, qui erant cum ea.* Tametsi Christi permissu Martha domum reversa erat, ut subduceret e turba sororem, aliud tamen consilium Christi fuit: ut Iudaeos scilicet haberet miraculi testes. Hoc quidem illi minime cogitant, sed novum non fuit, homines quasi in tenebris, arcana Dei providentia, quo nequaquam tendebant deduci. Mariam ad sepulcrum pergere existimant ex eorum more, qui luctus sui irritamenta quaerunt. Regnat enim vulgo hic morbus, ut mariti uxoribus vidui, parentes orbi liberis et vicissim maritis uxores et liberi parentibus privati vel cognatis vel amicis dolorem suum ambitiose quibus possunt modis augeant. Et solenne est varia artificia in hunc finem conquiri. Ita scilicet quum iam inordinati sint hominum affectus, novis stimulis eos excitant, quo vehementius ac maiore impetu contra Deum ferantur. Porro istorum officium erat Mariam retrahere, ne ex sepulcri aspectu luctus materiam colligeret: verum tam acre remedium adhibere non audent, sed fovent ipsi quoque intemperantiam doloris comites se praebendo. Ita saepe accidit ut parum valeant eorum consolationes, qui suis amicis nimium blande indulgent.

32. *Cecidit ad pedes eius.* Quod procidit ad eius pedes, inde

colligimus ultra communem hominum modum in illa domo cultum fuisse. Nam etsi coram regibus et principibus viris solebant se in terram prosternere, quia tamen nihil habebat secundum carnem Christus in se regale aut magnificum, alium in finem procidit Maria ad eius pedes. Nec vero id erat factura, nisi persuasa fuisset Dei esse Filium. *Domine, si fuisses hic.* Quanquam honorifice in speciem videtur de Christo loqui, quid tamen in his verbis vitiosum sit, nuper ostensum est. Neque enim Christi virtus, quae coelum et terram replebat, restringi ad corporalem eius praesentiam debuit.

33. *Infremuit Spiritu.* Nisi condoluisset Christus illorum lacrimis, stetisset potius vultu rigido. Quum autem sponte se illis conformat usque ad fletum, συμπάθειαν testatur. Causam enim talis affectus meo iudicio exprimit Evangelista, quum dicit vidisse Mariam et reliquos flentes: quamvis non dubitem altius eum spectasse, nempe ad communem generis humani miseriam. Tenebat enim quid sibi mandatum esset a Patre, et quorsum in mundum missus esset, nempe ut nos eximeret malis omnibus. Hoc ut opere ipso praestitit, sic ostendere voluit serio animi affectu se praestare. Ergo Lazarum suscitaturus, antequam remedium opemque afferat, fremitu spiritus, arto doloris sensu et lacrimis, testatur malis nostris perinde se affici acsi ea in se pateretur. Sed quomodo fremitus et perturbatio in personam Filii Dei competunt? Quia videtur quibusdam absurdum esse, si Christum dicamus tanquam unum aliquem ex hominum numero fuisse humanis passionibus subiectum, non aliter existimant vel doluisse vel gravisum esse nisi quia affectus istos, quoties visum est, arcana quadam dispensatione in se recepit. In hanc sententiam Augustinus ab Evangelista dictum putat quod turbaverit se ipsum, quum alios rapiant sui affectus regnumque vel potius tyrannidem ad turbandas eorum mentes exerceant. Sensum ergo esse putat, quod Christus alioqui sedatus et ab omni passione immunis fremitum et dolorem ultro accersiverit. Atqui meo iudicio magis consentanea erit Scripturae haec simplicitas, si dicamus filium Dei, quum carnem nostram induit, sponte etiam humanos simul affectus induisse, ut nihil a fratribus, excepto tantum peccato, differret. Hoc modo nihil derogatur Christi gloriae, quum voluntaria tantum dicitur fuisse submissio, qua factum est ut in animae affectibus nobis similis esset. Caeterum, postquam ab initio se submisit, non putandum est ab illis vacuum fuisse et immunem, atque in eo fratrem se nostrum probavit, ut sciamus mediatorem nobis esse, qui infirmitatibus nostris facile ignoscat et succurrere paratus sit, quas ipse in se expertus est. Si quis excipiat, quum vitiosae sint hominum passiones, non congruere ut Filio Dei communes sint nobiscum: respondeo, inter nos et Christum longam esse distantiam. Ideo enim vitiosi sunt nostri affectus, quia intemperanter ruunt nec modum ullum tenent: in Christo autem, quia compositi fuerunt in Dei obsequium et moderati, vitio prorsus carebant. Imo dupliciter vitiosi sunt ac perversi hominum affectus, primum quia turbulento motu feruntur nec ad veram modestiae regulam ordinati sunt: deinde quia non semper oriuntur ex legitima causa, vel saltem non referuntur ad finem legitimum. Intemperiem esse dico, quia nemo gaudet vel tristatur, quantum satis est et quantum Deus permittit: multi etiam frenum potius excutiunt. Facit etiam mentis nostrae vanitas ut doleamus vel

tristemur ob res nihili vel nulla de causa, quia mundo nimium addicti sumus. In Christo nihil tale: nulla enim eius passio ultra suum modum unquam erupit, nulla nisi iusta et ex ratione rectoque iudicio suscepta. Ut hoc clarius pateat, inter primam hominis naturam, qualis a Deo condita fuit, et hanc degenerem, quae per peccatum corrupta est, operae pretium est distinguere. Deus quum hominem crearet, affectus illi indidit, sed morigeros et rationi obsequentes: quod autem nunc sunt incompositi et rebelles, accidentale est vitium. Iam Christus humanos affectus suscepit, sed citra ἀταξίαν: quia fit ut, qui passionibus carnis obsequitur, Deo non obtemperet. Turbavit quidem se ipsum Christus et vehementer commotus fuit, sed ita ut se continuerit sub Patris voluntate. In summa, si passiones eius cum nostris conferas, non minus inter se distabunt quam aqua pura et illimis, tranquilloque tractu fluens a turbidis lutosisque spumis differt. Porro ad ferream Stoicorum duritiem respuendam unum Christi exemplum sufficere nobis debet, unde enim nisi ab ipso petenda nobis est summae perfectionis regula? Quin potius studendum est, ut correcta domitaque contumacia, qua propter Adae peccatum impliciti sunt nostri affectus, Christum sequamur ducem, qui nos in ordinem redigat. Sic Paulus (I. Thess. 4, 13.) non saxeum a nobis stuporem requirit, sed temperari luctum iubet, ne tristitiae nos dedamus sicut increduli qui spem non habent: nam et ideo in se recepit Christus nostros affectus, ut eius virtute subigere possimus quicquid in illis vitiosum est.

36. *Ecce quomodo amabat.* Duplex hic de Christo iudicium nobis describit Ioannes. Nam priores isti qui dicebant, Ecce quomodo amabat eum, quamvis minus honorifice de Christo sentiant quam par erat, utpote nihil illi tribuentes nisi humanum, aequius tamen et modestius de ipso loquuntur, quam alii qui maligne illi obtrectant, quod Lazarum a morte non eripuerit. Etsi enim virtutem Christi commendant, de qua tacebant alii, hoc tamen non faciunt sine exprobratione quadam. Satis inde patet, non incognita illis fuisse quae Christus miracula iam ediderat: sed eo foedior est ingratitudo, quod obstrepere non dubitant, quia nunc in una parte cessaverit. In eundem modum semper ingrati Deo fuerunt homines, atque esse pergunt: nisi votis nostris omnibus satisfaciat, statim ad querimonias prosilimus, quum hactenus iuvare solitus sit, cur nunc me destituit ac frustatur? Duplex autem morbus hic grassatur, quia temere optamus quod non expedit, Deum tamen volumus perversis carnis nostrae votis subiicere: deinde quia importuni sumus flagitatores, et impatientiae fervore ante tempus ruimus.

38. *Iesus ergo fremens.* Quia non accedit Christus ad sepulcrum tanquam otiosus spectator, sed athleta qui se ad certamen instruit, non mirum est si iterum fremat. Violenta enim mortis tyrannis, quae illi vincenda erat, ante oculos versatur. Sunt qui exponant ex indignatione natum esse hunc fremitum, quod eum offenderet ista incredulitas de qua diximus. Verum altera ratio mihi videtur esse aptior, nempe quod rem ipsam magis, quam homines intuitus fuerit. Sequuntur variae circumstantiae, quae Christi virtutem in Lazaro suscitando magis illustrant: nempe tempus quatridui, quod sepulcrum lapide obstructum erat, quem in omnium conspectu tolli iubet Christus.

39. Dicit Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei soror eius, qui mortuus fuerat, Martha, Domine iam foetet: quatriduanus enim est. 40. Dicit ei Iesus, Nonne dixi tibi, quodsi credas, videbis gloriam Dei? 41. Sustulerunt ergo lapidem, ubi positus erat is, qui fuerat mortuus. Iesus autem sustulit oculos sursum, et dixit, Pater, gratias ago tibi quod me audisti. 42. Ego autem sciebam, quod me semper audis: sed propter turbam, quae circumstat, dixi, ut credant, quod tu me miseris. 43. Quum haec dixisset, voce magna clamavit, Lazare, veni foras. 44. Et exivit qui mortuus fuerat, fasciis vinctus pedes et manus, et facies eius sudario circumligata erat. Dicit eis Iesus, Solvite eum, et sinite abire.

39. *Domine, iam foetet.* Hoc signum est diffidentiae: quia minus quam deceat sibi de Christi virtute promittit. Radix mali est, quia immensam et incomprehensibilem Dei potentiam carnis suae sensu metitur: quia enim vitae nihil minus convenit quam putredo et foetor, colligit Martha iam non esse remedio locum. Ita quum praeposterae cogitationes animos nostros occupant, quodammodo arcetur a nobis Deus, ne opus suum in nobis impleat. Certe non stetit per Martham quin frater perpetuo iaceret in sepulcro, quia spem vitae eius sibi praecidens viam simul ad eum suscitandum obstruere Christo nititur, et tamen nihil minus habebat in animo. Hoc facit fidei imbecillitas, ut distracti huc et illuc nobiscum ipsi pugnemus, et dum altera manu porrecta petimus a Deo auxilium, altera in promptu oblatum repellamus. Non mentita quidem fuerat Martha, quum diceret, Scio quod quicquid petieris a Deo, dabit tibi: sed parum iuvat confusa fides et implicita, nisi quum ad rem praesentem ventum est in usum applicetur. Caeterum in Martha perspicere licet quam multiplices sint fidei defectus etiam in optimis. Venerat prima in occursum Christi: hoc non vulgare pietatis testimonium, et tamen impedimenta illi obiicere non desinit. Ergo ut aditus ad nos patefiat Dei gratiae, discamus longe maiorem illi potentiam tribuere quam capiant sensus nostri: quodsi non satis apud nos viget prima et unica Dei promissio, saltem quum nos secundo et tertio confirmat, exemplo Marthae acquiescamus.

40. *Nonne dixi tibi.* Obiurgat Marthae diffidentiam, quod non satis spei ex audita promissione concipiat. Apparet autem ex hoc loco plus aliquid Marthae fuisse dictum, quam ad verbum Ioannes expresserit: quanquam ut admonui hoc ipsum volebat sibi Christus, quum se vocaret resurrectionem et vitam. Damnatur ergo Martha quod non divinum aliquod opus exspectet. *Si credas.* Hoc ideo dicitur non solum quia fides oculos nobis aperit, ut Dei gloriam in suis operibus fulgentem cernere nobis liceat, sed quia fides nostra Dei potentiae et bonitati viam sternit, ut se erga nos exserat, sicuti Psal. 81, 11. habetur, Dilata os tuum, et implebo illud: quemadmodum rursus incredulitas obstruit accessum Deo, et quasi clausas tenet eius manus. Qua ratione alibi dicitur, Non poterat illic Iesus signum edere propter eorum incredulitatem (Matth. 13, 58.), non quod

alligata sit Dei virtus hominum arbitrio: sed quia illam, quantum in se est, malitiae suae obstaculo arcent, indigni sunt quibus se patefaciat. Saepe quidem fit ut superet Deus eiusmodi obstacula, sed tamen quoties manum suam retrahit ne incredulos iuvet, hoc ideo fit quia illam non admittunt infidelitatis suae augustiis conclusi. *Videbis gloriam Dei.* Nota miraculum vocari Dei gloriam, in quo Deus manus suae virtutem exserens nomen suum glorificat. Iam vero Martha secundo hoc Christi dicto contenta lapidem moveri patitur. Nihildum videt: sed quia audit non frustra hoc a filio Dei mandari, ex solo eius imperio libenter pendet.

41. *Iesus autem sustulit oculos.* Signum animi fuit ad precandum vere compositi. Nam ut quis rite Deum invocet, cum ipso oportet coniunctum esse: quod fieri nequit, nisi supra terram sublatus coelos ipsos conscendat. Non fit hoc quidem oculis, quando hypocritae, qui in profundis carnis suae sordibus demersi sunt, videntur torvo aspectu coelum ad se attrahere: sed quod illi simulant, filiis Dei sincere praestandum est. Neque tamen qui in coelum oculos attollit, Deum illic sua cogitatione includere debet, qui ubique diffusus coelum et terram implet: sed quia nunquam se expedire possunt hominum mentes a crassis figmentis, quin humile aliquid et terrenum de Deo sentiant, nisi quum supra mundum erectae sunt, illuc nos revocat Scriptura et testatur coelum Dei esse sedem (Ies. 66, 1.). Quantum ad oculos spectat, non est perpetua ceremonia, et sine qua non constet legitima oratio. Nam publicanus, qui deiecto in terram vultu precatur, coelum nihilominus fide sua penetrat. Utile tamen est exercitium illud, quo se expergefaciunt homines ad quaerendum Deum. Imo precandi ardor corpus saepe ita afficit, ut praeter meditationem ultro mentem sequatur. Certe non dubium est quin Christus, quum oculos sustulit in coelum, singulari vehementia illuc raptus fuerit. Adde quod sicuti apud Patrem totus erat: ita alios quoque ad ipsum secum deducere voluit. *Gratias ago.* Orditur a gratiarum actione, quum nihil petierit. Sed quamvis Evangelista precatum esse conceptis verbis non referat, minime tamen dubium est quin praecesserit votum: neque enim aliter audiri potuit. Et credibile est inter illos fremitus, quorum meminit Evangelista, orasse, quia nihil minus consentaneum est, quam secum intus, ut stupidi homines solent, esse tumultuatum: nunc impetrata Lazari vita gratias Patri agit. Porro quod acceptam Patri refert hanc virtutem nec sibi arrogat, in eo se Patris duntaxat ministrum profitetur. Nam prout se ad hominum captum attemperat, nunc palam divinitatem suam asserens sibi vindicat quicquid est Dei, nunc sustinere hominis personam contentus totam divinitatis gloriam Patri concedit. Utrumque uno verbo Evangelista optime hic conciliat, quum dicit audiri a Patre Christum, sed eum gratias agere, ut sciant homines quod a Patre missus fuerit, hoc est, ut Dei filium agnoscant. Quia enim non poterat Christi maiestas in sua altitudine apprehendi, Dei virtus, quae in carne eius apparuit, ad illam altitudinem gradatim subvexit rudes et tardos hominum sensus. Nam quum totus esse noster voluerit, non mirum est si variis modis se nobis accommodet: imo qui propter nos exinaniri passus est, nihil absurdi est, si nostra causa se demittat.

42. *Sciebam quod semper.* Occupatio est, ne quis putaret non

tanta gratia pollere apud Patrem, ut promptum illi esset quaecunque vellet miracula edere. Significat ergo tantum esse sibi cum Patre consensum, ut ab eo nihil sibi negetur, imo nulla precatione fuisse opus, quum solum exsequeretur quod sibi a Patre mandatum sciebat: sed quo melius testatum fiat hominibus, hoc vere divinum opus esse, ideo se invocasse Patris nomen. Si quis excipiat, Cur non igitur omnes mortuos suscitaverit, facilis est responsio, certum modum Dei consilio finitum esse miraculis, quatenus sufficere noverat in Evangelii approbationem.

43. *Voce magna clamavit.* Quod manu non attingit, sed voce tantum inclamat, in eo melius se profert divina eius potentia: simul arcanam et mirificam verbi sui efficaciam nobis commendat. Quomodo enim vitam mortuis restituit Christus nisi verbo? Proinde in suscitando Lazaro visibile symbolum exhibuit spiritualis gratiae, quam fidei sensu quotidie experimur, dum vocem suam vivificam esse ostendit.

44. *Fasciis vinctus.* Diligenter recenset Evangelista sudarium et fascias, ut sciamus prodiisse Lazarum ex sepulcro, sicuti positus illic fuerat. Hunc quoque sepeliendi morem retinent hodie Iudaei, ut corpus linteo tegentes caput seorsum peplo involvant. *Solvite.* Restabat hoc ad amplificandam miraculi gloriam, ut divinum opus quod aspexerant suis oculis Iudaei manibus etiam palparent. Facere enim poterat Christus, ut fascias, quibus ligatus erat, Lazarus excuteret vel ut sponte defluerent: sed voluit Christus astantium manus sibi adhibere testes. Ter autem ridiculi sunt Papistae, qui auricularem confessionem inde eliciunt. Christus, inquiunt, postquam Lazarum vitae reddiderat, a discipulis suis solvi voluit. Ergo non satis est reconciliari nos Deo, nisi Ecclesia quoque peccata nobis remittat. Sed unde solvendi Lazari iniunctas discipulis fuisse partes divinant? Quin potius id Iudaeis mandasse colligimus, quo illis omnem dubitationis scrupulum eximeret.

45. Multi ergo ex Iudaeis, qui venerant ad Mariam, et conspexerant, quae fecerat Iesus, crediderunt in eum. 46. Quidam autem ex illis abierunt ad Pharisaeos, et dixerunt illis, quae fecerat Iesus. 47. Collegerunt ergo Pontifices et Pharisaei concilium, et dixerunt, Quid facimus? quia hic homo multa signa facit. 48. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: et venient Romani, et tollent locum nostrum, et gentem. 49. Unus autem ex illis Caiphas, qui Pontifex erat anni illius, dixit eis, Vos nescitis quicquam, 50. Neque reputatis, quod expedit nobis, ut moriatur unus homo pro populo, et non pereat tota gens. 51. Hoc autem a se ipso non dixit, sed quum esset Pontifex anni illius, prophetavit, quod Iesus moriturus esset pro gente, 52. Nec pro gente solum, sed ut filios Dei, qui dispersi erant, congregaret in unum.

45. *Multi ergo.* Non passus est Christus fructu carere quod ediderat miraculum, quia hoc modo quosdam ad fidem adduxit. Tenendus est enim duplex miraculorum usus, nempe ut vel ad fidem nos praeparent vel in fide confirment. Priorem hic notat Evangelista. Eos enim, de quibus loquitur, divinam Christi potentiam miratos ac reveritos fuisse intelligit, ut se illi discipulos subiicerent: alioqui nudum miraculum sufficere ad fidem non poterat. Ideo *credendi* verbo nihil aliud hic intelligi debet, quam docilitas ad amplexandam Christi doctrinam. In aliis, qui Christum deferunt, detestabilis ingratitudo apparet vel potius horribilis furor, unde colligimus quam coeca et vesana sit impietas. Resurrectio certe Lazari vel lapidea corda mollire debuerat, sed nullum est Dei opus, quod non impietas veneni sui amaritudine inficiat et corrumpat. Ergo ut proficiant ex Dei miraculis homines, necesse est cor ipsos habere purgatum. Nam apud quos non viget Dei metus et reverentia, etiamsi coelum videant terrae misceri, praefracta ingratitudine sanam doctrinam respuere nunquam desinent. Sic hodie multos Evangelii hostes phreneticis similes cum exserta et conspicua Dei manu pugnare videas. Interim tamen miracula a nobis flagitant, sed non alium in finem, nisi ut se hominum portenta contumaciter resistendo esse ostendant. Quod autem ad Pharisaeos Christus defertur, ideo fit, quia pro sua hyprocrisi acriores ad Evangelium oppugnandum erant. Eadem ratione paulo post nominatim eos exprimit, quum narrat coactum fuisse concilium. Ipsi quidem pars erant pontificum: sed eos specialiter nominat Evangelista, quia ad inflammandam collegii totius rabiem quasi flabella erant.

47. *Collegerunt ergo Pontifices.* Non minus prodigiosa coecitas hic in sacerdotibus describitur. Nisi plus quam stupidi essent ac bruti, aliqua saltem Christi reverentia post tam illustre divinae eius virtutis specimen tangi decebat. Nunc ad obruendam Dei gloriam, cuius intuitu obstupescere coguntur, consulto dataque opera conveniunt. Non hoc quidem diserte iactant, velle se Deo bellum inferre: sed quum exstinguere Christum nequeant nisi eversa Dei virtute, hanc certe sacrilega audacia palam et indubie oppugnant. Semper quidem superba est Deique contemptrix infidelitas: sed non statim eo prorumpit, ut cornua sua contra Deum attollat. Caeterum, ubi diu reluctati Deo sunt homines, hic tandem est extremus actus, sine ullo divinitatis metu gigantum more ascensum supra coelos moliri. Fatentur enim Christum multa signa edere: et unde illi tanta virtus? Ergo ex professo ad opprimendam Dei virtutem, quae in Christi miraculis relucet, se accingunt. Interim non cessat Deus: sed quamvis dissimulet ad tempus, ridet stolidam eorum arrogantiam, donec veniat proferendae irae tempus, sicuti habetur Psalmo 2, 12. *Quid facimus?* His verbis ignaviam suam accusant, quasi dicerent sua cessatione fieri, ut Christus longius serpat, quia possint strenue agendo cursum eius abrumpere. Haec est impiorum confidentia, qua sibi nihil non vindicant, quasi in eorum manu sit agere prout libitum est, quasi etiam operis successus eorum votis subiaceat. Ac si quis omnia rite expendat, hic suam industriam divinae virtuti opponunt, quasi satagendo possint Deo superiores evadere.

48. *Si dimiserimus eum.* Quid si non dimittant? nempe, ut iam dictum est, in suo arbitrio positum esse non dubitant, Christo

viam obstruere ne ulterius pergat, modo sedulo contra nitantur. Si fuisset Christus impostor quispiam, officium quidem ipsorum erat, se interponere, ne oves a grege Domini abduceret, verum miracula eius confitendo satis declarant, Deum se minime curare, cuius virtutem tam secure fastuoseque contemnunt. *Venient Romani.* Sceleri obtenditur speciosus color boni publici studium. Hic praecipue metus eos angebat, ne concideret eorum tyrannis: verum se de templo et cultu Dei, de gentis nomine, de populi statu sollicitos esse simulant. Et quorsum hoc? neque enim videntur fallendi causa tales sibi praetextus accersere. Non concionantur ad plebem, seorsum et in occulto inter se deliberant: quum sibi sint omnes eiusdem perfidiae conscii, cur non ingenue sua consilia sensusque in medium proferunt? Nempe quantumvis crassa sit et convicta impietas, sociam tamen hypocrisin fere habet. Ita obliquis ambagibus vel latebris se involvit, ut sub virtutis specie fallat. Praecipuum quidem illis consilium fuit, aliquam gravitatis, moderationis et prudentiae imaginem ostentare, ut aliis fucum facerent: sed credibile est eos quoque inani ista larva fuisse deceptos, quum sibi iustam Christi persequendi occasionem esse fingerent. Ita hypocritae etiamsi intus coarguat eos conscientia, postea tamen vanis figmentis se inebriant, ut videantur peccando innoxii: interea manifeste secum ipsi dissident. Initio enim confessi sunt Christum multa signa edere: nunc sibi a Romanis metuunt, quasi non satis superque praesidii sit in Dei virtute, quae se praesentem in illis signis exhibebat. *Venient Romani.* Significat Evangelista hanc fuisse deliberationis summam, ut quod instabat periculum caverent. Si quid, inquiunt, in publico statu novari Romani intellexerint, timendum est, ne misso exercitu gentem nostram perdant una cum templo et cultu Dei. Perversa autem consultatio est de cavendis periculis, quae effugere non licet, nisi velimus a recto cursu deflectere. Primo loco quaerendum est, quid mandet Deus ac fieri velit: qualiscunque nos maneat eventus, fixum illud manere debet. Isti vero tollendum Christum statuunt, ne quid incommodi accidat, si pergere ipsum, qua coepit, passi fuerint. Quid autem, si divinitus fuerit missus? an Dei prophetam a se reiicient, ut pacem redimant cum Romanis? Haec sunt eorum consilia, qui vere et ex animo Deum non reverentur: quid fas et rectum sit susque deque habent; quia tantum pendent ex eventu. Atqui haec una est pie sancteque deliberandi ratio: primum, ut quaeramus quidnam Deo placeat: deinde, ut intrepide sequamur quicquid praescribit, nec ullo metu frangamur, etiamsi nos mille mortes obsideant. Nam actiones nostrae non ad quemlibet venti flatum, sed ad voluntatem unius Dei perpetuo dirigendae sunt. Quisquis secure discrimina contemnit, vel saltem superato eorum metu simpliciter Deo paret, felicem tandem exitum habebit. Nam praeter omnium spem constantiam, quae in verbi sui obedientia fundata est, benedicit Deus: incredulis vero adeo nihil prosunt suae cautiones, ut quo magis sunt meticulosi pluribus se laqueis implicent. Caeterum in hac historia saeculi nostri formam graphice depictam habemus. Qui providi et circumspecti haberi appetunt, cantilenam hanc identidem habent in ore, habendam esse publicae tranquillitatis curam: novationem quam molimur multis periculis non carere. Postquam hac falsa invidia nos gravarunt, nullum melius inveniunt compendium, quam ut Christum sepeliendo turbis

omnibus occurrant. Quasi vero prospere illis cessurus sit tam impius gratiae Dei contemptus, dum sedandis turbis hoc excogitant remedium, ut aboleatur salutis doctrina. Quin potius eveniet impiis quod timent: quanquam, ut consequi possint quod sperant, nimis tamen indigna est haec merces, offenso Deo mundum placare. *Locum nostrum.* Incertum est, templumne intelligant an patriam suam. In utroque autem salutem suam verti putabant. Templo enim diruto cessabant sacrificia, solennis Dei cultus et nominis eius invocatio. Ergo si qua erat religionis cura, de templo sollicitos esse decebat. Iam vero hoc magnopere intererat ad tuendum Ecclesiae statum, ne rursus e terra sua abducerentur. Memores adhuc erant exsilii Babylonici, quod imprimis severa fuerat Dei ultio. Tritum etiam instar proverbii apud eos erat, quod saepe in Lege occurrit, speciem esse abdicationis, si Dominus ipsos e terra illa eiiceret. Colligunt ergo, nisi perdatur Christus incolumem non fore Ecclesiam.

49. *Unus ex illis Caiphas.* Brevis fuit consultatio, quia passus non est Caiphas diu eos haesitare. Porro unum redimendae salutis modum assignat, ut insontem interficiant. En quo sceleris erumpant, qui sine Dei timore consilia ex sensu carnis suae potius capiunt quam ex Dei verbo, et utile sibi fore confidunt, quod per bonorum omnium auctorem non licet. Perinde est enim acsi Caiphas diceret, provocandam esse iram Dei, ut bene et prospere habeant. Quare discamus nunquam separare utile a licito, quando nihil boni aut laeti sperandum est nisi ex Dei benedictione, quae non impiis et rebellibus, qui subsidia ex diabolo petunt, sed fidelibus, qui simpliciter ambulant in viis suis, promissa est: et tamen aliquid coloris habebat haec ratio, quia publica utilitas semper praeponderare debet. Verum ut iam dixi non magis servatur populus scelerata insontis morte, quam totum hominis corpus, dum petitur solum iugulum vel pectus transfigitur gladio. *Qui pontifex erat.* Non vocat anni illius pontificem, quod annuum duntaxat esset munus, sed quum venale esset transferretur ad varios homines praeter Legis praescriptum. Honorem Deus finiri noluerat nisi morte hominis: sed rebus turbatis et confusis factum erat, ut Romani sua libidine sacerdotes subinde mutarent. Porro Evangelista Caipham negat hoc *a se ipso dixisse,* non quod tanquam arrepticius et fanaticus vocem non intellectam emiserit: loquutus est enim ex proprio sensu: sed Evangelista significat superiorem fuisse linguae eius impulsum, quia Deus aliquid altius quam ipsi in mentem veniret eius ore testatum esse voluit. Fuit ergo tunc quasi bilinguis Caiphas, impium enim et crudele necandi Christi consilium, quod in animo conceptum habebat, evomuit: Deus vero linguam eius alio flexit, ut sub ambiguis verbis vaticinium simul proferret. Voluit autem Deus ex sede pontificia manare coeleste oraculum, quo minus excusationis esset Iudaeis. Nam etsi ex toto illo coetu nullius conscientia tacta fuit, senserunt tamen postea stupori suo veniam minime deberi, nec obstitit Caiphae impietas, quin lingua eius Spiritus sancti esset organum, quia Deus sacerdotium a se institutum potius respexit quam hominis personam: et illa fuit ratio quam attigi, ut vox e sublimi loco emissa clarius exaudiretur, et plus haberet reverentiae ac ponderis. Eodem modo per os Balaam (Num. 23, 8.), quem Spiritu prophetiae donaverat, populo suo benedicere voluit. Sed plus quam ridiculi sunt Papistae qui inde colli-

gunt, habendum esse pro oraculo, quicquid Romano Pontifici effutire libuerit. Primum, ut illis demus quod vanum est, Prophetam semper esse quisquis est summus sacerdos, probare tamen necesse habebunt, Romanum Pontificem Dei mandato creari. Nam sacerdotium hominis unius Christi adventu abolitum fuit, neque usquam legimus, divinitus praescriptum postea fuisse, ut unus quispiam toti Ecclesiae praeesset. Ut hoc quoque secundo illis demus, ius et honorem Pontificis ad Romanum episcopum translatum esse, videndum quid sacerdotibus profuerit, quod Caiphae vaticinium amplexi sunt. Ut subscribant illius sententiae, conspirant in mortem Christi. Procul vero a nobis facessat talis obedientia, quae nos ad horribilem apostasiam Filium Dei abnegando impellat. Eadem voce blasphemat et simul prophetat Caiphas: qui eius dicto obsequuntur, contempta prophetia blasphemiam arripiunt. Idem ne contingat nobis cavendum, si Romanum Caipham audierimus: alioqui similitudo claudicaret. Quaero praeterea, an quia semel prophetavit Caiphas, singula Pontificis verba totidem semper sint prophetiae. Atqui paulo post summum ac praecipuum fidei nostrae caput blasphemiae damnavit: unde colligimus quod nunc Evangelista refert, extraordinarium fuisse ac praepostere in exemplum trahi.

51. *Quod Iesus moriturus esset.* Primo, salutis nostrae summam in eo consistere Evangelista ostendit, si Christus nos in unum aggreget. Nam hoc modo nos Patri reconciliat, penes quem est fons vitae. Unde etiam colligimus dissipatum esse genus humanum et a Deo alienatum, donec sub Christo capite coalescant filii Dei. Ita Sanctorum communio praeparatio est ad vitam aeternam: quia in morte manent omnes, quos Christus ad Patrem non colligit, sicuti iterum decimo septimo capite videbimus. Ideo et Paulus (Eph. 1, 10.) docet, missum esse Christum, ut quaecunque in coelo sunt et terra colligeret. Quare ut allata a Christo salute fruamur, sublato dissidio nos unum cum Deo, angelis et inter nos fieri oportet. Huius unitatis causa et pignus fuit mors Christi, qua ad se omnia sustulit: sed quotidie per Evangelium in Christi ovile colligimur.

52. *Nec pro gente solum.* Significat Evangelista, reconciliationem a Christo factam ad gentes quoque extendi. Sed quomodo *Filii Dei* vocantur, quos misera dissipatio, in qua errabant, hostes Dei reddebat? Respondeo ut iam alibi dictum est, fuisse in Dei pectore filios, qui in se ipsis vagae erant ac perditae oves, imo nihil minus quam oves, sed potius lupi et ferae bestiae. Filios ergo Dei, etiam antequam vocentur, ab electione aestimat, qui fide tandem et sibi et aliis manifestari incipiunt.

53. Ab illa igitur die consultabant, ut interficerent eum. 54. Itaque Iesus non amplius palam ambulabat inter Iudaeos, sed abiit illinc in regionem propinquam deserto, in urbem, quae dicitur Ephraim, et illic versatus est cum discipulis suis. 55. Instabat autem Pascha Iudaeorum: et ascenderunt multi Hyerosolymam ex regione ante Pascha, ut purificarent se ipsos. 56. Quaerebant ergo Iesum, et dicebant inter se, quum in templo stetissent, Quid videtur vobis, quod non venerit ad

diem festum? 57. Dederant autem Sacerdotes et Pharisaei mandatum, ut si quis sciret, ubinam esset, indicaret, ut caperent eum.

53. *Consultabant ut interficerent.* Narrat Evangelista Christum iterum fugisse, quum tanto hostium furore se peti sciret. Meminerimus tamen non ita fugisse, quo se Patris vocationi subduceret: neque enim aliud habuit propositum, nisi ut tempore divinitus praefixo ad subeundam voluntariam mortem se sisteret. Porro consilium, cuius Evangelista meminit, non tam de Christo occidendo erat, quam ut rationem aliquam invenirent illius opprimendi. Hoc iam apud eos decretum erat, esse tollendum e medio: altera tantum deliberatio restabat, quomodo exsequi possent quod statuerant.

54. *Quae dicitur Ephraim.* Nomen urbis quod hic positum legimus, vel corrupte fuisse tunc pronuntiatum arbitror, vel certe novum. Scimus enim quanta post exsilium Babylonicum facta linguae mutatio fuerit, et simul quam diversa terrae facies: ut non mirum sit recenseri quaedam loca, quorum nulla antiquitus notitia fuerat. Discipulos Christi nominat, non quicunque receperant eius doctrinam, sed qui assidui erant eius comites, et vivere solebant in eodem contubernio.

55. *Ascenderunt multi etc.* Non erat hoc praecise mandatum ut se purificarent ante immolationem paschatis. Ideo non dicit Evangelista venisse omnes, sed multos. Nemini quidem immundo licebat vesci, sed istam sanctificationem sponte et privato affectu susceptam fuisse dico ut alii minime vesci prohiberentur, quamvis ante diem festum tali ritu praeparati non essent. Caeterum Evangelistae consilium est, ostendere quam celebris fuerit per totam Iudaeam de Christo fama. Nam qui undecunque in templum conveniunt, praecipue intenti sunt ad quaerendum Christum, et sermones inter se de eo agitant. Quaerunt quidem ipsum humano more, sed tamen quaerendo detegunt obstare sacerdotum tyrannidem, quo minus palam appareat.

CAPUT XII.

1. Iesus ergo ante sex dies Paschae venit Bethaniam, ubi erat Lazarus, qui mortuus fuerat, quem suscitaverat ex mortuis. 2. Fecerunt ergo ei illic convivium, et Martha ministrabat: Lazarus autem unus erat ex discumbentibus cum eo. 3. Maria itaque, accepta libra unguenti nardi pisticae pretiosae, unxit pedes Iesu, et extersit capillis suis eius pedes: domus autem impleta est odore unguenti. 4. Dicit ergo unus ex discipulis eius Iudas Simonis Iscariotes, qui traditurus erat eum: 5. Quare unguentum hoc non veniit trecentis denariis, et datum est pauperibus? 6. Dicebat autem hoc, non quod pauperes illi curae essent, sed quia fur erat, et marsupium

habebat, et portabat ea, quae immittebantur (vel, inferebantur). 7. Dixit ergo Iesus, Sine eam: in diem sepulturae meae servavit istud. 8. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis.

1. *Iesus venit Bethaniam.* Videmus nimis praeceps fuisse eorum iudicium, qui Christum venturum non putabant: quo momemur non ita properandnm esse, quin patienter et quietis animis exspectemus, dum opportunitas adveniat nobis incognita. Venit autem Christus primo Bethaniam, ut inde Hierosolymam triduo post se conferat. Interea opportunum tempus et locum ad se prodendum dare Iudae voluit, ut ipse ad statam horam adesset parata victima. Neque enim quid futurum sit ignorat, sed voluntarius ad immolationem occurrit. Quum autem sex diebus ante Pascha venisset Bethaniam, illic quatriduo substitisse ex Matthaeo et Marco colligere licet. Quo die factum illi fuerit convivium, in quo a Maria unctus est, Ioannes non exprimit: sed probabile videtur, non multo post quam appulerat id esse factum. Porro quod unctionem, cuius mentio fit apud Marcum et Matthaeum, nonnulli ab hac diversam esse putant, falluntur. Movet eos temporis ratio, quia priusquam Evangelistae duo Christum fuisse unctum commemorent, designant tempus bidui. Verum solutio facilis est et quidem duplex. Nempe enim Ioannes dicit Christum primo die adventus sui unctum esse. Ita potuit hoc fieri quum iam discessum pararet. Quanquam ut iam dixi altera coniectura probabilior est, quod uno saltem vel altero die ante discessum unctus fuerit. Certum enim est Iudam, antequam duos ex discipulis Christus paschatis gratia misisset, cum sacerdotibus pepigisse: atqui ad minimum diem unum intermedium fuisse oportet. Addunt Evangelistae captasse commodum tempus tradendi Christi, ex quo pretium acceperat. Quod ergo facta bidui mentione unctionis historiam subiiciunt, quod prius acciderat, posteriore loco narrant. Ratio autem est, quia quum retulissent Christi verba, Scitis quod filius hominis post biduum tradetur, quod prius omissum fuerat nunc attexunt, quomodo et qua occasione proditus sit a discipulo. Iam satis convenit Bethaniae fuisse unctum.

2. Matthaeus et Marcus dicunt coenasse tunc apud Simonem leprosum: domus a Ioanne non exprimitur, verum satis indicat, alibi quam apud Lazarum et Martham coenatum esse, dum *Lazarum* facit *unum ex discumbentibus:* nempe qui una cum Christo invitatus esset. Nec vero quicquam in eo dissidii est, quod Matthaeus et Marcus unctum fuisse *caput* recitant, hic autem noster *pedes.* Ordinaria erat capitis unctio, unde et Plinius in nimia luxuria deputat, quod talos quidam ungerent. Consentiunt autem tres inter se, Christum non parce a Maria fuisse unctum, sed largam unguenti copiam effusam. Quod ergo Ioannes de pedibus loquitur, perinde valet acsi dixisset, totum Christi corpus usque ad pedes fuisse delibutum. Est enim auxesis in voce pedum: quod melius ex sequentibus patet quum subiicit, Mariam abstersisse capillis suis pedes. *Domus autem impleta est odore.* Non erat simplex liquor ex nardo elicitus, sed varia erat confectio ex rebus odoriferis. Itaque non mirum est, odore perfusam fuisse totam domum.

4. *Dicit ergo unus ex discipulis.* Sequitur Iudae obmurmuratio, quam Matthaeus promiscue discipulis, Marcus quibusdam eorum tribuit. Verum Scripturae familiare est per synecdochen ad plures transferre quod unius est vel paucorum. Quanquam mihi verisimile est, murmur a solo Iuda ortum esse: reliquos autem fuisse commotos ut ei subscriberent, ut facile est susurris quasi flabellis varios in nobis affectus accendi: praesertim vero, ut nimium ad sinistra iudicia propensi sumus, obtrectationes locum in nobis inveniunt. Verum credulitas, quam Spiritus Dei in Apostolis reprehendit nobis exemplo est, ne audiendis malignis vocibus nimium simus faciles ac creduli.

5. *Quare unguentum hoc non veniit trecentis denariis.* Vulgaris unguenti libra decem tantum denariis constabat teste Plinio, sed summum pretium optimi unguenti idem statuit trecentos et decem denarios. Consentiunt autem Evangelistae fuisse hoc pretiosissimum unguentum. Quare non abs re Iudas libram trecentis denariis aestimat: quae summa ad quinquaginta libras monetae Gallicae ex supputatione Budaei ascendit. Porro quum omnes fere deliciae luxum superfluum implicitum habeant, quo maior erat pecuniae iactura, eo plus coloris ad murmurandum habuit Iudas, acsi diceret, Si fecisset Maria exiguum sumptum excusationis aliquid haberet, nunc vero quum in re nihil immanem pecuniae summam perdiderit, nonne iniuriam fecit pauperibus, qui multum inde levationis sentire poterant? Nullam ergo veniam meretur eius factum.

6. *Quia fur erat.* Reliqui Apostoli non malo quidem studio sed inconsiderate Mariam damnant. Iudas autem sceleri suo honestum praetextum captat, quum pauperes in medium adducit, quorum nulla illi erat cura. Docemur autem hoc exemplo quam monstruosa bellua sit habendi cupiditas: damnum, quod sibi fecisse Iudas videtur ablata furandi materia, ad tantam eum rabiem adigit, ut Christum prodere non dubitet. Et credibile est non modo apud alios mentitum fuisse de pauperibus fraudatis, sed sibi quoque intus, ut hypocritae solent, blanditum esse, quasi leve delictum esset Christi proditio, qua pensare volebat acceptum damnum. Prodendi quidem Christi una fuit causa, ut praedam e manibus elapsam ad se quoquo modo retraheret. Nam concepta ob lucrum amissum indignatio eum ad prodendi Christi consilium impulit. Mirum autem est cur talem oeconomum delegerit Christus, quem sciebat furem esse. Quid enim hoc erat aliud, quam laqueum porrigere quo se strangularet? Non est quod hic respondeat mortalis homo, nisi Dei iudicia profundam esse abyssum. Interea Christi factum in communem regulam trahi non debet, ut pauperum curam vel aliud sacrum munus mandemus homini nequam et scelerato. Legem enim imposuit nobis Deus, quinam ad Ecclesiae regimen aliaque officia vocandi sint: hanc transgredi fas non est. Alia fuit Christi ratio qui, quum aeterna Dei esset sapientia, arcanae eius praedestinationi in Iudae persona locum dedit.

7. *Sine eam.* Quum Mariam omitti iubet Christus, perperam et iniuste facere docet, qui proximis suis sine causa molesti sunt ac litem de nihilo intentant. Longior est apud alios Evangelistas Christi responsio, summa tamen eadem. Unctio quam Iudas culpabat hoc nomine defenditur, quod sit sepulcralis. Ergo non probat Christus quasi ordinarium cultum, et cuius communis in Ecclesia esse debeat usus. Nam si quotidie tale sibi officium praestari vellet, quidvis po-

tius dixisset quam hoc sepulturae suae datum. Et certe Deus externas pompas non moratur. Imo quum nimis proclive ad carnales ritus hominis ingenium esse videat, subinde nos in illis parcos et sobrios esse iubet. Quare praeposteri sunt interpretes, qui ex Christi responso inferunt, Placere Deo sumptuosos et magnificos cultus: quum potius Mariam excuset, eo quod extraordinarium sibi officium praestiterit, quod ad perpetuam colendi Dei normam exigi non decebat. *In diem sepulturae etc.* Quum dicit servatum fuisse unguentum, significat non intempestive profusum esse, sed pro temporis circumstantia. Servari enim dicitur, quod habetur quasi sub custodia, ut commode et opportune promatur. Certum enim est, si quis sumptuosis deliciis eum ante onerasset, non fuisse passurum. Atqui negat ex more fecisse Mariam, sed ut sibi extremum officium impenderet. Porro corporum unctio tunc non inanis ceremonia erat, sed potius spirituale symbolum, quod spem resurrectionis ante oculos poneret. Obscurae adhuc erant promissiones, nondum resurrexerat Christus, qui non immerito vocatur Resurgentium primitiae (I. Cor. 15, 20). Ergo opus talibus adminiculis habebant fideles, quae ad Christum adhuc absentem eos dirigerent. Ideo non superflua tunc fuit Christi unctio, quum mox sepeliendus foret: ungitur enim tanquam in sepulcrum condendus. Id nondum sciebant discipuli, et Maria procul dubio repente impulsa fuit, ut Spiritu directore id faceret, quod prius non fuerat meditata. Verum Christus ad spem resurrectionis suae accommodat, quod illi tantopere improbabant, ut ipsa utilitas eos a prava morositate revocet. Verum ut Deus veteris populi pueritiam talibus exercitiis regi voluit, ita hodie absurdum esset idem tentare, nec sine Christi iniuria fieret, qui splendore adventus sui tales umbras discussit. Sed quia nondum eius resurrectio figuris Legis complementum attulerat, externo ritu ornanda fuit eius sepultura. Nunc odor resurrectionis eius satis per se efficaciae habet absque nardo et aromatibus, ut totum orbem vivificet. Caeterum meminerimus in iudicandis hominum factis standum esse unius Christi sententiae, ad cuius tribunal semel nos stare oportet.

8. *Pauperes enim semper habetis.* Tenendum est quod prius admonui, extraordinarium Mariae factum diserte hic a quotidiano Christi cultu discerni. Quare simiae sunt, non imitatores, qui pompis et sumptuoso apparatu Christum colere affectant: acsi probaret Christus quod semel factum erat, ac non potius in posterum fieri vetaret. Quod se negat cum discipulis semper fore, ad genus praesentiae referri debet, cui carnalis cultus et sumptuosus honor conveniat. Nam quod Spiritus sui gratia et virtute nobis adest, quod habitat in nobis, quod nos etiam carne sua et sanguine pascit, nihil hoc ad corporeos cultus. Quare quicquid pomparum excogitarunt Papistae ad Christum colendum, frustra illi impensum ferunt, quum palam repudiet. Quod pauperes dicit semper nobiscum futuros, tametsi in eo Iudaeorum hypocrisin perstringit, colligere tamen inde utilem doctrinam licet, nempe sacrificia, quae Deo grata sunt et suaviter olent, esse eleemosynas, quibus inopia pauperum iuvatur, nec rite alios fieri sumptus in colendo Deo.

9. Cognovit ergo turba multa Iudaeorum, quod illic esset, veneruntque non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum

quoque viderent, quem, suscitaverat ex mortuis. 10. Consultarunt autem Principes Sacerdotum, ut et Lazârum interficerent, 11. Quia multi Iudaeorum propter ipsum discedebant, et credebant in Iesum. 12. Postridie turba multa, quae ad festum venerat, quum audisset venire Iesum Hierosolymam, 13. Accepit ramos palmarum, et exierunt illi obviam, et clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel. 14. Quum autem invenisset Iesus asellum, sedit super eum, quemadmodum scriptum est, Ne timeas, filia Sion, quia Rex tuus venit sedens super pullum asini.

9. *Cognovit ergo turba multa.* Quo propius erat mortis Christi tempus, eo magis celebrari omnium sermone oportuit eius nomen, ut haec ad pleniorem fidem esset praeparatio post mortem eius. Praesertim Evangelista commemorat celeberrimum fuisse recens illud miraculùm excitati Lazari: et quia singulare in eo divinitatis suae specimen Christus ediderat, multos eius testes Deus esse voluit. Quum dicit, Non propter Iesum tantum venisse, sed Lazari etiam causa, non intelligit in gratiam Lazari, quasi hoc illi honoris seorsum detulerint, sed ut mirabile virtutis Christi specimen in Lazaro conspicerent.

10. *Consultarunt autem.* Plus quam phreneticus certe furor, quod exstinguere moliuntur quem constabat divinitus a morte fuisse excitatum. Sed iste est spiritus vertiginis, quo Satan impios exagitat, ut nullum faciant insaniendi finem, etiamsi coelum et terram et mare illis Deus opponat. Nam haec tam nefaria consultatio ideo describitur, ut sciamus Christi hostes non errore vel stultitia fuisse inductos ad tantam pertinaciam, sed rabiosa malitia, ut ne Deo quidem bellum inferre horrerent: deinde, ut sciamus non obscuram fuisse Dei potentiam in Lazari resurrectione, cuius delendae non aliud remedium excogitare potuit impietas, quam ut scelerata et exsecranda caede e medio tolleretur homo innoxius. Caeterum, quum in hoc totus sit Satan ut penitus obruat vel utcunque obscuret Dei opera, nostrum est ad continuam eorum meditationem sedulo intentos esse.

12. *Postridie turba multa.* Hunc Christi ingressum reliqui Evangelistae fusius enarrant: summam tamen omnium hic noster complectitur. Primo autem loco tenendum est Christi consilium, nempe quod Hierosolymam ultro venit, ut se morti offerat. Nam mortem eius voluntariam esse oportuit, quia nonnisi obedientiae sacrificio poterat ira Dei erga nos placari. Neque enim eum latebat eventus. Priusquam tamen ad crucem trahatur, solenni ritu vult se tanquam Regem a populo excipi. Imo palam declarat se regnum suum auspicari ad mortem pergendo. Etsi autem magna populi frequentia celebratur eius adventus, hostibus tamen ignotus est, donec impletis vaticiniis, quae postea suo loco videbimus, se verum esse Messiam comprobavit. Nihil enim omittere voluit, quod a solidam fidei nostrae confirmationem faceret. *Turba multa, quae ad festum venerat.* Ergo advenae ad praestandum Filio Dei pietatis officium longe promptiores fuerunt, quam cives Hierosolymae, quos tamen exemplo esse aliis omnibus decebat. Nam quotidie habebant sacrificia: templum

semper erat in conspectu, quod eorum corda ad studium quaerendi Dei accendere debebat: illic erant primarii Ecclesiae doctores: illic lucis divinae sacrarium. Nimis ergo foeda eorum ingratitudo, quod talibus exercitiis a pueritia imbuti Redemptorem sibi promissum vel respuunt, vel negligunt. Sed hoc vitium saeculis fere omnibus commune fuit, ut eo audacius Deum homines contemnant, quo propius et magis familiariter se illis offert. In aliis autem, qui relictis domibus ad diem festum celebrandum convenerant, multo plus fervoris, ut sollicite inquirant de Christo: et quum venire audiunt in urbem, illi obviam gratulandi causa prodeunt. Nec vero dubium est, quin arcano Spiritus instinctu ad eum occursum excitati fuerint. Hoc prius factum fuisse non legimus. Sed quemadmodum tubae clangore aut voce praeconis subditos suos advocant terreni Principes, quum imperii sui possessionem adeunt, ita Spiritus sui impulsu Christus populum hunc collegit, a quo rex salutaretur. Quum in deserto ipsum turbae creare vellent regem, clam se in montem subduxit, tunc enim aliud regnum animo non agitabant, quam sub quo bene saginarentur non secus ac pecudes. Stulto igitur ac praepostero eorum voto indulgere et obsequi non potuit Christus, quin se ipsum abnegaret munusque abiiceret a Patre iniunctum. At nunc regnum sibi asserit quale a Patre acceperat. Fateor quidem naturam huius regni ne plebi quidem, quae in eius occursum prodiit, probe fuisse cognitam: sed in posterum respexit Christus. Interea nihil geri passus est quod non spirituali regno congrueret.

13. *Ramos palmarum.* Palma victoriae et pacis fuit symbolum apud veteres. Sed ramis palmarum uti solebant, quum alicui imperium deferrent, vel suppliciter victorem deprecarentur. Videntur tamen isti ramos palmarum sumpsisse in manus, tanquam laetitiae et festivitatis insigne, quum novum regem exciperent. *Clamabant Hosanna.* Hac voce testati sunt se in Iesu Christo Messiam illum agnoscere Patribus olim promissum, et a quo redemptio et salus speranda erat. Nam Psalmus 118., unde sumpta est ista acclamatio, de Messia compositus fuit in hunc finem, ut sancti omnes assiduis votis ardenter eius adventum expeterent, et summa reverentia eum exciperent quum esset exhibitus. Probabile ergo est, imo certo potest colligi, passim tritam fuisse precationem hanc apud Iudaeos, adeoque in ore omnium versatam. Ergo Spiritu Dei verba praeeunte bene precati sunt homines isti Christo, et praecones ab eo delecti fuerunt, qui testatum facerent Messiam venisse. Caeterum vox Hosanna ex duabus Hebraeis conflata tantundem valet atque Serva, vel salvum fac obsecro. Hebraei quidem aliter pronuntiant, nempe הושיעה־נא. Sed usitatum est, pronuntiationem corrumpi, quoties verba in alienam linguam transferuntur. Consulto tamen Evangelistae, quum graece scriberent, retinuerunt vocem hebraicam, quo melius exprimerent turbam solenni precandi formula usam fuisse, quae primum a Davide tradita et continua aetatum serie in populo Dei recepta peculiariter in usum illum sacrata erat, ut regno Christi benedicerent. Eodem spectat quod mox sequitur, Benedictus qui venit in nomine Domini. Est enim haec quoque fausta precatio pro laeto et prospero regni illius successu, unde pendebat Ecclesiae Dei instauratio et felicitas. Quia tamen videtur in eo Psalmo David de se potius quam de Christo loqui, nodus hic primum solvendus est. Nec difficilis est solutio: scimus enim

in quem finem regnum penes Davidem et eius posteros stabilitum fuerit: ut scilicet quoddam velut praeludium esset aeterni illius regni, quod suo tempore manifestandum erat. Neque enim Davidem in se subsistere oportuit, et Dominus piorum omnium oculos alio subinde convertit per Prophetas. Quicquid ergo de se cecinit David, merito ad regem illum refertur, qui secundum promissionem exoriturus erat ex eius semine Redemptor. Caeterum utilis hinc nobis colligenda est admonitio. Nam si membra sumus Ecclesiae, Dominus ad idem illud desiderium, quo fideles sub Lege affectos esse voluit, nos hodie quoque sollicitat, nempe ut toto corde optemus florere et prospere habere Christi regnum: neque id modo, sed ut precibus nostris hoc testemur. Et quo plus sit nobis animi ad precandum, notandum est verba ab eo nobis dictari. Vae igitur nostrae ignaviae, si fervorem illum, quem Deus excitat, vel frigore nostro exstinguimus, vel tepore suffocamus. Interea sciamus non irrita fore vota nostra, quae duce ac magistro Deo concipimus, tantum ne pigri simus aut fatigemur rogando: ille fidus erit regni huius praeses, ut ipsum invicta sua virtute praesidioque tueatur. Manebit quidem etiam nobis cessantibus et stabit eius maiestas: sed quod saepe non ita magnifice viget ut decebat, quin potius collabitur, quemadmodum hodie horrendam cernimus dissipationem eius ac vastitatem, id vitiis nostris accidere certum est. Quod autem exigua et fere nulla apparet eius restitutio vel saltem lente procedit, torpori nostro imputemus. Quotidie petimus a Deo ut regnum eius adveniat, sed vix centesimus quisque serio. Iuste ergo privamur Dei benedictione, quam expetere gravamur. Docemur etiam hoc verbo, unum esse Deum, qui Ecclesiam servat et tuetur: neque enim sibi vindicat aut tribui iubet nisi quod suum est. Quum igitur eo linguas nostras formante petimus ut regnum Christi servet, fatemur, ut maneat regnum hoc in suo statu, Deum ipsum unicum esse salutis auctorem. Utitur quidem ad id hominum opera, sed quos manus sua aptavit. Deinde sic homines adhibet ad promovendum Christi regnum vel conservandum, ut solus ipse omnia Spiritus sui virtute per eos inchoet ac perficiat. *Qui venit in nomine Domini.* Tenendum est primo quid sibi velit haec loquutio, Venire in Dei nomine: nempe in nomine Dei venit, qui non temere se ingerit, neque honorem falso usurpat, sed rite vocatus Deum habet actionum suarum ducem et auctorem. Competit elogium hoc in omnes legitimos Dei ministros. Venit in nomine Dei Propheta, qui a Spiritu sancto directus sincere quam e coelo accepit doctrinam hominibus tradit. Venit in eodem nomine Rex, per cuius manum Deus populum suum gubernat. Sed quia super Christum requievit Spiritus Domini et idem est caput omnium, et, quicunque ad regendam Ecclesiam unquam fuerunt ordinati eius, imperio subiecti fuerunt, imo rivuli fuerunt ex fonte deducti, proprie dicitur in nomine Dei venisse. Nec tantum imperii gradu prae aliis excellit, sed quia totum se nobis Deus in illo exhibet. Nam in eo habitat plenitudo deitatis corporaliter, ut Paulus inquit (Col. 2, 9.), et viva est Dei imago: denique verus est Immanuel. Quare singulari quodam iure venisse in nomine Domini dicitur, quia per eum non ex parte, ut antea per Prophetas, sed in solidum Deus se patefecit. Ab ipso igitur sumendum est exordium tanquam a capite, quum benedicere volumus Dei ministris. Iam quia pseudoprophetae superbe iactant Dei nomen et

fallaci hoc praetextu se venditant, quum tamen diaboli impulsu ad perdendam Ecclesiam ferantur, subaudienda est antithesis, ut Dominus eos dissipet ac in nihilum redigat. Ita benedicere Christo non possumus, quin maledicamus Papae et sacrilegae tyrannidi, quam adversus Christum erexit. Sua quidem anathemata, non secus ac fulmina, magno impetu in nos vibrat, sed quae secure contemnere velut inanes ampullas licet. Ex adverso autem Spiritus sanctus horribile anathema hic nobis dictat, quo usque ad ultimos inferos cum toto suo splendore et pompa mergatur. Nec vero pontifice aliquo opus est, qui maledictionem in eum pronuntiet, quando semel Christus pueros hac potestate donavit, ubi ratum habuit eorum clamorem, sicuti alii Evangelistae narrant.

14. *Quum autem invenisset Iesus asellum.* Hanc historiae partem magis distincte alii Evangelistae narrant: nempe quod duos miserit Christus ex suis discipulis, qui asinum adducerent. Ioannes qui ultimus omnium scripsit satis habuit, rerum quae iam a reliquis tractatae erant summas breviter notare: hinc fit ut multas circumstantias omittat. Species autem repugnantiae, quae plerosque turbat, non magno negotio discutitur. Quod Matthaeus dicit Christum super asinam sedisse et pullum eius, synecdochice accipi debet. Quidam fingunt insedisse primum asinae, deinde eius pullo, et ex suo figmento allegoriam eliciunt, quod primum insederit Iudaico populo, qui ferendo Legis iugo pridem assuetus erat: postea gentes tanquam rudem ac novicium asellum sibi subiecerit. Sed illud simpliciter verum est, Christum super asinum equitasse, qui una cum matre adductus fuerat. Et conveniunt Prophetae verba, apud quem repetitio est Hebraeis satis trita, quae idem bis diversis verbis exprimit: *Super asinum*, inquit, *et super filium subiugalis.* Evangelista noster qui brevitati studet, omisso priore membro, posterius tantum adducit. Porro Zachariae (9, 9.) vaticinium, quod tunc impletum fuit, Iudaei quoque ipsi de Messia exponere coguntur: interea tamen nos subsannant, quod asini umbra delusi filio Mariae tribuamus Messiae honorem. Atqui longe aliis testimoniis nititur fides nostra. Nec vero quum dicimus Iesum esse Christum, hinc ordimur quod asino insidens Hierosolymam sit ingressus. Conspicua enim in eo fuit gloria, qualis decebat Filium Dei, sicuti habuimus primo capito. Praecipue autem divina eius virtus in resurrectione effulsit. Verum haec non spernenda est confirmatio, quod Deus mirabili sua providentia in isto ingressu, quasi in aliquo theatro, completum Zachariae vaticinium proposuit. *Ne timeas.* In hac Prophetae sententia, ut eam Evangelista recitat, notandum est primo, non aliter tranquillam animis nostris quietem constare, nec aliter nobis metum et trepidationem eximi, quam ubi Christum inter nos regnare scimus. Alia quidem sunt Prophetae verba: nam ad laetitiam et iubilum fideles hortatur. Sed Evangelista noster expressit, quomodo animi nostri solido gaudio exsultent: nempe ubi ademptus est metus, quo torqueri omnes necesse est, donec reconciliati Deo pacem illam habeant, quae ex fide nascitur (Rom. 5, 1.). Hoc ergo boni nobis per Christum obtingit, quod liberati a Satanae tyrannide, confracto peccati iugo, soluto reatu, morte abolita secure gloriamur Regis nostri praesidio freti, sub cuius tutela positis nihil periculi timendum est: non quod vacui timore simus quamdiu degimus in mundo, sed quia fiducia, quae in Christum recumbit, omni timore

superior est. Quum adhuc procul abesset Christus, iubebat tamen Propheta laetos esse atque hilares illius saeculi pios homines, quia venturus esset. Ecce, dicebat, Rex tuus veniet: ergo ne timeas: nunc ex quo venit, ut fruamur eius praesentia, eo fortius nobis cum timore luctandum est, ut ab hostibus nostris securi placide et alacriter Regem nostrum colamus. Alloquebatur suo tempore Propheta Sionem, quia illic domicilium erat ac sedes Ecclesiae. Nunc ex toto quidem mundo Deus sibi Ecclesiam collegit: haec tamen promissio peculiariter ad fideles dirigitur, qui se Christo submittunt ut in ipsis regnet. Quod Christum inducit in asino equitantem, significat regnum eius a mundi pompa, splendore, opibus et potentia alienum fore: idque externa specie monstrari oportuit, ut spirituale esse omnes palam agnoscerent.

16. Haec vero non cognoverunt discipuli eius primum: sed quando glorificatus fuit Iesus, tunc recordati sunt, quod haec erant de eo scripta, et haec fecerant illi. 17. Testimonium ergo reddidit turba, quae cum eo erat, quum Lazarum vocasset ex sepulcro, et suscitasset eum ex mortuis. 18. Propterea occurrit illi turba, quia ipsum audierat hoc signum fecisse. 19. Pharisaei porro dixerunt inter se, Videtis quod non proficitis quicquam? Ecce mundus post eum abiit.

16. *Haec non cognoverunt.* Quemadmodum non germinat semen simulatque in terram iactum est, ita nec statim operum Dei fructus emergit. Ministri Dei sunt ad complendam prophetiam Apostoli, sed quid agant non intelligunt. Audiunt turbae clamorem, nec illum confusum, sed quod distincte Christus Rex salutabatur: non tamen assequuntur quorsum hoc tendat, nec quid sibi velit. Est ergo illis inane spectaculum, donec aperit Dominus oculos. Quum dicitur, Recordatos esse tandem quod haec de ipso scripta essent, causa notatur tam crassae ignorantiae, quae scientiam praecessit: nempe quia tunc ducem non habebant Scripturam ac magistram, quae ipsorum mentes ad rectam puramque considerationem dirigeret. Nos enim nisi verbo Dei praeeunte coeci sumus: quanquam nec hoc quidem sufficit, ut nobis verbum Dei luceat, nisi vicissim illuminet oculos nostros Spiritus, qui alioqui ad plenam lucem coecutirent. Hac gratia suos discipulos Christus post suam resurrectionem dignatus est, quia nondum advenerat maturum tempus, quo Spiritus sui divitias quasi larga manu effunderet, donec receptus esset in gloriam coelestem, ut cap. 7, 39. habuimus. Nos vero hoc exemplo edocti iudicium de omnibus quae ad Christum pertinent ex Scriptura, non proprio carnis nostrae sensu facere discamus. Teneamus deinde hanc peculiarem esse Spiritus gratiam, ut temporis successu nos erudiat, ne in reputandis Dei operibus stupidi simus. Membrum istud, *quod haec de eo erant scripta, et haec fecerunt illi,* sic interpretor, quod tunc venit primum in mentem discipulis, non temere haec facta fuisse Christo, neque homines istos inaniter lusisse: sed totum hoc negotium Dei providentia fuisse gubernatum, quia impleri necesse erat, quaecunque scripta fuerant. Proinde ita resolve, Haec ei fecerunt, sicut de ipso scripta erant.

17. *Testimonium reddidit turba.* Iterum repetit quod dixerat,

multos fama tanti miraculi excitatos venisse Christo obviam. Ideo enim turmatim exeunt, quia passim sparsus fuerat rumor de Lazaro in vitam restituto. Iustam ergo materiam habebant isti, cur filio Mariae tribuerent Christi honorem, quum tam insignis eius virtus illis nota esset.

19. *Videtis quod non proficitis quicquam.* His verbis ad maiorem se rabiem instigant. Est enim quaedam ignaviae exprobratio, acsi dicerent, plebem ideo ad Christum deficere, quod nimis tardi essent ac molles. Hic loquendi mos est desperatis hominibus, quum se ad extrema quaeque tentanda parant. Quodsi tanta est ad malum pertinacia Dei hostibus, longe constantiores in recto proposito nos esse decet.

20. Erant autem quidam Graeci ex his, qui ascenderant, ut adorarent die festo. 21. Hic ergo accesserunt ad Philippum, qui erat ex Bethsaida Galilaeae, et rogarunt eum dicentes, Domine, volumus Iesum videre. 22. Venit Philippus, et dicit Andreae, rursus Andreas et Philippus dicunt ipsi Iesu. 23. Iesus autem respondit illis, dicens: Venit hora, ut glorificetur Filius hominis. 24. Amen, amen dico vobis, nisi granum tritici, quum cecidit in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. 25. Qui amat animam suam, perdet eam: et qui odit animam suam in mundo hoc, in vitam aeternam custodiet eam. 26. Si quis mihi ministrat, me sequatur: et ubi ego sum, illic etiam minister meus erit. Quodsi quis mihi ministraverit, honorem illi habebit Pater.

20. *Erant autem quidam Graeci.* Non existimo gentiles fuisse vel incircumcisos, quia paulo post sequitur, venisse ut adorarent. Atqui severe hoc prohibitum erat legibus Romanis, et acriter vindicabant Proconsules aliique magistratus, si quis patrio cultu relicto ad Iudaismum transiisse compertus esset. Iudaeis vero, qui per Asiam et Graeciam dispersi erant, licebat mare traiicere, ut sacrificia offerrent in templo. Deinde nunquam passi fuissent Iudaei, misceri sibi in solenni Dei cultu gentiles, quia putassent hoc modo se et templum et sacrificia pollui. Tametsi autem progeniti erant ex Iudaeis, quia tamen procul trans mare habitabant, non mirum est si eos Evangelista inducat tanquam hospites et eorum omnium ignaros, quae tunc Hierosolymae et in vicinis locis fiebant. Sensus ergo est, Christum non modo ab incolis Iudaeae, qui ex pagis et urbibus ad diem festum venerant, fuisse pro rege exceptum, sed ad homines quoque transmarinos, qui ex longinquis terris venerant, famam eius manasse. *Ut adorarent.* Poterant id quoque in patria: sed Ioannes solennem cultum designat, qui cum sacrificiis erat coniunctus. Quamvis enim religio et pietas non esset templo affixa, non tamen alibi licebat sacrificia Deo offerre, neque alibi habebant arcam testimonii, quae divinae praesentiae symbolum esset. Spiritualiter quotidie domi suae quisque Deum colebat: simul tamen externa cultus professio sanctis

sub Lege praestanda erat, qualis praecepta erat a Mose, ut se in templo sisterent coram facie Domini. In quem finem ordinati erant dies festi. Quodsi tam longa peregrinatio ab istis magno sumptu, maiore molestia nec sine periculo suscepta fuit, ne externam pietatis suae professionem negligerent, qualis hodie excusatio obtendi potest, nisi domi nostrae verum Deum nos colere testamur? Cessavit quidem legalis cultus, sed Dominus Baptismum, sacram Coenam, et publicum orandi ritum Ecclesiae suae reliquit, in quibus se exerceant fideles. Horum ergo neglectus nimis frigidum pietatis studium in nobis esse prodit.

21. *Accesserunt ad Philippum.* Hoc reverentiae signum est, quod Christum non compellant, sed per Philippum cupiunt patefieri sibi accessum. Reverentia enim modestiam semper ex se gignit. Quod autem hinc colligunt Papistae, invocandos esse mortuos, ut nobis apud Christum et Patrem sint patroni, magis ridiculum est quam ut refutatione indigeat. Loquuntur Graeci coram cum Philippo. Qui mortuos inclamat a quibus est separatus, quid, obsecro, habet simile? Sed hi sunt humanae audaciae fructus, postquam semel extra verbi Dei metas vagari sibi permisit. Sanctorum invocationem temere commenti sunt Papistae ex suo cerebro: nunc ut sibi fallacem ex verbo Dei praetextum concilient, corrumpunt ac lacerant Scripturam, ac indignis eam ludibriis exponere non dubitant.

23. *Venit hora.* Multi hoc de morte exponunt, quia per eam illustrata fuit Christi gloria. Itaque secundum eos Christus iam instare mortis suae tempus pronuntiat. Sed ego potius ad Evangelii publicationem refero, acsi dixisset, notitiam sui mox spargendam fore per omnes mundi plagas. Ita voluit consternationi occurrere, in quam discipulos coniicere mors ipsius poterat. Ostendit enim non esse cur animis concidant, quia Evangelii doctrina nihilominus per totum orbem publicabitur. Porro ne ista gloriae cogitatio paulo post evanescat, ubi adiudicatus fuerit morti, suspensus in cruce ac demum sepultus, mature anticipat et mortis suae ignominiam gloriae nihil obstare admonet. Ad eam rem aptissima similitudine utitur. Nisi, inquit, granum frumenti mortuum fuerit sive putrescat, aridum manet ac sterile: mors autem seminis melius ipsum vivificat, ut inde prodeat fructus. In summa, Christus mortem suam sationi comparat, quae dum videtur ad interitum tritici tendere, longe uberioris proventus causa est. Quanquam autem praesenti temporis articulo maxime admonitio haec necessaria erat, perpetuum tamen usum habet in Ecclesia. Ac primum a capite incipere convenit. Terribilis illa species ignominiae et maledictionis, quae apparet in morte Christi, non modo obscurat eius gloriam, sed e conspectu nostro prorsus tollit. Non est igitur in morte sola haerendum, sed fructus, quem protulit resurrectio, simul reputandus est. Ita nihil impediet quominus undique refulgeat eius gloria. Hinc deinde ad membra transeundum est: neque enim solum in morte interire nos putamus, sed vita quoque nostra instar est perpetuae mortis (Coloss. 3, 3.). Actum ergo de nobis erit, nisi ista consolatio succurrat, qua nos erigit Paulus. Si exterior homo noster corrumpitur, interior renovatur de die in diem (II. Cor. 4, 16.). Sit igitur haec constinua piorum meditatio, quum premuntur variis aerumnis, quum augustiis constricti tenentur, quum fame aut nuditate aut morbis laborant, quum iniu-

riis vexantur, quum videntur singulis momentis propemodum a morte absorbendi, hanc esse sationem, quae suo tempore fructum proferet.

25. *Qui amat animam suam.* Doctrinae exhortationem Christus annectit. Nam si mori nos oportet ut fructum feramus, patienter ferendum est ut Deus nos mortificet. Sed quia vitae amorem et odium inter se opponit, tenendum est, quid sit vitam amare et odisse. Qui immodico vitae praesentis desiderio implicitus non potest nisi coactus mundum relinquere, vitam amare dicitur. Qui autem per contemptum vitae huius alto animo ad mortem pergit, dicitur vitam odisse, non quod simpliciter vita odio habenda sit, quae merito censetur inter summa Dei beneficia, sed quia eam libenter abiicere debent fideles, quum eos a Christi accessu remoratur, quemadmodum si quis onus molestum et incommodum, quum vult alio properare, a suis humeris excutiat. In summa, vitam hanc amare non per se malum est, modo in ea tantum peregrinemur semper ad scopum nostrum intenti. Nam hic legitimus est amandae vitae modus, si in ea manemus quamdiu Domino visum fuerit, et eiusdem arbitrio subinde parati sumus ab ea migrare, vel ut uno verbo dicam, si eam quasi manibus gestantes offerimus Deo in sacrificium. Quisquis ultra addictus est praesenti vitae, vitam suam perdit, hoc est, coniicit in perpetuum exitium. Perdere enim hic non significat amittere, aut facere rei clarae iacturam, sed exitio tradere. Satis vulgare est *animae* nomen pro vita accipi. Quidam pro sede affectuum hoc loco accipiunt, acsi dixisset Christus, Qui carnis suae votis nimium indulget, ille animam suam perdit. Sed hoc nimis coactum est: illud alterum simplicius, quod is demum optimam habet vitae perpetuo fruendae rationem, qui eam negligit. Porro ut clarior sit sensus, particula *in mundo,* quae semel tantum exprimitur, bis repetenda est, ut sensus sit, Pessime eos vitae suae consulere, qui eam in mundo amant: rursum eos vere scire, quomodo servanda sit vita, qui eam in mundo contemnunt. Et certe quisquis mundo affixus est, coelesti vita ultro se privat, cuius non aliter futuri sumus haeredes, nisi inquilini simus et hospites in mundo. Ideo belluinus est ille affectus, qui regnat in omnibus incredulis, dum esse appetentes suum illud esse in mundo includunt. Hinc fit, ut quo quisque magis sollicite intentus est in suam salutem, a regno Dei, hoc est, a vera vita se alienet. *Qui odit animam suam.* Iam admonui hoc comparative esse dictum: quia spernenda sit vita, quoties nobis impedimento est ne Deo vivamus. Nam si praeponderet coelestis vitae meditatio in cordibus nostris, nullius momenti erit mundus, ut nos retineat. Hinc etiam solvitur, quae hic posset obiici, quaestio: Multi per desperationem aut aliis de causis, ac vitae praesertim taedio mortem sibi consciscunt, quos tamen non dicemus saluti suae prospicere: alios ad mortem rapit ambitio, qui simul in exitium se praecipitant. Sed hic Christus disertis verbis odium aut contemptum caducae vitae commendat, quem ex sensu vitae melioris concipiunt fideles. Proinde quisquis in coelum non respicit, nondum didicit quomodo servanda sit vita. Porro hoc posterius membrum addidit Christus, ut terrorem incuteret terrenae vitae nimium cupidis: quia si demersi sumus in amorem mundi, ut non facile sit eius oblivisci, fieri non potest ut in coelum pergamus. Sed quum tam violenter Christus nos expergefaciat, nimis absurdum esset exitialem somnum dormire.

26. *Si quis mihi ministraverit.* Quo mors minus nobis acerba sit ac molesta, Christus ad eam libenter subeundam exemplo suo nos invitat: pudebit certe hoc honoris recusare, ut simus eius discipuli. Atqui non alia lege nos in suorum numerum admittit, nisi quam ipse praemonstrat viam sequamur. Est autem nobis dux itineris ad obeundam mortem. Mitescit ergo, et quodammodo suavis redditur mortis acerbitas, dum nobis eius subeundae conditio cum Filio Dei communis est. Ergo tantum abest ut nos propter crucem abhorrere a Christo conveniat, ut potius in eius gratiam mors appetenda sit. Eodem pertinet quod sequitur: *et ubi ego sum, illic minister meus erit.* Exigit enim ne recusent sui ministri se morti subiicere, ad quam praeire ipsum vident. Neque enim aequum est, ut quicquam habeat separatum minister a Domino suo. Futurum tempus in verbo *erit* positum est vice imperativi more hebraico. Aliis videtur esse consolatio, quasi promitteret Christus consortes suae resurrectionis fore, quibus grave non fuerit simul mori: sed illud, quod dixi, probabilius est. Postea enim additur consolatio, quod Pater mercede non frustrabitur Christi ministros, qui individui fuerint illi comites tam in vita quam in morte.

27. Nunc anima mea turbata est, et quid dicam? Pater, serva me ex hac hora: sed propterea veni in horam hanc. 28. Pater, glorifica nomen tuum. Venit ergo vox e coelo, Et glorificavi, et iterum glorificabo. 29. Turba ergo, quae stabat, et audierat, dicebat tonitru factum esse. Alii dicebant Angelus ei loquutus est. 30. Respondit Iesus, et dixit: Non propter me haec vox facta est, sed propter vos. 31. Nunc iudicium est mundi huius: nunc princeps mundi huius eiicietur foras. 32. Et ego si exaltatus fuero a terra, omnes traham ad me ipsum. 33. Hoc autem dicebat significans, qua morte esset moriturus.

27. *Nunc anima mea.* Videtur initio sententia haec multum discrepare a proximo sermone. Illud plus quam heroici pectoris signum erat, hortari suos non modo ad subeundam mortem, sed libenter et cupide oppetendam, ubi res ita postulat: nunc mortem refugiendo mollitiem suam fatetur. Nihil tamen hic legimus, quod non optime conveniat, quemadmodum quemque fidelium propria experientia docet. Si rideant nasuti homines, nihil mirum: neque enim potest hoc intelligi nisi praxis accedat. Caeterum saluti nostrae utile fuit, imo necessarium sic affici Filium Dei. In morte eius praecipue expiatio consideranda est, qua iram et maledictionem Dei placavit. Id porro fieri non poterat, quin reatum nostrum in se transferret. Mortem igitur, quam subibat, horroris plenam esse oportuit, quia satisfactione pro nobis defungi non poterat, quin horribile Dei iudicium sensu suo apprehenderet: unde melius cognoscitur peccati atrocitas, cuius tam diram poenam ab unigenito Filio exegit coelestis Pater. Sciamus ergo mortem non fuisse delicias aut lusum Christo, sed in extremos usque cruciatus deiectum fuisse nostra causa. Nec

vero absurdum fuit Dei Filium sic turbari. Divinitas enim occulta, neque vim suam exserens, quodammodo quievit ut locum expiationi faceret. Ipse autem Christus non modo carnem nostram, sed humanos affectus induerat. Fuerunt quidem voluntarii isti in eo affectus, quia non coactus timuit, sed quia timori sponte se subiecerat. Statuendum est tamen vere, non ficte timuisse. Quanquam in hoc reliquis hominibus fuit dissimilis, quod affectus suos habuit temperatos in obedientiam iustitiae Dei: sicuti alibi dictum est. Altera etiam utilitas hinc ad nos redit. Si nulla in Christo fuisset turbatio ex mortis timore, quis nostrum putaret ad se spectare eius exemplum? Neque enim mortem sine doloris sensu oppetere nobis datum est: sed quum audimus non fuisse in eo ferreum robur, colligimus animos ad eum sequendum, neque obstat nobis carnis infirmitas quae mortem expavescit, quin duci nostro comites nos addamus ad luctandum. *Et quid dicam?* Hic tanquam sub oculis cernimus, quanti constiterit salus nostra Dei filio, dum in ultimas angustias redactus nec verba invenit, quibus exprimat doloris vehementiam, nec consilium secundum hominem. Quod autem unum restat, confugit ad preces et se liberari a morte postulat. Rursum, quia simul videt se aeterno Dei consilio destinatum esse victimam pro peccatis, votum illud, quod ingens moestitia expresserat, mox corrigit et quasi iniecta manu se ipsum retrahit, ut totus acquiescat Patris arbitrio. Notandi sunt hoc loco quinque gradus. Nam primum locum tenet querimonia, quae erumpit ex immenso dolore. Secundo sentit se opus habere remedio: et ne metu obruatur, secum quaerit quidnam sit agendum. Tertio ad Patrem se recipit eumque liberatorem implorat. Quarto votum quod agnoscit vocationi suae adversum retractat, et quidvis pati praeoptat, quam ut non impleat quod sibi a Patre iniunctum est. Postremo una Dei gloria contentus reliqua omnia obliviscitur ac pro nihilo ducit. Sed videtur hoc parum decere filium Dei, quod votum illi inconsiderate effluit, cui statim renuntiandum est ut Patri obediat. Fateor certe hanc esse crucis stultitiam, quae scandalo est superbis hominibus. Sed quo se magis exinanivit gloriae Dominus, eo luculentius habemus immensi eius amoris erga nos specimen. Caeterum memoria tenendum est quod prius admonui, humanos affectus, a quibus Christus immunis non fuit, puros in eo fuisse et a peccato immunes: ratio est, quia compositi erant et temperati ad Dei obsequium. Neque enim obstat quin mortem naturaliter horreat Christus, et tamen cupiat parere Deo: nempe secundum diversos respectus. Hinc illa correctio, quum dicit *propterea veni in hanc horam.* Utcunque enim mortem per se timere liceat, quia tamen reputat quorsum missus sit et quid exigat Redemptoris officium, conceptum ex naturae sensu horrorem Patri domandum offert, vel potius eo domito liber et solutus ad exsequendum Dei imperium se accingit. Quodsi Christi affectus omni vitio puros ita subigi oportuit, ut Patri obsequens esset, quanto studio in hoc incumbere nos oportet, quando totidem ei sunt inimici in nobis, quot ex carne nostra affectus scaturiunt? Sit haec igitur piorum meditatio, vim sibi facere, donec se ipsos abnegaverint. Simul notandum est, non tantum affectus eos esse frenandos, qui ex diametro pugnant cum Dei voluntate, sed qui vocationis nostrae cursum impediunt, etiamsi alias pravi non sint, nec vitiosi. Hoc ut

clarius pateat, in primo gradu locanda est Dei voluntas, in secundo voluntas hominis sincera et integra, qualem Deus Adae indiderat et qualis in Christo fuit, in postremo nostra, quae peccati contagione infecta est. Voluntas Dei regula est, cui subiici oportet quicquid est inferius. Iam pura naturae voluntas Deo per se rebellis non erit: homini tamen, etiamsi totus ad rectitudinem formatus sit, multa impedimenta occurrent, nisi suos affectus Deo subigat. Christo igitur unum et simplex certamen fuit, ut quod naturaliter timebat timere desineret, quum agnoscit aliter Deo placere. Nobis autem duplex est: quia cum carnis nostrae contumacia luctandum est. Hinc fit ut fortissimi quique athletae nunquam tamen absque vulnere superent. *Pater, serva me.* Hic ordo nobis servandus est, quoties vel metu angimur vel utimur dolore, ut statim corda nostra se ad Deum efferant. Nihil enim deterius est vel magis noxium, quam intus alere quod nos cruciat: sicuti videmus bonam mundi partem se arrodere coecis tormentis. Atque in omnibus, qui ad Deum non assurgunt, haec iusta est socordiae poena, ne quicquam levationis sentiant.

28. *Pater, glorifica nomen tuum.* His verbis Patris gloriam se aliis omnibus praeferre testatur, etiam posthabita et neglecta vitae ratione. Atque haec vera demum est votorum omnium moderatio, si Dei gloriam ita expetimus, ut reliqua omnia locum eis cedant. Haec enim compensatio abunde nobis sufficere debet, ut quaecunque gravia et molesta sunt aequo animo feramus. *Et glorificavi.* Tantundem valet acsi dixisset, Perficiam quod coepi. Neque enim Deus opus manuum suarum mutilum deserit, ut habetur Psalmo 138, 8. Caeterum quia Dei consilium fuit, crucis scandalo occurrere, non modo promittit gloriosam fore Christi mortem, sed simul tot decora commendat, quibus eam iam prius ornaverat.

29. *Tonitru factum esse.* Hoc certe prodigio simile, quod ad tam apertum miraculum stupida fuerit turba, quae astabat. Quidam surdis auribus quasi confusum sonum accipiunt, quod distincte protulerat Deus. Alii minus hebetes multum tamen diminuunt ex maiestate divinae vocis, quum angelum fingunt auctorem. Sed idem hodie usu quoque venit. Nam satis articulate loquitur Deus in Evangelio, et illic vis et energia Spiritus se profert, quae coelum et terram concutere debeat: sed tam frigida est apud multos doctrina, quasi tantum ab homine mortali prodiret, aliis vero balbus est Dei sermo ac barbarus non secus ac tonitru. Quaeritur tamen, an frustra et sine ullo profectu vox illa de coelo insonuerit. Respondeo, quod hic turbae Evangelista tribuit nonnisi in partem competere. Fuerunt enim praeter Apostolos etiam aliqui minus sinistri interpretes: sed Evangelista breviter notare voluit, quid promiscue in mundo fieri soleat, nempe quod maior pars Deum audiens clare et sonore loquentem non audit.

30. *Non propter me.* Annon confirmatione opus habuit Christus, vel minorem eius curam quam nostri habuit Pater? Sed tenendum est illud principium: Sicuti Christus nostra causa carnem induit, ita quicquid bonorum accepit a Patre, nostra causa fuisse illi collatum. Deinde hoc quoque verum est, vocem e coelo fuisse editam populi respectu: neque enim externo miraculo opus ipse habebat. Porro hic tacita est exprobratio, quod Iudaei quasi lapidum instar surdi sint ad Dei vocem: nam quum eorum causa loquatur

Deus, nihil excusationis habet eorum ingratitudo, dum aures non accommodant.

31. *Nunc iudicium est mundi.* Iam Dominus quasi certamine defunctus, et iam non timoris solum, sed mortis quoque victor exsultat. Magnifice enim fructum mortis suae praedicat, quae discipulis consternationis poterat causa esse. *Iudicii* nomen aliis Reformationem, aliis Damnationem significat. Ego prioribus magis assentior, qui ita exponunt, quod mundus in legitimum ordinem restituendus sit. Nam vox hebraica משפט, quae per *iudicium* redditur, rectam constitutionem significat. Scimus autem extra Christum nihil in mundo nisi confusum esse. Etsi autem iam regnum Dei erigere coeperat Christus, mors tamen eius verum demum status rite compositi exordium et plena mundi instauratio fuit. Notandum tamen simul, quod haec in mundo rectitudo constitui nequeat, quin regnum Satanae prius aboleatur, quin redigatur in nihilum caro et quicquid Dei iustitiae adversum est. Denique necessum est, ut mundi novitatem mortificatio praecedat. Quare pronuntiat Christus, eiiciendum esse mundi principem: quia hinc dissipatio et deformitas, quod dum tyrannidem usurpat Satan grassetur iniquitas. Eiecto itaque Satana mundus a defectione revocatur sub Dei imperium. Si quis roget, quomodo deiectus in morte Christi fuerit Satan, qui assidue bellare non desinit, respondeo eiectionem hanc non restringi ad exiguum aliquod tempus, sed describi insignem illum mortis Christi effectum, qui quotidie apparet.

32. *Si exaltatus fuero.* Sequitur modus statuendi iudicii: quod scilicet Christus in crucem sublatus omnes ad se colliget, ut e terra in coelum ipsos attollat. Dicit Evangelista Christum speciem mortis suae indicasse. Non dubium ergo est quin sensus sit, Crucem instar vehiculi fore, quo secum ad Patrem omnes attollat. Videri tunc poterat evectus e terra, ne quid amplius illi cum hominibus commune foret: sed longe aliter cessurum pronuntiat, ut scilicet trahat sursum ad se, qui in terra defixi erant. Quanquam autem alludit ad formam mortis, generaliter tamen intelligit, mortem suam non fore dissidium, quo separetur ab hominibus, sed novam terrae in coelum attrahendae rationem. Quod *omnes* dicit, referendum est ad Dei filios qui ex grege sunt. Assentior tamen Chrysostomo, qui particula universali usum esse Christum tradit, quia ex gentibus pariter et Iudaeis colligenda esset Ecclesia, secundum illud, Erit pastor unus, et unum ovile (supra 10, 16.). Vetus interpretatio Latina habet, Omnia traham ad me: et Augustinus ita legendum contendit. Sed consensus graecorum omnium codicum pluris apud nos valere debet.

34. Respondit ei turba, Nos audivimus ex Lege, quod Christus in aeternum manet: et quomodo tu dicis, Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis? 35. Dixit ergo illis Iesus, Adhuc ad breve tempus lumen vobiscum est: ambulate donec lumen habetis, ne tenebrae vos comprehendant: et qui ambulat in tenebris, non novit, quo vadat. 36. Donec lumen habetis, credite in lumen, ut filii

luminis sitis. Haec loquutus est Iesus, et abiens absconditus est ab illis.

34. *Nos audivimus ex lege.* Non dubium est quin maligne verba Christi cavillari propositum illis fuerit: ideo sua eos malitia excoecat, ut in clara luce nihil cernant. Negant Iesum sibi habendum pro Christo, quia se moriturum dixerit, quum Lex Messiae perpetuitatem tribuit. Quasi vero non habeatur utrumque diserte in Lege expressum, quod ubi mortuus fuerit Christus, florebit eius regnum usque in finem mundi. Isti vero ex secundo membro calumniae ansam arripiunt. Principium autem erroris fuit, quod ex sensu carnis splendorem regni Messiae aestimabant. Hinc fit ut Christum respuant, quia non respondet eorum figmento. Sub *Legis* nomine Prophetas etiam comprehendunt, et tempus praesens in verbo *manendi* pro futuro ponitur secundum phrasin hebraicam. Interrogatio ista, *quis est iste Filius hominis?* ludibrium in se continet, acsi Christus brevi illa refutatione victus iaceret: unde apparet quam arrogans sit inscitia. Perinde enim est acsi dixissent, I nunc, ac te Christum esse iacta, quum tua ipsius confessio te nihil affine habere coarguat.

35. *Adhuc ad breve tempus.* Tametsi hoc responso Dominus benigne eos admonet, simul tamen acriter eos pungit: obiurgat enim eos quod in luce coecutiant, et simul denuntiat brevi lucem ablatum iri. Quum dicit exiguum adhuc tempus restare lucis, confirmat quod iam dixerat de morte sua. Quamvis enim lucem non corporalis suae praesentiae, sed Evangelii intelligat, tamen ad discessum suum alludit, acsi diceret, Quum tunc abiero, non desinam lux esse: ita nihil mihi per tenebras vestras decedet. Quum dicit *lumen illis adesse*, oblique eos perstringit, quod oculis clausis lumen praetereant: ideoque indignos esse significat, quorum solvatur obiectio, quia sponte sibi errandi materiam accersant. Quod dicit lumen illis nonnisi ad breve tempus fulgere, incredulis omnibus commune est: nam Dei filiis Scriptura solem iustitiae promittit oriturum, qui nunquam occidat. Iesaiae 60, 19.: non fulgebit vobis posthac sol interdiu, neque luna per noctem, sed Dominus erit vobis in lucem aeternam. Omnibus tamen sollicite ambulandum est, quia lucis contemptum tenebrae sequuntur. Quae et causa est cur tam densa nox et caliginosa antehac pluribus saeculis mundo incubuerit, quod pauci dignati sunt ad coelestis sapientiae fulgorem incedere. Nobis enim illucet Christus per Evangelium, ut quam monstrat salutis viam sequamur. Ergo qui Dei gratia non utuntur, oblatum lumen quantum in se est exstinguunt. Et quo plus terroris incutiat, admonet quam misera sit eorum conditio, qui luce destituti toto vitae cursu errant. Nam pedem movere nequeunt sine lapsus vel etiam ruinae periculo. Iam vero in tenebris nos esse pronuntiat Christus, nisi ipse nobis praeluceat. Hinc collige quid valeat humanae mentis perspicacia, ubi ipsa sibi est dux et magistra extra Christum.

36. *Credite in lumen.* Hortatur ut fide lucis possessionem retineant. *Filios* enim lucis appellat, qui tanquam veri haeredes ea in finem usque fruuntur. *Haec loquutus est Iesus.* Mirum videri posset cur se ab illis subduxerit, qui tam cupide eum exceperunt: sed ex aliis Evangelistis colligere promptum est, de hostibus haberi hic sermonem, quos pium bonorum et simplicium studium pessime ure-

bat. Nam advenae, qui obviam Christo progressi erant, eum prosequuti sunt in templum usque, ubi in scribas et urbanam turbam incidit.

37. Porro quum tanta signa (vel, tam multa) fecisset coram ipsis, non crediderunt in eum: 38. Ut sermo Iesaiae prophetae compleretur, quem dixit, Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini, cui revelatum est? 39. Propterea non poterant credere, quia rursum dicit Iesaias, 40. Excoecavit eorum oculos, et induravit cor eorum ut non videant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. 41. Haec dixit Iesaias, quum vidit gloriam eius, et loquutus est de ipso.

37. *Quum tanta signa.* Ne quem impediat vel turbet, quod Christus a Iudaeis despectus fuerit, scandalum hoc Evangelista removet, ostendens praeclaris et minime ambiguis testimoniis fuisse instructum, quae fidem illi et doctrinae eius facerent: sed Dei gloriam et virtutem, quae in miraculis palam fulgebat, non fuisse a coecis conspectam. Principio itaque tenendum est, per Christum non stetisse quin fidem sibi conciliaret apud Iudaeos, quia pluribus miraculis abunde testatus est quisnam esset: ideo iniquum esse ac rationi minime consentaneum, ut eorum incredulitas quicquam illi detrahat. Sed quia hoc ipsum multos tenere anxios et perplexos poterat, unde tantus Iudaeis stupor, ut *visibilis* Dei potentia nihil eos moveret, ultra Iohannes progreditur, fidem scilicet non ex communi hominum sensu nasci, sed singulare rarumque Dei esse donum, atque hoc de Christo fuisse olim praedictum, quod vix pauci Evangelio credituri essent.

38. *Ut sermo Iesaiae.* Non significat Ioannes necessitatem ex vaticinio Iudaeis fuisse impositam: neque aliud protulit Iesaias (53, 1. cf. Rom. 10, 16.) quam quod illi Dominus ex arcanis consilii sui thesauris patefecit. Tacente quidem Propheta id accidere oportuit: sed quia nesciebatur quid futurum esset, nisi testatum Deus fecisset per os Prophetae, rem alioqui hominibus obscuram et fere incredibilem Evangelista in vaticinio, quasi in speculo, ante oculos ponit. *Domine, quis credidit.* Duo sunt huius sententiae membra. In priore Iesaias de Christo verba facere iam exorsus quum praevideat, quicquid de Christo promulgat ipse, et deinde per Apostolos publicandum erat, passim a Iudaeis reiectum iri, quasi ad immane prodigium stupens exclamat, Domine, quis credet auditui nostro? In secundo autem membro causam paucitatis agnoscit, quod scilicet homines suo marte huc minime perveniant, Deus autem non omnes vulgo illuminet, sed paucos Spiritus sui gratia dignetur. Quodsi inter Iudaeos non debuit obstinata multorum incredulitas obstare fidelibus, quantumvis numero pauci essent, eadem hodie quoque apud nos valeat ratio, ne Evangelii nos pudeat, quamvis paucos habeat discipulos. Imprimis tamen notanda est ea ratio quae subiicitur, quod scilicet fideles non proprium acumen, sed Dei revelatio faciat. *Brachii* nomine potentiam intelligi satis notum est. Dei brachium, quod in Evangelii doctrina inclusum est, Propheta latere admonet,

donec patefiat, ac simul testatur, non omnes promiscue huius revelationis esse participes: unde sequitur multos coecitati suae relinqui interioris lucis expertes, qui audiendo non audiant.

39. *Propterea non poterant credere.* Hoc est aliquanto durius: quia, ut verba sonant, obstructa Iudaeis via et praecisa credendi facultas fuit, eo quod Prophetae vaticinium coecitati eos addixerat, priusquam utrumvis ipsi eligerent. Respondeo nihil esse absurdi, si accidere secus non potuit quam Deus praeviderat. Sed notandum, simplicem nudamque Dei praescientiam rerum causam non esse: quanquam hic non tam praescientia Dei, quam iudicii et vindictae nobis habenda est ratio. Neque enim Deus quid e coelo speculetur facturos esse homines, sed quid ipse facturus sit pronuntiat: nempe quod stupore et vertigine percutiet impios, ut de ipsorum malitia ultionem sumat. Nam hic notatur causa propinqua et inferior, cur verbum suum, quod natura salutare est, Deus exitiale Iudaeis ac mortiferum esse velit, nempe quod sua malitia ita meriti essent. Hanc poenam ipsis impossibile fuit effugere, quum semel Deo statutum esset, ipsos in reprobum sensum coniicere, et verbi sui lucem illis vertere in tenebras. Nam posterius hoc vaticinium in eo dissimile est priori, quod illic Propheta non alios credere testatur, quam quos Deus gratuito suo beneplacito illuminat, cuius causa non apparet. Nam quum ex aequo perditi sunt omnes, Deus mera sua bonitate, quos visum est, a reliquis discernit. Hic autem obdurationem commemorat, qua ingrati populi malitiam ultus est Deus. Hos gradus qui non observant perperam diversos scripturae locos confundunt.

40. *Excoecavit cor.* Locus est ex Iesaia (6, 9. cf. Matth. 13, 14.) sumptus, ubi Dominus mature Prophetam admonet, non alium operae eius, quam docendo insumet, profectum fore nisi ut deterior reddatur populus. Primum ergo dicit, Vade, et dic populo huic, Audiendo audite et ne audiatis: acsi diceret, Mitto te ut verba facias apud surdos. Postea subiicit: Excoeca cor populi etc., quibus verbis significat, verbum suum reprobis in poenam se destinare, ut inde crassior reddatur eorum coecitas, atque in altiores tenebras mergatur. Formidabile sane Dei iudicium, quum humanas mentes doctrinae luce ita obruit, ut omni intelligentia priventur: imo quum ex unica eorum luce caliginem illis obducit. Porro notandum est, id accidentale esse verbo Dei, quod homines excoecat. Nihil enim minus consentaneum, quam ut nihil a mendacio differat veritas, panis vitae mortiferum fiat venenum et medicina augeatur morbus. Verum id hominum malitiae imputandum est, quae vitam convertit in mortem. Notandum praeterea est, Dominum aliquando per se ipsum excoecare hominum mentes, quum iudicio et sensu eas privat: aliquando per Satanam et pseudoprophetas, quum eorum fallaciis illas dementat: aliquando etiam per suos ministros, quum illis noxia ac letalis est salutis doctrina. Caeterum modo fideliter incumbant Prophetae in munus docendi, et laboris sui fructum Domino commendent. Etiamsi minus ex voto succedat, eos deficere vel labascere non oportet: sufficiat potius quod laborem suum Deo probari norunt, quamvis hominibus sit inutilis, imo odorem illum doctrinae, quem sibi mortiferum reddunt impii, bonum et suavem esse Deo, quemadmodum testatur Paulus (II. Cor. 2, 15.). *Cor* aliquando pro sede affectuum ponitur in scriptura: sed hic ut in pluribus aliis locis, pars

animae intellectiva quam vocant notatur hac voce. In eundem modum loquitur Moses, Deuter. 29, 4., Non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum. *Ut non videant oculis.* Meminerimus sermonem haberi a Propheta de incredulis qui iam ante Dei gratiam respuerant. Certum quidem est tales fore omnes natura, nisi Dominus quos elegit ad obsequium suum formaret. Itaque ab initio par est et indifferens hominum conditio: sed postquam reprobi ultro et propria malitia Deo rebelles fuerunt, huic vindictae locus est, ut in reprobum sensum coniecti ruere magis ac magis in suum exitium non desinant. Proinde quod Dominus eos converti non vult, ex eorum culpa manat, quia ipsi sibi desperationis fuerunt auctores. Breviter etiam his Prophetae verbis docemur, quale sit nostrae ad Deum conversionis initium, nempe ubi corda illuminat, quae ab ipso tamdiu aversa esse necesse est, dum Satanae tenebris occupantur. Contra autem ea est vis divinae lucis, ut nos ad se rapiat et in imaginem Dei transformet. Fructus conversionis additur *sanatio*, quo nomine intelligit Propheta Dei benedictionem ac prosperum statum, adeoque liberationem ex omnibus miseriis, quae ex ira Dei proveniunt. Iam si hoc reprobis contingit praeter verbi naturam, tenenda est antithesis contrarii usus, nempe in eum finem praedicari nobis verbum, ut nos illuminet in veram Dei notitiam, ut ad Deum convertat nosque illi reconciliet, quo beati ac felices simus.

41. *Haec dixit Iesaias.* Ne putarent lectores intempestive citari hoc vaticinium, diserte admonet Ioannes Prophetam non uni saeculo doctorem fuisse missum, quin potius ostensam illi fuisse Christi gloriam, ut eorum quae sub regno eius futura erant testis esset. Quorsum enim tendebant propheticae revelationes, nisi ut quod acceperant illi a Deo reliquis quasi per manus traderent? Caeterum pro confesso sumit Evangelista, quod viderit Iesaias gloriam Christi. Unde colligit, doctrinam suam ad futurum regni illius statum accommodasse.

42. Veruntamen etiam ex Principibus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisaeos non confitebantur, ne eiicerentur extra synagogam. 43. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei. 44. Iesus autem clamavit, et dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me: 45. Et qui videt me, videt eum, qui misit me. 46. Ego lux in mundum veni, ut quicunque credit in me, in tenebris non maneat.

42. *Veruntamen multi.* Quum Iudaei confuso strepitu et ferocia Christum tam proterve reiicerent, videri poterant ad unum omnes conspirasse. Dicit tamen Evangelista, in illa communi insania gentis multos sanae mentis fuisse. Memorabile sane exemplum gratiae Dei: nam impietas ubi semel praevaluit, quaedam est universalis lues, quae sua contagione singulas corporis partes inficit. Singulare ergo Dei donum est, quum in populo ita corrupto sinceri aliqui manent. Quanquam eadem Dei gratia hodie quoque perspicitur in mundo: nam quantumvis passim grassetur impietas et Dei contemptus,

ac furiose conentur innumeri exterminare prorsus Evangelii doctrinam, subinde tamen aliquos invenit recessus. Ita fit ut suas quasdam stationes habeat fides, ne prorsus exsulet a mundo. Particula *etiam* est emphatica: nam in ordine principum tam infestum et capitale Evangelii odium erat, ut incredibile esset unum aliquem illic posse fidelem inveniri. Eo magis admiranda Spiritus Dei virtus fuit, quae eo penetravit, quo nullus accessus patebat: quanquam non fuit illud unius aetatis vitium, quod praefracti et immorigeri Christo fuerint principes. Honor enim et opes et dignitas comitem fere habent superbiam. Quare difficile est spontanea humilitate domari, qui arrogantia inflati vix se homines esse agnoscunt. Quisquis ergo in mundo excellit, suam magnitudinem si sapiat habebit suspectam, ne illi sit obstaculo. Quod *multos* fuisse dicit, non ita accipias quasi aut maior aut dimidia pars fuerit: nam aliis comparati, quorum ingens erat turba, pauci erant: sed iidem erant multi, si in se reputarentur. *Propter Pharisaeos.* Improprie loqui videtur, dum fidem a confessione separat. Corde enim creditur ad iustitiam, ore confessio fit ad salutem (Rom. 10, 10.): nec fieri potest quin fides in corde accensa flammam suam proferat. Respondeo hic notari, quanta fuerit in illis fidei imbecillitas qui adeo tepebant, vel potius frigebant. In summa, significat Ioannes Christi doctrinam amplexos esse, quia a Deo profectam cognoscerent, sed non fuisse vivam in illis fidem, nec qua decet virtute praeditam, quia non dat suis Christus Spiritum timoris, sed constantiae, ut libere et intrepide confiteri audeant, quod ad ipso didicerunt. Etsi non arbitor istos prorsus obmutuisse: sed quia non satis ingenua erat eorum confessio, Evangelista meo iudicio simpliciter negat suam fidem professos esse. Ista enim legitima erat professio, ut palam Christo nomen darent. Quare nemo sibi blandiatur, qui ulla in parte tegit ac dissimulat fidem suam, ne incurrat in hominum odia. Nam quantumvis odiosum sit Christi nomen, non est excusabilis timiditas, quae ab eius confessione vel minimum deflectere nos cogit. Observa etiam minus esse in principibus fortitudinis et constantiae, quia fere in illis regnat ambitio, qua nihil magis servile est. Atque ut uno verbo dicam, terreni honores quasi aureis compedibus hominem ligant, ne libere officium suum faciat. Quo aequius obscuris et tenuibus sors sua ferenda est, quia multis saltem pessimis laqueis soluti sunt. Magnos interea et nobiles cum sua luctari fortuna decet, ne ipsos impediat quominus se Christo submittant. Pharisaeos terrori fuisse commemorat Ioannes: non quod per alios scribas et sacerdotes cuiquam impune liceret Christi se vocare discipulum, sed quia sub zeli specie impotentior in istis fervebat saevitia. Eximia quidem virtus est tuendae religionis zelus: sed ubi subest hypocrisis, nulla potest fingi pestis nocentior. Quo magis rogandus est Dominus, ut nos moderetur certa Spiritus sui regula. *Ne eiicerentur extra synagogam.* En quid illis obstiterit, nempe infamiae metus, quia eiecti fuissent e synagoga. Porro hinc apparet quanta sit hominum pravitas, quae optima quaeque Dei instituta non modo corrumpit et adulterat, sed in exitialem tyrannidem vertit. Excommunicatio nervus esse debuerat sanctae disciplinae, ut poena esset in promptu, si quis Ecclesiam contemneret. Atqui eo traducta fuerat, ut, quisquis fateretur se esse Christi, a societate fidelium exsularet: quemadmodum hodie Papa ad eandem tyrannidem exercendam

ius excommunicationis falso praetexit. Coeca rabie non modo fulminat contra omnes pios, sed Christum e coelesti solio deiicere conatur: et tamen titulum sacrae iurisdictionis, qua Ecclesiam suam ornavit Christus, impudenter obtendere non dubitat.

43. *Dilexerunt enim gloriam.* Quod nulla istis iniecta fuerit superstitio, sed solum apud homines probrum fugitarint, diserte exprimit Evangelista. Nam si plus apud eos valuit ambitio quam timor Dei, sequitur inani conscientiae metu fuisse liberatos. Iam observent lectores, quantae ignominiae damnetur apud Deum eorum timiditas, qui fidem suam apud homines invidiae metu dissimulant. Quid magis praeposterum, imo quid magis belluinum est, quam Dei iudicio frivolos hominum applausus praeferre? Atqui tali insania occupari omnes pronuntiat, qui hominum invidiam declinant ubi confitenda est pura fides: et merito. Nam Apostolus (Hebr. 11, 27.), quum invictam Mosis constantiam laudat, illum obduruisse dicit, acsi invisibilem vidisset: quibus verbis significat, ubi quis oculos in Deum defixit, infractum et plus quam adamantinum fore eius pectus. Hic ergo mollities, quae nos ad perfidam simulationem diffluere facit, quod in mundi aspectu sensus omnes nostri hebescunt: nam sincerus Dei aspectus statim omnes opum et honorum fumos discuteret. Eant nunc, quibus leve aliquod et quasi veniale delictum videtur esse obliquà Christi abnegatio, quum ex adverso pronuntiet Spiritus, foedius hoc portentum esse quam si coelum terrae misceatur. *Gloriam hominum amare* hoc loco significat, velle apud homines in pretio haberi. Ergo intelligit Evangelista, ita mundo addictos fuisse istos, ut hominibus quam Deo placere mallent. Adde quod dum Christi abnegatores hoc crimine accusat, simul ostendit vanam et nihili excommunicationem fuisse, qua Pontifices praeter ius et fas abutebantur. Quare inane esse terriculamentum sciamus, quicquid hodie anathematum crepat Papa, ubi nobis certo conscii sumus, nihil eum aliud moliri quam ut nos a Christo abducat.

44. *Iesus autem clamavit.* Huc spectat sententia, ut suos animet Christus ad iustam et inflexibilem fidei constantiam: subest tamen etiam increpatio, qua corrigere voluit perversum illum metum. Clamor ad vehementiam facit, quia non simplex est doctrina, sed exhortatio ad ipsos acrius stimulandos. Summa est, quod fides in Christo non in hominem quempiam mortalem, sed in Deum recumbit: quia nihil in Christo nisi divinum invenit, imo in eius facie Deum intuetur. Inde absurdum esse colligit et indignum, eam quasi dubiam nutare. Maior enim fieri Deo iniuria non potest, quam si nobis eius veritas non sufficiat. Is ergo demum in Evangelio rite profecit, qui fiducia hac subnixus non se hominibus, sed Deo credere contra omnes Satanae machinas firmus ac quietus persistit. Ergo ut Deo tribuamus suum honorem, non solum mundo vacillante, sed Satana etiam turbante et labefactante quicquid sub coelo est, standum in fide esse discamus. Dicuntur fideles in Christum non credere, quando in humano eius aspectu non subsistunt. Nam hic cum Patre se comparans Dei virtutem respicere nos iubet, quia carnis infirmitas nihil per se firmitatis habet. Postea quum discipulos hortabitur, ut in se credant, alius erit sensus. Neque enim illic opponitur Deus homini, sed Christus in medium cum suis omnibus donis statuitur, quae ad retinendam fidem nostram satis valere debent.

45. *Et qui videt me.* Videre istud pro Cognitione accipe. Nam ut conscientias, quae variis subinde agitationibus alioqui forent obnoxiae, bene ac penitus tranquillet, ad Patrem nos revocat. Ideo enim certa est firmaque fidei stabilitas, quia mundo est superior. Ubi autem vere Christus cognoscitur, in eo refulget Dei gloria, ut certo sciamus, non pendere ab homine quam in ipsum habemus fidem: sed in Deo aeterno fundatam esse, quia a Christi carne ad divinitatem assurgit. Quodsi ita est, non tantum perpetuo in corde fixa esse debet, sed etiam intrepide se in lingua, ubi opus est, proferre.

46. *Ego lux veni.* Quo discipulos suos fortiores et magis strenuos reddat, pergit adhuc in praedicanda fidei certitudine. Ac primo se in mundum venisse testatur, ut lux esset, qua eruantur homines a tenebris et erroribus: et simul potiundi tanti boni modum ascribit dicens, *ut quicunque credit in me etc.* Porro ingratitudinis eos omnes insimulat, qui suo Evangelio edocti se ab incredulis non separant. Nam quo praestantius est hoc bonum, a tenebris vocari in lucem, eo minus excusationis habent, qui lucem in se accensam ignavia sua vel neglectu suffocant. Multum ponderis inest his verbis, *veni lux in mundum.* Nam etsi ab initio lux fuit Christus, non tamen frustra hoc se titulo insignit, quod venerit ad praestandum lucis munus. Atque ut habeamus gradus distinctos, aliis se lucem esse magis docet quam sibi: deinde, non tantum angelis, sed etiam hominibus: tertio, se exhibitum fuisse in carne, ut plenum fulgorem emitteret. Universalis particula consulto addita esse videtur, partim ut cunctis fidelibus sine exceptione bonum hoc commune faceret: partim ut incredulos ostenderet, ideo perire in tenebris, quia sponte lucem fugiunt. Iam si in unum coacervetur tota mundi sapientia, ne scintilla quidem verae lucis in illa congerie reperietur: sed potius erit informe chaos, quando unius Christi proprium est, nos a tenebris liberare.

47. Et si quis audierit verba mea, neque crediderit, ego non iudico eum: non enim veni, ut iudicem mundum, sed ut servem mundum. 48. Qui reiicit me, et non accipit verba mea, habet qui ipsum iudicet: sermo, quem loquutus sum, ille iudicabit eum in novissimo die. 49. Quia ego a me ipso non loquutus sum: sed qui me misit Pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, et quid loquar. 50. Et novi, quod mandatum eius vita aeterna sit: quae itaque ego loquor, sicuti mihi dixit Pater, ita loquor.

47. *Si quis audierit verba mea.* Postquam de gratia sua disseruit suosque hortatus est ad fidei constantiam, nunc pungere incipit rebelles. Quanquam hic quoque severitatem mitigat, qua digna est eorum impietas, qui veluti ex animi proposito Deum reiiciunt. Iudicium enim de his ferre supersedet, quia potius venerit in omnium salutem. Primo loco tenendum est, ipsum hic non de quibuslibet incredulis loqui, sed qui scientes et volentes doctrinam Evangelii sibi monstratam reiiciunt. Cur ergo damnare eos Christus non vult? Nempe hic deposita ad tempus iudicis persona, quo plus animi omnes habeant ad resipiscentiam, salutem promiscue omnibus offert et bra-

chia sua ad omnes amplexandos extendit. Quanquam interea crimen non levi circumstantia amplificat, si tam benignam et suavem invitationem repudient: perinde enim est acsi dixisset, Ecce ego asto ad omnes vocandos, et oblitus personae iudicis hoc unum habeo propositum, ut alliciam omnes, et qui iam bis perditi videntur, ab interitu eripiam. Nemo igitur ob Evangelii contemptum damnatur, nisi qui amabile salutis nuntium aspernatus ultro sibi exitium accersere voluit. *Iudicandi* verbum, ut patet ex antitheto *servare*, pro damnare hic accipitur. Hoc autem ad proprium et genuinum Christi munus referri debet. Nam quod Evangelii causa gravius damnantur increduli, accidentale est, non ex eius natura, ut aliquoties diximus.

48. *Qui reiicit me.* Ne sibi indulgeant impii, quasi impune adversus Christum lasciviant, hic horrendam denuntiationem addit, quod, etiamsi quiescat ipse, sola tamen doctrina sufficiat ad eos damnandos: quemadmodum alibi alio iudice opus fore negat (supra 5, 45.) quam Mose, in quo gloriabantur. Sensus est igitur, Ego quidem ingenti salutis vestrae desiderio flagrans, iure meo abstineo in vobis damnandis, et totus ad servandum incumbo quod periit: sed non propterea putetis vos e manu Dei elapsos: nam ut maxime taceam, solus sermo, qui a vobis contemptus fuerit, idoneus est iudex. *Et non accipit verba.* Posterius membrum exegesis est prioris. Quia enim ingenita est hominibus hypocrisis, nihil illis facilius est quam verbo tenus iactare se paratos esse ad recipiendum Christum: et videmus quam vulgaris sit etiam inter pessimos quosque haec iactantia. Quare tenenda est ista definitio, Christum reiici, ubi non amplectimur puram Evangelii doctrinam. Papistae pleno quidem ore Christi nomen personant: simulatque profertur sincera eius veritas, nihil illis odiosius. Tales non secus ac Iudas Christum osculantur. Ideo discamus eum in verbo suo includere, et illi praestare, quem unice exigit, obedientiae cultum. *Sermo quem loquor.* Non potuit magis splendido elogio extolli Evangelii auctoritas, quam dum illi iudicii potestas defertur. Nam secundum haec verba nihil aliud erit extremum iudicium, quam Evangelicae doctrinae approbatio. Conscendet quidem ipse Christus tribunal, sed sententiam ex verbo, quod nunc praedicatur, laturum se asserit. Haec denuntiatio extremum impiis terrorem incutere debet, quando eius doctrinae iudicium effugere non poterunt, cui nunc tam superbe insultant. Significat tamen Christus nunc eos sensu carere, quando extremi iudicii mentionem facit. Tunc enim palam fore admonet, quae nunc illis ludibrio est poena. Rursum inaestimabilis ad pios consolatio hinc redit, quod utcunque nunc a mundo damnentur, se tamen iam in coelo absolutos esse non dubitant, quia ubicunque sedem habet Evangelii fides, erectum est Dei tribunal ad servandum. Hoc iure freti, non est quod Papistas moremur cum praeposteris eorum iudiciis, quia fides nostra etiam supra angelos eminet.

49. *Quia a me ipso non loquor.* Ne quid externa hominis species de maiestate Dei detrahat, subinde nos revocat Christus ad Patrem. Hac de causa toties Patris meminit. Et certe, quum nefas sit, alio transferre ullam divinae gloriae micam, necesse est profectum a Deo esse sermonem, cui iudicium defertur. Hic autem se a Patre Christus discernit, non secundum divinam personam simpliciter, sed potius secundum carnem, ne scilicet doctrina humanitus aestimata minus

haberet ponderis. Caeterum, si hominum legibus ac doctrinae subessent conscientiae, non congrueret haec Christi ratio. Sermo, inquit, meus iudicabit, quia non prodiit ab homine: iuxta illud, Unus est legislator etc. (Iac. 4, 12.). Quin etiam hinc colligere licet, quam immane sit sacrilegium, quod animas ausus est Papa suis commentis obstringere. Plus enim sibi hoc modo arrogat quam Dei Filius, qui se loqui negat nisi ex Patris sui praescripto.

50. *Mandatum eius vita aeterna sit.* Iterum doctrinae suae fructum commendat, quo libentius se omnes illi submittant. Iam vero aequum est, ut Dei ultionem sentiant impii, quem vitae auctorem habere nunc recusant.

CAPUT XIII.

1. Ante diem festum Paschae sciens Iesus venisse horam suam, ut transiret ex hoc mundo ad Patrem, quum dilexisset suos, qui in mundo erant, in finem dilexit eos. 2. Et coena facta, quum diabolus iam immisisset in cor Iudae Simonis Iscariotae, ut eum traderet, 3. Sciens Iesus, quod omnia dedisset illi Pater in manus, et quod a Deo exisset, et ad Deum iret, 4. Surgit a coena, et ponit vestes: et accepto linteo praecingit se ipsum. 5. Deinde iacit aquam in pelvim, et coepit lavare pedes discipulorum, et abstergere linteo, quo praecinctus erat. 6. Venit ergo ad Simonem Petrum, qui ei dicit, Domine, tu mihi lavas pedes? 7. Respondit Iesus et dixit ei, Quod ego facio, tu nunc non cognoscis: scies autem postea.

1. *Ante diem festum.* Multa consulto praeterit Ioannes, quae a Matthaeo et reliquis sciebat narrata esse. Ipse vero tractandum sumit quod ab illis fuerat omissum, quo in numero est historia de pedum lotione. Tametsi vero postea clarius exponet, quem in finem pedes laverit Christus suis discipulis, uno tamen verbo hic praefatur, testatum eiusmodi symbolo fuisse constantem ac perpetuum amorem, quo semel illos complexus erat, ut eius conspectu privati certo tamen statuerent ne morte quidem fuisse exstinctum. Quae persuasio etiam in cordibus nostris haerere nunc debet. Verba sunt, Christum *usque in finem amasse suos, qui in mundo erant.* Cur hac periphrasi Apostolos designat, nisi ut sciamus illos eo maiori curae fuisse Christo, quia in periculosa et difficili militia, ut nos, laborabant? Quare etsi procul videmur a Christo abesse, sciendum tamen est nos ab eo respici, quia suos diligit qui in mundo versantur. Neque enim dubium est quin eundem nunc quoque affectum gerat, quem in ipso mortis articulo retinuit. *Ut transiret ex hoc mundo ad Patrem.* Loquutio notatu digna: refertur enim ad Christi notitiam, quod mor-

tem suam noverit transitum esse ad coeleste Dei regnum. Quodsi illuc properans solito amore non destitit suos prosequi, non est cur nunc putemus mutatum esse eius affectum. Iam quum primogenitus sit ex mortuis, pertinet ista mortis definitio ad totum Ecclesiae corpus, quod sit ad Deum transitus, a quo nunc peregrinantur fideles.

2. *Coena facta.* Totum Christi consilium in lavandis suorum pedibus, et fructum huius historiae fusius mox tractabimus suo loco. Nunc sequamur verborum contextum. Dicit hoc fuisse factum, quum iam in animo haberet Iudas Christum prodere, non tantum ut ostenderet miram Christi patientiam, qui tam scelerato et perfido defectori pedes lavare sustinuit: sed etiam tempus illud data opera sumpsisse, quo velut extremum vitae suae actum morti vicinus perageret. Quod diaboli impulsu conceptum a Iuda proditionis consilium fuisse dicit, hoc ad exprimendam sceleris atrocitatém valet. Fuit enim horribile istud et plus quam tragicum facinus, in quo se protulit Satanae efficacia. Verum quidem est nihil ab hominibus mali perpetrari, quo non eos incitet Satan, sed ut quodque magis tetrum et exsecrandum est scelus, ita in eo magis considerandus est diaboli furor, qui homines a Deo relictos sursum ac deorsum rapit. Caeterum, etsi hominis concupiscentia Satanae flabello accenditur, ipsa tamen fornax esse non desinit, ipsa ignem intus conceptum habet, ipsa flabelli agitationem cupide recipit, ut impiis sublata sit omnis excusatio.

3. *Sciens Iesus, quod omnia dedisset.* Hoc ideo additum fuisse interpretor, ut sciamus unde Christo tam composita animi quies, nempe quod iam mortis victor animum ad triumphum, qui mox secuturus erat, extulit. Solent homines metu perculsi multa agitare: nullum talem in Christo fuisse motum Evangelista significat, quia tametsi a Iuda mox tradendus esset, omnia tamen sciebat a Patre sibi esse tradita. Si quis roget, quomodo igitur postea eousque moeroris redactus fuerit ut sanguinem sudaret, respondeo, utrumque fuisse necessarium ut mortem horreret, ac nihilo minus intrepide perageret ómnes Mediatoris partes.

4. *Posuit vestes.* Superiorem tantum vestem ab eo depositam fuisse intellige, non tunicam. Scimus enim Orientales oblongis vestibus fuisse usos. Quae paulo post sequuntur verba, *coepit lavare pedes etc.*, consilium potius Christi, quam externum actum exprimunt. Nam subiicit Evangelista eum a Petro exorsum esse.

6. *Domine, tu mihi lavas pedes?* Oratio est abominantis rem absurdam et indignam. Nam interrogando quidnam faciat Christus, quasi manum illi iniicit. Laudabilis quidem modestia, nisi quovis cultu atque honore potior obedientia esset apud Deum, imo nisi haec vera et unica humilitatis regula esset, subiicere nos in obsequium Dei, et sensus omnes nostros habere eius arbitrio devinctos, ut quicquid sibi placere pronuntiat nobis quoque absque ulla controversia probetur. Imprimis ergo lex ista rite colendi Dei tenenda est, ut parati simus absque mora subscribere, simulatque aliquid mandat.

7. *Quod ego facio.* His verbis docemur simpliciter obsequendum esse Christo, etiamsi non appareat ratio, cur hoc vel illud fieri velit. In domo bene morata consilium est penes unum patremfamilias: illi servos decet manus ac pedes impendere. Nimis ergo fastuosus est, qui Dei imperium detrectat, cuius ratio ei nota non fuerit. Quin etiam latius patet ista admonitio, ne scilicet nescire nobis mo-

lestum sit quae Deus vult nobis esse ad tempus abscondita. Nam quavis scientia doctior est haec ignorantiae species, quum Domino concedimus ut supra nos sapiat.

8. Dicit ei Petrus, Non lavabis pedes meos in aeternum. Respondit ei Iesus, Si non lavero te, non habebis partem mecum. 9. Dicit ei Simon Petrus, Domine, non pedes meos solum, sed et manus et caput. 10. Dicit ei Iesus, Qui lotus est, non opus habet lavari, nisi pedes, sed mundus est totus: et vos mundi estis, sed non omnes. 11. Noverat enim proditorem suum: propterea dixit, Non omnes mundi estis.

8. *Non lavabis.* Hactenus excusabilis fuit Petri modestia, quanquam ne illa quidem vitio carebat. Nunc tamen gravius peccat, quod correptus nondum cedit. Atque hoc commune vitium est, ut ad errorem pertinacia accedat. Speciosus quidem color, quod ex reverentia oritur detrectatio. Sed quia dicto simpliciter obsequens non est, ipsum quoque asserendi Christo sui honoris studium gratiam perdit. Haec igitur vera est fidei sapientia, quicquid a Domino proficiscitur, tanquam rite et ordine factum probare et reverenter amplecti. Nec certe aliter nomen eius sanctificari a nobis poterit: quia nisi statuamus optima ratione fieri quicquid facit, subinde obstrepet caro nostra ut proterva est, nec suum illi honorem nisi coacta cedet. In summa, donec se in Dei operibus iudicandi licentia homo abdicaverit, etiamsi Deum ipsum honore prosequi studeat, sub specie humilitatis semper latebit superbia. *Si non lavero te.* Haec Christi responsio nondum exprimit, quo consilio lavare instituerit discipulis pedes. Tantum similitudine ab anima ad corpus deducta admonet, nihil se novum facere aut persona sua alienum discipulis lavando pedes. Interim ostendit quam stulte sapiat Petrus. Idem et nobis accidet simulac nobiscum litigare coeperit Dominus. Quamdiu tacet, non temere ab eo se dissentire putant homines: verum nihil illi facilius, quam uno verbo refutare quicquid colorum obtendunt. Quia dominus ac magister est Christus, absurdum videtur Petro pedes ab eo suos lavari. Atqui tale officium repellens, quod praecipuum est in salute sua repudiat. Continet etiam haec sententia generalem doctrinam, nos omnes foetidos esse et inquinatos coram Deo, donec sordes nostras Christus abstergat. Iam quum ipse sibi uni vindicet abluendi munus, suam quisque immunditiem illi purgandam offerat, ut locum obtineat inter Dei filios. Sed antequam ultra progredimur tenendum est, quid hic significet *lavandi* verbum. Sunt qui ad gratuitam peccatorum veniam, sunt etiam alii qui ad vitae novitatem referant: tertii ad utrumque extendunt, quod postremum ego libenter admitto. Lavat enim nos Christus, quum peccata nostra sacrificii sui expiatione delet, ne in Dei iudicium veniant. Lavat rursum, quum pravas et vitiosas carnis cupiditates Spiritu suo abolet. Sed quia paulo post in contextu patebit, de regenerationis gratia eum loqui, in illa sententia praecise non insisto, quod hic ablutionem veniae complexus sit.

9. *Domine, non tantum pedes.* Quum audiret Petrus se esse perditum, nisi purgationem a Christo oblatam admitteret, haec necessitas ad eum domandum apta demum magistra fuit. Ergo deposita

contentione cedit: sed vult lavari totus. Et vere quidem agnoscit, se totum quantus quantus est natura sordibus refertum esse, ideoque nihil agi, si una tantum in parte abluatur. Sed hic quoque per incogitantiam errat, quod acceptum iam beneficium pro nihilo ducit. Perinde enim loquitur acsi nulla adhuc peccatorum remissione, nulla Spiritus sanctificatione donatus esset. Itaque merito hic quoque a Christo reprehenditur. Quid enim illi antea contulerit in memoriam revocat. Quanquam simul omnes suos admonet sub unius hominis persona, ut acceptae gratiae memores, quid adhuc sibi in posterum opus sit, reputent. Primo dicit fideles totos esse *mundos*, non quod omni ex parte puri sint, ut nulla in illis macula amplius haereat, sed quoniam praecipua sui parte mundati sunt, dum scilicet ablatum est regnum peccato, ut iustitia Dei superior sit: quemadmodum si quis totum corpus sanum dicat, quod nullo universali morbo infectum est. Ergo vitae novitate nos Christi discipulos testemur oportet, quando se puritatis auctorem in suis omnibus esse praedicat. Caeterum haec etiam altera similitudo ad rem praesentem adducta est, ne lotio pedum quasi absurda reiiceretur a Petro. Quemadmodum enim Christus a capite usque ad pedes abluit, quos sibi discipulos initiat, ita in eis quos purgavit inferior pars quotidie purganda restat. Neque enim primo statim die toti regenerantur filii Dei, ut nihil quam coelestem vitam spirent: quin potius manent in illis carnis reliquiae, quibuscum tota vita assiduum certamen habent. Ergo *pedes* metaphorice vocantur omnes affectus et curae, quibus mundum contingimus. Nam si omnes nostri partes occuparet Spiritus, nihil cum mundi sordibus nobis amplius esset: nunc vero qua parte sumus carnales humi reptando, vel saltem pedes in lutum figendo, tantundem immundi sumus. Ita semper invenit Christus quod in nobis purget. Porro hic de remissione peccatorum non agitur: sed de renovatione, qua paulatim et per continuos successus Christus suos prorsus a carnis cupiditatibus eximit.

10. *Et vos mundi estis.* Haec propositio est quasi minor in syllogismo, unde sequitur pedum lotionum proprie eos decere. Exceptio tamen additur, ut se quisque excutiat, si fore tangatur Iudas resipiscendi affectu: quanquam in tempore voluit reliquos discipulos munire, ne sceleris, quod mox patefaciendum erat, atrocitas eos turbaret, acsi in corde coelesti gratia imbuto conceptum esset. Consulto tamen nomine abstinet, ne illi resipiscentiae ianuam praecludat. Verum quum ille deploratus esset, nonnisi ad augendam eius culpam valuit admonitio. Discipulis autem valde profuit, quod inde melius illis innotuit Christi divinitas: deinde senserunt puritatem non esse vulgare Spiritus donum.

12. Postquam ergo pedes eorum lavit, et recepit vestimenta sua, discumbens rursum, dicit illis: Scitis, quid fecerim vobis? 13. Vos me vocatis, Magister et Domine: et bene dicitis, sum etenim. 14. Proinde si ego, qui Dominus sum et Magister, lavi pedes vestros: vos etiam debetis alii aliorum lavare pedes. 15. Exemplum enim dedi vobis, ut, quemadmodum ego feci vobis, ita faciatis et vos. 16. Amen, amen

dico vobis, non est servus maior domino suo, neque Apostolus maior eo, qui ipsum mittit (infra 15, 20. Matth. 10, 24.). 17. Si haec noveritis, beati estis, si feceritis ea.

12. *Postquam ergo etc.* Nunc tandem quo consilio laverit Christus discipulis pedes exponit. Nam quod inseruit de spirituali lotione, quasi digressio fuit a proposito. Nisi mora a Petro iniecta esset, Christus de illa re verbum facturus non erat. Nunc ergo facti sui rationem aperit: nempe se, qui Magister est omnium et Dominus, exemplum tradidisse quod sequantur pii omnes, ne quis ad officium quantumvis abiectum et vile fratribus suis et aequalibus praestandum, descendere gravetur. Nam hinc caritatis neglectus, quod se quisque pluris faciens quam par sit reliquos fere omnes despicit. Nec simpliciter modestiam docere voluit, sed simul praescribere hanc caritatis regulam, ut alii vicissim aliis serviant. Nulla enim est caritas ubi non est voluntaria in iuvando proximo servitus. *Scitis quid fecerim.* Videmus Christum sic ad exiguum tempus celasse discipulos, ut probata eorum obedientia tempestive illis patefecerit, quod prius oportuerat ipsos nescire. Nec vero iam exspectat dum interrogent, sed ultro praevenit. Idem et nobis usu veniet, si modo passi fuerimus etiam per ignotas vias nos ipsius manu regi.

14. *Si ego qui Dominus sum.* Argumentum a maiori ad minus. Impedit superbia, ne ea, quae inter nos vigere debebat, colatur aequalitas. Christus vero, qui longe super omnes eminet, se demittit ut pudorem superbis incutiat qui ordinis sui et gradus obliti a fraterna communicatione sese eximunt. Quem enim se putat mortalis homo, si fratrum onera ferre, si se accommodare aliorum moribus, si denique suscipere officia recusat, quibus continetur Ecclesiae unitas? Summa est, nimium sibi hominem arrogare, qui non cogitat ea lege se inter infirmos fratres versari, ut officiis etiam in speciem sordidis benigne et comiter se subiiciat. Notandum est etiam, quod Christus se exemplum dedisse admonet. Neque enim omnia eius facta promiscue ad imitationem trahi convenit. Papistae se Christi exemplo quadragesimale ieiunium servare iactant. Atqui videndum imprimis erat, an exemplum prodere voluerit, ad cuius normam se discipuli formarent. Nihil vero legitur tale. Quare non minus perversa est aemulatio, quam si in coelum volare tentarent. Adde quod ubi Christum sequi decebat, simiae fuerunt magis quam imitatores. Quotannis theatricam pedum lotionem instituunt: ita inani nudaque ceremonia se pulcre defunctos esse putant, defuncti sibi permittunt fratres contemnere. Neque id modo, sed postquam duodecim hominibus laverunt pedes, omnia Christi membra crudeliter lacerant, adeoque in faciem Christi ipsius conspuunt. Quare nihil quam foedum Christi ludibrium est comica illa pompa. Nec certe Christus hic anniversarium ritum commendat, sed nos tota vita paratos esse iubet ad lavandos fratrum pedes.

16. 17. *Amen, amen dico vobis.* Sunt quidem proverbiales sententiae, quarum usus longius patet, quae tamen ad praesentem circumstantiam aptandae sunt. Quare falluntur meo iudicio, qui generaliter eas accipiunt, quasi hic discipulos Christus hortetur ad crucis tolerantiam. Verius enim est illis pro suo instituto usum esse. Postea subiicit *beatos* esse, si haec cognoscant et faciant. Neque enim

vera cognitio dici meretur, nisi quae fideles eousque adducit, ut se capiti suo conforment. Vana potius imaginatio est, dum Christum et quae Christi sunt extra nos conspicimus. Hinc collige, donec se quis fratribus suis subiicere didicerit, eum nescire, sitne Christus magister. Quum autem nemo se omni ex parte fratribus impendat, multi etiam lente et frigide se in caritatis officiis exerceant, hinc apparet quantum a plena fidei luce adhuc distemus.

18. Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim, sed ut impleatur Scriptura, Qui edit panem mecum, sustulit contra me calcaneum suum. 19. Iam nunc dico vobis, priusquam fiat, ut quum factum fuerit, credatis quod ego sim. 20. Amen, amen dico vobis, qui recipit, si quem misero, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum, qui misit me (Matth. 10, 40.).

18. *Non de omnibus vobis loquor.* Iterum significat esse aliquem inter discipulos, qui nihil minus sit re ipsa quam discipulus. Idque facit partim causa Iudae, quo magis eum inexcusabilem reddat, partim reliqui coetus, ne quem labefactet Iudae ruina. Neque tantum eos animat, ut cadente Iuda ipsi nihilominus in sua vocatione perstent: sed quia non omnium communis sit felicitas cuius meminit, eo maiore studio expetendam esse docet, et constantius in ea manendum. Iam hoc ipsum quod perstabunt electioni suae tribuit. Nam ut caduca est hominum virtus, ad quamlibet auram nutaret levissimoque impulsu rueret, nisi sustineret eam Dominus manu sua: sed quia gubernat quos elegit, quascunque machinas admoveat Satan, nihil proficiet quin firma constantia ad finem usque perseverent. Nec tantum perseverantia hic electioni accepta fertur, sed etiam pietatis initium. Unde fit ut unus magis quam alter se Dei verbo addicat? nempe quia electus est. Unde fit rursum ut pergat idem in recto piae vitae cursu, nisi quia propositum Dei stabile est, ut inchoatum manu sua opus absolvat? Denique hic fons est discriminis inter filios Dei et incredulos, quod priores adoptionis Spiritu trahuntur ad salutem, alios caro sua nullo freno cohibita in exitium rapit. Poterat alioqui dicere Christus, Scio qualis unusquisque vestrum futurus sit: sed ne quid sibi arrogent, quin potius sola gratia, non propria virtute a Iuda se differre agnoscant, electionem illis gratuitam statuit in qua sint fundati. Quare discamus inde pendere omnes salutis nostrae partes. Quod autem alibi Iudam inter electos numerat, diversus est loquendi modus, non contrarius. Nam illic notatur temporalis electio, qua Deus ad certum aliquod opus nos destinat, sicuti Saul, qui in regem electus erat, reprobus tamen fuit. Nunc autem de aeterna electione disserit Christus, qua efficimur filii Dei, et qua Deus ante mundum conditum nos praedestinavit ad vitam. Et reprobos quidem interdum ornat Deus Spiritus donis, ad exsequendum quod illis iniungit munus. Sic regiae in Saule virtutes ad tempus refulgent, sic et Iudas egregiis dotibus pollebat, quales Apostolum Christi decebant: sed alia longe est Spiritus sanctificatio, qua Dominus nonnisi filios suos dignatur. Nam eos mente et corde renovat, ut in eius conspectu sancti sint et irreprehensibiles. Deinde vivam in illis radicem habet, quae evelli

nunquam potest, quia poenitentia caret Dei adoptio. Hoc interea fixum manet, divinae esse electionis munus, quod Christi doctrinam fide amplexi vita etiam sequimur, atque hanc unicam esse beatitudinis nostrae causam, qua discernimur a reprobis, quod illi destituti gratia Spiritus male pereunt, nos Christum habemus custodem, qui manu sua nos regit virtuteque sua tuetur. Hic praeterea clarum divinitatis suae testimonium Christus reddit, primum, quum se pronuntiat non iudicare humano more, deinde, quum se electionis facit auctorem. Nam istud *scire*, de quo loquitur, proprium est Dei: sed alterum hoc efficacius, quum a se testatur fuisse electos, qui ante mundi creationem electi sunt. Nam hoc tam insigne divinae eius potentiae specimen magis afficere nos debet, quam si centies ipsum Scriptura vocaret Deum. *Ut impleatur Scriptura.* Videri absurdum poterat, qui ad ordinem tam honorificum electus fuerat, non simul vera pietate fuisse imbutum: prompta enim erat exceptio, cur non elegisset Christus, quem inter Apostolos asciscere volebat? imo cur Apostolum creasset, quem noverat adeo scelestum fore? Sic ergo fieri oportuisse admonet, quia praedictum fuerat, vel saltem nihil novum accidere, quia idem expertus fuerit David. Quidam enim vaticinium citari existimant, quod proprie in Christum competat. Aliis videtur esse simplex comparatio: quod sicuti David ab hoste domestico indigne proditus fuit, ita similis Dei filios maneat conditio. Secundum hos sensus esset: Quod unus ex meis discipulis nefarius est proditor magistri, non incipit nunc primum haec perfidia grassari in mundo: quin potius hodie usu venit, quod Scriptura testatur fuisse iam olim factum. Sed quum in Davide adumbratum fuerit, quod plenius in Christo postea spectandum erat, prioribus libenter assentior, qui impletum proprie fuisse exponunt quod Spiritu prophetico praedixerat David (Ps. 40, 11.). Videtur praeterea nonnullis abrupta esse oratio, in qua subaudiendum sit principale verbum. Verum si uno contextu legas, Ut impleatur Scriptura, Qui mecum edit panem, elevat contra me calcaneum, nihil deficiet. Porro *tollere calcaneum* metaphorice significat praetextu amicitiae aliquem per insidias adoriri, ut opprimatur incautus. Iam quod passus est Christus, qui caput nostrum est et exemplar, patienter quoque nobis ferendum est, qui sumus eius membra. Et certe ordinarium hoc saeculis fere omnibus in Ecclesia fuit, ut nullos haberet hostes magis infensos quam domesticos. Quare ne fideles perturbet talis indignitas, mature se ad tolerandos proditores assuefaciant.

19. *Iam nunc dico vobis.* Hac sententia suos admonet, adeo causam non esse cur labascant, quum ex eorum coetu prodierit unus reprobus ut eorum fidem melius confirmari deceat. Nisi enim oculis cerneremus in Ecclesia, quod de eius aerumnis et certaminibus praedictum est, merito subiret animos nostros dubitatio, ubinam vaticinia: quum autem Scripturae veritas cum experientia nostra congruit, tunc melius sentimus, nos curae esse Deo eiusque providentia gubernari. Caeterum hac loquutione, *credatis quod ego sum*, significat se Messiam illum esse qui promissus fuerat: non quod Iudae proditio ad fidem adducere coeperit discipulos, sed quia maiores progressus fides ipsorum fecit, quum ad earum rerum experientiam descenderent, quas audierant prius ex ore Christi. Iam vero duplex potest esse sensus, ut post rei eventum credituros dicat, quia eum nihil latuerit, vel nihil eorum defuerit illi, quae de Christo testatur Scriptura. Quoniam

autem uterque non male quadrat, liberum sit per me lectoribus hunc vel illum eligere.

20. *Amen, amen dico vobis.* Vel novus hic sermo describitur, et quidem abruptus ac mutilus, vel scandalo Christus occurrit, quod exoriturum erat ex Iudae scelere. Nam Evangelistae non semper contexunt perpetuas conciones Christi, sed interdum diversas sententias truncatim congerunt: quanquam magis probabile est, voluisse Christum offendiculo mederi. Plus satis apparet quam teneri simus ad recipienda ex malis exemplis vulnera: ita fit ut unius hominis defectio ducentis aliis letale infligat vulnus ad exstinguendam eorum fidem, decem aut viginti piorum hominum constantia vix unum aedificet. Ergo quum tale monstrum poneret Christus ante oculos, simul necesse fuit, discipulis manum porrigere, ne perculsi novitate retrocederent. Nec illorum modo habuit rationem, sed posteris etiam consuluit: nam alias posset hodie quoque Iudae memoria nobis graviter nocere. Quum enim diabolus non potest nos a Christo ipsius doctrinae odio alienare, vel taedium vel contemptum ex ministris ipsis ingerit. Haec autem Christi admonitio ostendit iniustum esse, ut quicquam ex dignitate Apostolica minuat quorundam impietas, qui in officio perperam et scelerate versantur. Ratio est, quia considerandus sit Deus ministerii auctor, in quo certe nihil reperiemus contemptu dignum: deinde etiam Christus ipse, qui constitutus a Patre unicus doctor per Apostolos suos loquitur. Ergo quisquis Evangelii ministros recipere non dignatur, Christum in illis et Deum in Christo reiicit. Inepti autem et absurdi sunt Papistae dum ad stabiliendam suam tyrannidem hoc ad se encomium trahunt. Nam primum se alienis et emendicatis plumis ornant, quum nihil habeant Christi Apostolis affine: deinde, ut Apostolos esse demus, nihil minus voluit Christus hoc loco, quam ius suum ad homines transferre. Quid enim aliud est recipere quos mittit Christus, nisi locum illis dare, ut iniunctum sibi munus impleant?

21. Haec quum dixisset Iesus, turbatus est spiritu, et testificatus est ac dixit, Amen, amen dico vobis, quod unus ex vobis me tradet. 22. Aspiciebant itaque se mutuo discipuli, dubitantes de quo diceret. 23. Porro unus ex discipulis Iesu, quem Iesus diligebat, discumbebat in eius sinu. 24. Annuit ergo illi Simon Petrus, ut interrogaret, quisnam esset, de quo diceret. 25. Quum ergo discubuisset ille super pectus Iesu, dicit illi, Domine, quis est? 26. Respondet Iesus, Ille est, cui ego intinctam buccellam dedero. Et quum buccellam intinxisset, dat Iudae Simonis filio Iscariotae. 27. Et post buccellam intravit in eum Satanas. Dicit ergo ei Iesus, Quod facis, fac citius. 28. Hoc autem quorsum dixisset illi, nemo discumbentium scivit. 29. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod diceret illi Iesus, Eme, quibus opus habemus ad diem festum: vel ut pauperibus aliquid daret.

21. *Haec quum dixisset Iesus.* Quo sanctius est munus Apostolicum maiorque eius excellentia, eo foedior magisque detestanda fuit Iudae proditio. Tale igitur tamque immane portentum Christo ipsi horrorem incussit, dum videt incredibili unius hominis scelere foedari sacrum illum ordinem, in quo Dei maiestas relucere debuerat. Eodem pertinet quod subiicit Evangelista, eum *testificatum esse.* Nempe quia res magis prodigiosa erat, quam ut simpliciter dicta statim credi posset. *Turbatum* spiritu Christum dicit, ut sciamus non vultu modo et verbis speciem turbati hominis dedisse, sed penitus ita fuisse in animo suo affectum: et *Spiritus* pro mente capitur vel anima. Neque enim quorundam opinioni subscribo, qui Christum exponunt quasi violento Spiritus motu fuisse impulsum, ut in haec verba prorumperet. Fateor quidem, Spiritum omnes Christi affectus fuisse moderatum, sed alia est mens Evangelistae, quod interior nec simulata fuerit haec Christi passio. Idque nostra scire magni interest, quia ipsius zelus nobis ad imitationem proponitur, ut serio exhorreamus monstra ista, quae sacrum Dei et Ecclesiae ordinem evertunt.

22. *Aspiciebant itaque se mutuo.* Qui sibi non male conscii sunt, anxii redduntur Christi dicto: unus Iudas sic obstupuit in sua malitia, ut non tangatur. Tanti apud discipulos erat Christi auctoritas, ut certo persuasi essent nihil temere ab ipso dici. Satan vero ex corde Iudae omnem reverentiam excusserat, ut ad repellendas omnes admonitiones saxea rupe esset durior. Tametsi autem parum humaniter videtur facere Christus, qui innoxios ad tempus torquet, quia tamen illis profuit eiusmodi anxietas, nihil illis iniuriae fecit Christus. Expedit enim ut audito impiorum iudicio filii Dei torqueantur etiam ipsi, quo se ipsos excutiant caveantque hypocrisin: inde enim illis datur occasio se et suam vitam examinandi. Docet autem hic locus, sic interdum taxandos esse impios, ut non statim ostendantur digito, donec eos manu sua Deus traxerit in lucem. Occulti enim saepe sunt in Ecclesia morbi, quos dissimulare non licet. Interim nondum ita matura est hominum ipsorum nequitia, ut detegi possit. Tunc igitur haec tenenda est media ratio.

23. *Quem Iesus diligebat.* Peculiaris amor, quo Christus Ioannem complexus est, clare testatur non pugnare semper cum caritate, si quos aliis magis amamus: sed totum in eo positum est, ut amor noster Deum respiciat, et quo quisque Dei donis magis excellit in eum feratur. Ab eo scopo nunquam vel minimum Christus deflexit. Nos vero longe aliter: nam quae est ingenii nostri vanitas, pauci sunt qui homines amando propius ad Deum accedant. Atqui nunquam recte composita erit hominum inter se dilectio, nisi quae ad Deum referetur. Quod narrat Ioannes se *discubuisse* in sinu Christi, posset hodie id videri parum decorum: sed talis erat tunc discumbendi ratio. Neque enim sedebant ut nos ad mensam, sed calceis exuti et pulvinis innixi in lectulis semisupini iacebant.

26. *Cui ego intinctam buccellam.* Si quis quaerat, quorsum attinuerit porrecta offula notari proditorem, quum posset Christus palam eum nomine designare, si notum esse vellet, respondeo, tale fuisse hoc indicium, quo uni tantum innotesceret Iudas, neque statim produceretur in omnium conspectum. Caeterum utile fuit Ioannem huius rei testem esse, qui aliis postea suo tempore patefaceret. Con-

sulto autem Christus manifestationem Iudae distulit, quo aequius feramus latere hypocritas, donec trahantur in lucem. Videmus Iudam inter alios sedentem, iudicis tamen ore damnatum. Nihilo melior est eorum conditio, qui inter Dei filios locum occupant.

27. *Intravit in eum Satanas.* Quum certum sit nonnisi Satanae instinctu tantum a Iuda conceptum fuisse nefas, cur nunc primum dicitur in eum ingressus Satan, qui regnum in eius corde iam occupaverat? Verum ut saepe credere dicuntur, qui in fide quam pridem habebant magis confirmantur, atque ita fidei accessio vocatur fides: ita nunc quum Iudas prorsus Satanae addicitur, ut furioso impetu rapiatur ad extrema quaeque, dicitur in eum ingressus Satan. Nam ut gradatim proficiunt sancti, et quatenus novis subinde donis augentur, Spiritu sancto dicuntur impleri: ita quatenus sua ingratitudine iram Dei in se impii provocant, Dominus Spiritu suo omni rationis luce adeoque humano sensu nudatos Satanae mancipat. Haec horribilis est Dei vindicta, dum homines in sensum reprobum traduntur, ut nihil fere a pecudibus differant, imo in flagitia ruant a quibus abhorrent ipsae pecudes. Ergo in timore Domini sollicite ambulandum est, ne, si eius bonitatem malitia nostra vicerimus, tandem nos tradat Satanae libidini. Caeterum porrecta a Christo offula Satanae locum minime dedit, sed potius Iudas accepta offula se totum Satanae tradidit. Fuit haec quidem occasio, sed non causa. Debebat etiam plus quam ferreum pectus tanta Christi indulgentia molliri: nunc desperata et insanabilis eius obstinatio hoc meretur, ut suo iusto iudicio Deus cor illius per Satanam magis induret. Sic dum benefaciendo hostibus carbones ignis congerimus in eorum capita, si prorsus sunt insanabiles, magis uruntur in suum exitium. Neque tamen haec beneficentiae nostrae culpa est, qua ipsorum corda ad nos amandos inflammari decuerat. Falso putavit Augustinus, offulam hanc symbolum esse corporis Christi, quandoquidem extra Coenae actionem porrecta fuit. Nimis vero insulse delirant, qui diabolum fingunt essentialiter, ut loquuntur, Iudam intrasse. Nam Evangelista nonnisi de vi et efficacia loquitur. Monemur autem hoc exemplo, quam formidabilis poena eos omnes maneat, qui Domini beneficia abusu suo profanant. *Quod facis fac citius.* Non ita Iudam hortatur Christus, ut censeri possit impulsor: potius vox est detestantis. Hactenus illum variis modis revocare studuerat, sed nullo profectu. Nunc ut hominem deploratum alloquitur, Pereas, quando tibi decretum est perire. Atque in ea re iudicis officio fungitur, qui morti adiudicat non quos sponte perditos cupit, sed qui iam sua culpa se ipsos perdiderunt. In summa, non imponit Iudae Christus pereundi necessitatem, sed talem esse pronuntiat qualis iam prius erat.

28. *Nemo discumbentium.* Vel nondum aliis locis retulerat Ioannes quid a Christo audisset, vel ita perculsi fuerunt, ut non essent praesenti sensu: imo Ioannem ipsum verisimile est fuisse quasi extra se raptum. Caeterum, quod tunc accidit discipulis saepe in Ecclesia fieri cernimus, ut pauci fidelium discernant hypocritas, quos Dominus clara voce damnat.

29. *Ut pauperibus aliquid daret.* Satis notum est ex aliis locis, quanta fuerit Christi tenuitas, tamen aliquid ex tantillo quod habebat pauperibus erogavit, ut nobis regulam praescriberet. Non

enim divinassent Apostoli de pauperibus loquutum esse, nisi ex more ordinario iuvandi pauperes.

30. Quum ergo buccellam sumpsisset ille, continuo exivit: erat autem nox. 31. Quando ergo exivit, dicit Iesus, Nunc glorificatus est Filius hominis, et Deus glorificatus est in eo. 32. Si Deus glorificatus est in eo, etiam Deus glorificabit eum in se ipso, et continuo glorificabit eum. 33. Filioli, adhuc ad exiguum tempus vobiscum sum: quaeretis me, et quemadmodum dixi Iudaeis, quod quo vado ego, vos non potestis venire, etiam nunc dico vobis. 34. Praeceptum novum do vobis, ut diligatis invicem, quemadmodum dilexi vos, ut etiam vos diligatis invicem (cf. infra 15, 12.). 35. In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutuam.

31. *Nunc glorificatus est.* Instabat ultima hora: sciebat Christus quam debiles essent suorum animi: quibus ergo fieri potuit modis, eos voluit fulcire ne conciderent. Nos hodie sola crucis Christi memoria ad trepidationem impellit, nisi mox occurrat consolatio, ipsum Satanae, peccati et mortis victorem in cruce triumphasse. Quid ergo discipulis accidere potuit, quum mox Dominum visuri essent omni probrorum genere oneratum ad crucem rapi? Annon adeo triste et deforme spectaculum centies eos obruere potuit? Quare huic periculo medetur Christus, et eos ab externo mortis aspectu ad spiritualem fructum revocat. Ergo utcunque in cruce appareat ignominia, quae per se confundere fideles posset, testatur tamen Christus eandem crucem sibi esse gloriosam. Membrum quod proxime sequitur, *et Deus glorificatus est in eo*, confirmationis vice additum est. Erat enim illud paradoxon, quod gloria Filii hominis ex morte apud homines probrosa et coram Deo etiam maledicta emergeret. Ostendit igitur quomodo sibi gloriam pariturus sit ex tali morte: quia scilicet Deum Patrem glorificet. Nam in Christi cruce, quasi in splendidissimo theatro incomparabilis Dei bonitas toti mundo spectata fuit. Sursum quidem et deorsum in omnibus creaturis relucet Dei gloria, sed nunquam illustrior alibi fuit quam in cruce, in qua admirabilis facta est rerum conversio, ostensa omnium hominum damnatio fuit, abolitum peccatum, reddita hominibus salus, toto denique mundo reparato omnia in ordinem restituta. Quanquam autem particula *in* saepe accipitur pro hebraico ב ac tunc idem valet atque *per*, malui tamen simpliciter vertere, Deum in Filio hominis glorificatum: quia loquutio videbatur magis emphatica. Quum dicit *et glorificatus est Deus*, copula *et* in causalem particulam meo iudicio resolvi debet.

32. *Si Deus glorificatus est.* Colligit Christus se gloriosum triumphum relaturum esse ex morte: in qua hoc unum propositum habet, ut glorificet Patrem suum. Neque enim Pater gloriam suam ita quaesivit ex morte Filii, quin ipsum faceret eiusdem gloriae participem. Mox igitur fore promittit, ut deleta ignominia, quam ad

breve momentum subiturus erat, magnificum eniteat in morte sua decus, quod etiam impletum est. Adeo enim non obscurat Christi dignitatem mors crucis quam perpessus est, ut illic maxime refulgeat, quatenus scilicet illic incredibilis eius amor erga humanum genus, immensa eius iustitia in expiando peccato et ira Dei placanda, mirifica eius virtus in vincenda morte, Satana subigendo, coelis denique aperiendis plenum fulgorem emisit. Iam ad nos etiam omnes extenditur haec doctrina, quia etsi totus mundus in nostram infamiam conspiret, si tamen sincere et ex animo servire Dei gloriae studuerimus, dubitandum non est quin ipse vicissim nos glorificet. Consolationem auget Christus a temporis brevitate, quum hoc *continuo* fore promittit. Porro tametsi gloria haec a die resurrectionis coepit, hic tamen maxime notatur, quae continuo post sequuta est eius propagatio, quum mortuos suscitans Evangelii et Spiritus sui virtute novum sibi populum creavit. Proprium enim mortis Christi decus est fructus, qui inde manavit in salutem hominum.

33. ***Filioli, adhuc paululum.*** Quia fieri non poterat quin gravissimo moerore discipulos afficeret magistri discessus, ideo mature praemonet se non futurum cum illis diutius, simulque hortatur ad patientiam. Postremo, ut tollat intempestivum desiderii ardorem, eos negat statim posse sequi. ***Filiolos*** vocando blanda ista appellatione non ideo se ab illis migrare docet, quia minus curet eorum salutem, quum tenerrime ipsos amet. Induit quidem carnem nostram in hunc finem ut frater noster sit, sed in illo altero nomine maior amoris vehementia exprimitur. Quod se apud eos repetere dicit quod ante Iudaeis dixerat (sup. 7, 34.), est quidem id verum quoad verba sed in sensu discrimen est. Negat enim eos sequi posse, ut temporalem sui absentiam aequo animo ferant, et quasi frenum illis iniicit ut se contineant in statione sua, donec militiam suam in terra compleverint. Non igitur eos in perpetuum arcet a regno Dei ut Iudaeos, sed tantum iubet ut placide exspectent, dum eos secum in regnum coeleste colligat.

34. ***Praeceptum novum do vobis.*** Consolationi addit exhortationem, ut se mutuo diligant, acsi diceret, Interea dum corpore a vobis absum, mutua caritate testamini non frustra vos fuisse a me edoctos: sit hoc continuum vestrum studium, sit praecipua meditatio. Cur praeceptum novum appellet, non convenit inter omnes: quibusdam videtur esse haec ratio, quod quum literale et externum esset, quicquid de caritate olim in Lege praescriptum erat, Christus Spiritu suo cordibus fidelium inscripserit. Ita Lex secundum eos nova est, quam novo modo promulgat, ut habeat plenum vigorem. Sed illud meo iudicio nimis coactum est atque alienum a Christi mente. Alii novum ideo praeceptum dici exponunt, quod tametsi Lex ad dilectionem nos revocet, quia tamen multis ceremoniis et appendicibus est implicita illic doctrina caritatis, non tam clare emineat: contra autem in Evangelio sine ullis umbris statuatur in caritate perfectio. Ego ut hanc interpretationem non prorsus repudio, ita Christum simplicius loquutum esse arbitror. Scimus enim leges initio diligentius servari, sensim vero labi ex hominum memoria, donec tandem obsolescant. Ergo Christus quo melius infigat suorum animis caritatis doctrinam, a novitate eam commendat, quasi diceret, Volo huius mandati vos perpetuo esse memores, acsi lex esset recens nata.

Videmus in summa, consilium Christi fuisse hoc loco ad caritatem suos hortari, ne unquam ab eius studio se abduci, aut eius doctrinam sibi effluere sinerent. Porro quam necessaria fuerit haec admonitio, quotidianis experimentis discimus. Quia enim difficile est retinere caritatem, homines ea posthabita novos sibi colendi Dei modos fingunt, et Satan multa suggerit in quibus se occupent. Ita accidit ut frustra satagendo illudere Deo conentur, se autem decipiant. Ergo elogium hoc novitatis subinde nos ad colendam caritatem excitet. Interea sciamus vocari novum, non quod coeperit nunc primum placere Deo, quando alibi vocatur legis complementum. *Diligatis vos mutuo.* Extenditur quidem etiam ad extraneos usque caritas, quia sumus omnes ex eadem carne omnesque ad imaginem Dei creati. Sed quia in regeneratis clarius elucet Dei imago, vinculum amoris inter Christi discipulos multo arctius esse par est. Caritas in Deo causam quaerit, inde habet suam radicem et illic refertur. Ita ut quemque vere agnoscit esse Dei filium, magis studiose et ardenter complectitur. Deinde non potest mutuus esse amoris affectus, nisi in iis qui eodem reguntur Spiritu. Primum ergo caritatis gradum hic notat Christus, sed rursus tenendum est, sicuti Dei bonitas se ad totum mundum extendit et diffundit, ita nobis omnes esse amandos, etiam qui nos odio habent. Suum exemplum proponit, non quia assequi ipsum possimus, qui immenso spatio nos praecedit, sed ut ad eundem saltem tendamus scopum.

35. *In hoc cognoscent omnes.* Confirmat iterum Christus quod prius dixerat, non frustra fuisse in schola sua institutos, qui mutuo inter se diligent, quasi diceret, Non ipsi tantum scietis vos esse meos discipulos, sed professio vestra apud alios quoque vera probabitur. Quum autem hac nota discernat suos Christus ab alienis, frustra se fatigant qui relicta caritate novos et commenticios cultus suscipiunt, qualis hodie vanitas in Papatu regnat. Nec vero supervacuum est quod in hanc partem Christus tantopere insistit. Nihilo melius inter amorem nostri et proximi convenit quam inter ignem et aquam. Atqui amor nostri sic omnes sensus nostros devinctos tenet, ut caritas prorsus exsulet. Putamus nos interea rite defungi, quia Satan multas illecebras habet, quibus fucum nobis faciat. Quisquis ergo vere Christi esse et a Deo agnosci cupit, totam vitam componat et dirigat ad amandos fratres, et huc se assidue sollicitet.

36. Dicit illi Simon Petrus, Domine, quo vadis? Respondit illi Iesus, Quo vado, non potes me nunc sequi: postea autem me sequeris. 37. Dicit illi Petrus, Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meam pro te ponam. 38. Respondit illi Iesus, Animam tuam pro me pones? amen, amen dico tibi, Non canet gallus, donec me ter negaveris.

36. *Domine, quo vadis?* Haec interrogatio pendet ex dicto illo Christi, Sicut dixi Iudaeis, etc. Hinc autem apparet, quanta fuerit Petri ruditas, qui toties admonitus de Christi discessu perinde turbatur acsi novum aliquid audiret, quanquam in eo nos illi nimium similes sumus: quotidie enim audimus ex ore Christi, quaecunque ad

usum vitae apta et cognitu necessaria sunt: ubi ad rem venitur, non secus percellimur ac novicii, quibus nihil unquam dictum fuit. Ostendit deinde Petrus se immodico carnalis Christi praesentiae desiderio teneri. Nam pro absurdo hoc ducit, se manente Christum alio migrare. *Quo ego vado.* Coercet his verbis Christus importunum Petri desiderium. Praecise autem loquitur ut magistrum decet: mox tamen dicti sui acerbitatem temperat. Docet non fore hoc nisi ad tempus, quod disiunctus erit a suis. Caeterum docemur hoc loco subiicere Deo vota nostra, ne fines suos transiliant: quodsi quando lasciviant, patiamur saltem hoc freno retrahi. Caeterum ne animis frangamur, succurrat quae mox addita est consolatio, dum fore promittit Christus ut aliquando ad ipsum colligamur. Significat enim Petrum nondum cruci ferendae maturum esse, sed velut segetem adhuc in herba, formandum tamen et firmandum temporis successu, ut sequatur. Quare rogandus Deus, ut quod inchoavit in nobis in melius augeat. Reptandum interea est, donec celerius currere datum fuerit. Iam ut nos tolerat Christus, dum adhuc molles sumus et teneri, ita discamus non abiicere infirmos fratres, qui longe adhuc absunt a meta. Optandum quidem est ut currant omnes summo ardore, addenda est etiam omnibus alacritas: sed si qui tardius incedunt, modo viam teneant, bene sperandum est.

37. *Quare non possum te sequi nunc?* Declarat Petrus his verbis se aegre tulisse Christi responsum. Intelligit se propriae infirmitatis commonefactum esse, unde colligit suum vitium sibi obstare quominus statim Christum sequatur: sed hoc illi minime persuasum est. Natura enim inflatum est humanum genus propriae virtutis fiducia. Ergo vox ista Petri, qualis nobiscum opinio nascatur, demonstrat, nempe quod plus satis viribus nostris tribuimus. Hinc fit ut quidvis aggredi audeant non invocato Dei auxilio, qui tamen nihil possunt.

38. *Animam tuam pro me pones?* Noluit Christus cum Petro contendere, sed eum voluit proprio experimento sapere stultorum instar, qui nunquam sapiunt nisi accepta plaga. Invictam constantiam promittit Petrus, et ex sincero quidem animi sui sensu loquitur, sed plena temeritatis fiducia est, quia non reputat quid sibi datum sit. Quia autem ad nos pertinet exemplum, discant singuli excutere suos defectus, ne se inani confidentia efferant. Non possumus quidem nimium nobis de gratia Dei polliceri: sed hic reprehenditur secura carnis praesumptio, quum fides timorem ac sollicitudinem potius gignat. *Non canet Gallus.* Quia ex ignoratione nostri prodit audacia et temeritas, taxatur Petrus quod extra telorum iactum strenuus sit miles, quia vires suas nondum expertus putet se aliquid posse. Poenam ille suae arrogantiae dedit qualem meritus erat: ut nos fulciat Dominus virtute sua, viribus nostris diffisi mature ad ipsum confugere discamus.

CAPUT XIV.

1. Ne turbetur cor vestrum, creditis in Deum, et in me credite. 2. In domo Patris mei mansiones multae sunt: quodsi non, dixissem vobis. Vado ad parandum vobis locum. 3. Et si abiero, et paravero vobis locum, iterum revertar, et suscipiam vos ad me: ut ubi ego sum, vos quoque sitis. 4. Et quo ego vado nostis, et viam nostis. 5. Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quo vadas, et quomodo possumus viam scire? 6. Dicit ei Iesus, Ego sum via, et veritas, et vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me. 7. Si cognovissetis me, Patrem meum etiam cognovissetis: et ab hoc tempore cognoscitis eum, et vidistis eum.

1. *Ne turbetur cor vestrum.* Non abs re tam multis verbis confirmat Christus discipulos suos, quibus tam arduum et formidolosum certamen paratum erat. Neque enim ista mediocris erat tentatio, quod paulo post ipsum visuri erant in cruce pendentem: in quo spectaculo nihil quam extremae desperationis materia erat. Quum ergo tantae perturbationis hora instaret, remedium ostendit ne victi succumberent. Neque enim simpliciter hortando ad constantiam ipsos animat, sed unde petenda sit fortitudo simul docet: nempe ex fide, quum ipse agnoscitur Dei filius, qui satis in se habet praesidii ad tuendam suorum salutem. Tenenda semper est temporis circumstantia, quod discipulos Christus fortes et intrepidos stare voluit, quum omnia videri plus quam confusa possent. Ergo hic clypeus nobis quoque ad tales impetus sustinendos aptandus est. Fieri quidem nequit quin sentiamus varios motus, sed ita concuti nos decet ut non concidamus. Dicuntur ergo non turbari fideles, quia verbo Dei innixi, etiamsi summis difficultatibus premantur, recti tamen et firmo gradu consistunt. *Creditis in Deum.* Posset etiam imperativo modo legi, Credite in Deum, et in me credite: prior tamen lectio melius quadrat, et magis recepta est. Caeterum hic ostenditur standi ratio, quemadmodum dictum est: nempe si in Christum recumbit fides nostra, et eum non secus ac praesentem manuque porrecta nos iuvantem respicit. Sed mirum est cur hic priore loco statuatur fides in Patrem. Potius enim dicendum erat discipulis, credendum esse in Deum, ex quo in Christum crediderant: quia ut Christus est expressa Patris effigies, ita primum oculos in eum coniicere oportet, et hac etiam causa ad nos descendit, ut fides nostra ab ipso incipiens ad Patrem conscendat. Verum aliud spectavit Christus: nemo enim non fatetur Deo credendum esse, atque hoc fixum est axioma, cui sine controversia omnes subscribunt: et tamen re ipsa vix centesimus quisque credit, tum quia nimis procul a nobis distat nuda Dei maiestas, tum quia omne genus nebulas opponit Satan, quae Dei conspectum nobis abrumpant: ita fit, ut fides nostra Deum in coelesti

sua gloria et inaccessa luce quaerens evanescat. Sponte etiam caro mille imaginationes suggerit, quae nos a recto Dei intuitu avertant. Se ergo Christus quasi scopum proponit, ad quem fides nostra si dirigatur reperiet in promptu ubi quiescat. Est enim verus Immanuel, qui simulac fide quaeritur intus nobis respondet. Est unum hoc ex praecipuis fidei nostrae capitibus, debere fidem nostram, ne vagetur per longos circuitus, ad Christum unum dirigi: ne in tentationibus vacillet, sistendam in eo esse. Atque haec vera est fidei probatio, ubi nunquam a Christo et promissionibus in ipso datis patimur nos divelli. Theologi Papales quum de obiecto fidei disputant vel garriunt potius, nudam solum faciunt Dei mentionem: Christi nulla ratio. Qui ex eorum commentis sapiunt, necesse est ut ad tenuem quemlibet levis aurae flatum vacillent. Pudet superbos homines humilitatis Christi: ideo ad incomprehensibile Dei numen evolant. Atqui nunquam in coelum perveniet fides, nisi quae Christo, qui humilis in speciem Deus apparet, se submittat neque unquam stabilis erit, nisi fulturam quaerat in Christi infirmitate. *In domo patris mei.* Quoniam absentia Christi moeroris causa erat, se non ideo abire testatur ut ab illis separatus maneat, quoniam ipsis quoque in regno coelesti sit locus. Haec enim eximenda suspicio fuit, Christum ad Patrem ascendere, ut suos in terra neglectos relinqueret. Perperam tractus fuit hic locus in alium sensum, quasi doceret Christus distinctos esse honoris gradus in regno coelesti. *Multas* enim *mansiones* dicit, non varias aut dispares, sed quae pluribus sufficiant: acsi diceret, non sibi uni, sed omnibus etiam discipulis locum illic esse. *Quodsi non, dixissem vobis.* Hic variant interpretes. Nam uno contextu ita legunt quidam: Si non essent vobis iam paratae mansiones, dixissem me praeire ad eas parandas. Ego autem aliorum sententiae potius accedo qui sic distinguunt, Si me unum maneret coelestis gloria, nollem vos frustrari: dixissem ergo vobis, nemini praeterquam mihi locum esse apud Patrem. Sed res aliter habet: ego enim praecedo, ut parem vobis locum. Ut ita legamus contextus meo iudicio exigit: sequitur enim continuo post, Si abiero ut parem vobis locum. Quibus verbis significat Christus hunc sui discessus finem esse, ut locum suis paret. Summa est, quod non privatim sibi coelum conscenderit Dei filius, ut illic seorsum habitet, sed potius ut communis sit piorum omnium haereditas, atque ita coniunctum sit membris caput. Exoritur tamen quaestio, Qualis fuerit Patrum conditio post mortem, antequam Christus in coelum ascenderet. Vulgo enim colligunt, fideles animas in limbo fuisse inclusas, quia dicat Christus suo in coelum ascensu paratum iri locum. Sed responsio facilis est, quod locus hic parari dicatur in diem resurrectionis. Natura enim exsulat humanum genus a regno Dei: Filius autem qui unicus est haeres coeli possessionem nostro nomine adiit, ut per ipsum nobis accessus pateat. Nam in eius persona iam spe coelum possidemus, ut Paulus docet ad Ephes. 1, 3: non tamen fruemur tanto bono, quousque rursum idem in coelo appareat. Non ergo hic Patrum status post mortem a nostro discernitur, quia utrisque pariter locum paravit Christus, in quem extremo die omnes recipiet. Ante reconciliationem peractam fideles animae velut in specula erant intentae ad redemptionem promissam, et nunc beata quiete fruuntur usque dum compleatur redemptio.

3. *Et si abiero.* Conditionalis particula resolvi debet in adverbium temporis: acsi dictum esset, Postquam abiero, iterum revertar ad vos. Caeterum reditus hic non debet de Spiritu sancto intelligi, quasi novam sui praesentiam exhibuerit Christus discipulis in Spiritu. Est quidem illud verum, quod nobiscum et in nobis Christus per Spiritum habitat, sed hic de extremo iudicii die loquitur, quo tandem veniet ad suos colligendos. Et certe quotidie locum nobis parat, si totum Ecclesiae corpus respicimus. Unde sequitur nostri in coelum ingressus nondum maturum adesse diem.

4. *Et quo ego vado scitis.* Quoniam non vulgari fortitudine opus est, ut tamdiu nostram a Christo separationem patienter feramus, additur altera confirmatio, quod sciunt discipuli mortem eius non esse interitum, sed transitum ad Patrem: deinde quod viam tenent qua sequantur, ut in eiusdem gloriae societatem perveniant. Utrumque membrum sedulo notandum est, ut Christum in coelesti gloria et beata immortalitate fidei oculis cernamus: deinde ut sciamus ipsum esse vitae nostrae primitias, et viam quae praeclusa erat nobis ab eo patefactam esse.

5. *Dicit ei Thomas.* Tametsi prima facie videtur cum dicto Christi pugnare Thomae responsum, non tamen illi propositum fuit abrogare magistro fidem. Quaeritur tamen quomodo neget, quod asseruit Christus. Respondeo, interdum in sanctis confusas esse notitias, quia rei certae et sibi expositae modum et rationem non tenent. Sic a Prophetis praedicta fuit gentium vocatio ex vero fidei sensu, quam tamen Paulus testatur fuisse arcanum illis absconditum. Quum ergo crederent Apostoli Christum ad Patrem migrare, nescirent tamen quomodo regnum adepturus esset, merito excipit Thomas ipsos nescire quo vadat. Inde colligit magis obscuram esse viam: priusquam enim cursum ingredimur, sciendum est quo tendamus.

6. *Ego sum via.* Quanquam non diserte respondet Christus ad rogatum, nihil tamen omittit quod sit utile cognitu. Frenanda erat Thomae curiositas: ideo Christus non disserit qualis futura sit sua conditio apud Patrem, sed in re magis necessaria insistit. Libenter audisset Thomas quid acturus esset in coelo Christus, sicuti nos argutis illis speculationibus nunquam fatigamur. Atqui studium et operam alibi locare magis convenit, quomodo scilicet beatae resurrectionis futuri simus consortes. Summa porro huius sententiae est, quisquis potitur Christo, nihil illi deesse: ideoque ultra ultimam perfectionem eniti, quisquis eo uno contentus non est. Ponit autem tres gradus, acsi principium se esse diceret ac medium et finem. Unde sequitur ab ipso incipiendum esse, in eodem pergendum et desinendum. Non est certe expetenda altior sapientia, quam quae nos ad vitam aeternam ducat. Hanc in se inveniri testatur. Iam vitae obtinendae ratio est, ut simus novae creaturae. Hoc quoque non alibi quaerendum esse pronuntiat. Et simul viam se esse admonet, qua sola illuc pervenire liceat. Ergo ne qua in parte nobis desit, manum errantibus praebet, ac eousque se demittit, ut lactentes quoque pueros dirigat: ducem se professus non relinquit suos in medio stadio, sed veritatis compotes facit. Demum efficit ut eius fructum percipiant, quo nihil melius vel praestantius fingi potest. Quum via sit Christus, non est quod se infirmi et rudes ab eo querantur destitui. Quum veritas sit et vita, habet simul in se, quo perfectis-

simis quibusque satisfaciat: denique de beatitudine nunc praedicat Christus, quod nuper dixi de fidei obiecto. Beatitudinem hominis in solo Deo sitam esse certe omnes iudicant et fatentur, sed in eo postea falluntur quod, Deum alibi quam in Christo quaerentes, eum a vera sua et solida divinitate quodammodo avellunt. *Veritas* quibusdam hic salvificam coelestis sapientiae lucem significat, aliis vero substantiam vitae bonorumque omnium spiritualium, quae opponatur umbris et figuris: sicuti capite primo, Gratia et veritas per Iesum Christum facta est. Mihi *veritas* pro fidei perfectione accipi videtur, sicuti *via* pro initio et rudimentis. Haec summa est, quodsi quis a Christo deflectat, nihil poterit quam errare: si quis in eo non acquiescat, nihil quam vento et vanitate alibi pascetur: si quis ultra eum tendat, mortem vitae loco inveniet. *Nemo venit ad patrem.* Expositio proximae sententiae: ideo enim via est, quia nos ad Patrem ducit, ideo veritas et vita, quia in eo Patrem apprehendimus. De invocatione quidem hoc vere dici potest, quod nullae preces nisi Christi patrocinio exaudiantur; sed quia hic non de oratione disserit Christus, simpliciter intellige homines meros sibi fingere labyrinthos, quoties relicto Christo ad Deum venire contendunt. Probat enim Christus se vitam esse, quia non alibi quam in ipso Deus, apud quem est fons vitae, possidetur. Quare omnis extra Christum theologia non modo confusa est ac inanis, sed etiam delira, fallax et adulterina. Nam etsi philosophis praeclarae interdum voces effluant, nihil tamen habent nisi evanidum et perversis etiam erroribus implicitum.

7. *Si cognovissetis me.* Confirmat quod iam diximus, stultam et noxiam esse curiositatem, quum homines eo non contenti obliquis semitis ad Deum aspirant. Fatentur nihil esse Dei notitia melius: quum vero prope illis adest et se familiariter insinuat, vagantur per suas speculationes et supra nubes quaerunt, quem praesentem intueri non dignantur. Reprehendit ergo discipulos Christus, quod plenitudinem deitatis non agnoscant sibi fuisse in ipso exhibitam. Video, inquit, non rite nec legitime hactenus fuisse me a vobis cognitum, quia vivam Patris effigiem, quae in me expressa est, nondum cognoscitis. *Et ab hoc tempore.* Hoc addit non solum ut acerbitatem reprehensionis mitiget, sed etiam ut eos accuset ingratitudinis ac socordiae, nisi reputent et expendant quid sibi datum sit. Nam hoc in suae potius doctrinae commendationem dixit, quam ut fidem eorum extolleret. Sensus ergo est, Deum illis iam nunc conspicuum patere, si modo aperiant oculos. In verbo *videndi* exprimitur fidei certitudo.

8. Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. 9. Dicit ei Iesus, Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: et quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem? 10. Non credis, quod ego in Patre, et Pater in me est? Verba, quae ego loquor vobis, a me ipso non loquor: Pater autem, qui in me manet, ipse facit opera. 11. Credite mihi, quod ego in Patre, et Pater in me: sin minus, propter opera ipsa

credite mihi. 12. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera, quae ego facio, etiam ipse faciet, et maiora his faciet, quia ego ad Patrem meum vado. 13. Et quod petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. 14. Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam.

8. *Ostende nobis Patrem.* Videtur esse valde absurdum, quod Domino subinde obstrepunt Apostoli. Quorsum enim loquutus erat, nisi ut hoc ipsum doceret, de quo interrogat Philippus? Nihil tamen vitiorum in illis hic describitur, quod nobis non sit cum illis commune. Testamur cupide nos Deum quaerere: dum se oculis nostris ingerit, coecutimus.

9. *Tanto tempore vobiscum sum.* Iure Philippum obiurgat Christus, quod puros fidei oculos non habuerit. Deum habebat praesentem in Christo, eum tamen non intuebatur. Quid illi obstitit nisi sua ingratitudo? Ita et hodie male in Evangelio proficiunt, qui non contenti solo Christo in erraticas speculationes feruntur, ut Deum quaerant. Stulta haec cupiditas ex contemptu humilitatis Christi nascitur, quod est valde indignum, quum hac in parte immensam Patris bonitatem repraesentet.

10. *Quod ego in Patre, et Pater in me.* Haec verba non ad divinam Christi essentiam refero, sed ad modum revelationis. Christus enim quoad arcanam suam deitatem nihilo nobis notior est quam Pater. Verum dicitur esse expressa Dei imago, quia se totum in illo patefecit Deus: quatenus illic immensa eius bonitas, sapientia et virtus in solidum apparet. Neque tamen perperam veteres, qui hinc testimonium sumunt pro asserenda Christi divinitate. Sed quia non simpliciter disputat Christus, quis sit in se, sed qualis debeat agnosci a nobis, virtutis potius quam essentiae elogium est. Pater ergo in Christo esse dicitur, quia in eo habitat plena divinitas et virtutem suam exserit. Christus vicissim dicitur esse in Patre, quia divina virtute se unum cum illo esse ostendit. *Verba quae ego loquor.* Probat ab effectu non alibi quam in se quaerendum esse Deum. Doctrinam enim suam, quum coelestis sit ac vere divina, testimonium esse contendit ac illustre speculum praesentiae Dei. Si quis contra obiiciat, Prophetas omnes pro Dei filiis habendos esse, quia divinitus loquuti sint ex Spiritus afflatu Deumque habuerint doctrinae suae auctorem, solutio in promptu est: videndum scilicet esse quid contineat doctrina. Prophetae enim alio discipulos suos ablegant, Christus autem in se retinet. Tenendum est etiam quod tradit Apostolus primo ad Hebraeos capite: loqui nunc e coelo Deum per os Filii sui, qui velut ex terra per Mosen loquutus est. *Non loquor,* inquit, *a me ipso,* hoc est, ut homo duntaxat vel humanitus, quia Pater vim Spiritus sui in doctrina proferens, suum in eo numen vult agnosci. Quum dicit *Patrem facere opera,* non debet hoc ad miracula restringi. Potius enim priorem sententiam continuat, quod Dei maiestas conspicuam se in doctrina praebeat: acsi diceret, hoc esse vere Dei opus, unde statui certo possit Deum in ipso manere. Ergo per opera divinae potentiae specimen intelligo.

11. *Credite mihi quod ego.* Primum a discipulis postulat ut fidem habeant suo testimonio, dum se asserit Dei esse Filium. Quia

autem hactenus nimis tardi fuerant, oblique eorum ignaviam perstringit. Si mea, inquit, affirmatio non facit fidem et tam parvi aestimor a vobis, ut non putetis verbis meis credendum, saltem perspicite istam virtutem, quae Dei praesentiae visibilis est imago. Est quidem illud valde absurdum, non pendere prorsus ex ore Christi, quum amplecti sine ulla haesitatione oporteat quicquid vel uno verbo indicavit. Sed hic Christus discipulos obiurgat, quod toties eadem de re admoniti tam parum profecerint. Non docet quaenam sit fidei natura, sed se habere testatur quod etiam ad coarguendos incredulos sufficiat. Quod iterum inculcat, *ego in Patre et Pater in me*, non est supervacuum. Nam plus satis experimur, ut nos ad vanam curiositatem natura nostra sollicitet. Nam extra Christum egressi tantum idola a nobis conficta habebimus. In Christo autem nihil est nisi divinum et quod nos in Deo retineat.

12. *Amen, amen dico vobis.* Quicquid hactenus de se praedicavit discipulis, quoad ipsorum aspectum erat temporale. Ergo nisi addito hoc membro consolatio plena non fuisset: praesertim quum in reputandis Dei beneficiis tam evanida sit nostra memoria. Qua in re non opus est alienis exemplis. Nam ubi nos Deus omni bonorum genere cumulaverit, si quiescat dimidium mensem, putabimus non amplius eum vivere. Hac ratione Christus non praesentem modo virtutem suam, quan tunc oculis cernebant Apostoli, commemorat, sed perpetuum eius sensum in futurum tempus promittit. Et certe non solum quamdiu in terris versatus est, testata fuit eius divinitas, sed postquam ad Patrem discessit, luculenta eius documenta experti sunt fideles. Sed nos vel stupor noster impedit vel malignitas, quod neque Deum in suis operibus consideramus, neque Christum in operibus Dei. Multos tamen conturbat quod Apostolos dicit *maiora quam ipse fecerit opera facturos.* Responsiones alias, quae huc afferri solent, omitto hac una contentus. Principio tenendum est quid velit Christus: adeo scilicet non alligatam esse corporis sui praesentiae virtutem illam, qua se Filium Dei esse probat, ut pluribus se absente ac maioribus experimentis illustranda sit. Atqui ascensum Christi paulo post sequuta est admirabilis mundi conversio, in qua potentius se exseruit Christi divinitas, quam quum inter homines ageret. Ita videmus non fuisse in Christi persona inclusam divinitatis eius approbationem, sed diffusam per totum Ecclesiae corpus. Caeterum hoc *facere*, de quo loquitur, neque solis Apostolis proprium est, neque singulis piis commune, sed ad totum Ecclesiae corpus spectat. *Quia vado ad Patrem.* Ratio, cur facturi sint discipuli maiora quam Christus ipse, quoniam adita regni sui possessione suam potentiam plenius e coelo demonstraturus sit. Unde apparet nihil de eius gloria minui, quod post eius discessum excellentius operati sint Apostoli, qui tantum fuerunt eius organa. Imo hoc modo apparuit, ipsum ad dexteram Patris sedere, ut omne genu coram ipso flectatur. Et ipse paulo post clare affirmat, se omnium quae per manus Apostolorum edentur fore auctorem.

13. *Et quod petieritis faciam,* inquit. Sed quaeritur, Annon Mediator iam tunc erat, cuius nomine rogandus esset Pater? Respondeo, Mediatoris officio clarius defunctum esse, ex quo coeleste Sanctuarium ingressus est: ut rursum suo loco dicendum erit. *Ut*

glorificetur. Congruit hic locus cum Pauli dicto, Ut omnis lingua confiteatur, quod Iesus Christus est in gloriam Dei Patris, Philipp. 2, 11. Finis omnium est nominis Dei sanctificatio. Sed legitimus sanctificandi eius modus hic exprimitur, nempe in Filio, et per Filium. Nam quum nobis per se abscondita sit Dei maiestas, in Christo refulget: quum occulta sit eius manus, eam habemus in Christo visibilem. Ergo in beneficiis quae nobis largitur Pater, Filium ab eo separare fas non est iuxta illud, Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat.

14. *Si quid petieritis, etc.* Non est inanis repetitio: vident omnes ac sentiunt, se indignos esse qui ad Deum accedant: prorumpit tamen maior pars quasi lymphatica, et Deum temere superbeque compellat. Postea quum subit in mentem illa, quam dixi, indignitas, varia sibi quisque media fabricat. Deus autem nos ad se invitans Mediatorem unum, per quem exorabilis sit ac propitius, nobis proponit. Sed hic rursum exsultat humani ingenii pravitas, quia maior pars non desinit relicta via per flexuosas ambages circumire. Hoc ideo fit, quia nonnisi tenuiter et maligne apprehenditur in Christo Dei potentia et bonitas. Accedit et secundus error, quod non reputamus a Dei accessu nos omnes merito arceri, donec ab eo vocemur: vocari autem nonnisi per Filium. Quodsi unum testimonium non satis apud nos habet ponderis, sciamus tamen quum Christus secundo iterat, rogandum in suo nomine esse Patrem, quasi manum nobis iniicere, ne frustra quaerendis aliis patronis operam perdamus.

15. Si diligitis me, praecepta mea servate: 16. Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut apud vos maneat in aeternum. 17. Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere: quia non videt eum, neque cognoscit eum. Vos autem cognoscitis eum: quia apud vos manet, ac in vobis erit. 18. Non relinquam vos orphanos: venio ad vos.

15. *Si diligitis me.* Erat verus amor et sincerus, quo discipuli prosequebantur Christum, qui tamen aliquid habebat superstitionis admixtum, ut saepe nobis quoque accidit. Praeposterum enim erat quod eum optabant in mundo retinere. Hoc vitium ut corrigat, amorem ipsos iubet alio intendere: nempe ut servandis quae dederat praeceptis studium impendant. Utilis certe doctrina, quia ex his qui sibi Christum amare videntur paucissimi sunt, qui rite eum colant: quin potius frivolis nugis defuncti secure sibi indulgent. Hic autem contra verus Christi amor ad observantiam doctrinae eius quasi ad unicam regulam exigitur. Caeterum etiam monemur, quam vitiosi sint alii nostri affectus, quum ne amor quidem noster in Christum vitio careat, nisi ad puram obedientiam sit compositus.

16. *Et ego rogabo Patrem.* Hoc quidem sedando, quem ex Christi absentia concipere poterant, dolori datum fuit remedium: simul tamen promittit Christus se praeceptis servandis vires daturum, nam alioqui parum efficax fuisset exhortatio. Ergo in tempore occurrit docetque, utut absit ab illis corpore, non tamen se passurum

ut auxilio destituti iaceant: quia per spiritum suum illis aderit. Spiritum hic vocat donum Patris, sed quod ipse precibus suis impetrabit: alibi a se ipso dari promittet. Utrumque vere et apte dicitur: nam quatenus mediator et patronus noster est Christus, a Patre impetrat Spiritus gratiam: quatenus Deus est, eam a se ipso largitur. Sensus huius loci est, Ego vobis a Patre Paracletus datus fui, sed ad tempus: nunc defunctus cursu meo alium petam vobis dari, qui temporalis non sit, sed perpetuo apud vos maneat. *Paracleti* nomen tam Christo quam Spiritui hic tribuitur, et iure: utrique enim commune munus est, nos consolari et exhortari et nos tueri suo patrocinio. Fuit suorum patronus Christus quamdiu in mundo vixit, deinde Spiritus tutelae et praesidio eos commisit. Si quaerat quispiam, Annon sub Christi clientela etiam hodie simus, responsio facilis est, Christum esse perpetuum patronum, sed non visibili modo. Quamdiu versatus est in mundo, palam se illis patronum exhibuit: nunc vero per Spiritum suum nos tutatur. *Alium* a se vocat propter bonorum, quae ab utroque percipimus, discrimen. Christi proprium fuit, expiando peccata mundi iram Dei placare, redimere a morte homines, iustitiam ac vitam acquirere: Spiritus proprium est, nos tam ipsius Christi quam omnium eius bonorum facere participes. Quanquam non male hinc personarum distinctio colligitur. Proprietate enim differre Spiritum a Filio necesse est ut alius sit.

17. *Spiritum veritatis.* Ornat Spiritum Christus altero titulo, quod sit magister veritatis. Unde sequitur, donec ab eo intus simus edocti, vanitate et mendacio captas esse nostras omnium mentes. *Quem mundus non potest accipere.* Antithesis ista gratiae excellentiam amplificat, qua Deus nonnisi electos suos dignatur. Significat enim non vulgare esse donum quo privatur mundus. Quo sensu etiam Iesaias (60, 2.), Ecce tenebrae operient terram, et caligo populos: super te autem orietur Dominus. Eo enim plus meretur laudis Dei misericordia erga Ecclesiam, dum singulari privilegio eam supra totum mundum extollit. Simul tamen discipulos hortatur Christus, ne sensu carnis inflati, ut solet mundus, Spiritus gratiam a se repellant. Somnium est terrenis hominibus quicquid de Spiritu sancto praedicat scriptura: quia ratione sua freti coelestem illuminationem despiciunt. Tametsi passim grassatur haec superbia, quae Spiritus sancti lucem quantum in se est exstinguit: nos tamen propriae inopiae conscii sciamus, non ex alio fonte manare quicquid sanae intelligentiae est. Interea ostendunt Christi verba nihil humano sensu posse de Spiritu sancto percipi, sed eum cognosci sola fidei experientia. Mundus, inquit, capax non est Spiritus, quia eum non cognoscit: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet. Solus ergo Spiritus est, qui in nobis habitando cognoscendum se praebet, alias ignotus et incomprehensibilis.

18. *Non relinquam vos orphanos.* Docet hic locus, quid sint et valeant homines Spiritus praesidio nudati: pupilli nempe sunt, expositi quibuslibet fraudibus et iniuriis, impares ad se regendos, denique ad nullam rem agendam per se idonei. Unicum tanti defectus remedium est, si nos per Spiritum suum Christus regat, quod se facturum promittit. Primum ergo suae imbecillitatis monentur discipuli, ut sibi diffisi ab uno Christi praesidio pendeant: deinde promisso remedio eos in bonam spem erigit, quia se illis non defuturum

affirmat. Quum dicit *veniam ad vos*, ostendit, quomodo in suis habitet atque impleat omnia: nempe Spiritus sui virtute. Unde etiam constat, Spiritus gratiam insigne esse divinitatis eius testimonium.

19. Adhuc paululum, et mundus me non amplius videbit: vos autem videtis me: quia ego vivo, et vos vivetis. 20. In illa die cognoscetis, quod ego in Patre meo, et vos in me, et ego in vobis.

19. *Adhuc paululum.* Prosequitur commendationem peculiaris gratiae, quae discipulis ad levandum, imo tollendum moerorem sufficere debebat. Quum subductus, inquit, ero a mundi conspectu, vobis nihilominus adero. Caeterum ut hoc arcano Christi intuitu fruamur, non aestimanda est carnis sensu praesentia eius vel absentia, sed fidei oculis ad perspiciendam eius virtutem intentos esse nos decet. Ita fit ut Christum Spiritu praesentem semper habeant et aspiciant fideles, quantumvis corpore ab eo distent. *Quia ego vivo.* Potest esse duplex sensus: vel ut haec sententia proximi membri confirmatio sit, vel ut seorsum legatur, ideo victuros fideles, quia vivit Christus. Priorem sensum libenter amplector, ex quo tamen elicitur haec altera doctrina, vitam Christi nostrae causam esse. Initio causam discriminis notat, cur videndus sit a suis, non a mundo: quia videri nequeat Christus nisi secundum vitam spiritualem, qua mundus orbatus est. Non videt Christum mundus, nihil mirum: mors enim coecitatis causa est. Verum simulac spiritu vivere quis coepit, oculis etiam ad Christum videndum praeditus est. Hoc autem ideo fit, quia cum Christi vita etiam nostra coniuncta est, atque ex ea non secus atque ex fonte suo manat. Mortui enim sumus in nobis et vita, qua nobis blandimur, mors pessima est. Ergo quum de adipiscenda vita agitur, vertendi sunt in Christum oculi et vita eius fide ad nos transferenda, ut certo statuant conscientiae nostrae, quamdiu vivit Christus, nos a periculo interitus esse tutos. Stat enim istud fixum, nullam fore eius vitam membris mortuis.

20. *In illa die.* Multi ad diem Pentecostes referunt: sed potius notatur continuus tanquam unius diei tenor, ex quo virtutem Spiritus sui exseruit Christus usque ad resurrectionem ultimam. Iam tunc cognoscere coeperant, sed erat tenue quoddam rudimentum, quia nondum tam efficaciter operatus in illis fuerat Spiritus. Nam huc verba tendunt, non posse otiosa speculatione cognosci, qualis sit sacra et mystica inter nos et ipsum unio, qualis rursum inter ipsum et Patrem: sed hunc unum eius noscendae modum esse, quum vitam suam arcana Spiritus efficacia in nos diffundit. Atque illud est fidei experimentum, cuius paulo ante memini. Quod autem olim abusi sunt hoc testimonio Ariani, ut Christum probarent participatione tantum et gratia Deum esse, facile diluitur eorum cavillum. Neque enim Christus de aeterna sua essentia simpliciter disserit, sed divinam illam virtutem, quae in eo fuit patefacta, commendat. Quemadmodum enim Pater omnem bonorum plenitudinem in Filio deposuit, ita vicissim se totum in nos effudit Filius. Dicimur *in ipso esse*, quia in eius corpus insiti iustitiae bonorumque eius omnium sumus consortes. Ipse in nobis esse dicitur, quia Spiritus sui efficacia clare demonstrat, se nobis esse vitae auctorem et causam.

21. Qui habet praecepta mea, et servat ea, is est qui diligit me: et qui diligit me, diligetur a Patre meo: et ego diligam eum, et manifestabo me ipsum ei. 22. Dicit illi Iudas, non ille Iscariotes, Domine, quid factum est, quod te nobis manifestaturus sis, et non mundo? 23. Respondit Iesus et dixit illi, Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. 24. Qui non diligit me, sermones meos non servat: et sermo, quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me Patris.

21. *Qui habet praecepta mea.* Iterum repetit superiorem sententiam, quod certa amoris erga ipsum nostri approbatio in eo sita sit, si praecepta eius servemus: cuius rei toties admonet discipulos, ne a scopo aberrent, quia nihil proclivius est nobis, quam ad carnalem affectum delabi, ita ut sub Christi nomine aliud quam Christum amemus. Quo spectat etiam illud Pauli II. Cor. 5, 16., Etiamsi noverimus secundum carnem Christum, non tamen amplius sic eum cognoscimus. Simus igitur nova creatura. *Habere praecepta* significat, in illis esse recte institutum: *servare* autem, se et vitam formare ad eorum regulam. *Qui diligit me.* Perinde loquitur Christus, acsi Deum suo amore praevenirent homines. Quod absurdum est, nam quo tempore inimici eramus, reconciliavit nos sibi, Rom. 5, 10. Et nota sunt Ioannis verba (ep. I, 4, 10.), Non quod priores dilexerimus eum, sed ipse nos prior dilexit. Verum hic non est disputatio de causa vel effectu. Ideo perperam colligitur amorem, quo Christum complectimur, Dei erga nos amore esse ordine priorem. Tantum enim hoc voluit Christus, beatos fore omnes qui ipsum diligent, quia vicissim ab ipso et Patre diligentur, non quod tunc incipiat Deus ipsos diligere, sed quia ipsi insculptum in cordibus habent paterni eius amoris testimonium. Eodem spectat quod proxime sequitur membrum, *manifestabo me illi.* Cognitio certe amorem praecedit: sed hoc voluit Christus, se puris doctrinae suae cultoribus daturum, ut in dies in fide proficiant, hoc est, Faciam ut propius et familiarius ad me accedant. Hinc collige fructum pietatis esse progressum in Christi notitia. Nam is qui se habenti daturum promisit, reiectis hypocritis proficere facit omnes in fide, qui Evangelii doctrinam ex animo amplexi se totos in eius obsequium formant. Atque hinc fit, ut multis retro abeuntibus vix decimum quemque videamus in recto cursu progredi: quia maior pars indigna est cui se manifestet Christus. Notandum autem est, quod hic amplior Christi cognitio tanquam singulare nostri in Christum amoris praemium proponitur. Unde sequitur incomparabilem esse thesaurum.

22. *Dicit illi Iudas.* Non abs re interrogat, cur inter paucos lucem suam contineat Christus, qui Sol est iustitiae, a quo totum mundum illuminari decet. Itaque minus consentaneum esse videtur, ut paucis irradiet ac non ubique diffundat absque discrimine suum fulgorem. Responsio Christi non explicat totam quaestionem: quia nulla illic fit mentio primae causae, cur se paucis manifestans Christus maiorem hominum numerum celet. Nam certe omnes initio

pares invenit, hoc est, a se prorsus alienos. Quare neminem eligere potest qui ipsum amet, sed ex hostibus suis eligit, quorum flectat corda in amorem sui: verum discrimen illud, quod a proposito remotum erat, in praesentia attingere noluit. Consilium eius erat, discipulos ad serium pietatis studium hortari, ut maiores in fide facerent progressus. Ergo contentus fuit hac nota discernere eos a mundo, quod Evangelii doctrinam servent. Haec autem nota posterior est fidei principio, quia vocationis est effectus. Alibi discipulos admonuerat Christus gratuitae suae vocationis, atque idem in memoriam illis postea reducet. Nunc tantum iubet in doctrinae suae observantiam et pietatem incumbere. Ostendit porro Christus his verbis, quomodo rite obediatur Evangelio: nempe quum officia nostra et externae actiones ex illius amore nascuntur. Frustra enim laborant brachia et pedes totumque corpus, nisi in corde regnet amor Dei, qui gubernet externa membra. Iam quum certum sit nos servare Christi praecepta, quatenus ipsum amamus, sequitur nullibi posse reperiri in mundo perfectum eius amorem, quia nemo est qui perfecte servet eius mandata. Gratum tamen Deo est eorum obsequium, qui ad hunc scopum vero conatu aspirant.

23. ***Pater meus diligit eum.*** Iam prius exposuimus non statui in secundo ordine Dei amorem, quasi pietatem nostram sequatur ut amoris causam, sed ut certo persuasi sint fideles, obedientiam quam Evangelio praestant Deo gratam esse, et nova subinde donorum incrementa ab eo exspectent. ***Veniemus ad eum***, qui me diligit, hoc est, sentiet in se residere Dei gratiam, et magis magisque in dies Dei donis augebitur. Ergo dilectionem nominat, non illam aeternam, qua nondum natos etiam ante creatum mundum complexus est, sed ex quo eam cordibus nostris obsignat, quum nos facit adoptionis suae participes. Ac ne primam quidem illuminationem intelligit, sed eos fidei gradus, per quos assidue fideles pergere oportet, iuxta illud Habenti dabitur. Perperam ergo ex hoc loco eliciunt Papistae duplicem amorem quo Deum prosequimur. Fingunt Deum naturaliter a nobis diligi priusquam nos Spiritu suo regeneret, et hac etiam praeparatione nos mereri regenerationis gratiam. Quasi vero non passim doceat Scriptura et ipsa etiam experientia clamet, nos prorsus a Deo aversos esse eiusque odio infectos et refertos, donec corda nostra mutet. Tenendum est ergo illud Christi consilium, quod venturi sint ipse et Pater, ut fideles in perpetua gratiae fiducia confirment.

24. ***Qui non diligit me.*** Quia incredulis permixti sunt fideles in mundo, et eos tanquam in mari turbulento variis procellis agitari necesse est, hac rursum admonitione confirmat eos Christus, ne abstrahantur malis exemplis. Acsi diceret, Ne respicite in mundum, ut ab eo pendeatis, quia semper erunt qui me et meam doctrinam contemnant: vos autem gratiam, quam semel amplexi estis, constanter ad finem retinete. Interea significat mundum iustas suae ingratitudinis poenas dare, quum in sua coecitate perit, quando verae iustitiae contemptu impium adversus Christum odium prodit. ***Et sermo quem auditis.*** Ne propter mundi pervicaciam labascant aut vacillent discipuli, auctoritatem rursus doctrinae suae conciliat, quum testatur ipsam a Deo esse, non humanitus in terra confictam. Atque in hoc fidei nostrae consistit firmitas, si Deum nobis ducem esse scimus, nec alibi quam in aeterna eius veritate esse fundatos. Quantumvis ergo cum

sua protervia insaniat mundus, sequamur Christi doctrinam, quae supra coelum et terram longe eminet. Quum sermonem negat esse suum, accommodat se discipulis, acsi diceret, Non humanum esse, quia fideliter tradat quod illi a Patre iniunctum est. Interea scimus, quatenus aeterna est Dei sapientia, ipsum esse unicum omnis doctrinae fontem, et eius Spiritu loquutos esse quicunque ab initio fuerunt Prophetas.

25. **Haec loquutus sum vobis apud vos manens. 26. Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia, quae vobis dixi. 27. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quemadmodum mundus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. 28. Audistis, quod dixerim vobis, Vado, et venio ad vos: si diligeretis me, gauderetis utique, quod dixerim, Vado ad Patrem, quia Pater maior me est.**

25. *Haec loquutus sum.* Hoc ideo addit, ne despondeant animum, etsi minus profecerint quam par erat. Spargebat enim tunc doctrinae semen, quod aliquamdiu suffocatum latuit in discipulis. Ergo eos ad bene sperandum hortatur, donec fructum proferat doctrina, quae nunc videri posset inutilis. In summa testatur illis in doctrina, quam audierant, suppetere uberem consolationis materiam, nec alibi quaerendam esse. Quodsi non illis statim appareat, iubet esse bono animo, donec Spiritus interior magister idem in ipsorum cordibus loquatur. Valde utilis omnibus admonitio, nisi statim consequimur quicquid docet Christus, obrepit fastidium et irritum in rebus obscuris laborem insumere nos piget. Atqui afferenda est prompta docilitas, praebendae aures et retinenda attentio, si rite in Dei schola proficere cupimus: praesertim vero tolerantia opus est, donec patefaciat Spiritus quod frustra visi sumus saepius legisse vel audisse. Quare ne languescat in nobis discendi studium vel in desperationem labamur, ubi non statim assequimur loquentis Christi mentem, sciamus hoc nobis omnibus dici, *Spiritus* tandem *suggeret* quae loquutus sum. Hanc quidem poenam denuntiat incredulis Iesaias (29, 11.), ut sermo Dei sit illis tanquam liber clausus. Sed Dominus hoc etiam modo plerumque suos humiliat. Ideo patienter ac placide exspectandum revelationis tempus, nec verbum propterea respuere decet. Caeterum quum testetur Christus, proprium esse Spiritus sancti munus, docere Apostolos quod iam ex ipsius ore didicerant, sequitur irritam et nihili fore externam praedicationem, nisi accedat Spiritus magisterium. Duplicem ergo habet Deus docendi modum. Nam et hominum ore insonat nostris auribus et intus Spiritu suo nos compellat, idque facit nunc eodem momento, nunc diversis temporibus, prout illi visum est. Observa autem quaenam sint illa omnia, quorum doctorem fore Spiritum promittit: Suggeret, inquit, vel reducet in memoriam *quaecunque dixi.* Unde sequitur non fore novarum revelationum architectum. Hoc uno verbo refutare licet quaecunque sub praetextu Spiritus in Ecclesiam figmenta ab initio hucusque Sa-

tan invexit. Mahometes et Papa commune habent religionis principium, non contineri in Scriptura perfectionem doctrinae, sed quiddam altius revelatum esse a Spiritu. Ex eadem lacuna nostro tempore Anabaptistae et Libertini sua deliria hauserunt. Atqui impostor est spiritus, non Christi, qui extraneum aliquod ab Evangelio commentum ingerit. Spiritum enim Christus promittit, qui Evangelii doctrinam quasi subscriptor confirmet. Quid sit mitti Spiritum a Patre in Christi nomine, supra exposui.

27. *Pacem relinquo vobis.* Pacis nomine intelligit prosperum successum, quem sibi mutuo precari solent homines, dum simul conveniunt vel alius ab alio digreditur. Hoc enim valet *pacis* nomen in lingua hebraica. Alludit ergo ad vulgatum suae gentis morem, acsi diceret, Relinquo vobis meum Valete. Sed mox subiicit longe pluris esse hanc pacem, quam soleat esse inter homines, qui plerumque frigide tantum ceremoniae causa pacem in ore habent, vel si pacem alicui serio precantur, non tamen eam re ipsa dare possunt. Christus autem pacem suam non in nudo et inani voto sitam esse admonet, sed cum effectu coniunctam. Summa est, discedere quidem ipsum corpore, sed pacem eius manere penes discipulos: hoc est, fore eius benedictione semper felices. *Ne turbetur cor vestrum.* Iterum trepidationem corrigit, quam ex suo discessu conceperant discipuli. Causam trepidandi esse negat, quia corporali tantum eius aspectu careant, vera autem eius praesentia fruantur per Spiritum. Hoc praesentiae genere nos quoque contenti esse discamus, nec carni indulgeamus, quae Deum semper externis suis figmentis alligat.

28. *Si diligeretis me.* Amabant haud dubie Christum discipuli, sed aliter quam decebat. Fuit enim aliquid carnale admixtum, ut ab eo divelli non sustinerent. Quodsi spiritualiter eum amassent, nihil magis illis fuisset cordi quam eius ad Patrem reditus. *Quia Pater maior me est.* Varie detortus fuit hic locus. Ariani, ut Christum probarent quendam secundarium esse Deum, obiiciebant minorem esse Patre. Patres orthodoxi, ut tali calumniae ansam praeciderent, dicebant hoc debere ad naturam humanam referri. Atqui ut impie hoc testimonio abusi sunt Ariani, ita nec recta, nec consentanea fuit Patrum solutio. Hic enim neque de humana Christi natura, neque de aeterna eius divinitate sermo habetur, sed pro infirmitatis nostrae captu se medium inter nos et Deum constituit. Et certe quia ad Dei altitudinem pertingere nobis datum non est, descendit ad nos Christus ut nos eousque attolleret. Gaudendum, inquit, erat, quod redeam ad Patrem, quia haec ultima est meta, ad quam tendere vos oportet. Non ostendit his verbis quid a Patre in se differat, sed quorsum ad nos descenderit, nempe ut Deo nos uniret: donec eo perventum fuerit, stamus velut in medio stadio. Nos quoque Christum nonnisi dimidium et lacerum imaginamur, nisi ad Deum nos perducat. Similis est locus Pauli I. Cor. 15, 24., ubi dicit Christum traditurum esse regnum Deo et Patri, ut sit Deus omnia in omnibus. Regnat certe Christus non in humana tantum natura, sed quatenus Deus et manifestatus in carne. Quomodo igitur regnum exuet? nempe quia divinitas quae nunc in sola Christi facie cernitur, tunc palam in se conspicua erit. Hoc solum dissimile est, quod Paulus illic perfectionem ultimam describit divini fulgoris, cuius radii fulgere coeperunt ex quo ascendit Christus in coelum. Ut res clarius

pateat, crassius adhuc loquendum est. Non confert hic Christus Patris divinitatem cum sua, nec humanam suam naturam divinae Patris essentiae comparat, sed potius statum praesentem coelesti gloriae, ad quam mox recipiendus erat, acsi diceret, Cupitis me retinere in mundo: atqui praestat in coelum ascendere. Sic ergo discamus Christum aspicere in carne exinanitum, ut nos ad beatae immortalitatis fontem ducat. Neque enim dux nobis constitutus est, ut tantum in sphaeram lunae vel solis nos evehat, sed ut nos unum efficiat cum Deo Patre.

29. Et nunc dixi vobis, priusquam fiat, ut, quum factum fuerit, credatis. 30. Non amplius multa loquar vobiscum: venit enim mundi huius princeps, et in me non habet quicquam. 31. Sed ut cognoscat mundus, quod diligo Patrem, et quemadmodum mihi praecepit Pater, sic facio; surgite, eamus hinc.

29. *Et nunc dixi vobis.* Oportuit hac de re saepius moneri discipulos: quia arcanum erat omni humano captu longe altius. Se autem praedicere testatur quod futurum est, ut post eventum credant. Fuit enim haec utilis fidei ipsorum confirmatio, quum memoria repeterent vaticinia Christi, et oculis completum cernerent, quod ex ore illius ante audierant. Videtur tamen species esse concessionis, acsi diceret Christus, Quia nondum tam reconditi mysterii capax est modulus vester, ego vobis ignosco usque ad rei eventum, qui vobis interpretis vice erit ad hanc doctrinam explicandam. Ergo tametsi ad tempus visus sit surdis canere, postea apparuit non frustra quasi in aërem sparsa fuisse verba, sed iactum fuisse in terram semen. Quemadmodum autem hic de sermone suo et rerum eventu loquitur Christus, ita mors eius et resurrectio et in coelum ascensus in unum cum doctrina coalescunt, ut fidem in nobis generent.

30. *Non amplius multa loquar vobiscum.* Hoc verbo attentos sibi discipulos reddere voluit, et eorum animis suam doctrinam altius infigere. Satietas enim fastidium ut plurimum affert. Ardentius autem expetitur quod non habetur ad manum, et excipitur maiori studio, quod statim e medio tollendum est. Denuntiat ergo se brevi abiturum, quo magis cupidi sint audiendae doctrinae. Quanquam autem toto vitae cursu docere nos non cessat Christus, potest tamen etiam ad usum nostrum aptari haec sententia: quia quum breve sit vitae nostrae curriculum occasione utendum est. *Venit enim princeps huius mundi.* Poterat simpliciter dicere brevi se moriturum, ac iam instare horam mortis: sed circumloquitur, ut praemuniat eorum animos, ne tam deformi et abominando mortis genere territi deficiant. Nam credere in ipsum crucifixum, nihil aliud est quam vitam quaerere apud inferos. Primum dicit hanc Satanae potestatem datum iri: deinde addit, se ideo cessurum, non quod necessitate cogatur, sed ut Patri obediat. Vocatur diabolus mundi princeps, non quod separatum aliquod regnum a Deo habeat, quemadmodum finxerunt Manichaei, sed quia Dei permissu suam in mundo tyrannidem exercet. Quoties itaque hoc diabolo epitheton tribui audimus, pudeat nos miserae nostrae sortis. Quantumvis enim superbiant homines, diaboli mancipia

sunt, donec regeniti sint Christi Spiritu. Nam *mundi* nomine hic comprehenditur totum humanum genus. Unus est enim liberator, qui nos ab hac horrenda servitute eripit ac vindicat. Caeterum quum haec primi hominis peccato inflicta fuerit poena, sicuti quotidie in deterius ob nova peccata augescit, discamus et nos et peccata nostra odisse. Sic autem captivi tenemur sub Satanae imperio, ut tamen non excuset nos a culpa haec servitus, quae voluntaria est. Notandum est praeterea tribui hic diabolo quod ab impiis hominibus gestum est. Nam quum ferantur Satanae impulsu, merito opus eius censetur quicquid agunt. *In me non habet quicquam.* Quia factum est Adae peccato ut mortis imperium habeat Satan, Christum qui ab omni noxa immunis est attingere non poterat, nisi se ultro subiecisset. Quanquam haec verba latius patere arbitror quam exponi soleant. Sic enim loquuntur interpretes, Nihil in Christo reperit Satan, quia nulla in eo mortis materia est, quum purus sit ab omni peccati labe. Atqui meo iudicio non suam tantum munditiem hic praedicat Christus, sed divinam quoque potestatem, quae morti non erat obnoxia. Testatum enim esse discipulis oportuit, non infirmitate ipsum succumbere, ne minus honorifice de virtute eius sentirent. Verum in hac generali sententia etiam illa prior includitur, quod Satanae in subeunda morte obstrictus non sit. Unde colligitur, vicem nostram quum se morti submitteret obiisse.

31. *Ut cognoscat mundus.* Aliqui uno contextu legunt, Ut cognoscat etc., surgite, eamus hinc: ut plena sit oratio. Alii seorsum legunt verba illa, et hic defectum esse putant. Quia non magni interest quoad sensum, utrumvis eligas in medio relinquo. Hoc praecipue notandum est, hic Dei decretum statui summo loco, ne Christum putemus Satanae violentia raptum ita fuisse ad mortem, ut quicquam illi praeter Dei consilium acciderit. Deus enim est, qui Filium suum ordinavit propitiatorem, et qui eius morte expiari mundi peccata voluit. Hoc ut fieret Satanae ad breve tempus permisit, quasi victorem illi insultare. Satanae ergo non resistit Christus, ut Patris decreto obtemperet atque ita suam obedientiam in pretium iustitiae nostrae offerat. *Surgite, eamus hinc.* Nonnulli existimant Christum his dictis locum mutasse, et quae sequuntur inter ambulandum fuisse ab eo dicta: sed quum postea subiiciat Ioannes egressum fuisse Christum, magis consentaneum videtur, quod discipulos hortari Christus voluerit ad idem obsequium Deo praestandum, cuius tam praeclarum specimen in ipso cernebant, non autem quod eodem momento ipsos eduxerit.

CAPUT XV.

1. Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. 2. Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet, et quicunque fructum affert, purgabit eum, ut abundantiorem fructum afferat. 3. Iam vos mundi estis propter sermonem,

quem loquutus sum vobis. 4. Manete in me, et ego in vobis. Quemadmodum palmes non potest ferre fructum a se ipso, nisi manserit in vite: sic neque vos, nisi in me manseritis. 5. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me non potestis quicquam facere. 6. Si quis nôn manserit in me, ubi eiectus fuerit foras, tanquam palmes, et exaruerit, colligent ipsum, et in ignem coniicient, et ardebit.

1. *Ego sum vitis.* Summa huius similitudinis est, nos steriles esse atque aridos natura, nisi quatenus Christo insiti novam vim et adventiciam ab eo haurimus. Ἄμπελον alios sequutus vitem transtuli, κλήματα palmites. Est autem vitis proprie planta ipsa, non ager vitibus consitus, quem vineam appellant. Quanquam interdum pro vinea capitur: sicuti quum Cicero pauperum agellos et viticulas coniungit. Palmites autem brachia sunt quae vitis supra terram emittit. Quum autem κλῆμα Graecis vitem quoque significet et ἄμπελος vineam, magis in eam sententiam inclino, quod se Christus terrae vitibus consitae et nos plantis ipsis comparet. Quamquam ea de re cum nemine rixabor. Tantum monitos volui lectores, ut sequantur quod magis probabile ex contextu visum fuerit. Initio hic succurrat, quae in omnibus parabolis tenenda est regula: non excutiendas esse singulas proprietates vitis, sed tantum summatim spectandum esse, quem in finem Christus simile istud accommodet. Tres autem praecipuae sunt partes, quod nulla nobis bene agendi facultas nisi ab ipso suppetat, quod nos in ipso radicem habentes Pater purgando excolit, quod infructuosos palmites tollit ut in ignem proiecti ardeant. Omnes fere pudet negare, quicquid habent boni sibi esse a Deo, sed postea gratiam universalem sibi datam esse fingunt, quasi naturaliter ingenita esset. Christus vero praecipue in hoc insistit, vitalem succum a se uno manare, unde sequitur, infructuosam esse omnisque boni vacuam hominum naturam: quia vitis naturam nemo sapit donec in eum fuerit insitus. Atqui hoc speciali gratia datur solis electis. Primus ergo bonorum omnium auctor Pater, qui nos manu sua plantat, vitae autem principium est in Christo, ex quo radicem in eo agere incipimus. Quum se veram vitem appellat perinde est acsi dixisset, Ego vere sum vitis: itaque frustra se homines in quaerendo alibi vigore fatigant, quia non aliunde proveniet utilis fructus quam a palmitibus ex me progenitis.

2. *Omnem palmitem.* Quia Dei gratiam alii corrumpunt, alii maligne supprimunt, alii ignavia suffocant, sollicitudinem his verbis incutit, quum ex vite tollendos pronuntiat quicunque erunt infructuosi palmites. Sed quaeritur, an fructu possit carere qui insitus est in Christo. Respondeo, multos in vite censeri opinione hominum, qui re ipsa radicem in vite non habent. Ita Dominus vineam suam nominat apud Prophetas populum Israel, qui externa professione nomen Ecclesiae habebat. *Et quicunque fructum affert.* Docet his verbis, fideles ne degenerent opus habere assidua cultura, nec boni quicquam proferre, nisi Deus manum subinde admoveat. Neque enim sufficiet nos semel factos fuisse adoptionis participes, nisi Deus gratiae

suae cursum in nobis prosequatur. Putationis meminit, quia superfluis et noxiis vitiis abundat caro nostra, eorumque nimis fecunda est, quae sine fine excrescunt et pullulant, nisi Dei manu purgemur. Quum dicit putari vites ut fructum uberiorem afferant, docet quales debeant esse piorum in pietatis cursu progressus.

3. *Iam vos mundi estis propter sermonem.* Admonet iam in se ipsis expertos esse quod dixerat, quia scilicet in ipso plantati simul etiam purgati fuerint. Modum purgationis ostendit, nempe doctrinam. Nec dubium est de externa praedicatione eum loqui, quum diserte exprimat sermonem, quem ex ore eius audierant. Non quod in se tantum efficaciae habeat vox hominis ore prolata, sed quatenus in corde operatur Christus per Spiritum. Vox ipsa purgationis organum est. Interea non intelligit Christus omni vitio puros esse Apostolos, sed experimentum illis proponit, unde discant quam necessaria sit gratiae continuatio. Praeterea Evangelii doctrinam illis a fructu commendat, quo magis acuantur ad continuam eius meditationem, quum sit tanquam vinitoris cultellus ad sordes purgandas.

4. *Manete in me.* Iterum ad studium et curam retinendae gratiae, qua praediti sunt, ipsos hortatur. Nunquam enim satis expergefieri potest carnis securitas. Nec certe alio spectat Christus, nisi ut nos quasi gallina pullos suos sub alis contineat, ne levitate nostra abrepti inde avolemus in nostrum exitium. Ergo ut probet, se non coepisse salutis nostrae opus ut abrumpat in medio cursu, Spiritum suum promittit semper fore in nobis efficacem, si modo per nos non steterit. Manete in me, inquit, quia in vobis manere paratus sum: item, Qui in me manet, hic fert fructum multum. Quibus verbis declarat eos omnes, qui vivam in se radicem habent, fructiferos esse palmites.

5. *Sine me nihil potestis.* Clausula est atque applicatio totius parabolae: Quamdiu extra ipsum sumus, nihil boni fructus et Deo grati proferre, quia ad bene agendum minime sumus idonei. Hanc sententiam Papistae non extenuant modo, sed enervant, imo prorsus eludunt. Etsi enim verbotenus fatentur, nos sine Christo nihil posse, aliquid tamen facultatis suppetere nobis somniant, quod per se quidem non sufficiat, Dei tamen gratia adiutum cooperetur. Neque enim hominem ita exinaniri sustinent, quin aliquid ex se conferat. Verum tam clara Christi verba eludere non ita promptum est. Tale est Papistarum commentum, nos sine Christo nihil posse, ab eo tamen adiutos habere aliquid ex nobis praeter eius gratiam. Christus vero contra pronuntiat, nos nihil posse ex nobis. Palmes, inquit, fructum non fert a se ipso. Ergo non tantum cooperantis suae gratiae auxilium hic commendat, sed nos penitus privat omni virtute, nisi quam suppeditat ipse nobis. Ergo haec particula *sine me* sic resolvi debet, Nonnisi ex me. Sequitur aliud cavillum: palmitem enim obtendunt aliquid habere a natura, quia si alius surculus non frugifer in vineam inseratur, nihil producet. Verum hoc facile diluitur, quia non disserit Christus, quid genuinum habeat palmes antequam viti adhaereat, sed intelligit potius tunc nos demum incipere palmites fieri, dum nos in ipsum coaluimus. Et certe Scriptura alibi ostendit nos, antequam in ipso simus, inutile et aridum esse lignum.

6. *Si quis in me non manserit.* Iterum proposita ingratitudinis poena, eos ad perseverantiam acuit et sollicitat. Est quidem hoc

Dei donum, sed non est supervacua ad timorem exhortatio, ne caro nostra exsultans nos eradicet. *Arescere* dicuntur instar emortui sarmenti qui a Christo resecti sunt, quia sicuti initium vigoris ab ipso est, ita et continuus tenor. Non quod ex electis aliquem contingat unquam exsecari, sed quia multi hypocritae in speciem ad tempus florent et virent, qui postea in reddendo fructu spem Domini frustrantur.

7. Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint: quod volueritis petetis, et fiet vobis. 8. In hoc glorificatus est Pater meus, ut fructum multum feratis, et sitis mei discipuli. 9. Quemadmodum dilexit me Pater, ego etiam dilexi vos: manete in dilectione mea. 10. Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut et ego praecepta Patris mei servavi, et maneo in eius dilectione. 11. Haec loquutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis maneat, et gaudium vestrum completum sit.

7. *Si manseritis in me.* Quia saepe sentiunt fideles se famelicos esse, et procul abesse ab illa opima pinguedine quae ad uberem fructum reddendum sufficiat, ideo nominatim hoc additum est, Quibuscunque rebus indigeant qui in Christo sunt, paratum esse eorum inopiae subsidium, simulatque a Deo petierint. Valde utilis admonitio: nam ut nos in studio precandi exerceat Dominus, saepe esurire patitur. Verum si ad eum confugimus, nunquam votis nostris deerit, quin suppeditet ex sua inexhausta copia quicquid fuerit nobis opus, 1. Cor. 1, 5. Quum dicit *si verba mea in vobis manserint*, significat nos fide in ipso radicem agere. Nam simulac discessum est ab Evangelii doctrina, Christus extra se quaeritur. Dum nobis concessum iri promittit, si quid voluerimus, quidvis optandi licentiam minime indulget. Male enim consuleret Deus saluti nostrae, si ita facilem se nobis adeoque morigerum praeberet: satis enim scitur, quam praeposteris votis utplurimum lasciviant homines. Sed hic vota suorum restringit ad legem rite precandi, quae Dei arbitrio subiicit nostros omnium affectus: idque circumstantia loci confirmat. *Velle* enim suos intelligit non divitias, vel honores, vel aliquid simile, quod stulte expetit caro, sed vitalem Spiritus sancti succum, quo fructificent.

8. *In hoc glorificatus est.* Confirmatio proximae sententiae. Nam minime dubitandum esse ostendit quin exaudiat Deus suorum preces, dum se fructuosos reddi cupient: qu'a hoc maxime facit ad eius gloriam. Simul tamen ab hoc fine vel effectu bene agendi studium in illis accendit: quia nihil pluris nobis esse debet quam ut per nos illustretur Dei nomen. Eodem etiam pertinet posterius membrum *et sitis mei discipuli*, quia pronuntiat neminem se habere in grege suo, nisi qui in Dei gloriam fructificat.

9. *Quemadmodum dilexit me Pater.* Longe aliquid maius voluit exprimere, quam vulgo putent. Nam qui eum hic de arcano Dei Patris amore, quo semper affectus fuit erga Filium, loqui putant extra rem philosophantur: quum potius Christi consilium fuerit, quasi in sinum nostrum deponere certum divini amoris erga nos pignus. Illa igitur argutia

nihil ad praesentem locum, quomodo se Pater in Filio semper amaverit. Sed amor cuius hic fit mentio ad nos referendus est, quia se diligi a Patre testatur Christus quatenus est Ecclesiae caput, sicuti plus quam necesse nobis est. Nam qui sine Mediatore quaerit quomodo a Deo ametur, labyrintho se implicat, in quo neque viam neque exitum inveniet. Ergo in Christum coniiciendi sunt oculi, in quo reperietur expositum divini amoris pignus. Nam in illum prorsus effusus fuit Dei amor, ut ab ipso in membra deflueret. Hoc titulo insignitus fuit, quod esset Filius dilectus, in quo acquiescat Patris voluntas. Sed finis notandus est, ut Deus in ipso nos gratos habeat. Itaque paternum erga nos omnes Dei amorem in ipso non secus ac in speculo contemplari licet, quia non seorsum nec sua privatim causa diligitur, sed ut nos secum Patri coniungat. *Manete in dilectione mea.* Quidam ita exponunt, quod Christus mutuum a discipulis amorem exigat: melius alii, qui active accipiunt dilectionem Christi. Nam amore quo nos semel complexus est vult nos perpetuo frui, ac propterea cavendum esse admonet, ne eo nos privemus. Multi enim oblatam sibi gratiam repudiant, multi abiiciunt quod in manibus habebant. Ex quo itaque semel recepti sumus in Christi gratiam, videndum est ne inde culpa nostra excidamus. Quod ex his verbis quidam inferunt, nihil efficaciae esse in gratia Dei nisi adiuvetur nostra constantia, frivolum est. Neque enim concedo Spiritum a nobis tantum exigere quae facultatis nostrae sunt, sed ostendere quid fieri oporteat, ut si nobis desunt vires aliunde petamus. Sicuti quum hic ad perseverantiam nos hortatur Christus, minime nostro marte et industria nitendum est, sed rogandus ipse qui praecipit, ut nos in sua dilectione confirmet.

10. *Si praecepta mea.* Modum perseverantiae ostendit: Si sequamur quo ipse vocat. Nam, ut dicit Paulus, qui in Christo sunt, non ambulant secundum carnem, sed secundum Spiritum (Rom. 8, 1.). Haec enim inter se perpetuo sunt coniuncta, fides quae apprehendit gratuitum Christi amorem, et bona conscientia vitaeque novitas. Et certe non reconciliat Christus Patri fideles, ut impune lasciviant, sed ut Spiritu ipsos suo gubernans sub Patris manu et imperio contineat: unde sequitur abiicere Christi amorem, nisi qui vera obedientia probant se eius esse discipulos. Si quis obiiciat, pendere igitur a nobis salutis nostrae firmitatem, respondeo, perperam trahi in illam partem Christi verba: quia obedientia quam illi praestant fideles non tam causa est, cur suum erga eos amorem continuet, quam amoris effectus. Unde enim fit ut vocationi suae respondeant, nisi quia Spiritu gratuitae adoptionis aguntur? Sed videtur nimis ardua conditio nobis imponi, ut Christi praecepta servemus, quibus continetur exacta iustitiae perfectio, quae modum nostrum longe superat. Nam inde conficitur, irritum fore amorem Christi nisi angelica puritate praediti simus. Solutio facilis est: nam quum de studio recte sancteque vivendi agit Christus, quod in sua doctrina praecipuum est caput minime excludit, nempe de gratuita iustitiae imputatione, qua fit ut per indulgentiam veniae Deo placeant nostra officia, quae mutila per se et impura reiici merebantur. Censentur itaque fideles servare Christi praecepta, quum huc suum studium applicant, etiamsi longe a meta distent: quia soluti sunt ab illo rigore Legis, Maledictus omnis qui non impleverit omnia etc. *Sicut et ego praecepta.* Sicut in Christo electi

sumus, ita in eo nobis ad vivum expressa est vocationis nostrae effigies. Itaque merito se hic exemplar proponit, ad cuius imitationem se pii omnes conforment. In me, inquit, relucet eorum similitudo, quae a vobis postulo: videtis enim ut vere Patri meo addictus sim in obsequium, atque in hoc cursu pergam. Ipse vicissim non me ad momentum aut breve tempus dilexit, sed perpetuus est eius amoris erga me tenor. Haec conformitas capitis et membrorum semper ante oculos habenda est, non tantum ut se ad Christi exemplum formare studeant fideles, sed ut confidant Spiritu eius se quotidie in melius reformatum iri, ut ad finem usque ambulent in novitate vitae.

11. *Haec loquutus sum vobis.* Subiicit amorem suum minime ignotum esse piis: sed fidei sensu percipi, ut beata pace fruantur conscientiae. Nam gaudium cuius meminit ex pace illa nascitur, quam habent cum Deo quicunque gratis iustificati sunt. Quoties ergo paternus erga nos praedicatur Dei amor, sciamus veri gaudii materiam nobis dari, ut tranquillis conscientiis de salute nostra certi simus. Porro *gaudium* vocatur Christi et nostrum diverso respectu. Christi est, quia nobis ab eo datur: ipse enim et auctor est et causa. Causam esse dico, quia exempti sumus a reatu, dum correctio pacis nostrae illi imposita fuit. Auctorem simul voco, quia Spiritu suo metum et anxietatem in cordibus nostris abolet, unde emergit serena ista hilaritas. Nostrum alia ratione dicitur: quia ipso fruimur, ex quo nobis donatum est. Iam quum pronuntiet Christus, se haec ideo loquutum ut gaudium habeant discipuli, ex his verbis statuimus, quicunque in hac concione rite profecerint habere in quo acquiescant. *Manendi* verbo significat, non caducum aut temporale esse gaudium, de quo loquitur, sed quod nunquam excidat vel effluat. Quare discamus quaerendam in Christi doctrina salutis fiduciam, quae tam in vita quam in morte vigeat. *Gaudium vestrum completum sit.* Addit solidum hoc et plenum gaudium fore: non quod omni prorsus tristitia vacui sint fideles, sed quod exsuperet gaudii materia, ut nullus unquam metus, nulla anxietas, nullus moeror eos absorbeat. Nam quibus in Christo gloriari datum est, illis neque vita, neque mors, neque ullae miseriae obstabunt, quominus tristitiae insultent.

12. Hoc est praeceptum meum, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. 13. Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam ut quis animam suam ponat pro amicis suis. 14. Vos amici mei estis, si feceritis, quae ego praecipio vobis. 15. Posthac non dicam vos servos, quia servus nescit, quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia, quaecunque audivi a Patre meo, nota feci vobis.

12. *Hoc est praeceptum meum.* Quum vitam nostram dirigere ad Christi praeceptum conveniat, tenendum imprimis est quid ipse velit ac mandet. Iam itaque repetit quod prius dixerat, sibi ante omnia placere, ut fideles caritatem inter se mutuam colant. Praecedit quidem ordine amor ac reverentia Dei, sed quia legitima eius probatio est caritas erga proximos, huius potissimum fit mentio. Porro sicuti nuper in generali doctrinae observantia, ita nunc in specie exemplar nobis proponit quod sequamur. Complexus est enim

suos omnes, ut se mutuo foveant. Cur de amandis incredulis nihil hoc loco diserte praecipiat, proximo capite dictum est.

13. *Maiorem hac dilectionem.* Amoris erga nos sui magnitudinem interdum commendat Christus, quo melius salutis nostrae fiduciam stabiliat. Nunc vero longius progreditur, ut nos suo exemplo ad fratres amandos inflammet. Utrumque tamen simul coniungit: nam immensam suae bonitatis dulcedinem vult a nobis fide percipi: deinde hac ratione ad caritatis studium nos allicit. Ita Paulus ad Ephesios (5, 2.): Ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis. Poterat nos Deus verbo aut nutu redimere, nisi aliter nostra causa visum esset, ut proprio et unigenito Filio non parcens, testatum faceret in eius persona quantam habeat salutis nostrae curam. Iam vero plus quam ferrea aut lapidea corda esse oportet, quae non emolliet tam incomparabilis divini amoris suavitas. Quaeritur tamen quomodo pro amicis mortuus fuerit Christus, quum hostes essemus, antequam nos reconciliaret. Nam expiatis sacrificio mortis suae peccatis, inimicitias quae inter Deum et nos erant delevit. Huius quaestionis solutio ex tertio capite petatur, ubi diximus, respectu quidem nostri dissidium esse inter nos et Deum, donec morte Christo abolita sint peccata: caeterum huius gratiae, quae in Christo exhibita est, causam fuisse perpetuum Dei amorem, quo etiam hostes suos prosequebatur. In hunc quoque modum Christus vitam suam pro alienis exposuit, sed quos iam tunc ipse amabat, mortem alias pro ipsis non subiturus.

14. *Vos amici mei estis.* Non intelligit tantum nos honoris proprio aliquo merito consequi, sed tantum admonet, qua lege nos in gratiam recipiat et censere inter amicos suos dignetur: quemadmodum nuper dixit, Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. Apparuit enim gratia servatoris Dei, erudiens nos, ut abnegata impietate et mundanis desideriis caste et iuste et pie vivamus in hoc saeculo (Tit. 2, 11.). Profani autem homines, qui impio Evangelii contemptu adversus Christum lasciviunt, eius amicitiae renuntiant.

15. *Posthac non dicam vos servos.* Altero argumento suum erga discipulos amorem demonstrat: quod scilicet penitus se illis patefecerit, quemadmodum familiaris inter amicos communicatio locum habet. Ego, inquit, longe plus vobis detuli, quam mortalis homo servis suis soleat. Hoc ergo pignus sit vobis meae erga vos caritatis, quod comiter et amice coelestis sapientiae arcana, quae ex Patre audieram, vobis exposui. Praeclarum certe Evangelii encomium est: quod illic Christi cor habemus quodammodo apertum, ne dubius sit nobis vel obscurus eius amor. Non est quod supra nubes transcendere vel abyssos penetrare optemus ad petendam salutis nostrae certitudinem: sufficiat nobis hoc amoris testimonium quod in Evangelio continetur, quia nunquam fallet. Dicebat Moses (Deut. 4, 7.) veteri populo, Quae tam inclyta sub coelo gens est, quae Deum habeat appropinquantem sibi, sicuti tecum hodie communicat Deus? Atqui magis excellit nostra nobilitas, ex quo Deus totum se in Filio effudit. Quo maior est eorum ingratitudo et perversitas, qui admirabili Evangelii sapientia non contenti superba libidine ad novas speculationes transvolant. *Quaecunque audivi.* Certum est, non

omnia quae scivit Christus nota fuisse discipulis, nec vero fieri poterat ut ad tantam altitudinem pertingerent: et quum sit incomprehensibilis Dei sapientia, unicuique ad certam mensuram partitus est, quantum satis erat scientiae. Cur ergo se omnia patefecisse dicit? Respondeo, hoc ad Mediatoris personam et officium restringi. Medium se inter Deum et nos constituit, qui ex arcano Dei sanctuario acceperit quae nobis de manu quod aiunt in manum traderet. Nihil ergo eorum quae in salutem nostram erant, et quae scire nostra referebat, omisit Christus apud suos discipulos. Ita quatenus ordinatus est Ecclesiae magister ac doctor unicus, nihil audivit a Patre quod non fideliter suos docuerit. Tantum assit humile discendi studium ac docilitas, et sentiemus non frustra Evangelium a Paulo vocari sapientiam, quae perfectos reddat homines (Coloss. 1, 28.).

16. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos: et constitui vos, ut eatis et fructum afferatis, et fructus vester maneat: ut, quod petieritis a Patre in nomine meo, det vobis. 17. Haec praecipio vobis, ut diligatis vos mutuo. 18. Si mundus vos odit, scitis quod me priorem vobis odio habuit. 19. Si ex mundo essetis, mundus, quod suum esset, diligeret: quia autem ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propter id vos odit mundus. 20. Mementote sermonis, quem ego dixi vobis, non est servus maior domino suo: si me persequuti sunt, et vos persequentur: si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt. 21. Sed haec omnia facient vobis propter nomen meum, quia non noverunt eum, qui misit me.

16. *Non vos me elegistis.* Clarius adhuc exprimit non ipsorum merito, sed gratiae suae debere ferri acceptum, quod in tantum honorem pervenerint. Nam quum se electum fuisse ab illis negat, perinde hoc valet acsi diceret, quicquid habent, minime sibi propria arte vel industria comparasse. Vulgo mutuum quendam concursum fingunt divinae gratiae et humanae voluntatis: sed ista antithesis, Ego vos elegi, non sum a vobis electus, in solidum uni Christo vindicat, quod inter ipsum et hominem partiri solent, acsi dictum esset, non sponte moveri hominem ad quaerendum Christum, donec quaesitus fuerit. Non agitur hic quidem de communi piorum electione, qua in filios Dei adoptantur, sed de particulari, qua discipulos suos ad munus praedicandi Evangelii destinaverat. Verum si gratis nullo suo merito electi fuerunt illi ad munus Apostolicum, certum est multo magis gratuitam esse electionem, qua ex filiis irae et semine maledicto efficimur vitae aeternae haeredes. Adde quod gratiam suam Christus, qua electi fuerant in Apostolos, sic commendat in hoc loco, ut priorem illam, qua insiti fuerant in Ecclesiae corpus, simul coniungat: imo generaliter quicquid in ipsos contulerat dignitatis his verbis complectitur. Interim fateor de Apostolatu diserte tractari. Consilium enim Christi est, incitare discipulos ad munus suum strenue obeundum. Materiam exhortationis sumit ex gratuito favore,

quo ipsos dignatus fuerat. Nam quo magis obstricti sumus Domino, ad praestanda quae requirit officia ferventiores esse decet: alioqui foedae ingratitudinis crimen effugere non licebit. Unde apparet nihil esse quod nos acrius ad sancte pieque vivendi studium accendere debeat, quam dum agnoscimus Deo nos omnia debere, nihil nos habere proprium: tam initium salutis nostrae, quam omnes quae inde sequuntur partes, fluere ex gratuita eius misericordia. Porro quam vera sit haec Christi sententia, inde clare perspicitur, quod eos sibi Christus Apostolos delegit, qui omnium ineptissimi videri poterant. Quanquam in eorum persona perpetuum gratiae suae monumentum exstare voluit. Nam, quemadmodum admonet Paulus (I. Cor. 4, 2.), quis hominum reperietur ad obeundam legationem idoneus, qua sibi Deus humanum genus reconciliat? Imo quisnam est mortalis homo, ut sustineat Dei personam? Solus ergo Christus est, qui sua electione idoneos efficit. Ideo Paulus Apostolatum suum ex gratia deducit, Rom. 1, 5. Item ad Galat. 1, 15. se ab utero matris segregatum fuisse commemorat. Imo quum servi simus prorsus inutiles, qui omnium praestantissimi videntur, ne minimae quidem vocationi pares erunt, donec electi fuerint. Interea quo quisque ad altiorem honoris gradum evectus est, meminerit se magis Domino esse devinctum. *Constitui vos.* Electio occulta est donec re ipsa patefiat, quum munus homini iniungitur cui destinatus fuit: quemadmodum Paulus, eo quem nuper citavi loco, postquam retulit se ab utero matris fuisse segregatum, postea subiicit Apostolum se creatum esse, quum ita visum est Deo. Sic et Dominus (Ier. 1, 5.) testatur, Ieremiam sibi notum fuisse, antequam esset in utero matris, quem tamen ad munus Propheticum suo demum tempore vocat. Fieri tamen poterit ut quis rite formatus ad docendi munus accedat, imo hoc in Ecclesia ordinarium est, ne quis vocetur nisi qui iam comparatus est ac instructus necessariis dotibus. Quod Christus se utriusque facit auctorem, nihil mirum: quodoquidem nonnisi per ipsum agit Pater, et ipse cum Patre agit. Ergo ambobus communis est tam electio quam ordinatio. *Ut eatis.* Nunc ostendit quorsum meminerit suae gratiae, ut eos scilicet alacriores ad opus redderet. Non otiosa erat dignitas Apostolatus, sed cum summis difficultatibus certare ipsos decebat. Stimulum ergo addit Christus, ne labores, molestias, et discrimina refugiant. Hoc argumentum a fine sumptum est. Deinde ab effectu ratiocinatur Christus, quum dicit *et fructum afferatis.* Vix enim fieri potest, ut serio quisquam et gnaviter operi incumbat, nisi fructuosum laborem speret fore. Ideo pronuntiat Christus conatus ipsorum non irritos fore nec inutiles, si modo prompti sint ad obsequendum. Neque enim hic tantum praescribit Apostolis, quid ferat ac postulet eorum vocatio, sed ne languidi sint vel frigeant, prosperum illis successum promittit. Vix dici potest quantum habeat momenti haec consolatio adversus tot tentationes, quae quotidie occurrunt Christi ministris. Ergo quoties nobis videmur operam ludere, in memoriam hoc veniat, facturum tandem esse Christum, ne ludicrum sit et inane quod conamur. Nam tunc maxime locum habet promissio, quum nihil fructus apparet. Hodie nasuti homines, et quicunque sapere mundo videntur, conatus nostros tanquam inconsideratos subsannant, quia frustra tentemus coelum terrae miscere: nam interea fructus votis nostris non respondet. Sed quum Christus ex

adverso pollicitus fuerit, sequuturum operae prétium quod ad tempus latet, sedulo inter mundi ludibria in officio praestando laboremus. Quaeritur iam, quare fructum hunc perpetuum fore Christus dicat, quum dicit *et fructus vester maneat.* Quoniam Evangelii doctrina animas Christo acquirit in aeternam salutem, multis videtur haec esse fructus perpetuitas: sed ego sententiam longius extendo, nempe quod ad finem usque mundi statura sit Ecclesia. Nam labor Apostolorum hodie quoque fructificat, et praedicatio nostra non unius est saeculi, sed Ecclesiam propagabit, ut post mortem nostram novus proventus emergat. Quum dicit *fructus vester*, perinde loquitur acsi partus esset eorum industria, quum tamen doceat Paulus, eos qui rigant vel plantant nihil esse. Et certe excellentius Dei est opus Ecclesiae creatio, quam ut eius gloria hominibus ascribi debeat. Sed quia virtutem suam exserit Dominus per manum hominum, ne frustra laborent, solet etiam in ipsos transferre quod sibi proprium est. Meminerimus interea tam benigne eum ornare suos discipulos, ut eos animet, non inflet. *Ut quicquid petieritis.* Hoc membrum non additum fuit ex abrupto, ut multis videri posset. Nam quum docendi provincia longe superet hominum vires, accedunt innumeri Satanae insultus, qui nunquam sustineri possent nisi Dei virtute. Ergo ne deficiant animis Apostoli, Christus cum optimo subsidio occurrit, acsi diceret, Si vobis plus erit negotii quam ut pares sitis ad explendum munus vestrum, non deerit vobis Pater meus. Nam hac lege constitui vos Evangelii ministros, ut manum suam ad vos iuvandos extentam habeat Pater, quoties in nomine meo petetis ut vobis opem ferat. Et certe quod plerique doctores vel per ignaviam flaccescunt, vel prorsus concidunt desperatione, non aliunde contingit, nisi quod in officio precandi torpent. Proinde haec Christi promissio nos ad Deum invocandum sollicitat. Nam quisquis agnoscet a solo Deo esse successum operis, cum timore et tremore suum ei laborem offeret. Contra vero si quis industria sua confisus Dei auxilium negligat, vel hastam et clypeum abiiciet ubi ad rem ventum fuerit, vel multum satagendo nihil tamen proficiet. Porro hic duo vitia cavenda sunt arrogantiae scilicet ac diffidentiae, quia sicuti Dei auxilium secure praetereunt, qui putant se iam rem habere in manu, sic multi difficultatibus succumbunt, quia non reputant se Dei virtute et praesidio pugnare, sub cuius auspiciis militant.

17. *Haec praecipio vobis.* Hoc quoque tempestive additum est, ut scirent Apostoli imprimis requiri mutuam inter ministros dilectionem, quo Ecclesiam Dei cum cordis studio aedificent. Nullum enim maius impedimentum quam dum seorsum quisque laborat, nec in commune singuli operas suas conferunt. Nisi ergo fraternam inter se societatem colant ministri, fieri poterit ut aliquas erigant moles, sed dissipatas: nullum interea erit Ecclesiae aedificium.

18. *Si mundus vos odit.* Postquam Apostolos armavit Christus ad pugnam, simul etiam ad patientiam hortatur. Neque enim promulgari potest Evangelium, quin protinus mundus insaniat. Quare nunquam fieri poterit, ut mundi odia effugiant pii doctores. Hoc mature praedicit Christus, ne illis contingat quod tironibus solet, qui propter imperitiam hostibus nondum visis audaces, ubi ad pugnam ventum est, expavescunt. Nec tantum ideo praemonet suos Christus, ne quid illis novum vel inexspectatum accidat, sed eos simul confir-

mat suo exemplo. Neque enim aequum est, quum ipse exosus mundo fuerit, nos qui eius sustinemus personam mundum, qui semper sui similis est, habere propitium. Verbum γινώσκετε in modo indicativo vertere malui: quanquam si quis imperativum malit, non repugno, quia sensus non mutatur. Plus est difficultatis in voce, quae proxime sequitur: nam quum se *priorem* discipulis vocat, tam ad tempus quam ad dignitatem referri hoc potest. Prior expositio magis recepta est, nempe quod Christus ante Apostolos odio habitus fuerit a mundo: verum secunda mihi magis probatur, quod, quum Christus qui longe praecellit non tamen immunis fuerit ab odiis mundi, eadem conditio a ministris non recusanda sit. Eadem enim loquutio est cum ea quam primo capite v. 27. et 30. bis habuimus, Qui post me venit, mihi praelatus est, quia prior me erat.

19. *Si ex mundo essetis.* Alia consolatio, quod ideo mundo sint exosi, quia ab eo segregati sunt. Haec autem vera est eorum felicitas et gloria, quia hoc modo ab exitio erepti sunt. *Eligere* hic segregare significat. Iam si electi fuerunt ex mundo, sequitur eos fuisse mundi partem, solaque Dei misericordia discerni a reliquis qui pereunt. Caeterum *mundi* nomine omnes, qui Spiritu Dei regeniti non sunt, hoc loco Christus designat. Nam Ecclesiam mundo opponit, ut plenius videbimus capite decimo septimo. Neque tamen cum hac doctrina pugnat illa Pauli exhortatio, Pacem habete cum omnibus, quantum in vobis est (Rom. 12, 18.). Nam quae additur exceptio tantundem valet acsi diceret, videndum esse quid nobis liceat et fas sit, ne quis studio placendi mundi corruptelis indulgeat. Verum potest adhuc alia obiici quaestio. Nam sceleratos, qui ex mundo sunt, vulgo non odio tantum haberi cernimus, sed exsecrationi esse. Hic certe mundus non diligit quod suum est. Respondeo, terrenis hominibus, qui aguntur pro sensu carnis suae, nunquam vere odio esse peccatum, sed tantum quatenus proprii commodi vel damni cura eos afficit. Quanquam Christi consilium non fuit negare, quin mundus intestinis discordiis ferveat et intra se tumultuetur: tantum ostendere voluit, mundum nonnisi quod Dei est in fidelibus odio habere. Atque hinc quoque liquet, quam stulte delirent Anabaptistae qui hoc uno argumento colligunt, se Dei esse servos, quia maiori hominum parti displiceant. Prompta est enim exceptio, quod multi qui ex mundo sunt, quos scilicet delectat foeda rerum omnium confusio, eorum doctrinae faveant, multi item ex mundo eam oderint, quia politicum ordinem cupiunt manere salvum.

20. *Mementote sermonis.* Posset etiam indicativo modo legi, Memores estis: sed sensu non admodum diverso. Imperativus tamen modus meo iudicio melius congruit. Est autem confirmatio proximae sententiae, ubi dicebat Christus se mundo exosum fuisse, qui tamen discipulis erat praestantior. Neque enim aequum est ut potior sit servi conditio quam domini. Porro ubi de personis loquutus est, mentionem etiam doctrinae facit. Nihil enim pios magis conturbat quam dum doctrinam, quae Dei est, superbe ab hominibus contemni vident. Est enim portentum horribile, cuius aspectus fortissimum quodque pectus labefactare posset. Sed dum ex alia parte succurrit, ipsum Dei Filium non minus contumaciae expertum esse, non est quod miremur, doctrinam Dei tam parum habere inter homines reverentiae. Quod suam et illorum doctrinam dicit, ad

ministerium refertur. Unicus est Ecclesiae magister Christus, sed doctrinam suam, cuius magister primus fuerat, voluit deinde per Apostolos suos praedicari.

21. *Sed haec omnia.* Quia prodigiosus est mundi furor, dum ita in salutis suae doctrinam insanit, causam affert Christus, quod coeca ignorantia feratur in suam perniciem. Nemo enim ex professo contra Deum in bellum insurgeret. Coecitas ergo est ac ignoratio Dei quae mundum rapit, ut bellum inferre Christo non dubitet. Semper ergo habenda est causae ratio, nec alibi vera consolatio est, quam in testimonio bonae conscientiae. Hinc etiam ad gratitudinem erigendi sunt animi, quod, dum in coecitate sua mundus perit, Deus nos sua luce dignatus est. Interea tenendum est, Christi odium ex stupore mentis provenire, quum Deus non cognoscitur. Nam ut saepe dico, coeca est incredulitas, non quod nihil intelligant vel sentiant impii, sed quia confusum est quicquid habent notitiae, et statim evanescit. Qua de re alibi copiosius tractavi.

22. Si non venissem, et loquutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. 23. Qui me odit, Patrem quoque meum odit. 24. Si opera non fecissem inter eos, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem et viderunt, et oderunt tam me quam Patrem meum. 25. Sed ut impleatur sermo scriptus in Lege eorum, Quod oderunt me gratis. 26. Quum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testificabitur de me, 27. Et vos etiam testimonium redditis (vel, testes estis), quia ab initio estis mecum.

22. *Si non venissem.* Quod Iudaeos dixerat odio prosequi Evangelium, quia Deum non cognoscerent, ne quis hoc valere putaret ad levandam eorum culpam, subiicit eos maligne coecutire, quemadmodum si quis claudat oculos, ne lucem aspicere cogatur. Nam alioqui obiectum fuisset Christo, Si Patrem tuum ignorant, qui fit ut eorum errori non succurras? Cur non saltem tentasti, an prorsus essent indociles necne? Respondet, se boni ac fidi doctoris officio perfunctum esse, sed sine profectu, quia eos malitia ad sanam mentem redire passa non fuerit. Porro sub illorum persona terrorem incutere omnibus voluit, qui Dei veritatem vel sibi oblatam respuunt, vel cognitam volentes oppugnant. Etsi autem illos terribilis manet Dei vindicta, Christus tamen suos discipulos hic magis respicit, ut certa victoriae fiducia eos animet, ne quando succumbant impiorum malitiae. Nam ubi talem audimus fore exitum, iam quasi in media pugna triumphum agere licet. *Peccatum non haberent.* Videtur innuere Christus his verbis, solam incredulitatem peccatum esse: et sunt quibus ita videtur. Augustinus quidem magis sobrie, sed tamen ad eum sensum accedit. Nam quia fides remittit et delet omnia peccata, dicit unum esse incredulitatis peccatum quod damnet. Vere hoc dicitur, quandoquidem non modo obstat incredulitas, ne

eximantur homines a mortis reatu, sed fons et causa est malorum omnium. Caeterum tota illa disputatio nihil ad praesentem locum facit. Neque enim generaliter accipitur peccati nomen, sed pro circumstantia causae quae tractatur, acsi diceret Christus, nullo modo excusabilem esse eorum ignorantiam, eo quod in sua persona maligne Deum respuissent: quemadmodum si insontem, iustum, ac purum vocemus, quem nonnisi ab uno crimine absolvere volumus, cuius reus erat. Ad unam ergo peccati speciem restringitur ista Christi absolutio, quia in Evangelii contemptu et odio Iudaeis ignorantiae praetextum tollit. Exoritur tamen adhuc nova quaestio, Annon ante Christi adventum satis fuerit incredulitas ad damnandos homines. Et sunt fanatici homines, qui ex hoc loco perperam colligunt, quicunque ante Christi adventum mortui sunt extra fidem dubio suspensoque in statu fuisse, donec illis se Christus manifestavit: quasi vero non exstent complures Scripturae loci, qui solam conscientiam illis ad reatum satis fuisse testantur. Mors, inquit Paulus, usque ad Mosen regnavit in mundo (Rom. 5, 14.). Et alibi, Perituros sine Lege tradit, qui sine Lege peccaverint (Rom. 2, 12.). Quid igitur sibi vult Christus? Certe concessio est in istis verbis qua significat, nihil amplius restare Iudaeis quod obtendant ad levandam culpam, ex quo scientes et volentes oblatam sibi vitam repulerunt. Ita excusatio quam concedit illis non absolvit penitus, sed tantum sceleris gravitatem extenuat, iuxta illud, Servus sciens voluntatem domini sui et spernens gravius vapulabit. Neque enim Christi consilium fuit veniam aliis promittere, sed hostes suos, qui contumaciter Dei gratiam reiecerant, tenere convictos, quo palam constaret omni venia et misericordia indignos esse. Notandum autem quod non loquitur de nudo suo adventu, sed qui cum doctrina coniunctus fuit. Neque enim ob solam corporis praesentiam tanto crimine obstricti fuissent, sed doctrinae contemptus eos prorsus inexcusabiles reddidit.

23. *Qui me odit.* Insignis locus quo docemur, neminem odio habere Evangelii doctrinam, quin suam adversus Deum impietatem prodat. Aliud quidem multi ore prae se ferunt: nam quum ab Evangelio abhorreant, volunt tamen videri optimi Dei cultores. Sed nugae sunt: intus enim latet Dei contemptus. Ita fit ut doctrinae suae luce Christus multorum hypocrisin detegat, qua de re plura cap. 3, 20. diximus in illum locum, Qui male agit, odit lucem: item cap 5, 23., Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat.

24. *Si opera non fecissem.* Operum nomine complectitur meo iudicio quaecunque divinae suae gloriae specimina edidit. Nam et miraculis et Spiritus sancti potentia et aliis documentis clare probavit se esse Dei Filium, ut in eo conspicua esset Unigeniti maiestas, sicuti capite primo habuimus. De miraculis obiici solet, nec plura, nec maiora ab eo facta esse quam a Mose et Prophetis. Nota est solutio, hac ratione excellere Christum in miraculis, quia non minister duntaxat ut reliqui, sed proprie auctor fuerit. Suo enim nomine, suo imperio, sua virtute usus est ad edenda miracula. Caeterum ut dixi, in genere comprehendit omnia coelestis et spiritualis potentiae testimonia, quibus illustrata fuit eius divinitas. *Viderunt et oderunt.* Concludit non posse tergiversando effugere hostes suos, quandoquidem virtutem spreverint, quam prorsus divinam esse constabat: suum enim numen palam Deus protulerat in Filio, quare frustra dicturi

erant, sibi duntaxat cum homine mortali fuisse negotium. Locus hic admonet ut ad consideranda Dei opera attenti simus, in quibus dum exserit virtutem suam, debitum sibi honorem haberi vult ac deferri. Unde sequitur ingratos adversus Deum esse et malignos, quicunque eius dona obscurant vel contemptim praetereunt.

25. *Sed ut compleatur.* Quod praeter naturam est, videtur incredibile. Atqui nihil minus rationi consentaneum quam Deum odisse. Ideo dicit Christus tanta malitia infectos esse eorum animos, ut gratis oderint, quo ipsorum scelus amplificat. Citat autem Christus locum ex Psalm. 35, 19., quem dicit nunc compleri, non quod iam idem prius Davidi non accidisset, sed ut obstinatam gentis malitiam perstringat, quae per continuas aetatum series ab atavis ad abnepotes transmissa sine fine regnabat: acsi diceret, nihilo ipsos meliores esse patribus, qui Davidi sine causa infesti fuerant. *Legis* nomine Psalmos designat, quia tota Prophetarum doctrina nihil aliud erat quam Legis appendix. Et scimus Mosis ministerium ad tempus usque Christi durasse. Ipsorum porro Legem vocat, non honoris causa, sed ut acrius pungantur familiari elogio, acsi diceret, Legem habent quasi haereditario iure sibi traditam, in qua mores suos graphice depictos vident.

26. *Quum autem venerit.* Postquam ostendit Christus, Apostolis non minoris debere esse Evangelium, quia multos habeat adversarios etiam in Ecclesia ipsa, nunc impio illorum furori Spiritus testimonium opponit, quo suffultae eorum conscientiae nunquam labascant: acsi diceret, Saeviet quidem mundus contra vos, aliis ludibrio erit vestra doctrina, alii eam exsecrabuntur, sed nulli erunt tam violenti motus, qui fidei vestrae firmitatem labefactent, ubi Spiritus sanctus vobis datus fuerit, qui suo testimonio vos stabiliat. Et certe hoc unum est nostrum praesidium, quum mundus undique tumultuatur, quod Dei veritas per Spiritum sanctum in cordibus nostris obsignata quicquid in mundo est infra se despicit. Nam si obnoxia esset hominum iudiciis, centies quotidie fidem nostram obrui contingeret. Ergo diligenter notandum est, ubinam inter tot varias agitationes consistere nos oporteat, nempe quia non spiritum huius mundi accipimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo nobis donata sunt (I. Cor. 2, 12.). Unus ille testis potenter discutit, dissipat, evertit quicquid ab hoc mundo in altum attollitur ab obscurandam aut pessumdandam Dei veritatem. Quicunque hoc Spiritu praediti erunt, adeo periculum non est, ut propter mundi odia vel contemptum animum despondeant, ut unus quilibet eorum futurus sit totius mundi victor. Interea cavendum est, ne ab hominum respectu pendeamus. Quamdiu enim ita vagabitur fides, imo simulatque ex Dei sanctuario egressa fuerit, misere fluctuari necesse est. Ergo ad interius et arcanum Spiritus testimonium revocanda est, quod sibi e coelo datum esse norunt fideles. Testari autem dicitur Spiritus de Christo, quia fidem nostram in eo solo retinet ac sistit, ne ullam salutis partem alibi quaeramus. Vocat rursus Paracletum, ut eius patrocinio freti nunquam trepidemus. Voluit enim Christus hoc elogio fidem nostram munire, ne ullis tentationibus succumbat. Praesenti etiam circumstantiae aptandum est, quod vocat Spiritum veritatis. Subaudienda est enim antithesis, quod extra hunc testem varie circumferantur homines, nec usquam solide resideant,

ubicunque autem loquitur, omni dubitatione et fallaciae metu liberet hominum mentes. Quod dicit *se a Patre missurum* et rursus *a Patre procedere*, ad augendum auctoritatis pondus facit. Neque enim contra tam validos insultus, contra tot ac tam impetuosas machinas sufficeret Spiritus testimonium, nisi persuasi essemus a Deo profectum esse. Christus ergo est qui Spiritum mittit, sed ex coelesti gloria, ut sciamus non humanum esse donum, sed certum divinae gratiae pignus. Unde apparet quam frivola fuerit Graecorum argutia, quando horum verborum praetextu Spiritum a Filio procedere negarunt. Patrem enim suo more Christus hic nominat, ut ad divinitatis suae intuitum attollat nostros oculos.

27. *Et vos testimonium redditis.* Significat Christus non fore eiusmodi Spiritus testimonium, quod privatim sibi habeant Apostoli, et quo soli fruantur, sed quod latius se per ipsos diffundat, quia futuri erant Spiritus organa, sicuti loquutus est ipsorum ore. Videmus nunc quomodo ex auditu sit fides, et tamen suam certitudinem habeat a sigillo et arrha Spiritus. Quibus non satis nota est humanae mentis caligo, hi fidem naturaliter ex sola praedicatione concipi existimant. Contra vero plerisque fanaticis sordet externa praedicatio, dum magnifice arcanas revelationes et ἐνθουσιασμοὺς spirant. Atqui videmus ut duo haec simul Christus coniungat. Tametsi igitur nulla est fides, donec mentes nostras illustret Dei Spiritus et corda obsignet, non tamen ex nubibus petendae sunt visiones vel oracula, sed verbum, quod prope nos est in ore nostro et corde, sensus omnes nostros sibi devinctos et in se defixos habere debet (Deut. 30, 14. Rom. 10, 8.), sicuti pulcre Iesaias (59, 21.): Hoc foedus meum, inquit Dominus: Spiritus meus quem posui super te, et verba mea quae posui in ore tuo, non deficient, etc. Particula ista, *ab initio fuistis mecum*, ideo addita est, ut sciamus plus fidei mereri Apostolos, quia oculati fuerunt eorum testes quae annuntiant: sicut dicit Ioannes (I. Io. 1, 1.), Quod audivimus, quod vidimus, quod manus nostrae palparunt. Ita enim modis omnibus consultum nobis esse Dominus voluit, ne quid ad solidam Evangelii approbationem deesset.

CAPUT XVI.

1. Haec loquutus sum vobis, ut ne scandalizemini. 2. Alienos a synagoga facient vos: sed venit hora, ut, quisquis vos interfecerit, arbitretur se cultum praestare Deo. 3. Et haec facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me. 4. Sed haec loquutus sum vobis, ut, quum venerit hora, eorum reminiscamini, quod dixerim vobis. Haec autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram. 5. Et nunc vado ad eum, qui misit me, et nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis? 6. Sed quia haec loquutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum. 7. Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis, ut

ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.

1. *Haec loquutus sum vobis.* Rursus commemorat, nihil eorum quae dixit supervacuum esse: nam quum pugnae et certamina eos maneant, legitimis armis ante tempus fuisse instruendos. Interea vero significat, si hanc doctrinam probe meditatam habeant, ad resistendum pares fore. Caeterum, quod tunc Apostolis dixit, nobis quoque dictum esse meminerimus. Ac primo tenendum est, Christum non mittere in arenam suos inermes, ideoque neminem in hac militia deficere nisi ignaviae suae culpa. Nec vero exspectandum est dum in rem praesentem ventum fuerit, sed potius danda opera, ut assuefacti his Christi sermonibus ac familiariter imbuti pugnam, quum opus erit, capessamus. Neque enim dubitandum est quin victoria in manu sit, quamdiu istae Christi admonitiones penitus animis nostris infixae erunt. Nam quum dicit, Ne scandalizemini, significat minime esse periculum, ne quid nos a recto cursu avertat. Sed hinc apparet, quam pauci rite hanc doctrinam discant, quod, qui sibi videntur eam extra teli iactum memoriter tenere, ubi conserere manus oportet, tanquam eius prorsus ignari et rudes deficiunt. Sic ergo arma haec nobis aptemus, ne unquam effluant.

2. *Alienos a Synagoga.* Erat hoc non leve scandalum turbandis eorum animis, quod tanquam scelerati homines ex piorum coetu profligandi erant, saltem qui se populum Dei esse iactabant ac gloriabantur Ecclesiae titulo. Neque enim persequutionibus tantum, sed probris et ignominiae obnoxii sunt fideles, quemadmodum dicit Paulus (I. Cor. 4, 11.). Iubet tamen Christus etiam contra hunc insultum firmos stare, quia privati synagogis nihilominus in regno Dei maneant. Summa est, non debere nos frangi perversis hominum iudiciis, quin fortiter subeamus crucis Christi opprobrium, hoc uno contenti quod causa nostra, quam indigne et perperam damnant homines, Deo probetur. Porro hinc colligimus Evangelii ministros non tantum a professis fidei hostibus male tractari, sed etiam summa ignominia interdum affici apud eos qui domestici Ecclesiae videntur, imo etiam columnae. Scribae et sacerdotes, a quibus damnati fuerunt Apostoli, divinitus se constitutos esse Ecclesiae iudices iactabant. Et certe penes ipsos erat ordinarium Ecclesiae regimen, et functio iudicandi a Deo erat, non ab hominibus. Verum sua tyrannide totum ordinem a Deo institutum corruperant. Ita fiebat ut potestas, quae in aedificationem illis concessa fuerat, nihil aliud esset quam immanis servorum Dei oppressio, excommunicatio, quae medicina esse debuerat purgandae Ecclesiae, ad pietatem inde exterminandam conversa foret. Id quum iam suo saeculo experti fuerint Apostoli, non est quod hodie nos magnopere terreant Papae anathemata, quibus in nos propter Evangelii testimonium fulminat. Neque enim timendum est, ne plus nobis noceant quam vetera illa Apostolis. Imo nihil magis optandum, quam ut alieni simus ab eo coetu, a quo Christus exsulat. Interea notemus tam crasso excommunicationis abusu non fuisse tamen factum, ut abolita fuerit disciplina, quam ab initio Deus in Ecclesia sua statuerat. Nam quum in hoc totus sit Satan, ut omnia Dei instituta adulteret, minime illi cedendum est, ut propter corruptelas e medio tollatur quod Deus in perpetuum sancivit. Ergo excommunicatio non minus quam Baptismus et Coena Domini correctis

vitiis in purum ac legitimum usum revocanda est. *Sed venit hora.* In scandalo illo adhuc insistit Christus, quod hoc sibi iuris arrogant Evangelii hostes, ut se putent Deo sacras victimas offerre, quum fideles occidunt. Iam per se durum est, innoxios crudeliter vexari: sed longe acerbius ac molestius est iniurias, quibus Dei filios afficiunt impii, iustas censeri poenas et debitas eorum sceleribus. Sed tantum nos praesidii in recta conscientia statuere decet, ut patienter ita nos ad tempus opprimi feramus, donec appareat e coelo Christus, causae nostrae et suae vindex. Sed mirum est, hostes veritatis, quum sibi male conscii sint, non modo fucum facere hominibus, sed etiam coram Deo laudem ex iniusta saevitia sibi vindicare. Respondeo, hypocritas, quantumvis eos coarguat conscientia, semper tamen blanditias accersere, quibus se fallant. Ambitiosi sunt, crudeles, superbi: sed praetextu zeli omnia haec vitia tegunt, quo sibi impune indulgeant. Accedit etiam furiosa quaedam ebrietas, postquam sanguine martyrum fuerunt imbuti.

3. *Et haec facient.* Non frustra ad istam considerationem subinde Apostolos revocat Christus, unam esse causam cur ita in eos insaniant increduli, quia Deum ignorant. Neque tamen hoc levandae eorum culpae causa dicitur, sed ut coecum eorum furorem altis animis despiciant Apostoli. Saepe enim fit ut auctoritas qua pollent impii, et splendor qui in illis refulget, modestas concutiant ac pias mentes. Contra vero Christus sancta magnanimitate insurgere suos iubet, ut adversarios contemnant, quos error duntaxat et coecitas impellit. Hic enim murus noster aheneus, quum certo persuasi sumus, Deum a parte nostra stare, qui autem nos oppugnant, ratione destitui. Caeterum his verbis monemur, quam grave sit malum Dei ignoratio, quae facit ut ipsi quoque parricidae laudem et plausum sceleri suo captent.

4. *Ut quum venerit hora, eorum reminiscamini..* Repetit quod iam dixerat, non esse hanc umbratilem philosophiam, sed quae ad praxin et usum aptanda sit, ac se nunc de his rebus concionari, ut re ipsa ostendant non frustra se fuisse edoctos. Quum dicit *ut recordemini,* primo iubet reposita esse in animis, quae audierunt: deinde quum usus postulabit, eorum esse memores: tandem significat non parum in eo esse momenti, quod vaticinia profert de rebus futuris. *Non dixi ab initio.* Quum teneri adhuc et imbecilles essent Apostoli, quamdiu cum illis versatus est Christus in carne, ipsis optimus et indulgentissimus magister pepercit, neque passus est ultra vires premi. Ergo non magnopere tunc confirmatione opus habebant, quum otium illis et immunitas a persequutionibus daretur. Nunc mutandam illis esse rationem denuntiat, et quoniam nova eos manet conditio, simul hortatur ut se ad luctandum comparent.

5. *Nunc vado ad eum.* Temperat optima consolatione, quem ex suo discessu concipere poterant dolorem, quod valde necessarium erat. Qui hactenus molliter habiti fuerant, vocabantur in posterum tempus ad graves et arduas pugnas. Quid ergo futurum erat, nisi Christum scirent in coelo esse salutis suae praesidem? Nam *ad Patrem ire* nihil aliud est quam recipi in coelestem gloriam, ut summo imperio potiatur. Hoc igitur illis tristitiae solatium ac remedium proponitur, quod Christus corpore absens sedebit tamen ad Patris dexteram, ut sua virtute fideles tueatur. Caeterum duo hic vitia in Apo-

stolis reprehendit, quod visibili carnis suae praesentiae nimis addicti erant, deinde quod ea sublata moerore occupati non attollebant altius oculos. Idem et nobis contingere solet. Christum enim sensibus nostris semper affigimus, deinde si pro voto non apparet, fingimus nobis desperationis materiam. Videtur quidem falso Apostolis hoc obiici, eos *non rogare* quo abeat Magister, quum prius ea de re anxie sciscitati essent. Sed facilis est solutio, sic ipsos quaesiisse, ut animos ad fiduciam non attollerent, quod imprimis fieri decebat. Sensus ergo est, Audito meo discessu expavescitis, neque reputatis quo discedam, vel in quem finem.

7. *Sed ego veritatem.* Utilem fore absentiam suam testatur, ut desinant velle ipsum habere oculis praesentem, et speciem iurisiurandi adhibet. Quia enim carnales sumus, nihil difficilius est quam praeposterum hunc affectum ex animis nostris revellere, quo Christum e coelo ad nos detrahimus. Hanc vero utilitatis speciem exprimit, quod non aliter Spiritu sancto donandi erant, nisi ipse mundum relinqueret. Longe autem utilior ac magis expetenda Christi praesentia, qua per Spiritus sui gratiam et virtutem se fruendum nobis praebet, quam si nobis ante oculos adesset. Neque hic movenda est quaestio, Annon potuerit Spiritum Christus elicere, quum in terris ageret. Nam pro confesso sumit Christus quicquid a Patre decretum est. Et certe ubi semel ostendit Dominus quid fieri velit, stulta est ac noxia de possibilitate disputatio.

8. Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato, et de iustitia, et de iudicio. 9. De peccato quidem, eo quod non credunt in me. 10. De iustitia autem, quia ad Patrem meum vado, et amplius non videbitis me. 11. De iudicio autem, quia princeps mundi huius iudicatus est. 12. Adhuc multa habeo vobis dicenda, sed non potestis nunc portare. 13. Quum autem venerit ille, (nempe) Spiritus veritatis, ducet vos in omnem veritatem. Neque enim loquetur a se ipso, sed quaecunque audierit, loquetur: et quae eventura sunt, annuntiabit vobis. 14. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. 15. Omnia quae habet Pater, mea sunt: propterea dixi vobis, De meo accipiet, et annuntiabit vobis.

8. *Quum venerit ille.* Omissa expositionum varietate, quam nobis peperit loci obscuritas, tantum afferam quod mihi videtur ex genuino esse Christi sensu. Promiserat Spiritum suum discipulis: nunc doni praestantiam ab effectu commendat, quia Spiritus hic non eos modo privatim reget, sustinebit ac tuebitur, sed vim suam et efficaciam latius diffundet. *Arguet mundum*, inquit, hoc est, non manebit inclusus in vobis, sed potentia eius se a vobis proferet in totum mundum. Spiritum ergo illis promittit, qui futurus sit iudex mundi, et per quem eorum praedicatio adeo viva efficaxque futura sit, ut in ordinem cogat, qui prius effreni licentia exsultantes nullo metu nec reverentia tenebantur. Notandum autem est, Christum non de arcanis revelationibus hic loqui, sed de Spiritus virtute, quae in externa

Evangelii doctrina et hominum voce apparet. Unde enim fit ut in animos penetret vox hominis, radicem illic agat, fructificet denique ex lapideis cordibus carnea faciens, et innovans ipsos homines, nisi quia Spiritûs Christi eam vivificat? alioqui esset mortua litera et inanis sonitus, quemadmodum pulcre docet Paulus, II. Cor. 3. 6., ubi se ministrum Spiritus ésse iactat, quia Deus potenter in eius doctrina operabatur. Sensus ergo est, quum Spiritu donati fuerint Apostoli, coelesti ac divina virtute instructos fore, qua iurisdictionem in toto mundo exerceant. Caeterum hoc Spiritui potius quam ipsis tribuitur, quia nihil habebunt propriae potestatis, utpote qui ministri tantum erunt et organa, solus autem Spiritus in illis praesidebit. Sub *mundi* nomine tam eos qui vere convertendi erant ad Christum, quam hypocritas et reprobos comprehendi existimo. Duobus enim modis homines arguit Spiritus in Evangelii praedicatione. Quidam enim serio tanguntur ut sponte se humilient, sponte iudicio subscribant quo damnantur. Alii, etsi convicti reatum non possunt effugere, non tamen ex animo cedunt, nec se submittunt in ius ac ditionem Spiritus sancti: quin potius subacti intus fremunt, et confusi non desinunt tamen intus contumaciam alere. Nunc tenemus quomodo Spiritus mundum arguere debuerit per Apostolos, nempe quia iudicium suum Deus in Evangelio patefecit, quo perculsae conscientiae mala sua et Dei ipsius gratiam sentire coeperunt. Nam verbum ἐλέγχειν pro convincere hic accipitur. Atque ad huius loci intelligentiam non parum lucis afferet quod habetur I. Cor. 14, 24, ubi sic Paulus, Si prophetent omnes, ingrediatur autem incredulus vel idiota, arguitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, et sic occulta cordis eius manifesta fiunt. Proprie illic Paulus de una arguendi specie agit, quum scilicet Dominus electos suos ad poenitentiam adducit per Evangelium: sed hinc dilucide patet, quomodo Spiritus Dei in sonitu vocis humanae homines, prius iugo non assuetos, imperium suum agnoscere et subire cogat. Quaeritur nunc, in quem finem hoc Christus dixerit: nonnulli causam odii cuius meminerat notari putant, acsi diceret, ideo fore infensos mundo, quia Spiritus vicissim per illos mundum urgebit. Sed ego aliis potius subscribo, qui diversum fuisse Christi consilium tradunt, sicuti iam initio attigi. Magni enim interfuit ut scirent Apostoli, non vulgare fore Spiritus donum quod illis promissum fuerat. Singularis ergo eius excellentia describitur, quod Deus hoc modo tribunal suum eriget ad iudicandum totum orbem.

9. *De peccato quidem.* Nunc videndum restat quid sit de peccato arguere. Videtur Christus infidelitatem facere solam peccati causam, idque varie ab interpretibus torquetur: sed quemadmodum praefatus sum, non referam quid singuli doceant vel sentiant. Primo notandum est, iudicium Spiritus a demonstratione peccati incipere: hoc enim Spiritualis doctrinae exordium est, homines in peccato genitos nihil in se habere nisi peccati materiam. Porro infidelitatis meminit Christus, ut ostenderet qualis in se sit hominum natura. Nam quia vinculum quo se nobis unit est fides, donec in ipsum credamus, extra eum sumus et ab eo divisi. Tantundem igitur valent haec verba acsi dixisset, Spiritus quum venerit, ostendet ac convincet, extra me regnare in mundo peccatum. Proinde hic nominatur infidelitas, quia nos separat a Christo, atque ita facit ut nihil praeter peccatum nobis relinquatur. In summa, damnatur his verbis na-

turae humanae corruptio et pravitas, ne putemus vel guttam unam rectitudinis sine Christo nobis inesse.

10. *De iustitia.* Tenenda est graduum series quam ponit Christus. Mundum nunc dicit arguendum de iustitia: neque enim iustitiam esurient ac sitient homines, imo cum fastidio respuent quicquid de ea dicetur, nisi tacti fuerint sensu peccati. Praesertim de fidelibus sic habendum est, non posse eos in Evangelio proficere, nisi primum humiliati fuerint, quod fieri non potest nisi peccatis agnitis. Proprium quidem est Legis munus conscientias vocare ad Dei iudicium et terrore vulnerare, sed rite Evangelium praedicari nequit, quin a peccato in iustitiam et a morte in vitam deducat. Proinde necesse est ut a Lege mutuetur primum istud membrum, de quo loquutus est Christus. Caeterum iustitiam hic intellige, quae nobis per Christi gratiam communicatur. Eam Christus statuit in suo ad Patrem ascensu: nec immerito. Quemadmodum enim teste Paulo (Rom. 4, 25.) resurrexit propter iustificationem nostram, ita nunc ad dexteram Patris sedet, ut quicquid illi datum est potestatis exerceat, et sic impleat omnia. Denique e gloria coelesti iustitiae suae odore mundum perfundit. Spiritus autem per Evangelium pronuntiat hunc unum esse modum, quo iusti censeamur. Ideo a convictione peccati secundus hic gradus est, ut convincat Spiritus mundum, quaenam vera sit iustitia, nempe quod Christus suo in coelum ascensu vitae regnum constituit et nunc sedet ad Patris dexteram, ut veram iustitiam stabiliat.

11. *De iudicio autem.* Qui iudicii nomen pro damnatione accipiunt, ratione non carent, quia mox subiicit Christus mundi principem esse iudicatum. Mihi tamen videtur diversus sensus magis congruere, nempe quod accensa Evangelii luce patefaciat Spiritus, Christi victoria, qua Satanae imperium deiecit, statum mundi rite et ordine fuisse compositum: acsi diceret, veram esse istam instaurationem qua reformantur omnia, quum ipse Christus subacto et triumphato Satana solus regnum obtinet. Iudicium ergo rebus confusis et dissipatis opponitur, vel ut brevius dicam, antitheton est τῆς ἀταξίας, acsi rectitudinem quis diceret, quo sensu frequenter sumitur in Scriptura. Sensus ergo est, Satanam quamdiu imperio potitur miscere omnia et turbare, ut foeda sit ac deformis operum Dei confusio, sed ubi tyrannide sua exuitur per Christum, tunc mundo reparato ordinem bene temperatum lucere. Ita mundum Spiritus de iudicio convincit, hoc est quod Christus devicto iniquitatis principe, quae prius collapsa erant et divulsa, in ordinem restituit.

12. *Adhuc multa habeo.* Non potuit tantum apud discipulos valere Christi concio, quin sua eos ruditas adhuc perplexos in multis teneret: imo vix tenui gustu libabant, quae ipsos penitus reficere debebant, nisi obstitisset carnis imbecillitas. Fieri ergo non poterat quin suae inopiae conscii metu et anxietate laborarent. Christus autem cum hac consolatione occurrit, quod accepto Spiritu novi et longe alii homines futuri sint. Quod igitur pares ferendo esse negat, si plura et altiora illis dixerit, huc pertinet, ut spe melioris profectus erecti non despondeant animos. Metiri enim gratiam, qua donandi erant, ex praesenti sensu non oportuit, quum tam procul a coelo abessent. In summa, bono et forti animo esse iubet, quantumvis nunc sint debiles. Caeterum, quia nulla praeter doctrinam fultura erat in quam recumberent, admonet Christus se illam temperasse pro eorum mo-

dulo, sic tamen ut altior et uberior brevi speranda sit, acsi diceret, Si nondum ad vos stabiliendos sufficit quod ex me audistis, tolerate paulisper: nam paulo post Spiritus magisterio edoctis nihil amplius deerit, absolvet ille quod rude adhuc in vobis est. Nunc quaeritur quaenam ista fuerint quibus discendis nondum idonei erant Apostoli. Papistae ut sua figmenta pro Dei oraculis obtrudant, hoc loco improbe abutuntur. Christus, inquiunt, novas Apostolis revelationes promisit: ergo in Scriptura subsistere non convenit, supra quam ille suos vocat. Primum si cum Augustino loqui placeat, solutio ad manum erit. Verba eius sunt, Quum tacuerit Christus, quis nostrum dicat ista vel illa esse? aut si dicere audeat, unde probabit? quis tam vanus aut temerarius, qui etiamsi vera dicat, sine ullo divino testimonio affirmet, ea esse quae dicere tunc Dominus noluit? Verum certior nobis ad eos refellendos ex Christi verbis suppetit ratio. Perfectus veritatis magister dicitur Spiritus, quem pollicitus est Apostolis Christus: quorsum autem promissus est, nisi ut acceptam ab eo sapientiam per manus traderent? Datus est illis Spiritus, quo duce et directore iniuncto sibi officio defuncti sunt. Eos idem ille Spiritus *in omnem veritatem* perduxerat, quum doctrinae suae summam scriptis complexi sunt. Huic doctrinae quisquis aliquid addendum putat, acsi mutila esset et semiplena, non modo Apostolos insimulat malae fidei, sed in Spiritum blasphemus est. Si doctrina, quam literis consignarunt, a tironibus adhuc et noviciis profecta esset, non supervacua esset accessio: nunc vero quum eorum scripta quasi perpetuae sint eius revelationis tabulae, quae illis promissa et praestita fuit, non potest sine atroci Spiritus iniuria quicquam illis addi. Porro quum ad res ipsas ventum est, plus quam ridiculi sunt Papistae, illa enim arcana, quibus portandis impares erant Apostoli, pueriles esse naenias definiunt, quibus nihil inanius vel magis fatuum. Descendere scilicet e coelo Spiritum oportuit ut discerent Apostoli, quo ritu sacrandi essent calices cum suis altaribus, baptizandae campanae, benedicenda aqua lustralis, et missa celebranda. Unde igitur discunt moriones et pueri, qui ad unguem tenent haec omnia? Nihil itaque apertius est quam Deo illudere Papistas, quum e coelo prodiisse fingunt, quae tam Cereris aut Proserpinae mysteria sapiunt, quam abhorrent a sincera Spiritus sapientia. Nos vero nisi velimus ingrati esse Deo, acquiescamus in ea doctrina, cuius auctores esse Apostolos scripta eorum testantur, quando summa illic coelestis sapientiae perfectio nobis prodita est, quae hominem Dei perfectum reddat (II. Tim. 3, 17.): ultra eam progredi fas esse non putemus. Nam altitudo nostra et latitudo et profunditas in eo posita est, ut sciamus caritatem Dei quae nobis exhibita est in Christo. Haec cognitio omnem scientiam supereminet, ut inquit Paulus (Eph. 3, 18.): ut quum tradit in Christo absconditos esse omnes sapientiae et scientiae thesauros (Col. 2, 3.), non aliquem ignotum Christum fabricat, sed quem sua praedicatione ad vivum depinxit, ut cernatur quasi ante oculos nostros crucifixus, quemadmodum dicit ad Gal. 3, 1. Caeterum ne qua maneat ambiguitas, Christus ipse postea suis verbis explicat, quaenam illa sint, quae nondum ferre poterant Apostoli. *Quae ventura sunt, annuntiabit vobis*, inquit. Hoc quidem nonnulli ad Spiritum prophetiae restringunt, sed meo iudicio potius futurum regni sui spiritualis statum designat, qualem paulo post resurrectionem eius Apostoli viderunt, sed tunc com-

prehendere nullo modo poterant. Non ergo vaticinia illis promittit de rebus post eorum mortem futuris, sed tantum significat aliam fore regni sui naturam, et gloriam longe maiorem quam nunc animis concipere possint. Cuius arcanae sapientiae, quam per Ecclesiam coelestes quoque angeli cum admiratione discunt (Eph. 3, 10.), thesauros Paulus explicat in epistola ad Ephesios a primo capite usque ad finem quarti. Quare non est quod a Papae archivis vel scriniis petatur. *Non enim loquetur a semetipso.* Confirmatio est illius particulae, *Ducet vos in omnem veritatem.* Scimus fontem veritatis Deum esse, atque extra eum nihil esse certi vel solidi. Quare ut Spiritus oraculis plenam tuto adhibeant fidem Apostoli, Christus divina fore pronuntiat, quasi diceret manare a Deo ipso quicquid Spiritus attulerit. Neque tamen his verbis minuitur Spiritus maiestas, quasi vel Deus non sit vel Patre sit inferior, sed referuntur ad mentis nostrae captum. Quia enim propter velum interpositum non satis assequimur, quanta reverentia excipere deceat quae nobis revelat Spiritus, ideo expressa fit divinitatis mentio, quemadmodum alibi vocatur arrha, qua nobis ratam facit Deus salutem nostram, et sigillum quo eius certitudinem nobis obsignat (Eph. 1, 14.). In summa, docere Christus voluit, doctrinam Spiritus non fore mundi huius acsi in aëre nasceretur, sed ex coelestis sanctuarii adytis prodituram.

14. *Ipse me glorificabit.* Iam admonet Christus, non venturum Spiritum, qui novum aliquod regnum erigat, sed potius qui stabiliat gloriam illi a Patre datam. Multi enim Christum docuisse somniant, tantum ut rudimenta traderet, postea discipulos transmitteret in altiorem scholam. Hoc modo Evangelium pluris non faciunt quam Legem, quae paedagogus fuisse veteris populi dicitur (Gal. 3, 24.). Hunc errorem alter nihilo tolerabilior sequitur, quod Christo valere iusso, acsi regno perfunctus nihil nunc esset, Spiritum in eius locum subrogant. Ab hoc fonte Papatus et Mahometis sacrilegia fluxerunt. Nam etsi inter se multis in rebus sunt dissimiles isti antichristi, commune tamen principium habent: Evangelio quidem nos initiari in rectam fidem, sed aliunde petendam esse doctrinae perfectionem, quae nos penitus expoliat. Si Papae obiicitur Scriptura, illic haerendum esse negat, quia Spiritus superveniens multis additamentis supra illam nos evexit. Mahometes praedicat sine suo Alcorano homines semper manere pueros. Falso itaque Spiritus praetextu fascinatus fuit mundus, ut a simplici Christi puritate discederet. Nam simulac Spiritus a Christi sermone divellitur, quibuslibet deliriis et imposturis aperta est ianua. Similem fallendi viam tentarunt hoc saeculo multi fanatici. Doctrina, quae scripta est, illis visa est literalis. Novam ergo theologiam excludere placuit, quae ex revelationibus constaret. Nunc videmus quam non supervacua fuerit Christi admonitio, quod per Spiritum, quem missurus erat, glorificandus esset ut sciremus, non alias esse partes Spiritus sancti quam ut regnum Christi stabiliat, et quicquid illi a Patre datum est asserat sanciatque in perpetuum. Quorsum igitur Spiritus doctrina? Non ut nos abducat a schola Christi, sed potius ut rata sit vox illa, qua iubemur ipsum audire. Alioqui Christi gloriae detraheret. Additur ratio, *de meo accipiet*, inquit Christus: quibus verbis significat, nos in hunc finem Spiritum recipere, ut beneficiis suis fruamur. Quid enim nobis confert? Ut abluamur Christi sanguine, ut aboleatur per eius mortem in nobis pecca-

tum, ut vetus homo noster crucifigatur, ut valeat eius resurrectio ad nos in vitae novitatem reformandos, denique ut bonorum eius simus participes. Ergo nihil seorsum a Christo Spiritus nobis confert, sed a Christo sumit quod in nos transfundat. Idem et de doctrina sentiendum: neque enim nos illuminat, ut abducat vel tantillum a Christo, sed ut compleat quod dicit Paulus (I. Cor. 1, 30.), Christum esse nobis factum sapientiam. Item thesauros illos, qui in Christo sunt absconditi, reserat. In summa, non aliis quam Christi divitiis nos locupletat Spiritus, ut eius gloriam per omnia illustret.

15. *Quaecunque Pater habet, mea sunt.* Quia videri poterat Christus, Patri eripere quod sibi vindicabat, fatetur habere se a Patre, quicquid per Spiritum nobis communicat. Caeterum, quum dicit omnia Patris sua esse, in persona Mediatoris loquitur, quia de plenitudine eius haurire nos oportet. Semper ad nos respicit, ut dictum est. Atqui videmus ut se maior pars hominum fallat, quae praeterito Christo Deum per vagos circuitus quaerit. Alii exponunt, commune esse Fili quicquid habet Pater, quatenus idem est Deus. Sed hic non tam de arcana et intrinseca, ut sic loquar, potentia disserit, quam de iniuncto sibi erga nos officio. Denique suas divitias praedicat, ut nos ad fruendum invitet, atque inter dona, quae per eius manum a Patre accipimus, Spiritum recenset.

16. Paulisper, et non videtis (pro, videbitis) me: et iterum paulisper, et videbitis me: quia ego vado ad Patrem. 17. Dixerunt ergo quidam ex discipulis eius inter se, Quid est hoc, quod dicit nobis, Paulisper, et non videtis me: et iterum paulisper, et videbitis me? Et, Quod ego vado ad Patrem? 18. Dicebant ergo; Hoc quid est, quod dicit, Paulisper? nescimus, quid loquatur. 19. Cognovit ergo Iesus, quod vellent eum interrogare, et dixit eis, De hoc quaeritis inter vos, quod dixi, Paulisper, et non videtis me: et iterum paulisper, et videbitis me. 20. Amen, amen dico vobis, quod plorabitis vos, et lugebitis, mundus autem gaudebit: vos autem tristabimini, sed tristitia vestra in gaudium vertetur.

16. *Paulisper, et non videtis me.* Saepius de suo discessu Apostolos Christus praemonuit, partim ut eum fortiori animo ferrent, partim ut ardentius expeterent Spiritus gratiam, cuius non magnum desiderium eos tenebat, quamdiu habebant Christum corpore praesentem. Cavendum ergo ne fastidiose legamus, quod non frustra Christus inculcat. Primo dicit se illis paulo post ereptum iri, ut conspectu eius privati, in quo solo acquiescebant, non tamen desinant praesenti esse animo. Deinde absentiae suae subsidium illis promittit: imo testatur se brevi restitutum iri, postquam ablatus fuerit, sed alio modo, nempe per Spiritus sancti praesentiam. Quanquam hoc secundum membrum alii secus exponunt, Videbitis me quum a mortuis resurrexero, sed nonnisi ad exiguum tempus, quia mox in coelum recipiar. Sed mihi verba eum sensum admittere non videntur, *paulisper et videbitis me.* Quin potius hac consolatione sublevat ac mitigat suae absentiae moerorem, quod non diuturna futura sit, ac ita Spiritus

gratiam commendat, per quam illis perpetuo affuturus sit: acsi promitteret, se non multo post rediturum, nec longum fore tempus, quo eius conspectu carebunt. Neque absurdum existimari debet quod se videri dicit, dum Spiritu in discipulis habitat: nam etsi oculis non cernitur, certo tamen fidei experimento cognoscitur eius praesentia. Verum est quidem quod docet Paulus (II. Cor. 5, 6.), peregrinari fideles a Domino quamdiu in terra versantur, quia per fidem ambulant, non per aspectum. Sed aeque verum est, merito interea gloriari posse quod Christum fide habeant in se manentem, quod illi adhaereant ut capiti membra, quod spe coelum cum eo possideant. Ergo gratia Spiritus nobis speculum est, in quo aspici vult Christus, secundum illud Pauli (ibidem v. 16.): Etiamsi cognoverimus Christum secundum carnem, non tamen amplius cognoscimus: si quis in Christo, nova creatura. *Quia ego vado ad Patrem.* Alii exponunt, non videndum amplius a discipulis Christum, quia in coelo futurus sit, illi autem in terra. Ego potius ad secundum membrum refero, Videbitis me brevi: quia mors mea non est interitus, qui me a vobis separet, sed transitus in coelestem gloriam, unde se divina mea virtus ad vos usque diffundet. Docere itaque meo iudicio voluit, qualis futura sit sua post mortem conditio, út spirituali eius praesentia contenti essent, neque putarent quicquam sibi obesse, quod non amplius cum ipsis ágeret ut mortalis homo.

19. *Cognovit Iesus.* Quanquam videtur interdum Dominus surdis loqui, suorum ruditati sic tandem succurrit, ut non sit inutilis eius doctrina. Nostrum vero est dare operam, ne ad tarditatem accedat vel superbia vel ignavia, sed potius humiles non praebeamus ac discendi cupidos.

20. *Plorabitis vos et lugebitis.* Ostendit qua de causa suum discessum instare praedixerit, et simul promissionem addiderit de maturo reditu: nempe ut melius scirent, quam necessarium esset Spiritus subsidium. Dura, inquit, et ardua tentatio vos manet: nam ubi morte ablatus fuero, mundus suos triumphos aget. Vos in gravissimo moerore eritis: mundus se beatum, et vos miseros iudicabit. Volui igitur vos armis necessariis ad hanc pugnam instruere. Tempus autem medium designat inter mortem suam et missionem Spiritus, quia tùnc oppressa iacuit quodammodo eorum fides. *Tristitia vestra in gaudium vertetur.* Gaudium intelligit quo praediti fuerunt accepto Spiritu: non quod immunes postea fuerint a tristitia, sed quod spirituali gaudio absorptum fuerit quicquid ferendum erat tristitiae. Scimus Apostolos quamdiu vixerunt, certasse duram militiam, indignis probris fuisse tractatos, multas habuisse luctus causas: sed Spiritu renovati priorem infirmitatis sensum exuerant, ut heroica altitudine facile calcarent quicquid malorum ingerebatur. Hic ergo praesens infirmitas cum Spiritus virtute confertur, qua mox donandi erant. Nam ad tempus fere obruti postea non modo alacriter pugnarunt, sed splendidum egerunt triumphum in mediis pugnis. Quanquam simul notandum est, non modo innui tempus medium inter Christi resurrectionem et mortem Apostolorum, sed quod postea etiam sequutum est, acsi diceret Christus, Iacebitis ad tempus exiguum tanquam prostrati, sed ubi vos erexerit Spiritus incipiet novum gaudium, quod per continuos progressus augebitur, donec recepti in coelestem gloriam solide gaudeatis.

21. Mulier, quum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: quum autem peperit filium, non amplius reminiscitur afflictionis, propter gaudium, quod natus sit homo in mundum. 22. Et vos igitur tristitiam quidem nunc habetis: rursum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis. 23. Et in illa hora me non interrogabitis quicquam. Amen, amen, dico vobis, quod quaecunque petieritis a Patre in nomine meo, dabit vobis. 24. Hactenus non petiistis quicquam in nomine meo: petite, et accipietis, ut gaudium vestrum plenum sit.

21. *Mulier quum parit.* Similitudine proximam sententiam confirmat, imo clarius sententiam suam exprimit, quod scilicet non tantum gaudio mutandus sit eorum moeror, sed materiam quoque ac segetem gaudii in se contineat. Fit saepenumero, ubi rebus adversis successit prosperitas, ut homines pristini doloris obliti totos se in laetitiam effundant: dolor tamen qui praecessit non est laetitiae causa. Christus autem fructuosam suorum tristitiam fore significat, quam Evangelii causa pertulerint. Et certe non alius dolorum omnium quam infelix exitus esse potest, nisi quum in Christo benedicuntur. Sed quia crux Christi semper inclusam habet in se victoriam, merito dolorem, qui inde concipitur, Christus ipse similem facit dolori parturientis feminae, qui mercede sua pensatur, dum fetus in lucem editus puerperam exhilarat. Non quadraret autem similitudo, nisi gaudium pareret dolor in Christi membris, dum eius passionibus communicant: sicuti parturitio in muliere causa est partus. Huc etiam aptanda est similitudo, quod quum acerrimus sit mulieris dolor, cito evanescit. Non parva igitur haec levatio erat discipulis, quum dolorem suum audirent minime diuturnum fore. Iam ad nos accommodandus est huius doctrinae usus. Ex quo Spiritu Christi regeniti sumus, debebat in nobis vigere gaudium, quod omnem malorum sensum abstergeret: decebat, inquam, nos puerperis esse similes, quae solo fetus sui conspectu sic moventur, ut illis suus dolor non doleat. Sed quia primitias tantum accepimus et quidem valde tenues, vix modicas sentimus spiritualis laetitiae guttas, quae dolori nostro aspersae eius acerbitatem leniant. Et tamen exigua ista portio clare ostendit, adeo nunquam obrui moerore qui Christum fide intuentur, ut in extremis malis gloriose tamen exsultent. Interea vero quoniam haec omnibus creaturis imposita est conditio, ut parturiant usque ad ultimum redemptionis diem, sciamus nobis quoque gemendum esse, donec ex continuis praesentis vitae miseriis liberati fidei nostrae fructum palam cernamus. In summa, puerperis similes sunt fideles, quatenus in Christo renati iam in coeleste Dei regnum et beatam vitam ingressi sunt: similes autem gravidis et parturientibus feminis, quatenus adhuc captivi in carnis ergastulo ad felicem illum statum suspirant, qui sub spe latet absconditus.

22. *Gaudium vestrum nemo tollet.* Gaudii pretium non parum auget perpetuitas. Nam hinc sequitur leves esse aerumnas et aequo animo tolerandas, quae momentaneae sunt. Porro his verbis admo-

net Christus, quodnam sit verum gaudium. Necesse est ut suis gaudiis cito privetur mundus, quae nonnisi in rebus caducis quaerit. Ergo ad Christi resurrectionem veniendum, in qua aeterna est stabilitas. *Visurum* se discipulos intelligit, quum rursus eos visitabit Spiritus sui gratia, ut perpetuo eius conspectu fruantur.

23. *Non interrogabitis quicquam.* Postquam discipulis laetitiam promisit Christus ex invicta fortitudine et constantia, nunc alteram Spiritus gratiam qua donandi erant praedicat, nempe tantam intelligentiae lucem, quae ipsos ad coelestia usque arcana evehat. Tanta erat tunc in illis tarditas, ut ad minimum quemque scrupulum haesitarent: nam ut pueri alphabetarii versum unum sine pleribus remoris non continuant, ita in singulis fere Christi verbis quaedam erat offensio, quae illorum profectum impediret. Paulo post vero Spiritu sancto illuminati non amplius remoras ullas passi sunt, quin familiaris ac nota illis esset Dei sapientia, ut inoffenso cursu inter Dei arcana pergerent. Non desierunt quidem Apostoli, etiam quum in summum sapientiae gradum evecti essent, os Christi interrogare: sed hic tantum fit duplicis status comparatio, acsi diceret Christus, eorum ruditatem correctum iri, ut, qui in minimis quibusque nunc subsistunt, facile ad summa usque mysteria nullo negotio penetrarent. Talis est locus Ieremiae (31, 34.): Non docebit quisque proximum suum, dicens, Cognosce Dominum, quia omnes a minimo usque ad maximum, dicit Dominus, me cognoscent. Non tollit certe Propheta, neque abolet doctrinam, quae in regno Christi maxime vigere debet, sed ubi divinitus edocti fuerint omnes, crassae inscitiae negat amplius fore locum, quae hominum mentes occupat, donec illis sol iustitiae Christus per Spiritus sui radios illuxerit. Porro, quum nihil a pueris differrent Apostoli, imo truncis magis similes essent quam hominibus, quales repente exstiterint Spiritus magisterio edocti, satis notum est. *Quaecunque petieritis a Patre meo.* Declarat unde illis nova haec facultas, quia scilicet ex Deo sapientiae fonte, quantum opus erit, pleno ore haurire illis licebit, acsi diceret, Timendum non est ne destituamini intelligentiae dono, quia Pater cum omni bonorum affluentia ad vos large ditandos paratus erit. Caeterum his verbis admonet, non ideo Spiritum promitti, ut quibus promissus est illum ignavi ac stertentes exspectent, sed potius ut sedulo intenti sint ad petendam gratiam quae offertur. In summa, pronuntiat se tunc ita functurum esse Mediatoris officio, ut liberaliter et supra votum illis impetret a Patre quicquid petierint. Sed hic exoritur difficilis quaestio, An tunc primum coeperit invocari Deus Christi nomine, qui nunquam aliter hominibus propitius esse potuit quam in Mediatoris gratiam. Tempus futurum designat Christus, quo daturus sit coelestis Pater discipulis quicquid nomine suo petierint. Si haec nova est ac insolita gratia, colligi posse videtur, quamdiu in terris versatus est, nondum egisse advocati partes, ut per ipsum gratae essent Deo fidelium preces: quod etiam mox clarius exprimit, Hactenus, inquit, non petiistis quicquam in nomine meo. Atqui probabile est, Apostolos orandi regulam, quae in Lege praescripta erat, servasse. Scimus autem Patres non sine Mediatore orare solitos, quum tot exercitiis ipsos Deus ad talem orandi formam assuefaceret. Videbant summum Pontificem in sanctuarium ingredi totius populi nomine, videbant quotidie sacrificia immolari, ut ratae essent coram Deo Ecclesiae preces: erat igitur

hoc unum ex fidei principiis, temere et frustra Deum invocari nisi Mediatore interposito. Iam vero Christus eum se esse satis testatus fuerat discipulis, sed tam obscura erat cognitio, ut preces suas nondum rite ad eius nomen formare possent. Nec vero quicquam in eo est absurdi, quod Deum precati sint sub Mediatoris fiducia ex Legis praescripto, nec tamen plane et liquido intellexerint, quidnam hoc sibi vellet. Adhuc extentum erat templi velum, Dei maiestas sub umbra Cherubim abscondita erat, nondum coeli sanctuarium ingressus erat verus Sacerdos ut pro suis intercederet, nondum sanguine suo viam dedicaverat. Non igitur mirum si Mediator non fuit agnitus sicuti nunc, ex quo in coelo pro nobis apud Patrem apparet, sacrificio suo eum nobis reconcilians, ut audeamus nos miseri homunciones illuc cum fiducia prodire. Nam certe Christus peracta expiatione in coelum receptus Mediatorem se palam ostendit. Caeterum notanda est tam frequens repetitio huius particulae, quod nos in Christi nomine orare deceat, ut sciamus impiam esse profanationem nominis Dei, quum quis ipso praeterito sistere se audet ad Dei tribunal. Quodsi animis nostris probe infixa erit haec persuasio, Deum nobis libenter et large daturum esse quicquid Filii nomine petierimus, non advocabimus hinc inde diversos patronos in subsidium, sed uno illo contenti erimus, qui toties ac tam benigne suam operam nobis defert. Porro dicimur *orare in Christi nomine*, quum illum nobis advocatum statuimus, qui gratiam apud Patrem conciliet, etiamsi nomen eius labiis diserte non exprimimus.

24. *Petite.* Hoc ad tempus manifestationis refertur, quae paulo post futura erat. Quo minus excusabiles hodie sunt, qui fictis Sanctorum patrociniis hanc doctrinae partem obscurant. Veterem populum oportuit oculos ad umbratilem suum Pontificem et pecudum victimas convertere, quoties precari vellet. Nos igitur plus quam ingrati, nisi sensus omnes in verum Sacerdotem defixos tenemus, qui propitiator nobis est exhibitus, per quem nobis facilis et pervius sit aditus ad thronum gloriae Dei. Addit postremo, *ut gaudium vestrum plenum sit:* quo significat nihil ad perfectam bonorum omnium copiam, nihil ad summam votorum, nihil ad tranquillam satietatem defore, si modo in suo nomine a Deo postulemus quicquid nobis opus est.

25. Haec in proverbiis loquutus sum vobis: sed venit hora quando non amplius in parabolis vobiscum loquar, sed palam de Patre annuntiabo vobis. 26. In illa hora in nomine meo petitis, et non dico vobis, quod ego rogabo Patrem pro vobis: 27. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis, quod ego a Deo exivi. 28. Exivi a Patre, et veni in mundum: rursus relinquo mundum, et proficiscor ad Patrem.

25. *Haec in proverbiis.* Consilium Christi est animos addere discipulis, ut de meliore profectu bene sperantes non putent, inutilem esse quam audiunt doctrinam, quamvis in ea non multum assequantur. Poterat enim illis obrepere suspicio, Christum nolle intelligi ac de

industria ipsos tenere supensos. Brevi igitur fore denuntiat ut doctrinae fructum sentiant, quae sua obscuritate fastidium in eorum animis creare poterat. משל Hebraeis proverbium interdum significat: quia autem proverbia ut plurimum figuras et tropos continent, inde fit ut Hebraei משלים appellent aenigmata vel insignes sententias, quae Graecis ἀποφθέγματα vocantur, quae aliquid ambiguum vel obscurum fere habent. Sensus ergo est, Nunc figurate vobiscum et non simplici planaque oratione loqui videor: sed brevi loquar vobiscum familiarius, ut nihil sit vobis in mea doctrina perplexum aut difficile. Nunc videmus quod iam attigi, animari discipulos maioris profectus fiducia, ne doctrinam abiiciant, quia nondum intelligunt quid sibi velit. Nisi enim spes proficiendi nos accendat, discendi studium frigere necesse est. Caeterum res clare ostendit, Christum non aenigmatice loquutum esse, sed facili adeoque crasso dicendi genere usum apud discipulos, sed tanta erat eorum ruditas, ut attoniti ex ore eius penderent. Quare ista obscuritas non tam in doctrina fuit, quam in eorum mentibus. Et certe idem nobis hodie accidit: nam sermo Dei non frustra hoc elogio ornatur, quod sit lux nostra, sed eius fulgorem tenebrae nostrae sic obnubilant, ut putemus nos meras allegorias audire. Nam sicuti minatur per Prophetam (Ies. 28, 11.), se barbarum fore incredulis et reprobis, acsi blaesis esset labiis: et Paulus Evangelium dicit absconditum esse talibus, quia eorum mentes excoecavit Satan (II. Cor. 4, 3.): ita infirmis et rudibus magna ex parte confusum aliquid sonat, ut non possit intelligi. Nam etsi non prorsus tenebricosae sunt eorum mentes sicut infidelium, sunt tamen velut nebulis implicitae. Et Dominus, ut nos propriae inopiae sensu humiliet, ita ad tempus stupere patitur, sed quos Spiritu suo illuminat, ita proficere facit, ut illis familiaris ac notus sit ille sermo. Atque huc spectat posterius membrum, *venit hora*, hoc est, mox ventura est, quando non loquar vobiscum amplius figurate. Certe non alia docuit Spiritus Apostolos, quam quae audierant ex ore ipsius Christi, sed irradians eorum corda tenebras eorum discussit, ut Christum quasi novo et diverso modo loquentem audientes mentem eius facile caperent. Quum dicit *annuntiaturum se de Patre*, scopum hunc suae doctrinae esse admonet, ut nos ad Deum adducat, in quo posita est solida felicitas. Sed restat una quaestio, quomodo alibi dicat datum esse discipulis, nosse mysteria regni Dei, quibus hic fatetur se aenigmatice loquutum: nam illic, hoc est Matth. 13, 11., discrimen statuit inter eos et reliquum vulgus, quod in parabolis apud vulgus loquatur. Respondeo, non fuisse tantam in Apostolis ruditatem, quin tenuiter saltem gustarent quid vellet Magister: ita non sine causa eos e grege coecorum eximit. Nunc sermonem suum illis hactenus allegoricum fuisse dicit, prae illa conspicua intelligentiae luce, quam mox per Spiritus sui gratiam illis daturus erat. Utrumque igitur verum, quod longe excellerent super eos quibus insipidus erat Evangelii sermo, et tamen adhuc alphabetarii essent respectu novae sapientiae, quam illis Spiritus attulit.

26. *In illa hora.* Iterum causam repetit, cur tam liberaliter tunc aperiendi sint coelestes thesauri: quia scilicet in nomine Christi petent quicquid sibi opus erit. Deus autem nihil quod Filii sui nomine petetur negabit. Sed videtur esse in verbis dissidium: subiicit enim continuo post Christus, supervacuum fore ut Patrem ipse roget.

Quorsum autem attinet ipsius nomine precari, nisi suscipiat patroni munus? Et Ioannes alibi eum nominat advocatum nostrum (I. Io. 2, 1.). Paulus etiam testatur eum nunc pro nobis intercedere (Rom. 8, 34.): idem confirmat auctor epistolae ad Hebraeos (7, 25.). Respondeo, non simpliciter hoc loco negare Christum se intercessorem fore, sed hoc tantum velle, tam propensum fore erga discipulos Patrem, ut sine ulla difficultate sponte daturus sit quicquid precati fuerint. Occurret Pater, inquit, ac pro immenso erga vos suo amore patronum, qui alioqui pro vobis verba esset facturus, praeveniet. Caeterum, quum dicitur intercedere Christus pro nobis apud Patrem, nihil de ipso carnale imaginemur, acsi ad Patris genua procumbens preces suppliciter conciperet. Sed virtus sacrificii, quo semel Deum nobis placavit, semper vigens et efficax, sanguis quo expiavit peccata nostra, obedientia quam praestitit, continua est pro nobis intercessio. Insignis est hic locus, quo docemur cor Dei nos tenere, simulac Filii nomen illi opposuimus.

27. *Quia vos me amastis.* Monemur his verbis unicum esse vinculum nostrae cum Deo coniunctionis, si Christo coniuncti simus. Coniungimur autem fide non ficta sed quae ex sincero affectu nascitur, quem *amoris* nomine designat: neque enim pure in Christum credit, nisi qui illum ex animo amplectitur. Quare hoc verbo vim et naturam fidei bene expressit. Verum, si tunc demum amare nos Deus incipit, ex quo Christum diliximus, sequitur a nobis esse initium salutis, quia Dei gratiam praevenimus. Atqui huic sententiae reclamant plurima Scripturae testimonia. Promissio Dei est, Faciam ut me diligant: et Ioannes dicit, Non quod priores dilexerimus eum (I. Io. 4, 10.). Supervacuum esset plures locos colligere, quia nihil hac doctrina certius, Dominum vocare quae non sunt, suscitare mortuos, alienis se adiungere, formare corda carnea ex lapideis, apparere iis a quibus non quaeritur. Respondeo, homines ante vocationem, si sunt ex electis, arcano modo a Deo amari, qui suos omnes diligit antequam creati sint: sed quia nondum reconciliati sunt, merito censeri Dei inimicos, sicut et Paulus loquitur (Rom. 5, 10.). Secundum hanc rationem hic dicimur amari a Deo, dum Christum diligimus: quia pignus habemus paternae eius dilectionis, quem ante horruimus ut iudicem nobis infestum.

28. *Exivi a Patre.* Haec loquutio divinam in Christo virtutem nobis commendat. Neque enim firma in illum constaret fides, nisi divinam eius potentiam apprehenderet. Parum enim aut nihil mors eius et resurrectio, duae fidei columnae, nos iuvarent nisi coelestis virtus illis annexa esset. Nunc tenemus qualiter nos deceat Christum amplecti, ita scilicet, ut consilium et virtutem Dei, cuius manu nobis offertur, fides nostra reputet. Neque enim frigide accipiendum est quod exierit a Deo, sed simul tenendum est, quorsum vel in quem finem exierit: nempe ut esset nobis sapientia, sanctificatio, iustitia et redemptio (I. Cor. 1, 30.). Secundo membro quod mox subiicit notatur virtutis perpetuitas. Poterant enim cogitare discipuli, temporale illud esse beneficium, quod Redemptor mundo esset missus. Dixit ergo se redire ad Patrem, ut certo statuant nihil eorum bonorum, quae attulit, suo discessu excidere, quia ex coelesti sua gloria mortis et resurrectionis suae vim et effectum in mundum effundat. Mundum ergo reliquit, quum infirmitates nostras exuens in coelum receptus

est: sed viget nihilominus erga nos eius gratia, quia sedet ad Patris dexteram, ut potiatur totius mundi imperio.

29. Dicunt ei discipuli eius, Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis. 30. Nunc novimus, quod noveris omnia, et non opus habes, ut quis te interroget: in hoc credimus, quod a Deo existi. 31. Respondit illis Iesus, Nunc creditis? 32. Ecce ventura est hora, et nunc venit, qua dispergamini quisque in sua, et me relinquatis solum: quanquam non sum solus, quia Pater mecum est. 33. Haec loquutus sum vobis, ut in me habeatis pacem. In mundo tribulationem habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

29. *Dicunt ei discipuli.* Hinc apparet, quam efficax fuerit consolatio, quia deiectos prius et fractos animos subito in magnam alacritatem erexit. Et tamen certum est, minime adhuc assequutos esse discipulos, quid valeret Christi sermo. Sed quamvis eius nondum capaces essent, solus odor eos recreavit. Quod exclamant, Magistrum *palam loqui* et absque figura, in eo quidem modum excedunt: ex animi tamen sensu testantur quod res est, quod nos quoque hodie experimur. Nam qui pauxillum tantum gustavit ex Evangelii doctrina magis accenditur, et plus longe sentit energiae in exiguo fidei modulo, quam si totus Plato illi cognitus esset. Imo gemitus, quos Spiritus Dei excitat in cordibus piorum, luculenti sunt testes, Deum arcano modo supra eorum captum operari. Nam alioqui Paulus non vocaret ipsos inenarrabiles (Rom. 8, 26.). Sic habendum est, Apostolos sensisse aliquid profectus, ut vere testari possent, non prorsus aenigmatica iam sibi esse Christi verba, sed in eo fuisse deceptos, quod sibi plus aequo sapere videbantur. Inde autem error, quod nesciebant quale futurum esset Spiritus donum. Exsultant ergo ante tempus, perinde acsi quis nummo uno aureo divitem se putaret. Colligunt ex quibusdam signis, Christum a Deo prodiisse: perinde gloriantur acsi nihil amplius deesset. Atqui ab ea notitia longe adhuc aberant, quamdiu non tenebant, qualis sibi futurus in posterum esset Christus.

31. *Nunc creditis.* Quia sibi nimium placebant discipuli, eos admonet Christus, ut infirmitatis suae memores potius se intra modulum suum contineant. Nunquam autem satis probe agnoscimus quid nobis desit, et quantum a fidei plenitudine distemus, quousque ad serium aliquod experimentum ventum est: nam res ipsa tunc ostendit, quam debilis fuerit fides, quam putabamus plenam esse. Huc revocat Christus discipulos, ac brevi fore pronuntiat ut ipsum relinquant. Est enim persequutio instar lydii lapidis ad probandam fidem, cuius parvitas dum apparet, trepidare incipiunt et se contrahere qui prius inflati erant. Ergo interrogatio Christi est ironica, acsi dixisset, Itane vos iactatis, quasi fide referti? Atqui instat examen quod vacuitatem vestram prodet. Sic coërcenda est nostra securitas, dum nimis exsultat. Sed videri posset, vel nullam prorsus fuisse fidem in discipulis, vel tunc fuisse exstinctam, quum relicto Christo huc illuc dispersi sunt. Respondeo, utcunque deiecta fuerit ac velut

succubuerit fides, tamen fuisse aliquid residuum, unde postea novi surculi pullularent.

32. *Non sum solus.* Haec correctio addita est, ut sciamus Christo nihil derogari, dum ab hominibus relinquitur. Nam quum in ipso fundata sit eius veritas et gloria, neque a mundi fide pendeat, si contingat ipsum á toto mundo deseri, manet nihilominus integer, quia Deus est non alieno snbsidio indigens. Quod dicit *Patrem secum fore,* perinde valet atque Deum ab eius parte staturum, ut minime opus habeat quicquam ab hominibus mutuari. Hoc quisquis probe meditatum habebit, vel toto mundo nutante firmus consistet, nec eius fidem evertet aliorum omnium defectio. Nec enim Deo tribuimus iustum honorem, nisi solus ipse nobis sufficiat.

33. *Haec loquutus sum vobis.* Rursum inculcat quam necessariae sint consolationes, quibus fuerat apud ipsos usus. Probat autem hac ratione, quod eos in mundo plurimae aerumnae et tribulationes maneant. Notanda igitur primum haec admonitio, ut statuant omnes pii multis miseriis vitam suam subiectam fore, ut se ad tolerantiam comparent. Quum ergo instar maris tumultuosi nobis sit mundus, non alibi quam in Christo reperietur vera pax. Iam eius fruendae modus, quem hic definit, notandus est. Dicit pacem habituros, si in hac doctrina profecerint. Volumus ergo in mediis afflictionibus tranquillas habere et solutas mentes? attenti simus ad hanc Christi concionem, quae nobis pacem in ipso conferet. *Confidite.* Sicuti variis afflictionibus torporem nostrum corrigi decet, ac nos expergefieri ad quaerendum malorum remedium, ita non vult Dominus nos animis frangi, sed potius alacriter pugnare: quod fieri non potest, nisi de successu certi simus. Nam si dubio eventu pugnandum sit, totum studium nostrum mox concidet. Ergo Christus ad certamen nos vocans, certá victoriae fiducia instruit, quamvis adhuc nobis sudandum sit. Porro, quia semper in nobis multa est trepidandi materia, hac ratione fidendum esse docet, quia ipse non sibi privatim, sed nostra causa mundi fuerit victor. Ita fiet, ut in nobis fere oppressi magnificae illius gloriae intuitu, ad quam caput nostrum emersit, tuto possimus quicquid malorum nobis incumbit despicere. Proinde si Christiani esse cupimus, minime nobis a cruce quaerenda est immunitas, sed hoc uno contenti simus, quod sub Christi auspiciis militantes etiam in ipso conflictu sumus tamen extra periculum. *Mundi* nomine complectitur hic Christus quicquid adversum est piorum saluti, praesertim vero corruptelas omnes, quibus ad struendas nobis insidias abutitur Satan.

CAPUT XVII.

1. Haec loquutus est Iesus, ac sustulit oculos suos in coelum, et dixit: Pater, venit hora, glorifica Filium tuum, ut et Filius tuus glorificet te, 2. Quemadmodum dedisti illi potestatem omnis carnis, ut omnibus, quos dedisti ei, det vitam aeternam. 3. Haec autem est aeterna vita, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Iesum Christum.

4. Ego te glorificavi super terram: opus consummavi, quod dederas mihi, ut facerem. 5. Et nunc glorifica me, tu Pater, apud te ipsum gloria, quam habui apud te, priusquam mundus esset.

1. *Haec loquutus est Iesus.* Postquam de tolerantia crucis concionatus est Dominus ad discipulos, consolationes proposuit quibus innixi persisterent. Promisso Spiritus adventu illos in spem meliorem invexit ac de regni sui gloria et splendore disseruit. Iam convertit se ad preces, idque merito: friget enim doctrina, nisi divinitus efficax reddatur. Proinde exemplum doctoribus proponit, ne tantum spargendo verbo impendant operam, sed precibus quoque admixtis Dei opem implorent, ut eius benedictio fructuosum reddat eorum laborem. In summa, haec Christi precatio quasi obsignatio fuit superioris doctrinae, tum ut in se rata esset, tum ut certam haberet fidem apud discipulos. Quod Ioannes narrat, *sublatis in coelum oculis* Christum orasse, id ardoris et vehementiae non vulgaris signum fuit: vere enim hoc gestu Christus testatus est, animi affectu se in coelo esse potius quam in terra, ut relictis hominibus familiare haberet cum Deo colloquium. Coelum autem respexit, non quod illic inclusus sit Deus, qui terram quoque implet, sed quia illic praecipue apparet eius maiestas, deinde quia coelorum conspectus nos admonet, supra omnes creaturas longe eminere Dei numen. Eodem pertinet manuum elevatio in precibus: nam quum pigri sint natura homines ac tardi, terrestreque ingenium eos deorsum inclinet, opus habent talibus excitamentis, imo vehiculis, quae ad Deum ipsos extollant. Caeterum, si vere Christum imitari cupimus, cavendum est ne plus exprimant ceremoniae quam sit in animo, sed interior affectus oculos, manus, linguam, et quicquid est, impellat. Quod publicanus deiectis oculis rite Deum oravit (Luc. 18, 13.), non est huic sententiae contrarium. Nam etsi peccatis suis confusus se deiecit, non obstitit tamen illa humilitas, quin veniam peteret cum fiducia. Christum precari aliter decuit, qui nihil habebat pudore dignum. Deinde certum est Davidem ipsum aliter atque aliter diversis temporibus precatum esse, prout res ferebat. *Pater, venit hora.* Petit Christus illustrari suum regnum, ut vicissim ipse Patris gloriam illustret. Dicit horam venisse, quia tametsi patefactus miraculis, et omni virtutum genere Filius Dei fuerat, adhuc tamen obscurum erat spirituale eius regnum, quod paulo post effulsit. Si quis obiiciat, nihil minus gloriosum fuisse Christi morte, quae tunc instabat, respondeo, in morte illa nobis conspicuum esse immensum decus, quod impiis est absconditum: quia illic agnoscimus expiatis peccatis mundum Deo reconciliatum esse, abolitam maledictionem, Satanam devictum. Atque huc spectat votum Christi, ut coelestis Spiritus potentia mors sua fructum proferat, qualis aeterno Dei consilio fuerat decretus. Horam enim venisse dicit, non quae hominum arbitrio sit praefixa, sed quam Deus statuerat. Nec tamen supervacua est precatio, quia sic pendet Christus a Dei voluntate, ut tamen sibi optandum esse noverit, quod ille certo futurum pollicitus est. Facturus quidem est Deus quicquid decrevit, non modo stertente toto mundo, sed etiam repugnante: verum interea nostrum est, quaecunque promisit ab eo petere, quia hic promissionum est usus, ut nos ad precandum sollicitent. *Ut et Filius tuus glorificetur.* Significat mutuam esse illustrationem gloriae suae et Patris. Quor-

sum enim apparet Christus, nisi ut nos ad Patrem ducat? Unde sequitur, quicquid honoris defertur Christo, Patris honorem adeo non minuere, ut magis stabiliat. Tenendum semper memoria est, quam personam hoc loco sustineat Christus: neque enim sola eius aeterna divinitas nobis consideranda est, quia loquitur quatenus Deus erat manifestatus in carne, et pro Mediatoris officio.

2. *Quemadmodum dedisti illi.* Iterum confirmat nihil se nisi Patris voluntati consentaneum petere: sicuti haec perpetua est orandi regula, non plus petere quam quod ultro daturus esset Deus, quia nihil magis praeposterum, quam proferre coram ipso quicquid nobis libuit. *Potestas omnis carnis* imperium significat quod Christo datum est, quum Pater illum regem et caput constituit: sed finis notandus est, nempe ut *vitam aeternam* suis omnibus conferat. Imperium ergo accepit Christus non tam sibi, quam salutis nostrae causa. Sponte ergo nos subiicere Christo convenit, non tantum ut pareamus Deo, sed quoniam ea subiectione nihil magis amabile, quum nobis vitae aeternae sit causa. Caeterum non dicit Christus se toti mundo praefectum esse, ut vitam omnibus promiscue conferat: sed gratiam hanc restringit ad eos, qui *sibi dati sunt.* Quomodo autem dati? nam et reprobos Pater illi subiecit. Respondeo, solos electos ex peculiari esse eius grege, cuius custodiam tanquam pastor suscepit. Ergo regnum Christi ad omnes quidem homines extenditur, sed nonnisi solis electis est salvificum, qui voluntario obsequio sequuntur vocem pastoris: alios enim parere sibi violenter cogit, donec tandem sceptro ferreo penitus eos conterat.

3. *Haec autem est aeterna vita.* Nunc modum donandi vitae definit, quum scilicet electos illuminat in veram Dei notitiam: neque enim de fruitione vitae quam speramus hic tractat, sed tantum quomodo perveniunt homines ad vitam. Atque ut haec sententia probe intelligatur, primo tenendum est, nos omnes in morte esse, donec illuceat nobis Deus, qui solus vita est. Ubi autem illuxit, quia fide eum possidemus, simul ingredimur in vitae possessionem: hinc fit ut eius cognitio vere et merito dicatur esse salvifica. Porro singulis fere verbis suum inest pondus: neque enim quaelibet hic notatur Dei cognitio, sed quae nos in imaginem Dei transformat ex fide in fidem. Imo eadem est cum fide, qua insiti in Christi corpus divinae adoptionis consortes et coelorum haeredes efficimur. Quia autem nonnisi in Christi facie cognoscitur Deus, qui viva est atque expressa eius imago, ideo dicitur, *ut cognoscant te et Christum quem misisti.* Nam quod priore loco statuitur Pater, non refertur ad ordinem fidei, quasi mens nostra Deo cognito ad Christum postea descendat: sed sensus est, Deum mediatore demum interposito cognosci. Adduntur duo epitheta *veri et solius:* quia necesse est primum, ut Deum fides ab hominum vanis figmentis discernat, ac firma certitudine eum amplexa nusquam flectatur aut vacillet: deinde ut, statuens nihil esse in Deo mutilum nec imperfectum, unico ipso contenta sit. Quod nonnulli ita resolvunt, Cognoscant te, qui solus es Deus, frigidum est. Sensus ergo est, Solum te agnoscant pro vero Deo. Sed videtur hoc modo Christus sibi abdicare divinitatis ius et nomen. Si quis respondeat, Dei nomen Christo similiter ut Patri aptandum esse, eadem de Spiritu sancto quaestio movebitur. Nam si Pater tantum et Filius unus sunt Deus, ab hoc gradu depellitur Spiritus,

quod peraeque absurdum est. Solutio facilis est, si quis ad rationem loquendi attendat, quam passim in Evangelio Ioannis tenet Christus: de qua iam supra toties admonui lectores, ut assuescere debuerint. Christus in hominis forma apparens sub Patris persona Dei potentiam, essentiam et numen designat. Unus ergo verus est Deus, Christi pater, hoc est, Deus ille, qui pridem mundo redemptorem promiserat, unus est: sed in Christo reperietur deitatis unitas et veritas, quia ideo humiliatus fuit Christus, ut nos in altum eveheret. Ubi eo perventum est, tunc divina eius maiestas se profert: tunc ipse totus in Patre, et totus in eo Pater agnoscitur. In summa, qui Christum a Patris divinitate separat, eum nondum agnoscit qui solus est verus Deus, sed potius alienum sibi Deum fabricat. Ideo iubemur Deum cognoscere et Christum quem misit; per quem velut porrecta manu nos ad se invitat. Quod videtur quibusdam iniquum esse, si ob solam Dei ignorantiam pereant homines, inde fit, quia non reputant penes solum Deum esse vitae fontem, et quicunque ab eo alieni sunt vita privari. Iam si ad Deum non acceditur nisi fide, infidelitas necessario in morte nos detinet. Si quis obiiciat iustis alioqui et innocentibus fieri iniuriam, si damnantur, responsio in promptu est, nihil in hominibus esse recti vel sinceri, quamdiu in natura sua manent. Renovamur autem teste Paulo in imaginem Dei per cognitionem (Col. 3, 10.). Nunc tria capita simul colligere operae pretium est: quod Christi regnum vitam et salutem afferat, Secundo, quod non omnes inde vitam percipiant, neque etiam Christi officium sit vitam omnibus dare, sed tantum electis, quos eius tutelae commisit Pater, tertio, quod haec vita in fide posita sit, et ea dignetur Christus, quos in fidem Evangelii illuminat. Unde colligimus, non omnium commune esse illuminationis et coelestis sapientiae donum, sed peculiare electis. Verum quidem est offerri Evangelium omnibus, sed hic Christus arcanum et efficacem docendi modum commendat, quo soli filii Dei trahuntur ad fidem.

4. *Ego te glorificavi.* Hoc ideo dicit, quia tum in eius doctrina, tum in miraculis innotuerat Deus mundo. Haec autem est Dei gloria, si agnoscimus qualis sit. Quum addit se *perfecisse opus,* quod iniunctum erat, intelligit se defunctum esse toto vocationis suae cursu: illud enim maturum fuit tempus, quo ipsum recipi deceret in coelestem gloriam. Nec tantum de munere docendi loquitur, sed alias etiam ministerii sui partes comprehendit. Nam etsi praecipuum caput adhuc restabat, nempe sacrificium mortis, quo expiaret omnium peccata, quia tamen iam aderat hora mortis, perinde loquitur acsi illam quoque subiisset. Haec igitur summa est, ut a Patre mittatur in possessionem regni: quandoquidem confecto stadio nihil amplius illi residuum esset, nisi ut Spiritus virtute fructum et effectum omnium proferret, quae ex Patris mandato in terra gesserat, iuxta illud Pauli (Phil. 2, 7. 10.), Exinanivit se ipsum, forma servi accepta: propterea extulit illum Pater, et dedit illi nomen etc.

5. *Gloria quam habui apud te.* Glorificari apud Patrem optat, non ut Pater intus eum glorificet sine teste, sed ut receptus in coelum magnifice illic amplitudinem suam ac potentiam exserat, ut illi omne genu flectatur etc. Itaque particula *apud patrem* in priore membro terrestri et caducae gloriae opponitur: quemadmodum Paulus (Rom. 6, 10.), quum dicit, semel mortuum peccato nunc Deo

vivere, beatam immortalitatem exprimit. Postea declarat se nihil adventicium cupere, sed tantum ut appareat talis in carne, qualis fuit ante conditum mundum vel, si clarius malis, ut divina maiestas quam semper habuerat nunc refulgeat in Mediatoris persona, et in carne hominis quam induerat. Insignis locus, quo docemur Christum minime esse novicium vel temporalem Deum. Nam si aeterna fuit eius gloria, ipse quoque semper fuit. Adde quod inter eius et Patris personam manifesta hic distinctio statuitur: unde colligimus non modo aeternum esse Deum, sed aeternum quoque Dei Sermonem ex Patre ante saecula genitum.

6. Manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi ex mundo: tui erant, et mihi eos dedisti, et sermonem tuum servaverunt. 7. Nunc noverunt, quod omnia, quae dedisti mihi, abs te sunt: 8. Quia verba, quae dedisti mihi, dedi eis, et ipsi receperunt, et noverunt vere, quod abs te exivi, et crediderunt, quod me miseris. 9. Ego pro ipsis rogo, non pro mundo rogo: sed pro his, quos dedisti mihi, quia tui sunt. 10. Et mea omnia, tua sunt: et tua, mea: et glorificatus sum in ipsis. 11. Et non amplius sum in mundo, ipsi autem in mundo sunt, et ego ad te venio. Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicuti nos.

6. *Manifestavi nomen tuum.* Hic incipit Christus pro discipulis suis Patrem orare, et quo amoris affectu statim mortem pro ipsis obiturus erat, nunc commendat eorum salutem. Prima autem ratio commendandi est, quod doctrinam amplexi sunt, quae homines efficit vere Dei filios. Non defuit quidem Christo fides et diligentia, qua omnes ad Deum vocaret, sed in electis tantum utilis et efficax fuit eius labor. Communis omnibus fuit eius praedicatio, quae Dei nomen manifestabat, nec destitit etiam apud obstinatos gloriam eius asserere. Cur ergo se paucis tantum manifestasse dicit, nisi quia soli electi Spiritu intus docente proficiunt? Collige ergo, non omnes quibus proponitur doctrina vere et efficaciter doceri, sed quorum mentes illuminantur. Causam electioni Dei Christus assignat, quia non aliud discrimen ponit, cur aliis praeteritis manifestaverit quibusdam Patris nomen, nisi quia sibi dati erant. Unde sequitur, fidem ex externa Dei praedestinatione manare, et ideo non omnibus promiscue dari, quia non omnes ad Christum pertinent. Quum addit, *tui erant et eos mihi dedisti,* primum his verbis notatur electionis aeternitas, deinde, quomodo a nobis consideranda sit. Declarat Christus Dei semper fuisse electos. Eos ergo Deus a reprobis discernit non fide, aut ullo merito, sed mera gratia: quia dum maxime ab ipso alieni sunt, pro suis tamen in arcano consilio reputat. Certitudo in eo consistit, quod Filio tradit in custodiam quoscunque elegit, ne pereant: et huc coniicere oculos oportet, ut certo teneamus, nos esse ex ordine Filiorum Dei. Nam in se abscondita est Dei praedestinatio, in solo autem Christo nobis patefit. *Sermonem tuum servaverunt.* Hic tertius est gradus. Primus enim est electio gra-

tuita: secundus autem donatio illa, qua transimus in Christi tutelam. Recepti a Christo per fidem in ovile aggregamur. Reprobis effluit sermo Dei, sed apud electos radicem agit, unde servare eum dicuntur.

7. *Nunc noverunt.* Hic exprimitur quod in fide praecipuum est, dum ita in Christum creditur, ut fides non subsistat in carnis aspectu, sed divinam eius virtutem concipiat. Quum enim dicit, Noverunt abs te esse quaecunque mihi dedisti, intelligit, fideles quicquid habent sentire coeleste esse ac divinum. Et certe nisi Deum apprehendimus in Christo, perpetuo nos vacillare necesse erit.

8. *Et ipsi acceperunt.* Exprimit modum huius notitiae: quia traditam ab ipso doctrinam receperint. Sed ne quis doctrinam eius putaret humanam esse vel in terra natam, Deum eius auctorem esse profitetur, quum dicit, *verba quae dedisti mihi, dedi eis.* Loquitur autem suo more in mediatoris vel ministri persona, quum dicit se tantum docuisse, quod a Patre acceperat. Nam quia humilis adhuc erat ipsius in carne conditio, et sub forma servi divina eius latebat maiestas, Deum potius sub Patris persona designat. Interea tenendum est quod initio testatus est Ioannes, quatenus Christus aeternus erat Dei Sermo, unum fuisse semper cum Patre Deum. Sensus est igitur, Christum fidelem fuisse Dei testem apud discipulos, ut eorum fides nonnisi in una Dei veritate fundata esset, quum Pater ipse in Filio loquutus fuerit. Caeterum inde receptio de qua loquitur, quia efficaciter per Spiritum manifestavit illis Patris nomen. *Et cognoverunt vere.* Idem quod prius attigerat aliis verbis repetit. Nam Christum exiisse a Patre et fuisse missum, tantundem valet atque illud quod praecessit, a Patre esse quaecunque habet. Summa est, fidem recta debere Christum intueri: sed ita ut nihil terrenum vel contemptibile de ipso sapiat, sed sursum feratur ad divinam eius potentiam, ut certo statuat Deum et quicquid Dei est perfecte in ipso se habere. Notandum etiam quod in priore membro *cognoscendi* verbo utitur: deinde *credendi* verbum usurpat. Nam ita admonet, nihil rite de Deo posse cognosci nisi per fidem, sed in ipsa fide tantum subesse certitudinis, ut merito scientia vocetur.

9. *Ego pro ipsis rogo.* Hactenus retulit Christus, quod gratiam conciliare poterat discipulis apud Patrem: nunc precationem ipsam format, in qua ostendit nihil se petere nisi Patris voluntati consentaneum, quia Patri commendet duntaxat quos ipse ultro amat. Aperte enim se pro mundo orare negat, quia sollicitus non sit nisi de proprio grege, quem ex manu Patris accepit. Posset tamen videri hoc absurdum: neque enim melior precandi regula inveniri potest, quam si Christum ducem et magistrum sequamur. Atqui iubemur pro omnibus orare: deinde Christus ipse indifferenter postea pro omnibus oravit, Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Respondeo, preces, quas pro omnibus concipimus, restringi tamen ad Dei electos. Hunc et illum et singulos optare debemus salvos esse, atque ita complecti totum humanum genus, quia nondum distinguere licet electos a reprobis: interea tamen adventum regni Dei optando simul precamur, ut hostes suos perdat. Hoc tantum interest, quod pro omnium salute oramus, quos cognoscimus ad imaginem Dei esse creatos, et quibus nobiscum eadem est natura: eorum interitum Dei iudicio permittimus, quos ipse reprobos esse novit. Pre-

cationis autem, quae hic refertur, alia fuit quaedam specialis ratio, quae in exemplum trahi non debet. Neque enim ex nudo tantum fidei et caritatis sensu Christus orat, sed adyta coelorum ingressus ante oculos habet arcana Patris iudicia, quae nos latent quamdiu per fidem ambulamus. Porro ex his verbis colligimus Deum, quos visum est, sibi ex mundo deligere vitae haeredes futuros, ac discrimen hoc non haberi ex hominum merito, sed ex mero illius beneplacito pendere. Nam qui in hominibus statuunt electionis causam, a fide incipiant oportet. Diserte autem pronuntiat Christus, Patris fuisse qui sibi dantur. Certum autem est ideo dari, ut credant, et fidem ex hac donatione fluere. Si fidei origo est donatio ista, et eam ordine ac tempore praecedit electio: quid aliud restat nisi ut fateamur gratis eligi, quos Deus e mundo vult servatos? Iam quum Christus pro solis electis oret, necessaria est nobis electionis fides, si salutem nostram Patri velimus ab ipso commendari. Gravem ergo fidelibus iniuriam faciunt, qui electionis notitiam delere conantur ex eorum animis, quod eos Christi suffragio privant. Refellitur praeterea his verbis perversus eorum stupor, qui electionis praetextu sese ignaviae dedunt, quum potius acuere in nobis precandi studium debeat, quemadmodum docet Christus suo exemplo.

10. *Et mea omnia tua sunt.* Huc pertinet prius membrum, quod certo exaudiendus sit a Patre. Non alios, inquit, tibi commendo, nisi quos pro tuis agnoscis, quia nihil habeo abs te separatum: repulsam igitur non patiar. Secundo membro ostendit iustam sibi esse causam, cur electos curae habeat: quia sui sint, ex quo sunt Patris. Omnia haec ad fidei nostrae confirmationem dicta sunt. Salus non alibi quam in Christo nobis est quaerenda. Christo non erimus contenti, nisi sciamus nos in illo Deum possidere. Tenenda est igitur unitas ista Patris cum Filio, quae facit ut nihil inter se divisum habeant. Secundo membro cohaeret quod subiicit, *se glorificatum esse* in discipulis. Sequitur enim aequum esse ut vicissim eorum salutem promoveat: atque hoc confirmandae fidei nostrae optimum est symbolum, quod salutem nostram nunquam negliget Christus, si in nobis glorificatus fuerit.

11. *Nunc non sum in mundo.* Alteram causam adducit cur tam sedulo pro discipulis oret, quia scilicet mox destituendi sint corporali eius praesentia, sub qua hactenus quieverant. Quamdiu cum ipsis versatus erat, non secus ac gallina fovebat eos sub alis suis: nunc discedens petit a Patre ut eos praesidio suo tegat, idque facit eorum respectu. Nam eorum trepidationi remedium affert, ut recumbant in Deum ipsum, cui nunc eos quasi de manu in manum tradit. Hinc autem non parva nobis consolatio, quum audimus Filium Dei eo magis de suorum salute sollicitum esse, dum eos relinquit secundum corpus. Nam inde colligendum est, nos hodie quoque dum in mundo laboramus ab eo respici, ut ex coelesti sua gloria nostris aerumnis succurrat. *Pater sancte.* In eum finem tendit tota precatio, ne animis concidant discipuli, quasi deterior sit sua conditio propter corporalem magistri absentiam. Nam quum illis Christus ad tempus datus esset custos a Patre, nunc quasi provincia suā defunctus restituit eos in Patris manum, ut posthac eius auspiciis ac virtute serventur. Summa igitur est, quum discipulis aufertur carnis Christi conspectus, nihil eos iacturae facere, quia Deus in suam tu-

telam ipsos recipit, cuius virtus perpetua est. Modum servandi ascribit, *ut sint unum.* Nam quos servare decrevit coelesit Pater, eos in sanctam fidei et Spiritus unitatem colligit. Sed quia non satis est, si quovis modo inter se homines conspirent, additur particula *sicuti et nos.* Tunc igitur demum felix erit nostra unitas, si Dei Patris et Christi imaginem referat, quemadmodum cera, cui impressus est annulus, formam ab eo accipit. Caeterum, quomodo Pater et Christus unum sint, paulo post exponam.

12. Dum eram cum ipsis in mundo, ego servavi eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi custodivi, et nemo ex illis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleretur. 13. Nunc autem ad te venio, et haec loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in se ipsis.

12. *Dum eram in mundo.* Dicit se Christus servasse eos Patris nomine, quia se ministrum duntaxat statuit, qui nihil nisi Dei virtute gesserit atque auspiciis. Significat ergo minime esse consentaneum ut nunc pereant, quasi suo discessu exstincta sit Dei virtus aut emortua. Sed valde hoc absurdum videtur, quod servandi partes Christus Deo resignat, acsi confecto vitae cursu desineret suorum esse custos. Solutio in promptu est, sermonem hic tantum haberi de visibili custodia, quae in Christi morte finem accepit. Nam sane quamdiu in terra versatus est, non aliunde virtutem mutuari necesse habuit qua discipulos servaret, sed totum hoc ad personam mediatoris refertur, qui sub forma servi ad tempus apparuit. Iam vero discipulos iubet, ex quo destitui externo adminiculo coeperint, recta in coelum sensus suos attollere. Unde colligimus, Christum hodie non minus servare fideles quam olim, sed diverso modo, quia divina in eo maiestas palam refulget. *Quos dedisti mihi.* Rursum eodem argumento utitur, minime decere ut Pater unquam abiiciat, quos Filius eius mandato usque ad finem ministerii sui servavit: acsi diceret, Ego quod mihi iniunctum abs te erat, fideliter exsequutus sum ac praestiti, ne quid in manu mea periret: nunc quando tuum depositum recipis, tuum est prospicere ut salvum maneat. Quod *Iudam* excipit, non caret ratione. Nam etsi non erat ex electis et ex germano Dei grege, officii tamen dignitas illam speciem praebebat. Nec sane quisquam aliter de eo sensisset, quamdiu in tam eximio ordine stetit. Est igitur, quod ad grammaticam attinet, impropria exceptio: verum si rem expendimus, Christum ex communi hominum sensu ita loqui oportuit. Caeterum, ne quis putaret labefactatam fuisse in Iudae exitio aeternam Dei electionem, simul adiecit, illum esse *perditionis Filium:* quibus verbis significat ruinam eius, quae repente coram hominum oculis accidit, fuisse divinitus pridem cognitam. Nam filium perditionis Hebraei vocant hominem perditum vel exitio devotum. *Ut scriptura impleretur.* Refertur ad proximum membrum, Excidit Iudas, ut impleretur Scriptura. Caeterum perperam quispiam inde colligeret, defectionem Iudae Deo potius quam illi esse imputandam: quia necessitas ei ex vaticinio imposita fuerit. Neque enim rerum eventus ideo vaticiniis ascribi debet, quia illic praedictus fuerit: nec sane aliud denuntiant Prophetae, quam quod ipsis quoque tacentibus futurum erat. Non est igitur inde petenda rerum causa. Fateor

quidem nihil accidere nisi divinitus ordinatum: sed nunc tantum de Scriptura quaestio est, an eius praedictiones et vaticinia hominibus necessitatem afferant, quod iam falsum esse monstravi. Nec vero Christi consilium est, causam exitii Iudae in Scripturam transferre, sed tantum offendiculi materiam tollere voluit, quod infirmas animas concutere poterat. Tollendi autem ratio est, quia iam olim Spiritus Dei sic fore testatus esset: nam fere ad res novas et subitas expavescimus. Valde utilis admonitio, et quae late patet. Unde enim fit ut hodie maior pars hominum scandalis succumbat, nisi quia Scripturae testimonia non occurrunt, quibus probe Deus suos munivit, dum mature praedixit quicquid malorum ac perturbationum visuri erant?

13. *Haec loquor in mundo.* Hic ostendit Christus, non ideo se tam sedulo Patrem orasse pro discipulis, quasi anxius esset de futuro eorum statu, sed potius ut eorum anxietati remedium afferret. Scimus quantopere propendeant animi nostri ad externa subsidia: si qua se offerunt, mordicus apprehendimus nec facile patimur ab illis divelli. Patrem ergo coram discipulis precatur Christus, non quia ullis verbis opus sit, sed ut illis dubitationem eximat. Loquor, inquit, in mundo, hoc est ipsis audientibus, ut tranquilla sint eorum corda. Iam enim in tuto erat eorum salus, quum a Christo deposita esset in manum Dei. *Gaudium* suum nominat, quod discipulos oportebat ab ipso concipere, aut, si brevius mavis, cuius ipse auctor est, causa et pignus. Nam in nobis nihil nisi terror et inquietudo: in Christo autem solo pax et hilaritas.

14. Ego dedi illis sermonem tuum, et mundus eos odio habuit: quia non sunt ex mundo, sicuti ego non sum ex mundo. 15. Non rogo, ut tollas eos e mundo, sed ut serves eos a malo. 16. Ex mundo non sunt, quemadmodum ego non sum ex mundo. 17. Sanctifica eos in veritate tua: sermo tuus veritas est. 18. Quemadmodum misisti me in mundum, ego etiam misi eos in mundum. 19. Et pro eis sanctifico me ipsum, ut ipsi quoque sint sanctificati in veritate.

14. *Ego dedi illis sermonem tuum.* Alio nomine commendat Patri discipulos, quia propter mundi odium opus habeant ipsius auxilio. Simul causam odii assignat, quod Dei sermonem amplexi sint, quem mundus ferre nequit: acsi diceret, Tuum est eos protegere, qui propter sermonem tuum mundo exosi sunt. Iam tenendum est memoria, quod nuper audivimus, finem huius precationis esse, ut impleatur Christi gaudium in nobis. Quoties ergo sic accensus est in nos mundi furor, ut videamur parum ab interitu abesse, statim hunc clypeum opponere discamus, quod Deus eos nunquam deseret qui pro Evangelio laborant. Dicit *non esse ex mundo* discipulos, quia a mundo separantur, quoscunque Spiritu suo regenerat. Non sinet ergo Deus oves suas vagari inter lupos, quin se illis pastorem exhibeat.

15. *Non rogo, ut tollas eos.* Docet in quo piorum consistat salus: non ut omni molestia liberati otium et delicias colant, sed ut inter media pericula salvi tamen maneant Dei auxilio. Neque enim Patrem admonet quidnam expediat, sed consulit potius infirmitati

suorum, ut vota sua, quae ut plurimum metas transiliunt, hoc quem praescribit modo temperent. In summa, non promittit discipulis Patris gratiam, quae eos subducat ab omni cura et labore, sed quae invictum robur adversus hostes suppeditet, neque obrui sinat ingenti mole certaminum, quae sustinenda illis erunt. Ergo si cupimus secundum traditam a Christo regulam servari, non optanda est a malis immunitas, nec rogandus Deus ut statim nos in beatam quietem transferat, sed contenti simus certa victoriae fiducia et fortiter malis omnibus interim resistamus, a quibus felicem exitum Christus nobis precatus est a Patre. In summa, non tollit suos Deus e mundo, quia non vult molles esse et ignavos: liberat tamen a malo, ne obruantur. Vult enim eos certare, sed non patitur letaliter vulnerari.

16. *De mundo non sunt.* Iterum ait totum mundum illis infensum esse, quo benignius eos iuvet coelestis Pater, et simul indicat non provenire odium ex eorum culpa, sed quia Deo et Christo infensus sit mundus.

17. *Sanctifica eos.* Sanctificatio ista regnum Dei eiusque iustitiam complectitur: quum scilicet nos Spiritu suo Deus renovat, et renovationis gratiam confirmat in nobis ac prosequitur usque ad extremum. Rogat ergo primum, ut discipulos sanctificet Pater, hoc est, totos sibi addicat et vindicet tanquam sacrum peculium. Deinde modum sanctificationis designat: neque id sine causa. Phrenetici enim homines multa quidem de sanctificatione futiliter garriunt, sed praeterita Dei veritate, per quam ipse nos sibi consecrat. Rursum quia alii non minus deliri nugantur de veritate et verbum interea negligunt, diserte exprimit Christus, non alibi quam in verbo exstare veritatem, qua filios suos Deus sanctificat. Nam *sermo* pro Evangelii doctrina capitur, quam ex magistri ore Apostoli iam audierant, et cuius mox futuri erant apud alios praecones. In hunc sensum tradit Paulus Ephes. 5, 26., mundatam esse Ecclesiam lavacro aquae in verbo vitae. Deus quidem unus est qui sanctificat: sed quia Evangelium est eius potentia in salutem omni credenti, quisquis ab eo medio recedit, necesse est ut magis ac magis sordescat. *Veritas* hic per excellentiam pro luce coelestis sapientiae accipitur, in qua se Deus nobis patefacit, ut ad imaginem suam nos conformet. Hoc quidem per se non efficit externa verbi praedicatio, quam ipsam reprobi impie profanant. Sed meminerimus Christum de electis loqui, quos Spiritus efficaciter per verbum regenerat. Quum autem Apostoli non prorsus expertes essent huius gratiae, colligendum est ex Christi verbis, non primo statim die perfici in nobis sanctificationem, sed continuo vitae cursu nos in ea proficere, donec Deus tandem carne exutos iustitia sua impleat.

18. *Quemadmodum tu me misisti.* Alio argumento precationem suam confirmat: quia scilicet communis secum, et eadem sit Apostolis vocatio. Ego, inquit, nunc personam illis impono, quam hactenus iussu tuo sustinui. Ergo Spiritus tui virtute instrui necesse est, ut tanto oneri ferendo pares sint.

19. *Et pro eis sanctifico me ipsum.* His verbis clarius explicat, ex quo fonte fluat illa sanctificatio, quae per Evangelii doctrinam in nobis peragitur, nempe quia ipse Patri se consecravit, ut eius sanctitas ad nos perveniret. Sicuti enim a primitiis benedictio diffun-

ditur in totum proventum, ita Spiritus Dei nos Christi sanctitate aspergit facitque eius participes. Neque id imputatione solum, nam hac ratione dicitur factus nobis esse iustitia (I. Cor. 1, 30.), sed dicitur etiam factus esse nobis sanctificatio, quia nos in sua persona quodammodo Patri obtulit, ut Spiritu eius renovemur in veram sanctitatem. Porro sanctificatio haec quamvis ad totam Christi vitam pertineat, in sacrificio tamen mortis eius maxime illustris fuit, quia tunc apparuit verus sacerdos, qui templum, altare, vasa omnia et populum per Spiritus virtutem consecraret.

20. Non pro ipsis autem rogo tantum, sed et pro eis, qui credituri sunt per sermonem eorum in me, 21. Ut omnes unum sint: quemadmodum tu Pater in me, et ego in te, ut ipsi quoque in nobis unum sint: ut mundus credat, quod tu me miseris. 22. Et ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi eis: ut unum sint, quemadmodum nos unum sumus. 23. Ego in ipsis, et tu in me, ut ipsi perfecti sint in unum, et ut cognoscat mundus, quod tu me miseris, et dilexeris eos, sicut tu me dilexisti.

20. *Non pro ipsis autem rogo tantum.* Nunc precationem qua solos Apostolos hactenus complexus fuerat, longius extendit: nempe ad omnes Evangelii discipulos, qui futuri erant usque ad finem mundi. Insignis certe fiduciae materia: nam si per Evangelii doctrinam credimus in Christum, minime ambigendum est, quin iam cum Apostolis collecti simus in fidelem custodiam, ne quis nostrum pereat. Haec Christi precatio tranquillus est portus, in quem quisquis se recipit, securus est ab omni naufragii periculo. Perinde enim valet acsi conceptis solennibus verbis iurasset Christus, curae sibi ac studio esse salutem nostram. Initium autem fecit a suis Apostolis, ut eorum salus, quae nobis certa est, nobis certiorem propriae salutis fidem faceret. Ergo, quoties nos aggreditur Satan, opponere hunc clypeum discamus, nos Apostolis sacro Filii Dei ore non frustra coniunctos esse, ut omnium salus in eodem quasi fasciculo inclusa esset. Proinde nihil est quod nos acrius ad Evangelium amplexandum stimulare debeat. Nam ut incomparabile bonum est, Christi manu nos offerri Deo, ut ab interitu servemur incolumes, ita merito eius amorem et curam aliis omnibus praeferri decet. Hac in parte prodigiosa est mundi vecordia. Salutem expetunt omnes, indubium eius obtinendae mundum tradit Christus, a quo si quis deflectat, nihil illi bonae spei fit residuum: vix tamen centesimus quisque recipere dignatur quod tam benigne oblatum erat. Notanda est autem loquendi forma, *pro omnibus* rogat Christus, qui in ipsum credituri sunt: quibus verbis admonet quod iam aliquoties diximus, fidem nostram debere in eum aspicere. Quod proxime sequitur membrum, *per eorum sermonem*, vim ac naturam fidei optime exprimit et simul familiariter nos confirmat, qui scimus fidem nostram in Evangelio per Apostolos tradito fundatam esse. Ergo ut millies a mundo damnemur, sufficiat hoc unum, quod Christus in suo peculio nos agnoscit et Patri commendat. Vae autem Papistis, quorum tam

longe ab hac regula aberrat fides, ut eos non pudeat exsecrabilem blasphemiam vomere, nihil nisi ambiguum et flexiloquum haberi in Scriptura. Itaque sola Ecclesiae traditio illis credendi magistra est. Sed nos meminerimus, solam a Filio Dei unico iudice probari fidem, quae ex Apostolorum doctrina concipitur. Porro certum eius testimonium non alibi reperietur quam in ipsorum scriptis. Notanda est etiam loquutio, *credere per sermonem*, quae significat fidem ex auditu nasci, quia organum, quo nos ad fidem trahit Deus, externa est hominum praedicatio. Quare Deus proprie fidei auctor est, homines autem ipsi ministri per quos creditur, quemadmodum et Paulus docet I. Corinth. 3, 5.

21. *Ut omnes unum sint etc.* Iterum felicitatis nostrae scopum in unitate praefigit: ac merito. Hic enim humani generis est interitus, quod a Deo alienatum in se quoque mutilum et dissipatum est. Contraria ergo eius instauratio, si in corpus unum rite coalescat: sicuti in eo Paulus (Eph. 4, 3. 16.) Ecclesiae perfectionem statuit, si inter se cohaereant fideles uno spiritu, et ideo datos fuisse Apostolos, Prophetas, Evangelistas et Pastores dicit, ut corpus Christi aedificando instaurent, donec perveniatur in unitatem fidei. Ideoque fideles exhortatur, ut crescant in Christum qui caput est, ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum efficaciam in mensura cuiusque membri, augmentum sui facit in aedificationem. Proinde quoties de unitate verba facit Christus, veniat nobis in mentem quae extra ipsum est foeda mundi et horribilis dissipatio. Deinde sciamus hoc beatae vitae esse initium, si uno Christi Spiritu gubernemur omnes ac vivamus. Caeterum tenendum est, quoties unum se cum Patre esse in hoc capite pronuntiat Christus, sermonem non haberi simpliciter de divina eius essentia, sed unum vocari in persona mediatoris, et quatenus caput nostrum est. Sic quidem praecise multi ex Patribus interpretati sunt, Christum unum esse cum Patre, quia aeternus sit Deus. Sed huc eos abripuit contentio cum Arianis, ut concisas sententias in alienum sensum torquerent. Longe autem aliud Christi consilium fuit, quam ad nudam arcanae suae divinitatis speculationem nos evehere, siquidem a fine ratiocinatur, ideo nos debere unum esse, quia alioqui inanis et infructuosa esset quam habet cum Patre unitas. Ergo ut rite comprehendas quo pertineat istud, Christum et Patrem unum esse, cave ne Christum exuas mediatoris persona, sed eum potius considera, ut est Ecclesiae caput, et membris suis coniunge: ita optime stabit contextus, ne irrita sit vel inutilis Filii cum Patre unitas, eius virtutem oportere in totum piorum corpus diffundi. Unde etiam colligimus, nos unum cum Christo esse, non quia suam in nos substantiam transfundat, sed quia Spiritus sui virtute nobiscum vitam suam et quicquid accepit a Patre bonorum communicet. *Ut credat mundus.* Quidam *mundum* exponunt electos, qui tunc adhuc erat dispersi, sed quia toto hoc capite mundi nomen pro reprobis accipitur, magis in diversam sententiam inclino. Accedit quod continuo post eundem mundum, cuius nunc meminit, ab omnibus suis separat. *Credendi* autem verbum improprie posuit Evangelista pro Agnoscere, dum scilicet increduli experientia ipsa convicti coelestem ac divinam Christi gloriam percipiunt: ita fit ut credendo non credant, quia hic sensus usque ad interiorem animi affectum non penetrat. Atque

haec iusta Dei ultio est, ut oculos reprobis perstringat divinae gloriae fulgor, quia sincero et liquido eius aspectu digni non sunt. Postea utitur *cognoscendi* verbo in eundem sensum.

22. *Et ego gloriam quam dedisti.* Observa sic in Christo expressum fuisse perfectae beatitudinis exemplar, ut nihil sibi proprium habuerit, sed potius dives fuerit ad locupletandos suos fideles. Haec nostra beatitudo est, ut in nobis reparetur ac de integro formetur Dei imago, quae per peccatum deleta est. Christus non tantum, quatenus est aeternus Dei sermo, viva est imago ipsius, sed humanae quoque naturae, quam nobiscum habet communem, insculpta fuit paternae gloriae effigies, ut membra sua in eam transfiguret. Idem etiam Paulus docet II. Cor. 3, 18., Nos retecta facie Dei gloriam intuendo in eandem imaginem transformari, tanquam ex gloria in gloriam. Unde sequitur, neminem in Christi discipulis habendum, nisi in quo gloria Dei a Christi effigie tanquam ab annulo signatorio impressa conspicitur. Eodem spectant quae paulo post sequuntur verba.

23. *Ego in ipsis, et tu in me.* Docere enim vult, in se residere omnem bonorum plenitudinem et, quod in Deo occultum erat, nunc in se palam exstare, ut in suos communicatione transfundat, sicuti aqua ex fonte huc illuc per canales defluens agros passim irrigat. *Et dilexeris eos.* Significat divini erga pios amoris istud maxime illustre esse symbolum et optimum pignus, quod mundus quoque velit nolit sentire cogitur, dum in illis habitans Spiritus coelestes iustitiae et sanctitatis radios emittit. Innumeris quidem aliis modis quotidie testatum nobis facit Deus, quam nos paterne diligat, sed iure prae omnibus eminet adoptionis nota. Subiicit praeterea, *et dilexi eos, sicut tu me dilexisti*, quibus verbis causam et originem amoris notare voluit. Nam similitudinis particula in causalem resolvi debet, perinde acsi dixisset, eo quod me dilexeris. Unus enim Christus est, in quem competit elogium dilecti. Deinde coelestis Pater eodem quo Ecclesiae caput amore complexus est membra quoque omnia prosequitur, ut neminem diligat nisi in Christo, quanquam species quaedam repugnantiae hic exoritur. Nam Christus, ut alibi visum est, immensum Dei erga mundum amorem in causa fuisse praedicat, ut Filium suum unigenitum dederit. Si causam effectu suo priorem esse oportet, colligimus, extra Christum homines a Deo Patre fuisse dilectos, hoc est, antequam ordinatus fuisset redemptor. Respondeo, amorem illic et in similibus locis vocari misericordiam, qua Deus erga indignos, imo hostes quoque suos affectus fuit, antequam eos sibi reconciliaret. Mirifica certe et humano ingenio incomprehensibilis Dei bonitas, quod in homines, quos non poterat non odisse, benevolus causam odii sustulerit, ne quid amori suo obstaret. Et dupliciter quidem docet Paulus (Eph. 1, 4. Rom. 5, 10.), nos in Christo fuisse dilectos: primum, quia nos in ipso elegit Pater ante mundi creationem, deinde, quia in eodem nos sibi reconciliavit seque propitium exhibuit nobis. En, quomodo et hostes simul simus et amici, donec expiatis peccatis redierimus cum Deo in gratiam: fide vero iustificati proprie a Deo, tanquam filii a Patre, demum amari incipimus. Ille vero amor quo factum est, ut ordinatus sit Christus, in quo gratis nondum nati et iam tamen in Adam perditi eligeremur, in Dei pectore absconditus humanae mentis captum longe superat. Deum quidem nunquam propitium quisquam sentiet, nisi qui in Christo placatum ap-

prehenderit. Caeterum, sicuti Christo sublato evanescit omnis divini amoris gustus, ita statuere tuto licet, ex quo fide insiti sumus in eius corpus non esse periculum, ne a Dei amore excidamus. Neque enim everti potest fundamentum hoc, diligi nos, quia Pater eum dilexerit.

24. Pater, quos dedisti mihi, volo ut, ubi ego sum, illi quoque mecum sint: ut videant gloriam meam, quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante creationem mundi. 25. Pater iuste, et mundus te non cognovit: ego vero te cognovi, et hi cognoverunt, quod tu me miseris. 26. Et manifestavi eis nomen tuum, et manifestabo: ut dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis.

24. *Volo ut ubi ego sum etc.* Velle pro Optare positum est: neque enim praecipientis, sed rogantis est oratio. Potest tamen duplex esse sensus, vel quod externa sui praesentia discipulos potiri velit, vel ut in regnum coeleste, quo praecedit ipse, Deus tandem eos adducat. *Sic videre gloriam* quidam exponunt, frui gloriae participatione quam habet Christus, alii autem, fidei experimento sentire quid sit Christus, et quanta sit eius maiestas. Ego, omnibus probe expensis, de perfecta piorum beatitudine Christum loqui existimo, acsi diceret, non ante voto suo fore satisfactum quam illi in coelum recepti sint. Eodem gloriae conspectum refero. Gloriam Christi iam tunc cernebant, ut scilicet per tenues rimas exiguum et obscurum lumen ad hominem in tenebris clausum pervenit. Nunc optat Christus ut proficiant eousque, dum palam solido fulgore in coelo fruantur. Petit in summa, ut Pater eos per continuos progressus ad plenum gloriae suae conspectum deducat. *Quia dilexisti me.* Hoc quoque longe melius personae mediatoris quam nudae Christi divinitati convenit. Durum est, quod Pater sapientiam suam dilexerit. Verum ut illud recipiamus, contextus alio nos ducit. Non dubium est, quum optavit prius Christus, ut coniuncti secum essent Apostoli et gloriam regni sui viderent, quin loquutus sit ut erat caput Ecclesiae. Nunc amorem Patris causam esse dicit: quare sequitur fuisse dilectum, quatenus destinatus erat mundo redemptor. Hoc amore complexus est eum Pater ante mundum conditum, ut esset in quo amaret suos electos.

25. *Pater iuste.* Mundo comparat discipulos suos, ut inde eorum commendationem et gratiam apud Patrem amplificet. Iure enim eximios esse oportet, qui soli Deum cognoscunt, quem totus mundus reiicit. Iure eos sigulari affectu commendat Christus, quibus non obstitit mundi incredulitas, quominus Deum agnoscerent. Patrem *iustum* nominans mundo et eius malitiae insultat, acsi diceret, Quantumvis superbe mundus contemnat Deum vel respuat, nihil tamen propterea illi decedere, nec posse fieri quin illi integer maneat iustitiae suae honor. Quibus verbis admonet, sic in Deo fundatam esse debere piorum fidem, ut ruente toto mundo nunquam labascat: siculi hodie Papatus iniustitiae nobis damnandus est, ut suam asseramus laudem Deo. Caeterum non dicit simpliciter Christus, cognitum fuisse Deum a discipulis, sed duos ponit gradus, quod ipse cognoverit Patrem, et discipuli cognoverint quod ipse a Patre missus esset. Sed

quia continuo post subiicit, se illis manifestasse Patris nomen, commendat eos sicuti dixi a Dei notitia, quae a reliquo mundo eos separat. Interea notandus est fidei ordo, qualis hic describitur. Filius, qui prodiit e sinu Patris, solus eum proprie cognoscit: ergo quicunque accedere ad Deum cupiunt, necesse est ut Christum obviam venientem recipiant seque illi addicant. Ille tandem, postquam agnitus fuerit, ad Deum Patrem discipulos suos attollet.

26. *Manifestavi et manifestabo.* Functus est quidem Christus officio doctoris, sed ad Patrem manifestandum arcana Spiritus revelatione, non autem solo vocis sonitu usus est. Intelligit ergo se efficaciter docuisse Apostolos. Caeterum, quia debilis adhuc erat eorum fides, maiores progressus in futurum tempus promittit, atque ita eos ad sperandam ampliorem Spiritus gratiam praeparat. Quanquam autem de Apostolis loquitur, communis inde exhortatio nobis colligenda est, ut studeamus assidue proficere, nec putemus tam bene nos eucurrisse, quin multum viae adhuc restet, quamdiu sumus carne circumdati. *Ut dilectio, qua etc.* Hoc est, ut eos in me diligas, vel ut amor, quo me complexus es, ad eos usque se diffundat. Nam dilectio, qua nos prosequitur Deus, proprie loquendo non alia est, quam qua Filium suum ab initio dilexit, ut in eo nos quoque gratos sibi et amabiles redderet. Et certe, ut paulo ante dictum est, quantum ad nos spectat, sumus extra Christum Deo exosi: tunc autem demum amare nos incipit, dum in corpus Filii dilecti coalescimus. Inaestimabile fidei privilegium, quod scimus dilectum fuisse Christum a Patre nostra causa, ut eiusdem amoris essemus consortes ac perpetuo simus. Sed notanda est particula, *ego in ipsis*, qua docemur non aliter nos comprehendi in illo amore cuius meminit, nisi in nobis habitet Christus. Quemadmodum enim Filium aspicere non potest Pater, quin totum eius corpus simul ante oculos habeat, ita si volumus in eo aspici vere eius membra esse oportet.

CAPUT XVIII.

1. Haec quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse et discipuli eius. 2. Noverat autem et Iudas, qui tradebat eum, locum, quia saepe convenerat illuc Iesus cum discipulis suis. 3. Iudas ergo quum accepisset cohortem, et a Sacerdotibus et Pharisaeis ministros, venit illuc cum laternis et lampadibus et armis. 4. Iesus autem quum novisset, quaecunque ventura erant super eum, exivit ac dixit eis, Quem quaeritis? 5. Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dixit illis Iesus, Ego sum. Stabat autem et Iudas, qui tradebat eum, cum illis. 6. Ut ergo dixit illis, Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram.

1. *Haec quum dixisset Iesus.* In hac historia multa praeterit Ioannes, quae apud alios tres Evangelistas leguntur, idque facit consulto: sicuti multa memoratu digna colligere illi propositum fuit, de quibus alii tacent. Ergo quae hic desunt ab aliis mutuentur lectores. *Trans torrentem Cedron.* Additur graece articulus acsi a cedris nomen haberet torrens. Probabile tamen est errore obrepsisse: nam vallis vel torrentis Cidron saepius in Scriptura fit mentio. Ab obscuritate sic vocatus est locus, quod vallis concava ideoque umbrosa foret. Quanquam de ea re non contendo: tantum affero quid sit verisimilius. Consilium Evangelistae praecipue spectandum est in loci indicatione: nam ostendere voluit Christum sponte ad mortem prodiisse. Venit in locum, quem Iudae familiariter notum sciebat. Quorsum id nisi ut sponte se offerat proditori et hostibus? Nec eum fallebat incogitantia, quum omnium quae instabant praescius esset. Postea etiam subiicit Ioannes eum obviam progressum esse. Mortem ergo non coactus, sed ultro subiit, ut voluntarium esset sacrificium: nam sine obedientia nobis expiatio parta non esset. Hortum porro ingreditur, non quaerendi latibuli causa, sed ut liberius haberet orandi spatium. Quod vero ter mortem deprecatus est, propenso quod diximus obsequio non repugnat: luctari enim cum difficultatibus eum oportuit, ut tandem vinceret. Nunc subacto mortis horrore, libere et alacriter ad mortem properat.

3. *Iudas ergo.* Quod militibus et tanto satellitio instructus venit Iudas, malae conscientiae signum est, quae semper trepidat nulla de causa. Cohortem a Praeside precario sumptam fuisse certum est, qui etiam Tribunum misit ducem mille peditum. Nam et propter subitos motus constitutum erat in urbe praesidium, et Praeses ipse, quocunque venerit, cohortem ducebat praetoriam. Reliqui erant Sacerdotum ministri. Sed seorsum Pharisaeos nominat Ioannes, quorum imprimis fervebat rabies, acsi maiori illis curae esset religio.

4. *Iesus autem quum novisset.* Clarius exprimit Evangelista, quam prompto animo Christus ad mortem descenderit: simul tamen narrat, quantam virtutem efflaverit in voce una, ut sciamus nihil in eum licuisse impiis, nisi quantum permisit. Blande respondet, se eum esse quem quaerunt: nec secus ac violento turbinis impetu, imo ictu fulminis eos prosternit in terram. Non ergo defuit ei potestas ad cohibendas eorum manus, si ita visum esset: verum Patri obsequi voluit, cuius decreto se ad mortem vocari noverat. Caeterum hinc colligere oportet, quam horrenda et formidabilis futura sit impiis vox Christi, quum tribunal ad iudicandum orbem conscenderit. Stabat tunc agnus paratus ad victimam, exinanita erat quoad externam speciem eius maiestas: uno verbo repente hostes suos armatos et intrepidos deiicit, et quo verbo non dirum aliquod anathema in eos vibrat, sed tantum respondet, *ego sum.* Quid ergo futurum est, quum advenerit non iudicandus ab homine, sed iudex vivorum et mortuorum? non in illo abiecto et contemptibili habitu, sed in coelesti gloria cum angelis suis? Caeterum eius efficaciae, quam illius voci tribuit Iesaias (11, 4.), specimen edere tunc voluit. Inter alias Christi virtutes hanc commemorat Propheta capite undecimo, quod terram percutiet virga oris sui, et Spiritu labiorum suorum interficiet impium. Huius quidem Prophetiae complementum Paulus in finem usque suspendit, II. Thess. 2, 8. Videmus tamen quotidie ad Christi vocem concidere

impios cum suo furore et superbia: tunc autem quum ceciderunt qui ad Christum ligandum venerant, visibile symbolum eius pavoris exhibitum fuit, quem velint nolint intus sentiunt omnes impii, Christo per suos ministros loquente. Caeterum, quum hoc velut accidentale fuerit voci Christi cuius proprium est, miseros homines qui in morte iacebant erigere, vim istam procul dubio erga nos proferet, ut in coelum usque nos attollat.

7. Rursum ergo eos interrogavit, Quem quaeritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum. 8. Respondit Iesus, Dixi vobis, quod ego sum: si ergo me quaeritis, sinite hos abire. 9. Ut impleretur sermo, quem dixerat, Ex his, quos dedisti mihi, non perdidi quenquam (supra 17, 12.).

7. *Rursum ergo eos interrogavit.* Hinc apparet quid valeat excoecatio, qua percutit Deus impiorum mentes, et quam horribilis sit eorum stupor, postquam iusto Dei iudicio fascinati sunt a Satana. Boves et asini, si cadant, sensu aliquo tanguntur: isti divinam Christi potentiam manifeste experti non minus secure pergunt, quam si ne hominis quidem umbram in eo vidissent, imo Iudas ipse non movetur. Discamus igitur metuere Dei iudicium, quo reprobi in manum Satanae permissi magis obstupefiunt quam brutae pecudes. Nec dubium est, quin Satan vesano eos impetu rapuerit ad tam supinam audaciam. Nulla enim phrenesis est, quae tam violenter hominem praecipitet, ut talis excoecatio. Nam perinde adversus Deum ruunt impii, postquam coniecti sunt in sensum reprobum, acsi cum musca tantum negotium esset. Sentiunt quidem eius potentiam, sed non ut flectantur. Centies enim potius frangi continget, quam ut cedant. Denique sua illis malitia velum est, ne ad Dei lumen attendant: obstinatio plus quam lapideos reddit, ne unquam patiantur se domari.

8. *Dixi vobis quod ego sum.* Hic videmus, ut non tantum sponte mortem subeat Filius Dei, ut sua obedientia transgressiones nostras deleat, sed etiam ut boni postoris officio ad gregem suum protegendum fungatur. Videt luporum insultum, non exspectat donec perveniant usque ad oves, quibus datus est custos, sed mature se opponit. Quare non dubitemus, quoties in nos insilient vel impii homines vel diaboli, quin praesto nobis sit idem auxilium. Interea suo exemplo pastoribus regulam Christus praescripsit quam sequantur, si munus suum rite implere volunt.

9. *Non perdidi quenquam.* Videtur haec sententia intempestive adduci, quae ad animas pertinet potius quam ad corpora. Neque enim Christus incolumes usque ad extremum servavit Apostolos, sed hoc praestitit ut inter assidua pericula, et demum in media morte, tamen in tuto esset aeterna eorum salus. Respondeo, Evangelistam non simpliciter de corporali eorum vita loqui, sed hoc potius velle, quod Christus illis ad tempus parcens aeternae eorum saluti consuluerit. Consideremus, quanta adhuc fuerit illorum imbecillitas: quid facturos putamus fuisse, si ad vivum examinati essent? Quum ergo noluit eos Christus supra vires quas dederat ipsis tentari, ab aeterno exitio eripuit. Atque hinc colligere generalem doctrinam licet: Quamvis multis tentationibus fidem nostram probet, nunquam tamen nos in

ultima discrimina venturos, quin robur simul ad vincendum suppeditet. Et sane videmus ut subinde nostrae infirmitati indulgeat, quando tot Satanae et impiorum conatus occursu suo procul repellit, quia nos impares et nondum maturos videt. Denique suos nunquam producit ad certamen nisi bene instructos, ut etiam pereundo non pereant, quia lucrum illis paratum est tam in morte quam in vita.

10. Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, et percussit Pontificis servum, et abscidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen servo Malchus. 11. Dixit itaque Iesus Petro, Mitte gladium tuum in vaginam: calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam ipsum? 12. Tunc cohors et tribunus et ministri Iudaeorum comprehenderunt Iesum, et ligaverunt eum. 13. Et abduxerunt eum ad Annam primum. Erat enim socer Caiphae, qui erat Pontifex anni illius. 14. Erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudaeis, quod expediret unum hominem mori pro populo.

10. *Simon ergo Petrus.* Nunc stultus Petri zelus describitur, qui magistrum aliter quam licebat defendere conatus est. Animose quidem et fortiter magnum discrimen pro Christo subit, sed quia non respicit, quid ferat sua vocatio et quid Deus permittat, adeo nihil laudis meretur eius factum, ut graviter a Christo reprehendatur. Caeterum in persona Petri sciamus damnari a Christo quicquid suo arbitrio tentare audent homines. Quae doctrina imprimis notatu digna est: nihil enim magis vulgare quam zeli praetextu tueri quicquid facimus, quasi vero nihil intersit, probetur Deo necne quod homines rectum putant, quorum tota prudentia mera est vanitas. In Petri zelo si nihil vitiosum cerneremus, hoc tamen uno contentos esse deceret, quod Christus sibi non placere pronuntiat. Atqui videmus per eum non stetisse, quin Christus a morte revocaretur et eius nomen perpetuae infamiae obnoxium foret. Quod enim vim infert Tribuno et militibus, in eo latronis more grassatur, quia potestati resistit a Deo ordinatae. Quum iam plus satis exosus esset Christus mundo, potuit unum hoc facinus colorem omnibus calumniis dare, quibus eum hostes falso gravabant. Deinde hoc nimis praeposterum est, quod fidem suam vult probare gladio, et non potest lingua. Quum vocatur ad confessionem, negat: nunc magistri iniussu tumultuatur. Quare nos tam insigni exemplo moniti zelum nostrum moderari discamus. Et quoniam ad audendum plus quam Deus mandat semper prurit carnis nostrae lascivia, sciamus zelum nostrum male cessurum, quoties ultra Dei verbum quicquam audemus. Fiet interdum ut nobis arrideant principia, sed tandem dabimus temeritatis nostrae poenas. Sit igitur fundamentum omnium quae aggredimur obedientia. Monemur etiam, quibus causam Christi agere propositum est, non semper ita dextre se gerere, quin aliquid vitii obrepat: quo magis sollicite rogandus est nobis Dominus, ut nos in singulis actionibus gubernet Spiritu prudentiae.

11. *Mitte gladium tuum.* Hoc praecepto improbat Christus factum Petri. Notanda autem ratio est: quia privato homini non li-

cuit contra eos insurgere, qui publica auctoritate instructi erant. Nam id ex reliquis tribus colligi potest, a quibus refertur generalis Christi sententia, Qui gladio percusserit, gladio peribit. Cavendum ergo, ne vi et armis repellere conemur hostes nostros, etiam qui iniuste nos lacessunt, nisi quantum permittunt leges ac ius publicum. Nam quisquis se ultra vocationis suae metas ingerit, etiamsi plausum reportet a toto mundo, factum suum Deo nunquam probabit. *Calicem quem dedit.* Videtur specialis haec esse ratio, quod Christum obmutescere oportuit, ut instar agni duceretur ad victimam. Pertinet tamen ad exemplum, quoniam eadem a nobis omnibus tolerantia exigitur. Afflictiones potionibus comparat Scriptura: perinde enim ac paterfamilias cibum et potum filiis ac domesticis suis distribuit, ita hoc iuris in nos habet Deus, ut singulos tractet prout visum est. Sive autem prosperis rebus nos exhilarat, sive adversis humiliat, propinare dicitur suavem vel amarum potum. Christo haec destinata erat potio, ut mortem crucis pro mundi reconciliatione obiret. Dicit ergo bibendum sibi esse calicem, quem Pater admensus est ac porrexit. Eodem modo et nos ad crucis tolerantiam compositos esse oportet. Neque tamen audiendi sunt fanatici homines, qui morbis et aliis quibuslibet malis quaerenda esse remedia negant, ne respuamus porrectum a Deo calicem. Quia semel nobis moriendum esse scimus, paratos ad mortem esse convenit: quia autem mortis tempus nobis est incognitum, ordinatis a se ipso subsidiis Dominus vitam nostram tueri nobis permittit. Ferendi patienter morbi, quamlibet carni nostrae graves sint: quamdiu tamen nondum constat letales esse, quaerenda est levatio. Tantum cavendum est, ne quid tentemus nisi quod per verbum Dei licet. Denique, modo semper fixum istud in cordibus nostris maneat, ut Domini voluntas fiat, calicem ab eo datum bibere non desinimus, liberationem a malis quibus urgemur quaerendo.

12. *Tunc cohors et Tribunus.* Posset videri absurdum quod Christus, qui voce sua milites prostravit, nunc capi se patitur. Nam si volebat tandem hostibus se permittere, quorsum opus fuit edere tale miraculum? Verum ostensio divinae potentiae dupliciter profuit. Valet enim ad tollendum offendiculum, ne Christum putemus infirmitate victum cessisse: deinde comprobat, quam voluntarius ad obeundam mortem fuerit. Quatenus ergo utile erat, suam contra hostes virtutem asseruit: sed ubi obediendum fuit Patri, continuit se ut victima fieret. Caeterum meminerimus, ligatum fuisse Filii Dei corpus, ut solverentur animae nostrae a peccati et Satanae laqueis.

13. *Et abduxerunt ad Annam.* Hoc praetereunt reliqui Evangelistae, quia ad summam historiae non multum faciat: nihil enim illic memorabile gestum est. Loci forte commoditas eos induxit, ut in aedibus Annae Christum deponerent, quousque Pontifex sacerdotum concilium vocaret. *Pontifex anni illius.* Non intelligit annuum fuisse summi sacerdotii munus, quod multi falso putarunt, sed tunc temporis Caipham fuisse Pontificem, quod ex Iosepho aperte constat. Erat perpetuus honor ex praescripto Legis nec finiebatur nisi morte: sed ambitio et intestinae discordiae fecerant, ut romani Praesides deiecto uno sacerdote pro suo arbitrio alium, qui pecunia aut favore pollebat, subrogarent. Ita Vitellius deiecit Caipham, cui Ionathas Annae filius datus est successor.

14. *Qui consilium dederat Iudaeis.* Repetit Evangelista sententiam Caiphae quam prius habuimus, quod Deus impuro perfidi et scelerati Pontificis ore usus esset ad vaticinium edendum (supra 11, 50.), sicuti linguam Balaam praeter animi eius votum direxit, ut populum cogeretur benedicere, cui mala imprecari optabat in gratiam regis Balac (Num. 24, 5.).

15. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, et alius discipulus. Erat autem discipulus ille notus Pontifici. Itaque ingressus est cum Iesu in aulam Pontificis. 16. Petrus autem stabat foris ad ianuam. Exivit ergo alter discipulus, qui notus erat Pontifici, et dixit ostiariae, et introduxit Petrum. 17. Dixit ergo ancilla ostiaria Petro, Num et tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum. 18. Stabant autem servi et ministri, qui prunas accenderant, eo quod frigus esset, et calefaciebant se. Erat autem et Simon Petrus cum illis stans, et calefaciens se.

15. *Alius discipulus.* Quosdam fefellit levis coniectura, ut hunc discipulum putarent esse Ioannem: nempe quia suppresso nomine de se loqui solet. Sed unde cum superbo Pontifice familiaris notitia Ioanni, qui ignobilis erat piscator? Et quomodo fieri potuit, ut Pontificis domum frequentaret, quum esset in Christi contubernio? Magis probabile est, hunc non fuisse unum ex duodecim, sed vocari discipulum, quia doctrinam Filii Dei amplexus esset. Non est autem curiosus Ioannes in digerenda historia, quia satis habet brevem summam colligere. Nam postquam retulit, Petrum semel Christum negasse, quaedam alia permiscet, deinde redit ad alias duas negationes. Hinc factum est, ut minus attenti lectores colligerent primam negationem fuisse in Annae aedibus: sed nihil tale sonant verba, quin potius clare exprimunt fuisse Pontificis ancillam, quae Petrum compulit ad Christum negandum. Tenendum ergo est, quum adductus esset Christus ad Pontificem, non fuisse quoslibet admissos, sed discipulum qui notus erat sua gratia impetrasse aditum Petro. Iam minime dubium est, quin uterque pio studio Christum sequutus sit, sed quum testatus esset voce sua Christus, se Petro et aliis parcere, longe utilius fuisset gemere et precari in obscuro aliquo angulo, quam prodire in oculos hominum, quum tam male firmus esset. Nunc officium quod remisit illi Christus cupide usurpat: in fidei autem confessione, in qua ad mortem usque perstandum erat, deficit. Semper ergo videndum, quid a nobis requirat Dominus, ne se qui infirmi sunt ingerant in res non necessarias.

17. *Dixit ancilla Petro.* Introducitur Petrus in atrium Pontificis, se nimis iniquo pretio, quod Christum in ipso ingressu abnegare cogitur. Quum in primo limine adeo turpiter impingat, detegitur iactantiae eius vanitas. Gloriatus fuerat se invictum fore athletam, et parem vincendae morti: nunc unius ancillae voce et ea quidem non admodum minaci confusus arma proiicit. En humani roboris specimen. Fumus certe est quicquid virium in hominibus apparet, quod flatu mox discutitur. Extra proelium sumus plus iusto

animosi, sed experientia ostendit, quam stulte ac de nihilo superbiamus: imo quum nullas Satan machinas adhibet, ipsi nobis fingimus vanos terrores, qui nos ante tempus conturbent. Voce mulierculae territus fuit Petrus: quid nos? annon subinde trepidamus ad strepitum folii cadentis? Vana periculi species eminus Petrum perculit: annon puerilibus ludicris quotidie a Christo abducimur? Denique ea est nostra fortitudo, quae sine hoste ultro ipsa concidat: ita scilicet humanam arrogantiam ulciscitur Deus, dum feroces animos effeminat. Homo non virtute, sed flatu tantum refertus, sibi facilem contra totum mundum victoriam promittit: atqui visa cardui umbra protinus expavescit. Quare discamus non alibi quam in Domino fortes esse. *Non sum.* Non videtur quidem praecisa esse Christi abnegatio, sed quum Petrus fateri timet se ex eius discipulis, perinde est acsi negaret quicquam sibi cum illo esse: quod notandum est, ne quis sophistice agendo se elapsum putet, ubi oblique tantum recedit a fidei confessione.

18. *Simon Petrus cum illis stans.* Quod addit Evangelista Petrum stetisse cum ministris et servis ad prunas, id facit ad contextum historiae, sicuti postea videbimus. Caeterum hinc apparet, quantus fuerit Petri stupor, qui secure cum turba impiorum hominum se calefecit, quum magistrum negasset. Quanquam fieri potest, ut metu retentus fuerit, ne egrediens e domo Pontificis in alterum simile discrimen veniret.

19. Pontifex ergo interrogavit Iesum de discipulis suis et doctrina ipsius. 20. Respondit illi Iesus, Ego palam loquutus sum mundo: ego semper docui in synagoga et in templo, quo omnes Iudaei conveniunt, et in occulto loquutus sum nihil. 21. Quid me interrogas? Interroga eos, qui audierunt, quid loquutus sim illis: ecce hi sciunt, quae ego dixerim. 22. Haec quum ipse dixisset, unus ex ministris, qui astabat, dedit ei alapam, dicens, Sic respondes Pontifici? 23. Respondit ei Iesus, Si male loquutus sum, testificare de malo: si autem bene, quid me caedis? 24. Miserat autem eum Annas ligatum ad Caipham Pontificem.

19. *Interrogavit Iesum.* Interrogat Pontifex Christum perinde ac factiosum aliquem, qui discipulos sibi cogendo Ecclesiam scidisset, interrogat quasi pseudoprophetam, qui novis et perversis dogmatibus conatus esset fidei puritatem corrumpere. Christus perfunctus doctoris munere, novam defensionem non aggreditur: ne tamen veritatis patrocinium deserat, ostendit se paratum esse ad tuenda omnia quae docuerat. Interea simul coarguit Pontificis impudentiam, qui de re notissima tanquam dubia inquirat. Non satis est, quod redemptorem sibi oblatum respuerunt una cum promissa sibi salute, nisi totam Legis expositionem simul damnent.

20. *Ego palam loquutus sum.* Puerilis est quorundam error, qui hoc Christi responso damnari existimant, qui clam et in cubiculis tractant verbum Dei, quum publice per impiorum tyrannidem non

licet. Neque enim disputat Christus, quid liceat necne, sed illi propositum est refutare Caiphae impudentem malitiam. Videtur tamen hic locus pugnare cum altera Christi sententia (Matth. 10, 27.), ubi Apostolos iubet publicare super tecta, quae illis in aurem dixerat: item quum pronuntiat, non omnibus datum esse ut audiant arcana regni Dei, ac ideo se dignari hac gratia solos duodecim (ibid. 13, 11.). Respondeo, quum hoc loco negat se quicquam loquutum esse in occulto, id referri ad ipsam substantiam, quae semper eadem fuit, quamvis diversa esset docendi forma. Neque enim aliter loquutus est inter discipulos, ut aliud traderet, neque id fecit astute, quasi data opera celare vellet populum, quae inter parietes paucis dicebat. Quare bona conscientia testari potuit, se libere professum esse et sincere publicasse doctrinae suae summam.

22. *Haec quum ipse dixisset.* Hoc ideo additum est, primum ut sciamus, quanta fuerit hostium Christi rabies et quam tyrannicum imperium, deinde qualis inter sacerdotes illos disciplina. Sedent quasi iudices: interea saeviunt ut truculentae belluae. Coactum est concilium, in quo summa vigere gravitas debebat: minister unus tantum licentiae sibi sumit, ut in media causae actione in conspectu iudicum reum, qui nulla in re noxius repertus est, caedat. Quare non mirum, si in tam barbaro consessu damnatur Christi doctrina, a quo non modo omnis aequitas exsulat, sed omnis quoque humanitas et pudor.

23. *Si male loquutus sum.* Hoc est, si peccavi, accusa: ut causa dicta pro modo delicti plectar, neque enim haec est legitima agendi ratio, sed longe alius ordo et alia modestia iudiciis convenit. Conqueritur ergo Christus gravem sibi factam esse iniuriam, si nihil peccaverit: quodsi peccaverit, legitime tamen et non violento impetu agendum esse. Sed videtur hic Christus minime servare quod alibi suis praecipit. Neque enim dextram maxillam ei porrigit, a quo in sinistra percussus fuerat. Respondeo, non requiri semper in Christiana patientia, ut qui caesus est tacitus devoret iniuriam, sed primum ut aequo animo eam perferat, deinde ut de ultione non cogitans potius studeat vincere malum bono. Improbos iam plus aequo spiritus Satanae ad nocendum impellit, ut nemo illos irritet. Absurde igitur exponunt Christi verba, qui trahunt in eam partem, acsi iuberet nocendi plus satis cupidos novis stimulis incitari. Neque enim aliud sibi vult, quam ut ad secundam iniuriam ferendam quisque nostrum potius paratus sit, quam ut primam retaliet. Quare nihil obstat, quin expostulet homo Christianus indigne laesus, modo animus ab iracundia vacuus sit et manus a vindicta purae.

24. *Miserat autem Annas.* Sententia haec per parenthesin legenda. Quia enim dixerat, Christum deductum fuisse ad Annae aedes, et ita narrationem suam prosequutus fuerat, quasi illic habitus esset sacerdotum conventus, nunc admonet, traductum fuisse in aedes Pontificis. Quia autem verbi tempus multos decepit, reddere malui in tempore plusquamperfecto, Miserat.

25. Erat autem Simon Petrus stans et calefaciens. Dixerunt ergo ei, Numquid et tu ex discipulis eius es? Negavit ille, et dixit, Non sum. 26. Dixit unus ex servis Pontificis, qui cognatus eius erat, cui Petrus absciderat auriculam, Nonne

ego te vidi in horto cum illo? 27. Rursum ergo negavit Petrus: et confestim gallus cecinit.

25. *Negavit ille.* Horrendus Petri stupor, qui magistro negato non modo nulla poenitentia tangitur, sed ipsa peccandi licentia se indurat. Si singuli ordine eum rogassent, millies negare non dubitasset. En, quorsum praecipitet Satan miseros homines, postquam eos e gradu deiecit. Notanda etiam est circumstantia, quam alii Evangelistae exprimunt, nempe quod exsecratione interposita testatus sit, Christum sibi esse incognitum. Ita quotidie multis accidit. Initio non tam gravis erit lapsus: accedet deinde consuetudo, postquam sopita fuerit conscientia: tandem qui se assuefecerit ad Dei contemptum, nihil sibi illicitum ducet, sed extrema quaeque audebit. Quare nihil melius quam sibi in tempore cavere, ne vel minimum quicquam sibi indulgeat qui tentatur a Satana, dum adhuc est integer.

27. *Confestim gallus cecinit.* Galli cantum memorat Evangelista, ut sciamus Petrum divinitus in ipso articulo admonitum fuisse. Ideo alii dicunt, tunc recordatum fuisse verborum Domini, quanquam narrat Lucas non simplici gallicinio commotum fuisse Petrum, donec eum Christus aspexit. Ita quisquis semel Satanae impulsu ruere coepit, nulla voce, nullo signo, nulla admonitione revocabitur, donec oculos in eum Dominus ipse coniiciat.

28. Adducunt ergo Iesum a Caipha in praetorium. Erat autem mane: et ipsi non introierunt in praetorium, ut ne contaminarentur, sed ut ederent Pascha. 29. Exivit ergo Pilatus ad eos, et dixit, Quam accusationem affertis contra hominem hunc? 30. Responderunt et dixerunt ei, Si non esset hic maleficus, non tibi tradidissemus eum. 31. Dixit ergo illis Pilatus, Accipite eum vos, et secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudaei, Nobis non licet interficere quenquam. 32. Ut sermo Iesu impleretur, quem dixerat, significans, qua morte esset moriturus (Matth. 20, 19.)

28. *Adducunt ergo Iesum.* Ante diluculum examen illud, cuius meminit Evangelista, habitum fuit. Interea non dubium est, quin sua flabella passim habuerint in urbe, quibus plebem accenderent. Ita repente exarsit populi furor, quasi uno omnium consensu deposceretur Christus ad mortem. Examen vero habitum fuit a sacerdotibus, non quod penes ipsos ferendae sententiae potestas esset, sed ut praeiudicio suo oppressum iudici traderent, quasi iam satis de eo cognitum esset. *Praetorium* vocabant Romani tam domum praesidis quam tribunal, ubi exerceri solebant iudicia. *Ut ne contaminarentur.* Quod ab omni inquinamento abstinent, ut puri secundum Legis praescriptum Pascha Domini edant, in eo quidem probanda est religio. Sed duplex vitium est ac utrumque nimis crassum, quod non cogitant, plus se intus pollutionis ferre, quam contrahere possint ex ingressu quantumvis profani loci, deinde quod in rebus minutis seduli

plus, quam oportet, quod praecipuum est, negligunt. Coinquinatis et infidelibus, inquit Paulus (Tit. 1, 15.), nihil mundum: quia pollutae sunt eorum mentes. Isti vero hypocritae quum malitia, ambitione, dolis, crudelitate, avaritia scatentes foetore suo coelum et terram prope inficerent, sibi tantum ab externis inquinamentis metuunt. Ergo ludibrium minime ferendum est, quod Deum placare volunt, modo ne ex contactu rei immundae sordes contrahant, verae puritatis obliti. Altero vitio laborat hypocrisis, quod ceremonias anxie colendo res maximas secure omittit. Neque enim in alium finem Iudaeis mandabat Dominus ritus illos, qui habentur in Lege, nisi ut ad verae sanctitatis amorem ac studium assuescerent. Adde quod nusquam in Lege prohibitum erat domum hominis gentilis ingredi, sed cautio erat a Patribus tradita, ne quis per imprudentiam ex domo immunda aliquid contagii accerseret. Boni autem isti Legis interpretes in colando culice attenti strenue camelum devorant. Atque hoc hypocritis ordinarium est, ut maius nefas esse ducant pulicem quam hominem occidere: cui vitio affine est illud alterum, humanas traditiones sacris Dei mandatis longe praeferre. Ergo ut rite Pascha edant, puros se servare volunt, caeterum immunditiem includunt praetorii parietibus: interea coelo et terra testibus innoxium ad mortem flagitare non dubitant. Denique Pascha umbratile ficta et fallaci reverentia colunt, ipsum autem verum Pascha non modo sacrilegis manibus violant, sed aeterno interitu quantum in se est obruere conantur.

29. *Exivit ergo Pilatus ad eos.* Profanus homo superstitioni, quam ridet ac contemnit, non aegre indulget. Caeterum in ipso causae cardine boni iudicis officio fungitur, quum proferre iubet, si quid accusationis habeant. At sacerdotes, quasi satis auctoritatis habeant ad damnandum quem reum faciunt, nihil aliud respondent quam suo praeiudicio standum esse. Oblique enim de Pilato queruntur, quia non satis confidat eorum probitati. Cur non, inquiunt, ul'.o persuasum habes, morte dignum esse quem nos persequimur? En, quomodo impii, quos Deus in sublimem honoris gradum extulit, splendore suo quasi excoecati, quidvis sibi permittant. En etiam, quam temulenta sit superbia. Christum volunt censeri maleficum, quia eum accusant. Atqui si ad rem ventum fuerit, quaenam eius reperientur maleficia, nisi quod aegros omne genus sanavit, daemonia fugavit ex hominibus, paralyticos et claudos erexit, coecis visum, surdis auditum, mortuis vitam restituit? Res quidem ita habebat, et ipsi plus satis convicti erant. Verum, ut nuper dixi, nihil difficilius est quam expergefieri homines superbia ebrios, ut sana et composita mente iudicent.

31. *Secundum legem vestram.* Non dubium est quin Pilatus, eorum barbarie et violentia offensus, illis exprobret, illam damnandi formam, quam urgebant, a communi gentium omnium iure et humano sensu abhorrere. Interea simul eos perstringit, quod gloriarentur se Legem habere a Deo traditam. Ironice dicit, *accipite eum vos.* Neque enim passus esset, iudicium ab illis de capite hominis fieri, sed perinde est acsi dixisset, Si vestra esset potestas, traheretur subito ad supplicium indicta causa. Haeccine est igitur Legis vestrae aequitas, hominem nullo crimine damnare? Ita impii dum falso nomen Dei obtendunt, sanctam eius doctrinam hostium calumniis subiiciunt, et maledicendi occasio cupide a mundo arripitur. *Nobis non licet.*

Falluntur qui putant Iudaeos recusare, quod illis delatum erat a Pilato: quin potius quum scirent, sibi per ludibrium dictum esse, Accipite eum vos, excipiunt, Tu hoc non permitteres: ergo quum sis iudex, munus tuum exsequere.

32. *Ut sermo Iesu etc.* Tandem subiicit Evangelista ita oportuisse fieri, ut impleretur quod praedictum a Christo fuerat, Tradetur Filius hominis in manus Gentium (Matth. 20, 19.). Et certe hoc praecipuum caput est, si cupimus mortis Christi historiam cum fructu legere, ut aeternum Dei consilium spectemus. Sistitur filius Dei ad tribunal mortalis hominis. Si hoc putemus geri hominum libidine, oculos autem non attollamus ad Deum, fidem nostram pudefieri ac confundi necesse erit. Verum ubi agnoscimus illo Christi reatu nostrum coram Deo abolitum esse, quia coelesti Patri ita placuit reconciliare sibi humanum genus, hac sola cogitatione in sublime elati, intrepide et sine pudore in ipsa Christi ignominia gloriamur. Discamus ergo in singulis huius historiae partibus sensus nostros in Deum redemptionis nostrae auctorem convertere.

33. Ingressus est ergo iterum in praetorium Pilatus, et vocavit Iesum, et dixit ei, Tu es Rex Iudaeorum? 34. Respondit ei Iesus, A te ipso hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me? 35. Respondit Pilatus, Num ego Iudaeus sum? Gens tua et Pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti? 36. Respondit Iesus, Regnum meum non est ex hoc mundo: si ex mundo hoc esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ne traderer Iudaeis. Nunc autem regnum meum non est hinc.

33. *Ingressus est iterum.* Probabile est, multa ultro citroque fuisse dicta quae Evangelista subticet, quod etiam promptum est ex aliis colligere. Sed hic noster in uno capite maxime insistit, Pilatum sedulo percunctatum esse, iustene an iniuste tractus esset Christus in iudicium. Coram populo, ubi seditio fervebat, nihil potuit agi nisi tumultuose. Praetorium ergo ingreditur. Et quidem consilium eius est, Christum absolvere: Christus autem ipse, ut obediat Patri, damnandum se offert. Atque haec ratio est, cur tam parce respondeat. Quum iudicem haberet propitium, et qui aures libenter accommodasset, non difficile illi erat causam suam agere: sed cogitat ad quid descenderit in mundum, et quorsum nunc a Patre vocetur. Ideo sponte obmutescit, ne mortem effugiat. *Tu es rex Iudaeorum?* Quaestio de regno nunquam a Pilato sponte mota esset, nisi hoc crimine gravassent Christum Iudaei. Quod autem prae aliis omnibus odiosum erat sumit Pilatus, ut eo transacto absolvat reum. Responsum Christi huc tendit, in ea accusatione nihil esse coloris. Ita obliquam refutationem continet, acsi diceret, Mihi ridicule crimen obiicitur, cuius ne minima quidem suspicio in me cadit. Inique vero tulisse Pilatus videtur, quod quaesierat Christus, cur se haberet suspectum. Itaque per indignationem exprobrat, quicquid mali est esse a propria gente. Ego, inquit, sedeo iudex: non alieni, sed gentiles tui te accusant. Non est igitur cur me involvas discordiis vestris.

Per me et Romanos vobis agere quietis liceret: sed ipsi vobis molestiam facessitis, cuius partem subire invitus cogor.

36. *Regnum meum non est.* Fatetur his verbis se *regem* esse: sed quantum ad probandam innocentiam satis erat, diluit et purgat calumniam. Negat enim quicquam dissidii esse regno suo cum politico ordine, acsi diceret, Falso accusor, acsi tentassem aliquid turbare aut novare in publico statu. Concionatus sum de regno Dei, sed illud spirituale est: ideo non est cur me regni affectati suspectum habeas. Caeterum ista Christi defensio fuit apud Pilatum, sed eadem utilis piis omnibus est doctrina usque ad finem mundi. Nam si terrenum esset Christi regnum, quia praeterit figura huius mundi, instabile et caducum esset: nunc quia coeleste vocatur, hinc simul asseritur eius perpetuitas. Ita si totum orbem terrae labefactari contingat, non modo inter motus et concussiones, sed etiam inter horribiles ruinas et interitus stabiles nihilominus manent nostrae conscientiae, modo ad Christi regnum attendant. Si tyrannice vexamur ab impiis, salus tamen nobis integra constat in Christi regno, quod hominum libidini minime obnoxium est. Denique quum innumeris procellis assidue aestuet mundus, separatur inde regnum Christi, in quo nobis quaerenda est tranquillitas. Docemur praeterea, qualis sit natura huius regni. Nam si nos secundum carnem beatos redderet nobisque afferret opes, delicias et quicquid optabile est ad usus praesentis vitae, saperet terram et mundum: nunc autem quantumvis in speciem misera sit nostra conditio, salva tamen manet nobis solida felicitas. Hinc quoque discimus, quinam pertineant ad hoc regnum, nempe qui Spiritu Dei renovati coelestem vitam in sanctitate et iustitia meditantur. Quanquam simul notandum est, non negari quin sit in hoc mundo Christi regnum. Scimus enim sedem suam in animis nostris habere: quemadmodum alibi etiam dicit Christus, Regnum Dei intra vos est (Luc. 17, 21.). Sed proprie loquendo regnum Dei in nobis habitans in mundo peregrinatur, quia prorsus diversa est eius conditio. *Ministri mei utique decertarent.* Probat se terrenum regnum non affectasse, quia nemo se moveat, nemo arma capiat. Nam si privatus quispiam regnum sibi usurpet, necesse est ut per factiosos homines vires acquirat. In Christo nihil apparet tale: sequitur ergo non esse terrenum regem. Sed quaeritur hoc loco, an regnum Christi non liceat armis defendere. Nam quum iubentur Principes osculari Dei Filium, non tantum illis mandatur, ut se privatim subiiciant eius imperio, sed etiam ut conferant quicquid habent potestatis ad tuendam Ecclesiam et asserendam pietatem. Primum respondeo, perperam et inscite facere, qui hanc consequentiam deducunt, non debere Evangelii doctrinam et purum Dei cultum armis defendi, quia non est tunc defensus Christus in sua persona (tantum enim ex praesenti facto ratiocinatur Christus, quam frivolum sit, quod calumniose detulerant Iudaei), deinde etiamsi Christi regnum gladio propugnent pii reges, fieri tamen hoc alio modo, quam defendi soleant regna mundana. Regnum enim Christi, ut spirituale est, in doctrina et virtute Spiritus fundari oportet. Eodem etiam modo perficitur eius aedificatio. Neque enim leges et edicta hominum neque poenae ad conscientias usque perveniunt. Hoc tamen non obstat quominus per accidens regnum Christi tueantur Principes: partim dum externam disciplinam constituunt, partim dum suum pa-

trocinium commodant Ecclesiae contra impios. Caeterum facit mundi pravitas, ut magis sanguine martyrum stabiliatur regnum Christi quam armorum praesidiis.

37. Dixit ergo ei Pilatus, Numquid ergo Rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis, quod Rex sim ego: in hoc ego natus sum, et in hoc veni in mundum, ut testimonium reddam veritati. Quisquis est ex veritate, audit vocem meam. 38. Dicit ei Pilatus, quid est veritas? Et quum hoc dixisset, rursum exivit ad Iudaeos, et dixit illis, Ego nullum crimen invenio in eo. 39. Est autem vobis consuetudo, ut unum vobis dimittam in Paschate: vultis ergo, vobis dimittam regem Iudaeorum? 40. Clamaverunt ergo rursus omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

37. *Tu dicis, quod Rex sim ego.* Tametsi iam ex priore responso intellexerat Pilatus, Christum aliquod sibi regnum vindicare, Christus tamen hoc idem nunc certius affirmat: nec eo contentus alteram sententiam subiicit, quae sit veluti illius dicti obsignatio. Unde colligimus, doctrinam de regno Christi non vulgarem esse, quum tanta asseveratione dignam ipse duxerit. Est quidem generalis sententia, *ego in hoc natus sum, ut testimonium reddam veritati,* praesertim tamen ad loci huius circumstantiam aptanda est. Caeterum hoc sonant verba, Christo esse naturale ut sit verax: deinde in hoc a Patre esse missum, ideoque proprium esse eius munus. Quare non est periculum, ne illi credendo fallamur, quandoquidem impossibile est, eum aliud quam verum tradere, cui munus asserendae veritatis divinitus attributum est et studium natura ingenitum. *Quisquis est ex veritate.* Hoc addidit Christus non tam hortandi Pilati causa, quod se nullo profectu facturum esse sciebat, quam ut suam doctrinam ab indignis contumeliis, quibus subiecta erat, vindicaret, acsi dixisset, Crimini hoc mihi ducitur, quod me professus sim esse Regem: atqui haec indubia est veritas, quam reverenter et sine controversia excipiunt, quicunque sunt recto iudicio sanaque intelligentia praediti. Quanquam ex veritate eos esse dicit, non qui naturaliter verum perspiciunt, sed quatenus Spiritu Dei reguntur.

38. *Quid est veritas?* Quibusdam videtur Pilatus curiose inquirere, ut solent interdum profani homines cupide appetere ignotae rei scientiam, interea nescientes cur hoc velint. Illis enim tantum propositum est aures suas pascere. Ego vero potius vocem esse fastidientis interpretor. Putabat enim sibi non parum iniuriae fieri Pilatus, quod eum Christus omni veritatis notitia privaret. Iam in Pilato agnoscimus communem hominum morbum. Quamvis ignorantiae conscii nobis simus omnes, pauci tamen sunt qui fateri sustineant. Hinc fit ut veram doctrinam maior pars respuat. Postea Dominus, qui doctor est humilium, superbos excoecando quam merentur poenam ipsis infligit. Ex eadem superbia nascitur fastidium illud, quod se ad discendum submittere non dignantur, quia sibi perspicaciam et acumen ingenii omnes arrogant. Res creditur trita esse veritas: Deus

autem contra testatur captu humanae mentis longe altiorem. Idem in aliis quoque accidit. Praecipua Theologiae capita sunt de maledictione generis humani, de corrupta natura, de mortificatione carnis, de renovatione vitae, de reconciliatione gratuita per unicum sacrificium, de iustitiae imputatione, qua acceptus est Deo peccator, de illuminatione Spiritus: haec, quia sunt paradoxa, communis hominum sensus contemptim repudiat. Pauci ergo in Dei schola proficiunt, quia vix decimus quisque reperitur qui ad prima rudimenta attendat. Cur autem, nisi quia proprio sensu metiuntur arcanam Dei sapientiam? Quod autem irrisorie loquutus sit Pilatus, hinc apparet, quod statim egreditur. In summa Christo succenset, quia veritatem se proferre iactet, quae prius in tenebris latuerit. Haec tamen eius indignatio demonstrat, impios nunquam adeo morose reiicere Evangelii doctrinam, quin aliqua eius efficacia tangantur. Nam etsi non eousque progressus est Pilatus, ut docilem se praebeat, cogitur tamen intus punctionem aliquam sentire.

39. *Est autem consuetudo vobis.* Hoc Pilatus semper animo volvebat, qualiter eriperet Christum a morte. Quum autem tantopere arderet populi furor, mediam viam tenebat, qua iratos animos placaret. Putabat enim hoc satis fore, si Christus pro malefico dimissus perpetua ignominia notatus esset. Ideoque Barabbam praecipue deligit, ut eius comparatione Christi odium mitiget. Erat enim ob scelerum atrocitatem omnibus maxime infensus. Quid enim detestabilius est latrone? Et Lucas commemorat aliis etiam criminibus fuisse reum. Quod autem eum Christo praeferunt Iudaei, non absque singulari Dei providentia accidit. Minime enim decuit tam indigno pretio a morte liberari Dei filium. Interea in extremam ignominiam morte deiectus est, ut Barabba dimisso medius inter duos latrones crucifigeretur, quia omnium scelera in se susceperat, quorum non aliter peragi poterat expiatio, et gloria resurrectionis quae mox sequuta est effecit, ut mors quoque ipsa magnificus esset triumphus. Porro in ista consuetudine turpe et crassum fuit vitium, quod Romanus praeses Iudaeis unum aliquem ex sceleratis in Paschate donabat. Hoc quidem fiebat ad celebrandam diei sanctitatem, sed re ipsa nihil aliud erat quam foeda eius profanatio. Nam teste Scriptura (Prov. 17, 15.), Abominatio est coram Deo, qui nocentem absolvit. Multum ergo abest, quin eum delectet praepostera eiusmodi venia. Hoc ergo exemplo discamus, nihil magis esse praeposterum quam velle Deum nostris figmentis colere. Nam simulac proprias imaginationes sequi homines coeperint, nullus est modus, donec in extrema quaeque deliria prolapsi palam Deo illudant. Lex ergo divini cultus non aliunde quam ex eius praescripto petenda est.

CAPUT XIX.

1. Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, et flagellavit. 2. Et milites plectentes coronam ex spinis, imposuerunt capiti eius: et vestem purpuream circumdederunt ei, 3. Ac di-

cebant, Salve Rex Iudaeorum: et dabant ei alapas. 4. Exivit ergo iterum foras Pilatus, et dixit eis, Ecce adduco eum vobis foras, ut sciatis, quod in eo nullum crimen invenio. 5. Exivit itaque Iesus foras, portans spineam coronam et purpuream vestem. Tunc dixit eis, Ecce homo. 6. Quum ergo vidissent eum Sacerdotes et ministri, clamarunt dicentes, Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, et crucifigite. Ego enim non invenio in eo crimen.

1. *Apprehendit Pilatus Iesum.* Perstat in suo consilio Pilatus. Priori tamen ignominiae secundam addit, quia Iudaeos sperat mediocri ista castigatione contentos fore, ubi caesus flagellis fuerit Christus. Quod autem tam sollicite laborat et nihil proficit, in eo coeleste decretum nobis reputandum est, quo destinatus erat Christus ad mortem. Interea eius innocentia saepius testimonio iudicis asseritur, ut sciamus eum ab omni culpa immunem pro aliis reum substitui, et poenam alienis peccatis debitam subire. In Pilato vero notabile exemplar trepidae conscientiae cernimus. Christum ore suo absolvit, et fatetur nullum in eo esse crimen, poenam tamen infligit tanquam noxio. Ita huc illuc transferri et in contrarias pugnantesque sententias distrahi necesse est, quibus non est tantum animi, ut quod rectum est inflexibili constantia defendant. Damnamus Pilatum omnes: interea dictu pudendum est, quam multos similes habeat mundus, qui Christum non modo in eius membris, sed in doctrina etiam flagellant. Multi, ut servent a morte qui pro Evangelio laborant, eos cogunt ad impiam Christi abnegationem. Quid hoc aliud est, quam Christum ludibrio exponere, ut infamem vitam degat? Alii, dum pauca quaedam excerpunt ex Evangelio quae probent, totum Evangelium lacerant. Praeclarum aliquid effectum putant, si pauci crassi abusus correcti fuerint. Atqui praestaret sepultam esse doctrinam ad tempus, quam sic flagellari: nam diabolo et tyrannis omnibus invitis renasceretur. Nihil autem difficilius, quam suae puritati restitui, ubi semel corrupta fuit.

2. *Milites plectentes coronas.* Hoc procul dubio iussu Pilati factum est, ut notam criminis inureret Filio Dei, quod se regem fecisset, atque id ad explendam Iudaeorum rabiem, quasi persuasus esset, Christum iure ab illis fuisse accusatum. Militum tamen improbitas et lascivia ultra iudicis imperium exsultat: sicuti impii, simulac male agendi oblata est occasio, eam cupide arripiunt. Mira autem gentis saevitia, cuius animos tam triste spectaculum ad misericordiam non flectit, sed Deus hoc totum gubernat, ut mundum sibi reconciliet Filii sui morte.

6. *Accipite eum vos.* Noluit Christum tradere in eorum manus, neque libidini permittere: tantum se fore negat eorum carnificem, quod ex ratione mox addita patet, ubi dicit, se nullum invenire in eo crimen, acsi diceret, se nunquam adductum iri, ut sanguinem innoxium fundat in eorum gratiam. Quod soli sacerdotes et ministri eum ad crucem deposcunt, inde apparet, non fuisse tantam in populo rabiem, nisi quatenus istis flabellis accensa deinde fuit.

7. Responderunt ei Iudaei: Nos Legem habemus, et secundum Legem nostram debet mori, quia Filium Dei se fecit. 8. Quum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. 9. Et ingressus est rursus in praetorium, ac dixit Iesu, Unde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. 10. Dixit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? Nescis, quod potestatem habeam crucifigendi te, et potestatem habeam dimittendi te? 11. Respondit Iesus, Non haberes potestatem ullam contra me, nisi tibi data esset desuper. Propterea, qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

7. *Nos legem habemus.* Significant se iure Christum persequi, non libidine aut odio. Sentiebant enim se oblique perstrictos esse a Pilato. Loquuntur autem ut apud hominem Legis ignarum, acsi dicerent, Nobis permissum est more nostro vivere, religio autem nostra non patitur, ut quis se pro filio Dei venditet. Porro haec accusatio non prorsus carebat praetextu, sed in hypothesi graviter errabant. Generalis quidem doctrina vera erat, fas non esse hominibus, quicquam sibi divini honoris sumere, ac morte esse dignos, quicunque ad se traherent, quod unius Dei proprium erat. Causa autem erroris in Christi persona fuit, quod neque reputarunt, quibus elogiis Messiam praedicet Scriptura, quia inde colligere promptum erat esse Filium Dei, nec etiam inquirere dignati sunt, essetne Iesus ille Messias olim a Deo promissus. Videmus ergo, ut ex vero principio falsam consequentiam deducant, quia male subsumunt. Quo exemplo monemur, inter doctrinam generalem et hypotheses sedulo distinguere. Multi enim imperiti et leves homines, si semel decepti fuerint veri praetextu, ipsa quoque Scripturae principia reiiciunt, quae licentia hodie plus iusto in mundo grassatur. Meminerimus ergo sic cavendum esse a fallaciis, ut principia quae vera sunt integra maneant, nec labefactetur Scripturae fides. Rursum hoc modo facile refutare impios licebit, qui Scripturae testimonium et quae inde sumunt principia malis causis falso et perperam obtendunt. Sicuti quum hodie Papistae Ecclesiae auctoritatem magnifice extollunt, nihil afferunt in quo non consentiant omnes filii Dei. Ecclesiam esse fidelium matrem, esse columnam veritatis, esse audiendam, regi a Spiritu sancto contendunt: nihil horum negandum est, sed quum trahere ad se volunt quicquid iuris Ecclesiae debetur, improbe et sacrilega audacia rapiunt quod nihil ad se pertinet. Nam hypothesin expendere convenit, an ipsi Ecclesiae titulum mereantur. Hic autem prorsus deficiunt. Similiter quum furiose in omnes pios saeviunt, hoc se colore excusant, quod ordinati sint ad tuendam fidem et pacem Ecclesiae. Sed ubi propius ad rem ventum est, clare perspicitur, nihil minus eos habere in animo quam verae doctrinae patrocinium, nulla minus quam pacis et concordiae cura tangi, sed pro sua tyrannide duntaxat pugnare. Qui generalibus principiis contenti ad circumstantias non attendunt, nos merito putant a Papistis oppugnari: sed causae cognitio fumos illos, quibus illudunt, facile discutit.

8. *Magis timuit.* Duplex potest elici sensus. Prior est, quod

veritus fuerit Pilatus, ne sustineret aliquam culpam, si exortus esset tumultus, quia Christum non damnasset. Alter, quod audito Filii Dei nomine mens eius religione tacta fuerit. Hunc secundum sensum confirmat quod sequitur in contextu, nempe quod praetorium iterum ingressus Christum interrogat, unde sit. Inde enim apparet perplexum fuisse et anxium, quia sacrilegii poenam metueret, si manum iniiceret in Filium Dei. Notandum autem est, quum rogat unde sit Christus, non sciscitari de eius patria, sed hoc perinde valere acsi dixisset, Esne homo natus in terris, an Deus quispiam? Sic ergo hunc locum interpretor, quod metu numinis perculsus Pilatus inter sacrum, ut aiunt, et saxum haeserit. Videbat enim ab una parte tumultum fervere: ab altera tenebat eum constrictum religio, ne vitandi periculi causa in Dei offensam incurreret. Exemplum hoc imprimis notatu dignum est. Quum tam deformis esset Christi conspectus, simul tamen ac Dei nomen audit Pilatus, eum invadit timor, ne divinum numen in homine plus quam abiecto et contempto violet. Si tantum in homine profano valuit Dei reverentia, nonne ter reprobos esse oportet, qui hodie de rebus divinis per lusum et iocum secure et absque ullo metu iudicant? Nam certe documento est Pilatus, religionis sensum hominibus ingenitum esse a natura, qui non patitur eos audacter quovis ruere, quum de rebus divinis agitur. Ideo dixi in sensum reprobum coniectos esse, quos in tractanda Scripturae doctrina non magis afficit Dei maiestas, quam si de umbra asini esset disceptatio. Sentient tamen olim in suum exitium, quam venerandum sit Dei nomen, cui hodie tam contemptim, imo contumeliose illudunt. Dictu horrendum est, quam superbe et ferociter a Papistis damnetur clara et testata Dei veritas, et innoxius sanguis fundatur. Unde, obsecro, tam ebrius stupor, nisi quia in mentem illis non venit, quicquam sibi negotii cum Deo esse?

9. *Iesus autem responsum non dedit.* Quod non respondet Christus, videri absurdum non debet: siquidem memoria tenemus quod prius monui, non stetisse eum coram Pilato ad causam suam agendam, ut rei solent qui absolvi cupiunt, sed potius ad subeundum iudicium. Nam eum suscepta nostra persona damnari oportuit. Haec ratio est, cur defensione abstineat, nec tamen pugnat Christi silentium cum Pauli sententia (I. Tim. 6, 13.), ubi dicit, Memento Christum sub Pilato edidisse bonam confessionem. Quantum enim satis erat, Evangelii fidem illic asseruit: neque aliud fuit mors eius quam doctrinae ab ipso traditae obsignatio. Non defuit ergo legitimae confessioni Christus, sed tacuit quoad petendam absolutionem. Adde quod periculum erat, ne Christum absolveret Pilatus tanquam unum ex diis ficticiis, quemadmodum voluit eum Tiberius referre inter Romanorum deos. Merito itaque Christus stultam hanc superstitionem silendo repudiat.

10. *Nescis quod potestatem.* Hinc apparet terrorem illum, quo repente commotus fuit Pilatus, evanidum fuisse, nec habuisse vivas radices. Nunc enim timoris oblitus prosilit in superbum et immanem Dei contemptum. Perinde enim Christo minatur, acsi nullus esset in coelo iudex. Sed hoc profanis hominibus semper accidere necesse est, ut excusso Dei metu mox ad ingenium suum redeant. Unde etiam colligimus, non abs re vocari cor hominis fraudulentum (Ier. 17, 9.). Nam quum illic insideat aliquis Dei metus, simul ebullit

mera impietas. Quisquis ergo non regenitus est Dei Spiritu, quamvis eius numen ad momentum revereri se ostendat, contrariis factis mox simulatum fuisse hunc timorem prodet. Iam in Pilato imaginem cernimus superbi hominis, quem sua ambitio ad insaniam adigit. Nam dum potentiam suam vult efferre, iustitiae laude et fama se privat. Christum fatetur innoxium: parem ergo latroni se facit, dum gloriatur se posse illum iugulare. Sic tumultuari impias conscientias necesse est, in quibus non regnat fides et vera Dei cognitio, et illic varios carnis affectus inter se confligere. Et Deus hoc modo praeclare se de hominum superbia ulciscitur: dum fines suos transiliunt, ut sibi immensam potentiam usurpent, iniustitiae ultro se damnantes summo probro et infamia se afficiunt. Quare nulla maior quam superbiae coecitas: nec mirum, utpote quae manum Dei contra quam impingit sentiat ultricem. Quare meminerimus, non esse temere exsultandum in futilibus iactantiis, ne ridiculi fiamus: praesertim qui in sublimi gradu locati sunt, modeste se contineant, nec eos pudeat Deo subiici et legibus esse obnoxios.

11. *Non haberes potestatem.* Aliqui generaliter exponunt, quod nihil nisi Dei permissu geratur in mundo, acsi diceret Christus, Pilatum, qui omnia se posse existimat, non plus tamen facturum quam Deus concedet. Vera quidem est sententia, regi hunc mundum Dei arbitrio, atque ut omnia moliantur impii, non posse tamen vel digitum movere nisi moderante arcana Dei potentia: sed rectius meo iudicio sentiunt, qui locum hunc restringunt ad Magistratus officium. Stultam enim Pilati arrogantiam castigat Christus his verbis, quia perinde se extollat tanquam potestas eius non a Deo esset, acsi dixisset, Tu omnia perinde tibi sumis, acsi non semel Deo reddenda esset ratio. Atqui non sine eius providentia factus es iudex. Cogita ergo coeleste eius tribunal tuo esse superius. Nulla aptior admonitio inveniri potest ad reprimendam eorum intemperiem, qui aliis praesunt, ne iure suo abutantur. Pater omnia sibi licere in filios putat, maritus in uxorem, dominus in servos, princeps in populum, nisi quum in Deum respiciunt, qui certa lege eos dominari voluit. *Propterea qui me tradidit.* Putant Iudaeos maioris culpae reos fieri quam Pilatum, quia scelerato odio et perfida malitia contra iustum grassentur, et quidem privati homines, nec legitimo imperio praediti. Ego vero aliter hac circumstantia gravius et minus excusabile esse eorum crimen existimo, quia imperium divinitus constitutum suae libidini servire cogunt. Magnum enim sacrilegium est, sancta Dei ordinatione ad quodvis nefas abuti. Iure detestabilis est latro, qui miserum viatorem iugulat manu sua, sed qui praetextu iudicii insontem occidit, magis sceleratus. Caeterum non amplificat illorum crimen, ut Pilatum sublevet, neque enim hunc cum illis comparat, quin potius eodem reatu simul omnes constringit, quia sanctam potestatem pariter contaminant. Hoc tantum est discrimen, quod directe petit Iudaeos: Pilatum vero, qui obsequitur eorum libidini, oblique taxat.

12. Ex eo quaerebat Pilatus dimittere eum. Iudaei autem clamabant, dicentes, Si hunc dimittis, non es amicus Caesaris: quisquis se regem facit, contradicit Caesari. 13. Pilatus ergo, quum audisset hunc sermonem, adduxit foras Ie-

sum, et sedit pro tribunali, in loco qui dicitur Lapidibus stratus, Hebraice autem Gabbatha. 14. Erat autem parasceue Paschae, hora fere sexta. Et dicit Iudaeis, Ecce Rex vester. 15. Illi autem clamarunt: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit illis Pilatus, regem vestrum crucifigam? Responderunt Sacerdotes, Non habemus regem nisi Caesarem. 16. Tunc ergo tradidit eum illis, ut crucifigeretur. Acceperunt autem Iesum et abduxerunt.

12. *Ex eo quaerebat Pilatus.* Quamvis nec cordate se gerat Pilatus, et ambitione magis quam iustitiae studio regatur ideoque misere vacillet, laudanda tamen eius modestia, quod severe a Christo reprehensus non succenset, imo ad eum liberandum magis inclinat. Iudex est, et tamen mansueto animo reum patitur esse censorem suum. Vix certe centesimus quisque reperietur, qui obiurgationen tam placide ab aliquo aequali suo ferat. *Non es amicus Caesaris.* Minaciter extorquent a Pilato ut Christum damnet. Nihil enim magis odiosum obiicere poterant, et quod plus terroris posset incutere, quam dum suspectum reddunt malae in Caesarem fidei. Tu, inquiunt, ostendis tibi curae non esse Caesaris imperium, si eum absolvis, qui omnia turbare conatus est. Haec tandem improbitas fregit animum Pilati, qui ante concussus tantum fuerat violentis clamoribus. Nec vero frustra istas circumstantias Evangelista tam sedulo persequitur et inculcat, quia nostra magnopere interest, Christum scire non prius fuisse damnatum a Pilato, quam ter et quater iam absolutus esset eiusdem ore: ut inde colligamus, non suo ipsum nomine fuisse damnatum, sed pro nostris peccatis. Inde etiam colligere licet, quam voluntarius ad subeundam mortem fuerit, qui uti neglexit propenso illo in se iudicis affectu. Et certe haec obedientia effecit, ut mors eius boni odoris sacrificium esset expiandis omnibus peccatis.

13. *Sedit pro tribunali.* Hinc apparet quam varie distractus fuerit Pilatus, acsi histrio unus duas ageret personas. Conscendit tribunal, ut Christum solenni more supplicio addicat: interea palam declarat, se hoc invitum facere et repugnante conscientia. Ironice Christum vocat regem, significans frivolam esse calumniam, qua gravabant illum Iudaei: vel certe ut compescat eorum furorem, probrosum hoc toti genti fore admonet, si rumor vulgatus fuerit, fuisse ex ea damnatum aliquem regni affectati crimine. Quum Evangelista nomen hebraicum loci גבתא fuisse refert, linguam chaldaeam intelligit vel syriacam, quae tunc in communi usu erat: גבה enim Hebraeis excelsum significat. E sublimi itaque loco damnari Christum oportuit, ut ipse summus iudex e coelo adveniens nos extremo die absolvat.

14. *Hora fere sexta.* Videntur Evangelistae in tempore notando varii esse, et parum inter se consentientes. Dicunt tres alii tenebras ab hora sexta factas esse, quum iam in cruce penderet Christus. Marcus etiam diserte exprimit horam fuisse tertiam, quum de eo lata fuit sententia. Solutio tamen non est difficilis. Satis patet ex aliis locis, diem tunc in quatuor partes fuisse divisum, sicuti nox vicissim quatuor habebat vigilias. Hinc factum est, ut singulis diebus quaternas tantum horas interdum assignent Evangelistae, et

singulas horas in tres extendant. Interea spatium unius horae, quod ad finem inclinat, sequenti annumerant. Secundum hanc supputationem Ioannes hora sexta damnatum fuisse Christum narrat, quia tempus diei ad horam sextam vel ad secundam partem vergebat. Hinc colligimus hora sexta vel circiter Christum fuisse crucifixum. Locus enim, ut paulo post dicet, erat urbi vicinus. Inter sextam et nonam coeperunt tenebrae, quae ad nonam usque durarunt, qua mortuus est Christus.

15. *Non habemus regem.* Hic vero se prodit horribilis furor, quod sacerdotes, qui exercitati in Lege esse debebant, Messiam reiiciunt, in quo tota populi salus inclusa erat, a quo pendebant omnes promissiones, in quo fundata erat tota religio. Certe gratia Dei et bonis omnibus se abdicant Christum repudiando. Videmus ergo quanta vecordia correpti fuerint. Fingamus Christum non fuisse Christum: nulla tamen illis excusatio est, quod regem praeter Caesarem nullum agnoscunt. Primum enim deficiunt a spirituali regno Dei. Secundo tyrannidem romani imperii, quam maxime exsecrabantur, iustae gubernationi praeferunt, qualis a Deo promissa erat: ita impii, ut Christum fugiant, non modo se privant vita aeterna, sed omne miseriarum genus sibi accersunt. Contra vero unica est piorum felicitas, subesse Christi regno, sive iusto et legitimo dominio subiecti sint quoad carnem, sive a tyrannnis premantur.

16. *Tradidit eum illis.* Coegit quidem Pilatum illorum importunitas, ut Christum traderet: neque tamen id factum est tanquam in tumultu, sed more solenni damnatus fuit, quia et duo latrones causa cognita ad crucem simul damnati sunt. Sed hoc verbo utitur Ioannes, quo melius confirmet implacabili populi saevitiae datum fuisse Christum, qui nullius delicti convictus erat.

17. Et gestans crucem suam, exivit in locum, qui dicitur Cranii, Hebraice Golgotha, 18. Ubi eum crucifixerunt: et cum eo duos alios, hinc et inde, medium autem Iesum. 19. Scripsit autem et titulum Pilatus, et posuit super crucem. Erat autem scriptum, *Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum.* 20. Hunc ergo titulum multi ex Iudaeis legerunt, quia urbi propinquus erat locus, ubi Iesus crucifixus fuit. Et scriptum erat Hebraice, Graece, ac Latine. 21. Dixerunt ergo Pilato Sacerdotes Iudaeorum, Ne scribas, Rex Iudaeorum: sed quod ipse dixerit, Rex sum Iudaeorum. 22. Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

17. *Exivit in locum, qui etc.* Circumstantiae quae hic notantur non modo ad historiae certitudinem, sed fidei quoque nostrae aedificationem plurimum valent. Quaerenda nobis iustitia est in expiatione a Christo peracta. Ergo ut se piaculum pro peccatis nostris esse probaret, tum educi extra urbem, tum suspendi in ligno voluit. Hostiae enim, quarum sanguis pro peccato fundebatur, solebant extra castra efferri ex Legis mandato, et eadem Lex maledictum pronun-

tiat quicunque in ligno pendet (Levit. 6, 30. 16, 27. Deut. 21, 23.). Utrumque in Christo impletum est, ut certo nobis persuasum sit, peccata nostra sacrificio mortis eius expiata esse: ipsum fuisse exsecrationi subiectum, ut nos a maledictione Legis redimeret, Galat. 3, 13.: factum esse peccatum, ut in eo simus iustitia Dei, II. Cor. 5, 21.: eductum esse extra urbem, ut sordes nostras quae illi impositae erant secum e medio tolleret, Hebr. 13, 12. Eodem pertinet quod postea de latronibus sequitur. Quasi enim per se non sufficeret supplicii atrocitas, medius suspenditur inter duos latrones, quasi non unus quilibet esset ex aliorum numero, sed omnium sceleratissimus et maxime detestabilis. Semper enim memoria repetendum est illud, nihil fecisse impios Christi carnifices nisi quod Dei manu et consilio decretum esset. Neque enim Filium suum exposuit Deus illorum libidini, sed ex suo arbitrio et animi sententia sibi tanquam victimam immolari voluit. Quodsi optima ratione non caruit Dei consilium in omnibus his, quae pati Filium suum voluit, tum horribilis irae illius gravitas adversus peccatum, tum immensa erga nos bonitatis eius magnitudo nobis reputanda est. Non aliter aboleri potuit noster omnium reatus, nisi Filius Dei catharma pro nobis fieret. Videmus eum quasi omni scelerum congerie pollutum in locum exsecrabilem cogi, ut illic coram Deo et hominibus maledictus appareat. Nimis certe stupidi sumus, nisi in hoc speculo clare cernimus, quantopere abominetur Deus peccata, plus quam vero saxei, nisi expavescimus ad tale eius iudicium. Dum autem altera ex parte testatur Deus sibi tam caram fuisse nostram salutem, ut Filio unigenito non pepercerit, quam effusam bonitatis et gratiae magnitudinem illic conspicimus? Quisquis ergo mortis Christi causas rite expendet una cum fructu, qui inde ad nos redit, illi neque stultitia ut Graecis, neque scandalum ut Iudaeis erit crucis doctrina (I. Cor. 1, 23.), sed potius inaestimabile divinae tum virtutis, tum sapientiae, tum iustitiae, tum bonitatis specimen ac pignus. Quum dicit Ioannes loco nomen fuisse *Golgotha*, de lingua vel chaldaea vel syriaca accipit (גלגלתא). Est autem nomen deductum a גלגל, hoc est a volvendo, quia in cranio est velut pilae aut globi rotunditas.

19. *Scripsit autem et titulum.* Inserit Evangelista memorabile Pilati factum post latam sententiam. Usitatum quidem forte fuit titulos apponere, quum plecterentur malefici, ut poenae causa in exemplum omnibus nota esset. Atqui in Christo hoc extraordinarium est, quod sine ignominia titulus apponitur. Pilati enim consilium fuit, quo se oblique ulcisceretur de Iudaeis, qui sua pervicacia iniustum de homine innoxio supplicium extorserant, totam gentem in Christi persona damnare. Ita Christo nullam proprii sceleris notam inurit. Verum longe altius prospexit Dei providentia, quae Pilati stylum gubernavit. Non venit quidem Pilato in mentem celebrare Christum, ut salutis auctorem et Dei Nazaraeum et Regem electi populi: Deus tamen hoc Evangelii praeconium nescienti quid scriberet dictavit. Eodem arcano Spiritus impulsu factum est, ut titulum publicaret triplici lingua. Neque enim credibile est, fuisse hoc ex communi usu, sed Dominus hoc praeludio monstravit iam tempus instare, quo Filii sui nomen ubique innotesceret.

21. *Dixerunt ergo Pilato sacerdotes.* Sentiunt se odiose perstringi: atque ideo cuperent mutari titulum, qui sine gentis infamia

Christum solum gravaret. Caeterum interea non dissimulant, quanto veritatis odio infecti sint, qui ne minimam quidem eius scintillam ferre queunt. Ita semper ministros suos instigat Satan, qui, simulac minimum aliquid emicat divinae lucis, suis tenebris exstinguere vel saltem suffocare conentur. Constantia vero Pilati divinae providentiae tribuenda est: neque enim dubium, quin eius animum variis modis tentaverint. Sciamus ergo divinitus fuisse retentum, ut inflexibilis maneret. Non cessit Pilatus sacerdotum precibus, nec se ab illis corrumpi sustinuit: at Deus per os eius testatus est, quam stabile sit Filii sui regnum. Quodsi in Pilati scriptura maior ostensa fuit regni Christi firmitas, quam ut hostium machinis concuti posset: quid de Prophetarum testimoniis sentiendum, quorum ora et manus sibi Deus sacravit? Pilati quoque exemplum officii nostri nos admonet, ut constantes simus in tuenda veritate. Non retractat homo profanus quod vere, licet sine mente et consilio de Christo scripsit: quantum ergo dedecus, si minis vel periculis territi discedimus ab eius doctrinae professione, quam Deus cordibus nostris per Spiritum suum obsignavit? Notandum praeterea est, quam exsecranda sit tyrannis Papistica, quae plebem ab Evangelii et totius Scripturae lectione arcet. Pilatus, homo reprobus et alioqui Satanae organum, arcano tamen instinctu destinatus fuit Evangelii praeco, ut brevem eius summam tribus linguis vulgaret. Qui ergo eius notitiam quantum in se est suppressam curant, quo loco nobis habendi sunt, quum se prodant Pilato nequiores?

23. Milites ergo quum crucifixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, a summo contexta per totum. 24. Dixerunt ergo inter se, Ne scindamus eam: sed sortiamur de ea, cuius sit, ut Scriptura impleretur, dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, et super vestitu meo miserunt sortem. Et milites quidem haec fecerunt.

23. *Milites ergo.* De vestibus Christi inter milites divisis apud alios quoque Evangelistas fit mentio. Quatuor erant milites, qui reliquum vestitum inter se partiti sunt. Restabat tunica inconsutilis, quae quum dividi non posset, super eam sors iacta est. Ut mentes nostras in considerando Dei consilio retineant Evangelistae, in hac etiam parte impletam fuisse Scripturam admonent. Locus tamen, quem adducunt ex Psalmo 22, 19., videtur intempestive ad praesentem causam trahi. Nam quum illic queratur David, se hostibus praedae fuisse, metaphorice sub nomine vestium sua omnia designat: acsi uno verbo diceret, Spoliatum se et nudatum ab improbis fuisse. Quam figuram dum negligunt Evangelistae, a nativo sensu discedunt. Sed tenendum est primo loco, Psalmum ad Davidem restringi non debere, quemadmodum ex pluribus sententiis patet, praesertim vero ex clausula ubi habetur, Celebrabo nomen tuum in Gentibus: quod de Christo exponere necesse est. Iam vero non mirum, si obscure in Davide adumbratum fuerit, quod in Christo expressius cernitur: quanto scilicet veritas suo typo clarior esse debet. Sciamus porro nudatum fuisse Christum suis vestibus, ut nos iustitia sua indueret. Nudum eius corpus hominum probris fuisse expositum, ut nos cum

gloria appareamus ad Dei tribunal. Quod allegorico sensu quidam hunc locum ad Scripturam torquent, quae laceratur ab haereticis, nimis coactum est. Non displicet quidem comparatio, quod sicuti semel a profanis militibus divisae sunt Christi vestes, ita hodie perversi homines totam Scripturam, qua Christus ut se nobis conspicuum praebeat vestitur, alienis commentis discerpunt. Sed minime ferenda est Papistarum improbitas cum horribili Dei blasphemia coniuncta. Scripturam dicunt ab haereticis lacerari: tunicam vero, hoc est, Ecclesiam integram manere: ut reiecta Scripturae auctoritate fidei unitatem in solo Ecclesiae titulo consistere evincant. Quasi vero ipsa Ecclesiae unitas alibi fundata sit quam in Scripturae fide. Quum ergo fidem a Scriptura divellunt, ut uni Ecclesiae addicta subiaceat, tali divortio non iam Christum despoliant, sed crudeli sacrilegio discerpunt eius corpus. Quanquam ut illis demus, Ecclesiae symbolum esse inconsutilem tunicam, minime obtinebunt quod captant, quia probandum restabit, penes ipsos esse Ecclesiam, cuius nullum prorsus signum ostendunt.

25. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, et soror matris eius Maria Cleophae, et Maria Magdalena. 26. Quum vidisset ergo Iesus matrem, ac discipulum astantem, quem diligebat, dicit matri suae, Mulier, ecce filius tuus. 27. Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.

25. *Stabant autem.* Hic obiter narrat Evangelista, Christum ita paruisse Deo Patri, ut non neglexerit officium humanae erga matrem pietatis. Se ipsum quidem oblitus est ac omnia, quatenus necesse fuit ad praestandam Patri obedientiam: sed hac defunctus officium quod matri debebat, noluit praetermittere. Atque hinc discimus, quomodo pietas in Deum et in homines colenda sit. Saepe accidit, quum nos aliquo vocat Deus, ut in diversam partem revocent parentes, uxor, liberi, ut non possimus omnibus pariter satisfacere. Si homines aequamus Deo, perversa ratio est. Praeferendum ergo Dei mandatum, praeferendus cultus et honor: postea, quoad licebit, ius suum hominibus quoque reddendum. Nec vero unquam inter se confligunt prioris et secundae Legis tabulae praecepta, ut prima specie apparet, sed incipiendum a Dei cultu, postea hominibus inferior dandus est locus. Quo pertinent istae sententiae, Qui non oderit patrem et matrem propter me, non est me dignus (Matth. 10, 37. Luc. 14, 26.). Sic ergo impendere nos hominibus decet, ut a Dei cultu et obedientia nos minime impediant. Ubi Deo erimus obsequuti, tunc rite et ordine de parentibus, uxore et liberis cogitabimus, sicut Christus matris curam habet, sed ex cruce, ad quam vocatus erat Patris decreto. Caeterum, si loci et temporis circumstantiam expendimus, admirabilis fuit Christi erga matrem pietas. Omitto extremos cruciatus corporis, omitto probra: sed quum atroces in Deum blasphemiae animum eius incredibili moerore conficerent, et sustineret horribile cum morte aeterna et diabolo certamen, nihil horum tamen obstat, quominus sit de matre sollicitus. Colligere etiam ex hoc loco licet, quisnam sit honor ille, quem Deus in Lege parentibus deferri iubet.

Discipulo vices suas delegans Christus, alendam illi et curandam tradit matrem. Sequitur ergo, honorem qui parentibus debetur non in ceremonia, sed in omnibus necessariis officiis positum esse. Iam ex altera parte consideranda est nobis mulierum fides. Fuit quidem non vulgaris amoris affectus, quod Christum ad crucem usque sequutae sunt: verum nisi fide instructae nunquam adesse potuissent tali spectaculo. Quantum ad Ioannem ipsum spectat, colligimus sic suffocatam fuisse eius fidem ad breve tempus, ut tamen non prorsus fuerit exstincta. Nunc pudeat nos, si crucis horror nos a sequendo Christo moratur, quum nobis ante oculos etiam versetur resurrectionis gloria, quum praeter ignominiam et maledictionem mulieres nihil cernerent. *Mariam* Cleophae vocat vel uxorem, vel filiam. Hoc posterius mihi magis placet. Eam dicit fuisse matris Iesu sororem secundum linguae hebraicae phrasin, quae omnes consanguineos fratrum nomine designat. Mariam Magdalenam videmus non frustra liberatam fuisse a septem daemoniis, quae tam fidelem se Christo discipulam ad extremum usque praebuit.

26. *Mulier, ecce Filius tuus.* Quasi diceret, Posthac non versabor in terris, ut possim tibi filii officia praestare. Hunc igitur in meum locum subrogo qui partes meas suscipiat. Idem sibi vult quum Ioanni dicit, Ecce mater tua. Mandat enim his verbis, ut eam matris loco habeat, nec secus curet ac matrem. Quod dicit Mulier et matris nomine abstinet, quidam ideo factum putant, ne gravius doloris vulnus animo eius infligeret, quod ego non reiicio. Verum altera coniectura non minus probabilis est, quod ostendere voluerit Christus, peracto humanae vitae stadio iam se conditionem illam exuere sub qua vixerat, ac coeleste regnum ingredi, ubi angelis et hominibus imperet. Scimus enim Christum semper fideles a carnis intuitu revocare solitum. Id autem in morte praesertim fieri oportuit.

27. *Accepit eam discipulus in sua.* Signum observantiae est discipuli erga magistrum, quod Christi mandato paret Ioannes. Hinc etiam patet, Apostolos habuisse suas familias: quia hospitio excipere non poterat Ioannes Christi matrem, nec eam apud se habere, nisi fuisset illi domus et certa vivendi ratio. Quare ineptiunt qui putant, Apostolos relictis facultatibus nudos et inanes ad Christum venisse: plus quam vero stulte delirant, quibus sita esse videtur in mendicitate perfectio.

28. Post hoc sciens Iesus, quod omnia iam impleta essent, ut impleretur Scriptura, dicit, Sitio. 29. Porro vas positum erat aceto plenum. Illi autem spongiam, aceto impletam, hyssopo circumdederunt et obtulerunt ori eius. 30. Quum ergo sumpsisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est. Et inclinato capite tradidit Spiritum.

28. *Sciens Iesus.* Multa consulto praeterit Ioannes ab aliis tribus narrata. Nunc postremum actum, in quo multum inerat ponderis, describit. Quum dicit Ioannes, vas illic fuisse positum, loquitur tanquam de re usitata: ac mihi probatur, genus potionis fuisse confectum ad mortem accelerandam, quum miseri homines satis diu torti essent. Potum vero non petit Christus, donec omnia fuerint impleta:

quo immensum erga nos amorem et inaestimabile salutis nostrae studium testatus est. Nullis verbis exprimi satis potest, quam acerbos dolores perferret: non tamen eximere se cupit, donec fuerit Dei iudicio satisfactum, suisque omnibus numeris constet expiatio. Sed quomodo dicit omnia fuisse impleta, quum adhuc praecipuum caput deesset? Mors ipsa scilicet. Deinde annon resurrectio ad salutis nostrae complementum facit? Respondeo, Ioannem complecti quae mox sequutura erant: nondum mortuus erat Christus, nondum resurrexerat, sed videbat nihil amplius obstare, quin ad mortem et resurrectionem pergeret. Atque ita suo nos exemplo ad solidam obedientiam instituit, ne grave sit nobis suo arbitrio vivere, etiamsi inter maximos dolores languendum sit. *Ut impleretur Scriptura.* Ex aliis Evangelistis colligere promptum est, notari locum ex Psalmo 69, 22., Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potarunt me aceto. Haec quidem loquutio metaphorica est, qua significat David, non modo sibi negatam fuisse opem qua egebat, sed mala crudeliter fuisse duplicata. Sed nihil absurdi est, si in Christo clarius exhibitum fuerit, quod tenuiter adumbratum fuerat in Davide. Nam hinc melius perspicimus, quantum differat a figuris veritas, quum palam et quasi in solidum apparent in Christo, quae tantum figurate passus est David. Ergo ut ostenderet Christus, se eum esse cuius David sustinuerat personam, voluit aceto potari, idque in fidei nostrae confirmationem. Qui sensum allegoricum fabricant in verbo *sitiendi*, argutiae magis quam verae aedificationi student, et palam refellit eos Evangelista, qui petitum a Christo acetum fuisse dicit, quum ad mortem properaret. Quum dicit *spongiam* hyssopo fuisse circumdatam, intellige in arbusti baculo fuisse defixam, ut posset ad os Christi admoveri.

30. *Consummatum est.* Idem verbum repetit quo nuper usus fuerat. Caeterum haec Christi vox memoratu imprimis digna est, quia docet in eius morte totum salutis nostrae complementum et singulas partes contineri. Iam ante monuimus, non disiungi a morte resurrectionem: tantum Christi consilium est, fidem nostram retinere in se uno, ne huc vel illuc deflectat. Sensus ergo est, Quicquid ad salutem hominum facit in Christo constare, nec alibi quaerendum: vel, quod idem est, Salutis perfectionem in eo esse inclusam. Subest autem tacita antithesis, quia mortem suam veteribus sacrificiis et figuris omnibus opponit Christus, acsi diceret, Quicquid sub Lege in usu fuit nihil ad expianda peccata, ad iram Dei placandam, ad comparandam iustitiam per se valebat: nunc demum vera mundo ostensa et exhibita est salus. Huic doctrinae annexa est omnium Legis rituum abrogatio. Umbras enim iam sectari, ex quo habemus in Christo corpus, praeposterum esset. Quodsi in hac Christi voce acquiescimus, una eius morte ad salutem contentos esse nos decet, nec ulla aliunde subsidia accersere fas est. Atqui huc spectat tota Papatus religio, ut homines sibi innumeros quaerendae salutis modos excogitent: unde colligimus abominandis sacrilegiis scatere. Praecipue hac Christi voce damnatur Missae abominatio. Cessare omnia Legis sacrificia oportuit, quia unico mortis Christi sacrificio perfecta fuit hominum salus: quo igitur iure vel praetextu sibi licuisse Papistae dicent, sacrificium novum erigere, quod Deum hominibus reconciliet? Excipiunt non esse novum, sed illud idem quod Christus obtulit. Atqui facilis est refutatio: quod nullum offerendi mandatum ipsi habeant: deinde, quod

Christus semel una oblatione defunctus pronuntiet ex cruce, totum esse perfectum. Ergo plus quam falsarii sunt, qui testamentum sacro Filii Dei sanguine obsignatum perfide corrumpunt ac violant. *Emisit Spiritum.* Omnes Evangelistae diligenter mortem Christi exprimunt, nec immerito: nam hinc nobis vitae fiducia, hinc etiam secura adversus mortem gloriatio, quod eam vice nostra obiit Dei filius et cum ea luctando superior evasit. Notanda autem est loquutio quum usurpat Ioannes, qua docemur, pios omnes, qui cum Christo moriuntur, secure animas suas deponere in Dei custodiam, qui fidelis est, nec perire sinet quod servandum susceperit. Hoc inter filios Dei et reprobos discrimen est moriendi, quod hi animas temere exhalant, illi autem Dei tutelae committunt, quasi pretiosum depositum, cuius fidus erit custos usque in diem resurrectionis. Nomen *Spiritus* hic pro anima immortali accipitur, quemadmodum satis patet.

31. Iudaei ergo, (ut non manerent sabbato corpora in cruce, quia parasceue erat, et erat magnus dies illius sabbati) rogarunt Pilatum, ut frangerentur eorum crura et tollerentur. 32. Venerunt ergo milites, et primi quidem fregerunt crura, et alterius, qui crucifixus erat cum eo. 33. Quum autem ad Iesum venissent, postquam viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. 34. Sed unus militum lancea eius latus aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua. 35. Et qui vidit testimonium reddidit, et verum est eius testimonium, et ille novit, quod vera dicit, ut vos credatis. 36. Haec autem facta sunt, ut Scriptura impleretur, Os non comminuetis eius. 37. Et iterum alia Scriptura dicit, Videbunt, in quem transfixerunt (Exod. 12, 46. Num. 9, 12.)

31. *Quia parasceue erat.* Haec quoque narratio ad fidem aedificandam valet. Primum quia ostendit, impletum fuisse in Christi persona quod in Scripturis praedictum erat (Zach. 12, 10.): deinde, quia mysterium continet non vulgaris momenti. Dicit Evangelista Iudaeos rogasse ut corpora tollerentur e crucibus. Mandatum id quidem fuerat Lege Dei, sed Iudaei, ut solent hypocritae, rebus minutis tantum intenti sine ullo scrupulo maxima scelera praetereunt. Nam ut sabbatum suum religiose celebrent, de externa pollutione anxii sunt. Interea non reputant quam nefandum fuerit scelus, vita privare hominem innoxium. Sic paulo ante vidimus, non ingressos fuisse praetorium ne se polluerent, quum totam regionem pollueret eorum impietas. Interea per eos exsequitur Dominus, quod salutis nostrae plurimum intereat, ut mirabiliter intactum maneat Christi corpus, et ex eius latere fluant sanguis et aqua. *Erat magnus dies illius sabbati.* Magis recepta lectio est, Erat magnus ille dies: haec tamen quam posui in multis vetustis et probatis exemplaribus habetur. Eligant lectores utram maluerint. Si legas ἐκείνου in genitivo, sabbatum pro ipsa hebdomade sumendum erit: acsi dixisset Evangelista, fuisse illius septimanae diem festum paschatis respectu celeberrimum. Loquitur autem Evangelista de proximo die, cuius initium erat ab occasu solis:

quo maior erat religio, cadavera suspensa relinquere. Sin vero magis placeat in nominativo casu legere, Erat ille magnus dies, eodem fere recidet sensus, quantum ad summam rei: in verbis tantum erit varietas, nempe quod sabbatum illud sanctius faceret paschae accessio.

33. *Quum autem ad Iesum venissent.* Quod fractis duorum latronum cruribus Christum mortuum inveniunt, atque ideo non attingunt eius corpus, in eo extraordinarium divinae providentiae opus apparet. Dicent quidem profani homines naturaliter fieri, ut alius alio citius moriatur: verum, qui totam historiae seriem expendet, arcano Dei consilio ascribere cogetur, quod mors omnium opinione celerior Christum a fractione crurum exemit.

34. *Sed unus militum lancea aperuit.* Quod lancea confossum fuit eius latus a milite, factum est ad mortem comprobandam: sed Deus longe altius respexit, ut mox videbimus. Puerile vero Papistarum commentum, qui ex lanceario Longinum fecerunt, proprium viri nomen esse fingentes: ac ne quid fabulae deesset, coecum prius fuisse militem nugati sunt, et recepto visu ad fidem conversum. Itaque ab illis in sanctorum catalogum relatus est. Talibus patronis quum suffultae sint eorum preces quoties Deum invocant, quid obsecro, impetrare unquam poterunt? Sed digni sunt quicunque spreto Christo suffragia mortuorum captant, quos diabolus ad larvas et lemures abripiat. *Exivit sanguis et aqua.* Hallucinati sunt quidam, miraculum hic fingentes. Naturale enim est, dum coagulatur sanguis, amisso rubore fieri aquae similem. Notum etiam est in membrana praecordiis vicina aquam contineri. Decepti autem sunt illi, quod tam sedulo Evangelista inculcat aquam fluxisse cum sanguine, acsi aliquid insolitum et praeter naturae ordinem referret. Sed aliud ei fuit consilium, nempe ut narrationem suam aptaret Scripturae testimoniis, quae mox subiicit: praesertim vero ut inde elicerent fideles, quod ipse alibi admonet, Christum scilicet venisse cum aqua et sanguine: quibus verbis significat, secum attulisse veram expiationem et verum lavacrum. Nam peccatorum remissio et iustitia animaeque puritas duobus istis symbolis in Lege figurabantur, sacrificiis et ablutionibus. In sacrificiis sanguis peccata expiabat ac pretium erat irae Dei placandae. Lavacra testimonia erant verae puritatis, et remedia ad purgandam immunditiem ac delendas carnis sordes. Ne amplius in illis elementis subsistat fides, Ioannes quinto epistolae suae capite testatur, utriusque gratiae complementum esse in Christo: hic autem visibile eius rei symbolum profert. Eodem spectant quae Christus Ecclesiae suae reliquit sacramenta. Nam in Baptismo purgatio et animae puritas, quae vitae novitate constat, nobis ostenditur: Coena autem peractae expiationis est pignus. Sed longe a veteribus Legis figuris differunt, quia Christum offerunt veluti praesentem, quem adhuc procul abesse Legis figurae indicabant. Quare non displicet quod scribit Augustinus, ex Christi latere fluxisse nostra sacramenta. Tunc enim vere demum a sordibus nostris abluimur, et renovamur in sanctam vitam, tunc redempti a morte et soluti a reatu coram Deo vivimus, quum Baptismus et sacra Coena ad latus Christi nos deducunt, ut inde tanquam ex fonte quod figurant fide hauriamus.

36. *Os non comminuetur.* Testimonium hoc sumptum est ex duodecimo Exodi (v. 46. Num. 9, 12.), ubi Moses de agno paschali tractat. Sumit autem Ioannes pro confesso, Agnum illum symbolum

veri et unici sacrificii fuisse, quo redimenda erat Ecclesia. Nec obstat, quod in memoriam redemptionis iam factae immolabatur. Sic enim volebat Deus illud beneficium celebrari, ut in futurum tempus spiritualem Ecclesiae liberationem promitteret. Quare Paulus quoque sine controversia ad Christum aptat, quam agni comedendi formam praescribit Moses. Ex hac analogia et similitudine fructum non vulgarem colligit fides, quia salutem in Christo exhibitam in omnibus Legis ceremoniis intuetur. Et huc spectat Ioannis consilium, Christum verum fuisse redemptionis nostrae non tantum pignus, sed etiam pretium, quia in eo impletum cernitur, quod olim sub figura Paschae ostensum fuit veteri populo. Quo etiam monentur Iudaei, in Christo quaerendam esse omnium substantiam, quae Lex figuravit, non re ipsa praestitit.

37. *Videbunt in quem transfixerunt.* Locum hunc qui secundum literam de Christo exponere conantur, nimis violenter torquent. Nec vero in hunc finem ab Evangelista citatur: sed potius ut ostendat, Christum esse Deum illum, qui olim conquestus fuit per Zachariam (12, 10.) sibi pectus a Iudaeis transfodi. Illic autem Deus hominum more loquitur, significans perinde se vulnerari populi sceleribus ac praesertim obstinato verbi sui contemptu, ut letale est in homine mortali vulnus, cui cor est transfixum: sicut alibi dicit, Spiritum suum moerore affectum esse (Matth. 26, 38.). Iam quia Christus Deus est in carne manifestatus, dicit Ioannes in visibili eius carne palam fuisse impletum, quod divina eius maiestas secundum rationem, qua pati poterat, passa fuerat a Iudaeis: non quod iniuriis hominum obnoxius sit Deus, vel ad eum usque perveniant, quae illi ex terra probra ingeruntur, sed quia hac loquutione exprimere voluit, quanti sacrilegii rea sit hominum impietas, dum se contumaciter in coelum attollit. Merito autem Ioannes Iudaeis ascribit, quod militis Romani manu peractum est: quemadmodum alibi dicuntur, Filium Dei crucifixisse (Act. 2, 36.), quamvis digito non attigerint eius corpus. Nunc quaeritur, promittatne Deus poenitentiam Iudaeis in salutem, an se venturum ultorem minetur. Ego dum locum diligentius expendo, utrumque complecti arbitror: quod scilicet reliquias tandem ex perdita et desperata gente in salutem colliget Deus, et contemptoribus horribili sua vindicta ostendet, quocum negotium habuerint. Scimus enim, Prophetis non minus audacter solitos fuisse illudere, quam si absque ullo Dei mandato fabulati essent. Hoc illis impune cessurum negat Deus, quia tandem causam suam asseret.

38. Post haec autem rogavit Pilatum Ioseph Arimathiensis, (qui discipulus erat Iesu, occultus tamen propter metum Iudaeorum) ut tolleret corpus Iesu: et permisit Pilatus. Venit ergo, et sustulit corpus Iesu. 39. Venit autem et Nicodemus (qui venerat ad Iesum nocte primum) ferens mixturam myrrhae et aloes, circiter libras centum. 40. Sumpserunt ergo corpus Iesu, et ligarunt illud linteis cum aromatibus, ut mos est Iudaeis sepelire. 41. Erat autem in loco, ubi crucifixus fuit, hortus: et in horto monumentum novum in quo nondum quisquam positus fuerat. 42. Illic ergo propter

parasceuen Iudaeorum, quia monumentum prope erat, posuerunt Iesum.

38. *Rogavit Pilatum Ioseph.* Iam recitat Ioannes a quibus, et quo in loco, et quam honorifice sepultus fuerit Christus. Duos nominat Ioannes, qui Christum sepulturae mandarunt, Ioseph et Nicodemum: quorum prior a Pilato sibi mortui corpus dari petiit, quod alioqui expositum fuisset militum libidini. Illum Matthaeus divitem fuisse, Lucas vero decurionem, hoc est, senatorii ordinis testatur. Nicodemum vero capite tertio vidimus dignitate inter suos fuisse praeditum: fuisse vero etiam divitem colligere promptum est ex tanto sumptu, quem fecit in afferenda mixtura. Ergo illis hactenus obstiterant divitiae, ne Christo nomen darent, et in posterum non minus obstare poterant, ne professionem susciperent tantopere odiosam et infamem. Et nominatim Evangelista commemorat Ioseph antehac metu fuisse retentum, ne auderet se Christi discipulum profiteri. De Nicodemo autem repetit quod antea habuimus, clam et noctu ad Iesum venisse. Unde igitur repente heroica illis animi fortitudo, ut in extrema desperatione intrepide in lucem prodeant? Omitto manifestum discrimen, quod subire necesse fuit: sed hoc magnum est, quod aeternum cum gente sua bellum suscipere non dubitarunt. Certum ergo est coelesti impulsu factum esse, ut, qui vivo debitum honorem propter metum non detulerant, quasi mutati in novos homines accurrant ad cadaver mortui. Afferunt ipsi sua aromata ad condiendum Christi corpus, sed hoc nunquam fecissent, nisi odore mortis eius perfusi et imbuti. Unde apparet quam vere dictum esset ab ipso Christo, Nisi granum frumenti mortuum fuerit, ipsum solum manet: postquam autem mortuum est, abunde fructificat (supra 12, 24.). Nam mortem prae vita ipsa fuisse vivificam, illustre hic habemus documentum. Et tantum valuit odoris suavitas, quem spiravit mors Christi in istorum duorum hominum animos, ut omnes carnis affectus facile exstinxerit. Quum in illis regnaret opum amor et ambitio, insipida erat Christi gratia: nunc vero totus mundus illis sapere desinit. Caeterum sciamus, eorum exemplo nobis praescribi quidnam Christo debeamus. Illi duo, ut fidei suae specimen ederent, Christum e cruce sublatum non sine ingenti periculo, constanter tamen in sepulcrum tulerunt. Turpis ergo et pudenda ignavia est, si regnantem in coelesti gloria fidei confessione fraudamus. Quo etiam minus excusabilis est eorum improbitas, qui quum hodie perfida simulatione Christum abnegent, Nicodemi tamen exemplum praetexunt. Ac una quidem in re similes esse fateor, quod Christum quantum in se est sepultum curant: sed nunc non est sepeliendi tempus, ex quo ascendit ad Patris dexteram, ut supra homines et angelos conspicuus emineat, et omnis lingua summum eius imperium praedicet (Phil. 2, 9. 10.). *Occultus propter metum Iudaeorum.* Quia metus hic sanctae constantiae opponitur, quam operatus est Spiritus Domini in corde Ioseph, probabile est non caruisse vitio, non quod omnis metus, quo sibi fideles a tyrannis et Evangelii hostibus cavent, vitiosus sit, sed quia sese prodit fidei imbecillitas, quoties metu supprimitur fidei confessio. Semper videndum quid mandet Dominus, et quousque nos progredi iubeat. Qui cessat in medio cursu, Deo se non fidere ostendit, et nihil excusationis habet, qui pluris vitam suam facit quam Dei mandatum. Quod Evangelista

titulo et honore discipuli Ioseph dignatur, quo tempore nimis timidus erat, nec testari audebat fidem suam coram mundo, hinc agnoscimus, quam clementer agat Dominus cum suis, et quam paterne eorum vitiis ignoscat. Neque tamen est cur sibi blandiantur falsi Nicodemitae, qui non tantum occultam intus fidem retinent, sed dum consensum simulant cum impiis superstitionibus, quantum in se est Christi se negant esse discipulos.

40. *Sicut mos est Iudaeis.* Postquam extrema ignominia defunctus erat Christus in cruce, honorificam eius sepulturam esse Deus voluit, ut esset gloriae resurrectionis praeludium. Sumptum non mediocrem faciunt Nicodemus et Ioseph, ut supervacuus videri possit: sed consilium Dei spectandum est, qui etiam Spiritu eos suo impulit ad praestandum hunc Filio suo honorem, ut crucis horrorem nobis tolleret sepulcri odore. Caeterum quae extraordinaria sunt in exemplum trahi non debent. Deinde nominatim exprimit Evangelista sepultum fuisse, quemadmodum Iudaeis mos erat: quibus verbis significat, hanc fuisse unam ex Legis ceremoniis. Nam veterem populum, cui non ita clare testata erat resurrectio, et qui specimen eius ac pignus in Christo non habebat, talibus adminiculis fulciri oportuit, ut constanti fide Mediatoris adventum exspectaret. Quare notandum est discrimen inter nos, quibus illuxit Evangelii claritas, et inter patres, quibus figurae Christi absentiam supplebant. Haec ratio est, cur tunc fuerit tolerabilis maior rituum pompa, quae hodie vitio non careret. Nam qui hodie tam sumptuose mortuos sepeliunt, non tam mortuos homines, quam Christum ipsum Regem vitae e coelo detractum sepulcro quantum in se est recondunt, quia eius resurrectio veteres illas ceremonias abrogavit. Fuit etiam magna inter gentes sepeliendi cura et religio, quae originem procul dubio a patribus habuit sicut sacrificia. Sed quum nulla apud eos vigeret spes resurrectionis, non fuerunt patrum imitatores, sed simiae. Promissio enim et verbum Dei tanquam anima est, quae ceremonias vivificat. Sublato verbo quicquid rituum usurpant homines, etiamsi externa specie piorum observationi conveniat, nihil aliud est quam putida vel fatua superstitio. Nobis vero, ut dictum est, hodie colenda est hac in parte sobrietas ac parsimonia, quia immodici sumptus odorem resurrectionis Christi exstinguunt.

41. *Erat autem in loco.* Hoc tertium est caput, quod observandum esse dixi in historia sepulturae. Locum exprimit Evangelista pluribus de causis. Primum, non temere nec sine certa Dei providentia accidit, quod in sepulcro novo conditum fuit Christi corpus. Tametsi enim communem obiit mortem cum aliis omnibus, quia tamen primogenitus ex mortuis futurus erat et primitiae resurgentium, novum illi sepulcrum datum est. Aliud quidem fuit Nicodemi et Iosephi consilium: nam quia pauxillum temporis restabat usque ad occasum solis, quod erat initium sabbati, quaesita fuit ab illis loci commoditas. Deus interea praeter eorum mentem Filio suo sepulcrum adhuc intactum delegit. Ergo sanctis hominibus tantum placet loci propinquitas, ne sabbatum violent: Deus autem quod minime quaerebant illis offert, ut Filii sui sepulturam symbolo aliquo a communi ordine discerneret. Huc etiam valebat circumstantia loci, ut illustrior esset resurrectio et historiae, quae proximo capite sequitur, non parum lucis afferret.

CAPUT XX.

1. Prima autem die sabbatorum, Maria Magdalena venit mane, quum adhuc tenebrae essent, ad monumentum, et videt lapidem sublatum e monumento. 2. Currit ergo, et venit ad Simonem Petrum, et ad alterum discipulum, quem diligebat Iesus, et dicit eis, Tulerunt Dominum e monumento, et nescimus, ubi posuerunt eum. 3. Exivit ergo Petrus et alter discipulus, et venerunt ad monumentum. 4. Currebant autem duo simul, et alter discipulus praecurrit celerius Petro, et venit prior ad monumentum. 5. Et capite inclinato videt posita linteamina, non tamen ingressus est. 6. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et ingressus est in monumentum, et videt posita linteamina, 7. Et sudarium, quod fuerat super caput eius, non simul cum linteis positum, sed seorsum involutum in unum locum. 8. Tunc ergo ingressus est etiam alter discipulus, qui venerat prior ad monumentum, et vidit, et credidit. 9. Nondum enim noverant Scripturam, quod oporteret illum a mortuis resurgere.

1. *Prima autem die sabbatorum.* Quoniam resurrectio Christi praecipuum est fidei nostrae caput, et sine quo spes vitae aeternae iacet, ideo in ea probanda magis insistunt Evangelistae, quemadmodum hic noster multa testimonia colligit, quibus certi simus, Christum ex mortuis resurrexisse. Posset tamen videri absurdum, quod non proferat testes magis classicos: nam a muliere initium facit. Sed ita scilicet impletum fuit illud, Eligi a Deo quod infirmum est in mundo et stultum et contemptibile, ut sapientiam, et virtutem. et gloriam carnis confundat (I. Cor. 1, 27.). In discipulis certe nihilo plus fuit terrenae dignitatis, quam in mulieribus quae Christum sequutae erant: sed quia Christo placuit eos habere primarios resurrectionis suae testes, uno hoc nomine satis sunt authentici omnique exceptione maiores. Sacerdotibus et scribis totique populo et Pilato etiam nihil aliud obstitit, quominus Christum resurrexisse certo scirent, nisi crassa et voluntaria coecitas: fuerunt igitur omnes digni qui videndo non viderent. Interea parvulo gregi se Christus patefecit. Caeterum antequam ultra progredimur, operae pretium est monstrare, quomodo inter se Evangelistae consentiant, in quorum verbis apparet prima specie aliquid dissidii. Ioannes nonnisi unam Magdalenam nominat, Matthaeus duas, Marcus tres, Lucas certum numerum non definit, sed tantum commemorat venisse mulieres, quae Christum a Galilaea sequutae erant. Verum hic nodus facile ita solvitur, quod sicuti Matthaeus ponit duarum nomina, quae magis notae erant ac celebres inter disci-

pulos, ita Ioannes contentus est unius tantum Magdalenae nomine: interea tamen alias non excludit, imo ex verborum eius contextu colligere promptum est, illam non fuisse solam. Nam paulo post dicit, Maria plurali numero, Nescimus, ubi posuerunt eum. Ergo quamvis de comitibus sileat Ioannes, nihil tamen narrat ab aliis diversum, qui plures fuisse commemorant. De temporis varietate non difficilis est solutio. Quum dicit Ioannes venisse ante lucem, intellige superantibus adhuc noctis tenebris ingressas fuisse iter: antequam vero ad sepulcrum ventum foret, lux diei exorta fuit: vespere autem post solis occasum iam finito sabbato emerant aromata. Atque huc referri debet aliorum narratio. Alia videtur esse repugnantiae species, quod Ioannes dicit sibi et Petro duntaxat loquutum esse Mariam: Lucas autem narrat, ipsum ad undecim Apostolos venisse, et eius sermonem habitum pro delirio. Sed facile discutitur, quia Ioannes collegas suos reliquos consulto praeteriit: ipse enim et Petrus soli ad sepulcrum venerunt. Quod Lucas solius Petri meminit, eiusdem est rationis cum eo, quod nuper diximus de Maria Magdalena et reliquis mulieribus. Porro credibile est, alios novem discipulos metu retentos esse, ne si turmatim prodiissent nimis fuissent conspicui. Nec obstat quod videtur innuere Lucas, spretum ab illis fuisse Mariae sermonem, quia continuo post subiicit, Petrum cucurrisse. Quare simpliciter intelligit, primo auditu fuisse quasi attonitos, sed tandem collecto animo Petrum illam sequutum esse visendi causa. Quod autem recitat Lucas, Christum apparuisse Mariae, antequam discipulis nuntiasset sepulcrum esse vacuum, inversa est narrationis series: quod planum fit ex contextu. Subiicit enim quod Ioannes testatur accidisse, priusquam illa Iesum videret. Nec vero quicquam in eo est absurdi, quum Hebraeis tritum sit priore loco referre, quod ordine temporis est posterius. *Prima sabbatorum.* Non referunt Evangelistae, quando vel qualiter resurrexerit Christus, quia illis satis fuit exponere, quando et quibus innotuerit eius resurrectio. Dicit ergo Ioannes Mariam venisse prima die sabbatorum. Ad verbum quidem est, *una*, sed Hebraeis tritum est, *unum* ponere loco *primi*, quia in numeris principium incipit ab unitate. Quum autem septimus quisque dies quieti esset dicatus, totam hebdomadem sabbatum vocarunt, hoc honoris dantes diei sanctitati, ut reliquum tempus denominationem ab eo sumeret. Venerunt ergo mulieres postridie sabbati ad sepulcrum, quum eodem die, sed post occasum solis emissent aromata, deinde clanculum sub noctis tenebris, ut in rebus trepidis fieri solet, urbe egressae essent. Prima autem dies sabbatorum fuit respectu proximi sabbati, quia initium erat septimanae, cuius sabbatum erat clausula.

3. *Exivit ergo Simon Petrus.* Mirum est, quum tam pusilla ac fere nulla tam in discipulis quam in mulieribus esset fides, tantum fuisse ardoris. Et certe fieri non potest quin pietas eos impulerit ad quaerendum Christum. Manebat igitur semen aliquod fidei in eorum cordibus, sed ad tempus suffocatum, ut nescirent se habere quod habebant. Sic Dei Spiritus in electis saepe arcano modo operatur. In summa tenendum est, fuisse aliquam occultam radicem, ex qua fructum emergere cernimus. Quamvis autem fuerit confusus et multa superstitione implicitus hic pietatis sensus quem habebant, ego tamen fidei nomen illi improprie tribuo, quia nonnisi ex Evangelii doctrina conceptus erat, nec alio tendebat quam ad Christum. Ex hoc tandem

semine se protulit vera et sincera fides, quae relicto sepulcro ad coelestem Christi gloriam conscenderet. Scriptura quum de fidei rudimentis loquitur, Christum dicit nasci in nobis et nos vicissim in ipso. Atqui discipuli fere infra infantiam locandi sunt, dum Christi resurrectionem ignorant: sed Dominus tamen ipsos quasi fetus in utero clausos fovet. Prius fuerant similes pueris et aliquousque progressi erant, sed tanta ex Christi morte debilitas supervenerat, ut iterum gignendi essent ac formandi, quemadmodum Paulus de Galatis loquitur (4, 19.). Quod Petrus, qui minus festinaverat, prior tamen ingreditur sepulcrum, hinc discamus multis in recessu plus dari quam in fronte appareat. Et certe multos interdum, qui toti principio fervebant, deficere videmus, ubi ventum est ad conflictum, alios autem, qui lenti et ignavi putabantur, imminenti periculo novos animos induere.

5. *Videt posita linteamina.* Erant linteamina velut exuviae, quae fidem resurrectionis Christi facerent. Neque enim probabile erat, nudatum fuisse corpus ut alio transferretur. Hoc neque amicus, neque hostis facturus erat. Quod *sudario* caput obtectum fuisse dicit, inde refellitur Papistarum vanitas, qui fingunt totum corpus linteo uno fuisse insutum, quod adorandum miserae plebeculae ostentant. Omitto latinae linguae inscitiam, qua factum est, ut totius corporis tegumento imponerent linteoli nomen, quo sudor e facie abstergitur. Omitto impudentiam, quod quinque aut sex in locis diversis idem se habere sudarium iactant. Sed hoc tam crassum mendacium minime tolerabile est, quod Evangelicae historiae palam repugnat. Huc accedit fabulosum miraculum, quod finxerunt de exarata in linteum corporis Christi effigie. Obsecro, si tale miraculum editum fuisset, an silentio suppprimeret Evangelista, qui tam sedulo commemorat quae minus habebant momenti? Sufficiat ergo nobis illa simplicitas, quod Christus abiectis mortis insignibus testari voluit, se beatam et immortalem vitam induisse.

8. *Vidit et credidit.* Frigida est illa expositio, quam nonnulli afferunt, Ioannem credidisse quod ex Maria audierat, sublatum scilicet fuisse Christi corpus. Nusquam enim credendi verbum, praesertim ubi simpliciter et sine adiectione positum est, in hoc sensu reperies. Nec obstat quod domum suspensi adhuc et perplexi redeunt Petrus et Ioannes: nam aliquot supra in locis hac loquutione usus est Ioannes, quum fidei profectum notare vellet. Iam vero narrat Lucas, miratum esse Petrum visa tali sepulcri specie: quo significat venisse illi maius aliquid, et altius in mentem, quam quod retulerat Maria. Saepius audierant ex ore Christi, quod tunc cernebant oculis, sed hoc ex eorum animis effluxerat. Nunc vero novae rei conspectu admoniti divinitus de Christo sentire incipiunt, quamvis adhuc longe absint a pura et liquida fidei notitia. Ergo se ipsum accusat Ioannes, dum hoc sibi fuisse credendi principium fatetur, ubi signa resurrectionis Christi conspexit. Ad haec, suum et fratrum vitium amplificat, quod non tantum obliti essent verborum Christi, sed Scripturas non tenerent. Fidei enim defectum huic ignorantiae ascribit. Unde etiam colligi potest utilis admonitio, socordiae nostrae imputandum esse, quum nos latent quae de Christo cognoscenda erant, quia in Scripturis non profecimus quantum decebat, quae Christi virtutem ad liquidum patefaciunt. Ne longius petamus exemplum, videtur quidem ob-

scure et tantum sub involucris illic indicari Christi resurrectio: verum attentis lectoribus satis clara exstant testimonia. Probat Paulus in Actis (13, 34.), Christum debuisse resurgere, quia Deus per Iesaiam (55, 3.) pronuntiat, sub eius regno misericordiam Davidi promissam fore stabilem. Putaret imperitus quispiam nihil ad rem facere, quod Paulus adducit. Verum quicunque tenent fidei principia et rite sunt in Scriptura exercitati, facile agnoscunt, quam apta sit ratiocinatio. Nam ut Christus gratiam Dei in perpetuum nobis stabiliat, eum perpetuo vivere necesse est. Plurimi sunt similes loci, quos nunc colligere necesse non est. Tribus ergo simus contenti. Psalmo 16, 10. habetur, Non permittes, ut sanctus tuus videat corruptionem. Vaticinium hoc Petrus et Paulus de Christo exponunt: et merito, quando nullus est ex filiis Adam, qui non sit per se corruptioni obnoxius. Ergo illic asseritur Christi immortalitas. Minime etiam dubium est, ad Christum spectare sententiam illam, Dixit Dominus Domino meo, sede a dexteris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Ps. 110, 1.). Mors autem non destruetur nisi ultimo die. Ergo tribuitur Christo regnum usque ad finem mundi, quod stare non potest sine eius vita. Omnium vero clarissime loquitur Iesaias, qui postquam mortem Christi praedixit continuo post subiicit, Aetatem eius fore inenarrabilem (53, 8.). In summa tenendum est, adeo plenam et omni ex parte absolutam esse Scripturae doctrinam, ut eius ignoratio iure censeri debeat quicquid fidei nostrae deest.

10. Abierunt ergo rursus discipuli in sua. 11. Maria autem stabat foris ad monumentum plorans: porro quum fleret, inclinavit se in monumentum, 12. Et videt duos angelos in vestibus albis sedentes, unum ad caput, et unum ad pedes, ubi positum erat corpus Iesu. 13. Et dicunt ei illi, Mulier, quid ploras? Dicit illis, Quia tulerunt Dominum meum, et nescio, ubi posuerunt eum. 14. Quum haec dixisset, conversa est retrorsum, et videt Iesum stantem, et nesciebat, quod esset Iesus. 15. Dicit ei Iesus, Mulier, quid ploras? quem quaeris? Illa existimans, quod hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dic mihi, ubi eum posueris et ego tollam eum.

10. *Abierunt ergo.* Dubiis adhuc et suspensis animis domum reversos esse credibile est: quamvis enim se Ioannes credidisse dicat, non fuit tamen firma illa fides, sed confusus quidam miraculi sensus et ecstasi similis, donec melior accederet confirmatio. Et certe ex nudo aspectu solida fides concipi non potuit. Adde quod illis se videndum non exhibuit Christus, donec melius a carnali suo stupore expergefacti essent. Laudabile quidem ediderant zeli sui specimen, ad sepulcrum properando: Christus tamen absconditus illis fuit, quoniam nimis superstitiose illum quaerebant.

11. *Maria autem stabat.* Nunc incipit narrare Evangelista, quomodo Christus ad testandam suam resurrectionem tam mulieribus

quam discipulis apparuerit. Tametsi autem hic nonnisi unius Mariae fit mentio, mihi tamen probabile videtur, alias quoque mulieres simul cum ea fuisse. Nam quod alii putant metu fuisse dilapsas, rationi non est consentaneum. Volunt illi fugere repugnantiam, quae tamen nulla est ut prius ostendi. Iam quod discipulis in urbem redeuntibus manent ad sepulcrum mulieres, non est quod magnopere prae illis laudentur: consolationem enim et gaudium illi secum referunt, hae vero in fletu inani et supervacuo se occupant. Denique sola eas superstitio cum affectu carnali ad sepulcrum detinet.

12. *Videt duos angelos.* Mira Domini indulgentia, qui Mariae eiusque comitibus tot vitia condonat. Neque enim vulgari eas honore dignatur angelos suos mittendo et tandem se ipsum minifestando, quod Apostolis negatum fuerat. Tametsi autem eodem morbo laborabant Apostoli et mulieres, illorum tamen stupor minus erat excusabilis, qui tam probe et exacte edocti tam male profecerant. Certe non sine eorum pudore mulieres elegit Christus, quibus se primum patefaceret. Porro incertum est, angelosne cognoverit Maria an homines esse putaverit. Albas vestes scimus gloriae coelestis fuisse symbolum: sic albis vestibus indutus fuit Christus, quum in monte tribus Apostolis conspicua fuit eius maiestas. Idem refert Lucas de angelo, qui Cornelio apparuit. Nec inficior lineas vestes in usu fuisse Orientalibus: sed Deus in ornatu angelorum singulare aliquid et insolitum ostendit, et quasi notas impressit quibus discerni possent ab hominibus. Adde quod Matthaeus aspectum angeli, qui loquutus est cum mulieribus, fulguri comparat. Potest tamen fieri, ut timorem solum ex admiratione earum mentibus incusserit: nam attonitas stetisse apparet. Caeterum quoties visibili hominum specie et vestibus indutos apparuisse angelos legimus, hoc hominum ruditati datum fuit. Veris etiam corporibus interdum fuisse indutos non dubito. Verum an sola fuerit corporum species in duobus istis angelis, quia supervacuum est inquirere, in medio relinquam. Mihi sufficit datam fuisse illis a Domino humanam formam, ut conspici et audiri possent a mulieribus, ornatu autem non vulgari et inusitato fuisse praeditos, qui eos ab hominum ordine discernens divinum aliquid et coeleste ostenderet. *Unum ad caput et unum ad pedes.* Quod apud Matthaeum nonnisi unius angeli fit mentio, a Ioannis narratione non discrepat. Neque enim ambo simul Mariam alloquuti sunt, sed alter eorum cui commissa erat legatio. Allegoria Augustini non satis firma est, quod ille angelorum situs indicaverit praedicandum Evangelium ab ortu ad occasum usque solis. Hoc potius notatu dignum est, talibus auspiciis inchoasse Christum regni sui gloriam. Nam quod angeli sepulcrum eius honorant, eo non tantum aboletur crucis ignominia, sed coelestis Christi maiestas affulget.

13. *Mulier, quid ploras?* Plura dixisse angelum ex aliis Evangelistis colligere promptum est, sed Ioannes summam breviter delibat, quia hoc satis erat testandae Christi resurrectioni. Est autem obiurgatione et consolatione mixta oratio: obiurgat angelus importuum Mariae fletum, simul tamen laetitiam miscet, dum flendi causam esse negat, quia resurrexerit Christus.

14. *Videt Iesum stantem.* Quaeri potest, unde hallucinatio haec, quod Iesum Maria non agnoscit, qui plus quam familiariter notus illi esse debebat. Putant quidam ipsum aliena forma apparuisse, sed ego

in mulierum oculis potius vitium fuisse existimo: quemadmodum de duobus discipulis habetur apud Lucam (24, 16.). Non ergo dicemus, Christum novas subinde facies instar Protei cuiusdam induisse, sed esse in Dei arbitrio, qui oculos dedit hominibus, aciem eorum quoties ita visum est hebetare, ut videndo non videant. Imo in Maria habemus commune errorum humanae mentis exemplar. Quamvis enim se offerat Christus in conspectum, varias tamen formas illi affingimus, ut quidvis potius concipiat sensus noster quam verum Christum. Nam quum per se fallax sit mentis nostrae aspectus, fascinatur etiam a mundo et Satana, ne quid veri discernat.

15. *Domine, si tu sustulisti eum.* Dominum appellat communi gentis suae usu: nam agricolas quoque et alios ignobiles homines Hebraei dominos salutant. Videmus autem Mariam nihil adhuc nisi terrestre sapere. Christi tantum cadaver nancisci cupit, ut sepulcro reconditum teneat: quod vero praecipuum est omittit, ut aspiret ad divinam resurrectionis eius virtutem. Quare non mirum est, si tam crassus affectus velum opponat eius oculis.

16. Dicit ei Iesus, Maria. Conversa illa dixit ei, Rabboni, quod dicitur, Magister. 17. Dicit ei Iesus, Ne me tangas: nondum enim ascendi ad Patrem meum: sed vade ad fratres meos, et dic eis, Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum, et Deum meum, et Deum vestrum. 18. Venit Maria Magdalena annuntians discipulis, quod vidisset Dominum, et haec dixisset ei.

16. *Maria.* Quod Mariam ad breve tempus errare passus est Christus, utile nobis fuit ad fidei certitudinem: nunc autem ab errore ipsam verbulo uno revocat. Prius eam alloquutus fuerat, sed ille erat quasi ignoti hominis sermo: nunc recepta Magistri persona compellat nomine discipulam, quemadmodum habuimus decimo capite, quod bonus pastor nominatim ad se vocet singulas gregis sui oves. Vox ergo ista pastoris penetrat in animum Mariae, oculos illi aperit, sensus omnes excitat et afficit, ut protinus se Christo tradat. Ita in Maria depictam habemus vocationis nostrae imaginem. Nam hic unus in veram Christi notitiam ingressus est, si nos ipse prior cognoscat, deinde familiariter ad se invitet, non illa communi voce, quae promiscue insonat omnium auribus, sed qua peculiariter oves sibi a Patre datas vocat. Ideo Paulus (Galat. 4, 9.), Postquam, inquit, cognosvistis Deum, imo cogniti estis ab eo. Porro efficacia sermonis inde apparet, quod statim Maria debitum Christo honorem tribuit. Nomen enim *Rabboni* non modo honorificum est, sed professionem continet obedientiae. Testatur ergo Maria se Christi discipulam, et illi tanquam magistro se addicit. Haec mirabilis est atque arcana humanae mentis conversio, quum Deus, suo eam Spiritu illustrans, ex obtusa vel etiam penitus coeca subito perspicacem reddit. Praeterea exemplum Mariae exhortationis vice esse debet, ut quotquot Christus ad se invitat vicissim illi sine mora respondeant. Vox ipsa *Rabboni* chaldaica est, quanquam illi Ribboni pronuntiant: sed usitatum est verba mutari, dum in alienam linguam vertuntur. Per-

inde autem valet ac Dominus meus sive Magister. Sed invaluerat Christi tempore ratio loquendi, ut Rabbi et Rabboni sumerent pro magistro.

17. *Ne me tangas.* Videtur hoc cum Matthaei (28, 9.) narratione parum esse consentaneum. Nam ille diserte scribit, mulieres amplexas esse pedes Christi. Iam quum palpari a discipulis voluerit, quid causae fuit, cur Mariam a tactu prohiberet? Facilis solutio est, si modo teneamus, non ante repulsas fuisse mulieres a tactu Christi, quam quum in eo tangendo iam nimiae fuissent. Quatenus enim ad eximendam dubitationem opus erat, se procul dubio tangi non vetuit: sed quum videret in pedum complexu nimis defixas esse, zelum illum inconsideratum moderatus est ac correxit. Haerebant enim in corporali praesentia, nec alium eius fruendi modum tenebant, quam si una in terris ageret. Quare statuendum est, non ante prohibitas fuisse a tactu, quam vidisset Christus, stulto earum et intempestivo desiderio se in mundo retineri. Notanda est etiam ratio quam subiicit, *quia nondum ascendi ad Patrem.* Iubet enim his verbis, mulieres affectum suum suspendere, donec in gloriam coelestem ipse esset receptus. Denique finem resurrectionis suae ostendit, non qualem sibi illae fingebant, ut redivivus in mundo triumpharet, sed potius ut suo in coelum ascensu possessionem adiret regni sibi promissi, et e Patris dextera Spiritus sui virtute Ecclesiam regeret. Hic ergo est verborum sensus, statum resurrectionis non fore plenum et numeris omnibus absolutum, donec coelitus ad Patris dexteram sederet: perperam ergo facere mulieres, quae dimidia tantum resurrectionis parte contentae illum in mundo praesentem habere cuperent. Duplex autem est huius doctrinae utilitas. Prior est ut sursum mentes attollant, quicunque errare nolunt in quaerendo Christo. Secunda autem, ut terrenis carnis affectibus sese expediant quicunque ad eum tendunt, quemadmodum Paulus admonet (Col. 3, 1. 8.). *Vade ad fratres meos.* Quidam *fratrum* nomen ad Christi cognatos restringunt, sed male meo iudicio: cur enim ad illos potius, quam ad discipulos misisset? Respondent illi, quia alibi testatur Ioannes, illos fuisse incredulos (supra 7, 5.). Sed eos, quorum illic fit mentio, Christum tanto honore dignatum esse probabile mihi non est. Iam vero concedant oportet, Mariam obedienter fecisse quod a Christo iussa erat. Atqui sequitur continuo post, eam ad discipulos venisse: unde colligimus de illis loquutum fuisse Christum. Ad haec sciebat Christus, uno in loco congregatos esse discipulos, quos isti opinione sua separant. Et valde absurdum foret, habita nescio quorum ratione neglectos esse discipulos, qui in unum locum aggregati anxie inter spem et metum aestuabant. Adde quod loquutionem istam mutuatus esse videtur Christus ex Psal. 22, 23., ubi legimus, Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. Nam eius vaticinii complementum hoc loco referri, extra controversiam est. Statuo igitur ad discipulos in commune missam esse Mariam: idque factum interpretor exprobrandi causa, quod ad credendum adeo tardi socordesque fuissent. Et certe non mulieribus tantum, sed bobus quoque et asinis magistris digni erant, apud quos tam sedula docendi opera et assiduitate Filius Dei tam parum aut fere nihil profecerat. Est tamen haec mitis et placida castigatio, dum Christus ita discipulos ad mulierum scholam ablegat, ut per eas ad se revocet. Inaestimabilis etiam eius bonitas in eo relucet, quod mulieres destinat ac constituit Apostolis testes re-

surrectionis suae. Nam quae illis mandatur legatio, unicum est salutis nostrae fundamentum, et praecipuum coelestis sapientiae caput continet. Quanquam simul notandum est, hoc fuisse extraordinarium et quasi accidentale. Iubentur nuntiare Apostolis, quod illi postea pro iniuncto sibi munere toti mundo publicarunt. Sed hoc non faciunt ut Apostolae. Quare perperam ex hoc Christi mandato legem eliciunt, qui mulieribus permittunt baptizandi partes. Nobis sufficiat, quod in illis Christus immensos gratiae suae thesauros explicuit, dum illas semel praefecit Apostolis magistras, sic tamen ut nollet in exemplum trahi, quod singulari privilegio factum est: praesertim id in Maria Magdalena cernere licet, quae septem daemonum prius captiva fuerat. Perinde enim hoc fuit, acsi Christus ab ultimis inferis eductam supra coelos attolleret. Si quis obiiciat, non fuisse cur Apostolis Christus mulieres praeferret, quae non minus carnales erant ac stupidae, respondeo, discrimen inter has et illos non in nostro, sed iudicis arbitrio esse positum. Deinde acrius obiurgandos fuisse dico, qui non modo prae aliis edocti fuerant, sed ordinati totius orbis doctores, vocati lux hominum et sal terrae, adeo turpiter defecerant. Interim placuit Domino in istis contemptis infirmisque organis virtutis suae specimen exserere. *Ascendo ad patrem meum.* Ascensus nomine illam quam nuper exposui doctrinam confirmat: nempe ideo se resurrexisse, non ut moram traheret in terra, sed ut coelestem vitam ingressus secum eo fideles traheret. In summa, hoc verbo Apostolos vetat in simplici et nuda resurrectione subsistere, sed ulterius iubet progredi, usque dum ad spirituale regnum, ad coelestem gloriam, ad Deum ipsum perveniant. Magna igitur emphasis est in verbo hoc *ascendo:* quia manum Christus suis porrigit, ne alibi quam in coelo felicitatem quaerant. Nam ubi thesaurus noster, ibi et cor nostrum esse decet (Matth. 6, 21.). Christus autem sursum se ascendere praedicat: ergo ascendere nos oportet, nisi velimus ab eo separari. Caeterum, ubi addit se ad Deum ascendere, quicquid ex eius discessu tristitiae et anxietatis concipere poterant Apostoli, facile discutit. Significat enim se divina virtute fore semper suis praesentem. Ascensu quidem notatur locorum distantia: sed quamvis corpore absit Christus, quia tamen apud Deum est, virtus eius ubique diffusa spiritualem eius praesentiam clare demonstrat. Quorsum enim ascendit ad Deum, nisi ut sedens ad eius dexteram in coelo et terra regnaret? Denique hac loquutione divinam regni sui potentiam commendare voluit, ne carnis absentiam moleste ferrent discipuli. Iam vero illius fraternae coniunctionis, cuius nuper facta est mentio, fructus et effectus exprimitur, dum Christus Deum et Patrem nobis communem secum facit. Ego, inquit, ad Patrem ascendo, qui etiam vester est. Alibi audimus nos omnium Christi bonorum factos esse consortes. Sed hoc fundamentum est, quod fontem ipsum bonorum nobiscum communicat. Hoc certe inaestimabile bonum est, quod statuere tuto et secure possunt fideles, suum esse Deum qui Deus est Christi, suum esse Patrem qui Pater est Christi. Nec vero timendum est, ne temeritatis arguatur haec fiducia, ubi in Christo fundata est, vel superba sit iactantia, quam Christus ipse nobis ore suo dictavit. Porro Christus *deum* suum appellat, quatenus sumpta servi figura se ipsum exinanivit. Est igitur hoc humanae eius naturae proprium, sed in totam personam confertur,

unitatis respectu, quia idem est homo et Deus. Quod ad secundum membrum spectat, diversa est etiam inter nos et illum ratio: ipse enim natura Dei filius, nos adoptione duntaxat, sed gratiae, quam per ipsum consequimur, ea est stabilitas, ut nullis diaboli machinis concuti queat, quin semper vocemus Patrem nostrum, qui nos in Filio suo unigenito adoptavit.

19. Quum ergo vesper esset diei illius, qui primus erat sabbatorum, et clausae essent ianuae, ubi congregati erant discipuli propter metum Iudaeorum, venit Iesus, et stetit in medio, et dicit eis, Pax vobis. 20. Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus, et latus suum. Gavisi ergo sunt discipuli viso Domino. 21. Dixit itaque illis Iesus rusum, Pax vobis: quemadmodum misit me Pater, etiam ego mitto vos. 22. Quum hoc dixisset, insufflavit, et dixit eis, Accipite Spiritum sanctum. 23. Quorum remiseritis peccata, remissa erunt illis: et quorum retinueritis, retenta erunt.

19. *Quum ergo vesper esset.* Iam narrat Evangelista Christi conspectu discipulis probatam fuisse eius resurrectionem. Non sine Dei providentia contigit, quod in unum locum omnes convenerant, ut certior ac luculentior esset rei fides. Notandum est, quam clementer egerit cum illis Christus, qui nonnisi ad vesperum suspensos tenuit. Adde quod eis illuxit, novae vitae pignus afferens, quum se mundo tenebrae offunderent. Quod simul convenerant, fidei vel saltem pii affectus signum fuit. Quod se clausis ianuis tenebant occultos, in eo aliquid infirmitatis agnoscimus. Nam etsi in fortissimos et invictae constantiae homines interdum cadit aliquis metus, sic tamen trepidasse tunc Apostolos colligere promptum est, ut fidei defectum proderent. Exemplum notatu dignum: nam etsi minus fortiter se gerunt quam deceat, non tamen infirmitati suae indulgent. Latebras quidem sibi quaerunt fugiendi periculi causa, colligunt tamen animos, ut simul maneant: alioqui dilapsi essent huc et illuc, nec quisquam ausus fuisset alium aspicere. Hoc modo nobis cum infirmitate carnis nostrae luctandum est, nec frenum timori laxandum, qui nos ad defectionem sollicitat. Et Christus zelum eorum benedicit, dum ita congregatis apparet, et Thomas merito privatur communi fratrum sorum gratia, quod tanquam vagus aut erraticus miles ab unitatis vexillo discesserat. Discant ergo qui nimium timidi sunt, sese acuere et hortari ad corrigendum carnis suae timorem. Imprimis vero cavendum, ne metus eos dispergat. *Et clausae essent ianuae.* Circumstantia haec diserte addita fuit, quia divinae in Christo potentiae illustre specimen continet. Nam quod putant quidam, reseratas illi fuisse fores per aliquem et humano more ingressum, prorsus a mente Evangelistae discrepat. Sic igitur habendum est, Christum non sine miraculo ingressum esse, ut documentum ederet suae divinitatis, quo suos discipulos magis attentos redderet: interea tamen verum esse minime concedo quod asserunt Papistae, Christi corpus penetrasse per ianuas clausas. Hoc ideo contendunt, ut corpus gloriosum non modo reddant simile spiritui, sed immensum esse,

nulloque loco contineri obtineant. Verum nihil tale sonant verba: quia non dicit Evangelista intrasse per ianuas clausas, sed repente stetisse inter discipulos, quum tamen clausae essent ianuae, nec aditus illi esset patefactus manu hominis. Scimus Petrum e carcere obserato egressum esse: an ideo dicendum erit per medium ferrum et asseres penetrasse? Facessant ergo pueriles istae argutiae, quae nihil prorsus habent solidi et secum trahunt multa deliria. Nobis sufficiat, quod Christus insigni miraculo resurrectionis suae fidem sancire voluit apud discipulos. *Pax vobis.* Vulgaris est salutandi forma apud Hebraeos, qui pacis nomine fausta omnia et prospera, quae expeti solent ad beatam vitam, designant. Tantundem ergo valet loquutio, acsi dicas, Bene et feliciter sit vobis. Quod ideo moneo, quia nonnulli frustra de pace et concordia hic philosophantur, quum nihil aliud Christo propositum fuerit quam discipulis bene precari.

20. *Ostendit eis manus.* Hanc confirmationem addi oportuit, ut modis omnibus illis compertum esset, Christum resurrexisse. Si cui indignum et alienum esse videtur Christi gloria, quod vulnera adhuc a resurrectione gestet, primum cogitet, Christum non tam sibi quam nobis resurrexisse: deinde, quicquid in salutem nostram est esse illi gloriosum. Nam quod se ipsum ad tempus exinanivit, in eo nihil decessit eius maiestati. Iam quum vulnera ista, de quibus nunc agitur, ad illustrandam resurrectionis fidem valeant, minime derogant eius gloriae. Si quis autem hinc colligat, Christum adhuc habere confossum latus et manus perforatas, ridiculus erit, quum certum sit temporalem fuisse vulnerum usum, donec certo persuasi essent Apostoli, ipsum a morte resurrexisse. Quum dicit Ioannes, *gavisos esse* discipulos Domini conspectu, significat, quicquid moeroris mors Christi illis attulerat nova vita fuisse discussum.

21. *Dixit iterum, pax vobis.* Secunda haec salutatio non alio mihi videtur spectare, nisi ut sibi audientiam faciat Dominus, qualem merebatur rerum de quibus acturus erat magnitudo et gravitas. *Quemadmodum misit me.* His verbis suos Apostolos quodammodo inaugurat Christus in officium, cui prius eos destinaverat. Dimissi quidem ante fuerant per Iudaeam, sed tantum ut praecones, qui iuberent audiri summum doctorem, non autem ut Apostoli, qui perpetuum obirent docendi munus. Nunc autem eos Dominus legatos sibi ordinat, qui regnum eius in mundo constituant. Maneat igitur hoc fixum, Apostolos nunc primum institui ordinarios Evangelii ministros. Perinde autem valent eius verba acsi diceret, se doctoris officio hactenus defunctum esse, completo igitur cursus sui stadio, se nunc easdem illis mandare vices. Nam intelligit hac lege se creatum fuisse a Patre Ecclesiae doctorem, ut praeiret reliquis ad tempus, deinde subrogaret in suum locum qui absentis vices supplerent. Qua etiam ratione Paulus (Eph. 4, 11.) dicit eum dedisse alios Apostolos, alios Evangelistas, alios Pastores, qui Ecclesiam usque ad finem mundi gubernent. Primum itaque testatur Christus, quamvis ipse temporale habuerit docendi munus, Evangelii tamen praedicationem non exigui esse temporis, sed aeternam fore. Deinde ne minor sit doctrinae auctoritas in ore Apostolorum, iubet in eandem quam a Patre accepit functionem ipsos succedere, eandem illis imponit personam atque idem iuris assignat: atque ita sanciri eorum ministerium oportuit. Erant enim obscuri et gregarii homines. Deinde, ut in

illis esset summus splendor ac dignitas, scimūs tamen, quicquid est hominum, fide esse longe inferius. Quare non abs re Christus cum Apostolis suis communicat quam a Patre auctoritatem accepit, ut hoc modo declaret non humanitus, sed Dei iussu illis iniungi Evangelii praedicationem. Caeterum non ita substituit in locum suum, ut summo magisterio cedat, quod penes eum unum residere voluit Pater. Manet igitur ipse aeternumque manebit unicus Ecclesiae doctor, sed hoc tantum interest, quod loquutus ore suo, quamdiu in terris versatus est, nunc per Apostolos loquitur. Talis ergo est sucessio, qua nihil Christo decedat, sed illi ius suum salvum et intactum maneat, honorque integer. Est enim inviolabile illud decretum, quo iubemur ipsum audire, non alios (Matth. 17, 5.). In summa, Christus non homines hic ornare voluit, sed Evangelii doctrinam. Notandum praeterea est, hic non tractari nisi de Evangelio praedicando. Neque enim mittit Christus Apostolos ad expianda mundi peccata, ad iustitiam comparandam, sicuti a Patre missus fuerat. Quicquid ergo peculiare habebat, hoc loco non attingit, sed ministros tantum instituit ac pastores ad regendam Ecclesiam: et ea quidem lege ut solus ipse potestatem in solidum retineat, hi vero nihil sibi vindicent praeter ministerium.

22. *Insufflavit.* Quia ad tam arduum munus nemo penitus mortalium idoneus est, ideo Christus Spiritus sui gratia instituit Apostolos. Et sane res humana facultate longe superior est, regere Ecclesiam Dei, perferre legationem aeternae salutis, erigere regnum Dei in terra et homines ad coelos attollere. Quare nihil mirum est, idoneum neminem inveniri nisi Spiritu sancto afflatum. Nemo enim potest de Christo verbum unum facere, nisi Spiritus linguam eius gubernet (I. Cor. 12, 3.): tantum abest ut sufficiat quisquam ad omnes tam praeclari officii partes fideliter et ex animo implendas. Caeterum haec unius Christi gloria est, formare quos Ecclesiae suae doctores praeficit. Nam ideo in eum effusa est plenitudo Spiritus, ut singulis ad certam mensuram conferat. Deinde quum unicus maneat Ecclesiae pastor, necesse est ut in ministris, quorum opera utitur, Spiritus sui virtutem proferat, quod etiam externo symbolo testatus est, quum in Apostolos sufflavit: neque enim hoc quadraret, nisi ab eo prodiret Spiritus. Quo magis detestabile est Papistarum sacrilegium, qui honorem Filii Dei proprium ad se rapiunt. Nam cornuti eorum Episcopi in creandis sacrificis Spiritum ructando se efflare iactant. Sed res ipsa clare demonstrat, quantum a divino Christi flatu differat putidus eorum anhelitus, quia nihil aliud quam ex equis asinos faciunt. Adde quod non modo Spiritum Christus, quem accepit, communicat cum suis discipulis, sed tanquam suum largitur, nempe quem habet cum Patre communem. Quare divinitatis gloriam sibi usurpant, quicunque Spiritum se flatu dare profitentur. Iam vero notandum est, quos ad munus pastorale vocat Christus, necessariis etiam donis ornare, ut pares sint exsequendo muneri, vel saltem non inanes nudique accedant. Quodsi verum est, nullo negotio refellitur stulta Papistarum iactantia, qui dum suam hierarchiam magnificis praeconiis extollunt, ne minimam quidem scintillam Spiritus sancti possunt in suis Episcopis ostendere. Volunt, ut legitimos credamus esse Ecclesiae pastores adeoque Apostolos et Vicarios Christi, quos apparet omni Spiritus gratia prorsus esse vacuos. At-

qui hic nobis certa regula praescribitur aestimandae eorum vocationis, qui Ecclesiae Dei praesunt, si videmus Spiritu sancto donatos. Praecipue tamen voluit Christus ordinis Apostolici dignitatem asserere. Aequum enim erat ut singularis esset eorum auctoritas, qui primi et praecipui ad praedicandum Evangelium electi erant. Verum si tunc flatu Spiritum Christus contulit Apostolis, videtur supervacua fuisse Spiritus sancti missio, quae postea sequuta est. Respondeo, sic datum fuisse Apostolis Spiritum hoc loco, ut aspersi duntaxat fuerint eius gratia, non autem plena virtute imbuti. Nam quum apparuit in linguis igneis Spiritus super eos, prorsus fuerunt renovati. Et sane non ita eos nunc constituit Evangelii sui praecones, ut statim ad opus emittat, sed potius, ut alibi habetur, quiescere eos iussit (Luc. 24, 49.). Et si rite omnia expendimus, non tam in praesentia necessariis eos dotibus instruit, quam in futurum tempus Spiritus sui organa destinat. Quare hic flatus ad magnificam illam Spiritus missionem, quam toties pollicitus fuerat, magna ex parte referri ac extendi debet. Porro quum arcana inspiratione posset Christus gratiam conferre Apostolis, visibilem flatum addere voluit ad eos melius confirmandos. Symbolum autem hoc sumpsit Christus a vulgari Scripturae more, cui tritum est, Spiritum conferre vento: cuius similitudinis ratio breviter exposita fuit supra capite tertio. Sed observent lectores, externo et visibili symbolo simul verbum coniungi. Nam et hinc sacramenta vim suam mutuantur: non quod in voce, quae auribus personat, inclusa sit Spiritus efficacia, sed quia a testimonio verbi pendet eorum omnium effectus, quae ex sacramentis percipiunt fideles. Flat Christus in Apostolos: hi non flatum modo, sed Spiritum quoque recipiunt. Cur, nisi quia illis Christus promittit? Similiter in Baptismo Christum induimus, abluimur eius sanguine, crucifigitur vetus homo noster, ut regnet in nobis Dei iustitia. In sacra Coena spiritualiter Christi carne et sanguine pascimur. Unde tanta vis, nisi ex Christi promissione, qui Spiritu suo efficit ac praestat quod verbo testatur? Sciamus ergo, quaecunque commenti sunt homines sacramenta nihil aliud quam mera ludribria esse aut frivolos lusus, quia nulla signis potest constare veritas, nisi ubi adest verbum Domini. Quoniam autem nunquam ita in sacris luditur sine impia Dei contumelia et animarum interitu, summo studio cavendae sunt tales Satanae praestigiae. Si quis obiiciat, non esse culpandum quod faciunt Episcopi Papales, dum flatu inaugurant suos sacrificos, quia illic verbum Christi annexum est signo, responsio in promptu est, Christum non loquutum esse Apostolis, ut perpetuum sacramentum in Ecclesia institueret, sed semel testari voluisse quod nuper diximus, non aliunde quam a se solo prodire Spiritum, deinde se nunquam munus iniungere, quin simul virtutem suppeditet ministris suis eosque facultate instruat. Omitto quod in Papatu in finem longe diversum vel potius contrarium sacrifici creantur, nempe ad mactandum quotidie Christum, quum ad homines Evangelii gladio immolandos creati fuerint Apostoli. Interea tenendum est illud quoque, Christum solum dare quicquid bonorum in signis externis figurat ac promittit. Non enim ab externo flatu, sed a se ipso Apostolos iubet Spiritum accipere.

23. *Quorum remiseritis peccata.* Non dubium est quin hic breviter complexus sit Dominus Evangelii summam. Neque enim separanda est haec potestas remittendi peccata a docendi officio, cui

uno contextu annexa est. Dixerat paulo ante Christus, Sicut misit me vivens Pater, ita et ego mitto vos. Nunc quorsum spectet ac quid sibi velit ista legatio declarat: tantum interposuit quod necesse erat, se illis Spiritum sanctum dare, ne quid ex se ipsis agerent. Hic ergo praecipuus est Evangelii praedicandi finis, ut Deo reconcilientur homines, quod fit gratuita peccatorum venia, quemadmodum et Paulus docet II. Corinth. 5, 18., ubi Evangelium hac ratione appellat ministerium reconciliationis. Multa quidem alia continet Evangelium, sed hoc imprimis agit illic Deus, ut recipiat homines in gratiam peccata non imputando. Quare, si fideles Evangelii ministros praestare volumus, summo studio in hanc partem incumbere decet. Nam in hoc maxime differt a profana philosophia Evangelium, quia hominis salutem in gratuita peccatorum remissione constituit. Nam et hinc fluunt alia Dei beneficia, ut nos illuminet Deus ac regeneret suo Spiritu, ut reformet ad imaginem suam, ut invicta fortitudine contra mundum et Satanam nos armet. Itaque tota pietatis doctrina et spirituale Ecclesiae aedificium fundamento illo nititur, quod Deus nos a peccatis omnibus absolutos gratis sibi adoptat. Caeterum ita mandatum Christus iniungit Apostolis remittendi peccata, ut minime quod suum est in ipsos transferat. Proprium eius est peccata remittere. Hunc honorem, quatenus in ipsum competit, Apostolis non resignat, sed iubet suo nomine remissionem peccatorum testari, ut per eos Deo homines reconciliet. Denique solus ipse proprie loquendo per Apostolos suos peccata remittit. Potest tamen quaeri, quum testes solum vel praecones huius beneficii, non auctores eos constituat, cur tam magnifice extollat eorum potestatem. Respondeo, hoc stabiliendae fidei nostrae fuisse datum. Nihil nostra magis interest, quam ut secure statuere nobis liceat, non venire in memoriam peccata nostra coram Deo. Zacharias in suo Cantico hanc vocat Scientiam salutis (Luc. 1, 77.): ad eam probandam quum Deus utatur hominum testimonio, nunquam acquiescent conscientiae, nisi in eorum persona Deum ipsum loquentem agnoscant. Ideo dicit Paulus (II. Cor. 5, 20.), Hortamur vos ut reconciliemini Deo, tanquam Christo per nos obsecrante. Videmus nunc, cur tam splendido elogio commendet Christus ac ornet ministerium, quod Apostolis iniungit, nempe ut tuto sibi persuadeant fideles, ratum esse quod audiunt de remissis peccatis, nec minoris faciant reconciliationem quae voce hominum offertur, quam si Deus ipse manum e coelo porrigeret. Ac uberrimum huius doctrinae fructum quotidie percipit Ecclesia, dum pastores suos intelligit divinitus ordinatos esse aeternae salutis sponsores, nec peccatorum remissionem, quae apud illos est deposita, procul esse quaerendam. Nec vero propterea vilescere nobis debet incomparabilis hic thesaurus, quia in vasis fictilibus exponitur: sed est cur agamus gratias Deo, qui tanto honore dignatus est homines, ut in testanda peccatorum remissione suam ac Filii sui personam sustineant. Fanaticos autem homines sciamus, dum hanc legationem spernunt, Christi sanguinem pedibus calcare. Rursum plus quam insulsi sunt Papistae, qui locum hunc ad magicas suas absolutiones detorquent: nisi quis peccata sua confessus sit in aurem sacerdotis, nulla secundum eos speranda est remissio. Christus enim peccata voluit per Apostolos remitti, absolvere autem nequeunt nisi causa cognita: ergo confiteri necesse est. Sed ridicula est eorum halluci-

natio, dum summum causae cardinem praetereunt: nempe hoc iuris concessum esse Apostolis ad asserendam Evangelii auctoritatem, cuius illis commissa erat praedicatio. Neque enim confessionarios hic instituit Christus, qui occultis susurris examen de singulis peccatis habeant, sed vocales Evangelii sui praecones, qui gratiam expiationis per Christum partae piorum cordibus obsignent. Quare tenendus est modus remittendi peccata, ut sciamus quaenam sit ista, quae Apostolis data est, potestas. *Quorum retinueritis.* Hoc secundum membrum addit Christus ad terrendos Evangelii sui contemptores, ut sciant, non impune cessuram sibi esse hanc superbiam. Ergo sicuti Apostolis iniuncta est salutis et vitae aeternae legatio, ita rursum armati fuerunt vindicta adversus omnes impios, qui oblatam sibi salutem respuunt, ut docet Paulus II. Corinth. 10, 6. Caeterum ordine posterius est, quia priore loco ostendi oportuit verum et genuinum Evangelii praedicandi finem. Quod Deo reconciliamur, hoc Evangelii proprium est: accidentale vero, quod morti aeternae addicuntur increduli. Qua ratione Paulus, dum illam cuius nuper memini vindictam denuntiat incredulis, mox subiicit, Postquam impleta fuerit vestra obedientia. Significat enim proprium esse Evangelii, ut invitet omnes ad salutem: adventicium autem esse, ut interitum quibusdam afferat. Notandum tamen est, quisquis Evangelii vocem audit, nisi peccatorum remissionem illic sibi promissam amplectitur, reatu et aeterna damnatione obstringi. Nam sicut Dei filiis odor est vivificus, ita iis qui pereunt odor est mortis in mortem, non quod necessaria sit damnandis reprobis Evangelii praedicatio, quum natura perditi simus omnes, et praeter haereditariam maledictionem novas mortis causas sibi quisque accersat, sed quia multo graviorem poenam meretur eorum contumacia, qui scientes et volentes filium Dei spernunt.

24. Thomas autem unus ex duodecim, qui vocabatur Didymus, non erat cum illis, quando venit Iesus. 25. Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum. Ipse autem dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium (vel, locum) clavorum, et misero digitum meum in vestigium clavorum, manumque meam misero in latus eius, non credam. 26. Post dies autem octo, rursus erant intus discipuli eius, et Thomas cum ipsis. Venit ergo Iesus, quum ianuae essent clausae, et stetit in medio, et dixit, Pax vobis. 27. Deinde dicit Thomae, Infer digitum tuum huc, et vide manus meas: et infer manum tuam, et mitte in latus meum: et ne sis infidelis, sed fidelis. 28. Respondit Thomas, et dixit ei, Dominus meus, et Deus meus. 29. Dicit ei Iesus, Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati, qui non viderunt, et crediderunt.

24. *Thomas autem.* Hic Thomae incredulitas refertur, ut inde melius confirmetur piorum fides. Non modo tardus ille et difficilis ad credendum fuit, sed etiam contumax. Fecit eius durities, ut se rursus eadem specie videndum atque etiam palpandum Christus praeberet. Hoc modo non illi solum, sed nobis quoque novum adiumen-

tum accessit testandae Christi resurrectioni. Caeterum nobis exemplo est Thomae pervicacia, pravitatem hanc fere omnibus esse ingenitam, ut sponte se ipsos impediant, dum patefactus est ad fidem ingressus.

25. *Nisi videro etc.* Hic notatur fons vitii, quia sapere quisque vult ex proprio sensu nimiumque sibi indulget. Haec vero verba nihil habent affine fidei, sed sensuale est, ut ita loquar, iudicium. Idem omnibus accidit qui sibi addicti sunt, ut verbo Dei locum non relinquant. Nihil interest, locumne clavorum an figuram aut vestigium legas. Fieri enim potest ut librarii τύπον verterint in τόπον, vel e converso: sensus tamen propterea non variat. Ideo liberum sit lectoribus, utrum magis placuerit eligere.

26. *Infer digitum tuum.* De Christi ingressu et salutandi forma, qua usus est, iam semel diximus. Porro quod tam facile Christus Thomae concedit, quod improbe petierat, adeoque ad manus suas palpandas et contrectandum vulnus lateris ultro eum invitat, hinc colligimus, quam sedulo nostrae pariter et illius fidei consuluerit. Nec enim unius Thomae, sed nostri quoque habita fuit ratio, ne quid ad stabiliendam fidem nostram deesset. Mirus autem ac prodigiosus Thomae stupor: simplici Christi aspectu non contentus, manus quoque habere volebat resurrectionis testes. Ita non pertinax solum, sed superbus etiam et in Christum contumeliosus erat. Nunc saltem viso Christo pudore confundi et expavescere debuerat: atqui perinde acsi nullius culpae esset sibi conscius, audacter et intrepide manum suam ingerit. Colligere enim promptum est ex verbis Evangelistae, non prius resipuisse quam tactu ipso convictus esset. Ita scilicet, dum minus honoris quam par sit tribuimus verbo Domini, sensim non cogitantibus obrepit deterior pervicacia, quae illius contemptum secum affert, omnemque eius reverentiam nobis excutit. Quo magis laborandum est in cohibenda ingenii nostri lascivia, ne sibi quisque plus quam fas est in repugnando promittens, quasi exstincto pietatis sensu, fidei ianuam sibi praecludat.

28. ***Dominus meus, et Deus meus.*** Sero tandem expergiscitur Thomas, et quemadmodum solent qui ex alienatione mentis ad se ipsos redeunt, prae admiratione exclamat, Dominus meus, et Deus meus. Nam abrupta oratio plus habet vehementiae. Nec dubium est, quin pudore compulsus eruperit in hanc vocem, qua suam socordiam damnaret. Ad haec tam subita acclamatio fidem non prorsus in eo fuisse exstinctam demonstrat, quamvis suffocata esset. Non enim Christi divinitatem in eius latere vel manibus attrectat, sed ex signis illis multo plus colligit quam ostendant. Unde hoc, nisi quia repente ex oblivione et veterno ad se ipsum redit? Ergo verum esse apparet quod iam dixi, fidem quae abolita videbatur latuisse velut obrutam in eius corde. Idem et multis interdum contingit: nam ad tempus quasi abiecto Dei timore lasciviunt, ut nulla iam appareat in illis fides, simulac vero aliqua Dei ferula castigati sunt, subacta carnis ferocia redeunt ad sanam mentem. Certe morbus per se ad docendam pietatem non sufficeret. Unde colligimus, purgatis impedimentis emergere bonum semen quod iacebat oppressum. Cuius rei insigne exstitit exemplum in Davide: nam libidinis suae compos videmus quam secure exsultet. Nemo non putasset deletam eo tempore fidem ex eius animo fuisse. Atqui brevi Prophetae admonitione tam subito in viam revocatur, ut colligere promptum sit, igniculum aliquem,

licet demersus esset, stetisse tamen in eius animo, qui mox in flammam erumperet. Quantum ad homines spectat, perinde rei sunt, acsi et fide et omni Spiritus sancti gratia se abdicassent. Sed fit immensa Dei bonitate, ne electi in tantum alienationis praecipitium ruant: quare sollicite cavendum est, ne a fide excidamus. Statuendum tamen est, Deum occulto freno electos suos retinere, ne exitialiter cadant, et miraculo fovere semper in eorum cordibus qualescunque fidei scintillas, quas novo Spiritus sui afflatu suo postea tempore accendat. Caeterum duo sunt huius confessionis membra. Fatetur Thomas Christum esse Dominum suum: deinde altius conscendit ac Deum quoque nominat. Scimus quo sensu tribuat Christo Scriptura *Domini* nomen: quia scilicet constitutus est a Patre summus moderator, qui imperio suo omnia contineat, coram quo flectatur omne genu, qui denique sit Patris vicarius in mundo gubernando. Ita proprie Domini nomen in eum competit, quatenus Mediator est in carne manifestatus et caput Ecclesiae. Sed Thomas, ex quo Dominum agnovit, statim evehitur ad aeternam eius divinitatem: et merito. Nam ideo ad nos descendit Christus, et primum quidem exinanitus est, deinde collocatus ad Patris dexteram coeli terraeque dominium obtinuit, ut nos ad divinam suam et Patris gloriam attolleret. Quare ut fides nostra ad aeternam Christi divinitatem perveniat, initium fieri oportet ab ea notitia, quae propior est et magis facilis. Ita vere a quibusdam dictum est, a Christo homine nos deduci ad Christum Deum, quia sic gradatim proficit fides nostra, ut Christum in terra apprehendens, natum in stabulo, suspensum in cruce, ad gloriam resurrectionis transeat, ac inde tandem ad aeternam eius vitam et potentiam, in qua refulget divina eius maiestas. Interea sic habendum est, non posse Christum rite a nobis Dominum cognosci, quin mox succedat divinitatis eius cognitio. Nec vero dubium est, quin haec communis piorum omnium debeat esse confessio, quam videmus a Christo probari. Nunquam certe passus fuisset, honorem Patri ereptum falso et temere in se transferri. Atqui manifeste ratum habet quod dictum fuit a Thoma. Quare unus hic locus ad refellendam Arii insaniam abunde sufficit: neque enim duos imaginari deos fas est. Adde quod simul hic exprimitur personae unitas in Christo, quum idem et Deus et Dominus vocatur. Emphatice etiam *suum* bis appellat, ut declaret ex vivo et serio fidei sensu se loqui.

29. *Quia vidisti me, Thoma.* Nihil in Thoma reprehendit Christus, nisi quod adeo fuerit tardus ad credendum, ut violenter trahi ad fidem necesse fuerit sensuum experimentis: quod prorsus abhorret a fidei natura. Si quis obiiciat nihil minus congruere, quam ut fides dicatur concepta ex tactu et aspectu persuasio, solutio facilis est ex his, quae iam prius dixi. Neque enim solo tactu vel aspectu simpliciter adductus est Thomas, ut Christum esse Deum suum crederet, sed expergefactus in memoriam revocavit, quae prius fere effluxerat, doctrinam. Neque enim ex nudis rerum experimentis manare fides potest, sed necesse est ut originem habeat a verbo Dei. Thomam ergo ideo obiurgat Christus, quod verbo suo minus habuerit honoris quam debebat, et fidem, quae nascitur ex auditu et prorsus in verbum intenta esse debet, ad alios sensus alligaverit. *Beati qui non viderunt et crediderunt.* Hic fidem eo nomine com-

mendat Christus, quod in simplici verbo acquiescens a sensu et ratione carnis minime pendet. Brevi ergo definitione vim et naturam fidei complectitur: nempe quod non subsistit in praesenti aspectu, sed penetrat usque ad coelos, ut credat quae sunt abscondita ab humano sensu. Et certe hoc dandum est honoris Deo, ut nobis αὐτόπιστος sit eius veritas. Habet quidem suum aspectum fides, sed qui in mundo et terrenis obiectis minime subsistit. Qua ratione dicitur rerum invisibilium vel non apparentium demonstratio (Hebr. 11, 1.). Paulus autem eam aspectui opponens (II. Cor. 5, 7.) significat, non haerere in considerando praesentium rerum statu, nec circumspicere ad ea quae in mundo apparent, sed ab ore Dei pendere, et verbo Dei fretam superare totum mundum, ut suam ancoram in coelo figat. Summa est, non esse rectam fidem, nisi quae in verbo Dei fundata ad invisibile Dei regnum consurgit, ut superior sit omni humana apprehensione. Si quis obiiciat, hanc Christi sententiam cum altera pugnare, ubi pronuntiat beatos esse oculos qui ipsum praesentem cernunt (Matth. 13, 16.), respondeo, non de corporali tantum aspectu Christum illic loqui, ut hoc loco, sed de revelatione, quae piis omnibus communis est, ex quo ipse mundo Redemptor apparuit. Apostolos cum sanctis Regibus et Prophetis comparat, qui sub obscuris Legis Mosaicae umbris detenti fuerant. Nunc potiorem fidelium sortem esse dicit, quia plenior lux illis affulgeat, imo quia exhibita sit illis figurarum substantia et veritas. Christum tunc oculis carnis cernebant multi impii, qui tamen nihilo propterea beatiores erant: nos vero, qui Christum nunquam oculis aspeximus, beatitudine ista fruimur quam Christus commendat. Unde sequitur, beatos vocari oculos, qui spiritualiter quod in eo coeleste est ac divinum considerant. Nam hodie non secus intuemur Christum in Evangelio, acsi praesentem se nobis sisteret. Quo sensu dicit Paulus ad Galatas (3, 1.), crucifigi eum ante oculos nostros. Quare, si cupimus in Christo videre quod nos felices ac beatos reddat, discamus credere non videndo. His Christi verbis respondet quod habetur I. Petr. 1, 8., ubi laudantur fideles, qui Christum diligunt quem non viderunt, et exsultant gaudio inenarrabili, quamvis eum non aspiciant. Quod autem Papistae haec verba torquent ad suam transsubstantiationem probandam, plus quam frivolum est. Ut beati simus, credere nos iubent Christum esse in specie panis. Sed nihil minus fuisse Christo propositum scimus, quam ut fidem subiiceret hominum commentis: quae si minimum transiliat ultra verbi metas, desinit iam esse fides. Si credere promiscue oportet quae non videntur, quicquid prodigiorum fingere hominibus placuerit, quicquid fabularum effutire, fidem nostram habebit obstrictam. Ergo ut locum habeat haec Christi sententia, imprimis probandum est ex verbo Dei id de quo ambigitur. Verbum quidem pro sua transsubstantiatione afferunt, sed quod probe expositum nihil eorum delirio suffragatur.

30. Multa quidem etiam alia signa fecit Iesus coram discipulis suis, quae non sunt scripta in libro hoc. 31. Haec autem scripta sunt, ut credatis quod Iesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ipsius.

30. *Multa quidem.* Nisi addita fuisset ista occupatio, putassent lectores, nullum ex miraculis, quae Christus edidit, a Ioanne fuisse omissum, seque hic plenam habere et integram omnium historiam. Primum ergo testatur Ioannes, quaedam tantum ex multis se scripsisse: non quod alia memoratu indigna fuerint, sed quia haec ad fidem aedificandam satis erant. Neque tamen inde sequitur, frustra fuisse edita, quia illi saeculo proderant. Deinde, etiamsi hodie nobis ignotae sint eorum species, pro nihilo tamen minime ducendum est, quod tenemus ingenti miraculorum copia obsignatum fuisse Evangelium.

31. *Haec autem scripta sunt, ut credatis.* His verbis significat, scriptis se mandasse quod nobis satisfacere deberet, quia abunde sufficiat ad fidei nostrae confirmationem. Vanae enim hominum curiositati occurrere voluit, quae inexplebilis est et nimis licenter sibi indulget. Porro Ioannem non latebat, quid alii etiam Evangelistae scripsissent. Quum autem nihil minus illi fuisset propositum quam abolere eorum scripta, procul dubio eorum narrationem a sua non separat. Videtur tamen absurdum esse, fidem in miraculis fundari, quam Dei promissionibus et verbo penitus addictam esse oportet. Respondeo, non alium hic usum dari miraculis, quam ut fidei adminicula sint ac fulturae. Valent enim ad praeparandas hominum mentes, quo plus reverentiae deferant verbo Dei. Scimus enim quam frigida sit et tarda nostra attentio, nisi aliunde stimulemur. Deinde non parum auctoritatis accedit receptae iam doctrinae, quum eius fulciendae causa potentem manum suam e coelo exserit: quemadmodum dicit Marcus (16, 20.), docuisse Apostolos Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis. Ergo quamvis proprie fides in verbum Dei recumbat, et ad verbum respiciat tanquam ad unicum suum scopum, non tamen vana est accessio ex miraculis, modo ipsa quoque ad verbum referantur eoque fidem dirigant. Cur miracula vocentur signa, alibi diximus: nempe quod illis Dominus ad considerandam suam virtutem excitat, dum aliquid novum et insolitum ostendit. *Quod Iesus est Christus.* Christum intelligit, qualis in Lege et Prophetis fuerat promissus, nempe Mediator Dei et hominum, summus Patris legatus, unicus mundi instaurator, et auctor perfectae felicitatis. Neque enim nudum et inanem titulum arripuit Ioannes, quo Filium Dei ornaret, sed complexus est sub Christi nomine, quaecunque illi officia Prophetae assignant. Ideo considerandus est nobis, qualis illic describitur. Quo melius patet quod nuper dictum fuit, fidem in miraculis non haerere, sed recta deduci ad verbum. Perinde est enim acsi dixisset Ioannes, miraculis comprobatum esse quod olim Prophetae verbo docuerant. Et sane videmus Evangelistas ipsos non simpliciter insistere recitandis miraculis, sed magis in doctrina occupari, quia per se miracula nihil nisi confusam admirationem parerent. Quare sensus verborum est, scripta haec esse ut credamus, quatenus signis adiuvari potest fides. Addit *Filius Dei*, quia ex communi hominum ordine nemo repertus fuisset ad res tantas peragendas idoneus, nempe ad Patrem nobis placandum, ad expianda mundi peccata, ad mortem abolendam, ad diruendum Satanae regnum, ad veram iustitiam et salutem nobis afferendam. Caeterum, quum *Filii* nomen unice in Christum competat, sequitur non adoptione esse Filium, sed natura. Quare in hoc nomine continetur

aeterna Christi divinitas. Et certe qui Christum in tam luculentis documentis, quae in Evangelio exstant, Deum non agnoscit, quia coecutit in plena luce, ne solis quidem ac terrae intuitu dignus est. *Ut credentes vitam habeatis.* Hic quoque fidei effectus additus est ad cohibendam hominum cupiditatem, ne plura scire appetant quam quae sufficiunt ad vitam obtinendam. Quaenam enim ista esset improbitas, non contentum esse aeterna salute ac velle transilire regni coelestis metas? Caeterum hic praecipuum doctrinae suae caput repetit Ioannes, fide nos vitam aeternam consequi, quia extra Christum mortui sola eius gratia in vitam restituimur. Qua de re satis multa diximus supra capite tertio et quinto. Quod *Christi nomen* potius dixit quam *Christum*, huius loquutionis ratio exposita fuit primo capite ad v. 12. Eo se referat lector, si videbitur, ne saepius eadem iterando molestus sim.

CAPUT XXI.

1. Postea manifestavit se iterum Iesus discipulis ad mare Tiberiadis: manifestavit autem sic. 2. Erant simul Simon Petrus et Thomas, qui dicitur Didymus, et Nathanael, qui erat a Cana Galilaeae, et filii Zebedaei, et alii ex discipulis eius duo. 3. Dicit eis Simon Petrus, Vado piscatum: dicunt ei, Venimus et nos tecum. Exierunt et ascenderunt in navem statim, et illa nocte nihil ceperunt. 4. Mane autem iam facto stetit Iesus in litore: non tamen cognoverunt discipuli, quod Iesus esset. 5. Dicit eis Iesus, Pueri, num quid obsonii habetis? Responderunt ei, Non. 6. At ille dixit eis, Mittite in dexteram navigii partem rete, et invenietis. Miserunt ergo, et iam non valebant illud trahere prae multitudine piscium. 7. Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset, tunica succinxit se (erat enim nudus), et misit se in mare. 8. Alii autem discipuli navigiolo venerunt, (non enim longe aberant a terra, sed circiter cubitis ducentis), trahentes rete piscium. 9. Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, et piscem superpositum, et panem. 10. Dicit eis Iesus, Afferte de piscibus, quos prendistis nunc. 11. Ascendit Simon Petrus, et traxit rete in terram, plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus: et quum tot essent, non est scissum rete. 12. Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Et nemo discipulorum audebat interrogare eum, Tu quis es,

quum scirent quod Dominus esset. 13. Venit itaque Iesus, et accipit panem, et dat eis, et piscem similiter. 14. Hac iam tertia vice manifestatus est Iesus discipulis suis, postquam resurrexerat a mortuis.

1. *Postea manifestavit.* Incumbit adhuc Evangelista in Christi resurrectionem probandam, ac narrat septem eum discipulis apparuisse: inter quos Thomam numerat, non tam honoris causa, quam quod eius testimonio citius credendum est, quo magis obstinata fuit eius incredulitas. Est autem satis prolixus Evangelista, quia circumstantias omnes diligenter colligit, quae ad certitudinem historiae faciunt. Lacum Tiberiadis more hebraico mare vocari, alibi diximus.

3. *Vado piscatum.* Quod operam piscationi dabat Petrus, non debet videri alienum eius officio. Flatu ordinatus fuerat Apostolus, ut nuper visum est: sed tantisper cessabat, dum indueretur nova virtute. Nondum enim ad exercendum docendi munus prodire iussus fuerat, sed tantum admonitus de futura vocatione, ut ipse et reliqui intelligerent, non frustra se ab initio fuisse electos. Interea agunt quod solebant, et quod privatos homines decebat. Paulus quidem in medio praedicationis cursu victum manibus quaerebat, sed diversa fuit illa ratio: sic enim partiebatur tempus, ne labores manuarii eum a docendo abstraherent. Petrus autem et eius comites, quia ab omni publica functione otium est, libere se totos piscationi impendunt. *Illa nocte nihil ceperunt.* Tota nocte passus est Deus, frustra eos satagere ad illustrandam miraculi fidem. Nam si quid cepissent, non ita clare in continuo successu innotuisset Christi virtus, sed dum tota nocte frustrati subito ingenti captura potiuntur, iusta illis datur occasio agnoscendae Domini gratiae. Eodem etiam modo fideles saepe exercet Deus, quo suam illis benedictionem commendet. Si prospere semper succederet, quoties labori manum admovemus, nemo fere Dei benedictioni acceptum ferret, quod haberet operae suae pretium, iactarent omnes suam industriam et manus suas oscularentur. Sed ubi interdum nullo profectu se fatigant ac macerant, si quis postea melior fructus contingit, coguntur aliquid extraordinarium agnoscere. Ita fit ut laudem prosperi successus Dei gratiae tribuere incipiant.

6. *Mittite in dexteram partem.* Non imperat Christus pro iure ac potestate Magistri ac Domini, sed consulit ut unus quispiam e populo. Discipuli autem consilii inopes homini quamvis ignoto facile obtemperant. Si ante primum iactum tale aliquid audissent, non fuissent tam prompti ad parendum. Quod ideo moneo, ne quis miretur ita fuisse morigeros, quum iam longa et irrita fatigatione essent domiti. Quanquam non vulgare hoc fuit tolerantiae documentum, quod laborem, in quo se infeliciter exercuerant tota nocte, post exortam diei lucem continuant. Et certe ut Dei benedictioni locus detur, constanter exspectanda est: nihil enim magis praeposterum, quam manum statim ab opera retrahere nisi fructuosa appareat. Serio laborasse discipulos, testis est Petri nuditas. Atqui non detrectant periculum facere novi iactus, ne quam occasionem negligant. Quod tamen obsequuntur Christi praecepto, fidei ascribi non potest: audiunt enim tanquam ignotum hominem. Nunc si nobis molesta est nostra vocatio, quia videtur esse sterilis labor quem suscipimus, ubi tamen

nos Dominus ad pergendi constantiam hortatur, colligere animos decet: non deerit tandem felix eventus, sed opportuno tempore.

7. *Dicit ergo discipulus ille.* Suo exemplo docet Evangelista, quoties nobis praeter spem bene succedit, tollendas esse ad Deum mentes: quia venire protinus in mentem debet, ex eius fluxisse gratia beneficium hoc, qui bonorum omnium auctor est. Pia ista divinae gratiae agnitio, quae Ioannis animo insidebat, eum ad Christi quoque notitiam deduxit. Neque enim Christum oculis cognoscit, sed quia persuasus est divinitus oblatam esse piscium copiam, colligit Christum esse, a quo directae fuerant ipsorum manus. Sed quemadmodum in Ioanne prior est fides, ita mox Petrus eum ardore superat, quando posthabita ratione periculi in lacum se proiicit. Sequuntur alii navigio. Perveniunt quidem omnes tandem ad Christum, sed Petrum singularis ardor prae aliis rapit. Caeterum ambulandone an natando traiecerit ad ripam, dubium est. Hoc tenere sufficiat, quod relicto navigio iter arripuerit, non fuisse praecipitem temeritatis impetum, sed pro zeli sui mensura ante alios progressum esse. *Non valebant illud trahere.* Primum in tam copiosa piscium captura Christus suae virtutis specimen edidit: alterum vero, dum occulta sua virtute integrum rete servavit, quod alias scindi ac disrumpi necesse erat. Iam accedunt aliae circumstantiae, quod carbones in ripa accensos repeperiunt discipuli, quod assunt pisces, quod expositus est illic etiam panis. Quantum ad piscium numerum spectat, non est sublime aliquod in eo quaerendum mysterium. Argute Augustinus ex repetitis numeris, Legem inde et Evangelium conflat. Verum si quis propius expendat, reperiet puerilem esse lusum.

10. *Afferte de piscibus.* Tametsi momento impletum fuerat rete citra magnum eorum laborem, capturam tamen illis Christus assignat. Sic panem vocamus nostrum, quem petentes nobis dari fatemur ex Dei benedictione provenire.

12. *Nemo discipulorum audebat.* Quaeri potest, quid illis obstiterit, pudorne ex reverentia an aliud quippiam. Atqui si videbat Christus eos ambigere, debuit ut saepe alias occurrere eorum dubitationi. Respondeo, non aliam fuisse pudoris causam, nisi quia satis constabat esse Christum. Sciscitari enim solemus de rebus dubiis et obscuris. Significat ergo Evangelista, non interrogasse discipulos Christus, quod veriti fuerint illi iniuriam facere: adeo se clare conspicuis signis patefecerat.

14. *Hac iam tertia vice.* Numerus ternarius ad temporis distantiam refertur. Plus septies iam apparuerat Christus: sed quicquid uno die gestum fuerat, sub manifestatione una complecitur. Significat ergo, per intervalla visum esse Christum discipulis, ut fidem suae resurrectionis faceret.

15. Quum ergo pransi essent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon Ioannis, diligis me plus, quam hi? Dicit ei, Etiam, Domine, tu scis, quod amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos. 16. Dicit ei rursus secundo, Simon Ioannis, diligis me? Ait illi, Etiam, Domine, tu scis, quod amem te. Dicit ei, Pasce oves meas. 17. Dicit ei tertio, Simon Ioannis, amas me?

Indoluit Petrus, quod dixisset sibi tertio, Amas me? Dixitque ei, Domine, tu omnia nosti, tu scis, quod amen te. Dicit ei Iesus, Pasce oves meas. 18. Amen, amen dico tibi, quum esses iunior, cingebas te, et ambulabas, quo volebas: quum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet, quo non vis (II. Petr. 1, 14.). 19. Hoc autem dixit, significans, qua morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.

15. *Quum ergo pransi essent.* Iam narrat Evangelista, quomodo Petrus in eum honoris gradum, unde exciderat, restitutus fuerit. Perfida certe illa Christi abnegatio, de qua audivimus, illum Apostolatu indignum reddiderat: quomodo enim esset idoneus fidei magister, qui turpiter ab ea defecerat? Creatus fuerat Apostolus, nempe cum Iuda. Ex quo autem loci sui desertor fuerat, simul etiam privatus erat honore Apostolatus. Ergo nunc illi tam libertas docendi quam auctoritas restituitur, quarum utramque amiserat sua culpa. Ac ne quid illi obstaret defectionis infamia, eius memoriam abstergit Christus ac delet. Talis in integrum restitutio et Petro et eius auditoribus necessaria fuit: illi quidem, quo magis strenue munus suum obiret, vocationis iterum sibi iniunctae certus: his vero, ne macula in homine haerens occasio esset spernendi Evangelii. Hodie quoque nostra plurimum interest, Petrum ad nos prodire tanquam novum hominem, cuius abolitum sit dedecus quod obstare posset eius dignitati. *Simon Ioannis amas me?* His verbis significat Christus, neminem posse fideliter servire Ecclesiae, et operam suam impendere gregi pascendo, nisi altius respiciat quam ad homines. Principio munus pascendi per se laboriosum est ac molestum, quando scilicet nihil difficilius est, quam homines continere sub Dei iugo, quorum multi infirmi sunt, alii leves et protervi, alii tardi et segnes, alii duri et parum dociles. Iam Satan quascunque potest offensiones ingerit, quibus frangat boni pastoris animum vel debilitet. Huc accedit multorum ingratitudo et aliae taedii causae. Nunquam ergo in hoc officio constanter perget, nisi in cuius corde sic regnabit amor Christi, ut sui oblitus totumque se illi addicens impedimenta omnia superet. Ita se affectum fuisse declarat Paulus (II. Cor. 5, 14.), quum dicit, Caritas Christi constringit nos hoc reputantes, quod, si unus mortuus est pro omnibus, omnes simul convenit esse mortuos. Quamvis enim amorem intelligat, quo nos complexus est Christus, et cuius morte sua specimen praebuit, adiungit tamen mutuum affectum, qui ex tanti beneficii sensu nascitur. Rursum vero alibi improbos et falsos doctores, qui Ecclesiam turbant, hac nota insignit, quod non diligant Dominum Iesum (I. Cor. 16, 22.). Meminerint ergo qui ad regendam Ecclesiam vocantur, si munus suum rite probeque exsequi cupiunt, initium sibi esse faciendum a Christi amore. Interim luculente testatur Christus, quanti faciat salutem nostram, dum ita singulariter pastoribus eam commendat. Atque hoc sibi documentum fore asserit, quantopere ab illis ametur, si eam sollicite curent. Nihil certe efficacius potuit dici ad animandos Evangelii ministros, quam dum audiunt nullum Christo gratius officium esse, quam quod pascendo eius

gregi impenditur. Piis autem omnibus non vulgaris inde haurienda est consolatio, dum se Filio Dei tam caros esse ac pretiosos audiunt, ut eos quasi in locum suum subroget. Sed eadem doctrina non parum terroris incutere debet falsis doctoribus, qui Ecclesiae regimen pervertunt, quia non leves Christo poenas daturi sunt, qui se ab illis violari pronuntiat. *Pasce agnos.* Verbum pascendi Scriptura metaphorice ad quodvis regimen accommodat. Hic autem quia de spirituali Ecclesiae gubernatione agitur, operae pretium est notare, quibus partibus constet officium Pastoris. Neque enim hic nobis otiosa aliqua pingitur dignitas, nec Christus homini mortali imperium aliquod defert, quod confuse exerceat pro sua libidine. Vidimus autem supra capite decimo, Christum proprie unicum esse Ecclesiae Pastorem. Vidimus etiam cur nomen hoc sibi sumat, nempe quia salutis doctrina regat oves suas adeoque pascat, quia ille demum verus est animae cibus. Iam vero quia hominum opera utitur ad praedicandam doctrinam, nomen quoque suum ad eos transfert, vel saltem cum illis communicat. Legitimi ergo demum pastores coram Deo censentur, qui sub Christo capite Ecclesiae praesunt per verbi ministerium: unde colligere promptum est, quid oneris imponat Christus Petro, et qua lege eum gregi suo praeficiat. Quo satis dilucide refellitur Romanensium improbitas, qui locum hunc detorquent ad stabiliendam Papatus sui tyrannidem. Petro, inquiunt, prae aliis dictum est, Pasce oves meas. Cur illi potius dictum sit quam reliquis, iam ante exposuimus, nempe ut purus omni sinistra nota liber esset ad praedicandum Evangelium: et ideo ter eum Pastorem constituit Christus, ut tres abnegationes, quibus sibi Petrus aeternum probrum contraxerat, abolitae eius Apostolatum non impediant, quemadmodum prudenter observant Chrysostomus, Augustinus et Cyrillus et plerique alii. Caeterum nihil Petro datum est his verbis, quod non omnibus Evangelii ministris perinde sit commune. Frustra ergo Papistae ideo contendunt esse primarium, quia specialiter unus vocetur. Atque ut demus fuisse privatim illi aliquid honoris delatum, unde quaeso evincent locatum fuisse in primatu? Fuerit sane praecipuus inter Apostolos, an inde protinus sequetur, fuisse universalem totius orbis Episcopum? Adde quod quicquid accepit Petrus, nihilo ad Papam magis pertinet quam ad Mahometum. Quo enim iure pro haerede Petri se venditat? Deinde, quis illi sanus concedet, hic ius aliquod haereditarium a Christo positum esse? Successor tamen vult haberi: utinam quidem esset. Nemo nostrum illi repugnat, quin et diligat Christum, et curam suscipiat pascendi eius gregis: sed neglecto Christi amore et reiecto pascendi officio successionem iactare, nimis absurdum est, nec minus stultum. Quemadmodum autem Christus, docendi provinciam Petro mandans, solium idolo vel animarum carnifici erigere noluit, ex quo Ecclesiam misere opprimeret, ita breviter admonuit, quale probet Ecclesiae suae regimen. Sic larva detrahitur cornutis omnibus Episcopis, qui sola theatrica pompa et inani titulo contenti ius episcopale sibi arrogant.

16. *Pasce oves meas.* Non omnes promiscue Christus pascendos tam Petro quam aliis committit, sed tantum agnos suos vel oves. Alibi autem definit, quosnam reputet in suo grege. Oves, inquit, meae vocem meam audiunt, et sequuntur me: vocem alieni non audiunt. Danda quidem est opera probis doctoribus, ut omnes colligant ad Christum: et quia discernere nequeunt inter oves ac feras bestias,

tentandum est modis omnibus an mansuefacere possint, qui lupis similes sunt magis quam ovibus. Sed postquam omnia conati fuerint, nonnisi electis ovibus proderit labor. Inde enim docilitas et fides, quod Pater coelestis Filio tradit in obsequium, quos ante conditum mundum elegit. Caeterum admonet hic locus, nullos posse in salutem Evangelii doctrina pasci nisi mansuetos ac dociles: neque enim frustra Christus discipulos suos agnis et ovibus comparat, sed simul notandum est Dei Spiritu cicurari, qui natura ursi aut leones erant.

17. *Indoluit Petrus.* Procul dubio non sensit Petrus, quorsum tenderet Christus idem toties rogando. Putat igitur oblique se insimulari, quasi non responderit ex animo. Sed iam ostendimus non fuisse supervacuam repetitionem. Deinde nondum satis expertus erat Petrus, quam penitus oporteat Christi amorem eorum animis infixum esse, quibus vincendae sunt innumerae difficultates. Postea longo usu didicit, non frustra tale examen esse habitum. Porro in eius persona docentur, qui subituri sunt regendae Ecclesiae curam, non leviter tantum se excutere, sed altius examinare, quo zelo praediti sint, ne in medio cursu resiliant aut deficiant. Docemur etiam omnes, placide et aequis animis ferendum esse, si quando nos Dominus rigidius examinet, quia iustas habet eius rei causas, quae nobis plerumque sunt ignotae.

18. *Amen, amen dico tibi.* Postquam hortatus est Christus Petrum ad pascendas oves, eundum quoque armat ad obeundam quae instabat militiam. Ita non modo exigit ab eo fidem ac diligentiam, sed invictum animum in periculis et constantiam in toleranda cruce. Deinde ad mortem obeundam, ubi opus fuerit, paratum esse iubet. Etsi autem non aequalis est pastorum omnium conditio, convenit tamen admonitio haec omnibus aliqua ex parte. Parcit Dominus multis et ab eorum sanguine abstinet, hoc uno contentus, quod dum vivunt bona fide se totos illi consecrant. Sed quia novas subinde pugnas et multiplices movet Satan, necesse est ad mortem paratos esse, quicunque pascendi munus suscipiunt: ut certe illis negotium est non solum cum ovibus, sed etiam cum lupis. Quod ad Petrum spectat, voluit eum Christus de exitu suo praemonitum, ut assidue meditaretur, sanciendam esse demum proprio sanguine doctrinam, cuius erat minister. Quanquam videtur Christus in his verbis non eius tantum habuisse respectum, sed martyris elogio apud alios ornasse: acsi dixisset, fore longe alium athletam quam se praestiterat. *Quum esses iunior.* Videtur senectus quieti et otio esse destinata: quare vacatio senibus dari solet ab oneribus publicis, et milites fiunt emeriti. Poterat ergo Petrus sibi in illa aetate promittere tranquillum vitae statum. Contra pronuntiat Christus inversum iri naturae ordinem, ut qui suo arbitrio iuvenis vixerat senex alieno regatur, et quidem violentum imperium ferat. Caeterum in Petro insigne habemus communis nostrae sortis speculum. Multis commoda est ac iucunda vitae ratio, antequam a Christo vocentur: simulac nomen illi dederunt ac recepti sunt in discipulos, vel saltem aliquanto post tempore trahuntur ad graves pugnas, ad tumultuosam vitam, ad ingentia pericula, interdum ad ipsam quoque mortem. Haec conditio, tametsi dura est, non tamen aegre ferenda. Interea sic temperat Dominus crucem, qua vult servos suos experiri, ut illis tantisper indulgeat, dum maturuerit eorum virtus. Neque enim ignota

est illi eorum infirmitas, ultra cuius modum eos non urget. Sic Petro ignovit, quamdiu tenerum adhuc atque imbellem esse ipsum videbat. Discamus ergo, nos illi ad extremum usque spiritum offerre, modo robur suppeditet. Qua in re foeda multorum ingratitudo apparet. Nam quo mitius nobiscum agit Dominus, eo magis assuescimus ad perpetuam mollitiem. Ita vix centesimus quisque reperitur qui non obstrepat, si post longam indulgentiam durius tractetur. Atqui potius reputanda erat Dei humanitas, quod nobis ad tempus parcit. Ita dicit Christus (Matth. 9, 15.), se quamdiu in terris versatus est discipulos suos hilariter habuisse, acsi nuptiis interessent, quos postea manebant ieiunia et lacrymae. *Alius te cinget.* Multi genus mortis notari putant, quod extensis brachiis suspensus fuerit. Verum ego simpliciter cingendi verbo comprehendi interpretor externas omnes actiones, quibus se et vitam suam homo componit. *Cingebas te.* Hoc est, induebas prout libitum erat: posthac autem tolletur haec formandi habitus libertas. Porro quo supplicii genere affectus fuerit Petrus, nescire praestat quam dubiis fabulis habere fidem. *Ducet, quo non vis.* Sensus est, Petrum non suo fato, sed vi et gladio moriturum. Sed videtur absurdum, quod Christus mortem eius voluntariam fore negat. Nam ut nulla constantia, sic nulla martyrii laus, ubi quis ad mortem invitus rapitur. Verum hoc ad dissidium carnis et spiritus, quod sentiunt in se fideles, referri debet: nunquam enim tam libero solutoque affectu obsequimur Deo, quin mundus et caro velut funiculis quibusdam in contrarium nos retrahant. Unde illa Pauli querimonia, Non quod volo bonum, hoc facio etc. Praeterea notandum est, naturaliter omnibus insitum esse mortis horrorem, quia naturae repugnat, velle dissolvi. Itaque Christus, etsi toto corde compositus erat ad parendum Deo, mortem tamen deprecatur. Adde quod Petro formidabiles erant cruciatus ex hominum saevitia: quare nihil mirum si mortem aliquatenus refugerit. Sed in eo clarius probabit, quam Deo obedientiam praestabat, quod mortem quam per se libenter fugisset sponte tamen obiit, quia sciebat ita placere Deo: neque enim ulla fuisset patientia absque animi passione. Atque haec cognitu valde utilis est doctrina. Nam et nos ad preces sollicitat, quia nunquam absque singulari Dei auxilio vincere possemus mortis timorem, ideoque nihil restat, nisi ut suppliciter nos offeramus illi regendos. Deinde valet ad sublevandas mentes nostras, ne prorsus concidant, si quando trepidare in persequutionibus contigerit. Qui martyres nullo fuisse tactos metu fingunt, desperationis materiam sumunt ex proprio metu. Atqui non est quod a sequendo illorum exemplo nos deterreat nostra infirmitas, cui similem experti sunt, ut non possent nisi secum pugnando de hostibus veritatis triumphum agere.

19. *Significans, qua morte etc.* Magnum habet pondus haec periphrasis. Etsi enim scopum hunc piis omnibus propositum esse decet, ut Deum tam vita quam morte sua glorificent, voluit tamen Ioannes peculiari elogio ornare eorum mortem, qui sanguine suo Evangelium Christi obsignant nomenque illustrant, sicuti Paulus docet ad Philippenses 1, 19. Iam vero nostrum est, quem mors Petri fructum protulit, colligere. Nam ignaviae nostrae culpa est, nisi inde confirmatur fides nostra et eodem etiam tendimus, ut per nos illustretur Dei gloria. Hunc finem si considerassent Papistae in morte martyrum, nunquam illis sacrilegum illud et detestabile commentum venis-

set in mentem, valere ad iram Dei placandam pretiumque pro peccatis solvendum. *Et quum hoc dixisset.* Hic exponit Christus, quorsum illa violentae mortis praedictio spectaret, nempe ut se Petrus ad tolerantiam comparet. Quando, inquit, mors tibi subeunda est meo exemplo, sequere ducem tuum. Caeterum, quo libentius Deo ad crucem vocanti Petrus obtemperet, ducem se Christus proponit. Neque enim generalis est exhortatio, qua eum ad sui imitationem invitet, sed tantum agit de specie mortis. Hoc autem unum quicquid acerbitatis in morte est non parum mitigat, dum se ante oculos nostros offert Filius Dei cum beata sua resurrectione, quae triumphus est noster contra mortem.

20. Conversus autem Petrus videt discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem: qui et recubuit in coena super pectus eius, et dixit, Domine, quis est ille, qui tradit te? 21. Hunc ergo quum vidisset Petrus, dixit Iesu, Domine, hic autem quid? 22. Dicit ei Iesus, Si eum volo manere, donec veniam, quid ad te? tu me sequere. 23. Exiit ergo sermo inter fratres, quod discipulus ille non moreretur. Et non dixerat ei Iesus, quod non moreretur, sed, Si volo eum manere, donec veniam, quid ad te? 24. Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, et scripsit haec. Et scimus, quod verum est testimonium eius. 25. Sunt autem et alia multa, quae fecit Iesus, quae, si scribantur singulatim, ne ipsum quidem mundum capturum arbitror eos, qui scriberentur, libros.

20. *Conversus Petrus.* Habemus in Petro nostrae non modo supervacuae sed etiam noxiae curiositatis exemplum, quod aliorum intuitu ab officio nostro abstrahimur. Est enim nobis fere innatum, ut alienae potius quam vitae nostrae rationem exigendo vana inde captemus effugia. Hoc enim excusationis colore ultro nos decipimus, quod non sint alii meliores, quasi vero nos eorum ignavia absolvat. Vix autem centesimus quisque reputat, quid valeat illud Pauli, Unusquisque onus suum portabit (Gal. 6, 5.). Quare in unius hominis persona communis est omnium reprehensio, qui huc et illuc circumspiciunt, qualiter se gerant homines, quid autem sibi a Deo iniunctum sit, negligunt. In eo praesertim nimis crasse hallucinantur, dum secure praetereunt, quid postulet privata cuiusque et singularis vocatio. Ex decem unum Deus eliget, quem vel gravissimis aerumnis vel immensis laboribus exerceat: alios novem quietos sinet, vel saltem leviter tantum exercebit. Deinde non eodem omnes modo tractat, sed de singulis, prout visum est, experimentum capit. Quum ergo variae sint Christianae militiae species, suum quisque ordinem tenere discat, nec tanquam otiosi de hoc vel illo quaeramus, dum singulos nostrum coelestis Dux compellat, cuius imperio sic intentos nos esse decet, ut alia omnia obliviscamur. *Quem diligebat Iesus.* Ideo inserta haec periphrasis fuit, ut sciamus, qua de causa compulsus fuit Petrus ad movendam quaestionem, quae hic refertur: absurdum enim

putabat, solum se vocari omisso Ioanne, quem semper tantopere Christus dilexerat. Itaque praetextu non carebat ista Petri interrogatio, cur nulla fieret Ioannis mentio, acsi mutatus esset erga eum Christi animus. Eius tamen curiositati ansam Christus praecidit, respondens, eius non referre quid alii acturi sint, dum obtemperandum est Dei vocationi.

22. *Si eum volo manere.* Quod vulgo truncata fuit haec sententia, et prius membrum affirmative legerunt, Sic eum volo manere donec veniam, librariorum inscitia factum est, non interpretis errore. Neque enim in graeca dictione falli potuit, sed apud Latinos facile potuit obrepere una litera, quae totum sensum inverteret. Tota igitur oratio interrogativa est, ac legi debet uno contextu. Voluit enim Christus manum iniicere discipulo, ut eum intra vocationis suae metas contineret. Nihil tua refert, inquit, nec te sciscitari decet, quid de collega tuo agatur, hoc meo arbitrio permitte: solum de te cogita, et te ad sequendum accinge, quo vocaris. Non quod supervacua sit omnis cura de fratribus, sed modum habere debet, ut cura sit, non curiositas, quae nos impediat. Respiciat igitur quisque ad suos proximos, si quo modo valeat ipsos secum ad Christum trahere, non autem ut se illorum offendiculis remoretur.

23. *Exiit sermo.* Narrat Evangelista, ex Christi verbis perperam acceptis manasse inter discipulos errorem, quod nunquam moriturus esset Ioannes. Porro eos intelligit qui sermoni interfuerant, hoc est, Apostolos, non quod ad eos solos pertineat nomen fratrum, sed quod fuerint quasi sanctae unitatis primitiae. Potest etiam fieri ut praeter undecim notentur etiam alii, qui tunc cum illis agebant. Atque *exeundi* verbo significat, sparsum ultro citroque fuisse hunc errorem, quem tamen probabile est non fuisse diuturnum, sed tamdiu inter eos obtinuisse, donec Spiritu illustrati rectius et purius de Christi regno, abolitis crassis figmentis, sentirent. Caeterum quod de Apostolis narrat Ioannes, quotidie accidit: nec mirum. Nam si domestici et interiores Christi discipuli ita delusi fuerunt, quanto proclivior erit eorum lapsus, qui non tam familiariter edocti sunt in Christi schola? Sed notemus simul, unde proveniat hoc vitium. Utiliter nos docet Christus in aedificationem, et quidem perspicue: sed nos luci tenebras inferimus pravis nostris commentis, quae ex proprio sensu accersimus. Nihil certi de Ioanne pronuntiare voluerat Christus, sed tantum sibi asserere plenam in eum vitae et mortis potestatem: ita simplex ac utilis per se erat doctrina. Sed plus sibi fabricant ac imaginantur discipuli quam dictum fuerat. Quare, ut tuti simus ab eodem periculo, sobrie sapere discamus. Sed ea est humani ingenii lascivia, ut toto impetu in vanitatem ruat. Quo factum est, ut hic quoque error, a quo diserte Evangelista cavendum monuerat, nihilominus in mundo grassatus sit. Nam fabulati sunt, quum sibi effodi sepulcrum iussisset atque illuc descendisset, vacuum postridie repertum esse. Quare videmus nullum fore errandi finem, nisi simpliciter amplexi, quod a Domino traditum est, aliena omnia commenta repudiemus.

24. *Hic est discipulus ille.* Quia hactenus sui mentionem sub tertia persona fecerat Ioannes, nunc exprimit se illum esse: quo scilicet plus ponderis habeat testis oculatus, et cui penitus comperta fuerunt omnia de quibus sermonem facit. At vero ne quis eius ser-

monem suspectum habeat, acsi ad gratiam esset compositus, propterea quod a Christo diligebatur, hanc obiectionem anticipat, plura a se praeterita fuisse dicens quam scripta: nec de quibusvis Christi actionibus loquitur, sed quae ad publicum eius munus spectabant. Nec videri debet absurda hyperbole, quum ferantur quae passim in profanis scriptoribus occurrunt. Non tantum numerus operum Christi considerandus est, sed pondus quoque et magnitudinem expendere convenit. Divina illic Christi maiestas, quae sua infinitate non modo sensus hominum, sed coelum et terram ut ita loquar exhaurit, suum illic fulgorem mirabiliter proferebat. In eum si Evangelista oculos coniiciens attonitus exclamat, iustam narrationem ne a toto quidem mundo capi posse, quis miretur? Deinde minime reprehendendus est, si trita receptaque figura ad commendandam operum Christi excellentiam utitur. Scimus enim ut se ad communem loquendi modum accommodet Deus ruditatis nostrae causa, imo interdum quodammodo balbutiat. Interea tenendum memoria est quod prius habuimus, quam Evangelistae summam literis complexi sunt, tum ad instituendam fidem, tum ad salutem conferendam sufficere. Satis ergo superque sapiet, quisque rite sub iis magistris profecerit. Et certe quum divinitus nobis ordinati fuerint testes, sicuti fideliter defuncti sunt suis partibus, ita nostrum est, vicissim ab eorum testimonio totos pendere, nec plus appetere quam ab illis proditum est, praesertim quum eorum calami certa Dei providentia gubernati fuerint, ne immodica rerum congerie nos onerarent, et tamen delectu habito traderent, quantum expedire noverat, qui solus sapiens est et fons unicus sapientiae, Deus: cui laus et gloria in perpetuum. Amen.

Berolini, typis J. Sittenfeldii.

Date Due

FACULTY			
FACULTY			
JUN 1 5 1981			